

શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાયજીકૃત

શ્રી શાંત સુધારસ

: પ્રથમ વિભાગ ।

(સ્વાધ્યાય ૯)

વિવેચક

આતીચક ગિન્ધરવાસ કાપડિયા
એલિસિયો અને નોરગી પન્થિક

પ્રકાશયિત્રી-

શ્રી જન ધર્મ પ્રમાણક મહા

લાલનગર

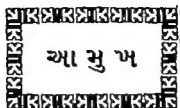
મં. ૧૯૯૫ વર્ગાખ
મને ૧૯૩૯ એપ્રિલ

પ્રત : ૧૦૦૦

.....
દ્વિતીય આવૃત્તિ
.....

મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

મુદ્રક:
શાહ ગુલાબચંદ લક્ષુભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રિ પ્રેસ-ભાવનગર

શ્રી વિનયવિજય ઉપાખ્યાય વિક્રમની સત્તમી સદીની હેઠલી પચ્ચીસીમાં જન્મ્યા અને અદ્વારમી સદીમાં પોતાની સાહિત્ય પ્રસાદી જનતાને આપી એવી પ્રસાદીઓ પૈકીની આ શ્રી શ્યામસુધારસ મધ્ય એક વિખૂતિ છે એમાં શબ્દરસ જેવરૂપે હોયોછલ બરેલો છે અને પ્રત્યેક ભાવના સાથે ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ દેશીના રસોમાં સાદી પણ માર્મિક સરજીત શાપામાં સુદૃઢ હોયે ગાઇ શકાય તેવું એક એક અટક આપ્યું છે. આ પ્રથમ વિભાગમાં નવ ભારનાઓ આવે છે અનિત્ય, અશત્ક, સસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુદ્ધિ, આશ્રય, સ્વર અને નિર્જીવ પ્રથમની પાંચ ભાવના આત્માને ઉદ્દેશીને છે, છઠ્ઠી શરીરને ઉદ્દેશીને છે અને માતમી, અદ્ભૂત અને નવમી શાપનામાં તત્ત્વચર્ચા ખાસ કરીને તત્ત્વદ્વિજો કરી છે આખો મધ્ય અતિ મધુર શાપમાં અને મુદ્દર રીતે લેખક મહાત્માએ તૈયાર કર્યો છે

મારા જીવનિવાસ દરમ્યાન અને આ આર્કર્ષક મધ્ય પર વિવેચન લખવાની અભિલાષા થઈ અને મળેલી શાંતિનું આ મધ્ય પણ એક પરિણામ છે આ પ્રથમ ભાગ ગજૂં કર્યો છે શ્રીગ વિભાગમાં આઠીની પણ અનુગ્રેષ્યા ભાવના (ધર્મસૂક્ષ્મતા, સ્ત્રીપ્રકૃતિ અને વેદાધિપત્ય ભતા) આવશે અને ત્યાગપછી મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યમ્ય ભાવનાઓ આવશે.

આ અથના કર્તા શ્રીવિનયવિજય ઉપાધ્યાયનું ચરિત્ર અને વિગ્નત ઉપોદ્ધાન ખીન્ન વિભાગમાં આવશે. બીજી શરૂએ તો જ્ઞાનગ્નને સ્મરણ કરવા સંબંધીની સાહિત્યવિષયક ચર્ચા પણ ખીન્ન ભાગમાં કરવાની તક હાથ ધરવામાં આવશે શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમમા એ ચર્ચા મૂકવાની હતી તે રહી ગઈ છે. તે વિચારનો અમલ આ પુસ્તકના ખીન્ન ભાગમાં કરવાની ઇચ્છા છે. ખીન્ને ભાગ પણ સગવડ આ પ્રથમ વિભાગ જેવડો જ થશે એમ લાગે છે.

સર્વને ગાવાની અથવા અભ્યાસ કરવાની મગવડ થવા માટે કિપ-ચોગી લાગશે તો માત્ર મૂળ અથને ખીન્ન ભાગમાં પૃથક્ આપવાની પણ ઇચ્છા છે અને સમાન લાવનારો (યશઃએમ અને મહાગાયત્રી ઉપાધ્યાયની) વચ્ચે વચ્ચે મૂકી છે તે પૈકી બાકીની રજૂ કરવામાં આવશે.

કેટલાક અથો પચાવી હ્રસ્વમા કિનારવા યોગ્ય હોય છે, આત્માને હિંદુશીને એની પ્રગતિ અને માધ્યમાભીષ્યની નજરે જ ગ્યાયલા હોય છે અને શાંતિના પ્રેરક અને માધ્યમે નજીક લાવનાર હોય છે ન પૈકીનો આ અથ હોઈ એને નવસકથાની પેઠે વાંચી જવાનો નથી એને તો જેટલી વાર અને તેટલી વાર વાંચી હ્રસ્વમા કિનારવા યોગ્ય છે. કેટલીક વાતો વ્યવહાર નજરે ન એસે તો વિચારવા યોગ્ય છે, પણ અતે આ અથમાં બતાવેલ રસ્તે જ સિદ્ધિ છે એ વિચારપૂર્વક જ આ અંથ પચાવવાનો છે. આવા પાંચ અથો મેં જૈન સાહિત્યમાથી ધારી રાખ્યા છે તે પૈકી શ્રી અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ પછી આ ખીન્ને અંથ છે જે હેતુથી અચ-ર્તાએ આ અંથ રચ્યો છે તે મુદ્દો ધ્યાનમાં રાખી તે પર વિગતારથી વિવેચન કર્યું છે. જ્યાં અપૂર્વ ભાવ જણાય ત્યાં બલિદારી મૂળ લેખકની છે, જ્યાં કિલ્લતા કે ખામી જણાય ત્યાં મારી જવાબદારી છે. અભ્યાસક

દૃષ્ટિએ આ વિચારણા કરી છે એ જ્ઞાનમાં રાખી એમાં પ્રવેશ કરવા વિરુદ્ધિ કરે છું બીજા જાગમાં હજુ પણ વિરિદ્ધિ જાવો જાણુએ એટલી જાત્રી આપી આ મય અનેક વાર વાંચ્યા અને વાંચ્યા કરતાં પણ વધારે વિચારવા અને વિચારથી પણ વધારે છુટકા અંતિમ પ્રાર્થના કરે છું અને જ્ઞામાં ગમ પડે નો બીજા જાગને પણ તેટલા જ રમણી વધાવવા વિનંતિ કરે છું

આ મધની ચેષ્ટામાં કેટલી મળ છે એની રચનામાં કેટલી નૂતનતા છે એના જાવાપ્રયોગમાં શી જાગતા છે, એના ગમમાં કેવી જમાવટ છે એ સુઝ વાચકે સ્વયં સમજવી અનુભવવી અને એ વિચારણાને બીજા જાગમાં પ્રકટ થનાર ઉપોદ્ધાત સાથે સરખાવવી, ખૂબ મળ આવે અને હિંમત સરકારો જામે એવી વિરિદ્ધિતા જામ કરેલી છે આ તો સાહિત્યની દૃષ્ટિએ વાત થઈ, પણ અજ્ઞાની અનેક મૂઝવણો તરફ જુદી જાગ પડે તેવી રીત નિહાળ કરવાના જ્ઞામાં કેવડા આખા છે તે શોધવા જોવા છે આ મધ પર વિચાર કરતાં અનુભૂત અભિગ્રાહો જામે તેમ છે અને અપૂર્વ વીરોધાસ જાવ તેમ છે એમાં જરા પણ અતિશયોક્તિ નથી માત્ર દૈનિક જાગની નજરે એના પર નજર ફેરવી જાગને આ વાચન કરી જામ કરે તેમ નથી એમાં લેખક કે વિવેચકની સૈધી તરફ વિચાર કરવા કરતાં જાતર્થત મડાણો પર જ્ઞાન આજવાની વાનો છે અને તેને માટે ચોગ્ય વાતાવરણ, એકાગ્રતા અને જાને તેટલી એકાંત જોઈએ. સાધ્યદૃષ્ટિ જાણ કરવાની એમાં પ્રેરણા છે અને જાણ થયેલી હોય તો તેને વધારે એવત્તવી જાણવાના તેમાં વિરિદ્ધિ પ્રયોગો છે આ દૃષ્ટિએ આ મધ પચાવવાનો છે સાહિત્યમાં એનું અનેક સ્થાન છે આ

મર્વ દુષ્ટીકૃત બીજન ભાગની ઉપોદ્ધાનમા આપ વિગ્નારથી જોગે. એકાનમા બેમી એતનગમ સાથે વિલાસ કરવાની વૃત્તિ થાય, અતઃ આત્માનદ શી બીજ છે તેનો ખ્યાલ કરવા અભિલાષા થાય. અનાદન આનન્દનાદ સાંભળવાની આશા થાય અને પ્રવૃત્તમાન દુનિયાને ઘેરી-વાર ભૂલી જઈ અનનુભૂત કિન્ન દશા અનુભવવા લાલસા થાય ત્યારે આ અથ લાલસા લેવા, એને માપુરે, એને અપનાવવા, એને અપનાવના અતન્તા પ્રદેશો ખુલી જાય અને પછી અપૂર્વ જ્ઞાન અન-રથી કાઢે. એવા વખતના અનિર્વચનીય મુખની શક્યતા અત્ર છે એમ મને લાગ્યું છે અને એની પ્રાપ્તિ કોઈ કોઈને પણ આ અંશકાગ થઈ જાય તો તેટલે અંગે માટે જોડનિગમ વધારે કથવતો થાય એ ઉચ્ચારી આ અલ્પ પ્રયામને જાહેરની સેવામા રજૂ કરું છું

પ્રિન્સેમ સ્ટ્રીટ, મનદર બિલ્ડિંગ

મુખ્ય ના ૧૬ માર્ચ ૧૯૬૬ } મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા
મ ૧૯૬૨ ના કાલગુન વડ અટ્ટમી

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

પ્રથમાવૃત્તિની ખુદ આ મલાના પાત્ર સો લગભગ સવામદોને તેમ જ ચોગ્ય ગૃહસ્થોને છો લાથે બેટ આપવાથી બીજી આવૃત્તિ જરૂરી કરવી પડી છે.

આ ખુદમાં લેખનપ્રયામ ઉપગત આર્થિક મદાય પણ ભાર્મ મોતીચંદે સારી કરી છે, તેથી જ તરતમા બીજી આવૃત્તિ છપાવી શક્યા છીએ

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના ખાસ લક્ષપૂર્વક વાચવાની ભલામણ છે કે જેથી આ ખુદનો આશય સમજી શકાશે

મં. ૧૯૬૫ વૈશાખ

કુંવરજી આણંદજી

અનુક્રમણિકા

પ્રથમ વિભાગ

પ્રવેશક

જીવનનો ઉદ્દેશ—એનું સાદ્ભવ.	૧
અર્થ વગરની દેખાડોડી	૧
હેતુ કે સાધ્ય વગરની પ્રમાણ.	૨
નવાણુ ટકા સાચી વાત	૨
મુખની વાચન. સાર્વજનિક	૩
સાંસારિક મુખ સ્થાપી નથી,	
તેની પછવાડે કુખ છે	૪
મારુ મારુ કરે પણ અતે	
વિચારમાં પડે	૫
મનોવિકાગતા આવિષ્કાર	૬
અરુ મુખ શુ અને ક્યાં છે ?	૬
સ્વવસ્તુ તે મુખ, પરવસ્તુ તે કુખ	૭
સ્પષ્ટ નિર્ણયની જરૂરીઆત	૮
નાટકને એળખવાની વિધા	
	૭૭૫ ૧૦
ભાવનાનું કાર્યક્ષેત્ર	૧૧
વસ્તુની વ્યવસ્થાએ એળખાણ	૧૨
વિવેક—વિચારણા એટલે શું ?	૧૨
આત્માવધાન	૧૩
અવધુ—વાચનનો સાર	૧૪
અશુભ ભાવનાઓ.	૧૫

માર અનુપ્રેક્ષા—ભાવના	૧૫
આગ હેતુ ભાવના	૧૫
પ્રાસ્તાવિક હકીકતો	૧૬
નામદર્શન (યાદ્યસ)	૧૭

અધિકારની પ્રસ્તાવના

મૂળ શ્લોક ૮	૧૮-૨૦
આઠ શ્લોકોનો અક્ષરાર્થ	૧૯-૨૧
માગ અનુપ્રેક્ષા ભાવનાના	
નામ અને તેના અર્થ	૨૨
૧ જગત વર્ણન તેમાં	
ભૂષો પડેમો જીવ	૨૩
માર્ગદર્શક મહાત્મા	૨૪
આમલ વાણી.	૨૫
કર્મલતાએ	૨૬
મેષ્ટ—અવકર અપેક્ષર.	૨૭
અવકર અટવીમાં ગજપાટી	૨૮
કરુણાભાગ તીર્થ કર	૨૯
શાન્તિધ્વમા સાતરસ	૩૦
એમની વાણીની અબજતા	૩૧
આશિષ, નમસ્કાર, વસ્તુ—	
નિર્દેશ	૩૧

૨. મોહનો મંત્ર	૭૩
જ્ઞાનરમ કેમ જનમે?	૭૫
ભાવનાનો રહસ્યાર્થ.	૭૬
ભાવનાનું ક્ષેત્ર.	૭૬
ભાવનાની શક્તિ	૭૭
૩. બુદ્ધિશાળી શ્રોતા પ્રત્યે.	૭૮
તમે અદ્વિતીયથી થાક્યા છો?	૭૮
તમારે અનંત સુખ મેળવવું છે?	૭૯
તો નમ્ર વિનયિ છે આ વાચો.	૭૯
૪. સુદૃઢ મનોમંદિરના	
માલેક પ્રત્યે.	૪૦

એ ભાવના કાનને પવિત્ર કરે	
તેથી છે.	૪૨
એને જાતા મગ્ન આવે તેમ છે.	૪૩
એ યુગજ્ઞાનનો વિષય છે.	૪૩
ભાવના વિવેકજન્યા છે	૪૪
સમતા વેલડીનાં ફળો અહીં છે.	૪૫
એ લના વેગવાન છે.	૪૫
મોહ એના મૂળને જનમવા	
દેનો નથી.	૪૬
ભાવનાથી સમતાલના ઊગે છે.	૪૬
૫. એ સમભાવ શું છે તેની	
ઓળખાણ.	૪૭
આર્તધ્યાનના ચાર પ્રકાર.	૪૮
રોડધ્યાનના ચાર પ્રકાર.	૪૯
મનોવિદ્યારત્નું જ્વેર.	૫૦
વિષયોની શક્તિ.	૫૦

દુર્ધ્યાની-વિષયી સમભાવને	
આળી નાળે.	૫૧
૬. સમાન ક્રિયા-આશયકર	
પરિણામ	૫૧
પ્રશમગુણ કોને મળે ?	૫૨
૭-૮ અંથમાંની બાર	
ભાવનાઓ.	૫૩
તેનો નામનિર્દેશ અને વાર્થન.	૫૪

પ્રકરણ ૧ બુ

અનિત્ય ભાવના

મૂળ શ્લોકો. ૩.	૫૬
તેનો અક્ષરાર્થ.	૫૭
ગેયાદક	૫૮-૬૦
તેનો અક્ષરાર્થ.	૫૯-૬૧
મદર પર નોટ.	૬૨
ક. શરીર પાછળ ઘેરણા.	૬૩
એ તો વાદળ જેવું ડેકાણા	
વગરનું છે.	૬૪
એ કાણુભંગુર છે.	૬૪
યાવન માતેલા માંડ જેવું છે.	૬૪
એને પંખાળનાર સમજી નહોાય.	૬૫
સ્વ. હવન અસ્થિર છે.	૬૫
સંપત્તિ સાથે વિપત્તિ લાગુ છે.	૬૫
છટ્ટિયાના વિષયો અમરંગી છે.	૬૬
પ્રિયજનમેળાપ સ્વપ્નવત્ છે.	૬૬
આમાં આનંદ-સુખ ક્યાં છે?	૬૭

૪ આજના આનંદ

આપનારા. ૬૭

તે આવતી કાલે મૃત્યુ કરાવે. ૬૮

એતન અએતન નાચવત છે ૬૯

જતા એના પર સજ કેમ ? ૬૯

ધ્રુવ પદ તારી મિતાઓ

અર્થ છે ૭૦

સર્વ અપને તાનમે મરત્યન છે ૭૧

ધનની સર્વ બાબતો અર્થ

વમરની છે. ૭૧

કુશામે રહેલ નિદુ જેવું સર્વ છે ૭૨

‘વિનય’ સમજનો આવ. ૭૩

૧. ઇદિયસુખ સુશિક છે ૭૪

અને તે નાચવત છે ૭૪

વીનળીના ચમકાર જેવું છે ૭૫

નવમુગની નારીના વિશ્વાસો. ૭૫

૨. જુવાનીનો સદેશ આર

દહામનો. ૭૬

એ જુવાની દિવાની છે ૭૭

જુવાનીના અક્ષાઆગ દેવા

નહે છે ? ૭૮

સુરોપની ગમલ્લીઓ. ૭૮

૩. ધડપણના ચાળાઓ. ૭૯

અર્ધદરિતો કૂતરો. ૮૦

કામદેવ મરેલાને મરે છે. ૮૦

ધડપણમાં કૂતરા જેવી રજા. ૮૦

આધિ: વય નીમખાકારક છે ૮૧

૪ દેવતાનું અનુપમેય સુખ ૮૧

એનો પલ્લુ હેડા આવે છે ૮૨

એની સરખામણીમાં તારે

સુખ શુ દિસાજમાં છે ? ૮૨

જતા દેવોના હેઠ્ઠા હ મામ

દેવા બન છે ? ૮૨

૫. આજુબાજુ જરા નજર

કર. ૮૩

સાથે રમ્યા તે ગયા. ૮૩

અર્થા કરનારા ચામ્પા ગયા. ૮૩

તારે તુ શીના ઘર મિત્રજ

રાખે છે ? ૮૪

અને જતા તારી આજા

અમર છે ? ૮૫

૬ એતન આવે. ૮૬

અએતન આવે. ૮૬

સમુદ્રનાં મોખાં જેવાં સર્વ છે ૮૭

જાતે સર્વ વિસરાણ મવાનું છે ૮૭

આખરે એ જાણીનો મેળો છે ૮૮

૭. વમરાજતો મોરા કોળીઆ

બારે છે ૮૯

એના કાળકવળથી કાઠ બનનું

નથી. ૯૦

તારણી એ કટથો દૂર છે ? ૯૧

તારે એની સાથે દોસ્તી છે ? ૯૧

એમા મોં સેનું બગાડે છે ? ૯૧

૮. સ્વિયદાનંદમય તારું

૩૫ જો. ૯૩

એકાંત નિલમુખનો અનુભવ ૯૪

પર્યાલોચન

સમરતનું એકીકગ્ન. ૯૫

મવાર અને સાંજમા તકાવત. ૯૬

જેના કિપર અને કાને માટે

સર્વ ? ૯૬

તાગ મુખના વક્ષમા ખોટાં છે. ૯૭

અને આમ કયા મુંઝી

હાકીશ ? ૯૮

ચક્કરને ઝોળખવામા મુખની

ચાવી. ૯૮

ઉપાધ્યાયજીના કથનનું ગદ્ય ૯૮

માનાર્થુવમા અનિત્ય ભાવના ૯૯

વસીયતનું આતર રહસ્ય ૧૦૧

પાગ્ધાના પૈમા ૧૦૧

અનિત્યતાથી ગભરાવાનું

નથી. ૧૦૨

ચિદાનંદજી-જૂઠી જૂઠી જગ-

તની માયા ૧૦૩

કરકંડૂ અને સનતકુમાર ૧૦૪

સિવિલિયનને પ્રશ્નપર પરા. ૧૦૪

પછી મરશુ-કહેતા માટી

મૂંઝાથો. ૧૦૪

વસ્તુસ્થિતિનું નિદર્શન ૧૦૫

પુનઃગવર્તન શોભારપદ છે. ૧૦૬

સ્વયંત્યાગ શ્રમમુખ કંટે

છે. ૧૦૬

સકળચંદ્રહૃત ગેય અનિત્ય

ભાવના. ૧૦૭

મકરણ ૨ જી

અશરણ ભાવના

પરિચય પ્રકાશ. ૩ ૧૦૮

મદરનો અર્થ. ૧૦૯

ગેયાષ્ટક ૧૧૦-૧૧૨

સદરનો અર્થ ૧૧૧-૧૧૩

સદર પર નોટ. ૧૧૪

ક. પાગ્ધી આશા નિગાશ

જ છે. ૧૧૫

મરતું એ ચોક્કમ વાત છે. ૧૧૬

જતા મરતું એ કોઈને ગમતું

નથી. ૧૧૬

મરણ વખતે કેવી દશા

થાય છે ? ૧૧૭

એને કોઈ/જવાબી શકતું

નથી ૧૧૮

અતે મર્વ અર્ધી મૂટી જવું

પડે છે. ૧૧૯

અને હારેલા જુગારીની

સ્થિતિ થાય છે. ૧૧૯

મોટા રાગ મહારાગના

એ હાલ છે. ૧૨૦

સ આઠ મહોનો નિર્દેશ ૧૨૦
મદના આંતર તત્ત્વે ૧૨૧
મર્યા તણાઈ જનારા ૧૨૨
પણ જાતે એ નરહીટ છે ૧૨૨
મહોન્મતને ચમકાઈ ઓડતા

નથી ૧૨૩

ગ જાતે એના હાથ હેઠા
પડે છે ૧૨૪

એનું પેદ પણ નાશ પામે છે ૧૨૫

એની નાડીઓ વૂટે છે ૧૨૬

એના પૈસા ૫૦ ગ્રીથો વૂંટી

પડે છે ૧૨૭

૧. સ્વજનોના વાત્સલ્યો ૧૨૮

પણ કાઢ માંદાની પથારીમાં

સૂતા નથી ૧૨૯

સતનો બાધિનો ખાલો ૧૨૯

સુખી મણાનાની વાત્સલ્ય

રિશતિ ૧૩૦

જરૂ સાચુ સરણુ ધર્મનું છે ૧૩૧

નૈનિક વિશ્વાસ ધર્મ-સગવડ

છે ૧૩૨

ધર્મની પરીક્ષા કરીને મત

આપ્યો છે ૧૩૩

આગિનું રમરણ કરવું જરૂરી

છે ૧૩૪

૨. મદારાજ પણ રમોળાવ

છે ૧૩૫

કલકલ પછી અને માલવી ૧૩૫

મીઠાતા અને ચઢીઓ પણ

ગયા ૧૩૬

ત્યારે છૂ ને કાણ માત્ર ? ૧૩૬

૩. લોહના ધરમા પેસ- ૧૩૭

જયવા મોમાં તગખસુ છે ૧૩૭

પણ એ ઉપાસ કરમત નથી ૧૩૭

૪ વિદ્યા-મન-બૌદ્ધિ ૧૩૮

દેવ પણ ધાવ કે ચમે તેમ

ચાવ, ૧૩૮

રસાવણુ દવાઓ લેવાય ૧૩૯

પણ મગસુ ઓડાડુ નથી ૧૪૦

૫. ધડપણનો ભાવ પણ

એવો જ છે ૧૪૦

પવનજયથી કે દવાથી એ

ખટકે નહિ ૧૪૧

દરિયાપાગ ગપે પણ ખટકે

નહિ ૧૪૧

જાતે હાથગા સાકરી લેવી

પડે છે ૧૪૨

૬ જરા માથાને પળિયા

વાળુ કરે છે ૧૪૨

સરીગને કસ વગનું કરે છે ૧૪૩

૭ ઉમ આધિ ઘાવ ત્યારે

કેનું સરણુ ? ૧૪૩

અને ઝગાઓશુ બોલે છે ? ૧૪૪

તે વખત માત્ર ધર્મ જ
 શાંતિ આપે છે. ૧૪૫
 ૮. માટે ધર્મનું જ શરણ કર. ૧૪૫
 અથવા ચાર શરણ કર. ૧૪૬
 મમતાને છોડી દે. ૧૪૬
 શાંતનુધારસનું પાન કર ૧૪૭

પર્યાલોચન

વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ અશરણ
 ભાવ. ૧૪૮
 આધાર આધેય તત્ત્વ. ૧૪૮
 નવ નંદગગન-સ્મશાનયાત્રા ૧૪૮
 ચિતામા મૂકતા ઢાકેલ વસ્ત્ર
 પણ કાઢી નાખે. ૧૪૯
 જ્ઞાનાર્ણવમા કાળનું વર્ણન ૧૫૦
 એ દિવસ એવા જરૂર
 આવશે ૧૫૦
 મરવાની વાતથી ચોક્કસ
 કેમ ? ૧૫૧
 જાય છે જગત ચાલ્યુ કે,
 ઓ છવ ! જોતે. ૧૫૨
 ઘરના ઘર પણ છોડવા જ
 પડે ૧૫૨
 નવકાર દે તે વખતે ૧૫૩
 આત્મધર્મને પીછાનવો. ૧૫૩
 ચિદાન દહના અવતરણુ. ૧૫૪-૫
 આ ભાવના રડતાં ન ભાવવી. ૧૫૬

આપસ્વભાવમાં મગ્ન થવું. ૧૫૭
 પામગતાનો ત્યાગ કરવો. ૧૫૮
 મહાગચ દહકૃત અશરણ
 ભાવના. ૧૫૮

પ્રકરણ ૩ નું

સંસાર ભાવના

પરિચય શ્લોકો પ. ૧૬૦-૧૬૨
 સદરનો અર્થ. ૧૬૧-૧૬૭
 ગેળાપદ. ૧૬૪-૧૬૬
 સદરનો અર્થ. ૧૬૫-૧૬૭
 સદર પર નોટ. ૧૬૮
 ક સંગાર નાટકના પાત્રો. ૧૬૯
 એમા મનોવિકારનું જોર છે. ૧૭૦
 શોભ શું કરે છે તેનું દર્શન. ૧૭૧
 એવા તો અનેક અતઃ
 વિકારો છે ૧૭૨
 તૃપ્તિપ્રાપ્ત એથી પણ
 વધારે દૂર છે ૧૭૨
 એનાં અનેક દર્શનો ૧૭૪
 એવા વિકારોની વિટંબણાઓ ૧૭૫
 સ્વ. એક ચિંતા મટે ત્યાં
 ખીજી ઉત્પન્ન થાય. ૧૭૫
 એ સર્વ એને કર્મરજથી ભાટે
 કરે છે. ૧૭૬
 એના મનનો ખેદ કેમ મટે ? ૧૭૬

એનું વાતાવરણ જ ચિંતામય
 છે ૧૭૬
 જલુ છતાં એમાં એને મળ
 આવે છે ૧૭૭
 મોટા વેપાર કરનારાની ચિંતા ૧૭૮
 જ ત્યારે બાલમુખમાં કંઈ
 કમ છે ૧૭૮
 ધડપલમાં પૂરી પરધીનતા
 છે ૧૭૯
 આ નાટક તો આત્મા જ
 કરે છે ૧૮૦
 આદર્શો બધવચ રહે છે ૧૮૦
 જ હીરાજ્વલિત પોજરામાં
 પોષ્ટ. ૧૮૧
 એ જલુ એને દેખાનું સ્પ્રા
 જાવિક રીતે જાણે છે ૧૮૧
 જ અને તે તેવા તો અનવ
 રૂપ ક્યાં છે ૧૮૨
 તુ મર્વ દેહલે ગમડી
 આખો છે ૧૮૩
 પુદ્ગલપરાવર્ત ૧૮૩
 આવા અપાર શ્રાગમ તારુ
 સ્થાન ૧૮૪
 એની આખી શુભ કથા
 વિચારવા જેવી છે ૧૮૪
 ૧ દરુણ સમાર. ૧૮૫
 મોહનાગને પારેશ નર ૧૮૫

મોહ પકડેલ મળુ ૧૮૬
 એણે કરેલી હસામણીઓ. ૧૮૬
 એના શાસનમાં તને કેમ
 મને છે ૧૮૭
 ૨ એના બંધનો જ વિચાર ૧૮૮
 તું એ બંધનોથી જઠરાયો છે ૧૮૮
 એકરાશ્પ બંધન પર વિચાર
 ૨જી. ૧૮૯
 એ જ મિસાલેબીન બંધનો ૧૮૯
 તારા પોતાનાં અપમાનો
 સમાર. ૧૯૦
 ટ. કર્મ નચાવે તેમ તારે
 નાચવું છે ૧૯૧
 પણ તારા પૂર્વ કર્મદાસ
 સમાર. ૧૯૧
 તારા પૂર્વ પાદો બરાબર
 શાદ કર ૧૯૨
 ઉત્તરધ્વજન સુરપાઠ ૧૯૩
 શાનાર્થકાર વૈવિધ્ય વર્ણને
 છે ૧૯૩
 ૪ આ જાતમાં જાળપણની
 પરધીનતા ૧૯૪
 જુવાનીની મહમતતા ૧૯૪
 ધડપલમાં પરવશતા ૧૯૪
 અને છેવટે ચમદેવને વશ ૧૯૪
 ૫. દીકરો બાપ બાપ છે,
 બાપ દીકરો માવ છે વગેરે. ૧૯૫

કુબેરદત્તાના સગપણો. કથા ૧૯૬
મૂંઝવી નાખે તેવી વિચિત્ર-

તાઓ ૧૯૭

૬. દારૂડીઆ જોવી તારી દશા. ૧૯૮

અહીંની અનેક અગવડો ૧૯૮

માનસિક ઉપાધિનો પાર નહિ. ૧૯૯

છતા એ સંસારને ચાહીએ

છીએ ૨૦૦

મધના ટીપાની આશા. ૨૦૦

એ દારૂ પાનાર કોણ ? ૨૦૧

૭. કામ તો ધાડપાડુ છે. ૨૦૧

વૈભવની આખર સ્થિતિ. ૨૦૨

૮. ભયને કાપે તેવું સાધન

ગોધ. ૨૦૩

જિનવચન ધારણ કર ૨૦૪

એ અટપટા વિપયની ગોધ ૨૦૫

શમ અમૃતનું પાન કર ૨૦૫

પર્યાલોચન

મુદ્દાઓનું સંક્ષિપ્ત દર્શન. ૨૦૬

સિદ્ધર્ષિના મામા ભાણેજ ૨૦૭

પ્રથમ શરીરને ઓળખવું. ૨૦૮

સ્ત્રી, સંતતિ અને પૈમા. ૨૦૮

સંસાર ચક્ષી ૨૦૯

અંદરની ઉપાધિનો પાર નથી. ૨૧૦

સંસારને બરાબર ઓળખ્યો

નથી. ૨૧૧

પણ આ સર્વ શેની ખાતર ? ૨૧૨

માનેલા સાચા મુખી પણ

કેટલા ? ૨૧૨

અને નેમને પણ જગ્યાનું

તો ખરું જા. ૨૧૩

વિચાર કરી આખ ઉઘાડો. ૨૧૪

સમગદિત્ય જેવાં ચરિત્રો

વિચારો. ૨૧૪

અવસર ગયા પછી પસ્તાવો

નકામો. ૨૧૫

સંસાર ભાવના અર્થ. ૨૧૬

મકળચંદ્રકૃત સંસારભાવના ૨૧૭

પ્રકરણ ૪ થું

એકલ ભાવના

પરિચય શ્લોકો ૫ ૨૧૮

સદરનો અર્થ ૨૧૯

ગેયાષ્ટક. ૨૨૦-૨૨૨

સદરનો અર્થ. ૨૨૧-૨૨૩

સદર પર નોટ. ૨૨૪

ક પુનરાવર્તન ભાવનામાં

દોષ નથી. ૨૨૫

શુદ્ધ દશામા આત્મા મેલ

વિનાનો છે. ૨૨૬

આત્મા, કર્મ અને આત્માનું

શુદ્ધત્વ. ૨૨૬

એની વર્તમાન કર્માવૃત્ત દશા. ૨૨૭

એની વિભાવદશા-પર્યાયો ૨૨૮

મૂળસ્વરૂપ અને લાગેલ કચરે ૨૨૬
આત્મા મર્દ સજિમાન છે. ૨૨૬
આન્માના મૂળ ધર્મો (ગુણો) ૨૩૦
એવો આત્મા ભક્તિયતે
એકમે ૭ ૨૩૦

તેની આત્માની ગમતો
સ્વાધી ૧ ૨૩૧

એ સર્વ મમત છે. ૨૩૨
એ સર્વ કાપનાથી ૧૫
ભવેલ છે ૨૩૨

છ આત્મા કેવો પરમાવર્મા
પડી ગયો છે ૧ ૨૩૩
પરમાવર્મલુનાના

પગિજાઓ. ૨૩૪

એ ભવકાર જ્યાં અણુ છે ૨૩૪
જ પગથી સુનધી વિચાર
જેવું એ છે ૨૩૪

પરમાવર્મજી બધ પીડા
તોતર છે ૨૩૫

જ્યાં આત્મા પરમાવ
સ્વભાવ કહ્યું ગયો છે. ૨૩૬

જ તને મહેલી આત્માની
સુમલનાઓ. ૨૩૬

પરમાવર્મા પાદને ફેડી દે. ૨૩૭
આત્મકદરીની ચીનગ કહેર

ભોજન. ૨૩૭

કરે એને સજ્જાર ૫૫
ભોજન. ૨૩૮

એક વાર તો ચેનને જાડી જો. ૨૩૮
આવો અમરુદ ફરી ફરીને
નદિ મળે

જુ. સમભાવ સાથે એકના કર. ૨૩૮
સમતા વચગનાં કામો-

આરાધના સ્વભાવ. ૨૪૦
પગમાનદપદની સચિતિ માટે

મુખભાવ. ૨૪૦
નમિગુણર્થિ-ચતુર ભીએ. ૨૪૧

એકનાનુ જ્ઞાન જતા મત્તર
લિધો. ૨૪૨

ધના-સાગિજીની ધાનો. ૨૪૨
પાપીઓ ૧૫ એકના મુખ

તર્કા છે ૨૪૩

૧ તારુ આ ફુનિવામા શુ છે ૨૪૩
એ વિચારનાને શુ લાગે ૨૪૪

૨ એ એકમે જન્મે છે ૨૪૪
એ એકમે મરે છે ૨૪૫

એ એકમે કર્મ ફરે છે એકમે
ભોજને છે ૨૪૫

વગમતો તું એકમે જ છે ૨૪૬
જ્યાં જ્યાં તારે આપ-

વાના છે ૨૪૬
૩. પગિમદ રથિ નેરમે

તે કારે થાય છે ૨૪૭
આજ્ઞા આપે તારે પોઠ

મૂકે છે. ૨૪૮
વદાવતુ કથાન. ૨૪૮

૪. દારૂડીઆની ચેષ્ટાઓ ૨૪૯

પરમાવમા રમણનાથી ભૂલ્યો. ૨૪૯

૫. મુવર્ણ ચોખ્ખું અને
સેળમેળવાળું. ૨૫૦

૬. કર્મની મેળવણીથી એનાં
રૂપો. ૨૫૦

૭. શુદ્ધ કાચન સ્વરૂપે એ
ભગવાન. ૨૫૨

અતુલવમ દિગ્ધે એને રથાપ ૨૫૨

પછી એની સાથે આનંદ કર. ૨૫૪

૮. શમન્નમાં મળ કર. ૨૫૫

વિષયાતીત રસમા તરબોળ
યા. ૨૫૬

પર્યાલોચન

સચારા પોરિસી ૨૫૭

એ વિચારણા કેવી રીતે કરે ૨૫૮

સિદ્ધ એકલો જંગલમા ૨૫૮

જગમે ન તેગ કોઇ, ચિદા
ન દેહ. ૨૫૯

મેળવવાની ચાવી સંયોગ પર
જપ. ૨૬૦

આત્માવલોકન, અતઃકૃષ્ણ ૨૬૦

હૃદયમ દિગ્ધમાં સ્વરૂપે એતન ૨૬૧

હારેલા જુગારીની દશા ૨૬૨

મહાલક્ષ્મીની ઘોડદોડ

જતા-આવતાં. ૨૬૨

જાનાણુવમા શુભચંદ્રાચાર્ય. ૨૬૨

બૂલ્યો દિર કુલ્યો-ચિદાનંદ ૨૬૩

ભણવા ગણવાનું પ્રયોજન ૨૬૪

મળેલ દીવાદાંડીનો ઉપયોગ ૨૬૪

આખી ભાવનાનું સમુચ્ચય
કરણ. ૨૬૫

પ્રકરણ ૫ મું

અન્યત્ર ભાવના

પરિચય સ્લોકો ૫ ૨૬૬-૨૬૮

સદરનો અર્થ. ૨૬૭-૨૬૯

ગેયાદ્દ. ૨૭૦-૨૭૨

સદરનો અર્થ ૨૭૧-૨૭૩

સદર ૫૦ નોટ. ૨૭૪

ક. આ ભાવનામા બહાર
જેવાનું છે. ૨૭૫

બહિરાત્મા, અંતરાત્મા,
પરમાત્મા ૨૭૫

એના ૫૩ ઠંડાં પડવામા
સમય લાગે છે. ૨૭૭

પારકાને રાટલો આપવો,
ઝોટલો નાદિ. ૨૭૭

પારકાને એ બરાબર
ઝોળખતો નથી. ૨૭૮

પાગકા કર્મોએ એને રંગી
નાખ્યો છે. ૨૭૮

અન્નણ્યા પર વિશ્વાસથી
વિકૃતિ. ૨૭૯

જનન ત જ્ઞાનના ખણીની
 સ્થિતિ નં ૧. ૨૭૬
 ૪૨ પારકી પચાતના
 ઘાખવાનો ૨૮૦
 જા તે તારી જેવી સ્થિતિ
 સ્થા ૨૮૧
 નકામી જાળનોની અગા ૨૮૧
 જાને જાનાં તો ફેલાઈ નાદિ ૨૮૨
 ગ પસંદીય શુ શુ છે નેની
 ગણના ૨૮૨
 વેપાર, સમ્રાજ, જ્ઞાનક શોધ ૨૮૩
 ઘડીની સ્થિતિની નીચ
 સુવં પગ છે ૨૮૩
 જા સુવં પસંદીય શુ ફેલાઈ
 મો ૨૮૪
 ય તે મહેલી પીડાનો
 પાંચમગની છે ૨૮૪
 તારી મગનો પગાવમા
 ન છે ૨૮૫
 પગ તારે સુવંના દિશા
 જાપવાના છે ૨૮૫
 ક જ્ઞાન, દર્શન, ચરિત્ર ૨૮૬
 ત્રિશી વાવડો ૨૮૬
 ૧ જોનજી તારુ પગ શોધ ૨૮૮
 સુમત્રુની ફેલાઈ ફેલી દોષ ૨૮૮
 તારા મંચીમાંથી તારુ
 જાણ ૨૮૯
 મદાવાત્રામાં માથી જાણ ૨૯૦

૨. સરીર સાથેનો તારો
 સમય ૨૯૧
 ૩ તારુ પગ વચાવુ તે
 ગદી જાણે ૨૯૨
 જાતે સુવંને ફેલાઈ જાવુ છે ૨૯૨
 મોલી રમનનો ગુ તો જાણુ
 છે ૨૯૩
 ૪ જાણી જ્ઞાન પર મારે
 મોલી છે ૨૯૩
 જાજમાને થયેલા જાણિયુ
 નિદાન ૨૯૪
 જાણિ હુ કવા મારે કરી
 કર (પદ્ય ધાગ) ૨૯૪
 જાને જાણુમરમથી પુદિ
 મેગત ૨૯૪
 જાણુમર પગ વિચારણુ ૨૯૫
 હુ જાણે જાજ જાણુરો ગુ
 જાણે જાજ જાજ ૨૯૫
 જાણિયા નિદાન જાને
 ચિકિત્સા ૨૯૬
 પ. પધીનો મેમો જાને સ્થા
 ગરને પડે ૨૯૬
 સુમત્રાજ્ઞાનનો જે થયેનો
 મેમો ૨૯૭
 ૬ એકતરશી મેમમાં સુતા ૨૯૮
 લદ્દી કોઈની થઈ નથી ૨૯૮
 મેમનો જાણ નાદિ તો
 જાણુને સુતા ૨૯૮

૧૨, જમીન, જોરુ.	૨૯૯
૭. સયોગોને છોડી દે.	૨૯૯
અંચાગ પોરિસી.	૨૯૯
સ્વયં ત્યાગનો મહિમા	૩૦૦
નિર્મળ એકાગ્રતા કર.	૩૦૦
તે ક્યારે અને કેમ થાય ?	૩૦૧
ઝાઝવામા કાઈ વળે નહિ	૩૦૧
૮. આશ્રય કેનો કરવો ?	૩૦૨
અમૃતપાનના ત્રણ ગુણો.	૩૦૨

પર્યાલોચન

તત્ત્વજ્ઞાની જંગ.	૩૦૩
મનુષ્ય જાતિના એ વિભાગ.	૩૦૪
હિન્દના તત્ત્વજ્ઞાની-આંતર- દર્શી.	૩૦૪
આદ્યુઅસ હૃદયલી.	૩૦૪
દેવશર્માને પ્રતિબોધના ગયેલા ગૌતમસ્વામી	૩૦૫
મરુદેવાની માતૃવત્સલતા.	૩૦૫
મરુદેવા હાથીની અંગાડીએ.	૩૦૬
મરુદેવાની અન્યત્વ ભાવના	૩૦૭
શરીરની ચિંતા-નેનું અન્યત્વ.	૩૦૭
ઐતુનું અન્યત્વ-સુરીકાતા.	૩૦૮
માતાનું અન્યત્વ-સભલતાની માના (ચૂલણી).	૩૦૯
પિતાનું અન્યત્વ-કનકકેતુ.	૩૦૯
પુત્રનું અન્યત્વ-કાણિક.	૩૦૯
સ્નેહની સ્વાર્થપરતા.	૩૧૦

સ્નેહ અને ઘડપણ.	૩૧૦
ધનનું અન્યત્વ-પટ્ટીગત્વ.	૩૧૧
પૌંદ્રગનિક સંમધ.	૩૧૨
ભાવનાઓનું પૃથક્કરણ.	૩૧૩
આત્મભાવનાઓ થઈ ગઈ.	૩૧૪
સકળચંદ્રહૃત અન્યત્વ ભાવના.	૩૧૫

પ્રકરણ ૬ હું

અશુચિ ભાવના

પરિચય શ્લોકો ૫	૩૧૬-૩૧૮
મદરનો અર્થ.	૩૧૭-૩૧૯
ગેયાબટક.	૩૨૦-૩૨૨
મદરનો અર્થ.	૩૨૧-૩૨૩
મદર પર નોટ.	૩૨૪
ક શરીરમાં-એ શું ચાઇ ગયો.	૩૨૫
શરીરમા શું ભરેલું છે ?	૩૨૬
કાચળી ઉઘાડી મૂકે કેવી લાગે ?	૩૨૬
દારુ ભરેલા ગાટીના ઘડાનો દાખલો.	૩૨૭
એવું શરીર છે, એ ઘડો સાફ થાય ખરો ?	૩૨૮
સ્વ એવા શરીરની જાતના કેટલી ?	૩૨૮
એનું નવણુ-એને વિલેપન ।	૩૨૯
એને કાચમાં જોઈ એકાં કાઢવાં !	૩૨૯

પશુ ઉપર સાથે થયા
 સાંભળ્યા છે ૩૩૦
 જાલસુએ મુખથી મારાયા ૩૩૦
 નાદન પર ઉપકાર કરે ૩૩૧
 પશુ એ સ્વભાવ છોડે નહિ ૩૩૧
 એમ સરીર દુર્ગંધ છોડાતું નથી ૩૩૨
 એના એકારને અધિવાસુ
 દુર્ગંધ જ છે ૩૩૨
 મુખથી વસતું એ દુર્ગંધી
 બનાવે ૩૩૩
 એનું કૃત્તરિયાન જ
 અપવિત્ર છે ૩૩૩
 એની પવિત્રતાના દાવામાં
 મોઢ છે ૩૩૪
 જી સીમવાદ અપમાન છે ૩૩૫
 આંતર યૌગ આદમ-
 કાર્ત્ત જ છે ૩૩૫
 ૧ સરીરને મહિન ગણવાના
 કારણે ૩૩૬
 સરીરને પ્રેગનાર આંતર
 વિશુદ્ધિ ૩૩૭
 એ ત્રિશુદ્ધિનું સત્તાત્રય પર્ણન ૩૩૭
 એનામાં વિચાર, વિવેક
 બને છે ૩૩૮
 ૨ સરીરની કૃત્તરિયા પર
 વિચારણા ૩૩૮
 મળથી કરેલાં સરીરમાં રાં
 સારાં વાનાં હોય ૩૩૯

એને કાંડવામાં આવે તો પશુ
 ઝમ્મા કરે છે ૩૩૯
 આખરે એ ક્યારનો કૂવો છે ૩૪૦
 ૩ એ સારી વસ્તુને
 બગાડે છે ૩૪૦
 એક મોહનિઃ જ દાખમો
 વિચાર ૩૪૧
 ૪ વસતે પશુ એ દુર્ગંધી
 બનાવે છે ૩૪૧
 એને મુદ્દર દેખાડવાના
 પ્રયત્નો ૩૪૨
 ૫. પુરુષનાં નવ જાને સ્ત્રીનાં
 બાર દાર ૩૪૩
 એ દારોવડે નિરત
 અશુભિ વજા કરે છે ૩૪૩
 એ દારોને પવિત્ર કેમ ગણાય ૩૪૪
 ૬ સરીર પવિત્રને અપવિત્ર
 કરે છે ૩૪૫
 સુદૃઢ ખોરાકને વિશ્ણ
 બનાવે છે ૩૪૫
 આપના દુધને મૂત્ર બનાવે છે ૩૪૫
 આ સર્વ બાબતો પરથી
 વિચાર કર ૩૪૫
 ૭ સરીર માટે વિચારવાની
 જાગૃતિ ૩૪૬
 હવે એવા સરીરનું કરવું શું ૩૪૬
 પશુ એનાથી કામ લેવાય
 તેવું છે ૩૪૭

શિવમાધનનુ ઝેનામાં
સામર્થ્ય છે ૩૪૭

૮. માટે એવા શરીરનો તું
લાલ લે. ૩૪૭

ભાગ્યાના વટાવ કર. ૩૪૮

આ કાયા મોક્ષનું દ્વાર છે. ૩૪૮

એ જળાશયમાથી શાતરસ-
રૂપ જળ પી. ૩૪૯

કિલ્લટમાંથી સુદરની તારવણી ૩૪૯

પર્યાલોચન

મહિદુવગેનું દટાન. ૩૫૦

પરણવા આવનારા રાગ્નઝો
દીક્ષિત થયા ૩૫૧

શરીરના વ્યાધિઓ. ૩૫૨

વૈદ્યકીય ગ્રંથોનો હવાલો. ૩૫૨

ઝેનું ચામડીનું ઢાકણ કાઢ્યું
હોય તો? ૩૫૨

આપ્પા શરીરની રચના ૩૫૩

કપડાં દરરોજ કેમ ધોવા
પડે? ૩૫૩

પણ આપણો પનારો ઝેની
સાથે છે ૩૫૪

ઝેનો લાલ લેવાથી વસુકાત
ચાય. ૩૫૪

વિદ્યાસક્રમને માર્ગે. ૩૫૫

સનતકુમાર અને શરીર. ૩૫૫

અત્યારે બિલ્લો રરતો
લીધો છે ૩૫૬

સરોવર મળ્યું છે. પી લેવાની
તક છે. ૩૫૬

સંજ્ઞાચક્રદૃશ અશુભિ
ભાવના. ૩૫૭

પ્રકરણ ૭ મું

આશ્રવ ભાવના

પૂર્વપરિચય

કર્મબંધના હેતુઓ. ૩૫૮

મિથ્યાત્વ, અવિનિતિ, કપાય,
યોગ. ૩૫૯

આશ્રવનો ભાવાર્થ. ૩૫૯

ઈન્દ્રિય, કપાય, આવન ૩૬૦

યોગ, પચીશ ક્રિયાઓ. ૩૬૧

કર્મને આવવાના ગરનાળા. ૩૬૪

પરિચયના શ્લોક ૫. ૩૬૬

સદરનો અર્થ. ૩૬૭

ગેયાષ્ટક. ૩૬૮-૩૭૦

સદરનો અર્થ. ૩૬૯-૩૭૧

પરિચય શ્લોકો પર નોટ. ૩૭૨

ગેયાષ્ટક પર નોટ. ૩૭૩

ક. મોટા સરોવરની કંપના ૩૭૪

વરસાદમા નિઝરણાથી તે
ભરાય છે. ૩૭૪

કર્મો પ્રાણીને વ્યાકુળ કરે છે. ૩૭૪

આશ્રવો પ્રાણીને અચળ
બનાવે છે ૩૭૫

આશ્વોદી પાણી મેલુ
 થાય છે ૩૭૫
 સ્વ પ્રત્યેક સમયે કર્મો
 જાણ છે ૩૭૬
 એટલે સરવાળે આવક વધતી
 થાય છે ૩૭૬
 ત્યારે આર્થા મરનાર્થા કેમ
 અટકે ૩૭૭
 એનો જવાબ મૂકવલુ
 કરેલો લાગે છે ૩૭૭
 જવાબ આવતી જાવનામાં
 મળતે ૩૭૮
 જ્યારે હેતુ-એ જ આશ્વોદી ૩૭૮
 એના સત્તાવન વિજ્ઞાનો ૩૭૯
 થાય મિથ્યાત્વ ૩૭૯
 બાર અવિગતિ ૩૭૯
 પત્નીય ક્ષાપ ૩૭૯
 પદર યોગે ૩૮૦
 જ્યારે હિંદુ, અલ્પ, ક્ષાપ, મોત ૩૮૦
 આશ્વના ૪૨ ભેદ ૩૮૦
 જ્યારે આશ્વોદને જરાજર
 જોળખવા ૩૮૧
 એના પર વિજ્ઞ મેળવવા
 પ્રયાસ કર ૩૮૧
 ૧ સમજુ એને તજ દેવ ૩૮૨
 તજવાનો માર્ગ-સમતા ૩૮૨
 અમૂલ્ય અવનનાનો એ નાશ
 કરનાર છે ૩૮૩

૨ મિથ્યાત્વનું પરિણામ ૩૮૩
 અભિમદિક-અનભિમદિક ૩૮૪
 દેવ-ગુરુ-ધર્મ ને મિથ્યાત્વ ૩૮૪
 ક્રિયા અને અજ્ઞાન, ૩૮૫
 ૩. અવિગતિનું પરિણામ ૩૮૫
 આવા પીવાની બચત ૩૮૬
 વિષયોના યાજ્ઞનાં પરિણામ ૩૮૬
 પત્ન્ય-જ્ઞાનનું મહત્ત્વ ૩૮૬
 અત્યાચરણ કેવી નિરસ છે ૩૮૭
 સ્વયંત્યાગ અને ફરજિયાત
 ત્યાગ ૩૮૭
 ૪ ઉદ્વિષ્ણના વિષયે ૩૮૮
 લાથીને પકડવામાં સ્પર્શ દિવ ૩૮૮
 માછલી, જમર, પાત્રીઉં
 હાથ ૩૮૯
 જિજ્ઞાસુનું પદ વિષય
 વાસના ૩૯૦
 ૫ ક્યાયોનું જોર ૩૯૧
 કોષ, માન, માયા લોભનાં
 રૂપ ૩૯૧
 નવ નોક્યાવનાં વિગ્રહ ૩૯૨
 ૬ યોગના આશ્વોદ ૩૯૩
 મનકુ કેવું ગળે છે ૩૯૩
 ૭ સાગ આશ્વો સોનાની
 બેડી છે ૩૯૩
 પ્રુષ્ઠ અને પાષની ચર
 જામણી ૩૯૪
 ૮ સાંતસુધારણનું પાન કર ૩૯૪

પર્યાલોચન

અભિનિવેશનો ત્યાગ કરવો. ૩૯૫

અગ્યવસ્થિત રખડપાટો

અટકાય ૩૯૫

કર્મનાં કળો દીધ અને

આકરા છે. ૩૯૬

અસાધારણ વીર્યવાન સગડે

છે ૩૯૬

પ્રત્યેક આશ્રવ ભય કર છે ૩૯૭

એને ખૂબ વિગતથી સગજવા

યોગ્ય છે. ૩૯૭

મદ્ગાયદ્રદકૃત માતમી

આશ્રવ ભાવના. ૩૯૮

પ્રકરણ ૮ મું

સંવરભાવના

પૂર્વ પરિચય

સવરનો અર્થ. ૪૦૯

પાત્ર સમિતિ ૪૦૦

ત્રણ ગુપ્તિ. ૪૦૧

દશ યતિધર્મો ૪૦૨

બાર ભાવના (અનુપ્રેક્ષા) ૪૦૩

બાવીશ પરિપહ. ૪૦૩

એ પરીપહોના પ્રેરકા. ૪૦૬

પાંચ ચારિત્ર ૪૦૭

આશ્રવરૂપ ગરનાળા અધ

કરનાર સવરો ૪૦૯

પરિચય પ્રેરકા પ ૪૧૦-૪૧૨

મદરનો અર્થ. ૪૧૧-૪૧૩

ગેયાદ્રક. ૪૧૪-૪૧૬

સદગનો અર્થ. ૪૧૫-૪૧૭

સદર પર નોધ. ૪૧૮

ક. આશ્રવોથી ગભગવાનું
નથી. ૪૧૯

એનો ઉપાય મંવર ભાવ છે. ૪૧૯

અને એ પ્રયાસસિદ્ધ છે. ૪૨૦

પ્રયાસ જરૂર કર્તવ્ય છે. ૪૨૦

સ્વ. એને કયા કયાં લાગુ

પાડવા ? ૪૨૦

અવિગતિનો ઉપાય સયમ. ૪૨૧

સયમના સત્તર પ્રકાર. ૪૨૧

મિથ્યાત્વનો ઉપાય સમ્યક્ત્વ. ૪૨૨

આર્તશૌર્ય ધ્યાનનો ઉપાય

મનસ્થિરતા. ૪૨૨

ગ. ક્રોધનો ઉપાય ક્ષમા. ૪૨૩

માનનો ઉપાય નમ્રતા ૪૨૩

માયાનો ઉપાય સરલતા ૪૨૪

લોભનો ઉપાય સંતોષ ૪૨૪

ઘ. યોગનો ઉપાય ગુપ્તિ. ૪૨૫

હુ રોધ હૃદયથી કરવાનો છે ૪૨૬

વહાણુને સ્થાને પહોચવા

ત્રણ જરૂરીઆતો. ૪૨૬

આત્મવહાણુને ત્રણ જરૂ-

રીઆતો. ૪૨૭

તે હોય તો સદ્ગુણ ગ્યાને
 પદોક્તિ વાર નથી ૪૨૭
 ૧ આત્મવિશ્વાસનો માર્ગ ૪૨૮
 પ્રથમ ત્રણ કર્મો રોકવા ૪૨૯
 મરણ આવતાં કર્મને આ
 કાવે છે ૪૨૯
 અત્ર દર્શિત સિદ્ધ માર્ગો ૪૩૦
 ૨ વિષય દૂર કરી કષાયો
 પડે જાય ૪૩૦
 વિજ્ઞાન મુદ્દેસાદિથી પ્ર.અ. ૪૩૧
 ૩ સુમરમનો વગમાદ વરસાત ૪૩૧
 કોષ પડે વિજ્ઞાનનો સિદ્ધ
 ઉપાય ૪૩૧
 કપસમ અને વિગમ ૪૩૨
 ૪ તારી નસાવી ફિકરો ૪૩૨
 તારા કુર્મ્યને ૪૩૩
 મનોમુક્તિની આપી ૪૩૩
 ૫ કાશાની માયા કરતા
 જેવી નથી ૪૩૩
 સવમપોત્રમા નિરત
 પ્રતિષ્ઠા ૪૩૪
 મનમતાતમ્યા મુગાવુ નહિ ૪૩૫
 જલુ સત્તની પરીણા કરેલી ૪૩૫
 ૬ અસમર્થ માનેતુ
 ઓળખ ૪૩૬
 આત્મવિશ્વાસનો ત્રણ ખાર
 ખરી ૪૩૬
 અસમર્થમાં સમાવી અનેક
 જાળો ૪૩૭

૭. મરનો આધાર પડે
 જુનિ પર છે ૪૩૭
 આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ ૪૩૮
 ૮ તારા ઉદાર તારા
 હાથમા છે ૪૩૮
 યાત્રસત્તુ પાન કરવા
 જેવું છે ૪૩૯

પચસિાચન

વિષયોનું પૃથક્કરણ ૪૩૯
 ઉપાયાનું પૃથક્કરણ ૪૫૦
 તે મરનો પ્રમુખ્યત્વે ખ્યાલ ૪૪૧
 કમની આવક સામુ સરકર ૪૪૨
 જાવનાસાળી ૧૧ વિચાર જુલ ૪૪૨
 થતિથર્મો આજુબાજુ છે ૪૪૩
 પરીપદો અગત્ય યીજા છે ૪૪૩
 મનમાદિ અનેકના કષાયો ૪૪૩
 દમ્ભસ વગેરે આવસવર ૪૪૪
 આત્મવિશ્વાસમા મરગતુ
 રથાન ૪૪૫

૫મા પાપ ન કીજો, પુણ્ય
 કીપુ સો વાર ૪૪૭
 જ્યસોમની સવર જાવના ૪૪૬

પ્રકરણ નવમું

નિર્જિયા જાવના

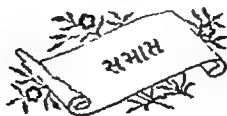
પૂર્વ પરિચય
 વેદાનમાં કમના ત્રણ પ્રકાર ૪૪૭
 સત્તાત્રણ મોં અને નિર્જિયા ૪૪૭

અકામા-સકામા નિર્ગરા. ૪૪૮
 'કામ' શબ્દનો ભાવાર્થ. ૪૪૮
 નિર્ગરાના કારણો. ૪૪૯
 તપના વિભાગ : આઠ.
 અભ્યતર. ૪૪૯
 બાહ્યતપના છ પ્રકાર. ૪૪૯
 અભ્યંતરતપના છ પ્રકાર. ૪૫૦
 પ્રાયશ્ચિત્તના દશ પ્રકાર. ૪૫૧
 વિનયના સાત પ્રકાર. ૪૫૧
 વૈયાવચ્ચના દશ પ્રકાર. ૪૫૨
 સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર. ૪૫૨
 ધ્યાનના ચાર પ્રકાર. ૪૫૨
 આર્તધ્યાનના ચાર પ્રકાર. ૪૫૩
 રોઢધ્યાનના ચાર પ્રકાર. ૪૫૩
 ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર. ૪૫૪
 શુદ્ધધ્યાનના ચાર પ્રકાર. ૪૫૪
 ઉત્સર્ગનું વર્ણન. ૪૫૫
 સયમ-તપ ઉત્કૃષ્ટવિભાગમાં. ૪૫૫
 પરિચય સ્તોત્રો. ૭ ૪૫૬-૪૫૮
 સદરનો અર્થ. ૪૫૭-૪૫૯
 ગેયાષ્ટક. ૪૬૦-૪૬૨
 સદરનો અર્થ. ૪૬૧-૪૬૩
 સદર પર નોંધ. ૪૬૪
 ક. કર્મરાશિનું પૂર સત્તામાં. ૪૬૫
 પ્રદેશોદય-વિપાકોદય. ૪૬૬
 કારણો નિર્ગન. ૪૬૭
 સ્વ. વહ્નિ એક છતાં બેદ. ૪૬૭
 બેદ તેના ચેતવનારથી
 પડે છે. ૪૬૭

ગ. આત્મા એક રૂપ છે
 જનાં. ૪૬૭
 નિર્ગરા કારણને લઈને ચાર
 પ્રકારની છે. ૪૬૮
 ઘ. કર્મબંધ વચ્ચતની
 બેદગદારી. ૪૬૮
 નિશ્ચિતકર્મ કેમ બધાય છે? ૪૬૯
 હીરની ગાંઠ પર તેલનું ટીપું. ૪૬૯
 એવાં કર્મને કાપનાર તપ છે. ૪૭૦
 એવા તપને નમસ્કાર છે. ૪૭૦
 હ. તપનો મહિમા. ૪૭૧
 ચાર મહાકલ્યા. ૪૭૧
 દૃઢપ્રહારી. ૪૭૨
 સમ્યક્પ્રકારે કરેલ તપ. ૪૭૨
 ચ. સોનું અને કાંચન. ૪૭૩
 તપથી આત્મા કર્મચ્છેદથી
 મુક્ત થાય છે. ૪૭૩
 છ. ભરતચક્રવર્તીની ભાવના ૪૭૪
 તપથી લખ્ષ્મિ અને સિદ્ધિ. ૪૭૫
 તેનો ઉપયોગ એ પ્રમાદ. ૪૭૫
 તપ આતર શત્રુ પર વિજય
 કરે છે. ૪૭૬
 ૧. તપના મહિમાનું
 ચિંતવન. ૪૭૬
 તપાષ્ટક-શ્રીમદ્દશો વિજયશ્લોક. ૪૭૬
 એ કર્મોને મોળાં પાડે છે. ૪૭૭
 એનાથી કર્મની ચીકણ
 ધરે છે. ૪૭૮

૨. ખૃ વા વાણાને ધીબી
નાખે છે ૪૭૮
તેમ તપ ક્રમેને સીધું વિ-
સીધું કરે ૪૮૦
૩. તપ મનોચ્છિન્ને નહીં
છાવે છે ૪૮૦
તપથી સત્ત્વ મિત્ર બને છે ૪૮૦
અદિમાત્રિશાખા વૈગત્યાય. ૪૮૦
તપ જૈનમિદાન્તનો સાર છે ૪૮૧
૪. ભાસતપના ૭ પ્રકાર. ૪૮૧
તે ૫૨ સામાન્ય વિવગ્ન. ૪૮૨
૫. અબ્ય નરતપના ૭ પ્રકાર. ૪૮૩
તે ૫૨ સામાન્ય વિવગ્ન. ૪૮૩
૬. અપેક્ષા વચગના તપનું
૩જા. ૪૮૩
જ્ઞાનમનુ એ કીર્ણમણુ ૭ ૪૮૪
૭. સવમસદમીનું એ
વધીકરણ છે ૪૮૫
એ કૌલવસ મોક્ષમુખનું
નદાનું છે ૪૮૫

૮. એ કીર્ણમણિનો
ઉપાગ છે ૪૮૬
એ એકાદનુ અનુપાન પદ્ય
સાથે જ છે ૪૮૬
એ રાત્રિમનુ વૃ પાન કર. ૪૮૭
પર્ણસિન્ધવન
વીરપરમાત્મા ૪૮૭
મજ્જુકુમાર. ૪૮૭
મેતાર્થમુનિ. ૪૮૮
અષ્ટમુનિ. ૪૮૮
ધના-સાધિક. ૪૮૮
વગવચતા-સ્વવચતામાં ફેર ૪૮૯
ત્યાગ વચ્ચે અપેક્ષા નથી. ૪૮૯
ત્યાગની શરૂઆત દાનથી. ૪૮૯
નિયમ, રૂચિરોષ અદિની
મદદતા. ૪૯૦
કેવો તપ કરવો મોઝ
મજ્જાવ ? ૪૯૧
વચમેતમનુ નિર્જગમાવના ૪૯૨

ઉપદેશક પદ

(રાગ—ભૂપાલ તથા ગોરી)

પ્યારે કાહેકું લલચાય ?એ ટેકે
 આ દુનિયાકા દેખ તમાસા, દેખત હી સંકુચાય. પ્યાં ૧
 મેરી મેરી કહત હે બાહરે, ફિરે જી અકુળાય;
 પલક એકમેં બહુરિ ન દેખે, જલ બુંદકી ન્યાય. પ્યાં ૨
 કોટિ વિકલપ વ્યાધિકી વેદન, લહી શુદ્ધ લપટાય;
 જ્ઞાન કુસુમકી સેજ ન પાઈ, રહે અઘાય અઘાય. પ્યાં ૩
 કિયા દોર ચિહું ઓર જોરસેં, મૃગતૃષ્ણા ચિત્ત લાય;
 પ્યાસ બુઝાવન બુંદ ન પાયો, ચોંહિ જનમ ગુમાય. પ્યાં ૪
 મુઘા સરોવર હે યા ઘટમેં, નિસતેં સખ દુઃખ જાય;
 વિનય કહે ગુરુદેવ દિખાવે, જો લાઉ દિલ ઠાય.

પ્યારે કાહેકું લલચાય ? ૫

[વિનયવિલાસમાંથી]

પ્રવેશક

આ છવન જે એક મહાન વિહટ પ્રશ્ન છે એનો ઉદ્દેશ શો અને એનું સાક્ષ્ય કઈ રીતે સાબી થકાય એ બન્ને બાજ તરફે નિકાલ કરવો એ વલ્લે આકર્ષ પ્રશ્ન છે છવનની સફળતા સાધવા માટે પ્રાણી અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો કરે છે, અનેક જાતની હીકમતો કરે છે, અનેક જાતની ઢોડાઢોડી કરે છે અને અનેક પ્રકારના પછાડા મારે છે; પણ ધણીખરી વાર તો તે શેને માટે એ સર્વ કરે છે એનો એના મનમાં ખ્યાલ પણ હોતો નથી. એ માનસવિવાદ્વારા એના મનનું એ પૃથક્કરણ કરે તો એને માણસ પડે કે એની ઢોડાઢોડી અને ધમપછાડામાં કોઈ હેતુ નથી અને કોઈ સાધ્ય પણ નથી. તદ્દન માનવામાં ન આવે એવી વાત છે, છતાં તે તદ્દન સાચી વાત છે કે આ પ્રાણીની સર્વ પ્રવૃત્તિઓની પાછળ કંઈક હેતુને તથા મીઁએ તો તેમાં તદ્દન અધકાર અથવા અભ્યવસ્થા માણસ પડશે. આપણા અતરાત્રમાને પૂછીએ કે આ સર્વ ઢોડાઢોડી શાને માટે? કોને માટે? કયા જાત માટે? કેટલા વખત માટે? અને પરિણામે મેળવવાનું શું? તો જવાબમાં એવા બોલો વગરો કે ન પૂછો વાત! અને છતાં ઢોડાઢોડી તો આશ્વાજ કરે છે, દેટનું ચક્ર ફર્યાજ કરે છે, અધકારઅધકી થયાજ કરે છે અને છતાં પાછો સવાલ અતરાત્રમાને પૂછીએ કે ‘ભાઈ! આ જાણુ કયા સુખી? અને શા માટે?’ તો પાછો જવાબ ગુન્યમાં જ આવશે અને દમ્બુ એવી વિચાન્જા પૂરી નહિ થક હાથ ત્યાં તો મન ઢોડા ઢોડી કરવા મહી જશે એને શાનિશી જેસવાની-સ્થિર ગુંડે વાની દેવ જ નથી એને એમાં ખરી મજા જ આવતી નથી,

એથી એ સાધ્ય કે હેતુનો વિચાર કર્યા વગર પાછું દોડાદોડીમાં પડી જશે અને અનેક પ્રકારનાં નાટકોમાં ભાગ લેશે. દોષ વખત વળી જરા વિચારમાં પડી જશે ત્યારે એની દશા ચણા ખાતા ઘોડાના મુખમાં કાકરો આવતાં જેવી થાય તેવી થશે એ જરા ચોંકશે અને પાછો વળી ચણા ખાવા મંડી જશે.

પણ આ વાત મૂર્ખ માણસની કહી કે સમજી-ડાહ્યા-ભણેલા-પાંચમાં પૃથાય તેવા માણસોને પણ એ વાત લાગુ પડે ? ઉપર કહ્યું કે એની દોડાદોડીમાં ‘હેતુ કે સાધ્ય’ નથી, એ વાત મૂર્ખાઓને લાગુ પડે કે લગભગ સર્વને લાગુ પડે ? આવો પ્રશ્ન થાય તો તેનો જવાબ એક જ મળે તેમ છે અને તે એ કે સોમાં નવાણુ અથવા હજારે નવ સો નવાણુ માણસો પોતે શેને માટે દોડાદોડી કરે છે તે જાણતા નથી, વિચારતા નથી, સમજતા નથી, સમજવા પ્રયત્ન પણ કરતા નથી. આપણા આત્મ-ગૌરવને આ વિચાર ખરેખર નીચે પાડનાર લાગે તેવો છે, પણ જે પ્રાણીઓ આત્માને જ ઓળખતા નથી, આત્મગૌરવ શું અને કેાનું ? તે જાણતા નથી અને ગૌરવ કેમ જળવાય કે પોતાનું કેમ કરાય ? તેના સ્પષ્ટ ખ્યાલ વગરના છે તેઓને માટે આ તદ્દન સાચી વાત છે અને એ કક્ષામાં સંખ્યાબંધ માણસો આવે તેમ છે; તેથી તેઓને ઉદ્દેશીને આ હકીકત હોઈ સર્વ મનુષ્યોને એ લાગુ પડી શકે તેમ છે એમ કહેવું એમાં જરા પણ વાધો જણાતો નથી આત્માની ઓળખાણ એ બહુ જડૂરી પણ તેટલી જ મુશ્કેલ હકીકત છે અને તેને ધરાબર ઓળખનાર તેમજ ઓળખીને એને જ અપનાવનાર માટે અત્ર વક્તવ્ય નથી આપણી ચર્ચામાં એવા જીવનમુક્ત દશા લોગવનાર, સંસારમાં રહી સાક્ષીભાવે કાર્ય કરનાર અને વિવેકપૂર્વક સ્વપરતું વિવેચન કરી સ્વને આદરનાર અને પરને તજનાર માટે સ્થાન

નથી, પણ જો કક્ષામાં જનુ જોઈ જાય તો જોવાથી આપણે તેનો વિચાર કરવાનો નથી આ વિચારણામાં જ્યાં જ્યાં વિચારણા કરી છે ત્યાં ત્યાં આપણા જેવી સામાન્ય વ્યક્તિને ઉદેશીને છે એમ મુમુક્ષુ અને સાથે જોડેલુ લક્ષ્યમાં રાખવું કે જો કક્ષામાં લગભગ ધણીખરા માનવોનો સમાવેશ થાય છે

કરેક પ્રાણી કોઈક વસ્તુની ઇચ્છા તો જરૂર રાખે છે એની ક્ષિયને આધ્ય કે જેલુ જોવા નથી, છતાં ધણીખરા પ્રાણીઓને પૂછીએ તો જો વાત કળુલ નહિ કરે, જો જરા કોઈ વિચારણાની કહીકત કોઈ એનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ રીતે કરેકને આવવો મુશ્કેલ જણાય છે અને સ્વીકાર તો લગભગ અશક્ય જ જણાય. ત્યારે આપણે ઉપર ઉપરનો ખ્યાલ લઈએ તો માલુમ પડશે કે પ્રત્યેક પ્રાણીની વાચ્છા 'મુખ' મેળવવાની હોય છે આ મુખનો ખ્યાલ વાળીખરી વખત તદ્દન અવ્યવસ્થિત હોય છે કોઈ ખાવા પીવામાં મુખ માને છે, કોઈ કોઈર નેકટાઈ પહેરવામાં મુખ માને છે, કોઈ ફોક કોટ અને ટોપકેટ પહેરવામાં મુખ માને છે, કોઈ વાથલ અને રેશમી વસ્ત્રમાં મુખ માને છે, કોઈ જમરની જેમ આંખોમાં રમણ કરવામાં મુખ માને છે, કોઈ રૂમાલમાં સેન્ટ કે માથામાં અત્તર લગાડવામાં મુખ માને છે, કોઈ નાટક-શ્રીનેમાં જોવામાં મુખ માને છે, કોઈ હારમોનિયમ, પિયાનો સાંભળવામાં મુખ માને છે, કોઈ દિલરુખા સવાર સાંભળવામાં મમ્મ લે છે, કોઈ ઉન્નાદ પ્રાયકના ગાનમાં મોજ માણે છે, કોઈ મુદરીના નાયમાં મોજ માણે છે, કોઈ મુદરી સાથે નાચવામાં આનંદ માણે છે વિગેરે વિગેરે મુખના ખ્યાલો અનેક પ્રકારના હોય છે

કોઈ પણ 'મુખ' મેળવી રહેલુ નથી મુખની મુદત વાળી દૂડી હોય છે અને માનેલ મુખ પણ જ્યારે પૂરુ થાય ત્યારે

પછવાડે કચવાટ મૂકી જાય છે. દૂધપાકના સળડકા લેનારને માત્ર એથી ચાર સેકંડ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ પછી શું ? અને સુખને માટે બીજી વાત એ છે કે ત્યારે એ દિવસો વહી જાય છે અને તેનાથી ઊલટી સ્થિતિ આવે છે એટલે કે જૂન ખાનારને ભૂખમાં દહાડા કાઢવા પડે છે ત્યારે આગળ ભોગવેલ સુખ તેને કાંઈ કામ આવતું નથી, તેનું સ્મરણ ઊલટું દુઃખ આપે છે અને સુખનો વખત સર્વદા તો રહેતો જ નથી ત્યારે કાંઈ પણ પૌષ્ટિક ગતિક સુખ કલ્પીએ, એની સ્થિતિ વિચારીએ અને એની ગેર-હાજરીમાં થતી મનની દશા વિચારીએ તો એ માની લીધેલા સુખમાં પણ કાંઈ દમ જેવું રહેતું નથી કાંઈ ઇચ્છવા જેવું રહેતું નથી, કાંઈ એની પાછળ પડી મરવા જેવું રહેતું નથી.

જે સુખ સ્થાયી ન હોય, જે સુખની પછવાડે દુઃખ આવવાની સંભાવના હોય એને સુખ કેમ કહેવાય ? ત્યારે આ તો પાછી ફસામણી ધર્મ બીજી રીતે જોઈએ તો શક્તિસંપન્ન માણસ શક્તિનો ઉપયોગ કરી થોડી વસ્તુઓ કે ધન મેળવે, એ ધન કે વસ્તુના સાધનોથી મોજશોખ માણે, મોજશોખને પરિણામે અધઃપાત થાય. આ રીતે તો એક ખાડામાંથી બીજામાં અને બીજામાંથી ત્રીજામાં પડવાનું જ થાય, એમાં કાંઈ છેડો દેખાતો નથી, પાર આવતો નથી, કાંઠો માલૂમ પડતો નથી ત્યારે હવે કરવું શું ? જવું ક્યાં ? આમ ને આમ ચક્કરમાં ઉપર-નીચે આવ્યા કરીએ અને થોડો વખત મનમાં સુખનાં સ્વપ્નમાં વિચરીએ એ તે કાંઈ વાજબી વાત છે ? કરવા જેવી વાત છે ? ત્યારે કાંઈ એવું ‘સુખ’ શોધીએ કે જે હંમેશાને માટે ટકી રહે અને એની પછવાડે ઉપર કચવાટ જેવી જે સ્થિતિ વર્ણવી છે તેવી કદી ન થાય. હંમેશાને માટે ‘સુખ’ મળે તો એક ખાડામાંથી બીજામાં પડવાનો ભય મટી જાય અને

પછી સ્થિતિસ્થાપકતા એવી જાગી બાથ કે નિરવરને માટે આપણે આનંદમાં મગ્ન માણીએ.

આવી મોટી ગુણવસ્તુમાં પડતા વિચાર જરૂર આવે તેમ છે કે અત્યાશની જે રચના છે અને જેમાં પ્રાણી સાચુ-ખોટું મુખ માની સ્થેલ છે તેનું કારણ શું હશે? અને આ એક ખાડામાંથી બીજામાં પડવાની સ્થિતિનો અવ ક્યા અને કેમ આવે? એ વિચાર-સવાલની સાથે જ ખ્યાલ આવે છે કે ઘણું ખરું પ્રાણી મુખ શું છે અને ક્યા છે? તથા સાચુ સ્થાયી મુખ ક્યા હોઈ શકે? તેનો ખ્યાલ જ કરતો નથી. મૂળ કે માનસિક મુખ હંમેશને માટે જની રહે તે માટે ખાસ વિચારણા જ કરતો નથી અને તાની તાની મગવડ મળે કે તેમાં શાંતી જઈ પોતાને ‘મુખી’ માની લે છે વળી તેના છેઠા આવતા પાછો વિવાદમાં પડી બાથ છે અને ગુણવસ્તુમાં અટવાઈ બાથ છે એને માથે મરણનો બાથ તો ઊંચો જ દોષ છે અને ધનના સાધનથી જમાવેલી સુધિ પાછી છોડી જવી પડે એ ખ્યાલ તો તેના મગજમાં કાયમ રહે છે કેટલોક વખત આ સીજ ‘મારી’ આ જગલો ‘મારો’ આ છેલ્લો કસ ‘મારા’ આ ફરનીચર ‘મારું’ એવી એવી કહપના કરી એ સમારમાં ખૂબ રસ લઈ દોડાદોડ કરે છે, પણ જરા માથું ટુંળવા આવે છે કે ૧૦૪ ડિગ્રી તાવ આવે છે ત્યારે પાછો વળી એ વિચારમાં પડી બાથ છે

એના મનોવિકાસે તો ઊંઘટા જળશ દોષ છે કે એનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે અભિમાન કરે ત્યારે એ બિખારી દોષ તો પણ પોતાની બિજા માગવાની મુશળતાનું એ વર્ણન કરશે, પાચ-પચાસ માણ્યોના મહાનમાં એને કંઈ દોષો હશે

તો કુલાઈ જશે, મેળાવડામાં જશે તો આગળ ખુરશી મળનાં એ મોટો ધંધ જશે, પોતાની તફન નાનકડી દુનિયામાં એ કેંદ્ર થવા પ્રયત્ન કરશે, એનો દંભ પાર વગરનો હશે, એની આત્મવંચના એને જોટો ધર્મી મનાવશે, એનો લોભ એને અનેક પાપમાર્ગોમાં ફેંકી દેશે, એનો ક્રોધ એને ગતોપીળો બનાવશે, એની મમતા એને માલેક બનાવશે, એનો ભય એને રાક-ભાયલો બનાવશે, એની ઇર્ષ્યા એને પર-ઉ-ઈર્ષ્યો બેતાં ઉછિસ્ન બનાવશે, એની વિષયવાંછા એને ધૂળમાં રગદોળશે, એનો શોક એને મોટી પોક મૂકાવશે અને આવી રીતે અનેક અંતર વિકારો એને પરભાવમા રમણુ કરાવશે.

ત્યારે આ સર્વ ન થાય એવી સ્થિતિ ક્યા? આવા મનો-વિકારોનો અને આવી દોડાદોડીનો હ મેશને માટે છેડા કેમ આવે? ક્યારે આવે? એને માટે એને કોઈ વાર વિચાર થાય છે, પણ પાછો એ રણડપટ્ટીમા પડી જાય છે અને અગાઉની જેવી દોડાદોડી શરૂ કરી દે છે.

ત્યારે સ્વાધી સુખ મળે તો તે મધ્યવાલોગ છે અને પ્રાપ્ત્ય તરીકે તેને માલૂમ તો કોઈ કોઈ વાર પડે છે. એને માટે એણે ‘ખરા’ ને ઓળખવું ઘટે અને તે માટે એણે ‘સુખ’ ક્યું કહેવાય એ ઓળખવું જ રહ્યું. જ્યાંસુધી ખરા સુખને એ ન ઓળખે ત્યાંસુધી એની માની લીધેલા સુખ પાછળ દોડાદોડી તો કાયમ જ રહેવાની. ત્યારે જો ખરું ‘સુખ’ મળી આવે અને તે શોધવાનો માર્ગ મળે તો પછી આ સર્વ ગુંથવણનો અંત આવી જાય એ સુખ સાચું સુખ હોવું જોઈએ, એ નિરંતર રહે તેવું હોવું જોઈએ અને એ સુખની પાછળ કોઈ પણ પ્રકારનું હુઃખ ડોકીઆ કરતું હોવું ન જોઈએ.

જે ' સાચા મુખ 'ના સુખધર્મા મુખ વિચાર કરી મુદ્ધ પુરુષો નિર્ણય કરી ગયા છે કે ' જે આત્મવશ (પોતાને વાળે) હોય તે સર્વ મુખ છે અને પરને વાળે હોય છે તે સર્વ દુખ છે ' મુખ-દુખનું આ સિદ્ધ લક્ષણ છે આપણા જેવા બ્યવહારી માણસને પણ તે અચૂક અંશે તો સમજાય તેવું છે આપણે દુનિયાદારીમાં કહીએ છીએ કે ' આપ સમાન જગ નહિ અને મેંય સમાન જગ નહિ ' આપણા પોતાના હાથમા હોય તો તે વાતને આપણે આપણી જ માનીએ અથવા ખરે ત્યારે આપણી કરી શકીએ એટલે ' આત્મવશ હોય તે સર્વ મુખ છે ' એ વાત તો ઠીક જણાય છે આપણા ધરમા અનાજ હોય તો તેના ઉપયોગ કરી શકીએ અને ઘરેણા હોય તો કાપી રાત્રે હોકારો આપે એટલે આપણે એ વાત વચર-ચક્રેથી સ્વીકારીએ આપણા નામ પર જેકમા રકમ હોય તો આપણે એક લખી ખરે ત્યારે ભેંષની રકમ મળાવી શકીએ એટલે એને આપણે આપણા તાબાની રકમ માનીએ અને મુદ્ધ પુરુષોએ ' આત્મવશ ' વસ્તુમાં મુખ કર્યું તે વાત કંગૂલ રાખીએ

પણ સ્વને કિંમતે નાણાની જરૂર પડે તો શું થાય ? ચરકારે ' બિરીંગેરિયમ ' બહાર કર્યું હોય અને આપણે ચાલુ ખરજ માટે નાની રકમ ખાતામાંથી લેવી હોય તો તેનું શું થાય ? ઘરેણું ધરનું હોય, પણ એક કમ્પટીમાં લેવા એટલી સહામતી ન હોય તો તેનું શું થાય ? અનાજના હોકારની ચાવી રમેલા પામે હોય અને તે ચાવી શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હોય તો શું થાય ? ત્યારે તો પાછા બુચવાવા

' પારકાને વશ ' એ સર્વ દુખ એ વાત તો બેકકમ કેમ સ્વીકારાય ? આપણી તો ઘણીખરી વાત પારકાને આધીન છે રમેલો કે શ્રી રમેલ કરી આપે ત્યારે જમીએ, ધરાક આપે ત્યારે

વેપાર કરીએ, દરજી કપડાં શીવી આપે ત્યારે પહેરીએ, પાણીનો નળ ચુનિસિપાલિટિ ઉઘાડી આપે ત્યારે પાણી મેળવીએ-વિગેરે વિગેરે. ત્યારે આ તો શું ચણ વધતી જાય છે અને વધારે વિચારીએ તો શરીર પણ પર છે, પારકું છે, ગિરસ્થાયી નથી, આપણું રહેવાનું નથી, આપણી સાથે આવવાનું નથી, આપણા હુકમમાં નથી, આપણા તાળામાં નથી. ત્યારે શું સમજવું ? આત્મા અને શરીર બુદ્ધાં છે, આત્મા અને શરીરનો સંગંધ થોડા વળતનો છે ત્યારે તો શરીર પણ ‘પર’ થયું એ રીતે તો ‘આત્માને વશ’ હોય એ જ ગ્રીએ સુખ આપી શકે અને આપણે તો બંધી મદાર પુદ્ગળ અથવા શરીર પર બાંધી છે અને પુદ્ગળ (matter) યા શરીર પણ ‘પર’ હોઈ આપણને ખરેખરા સુખનું કારણ કદી થતું નથી. કદાચ તે દેખાવમાં થોડું સુખ આપતું જણાય છે તો તે સુખ ટૂંકું હોય છે, વિનાશી હોય છે અને પોતાની પછવાડે ગતિ અથવા દુઃખ મૂકી જનાર હોય છે.

આ વાત ખાસ સમજવા યોગ્ય છે આત્માથી નેટલું પર તેટલું પારકું જ છે અને પારકાની આશા રાખવી એ સદા નિરાશા જ છે. કદાચ મેગેફોનથી આપણે વધારે સાંભળી શકીએ, અથવા ચશ્મા કે દુરબીનથી આપણે વધારે નેઈ શકીએ, પણ મેગેફોન વિસગઈ ગયું હોય અથવા ચશ્મા કૂટી ગયા હોય તો આપણી શી દશા થાય ? અને રસોયો રસોઈ ન કરે, રીસાઈ જાય અથવા વગરરત્નએ ગેરહાજર રહે ત્યારે આપણે ક્યાં જવું ? એટલે આત્માને વશ હોય તેટલું જ ખરું સુખ છે અને પારકા ઉપર-પર ઉપર આશા રાખી ખેસવું એ વસ્તુતઃ દુઃખ છે, કદાચ જરા સુખ જેવું લાગે તો પણ અંતે એ દુઃખ જ છે, દુઃખમાં જ પર્યાવસાન પામે છે. આ સાથે એ વાત ધ્યાનમાં

રાખવાની છે કે ‘આત્મવશ’ કંઈ ચીજો કહેવાય અને ‘પરવશ’ કંઈ ચીજો કહેવાય તેનો આપણે ધ્યાન કરવો જોઈએ, કષ્ટ વિચાર કરવો જોઈએ અને શિક્ષણ નિર્ણય કરવો જોઈએ.

આ નિર્ણય શા માટે કરવો ? કારણ કે આપણને સર્વને ‘મુખ’ યોગવત્તુ જમી છે પણ મુખ કયા છે અને કેમ મળે ? તે બાબત નથી જોઈએ પછી જે તે મળે તેમા મુખ માની લઈએ છીએ. હંમેશને માટે મુખ મળે એ વિચાર તો આપણને પ્રત્યેકને જરૂર જમી છે, પણ આપણે ખરા મુખનો કદી વિચાર કરતા નથી, તેના માર્ગો આશરતા નથી, તેના સાધનો શોધતા નથી અને જરા જરા મુખમા રાશી જઈએ છીએ. આત્મવશ મુખ ઉપર જ આપણે મહાર ભાંધીએ અને સર્વ પરભાવ ઓડી દઈએ, પરવશ વસ્તુ કે ધન ઉપર કોઈ બાંધનો આધાર ન રાખીએ તો મુખની જે વ્યાખ્યા મુઠા પુરુષોએ કરી છે તેની પ્રાપ્તિ તરફ આપણે પ્રયાણ થાય. આ તરફ સાદી લાગતી વાત કર્તવ્યમા-ક્રિયામા મૂકવી સહેલી નથી, તેનું કારણ એ છે કે આપણે મુખનો ખરો જ્યાં કદી કરતા નથી, તે કયા અને કેમ મળે તે વિચારતા નથી, તેના સાધનોનો અભ્યાસ કરતા નથી, એ સાધનો આશરતા નથી અને સાચા માર્ગની અનુમુખ પણ આવતા નથી.

ત્યારે વાત એ મર્મ કે આપણે સાચા મુખને યોગવત્તુ જોઈએ. એ યોગજ્યા પછી એ કયા અને કેમ મળે તેનો રસ્તો શોધવો. ઘટે એ વિચારણા માટે આપણે જેને આપણા માનોએ છીએ, આપણે જે ચીજોને આપણી માનીએ છીએ, આપણે જે શરીરને પોતાનું માનીએ છીએ, આપણે જે ધન-ધાન્ય-પુત્ર-પુત્રાદિને પોતાના સમજીએ છીએ, આપણે જે થોડો વખત રહેનારા ધરને ધરનું ધર માનીએ છીએ-એ સર્વ વસ્તુતઃ શુ છે ? એનો

અને આપણો સંજોગ કેવો છે ? અને આપણે જે ‘સુખ’ મેળવવા માગીએ છીએ તેની સાથે એનો સંજોગ કેવા પ્રકારનો છે ? એ સર્વ જાણતનો વિચાર કરવો ઘટે, એ દરેક વસ્તુ અને સંજોગને એને જરા આકારમાં પૃથક્કરણ કરીને ઓળખવા ઘટે અને તે માટે આપણા પ્રત્યેક સંજોગ એના વાસ્તવિક આકારમાં કેવા છે તેને માટે ઉપર ઉપરનો ખ્યાલ કરી અટકી ન પડતાં ખૂણ ઊંડા ઉતરવું ઘટે. ટૂંકમાં કહીએ તો આપણે વિચાર કરી વસ્તુઓને ઓળખવી ઘટે અને આપણી ચારે બાજુ દેવું નાટક ચાલી રહ્યું છે તે જરાજર સમજવું ઘટે અને તે નાટકમાં આપણે કેવા પાઠ ભજવી રહ્યા છીએ તેની તુલના કરવી ઘટે.

આ પ્રકારની વિચારણા અથવા તુલનાને ‘ભાવના’ કહેવામાં આવે છે. જરા સુખની પ્રાપ્તિને માર્ગે ચઢવા માટે આ આંતર-વિચારણાને જાહુ અગત્યનું સ્થાન મળે છે. જ્યાં સુધી આપણે શું મેળવવાનું છે તે જરાજર ન જાણીએ અને અત્યારે જેમાં રાચીમાચી રહ્યા છીએ તેનું અનૌચિત્ય ન સમજીએ ત્યાં સુધી આપણી પ્રગતિ અશક્ય છે. કેઈ અસાધારણ પ્રસંગોમાં આંતર-પ્રકાશ થઈ જાય તે અપવાદ યોગ્ય બનાવોને જાદ કરતા બાકી આપણા જેવા સામાન્ય પ્રાણીઓ માટે તો આ સાચી વિચારણા સિવાય બીજો માર્ગ નથી.

આ વિચારણામાં આત્મા છે, આત્મા શાશ્વત છે, એના પર કર્મનાં આવરણો આવી ગયાં છે, પણ પ્રયત્નથી તે દૂર કરી શકાય તેમ છે, આત્માનાં આ પૌદ્ગલિક સંજોગો (કર્મો) દૂર થાય ત્યારે તે એના અસલ મૂળ શુદ્ધ સ્વરૂપે રજૂ થાય છે અને એ સ્થિતિમાં જરા સુખનો સાક્ષાત્કાર થાય છે—આ સર્વ જાણતો સ્વીકારીને ચાલવાનું છે એ સર્વ જાણતો અનુમાન

પ્રમાણથી-દલીલથી સિદ્ધ કરી ચકાવ તેવી છે, પણ અત્ર તેની કયાથી સ્વીકારીને આપવાનું છે આપણે અત્યારનો વિષય તો આપણે કોણ છીએ ? ક્યા છીએ ? શા માટે છીએ ? આપણું મૂળ સ્વરૂપ કેટલું વિદ્યુત યથ ગયું છે ? એ સર્વનો વિચાર કરવાનો છે અને એ વિચાર બરાબર થાય તો પછી આપણે આગળ વધવાના માર્ગો અને સાધનો તો બરાબર શોધી શકીએ તેમ છીએ, તેથી આપણી પ્રાથમિક ફરજ, આપણા સ્વભાવ અને આપણા પોતાના નાટકો અને આસપાસના નાટકોને જોવાનું વાનું છે અને એ કાર્ય 'ભાવના' કરે છે

ભાવનાનું 'ક્ષેત્ર' આપણા સર્વ સંબંધોનું પૃથક્કરણ કરવાનું છે અને તે રીતે એ ભૂમિકાની શુદ્ધિ કરે છે શુદ્ધ કરેલી ભૂમિકા ઉપર પછી સુદર ચિત્રામણ થાય છે અને તેના ઉપર જેવી છાપ પાડવી હોય તેવી પદ્ધતિ શકે છે ભૂમિકાની શુદ્ધિ માટે 'ભાવના' અદ્વિતિય સાધન છે અજ્ઞાપર તો કાંઈ વિચાર જ કરતા નથી, થોડા વિચાર કરે છે તે મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં વિચાર કરી અટકી પડે છે એટલે આપણે અહીં કયાથી આવ્યા ? શા માટે આવ્યા ? આપણા જીવનનો ઉદ્દેશ શો ? આ સર્વ ધમાલ અને દોડાદોડીનું પર્વવચ્ચાન ક્યા ? એનો કહી રૂપર વિચાર જ થતો નથી અને વિચારણા વગર તો પછી જેવો પવન આવે તેમ આપણે ઘસઘસાએ છીએ. નહિ તો આપણે સાથ કપડામાં રાખી જઈએ ? ક્ષમા-પુરી કે રસ રાટલી મળે ત્યાં ખૂબ રસ લઈ સળકા ઢેવા મંદી જઈએ ? મલામાં બે માણસો કીલા થઈ માન આપે ત્યાં લેવાઈ જઈએ ? છાપામાં નામ વાંચીએ એટલે રાજ-રાજ થઈ જઈએ ? આપણું જર્જન જાણે આપણને કાંઈ ભૂત વળગ્યું હોય તેના જેવું લાગતું નથી ? પણ એવો વિચાર જ જાણે આપણે હોય ત્યાં આ

વાત શી ? કોની પાસે ? અને શા માટે ? આ ભાવનાનું ક્ષેત્ર છે. એ આપણા દરરોજના સંબંધને એના ખરા આકારમાં બતાવે છે અને આપણને ઊંડા વિચારમાં ઉતારી દે છે. એનું ક્ષેત્ર આપણી નાની સરખી દુનિયા નથી, પણ આખું વિશ્વ છે. વિશ્વનો અને આપણો પોતાનો (આત્માનો) સંબંધ શો છે ? કેટલો છે ? અને કેટલા વખત માટેનો છે ? તે અને આ ગ્રાંત તરફ નાટક ચાલે છે, આપણે પણ જેમાં ઉતરી પડ્યા છીએ એને જરાજર સમજવું એ ભાવનાનો વિષય છે. એક વાર આપણે ક્યા છીએ ? ક્યાં દોડ્યા જઈએ છીએ ? શા માટે દોડ્યા જઈએ છીએ ? અને આપણને કોણ ધસડે છે ? એ સમજતયું એટલે પછી તો સવાલ માત્ર આવશ્યકતામાં મૂકવાનો જ રહે છે

વસ્તુને યથાસ્વરૂપે ઓળખવી એ પ્રથમ જરૂરીઆતની જાગૃત છે. વસ્તુને ઓળખ્યા પછી એની સાથે સંબંધ કેટલો રાખવો ? ક્યાં સુધી રાખવો ? અથવા રાખવો કે નહિ તેનો નિર્ણય થઈ શકે છે. વસ્તુને યથાસ્વરૂપે ઓળખ્યા વગર તેને અંગે નિર્ણય થઈ શકે નહિ અને કરવામાં આવે તો તે ટકી શકે નહિ. વસ્તુઓને ઓળખીએ ત્યારે આપણે અત્યાર સુધી કેમ નાચ્યા ? અને કોણે નાચાવ્યા ? એ જરાજર ઓળખી-જાણી-સમજી શકીએ, ત્યારે સમજતય કે જેને આપણે આપણાં માન્યા, જે વસ્તુને આપણી માની, જે સંબંધો ખાતર લડ્યા, હડ્યા, પડી મર્યા અથવા અનેકની ખુશામતો કરી એ સર્વ વસ્તુગતે કેવા છે અને આપણે સંબંધ કરવા લાયક છે કે નહિ અને હોય તો તેની ખાતર લડવું કે પડી મરવું પરવડે કે નહિ ? આ વતનની વિચારણાને 'વિવેક' કહેવામાં આવે છે. વિવેક એટલે સાચા અને ખોટા, સ્થાયી અને અસ્થાયી, આપણા અને પારકા,

જ્ઞાનદ્વારથી કે વિવાદકારી-વચ્ચેના તફાવતનું જણાવર જ્ઞાન
જ્ઞાના પ્રકારના જ્ઞાન માટે ખૂબ જોડા ઉતરવાની જરૂર પડે છે

જ્ઞા ઉડા ઉતરવાના-વિવેક પ્રાપ્ત કરવાના કાર્યને ' આત્મા
વલોકન ' (Self-examination) કહેવામાં આવે છે; જ્યારે
જોડા ઉતરીએ, પોતાની જાત તરફ જોઈએ, પારકાની ચિહ્નિત્તા
કરવાની રીત ઇલાઈ કઈએ, ઉપરછડા ખ્યાલને તિલાંજલી
આપીએ ત્યારે આપણે ન જાણ્યા કે ન કહ્યા હોય તેવાં પાર
જુઓ તરફ દોરવાઈ જઈએ છીએ. પછી આપણને આપણી
વસ્તુનું, આપણા સ્થાનનું, આપણી સ્થિતિનું આપણી દૂરી
સમજણનું જ્ઞાન થાય છે; પણ એ સર્વ પરિસ્થિતિ નીપજાવવા
માટે આપણે ખૂબ જાડર ઉતરવું પડે છે એને પરિણામે કઈ
દશા પ્રાપ્ત થાય છે તે વિચારવાનું ક્ષેત્ર ધ્યાન વિભાગમાં આવે.
આપણે જાત્યારે તો વિવેક કરતા શીખીએ; જાવલોકન કરતા
શીખીએ, જોડા ઉતરતા શીખીએ અને તે દ્વારા જે વિચારો
આવે અને જે નિર્ણયો થાય તેને સમજી રાખીએ. એ ધરે
એટલે આગળ વધવાના માર્ગે આપણને મળી આવશે, સૂચ જશે
જાવવા તો આપણે ચોખી શકીએ એવી સ્થિતિમાં મૂકાઈ જશું

જ્ઞાના પ્રકારનું જાવનાનું ક્ષેત્ર છે એના પરિણામે આત્મા
કઈ સ્થિતિમાં મૂકાય છે તે આપણે આગળ જોશું અને છેવટે
તેનો પણ વિચાર કરશું અને સામાન્ય જાવલોકન કરી જશું

શાતરસને રસ કહી શકાય કે નહિ એ ખૂબ ચર્ચવા
જેવું છે, પણ એની ચર્ચામાં સાહિત્યના એક જાતના વિષ
યની અને વ્યાખ્યાઓની વૈજ્ઞાનિક નજરે વર્ચા કરવાની દોષ
સર્જને તેમાં રસ પડે કે નહિ એ જરા શુભવસ્તુવાળી જાણત

છે અને અથના પ્રવેશકમાં બિનજરૂરી છે. આ અંધની છેવટે પરિશિષ્ટમાં એ વિષય સાહિત્યની દૃષ્ટિએ અર્થેલો જોવામાં આવશે.

શ્રી ‘શાંતસુધારસ’ અંધમાં ખાર ભાવનાનો અવલોકનની દૃષ્ટિએ અને આત્માને ઉદ્દેશીને વિસ્તાર કર્યો છે. એ ભાવનાઓ ઈર્ષ છે અને તેનું ઊંડું રહસ્ય શું છે તે પ્રત્યેક ભાવનામાં કૃતિએ બતાવ્યું છે. દરેક ભાવનાને છેડે વિસ્તારથી અવલોકન અને વિચારણા કરવામાં આવશે એ ભાવનાનો વિષય અવલોકન કરવાનો અને તે પણ જેવું તેવું ઉપરચોટીયું અવલોકન નહિ, પણ ખરેખર અંદર ઊંડાણમાં ઉતરીને કરવાનું છે. આ ખાર ભાવનાને વિવેક અને આત્માવલોકન સાથે કેવો સંગંધ છે અને એ બન્ને વસ્તુ આત્મપ્રગતિ કરવા ઈચ્છનાર માટે કેટલી જરૂરી છે તે આપણે કંઈક જોયું, બાકી પ્રત્યેક પ્રસંગે એ વાત પર ધ્યાન ખેંચવાની તક લેવામાં આવશે.

આ સર્વ બાબતમાં મુદ્દો એક જ છે કે વસ્તુને વસ્તુ તરીકે ઓળખી, સ્વપરનો ખ્યાલ કરી સ્વનો સ્વીકાર અને પરનો ત્યાગ કરવો એ પ્રકારના આદર્શને ધ્યાનમાં રાખી, તેને જેમ બને તેમ જલ્દીથી પહોંચી વળવા પ્રયત્ન કરવો. અનેક ઉપદેશનો, અને શાસ્ત્રગ્રંથોના શ્રવણ-વાચનનો સાર એ છે કે સ્વપરનું વિવેચન કરવું, પરિણતિની નિર્મળતા કરવી, વિષય-ક્રમાય ઉપર બને તેટલો કાબૂ મેળવવો અને સર્વથા કાબૂ મેળવવાનો આદર્શ રાખી તે સિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન કરવો. આ ચાલુ બાબતને અંગે એક હકીકત કહી આ વિષય પૂરો કરીએ ભાવના બે પ્રકારની છે : શુભ અને અશુભ. શુભ ભાવનાની વાત આ અંધમાં આવવાની છે ત્યારે પ્રસ્તુત હકીકત કહેવાશે. અશુભ ભાવનાઓને પણ ઓળખવાની જરૂર છે. તેનાં પાંચ પ્રકાર છે:-

- (૧) દાંડપી ભાવના. સ્ત્રી-વિષયલોગ માટે વિચારણા ને પ્રવૃત્તિઓ.
- (૨) દેહિનપી ભાવના. કલેશ કરાવે તેવી, ખટપટ કરાવનારી, ચળવળિતની અને ધમાલ-તોફાનની હક્કીકતો.
- (૩) આભિયોગિકી ભાવના. સુદ-લડાઈ કરાવે તેવી ખટપટ, તૈયારી, ધમાધમ અને તેવું વાતાવરણ.
- (૪) દ્વાનવી ભાવના. આશુરી ભાવના. મોહ-મદ-મત્સરાદિ મનોવિકારોના ખ્યાલો.
- (૫) સુરમોહી ભાવના. રાગ-દેવને વધારનારી, પોષનારી, કુદ્દ બધનમા મમત્વ કરાવનારી.

આ પાંચે પ્રકારની ભાવનાઓ તજવા યોગ્ય છે એ વાત પણ એટલી જ ઉપયોગી હોઈ ખાસ ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે શુભ ભાવનાને સમજતા આ અશુભ ભાવનાઓ પણ સમજવી પડશે. વસ્તુવિવેક કરતા તે બરોબર સમજાઈ જશે.

આશયમા કહેલ બાર ભાવનાને ‘અનુપ્રેક્ષા’ (ભાવના) કહેવામા આવે છે એ અનુપ્રેક્ષા શબ્દનો અર્થ જ આત્માવલોકન થાય છે ‘ઈષ્ટ’ નો અર્થ એવું જોમ થાય છે અને તેની સાથે જનુ અને પ્ર ઉપસર્ગ મળી જોને વધારે મજબૂત અને તે તરફ જોનાર બનાવે છે એ ઉપરાત એક બીજી હક્કીકત એ છે કે એ સર્વ ભાવનાઓ ધ્યાનના વિશાળ યોગિક વિષયની પૂર્વમામિની અને ધ્યાનમા સ્થિર રાખનાર પણ છે ધ્યાનનો વિષય કલ્પે વિશાળ છે અને તે યોગ્યથોમા ખબ અચિંત્ય છે એ ધ્યાનના વિષયને આપણે અહીં સર્વો ન શકીએ, કારણ કે તે વિષય વિસ્તીર્ણ છે અને અત્ર અપ્રસ્તુત છે એ ધ્યાનની હેતુબૂત ચાર ભાવનાઓ યોગ્ય પુરુષોએ જાનવી છે એ અનુક્રમે મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધેસ્થ છે બાર અનુપ્રેક્ષા (ભાવના) ઓ પછી આ

ચાર ભાવનાઓ પણ જતાવવામાં આવશે અને યોગપ્રગતિમાં તેમનાં સ્થાનનો પણ ખ્યાલ કરવામાં આવશે

મતલબ આપણા વિચારોની સ્પષ્ટતા કરવા, આપણે ક્યાં છીએ તે સમજવા, આપણા સંબંધો અને આપણા ભાવોનું પૃથક્કરણ કરવા આ અનુપ્રેક્ષા અને ધ્યાનહેતુભૂત ભાવનાઓને ઘણું અગત્યનું સ્થાન છે અને અત્યારના અતિપ્રવૃત્તિમય જીવનમાં તો ખાસ સ્થાન છે. આપણે ડોઢ જાતનો ઊંડો વિચાર કર્યા વગર દોડ્યા જ કરીએ છીએ અને શું કરીએ છીએ તેનો ખ્યાલ થાય તે પહેલાં તો પ્રમાદમાં પડી જઈએ છીએ. આપણને સ્વપ્નો પણ દોડાદોડીનાં જ આવે છે અને પાછા જાગીએ છીએ એટલે વળી દોડાદોડીમાં પડી જઈએ છીએ. પધારીમાધી નીચે પગ મૂકીએ ત્યાં દરરોજનું છાપું પડ્યું હોય, ત્યાં આત્મારામનો કે શાંતિનો વિચાર ક્યાંથી આવે ?

આ અસહ્ય સ્થિતિ ડોઢ પણ રીતે ચલાવવા યોગ્ય નથી, સાધ્ય વગરનું જીવન નિર્ધર્યક છે, આદર્શ વગરનું જીવન મુકાન વગરના વહાણ જેવું છે અને અર્થવગરની દોડાદોડી તદ્દન હાસી કરાવનાર છે

આ રીતે આ ગ્રંથના વિષયનો અને તેની ઉપયુક્તતાનો પરિચય કરાવ્યા પછી હવે આપણે ગ્રંથકર્તાની સાથે ચાલીએ પ્રત્યેક પ્રકાશને છેડે એ વિષય પર અન્ય વિચારકોના વિચારો પણ ગ્રહણ કરશું અને સાથે સાથે ખીજા અનેક પ્રાસંગિક વાતો પણ કરશું શબ્દાર્થ જાણનારની સગવડ જળવાય, માત્ર મૂળ વાચનારની પણ સગવડ જળવાય એ પદ્ધતિએ આ વિવેચન-વિચારણા કરવામાં આવશે. પરિણિષ્ટમાં મહાબુદ્ધિશાળી ગ્રંથ રચયિતાનું ચરિત્ર ઉપલબ્ધ થશે તે જતાવવા પ્રયત્ન થશે આટલો પ્રવેશક કહી હવે આપણે પ્રથમ ગ્રંથકર્તા સાથે વિહરીએ.

ॐ परमात्मने नमः.

उपाध्याय श्रीविनयविजयविरचित

श्री शांतसुधारस

प्रस्तावना

शार्दूलविक्रीडितम्—

नीरन्ध्रे भवकानने परिगलत्पञ्चाश्रवाम्भोधरे,
 नानाकर्मलतावितानगहने मोहान्धकारोद्धुरे ।
 भ्रान्तानामिह देहिनां स्थिरकृते कारुण्यपुण्यात्मभि-
 स्तीर्थेशैः प्रथितास्सुधारसकिरो रम्या गिरिः पान्तु वः ॥१॥

द्रुतविलम्बितम्—

स्फुरति चेतसि भावनया विना,
 न विदुषामपि शान्तसुधारसः ।
 न च सुखं कृशमप्यमुना विना,
 जगति मोहविपादविपाकुले ॥ २ ॥
 यदि भवभ्रमखेदपराङ्मुखं,
 यदि च चित्तमनन्तसुखोन्मुखम् ।
 गृणुत तत्सुधियः शुभभावना—
 भृतरसं^१ मम शान्तसुधारसम् ॥ ३ ॥

પ્રસ્તાવનાનો સામાન્ય અર્થ

- ૧ જે સ સારરૂપ વન (જગત) બહાર નીકળવાના રસ્તા વગરનું છે, જે ચારે તરફથી વરસતા પાણ્ય પ્રકારના 'આશ્વરૂપ વાહના-વરસાદવાળું છે, જે અનેક પ્રકારના કર્મરૂપ લતાઓ (લગ્નો)થી ખૂબ જડન બનેલું છે અને જે મોહરૂપી અધકારથી બાંધ છે તે જ જગતમા ભૂલા પડેલા પ્રાણીઓને સ્થિર કરવાને વાસ્તે કરેલા ભાવથી પવિત્ર થયેલ આત્માવાળા તીર્થાધિરાત્રેએ મુધારસથી ભરપૂર અને અતિ આનંદને આપનાર વાણીને વિસ્તાર કર્યો છે-તે વાણી તમારું સંરક્ષણ કરે.
- ૨ ભાવના વગર વિદ્વાનોના મનમા પણ શાંતિરૂપ અમૃતનો રસ (શાંતમુધારસ) સ્ફુરતો નથી-પ્રગટતો નથી અને આ મોહ તેમ જ સતાપરૂપ ઝેરથી ભરેલા સસારમા એ (રસ) વગર લગ્નર માત્ર પણ મુખ (જેવું કાર્મ) નથી.
- ૩ બુદ્ધિમાનો ! વિચારકો ! આ સસારમા રખડપાટો કરવાના યાદથી તમારું મન ઊંચું થઈ ગયું હોય અને જેનો કંઈ નાશ ન થાય એવું (અનંત) અવ-છેડા વગરનું (સ્થાયી) મુખ પ્રાપ્ત કરવા સુ-મુખ તમારું મન ધમ્મ હોય તો મુદર ભાવનાઓથી ભરેલ મારો શાંત-મુધાગમ્મ થયે (શાંત અમૃતરસ) સાબળો.

૧ આશ્વ-કર્મને મદલ કરવાના માર્ગો પાંચ છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્યાવ, યોગ એ દ્વારા કર્મ આત્મા સાથે જોડાય છે અથવા પ્રાણનિષ્ઠાત, મૃતવાદ અદ્વિતાદાન, મૈથુન અને પરિમદ એ રૂપ પાંચ આશ્વો છે

सुमनसो मनसि श्रुतपावना,
 निदधतां द्व्यधिका दशभावनाः ।
 यदिह रोहति मोहतिरोहिता-
 ऽद्भुतगतिर्विदिता समतालता ॥ ४ ॥

रथोद्धता-

आर्त्तरौद्रपरिणामपावक-
 प्लुष्टभावुकविवेकसौष्टवे ।
 मानसे विषयलोलुपात्मनां,
 क्व प्ररोहतितमां समाङ्कुरः ॥ ५ ॥

वसंततिलका-

यस्याशयं श्रुतकृतातिशयं विवेक-
 पीयूषवर्परमणीयरमं श्रयन्ते ।
 सद्भावनासुरलता न हि तस्य दूरे,
 लोकोत्तरप्रशमसौख्यफलप्रसूतिः ॥ ६ ॥

अनुष्टुप्-

अनित्यत्वाशरणते, भवमेकत्वमन्यताम् ।
 अशौचमाश्रवं चात्मन् ! संवरं परिभावय ॥ ७ ॥
 कर्मणो निर्जरां धर्म-सूक्ततां लोकपद्धतिम् ।
 बोधिदुर्लभतामेतां, भावयन्मुच्यसे भवात् ॥ ८ ॥

૪ મુદર ચિત્તમંદિરના માલિકો ! વિદાનો ! તમારા કોનેને પવિત્ર કરનાર બાર જાવનાઓને તમારા મનમાં ધારણ કરો, જેને પરિણામે સારી રીતે જણાયથી (મુખસિદ્ધ) સમતા રૂપી કલ્પવેલથી, જેનો પ્રસાર અત્યારે મોહશાળે ઢાકી દીધો છે અને વસ્તુતઃ જેની અશુભ શક્તિ (અતિ) છે તે તમારામાં ઊભી આવે-મૂળ ધાત્રીને વધતી જાય

૫ ઇદ્રિયના વિષયોમાં ખૂબ લપટ થયેલા પ્રાણીઓના મન-જેમાંથી આર્ત અને રોદ પરિણમીએ અગ્નિથી જાવનારૂપ વિવેકનું આતુર્ય જગી-જગી થયેલું દોષ છે તેવા મન-માં સમતાનો અ કુચ કયાંથી મૂળ ધાત્રી ? કેમ બ્રહ્મા નીકળે ?

૬ જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનને લઇને અતિ નિપુણ થયેલા જે પ્રાણીનો આશય વિવેકરૂપ અમૂળના વરસાદથી અતિ મુદર થયેલ રમણીયતાનો આશય છે જેણે જ્ઞાનવાન પ્રાણીના આશય મા વિવેક બળેલા દોષ છે તેવા પ્રાણીઓથી લોકોત્તર પ્રશમ મુખના ફળને જન્મ આપનાર મુદર જાવનારૂપ કલ્પણાની વેલથી ફર રહેતી નથી-તેની નજીક આવતી જાય છે

૭-૮ આ મન ! નીચેની જાવનાઓને જાવવાથી તું સસાર માથી મુખ થઇ શકીશ તે જાવનાઓ આ પ્રમાણે.—

૧. આર્ત—પ્રતિષેધ અનિદ્રાપેશ રાગનિવાન અને અમમી મિતલ રોદ-કલ્પનાશ અમલ ચોર અને વસ્તુમગ્ન

- (૧) અનિત્યતા. (પદાર્થોના સંયોજ-સંબંધ સર્વે થોડા વખત માટેના છે)
- (૨) અશરણુતા. (પુદ્ગળનો સંબંધ સંકટ હરનાર, શરણુ આપનાર કે શાંતિ કરનાર નથી.)
- (૩) ભવ (સંસાર). (ચાર ગતિરૂપ સંસારતું સ્વરૂપ વિચારવું-ભવબ્રમણ સમજવું.)
- (૪) એકત્વ. (આ પ્રાણી એકલો આવ્યો છે, એકલો જવાનો છે એ પ્રમાણે વિચારવું)
- (૫) અન્યત્વ. (શરીર આદિ સર્વ આત્માથી પર છે-પારકું છે એવી વિચારણા)
- (૬) અશૌચ. (શરીર અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલું છે તેનો સાથો ખ્યાલ)
- (૭) આશ્રય. (કર્મબંધનના સ્થાનો, તેની પ્રણાલિકા અને તે સંબંધી વિચારણા)
- (૮) સંવર. (આવતાં કર્મોને રોકી રાખવાના માર્ગોની વિચારણા.)
- (૯) કર્મનિર્જરા. (ગાંધેલા કર્મોને લોગવ્યા વગર અપાવવાના માર્ગો)
- (૧૦) ધર્મભાવના. (પરસ્પર અવિરોધીપણે ધર્મસ્વરૂપતુ વિશિષ્ટ ચિંતવન.)
- (૧૧) લોકસ્વરૂપ. (આ વિશ્વની માડણી, રચના અને સ્થાનનો ખ્યાલ.)
- (૧૨) બોધિદુર્લભતા. (ધર્મસામગ્રી-સમક્રિતની પ્રાપ્તિ થવી ઘણી મુશ્કેલ છે તેની વિચારણા.)

પ્રસ્તાવનાના

શ્લોકોનો વિસ્તારાર્થ

૧. એક મહાન જગત છે માઠ અરણ્ય છે ભયંકર વન છે એમા ઝાડોનો પાર નથી નિરતર હીલોતરી કિતલી ભય છે અને નાશ પામતી ભય છે એ એટલું વિશાળ છે કે એનો પાર આવતો નથી, એનો છેડો દેખાતો નથી, એમાથી ખદાર નીકળવાનો રસ્તો જડતો નથી એમા વૃક્ષ, લતા અને છાંયોએ એવા આઘાતવળા ચીતરફ વીંટળાઈ અહર અહર સુખવાર્ષ ગયા છે કે એ ફરેક જગ્યાએ જલું ગહન ઘેડું દેખાય છે જ્યાં એઇએ ત્યાં છોડાણ, વાંદી અને અચોક્કસ રીતે વધતી જતી હીલોતરી દેખાય છે માથે સખત વાહળાં ચઢ્યા છે, મેઘાડળર જાણ રહ્યો છે, પ્રકાશને અટકાવી રહ્યો છે અને વાહળામાથી અવારનવાર વરસાદ વરસી રહ્યો છે કોઈ કોઇ વાર છાટા પડે છે, કોઈ કોઇ વાર મુશળધાર વરસાદ પડે છે, કોઈ કોઈ વાર ઝડીનો વરસાદ પડે છે, આખા જગતમા ભયંકર અધકાર બાપી રહ્યો છે, રસ્તો પલ્લુ દેખાય નહિ એવું વિમિર ચીતરફ પસરી રહ્યું છે અને અહરની હોહાહોહમા ક્યા જગુ અને કંઈ જાણીએ જાણવું તેની કંઈ કળ-ગમ પડતી નથી.

આવા માઠ જગતમા આ પ્રાણી ભૂદો પડ્યો છે તેના જેવા અનેક પ્રાણીઓ ચારે તરફ રખડે છે એ ક્યા ભય છે ? એનું એમને જ્ઞાન નથી. એ ચામાટે રખડે છે ? એનો એને ખ્યાલ નથી એ અધકારમા અહીંથી ત્યાં અને ત્યાંથી બીજે એમ રખડ્યા ફરે છે, નવા નવા રૂપો ધારણ કરી નાટકો ફરે

છે અને માથું સુખ થું છે અને ક્યાં છે તેનો વિચાર કર્યા વગર કવચિત્ માન્યતાના સુખમાં અને મોટે ભાગે રણડપટ્ટીના ત્રાસમાં નવા નવા વેશ લઈ આંટા માર્યા કરે છે. એને દિશાનું લાન નથી, એ ક્યાં છે તે સમજતો નથી અને એને નીકળવાનો રસ્તો સૂઝતો નથી-જડતો નથી અને કવચિત્ કોઈ વિરલ વ્યક્તિને એવો માર્ગ જડે ને કહે તો તેને ધીજીતઓ ગાડો કે જાવડો ગણી એની વાત તરફ ધ્યાન આપતા નથી.

આવા જંગલમાં ભૂલા પડેલા અને કોઈ જાતના ધોરણ વગર ચારે તરફ દોડાદોડ કરનારા પ્રાણીઓને તેઓની દોડાદોડી મટાડનાર કોઈ પુણ્યાત્મા માર્ગદર્શક થાય છે. એ એની અનુપમ વાણીવડે રણડપટ્ટી અટકાવવાના રસ્તા બતાવે છે. એવા મહાપુરુષને પ્રથમ કરુણા આવે છે. એમને મનમાં એમ થાય છે કે આ જિયારા મહાજંગલમાં ખરેખર ભૂલા પડેલા છે અને હેતુ કે સાધ્ય વગર નકામા રણડ્યા કરે છે. આવા પ્રાણીઓ ઉપર સાચી દયા લાવી એ કરુણારસના લાંડાર મહાપુરુષો અમૃત જેવી વાણીવડે એ રણડપાટો અટકે એવા ઉપાયો બહુ પ્રેમભાવે બતાવે છે અને તેમ કરવાનો તેમનો ઉદ્દેશ ભટકનારાની ભટકામણ અટકે અને તેઓનો અચળ સ્થાનમાં સ્થિરવાસ થાય એ જ હોય છે.

ભવાટવીમાં ભૂલા પડેલાને ખરેખર આનંદ ઉપજતવે અને તેમને હંમેશાંને માટે સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનકે પહોંચાડે તેવી સુંદર પરિસ્થિતિ આ થઈ. આવી વાણી જો કોઈની હોય તો ખરેખર તે વંદ્ય છે અને આનંદપ્રદ છે. આવી વાણીનો પ્રસાદ જ એવો અપ્રતિહત છે કે એનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે. સર્વ રણડપાટો અટકાવનાર આવી વાણી તમારું રક્ષણ કરે !

આ સંસાર જો ખરેખર જટલી છે હિંદુમાં ગાંઠ જ મલો પૂર્વે ઘણાં હતા, ને માધ્વી મુખી જોટલા લાંબા હતાં કે જોઈ શકાય ને મુસાફર જોમાં જૂલો પડે તો જોનો પત્તો લાગે નહિ. જો અહર ને અહર રખાયા કરે-અમ્યા કરે. જોની ગાંઠ ઝાડી અને અહર રહેલા લાયકર પ્રાણીજોનો જો અનેક રીતે શિકાર જોને અને હેરાન-હેરાન થઈ જાય. અત્યારે જુદું ઘોઠા જ મલો રહ્યા છે, તેમાં પણ હરેકમાં રસ્તા બનાવ્યા છે, છતાં જટલીની ગાંઠતા અત્યારે પણ મુઠવે તેવી હોય છે જર્મની અને અમેરિકામાં ઘણા મોટા જ મલો હાલ પણ મોજુદ છે

આ સંસારને જટલી સાથે જરાજર સરખાવી શકાય તેમ છે જ્યક્તિએ આર વિશેષજો મૂક્યા છે તે સાર્થક છે અને સમજવા યોગ્ય છે આપણે તે સંજોગથી જોઈ લઈએ. 'નિરંદ્ર' આ સંસાર-જટલીમાંથી જહાર નીકળવાનો માર્ગ જડે તેમ નથી. જો જોવી મોટી વિશાળ જટલી છે કે અહર અહર આટા માર્ગ જ કરે, પણ જોમાંથી નીકળવાનો માર્ગ જ જડે નહિ. 'રત્ન' જોટલે જહાર નીકળવાનો માર્ગ

‘પરિગણત્ પથાઅવલોધરે’ વળી જો સંસાર-જટલીને માથે પાંચ પ્રકારના અવલવરૂપ વાહણા નિરંતર વરસ્યા કરે છે પાંચ અવલો જોટલે આત્માની સાથે કર્મને જહલુ કરવાતુ કાર્ક કરનાર પ્રસજો. જો કર્મને આવવાના નજો છે અથવા પરનાજીમાં છે જેમ કૂવામાંથી કાઢેલ જળ, નીક અથવા પર નાજ કે નજ મારફત ખેતરમાં આવે છે તેમ આત્મસેત્રમાં આ આયવોદ્ધાર કર્મો આવે છે જો અવલો જુદું અકરા અને સમજી રાખવા જોવા છે જોના મુખ્ય પાંચ પ્રકાર છે અને ઉપજો ૪૦ છે જોનો વિસ્તાર સાતમી આવનામાં આજળ ઉપર

થશે. ૪૨ લેદ અત્ર દુકામાં કહીએ તો (૧) પાંચ [મિથ્યાત્વ^૧ એટલે અજ્ઞાન (૨) પાંચ ' અવિરતિ ' એટલે ત્યાગભાવનો અભાવ (૩) ચાર ' કુપાય ' એટલે ક્રોધ, માન, માયા ને લોભ, (૪) ત્રણ ' યોગ ' એટલે મન, વચન, કાયાની પ્રવૃત્તિ અને (૫) ૨૫ ક્રિયા એટલે શારીરિક વિગેરે પ્રવૃત્તિ કરતી વખત થતા દોષો. આ પાંચ પ્રકારના આશ્રવો સંસાર અટવીને માથે નિરંતર લટકી રહેલા છે એ જરેખર વાદજાનું કાર્ય જ કરે છે. વાદજાનાં કાર્ય એ છે: વરસવું અને પ્રકાશને અટકાવવો. આશ્રવો આખો વખત આ એ કાર્ય જરાજર બળતે છે. એ આત્મ-ભૂમિકા ઉપર વરસ્યા જ કરે છે અને વરસીને ભવાટવીને લીલીછમ રાખે છે. વળી આત્માને કર્મવડે ભારે બનાવે છે. એ એના ભાવને જરાજર લજવે છે અને આત્મજ્યોતિના પ્રકાશ ઉપર એ અધિકારની છાયા નાખે છે. એ એનું કાર્ય કેવી રીતે કરે છે તે આપણે સાતમી ભાવનામાં વિસ્તારથી જોશું. અત્ર પ્રસ્તુત વાત એટલી છે કે ભવાટવી ઉપર પાંચે આશ્રવો આખો વખત વરસ્યા જ કરે છે. ' પરિ ' ઉપસર્ગ મૂકવામા ભારે ખૂબી દેખી છે. પરિ એટલે ચારે તરફ અથવા હમેશાં એટલે એ પાંચે આશ્રવરૂપ વાદજા કોઈ કોઈ વાર વરસે છે એમ નથી, પણ સદા વરસતા રહે છે અને ચારે તરફ-આખી ભવાટવીમાં વરસ્યા કરે છે.

‘ નાનાકર્મલતાવિતાનગહને ’-વળી એ ભવાટવીમાં આશ્રવોનો વરસાદ વરસે છે એટલે તો નવાં કર્મો આવે છે તેની વાત થઈ, પણ તે પહેલાં તે અટવી અનેક પ્રકારના કર્મરૂપ લતાઓથી ખૂબ ગાઢ-ગહન થઈ રહેલી છે, એટલે કે એમાં

૧. આશ્રવતત્ત્વમાં પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વને બદલે પાંચ ઈન્દ્રિયો કહેવા છે અને કર્મબંધના હેતુમાં પાંચ મિથ્યાત્વ લીધેલા છે.

પ્રાણીઓની સાથે અનેક પ્રકારના કર્મો લાગી રહેલા છે કર્મોના પ્રકાર અનેક છે અને જોના વિપાક પારવર્તન છે એનું આપુ નાટક ચિત્રરૂપે હોય તો પુસ્તકો બરાબ્ર બાધ. તદ્વિષયક જ્યોત્ષી જો લાગી હોય અત્ર વાત જો છે કે—આ સમયે અટવી ખૂબ ગીચ-ઝાઢી થઈ ગયેલી છે, કારણ કે જોમ કર્મના લગાજો ખૂબ પથરાઈ ગયા છે અને ચારે તરફ આઠ-અવળ પડ્યા છે જોકે વહના ઝાઢની વડવાઈઓની વાત બાબુ ઉપર રાખીએ, પણ જોની શાખાઓ જોઈએ અને જોવા અનેક ઝાઢો હોય અને જો પ્રત્યેકને શાખા-પ્રશાખા હોય ત્યારે જ જલદ કેવું બનયોર અને ઝાઢ થઈ બાધ તેના જ્યાં જ નરૂર આવે. આ સમયે અટવી અનેક પ્રકારની કર્મરૂપ લતાઓથી ખૂબ ઝાઢ બનેલી છે

‘મોહાન્ધકારોઠ્ઠુર-’ વળી આટલેથી વાત પત તેમ નથી આખી અટવીમા બચકર અધકાર વ્યાપી રહ્યો છે મોહ રાજાનું કાર્ય અધારુ ફેલાવવાનું છે જો રાજ-દેવની મારફત કપાયો, નોકપાયો અને ઇદ્રિયોને એટલો અવકાશ આપે છે કે પ્રાણી જોની નિદ્રામા અથવા નશામા પડી પોતે કોણ છે અને ક્યા છે જો પણ વિસરી બાધ છે અને જોના વિવેકચક્ષુ નાશ પામી બાધ છે ‘આખ વિના અધારુ થાય’ તેવી જોની દશા થાય છે અને જો અધકારમાં ફાંફા મારે છે જો શુ કરે છે અને શુ બોલે છે અને શો વિચાર કરે છે એનું પણ જોને પોતાને જ્ઞાન રહેતું નથી અધારી યોર રાત્રિમાં અધ્યાનક લાગી જતા ફરવાનો શોધવા માટે જો ફાંફા માનવા પડે છે તવી જોની દશા થાય છે મોહરાજાનો કહેલો અધકાર જોનો પ્રગાઢ હોય છે કે જો અધકારમાં પ્રકાશની આશા રાખવી જો ધણી મુશ્કેલ બાબત છે

એક ભયંકર જંગલ છે: એમાં ઝાડી, લતા, ઝાંખરા, ડાળી-એનો પાર નથી, એમાં ચારે તરફ અંધકાર વ્યાપેલો છે, એમા માથે વાદળાં ચઢી આવેલાં છે અને નિરંતર વરસ્યા કરે છે એમાંથી બહાર નીકળવાના રસ્તા દેખાતા નથી. આવી જ સંસાર અટવી છે. એમાં નાના પ્રકારના કર્મની ગીચ ઝાડી છે, એમાં મોહરાજ્યએ વળી ખૂબ અંધકાર ફેલાવ્યો છે, એની ઉપર આશ્રવરૂપ વાદળો વરસ્યા જ કરે છે અને એમાંથી બહાર નીકળવાના રસ્તા દેખાતા નથી, જડતા નથી, પત્તો લાગે તેવી સ્થિતિમાં સાધારણ રીતે નથી.

આવી સંસાર અટવીમાં આ પ્રાણી-અનેક પ્રાણીઓ રણ-લ્યા કરે છે: અંધકારમાં ફાંફાં મારે છે, આશ્રવોનો મંચક કરે છે, એના જગથી કર્મનો વિસ્તાર વધારે છે અને બહાર નીકળવાનો માર્ગ શોધતા નથી, કદાચ માર્ગ સાંપડે તો તેને ઓળખતા નથી અને નિરંતર દોડાદોડ કરી રણલ્યા કરે છે. કોઈ વાર ઉપર જાય છે, કોઈ વાર નીચે જાય છે અને કોઈ વાર આડાઅવળા રણડે છે. એ સંસાર અટવી કેવી છે તેનું સ્વરૂપ આપણે આગળ અગ્યારમી ભાવનામાં વિસ્તારથી જોઈશું.

આખો વખત-અનાદિ કાળથી આવી ભવાટવીમાં રણડતા-ભૂલા પડેલા આપણે સર્વ છીએ. આપણે ચારે તરફ વગર અર્થની દોડાદોડ કરી રહ્યા છીએ અને ચારે તરફ આખો વખત નાચતા ફરીએ છીએ. કોઈ પૂછે કે ક્યાં ચાલ્યા ? તો કોઈ સમજતાં નથી, સમજાય તેવો જવાબ આપી શકતા નથી, પણ પાછી દોડાદોડ ચાલુ રાખીએ છીએ.

વાત એટલી હદ સુધી બને છે કે વણાખરા પ્રાણીઓ તો

૧૫૫૧ઁ ધીઁ ઁ વાત પશુ જાણતા નથી, જાણે તો માનવા નહીં, સાચુ મુખ જોળખતા નથી, જરા મુખ જેવો જાણ થાય, કંઈક સમવડ મળે કે તેને મુખ સમજી તેમા મોજ માણે છે અને ઉપર-નીચે જાડાજવળા વાકર ચાકર ફર્માવ કરે છે

કોઈ કલ્પારસથી બરેલા મહાપુરુષો ઁની ઁ સ્થિતિ જુઁ છે તેઁઁઁ પશુ અનેક જામણપરપરામાંથી પસાર થવા જાડ ખૂબ પ્રયાસ કરી પોતાના જાતમાને પવિત્ર બનાવેકો હોય છે પોતે સાચુ મુખ ક્યારે અને કેમ મળે તે બરાબર સમજી ત્રયેલા હોય છે ઁવા મહાપુરુષોને 'તીર્થંકર' કહેવામા આવે છે જેની મદદવડે જા સસાર-સમુદ્ર તરી શકાય તેવા ધર્મસાધન સમુદ્રને જા તીર્થ કહેવાય અને ઁવા તીર્થનુ સ્થાપન કરનાર તીર્થંકર કહેવાય છે ઁ મહાનુ શુદ્ધ સત્વશાળી મહાત્માઁ કલ્પારસથી બરેલા હોય છે ઁમની કલ્પા કેવા પ્રકારની હોય છે તે જામળ પદરમા પ્રકરણમા જતાવવામા આવશે. જસાધારણ વીર્ધ અને શક્તિને પ્રભાવે તેઁ વસ્તુસ્વરૂપ જાણી ત્રયેલા હોય છે અને વસ્તુને જોળખ્યા પછી તે કલ્પારસની પ્રસાદી તરીકે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી હકીકત પ્રાણીઁને ખરેખરી જાવડવાથી બતાવે છે

ઁ જ્યારે વસ્તુસ્વરૂપનુ પ્રકાશન કરે છે ત્યારે શાતરસની ખરી જમાવડ થાય છે પ્રાણીઁ પોતાના કુદરતી વૈર પશુ વિચરો જાય છે અને જાખા વાતાવરણમા શાતિ જામે છે ઁ જાતિ મધુર વાણીવડે જ્યારે પોતાને સમજાયછુ સ્વરૂપ જનસમાજ જામળ રજૂ કરે છે ત્યારે શાતિનો વરસાદ વરસનો હોય છે અને જાતિ શાંત પરિસ્થિતિની વચ્ચે તેઁ જાતિ મીઠા શબ્દોમા પ્રેમ ઉપજે તેની રીતે વસ્તુસ્વરૂપ જાવે છે

એમની વસ્તુસ્વરૂપ બતાવવાની પદ્ધતિને અમૃતરસના પ્રસાર સાથે સરખાવી શકાય. જાણે પરમાત્માના સુખમાંથી અમૃત ઝરતું હોય એવી તદ્દન શાંત વાણી માલકોશ રાગમાં નીકળે છે અને એના પ્રત્યેક શબ્દ અને વાક્ય શ્રોતાને શાંતરસમાં ઝમેળાળી દે છે. મહાત્મા પુરુષોના સન્નિકર્ષણે પ્રસાદ જેણે અનુભવ્યો હોય એને જ એની વિશિષ્ટતા, ઉત્તમતા અને મહત્તા ખ્યાલમાં આવે તેમ છે. એવા મહાત્મા પાસે જઈએ ત્યારે આપણામાં ગમે તેટલો ઉકળાટ હોય તે દૂર થઈ જાય છે, ક્યવાટ નાશ પામી જાય છે અને ચિત્ત અનિર્વચનીય દશા અનુભવે છે સાધારણ મહાપુરુષો જેને આપણે યોગી તરીકે ઓળખીએ છીએ તેમની પાસે જતાં પણ કાંઈક આવો અનુભવ થાય છે તો ખૂદ તીર્થાધિરાજના સાનિધ્યમાં કેવી દશા થતી હશે ? કેવી અબહુ શાંતિ વ્યાપતી હશે ? કેવી અનન્ય સ્થિતિ અંદર અનુભવાતી હશે ? તેની વ્યાખ્યા કરવી અશક્ય છે.

આવી અમૃતરસને વરસાવનારી વાણીમાં અસાધારણ બળ હોય છે એક સાધારણ સારો વક્તા પણ શ્રોતાસમાજને દોરવી શકે છે તો પછી જ્યાં શમરસના ધુંટડા ભરાતા હોય, જ્યાં શાંતિ-જળના કુવારા ઊડતા હોય, જ્યાં શાંત જળનાં જળકણો ચારે તરફ ઊડી રહ્યાં હોય અને જ્યાં આખા વાતાવરણમાં શાંતિ અને શમની વિભૂતિઓ જામી ગઈ હોય ત્યાં શી સ્થિતિ થાય ? એ વાણીનું બળ કેવું હોય ? પાંત્રીશ ગુણ યુક્ત એ વાણી દૃઢ્યની આરપાર ઉતરી જાય અને મનને હલાવી નાખી શાંતિમાં તરબોળ કરે એમાં જરા પણ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. વળી એ વાણી અતિ 'રમ્ય' છે, એ સાંભળતાં મનને અને કાનને આનંદ ઉપજાવે તેવી છે, મનને વશ કરી દે તેવી

છે અને આખા જીવનને અણઘ્ણાટ કરાવે તેવી ઠોઠ ખૂબ વિનોદ કરાવનારી છે પ્રાણીને રમ્ય ભાષા સાંભળવી ગમે છે, કઈંશતા હોય તો મજા આવતી નથી. ભગવાન બોલે ત્યારે તુચ્છ ભાષાપ્રયોગ કદી કરતા નથી. જો 'દેવાનુગ્રિય' 'ભવ્ય' આદિ મુદ્દર શબ્દોનો પ્રયોગ કરી પ્રાણીને ઉપદેશ આપે છે એમની ભાષા કેટલી પ્રિય-રમ્ય હોય છે તે તેમનો ઠોઠ પણ ભાષા પ્રયોગ વિચારવાથી જરાજરા સમજાય તેવું છે વગી દરેક પ્રાણી પોતાને સમજાય તેવી ભાષામાં ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળે એટલે એને તેમાં રસ પડે છે પરમાત્માની વાણીના પાત્રીય શુભો આ સ્વર્ગે વિચારવા યોગ્ય છે એ કારણે એ ભાષા ખૂબ 'રમ્ય' વિનોદકારી અને જ્ઞાનદ આપનારી લાગે છે.

આવી અસાધારણ બળવાળી વાણી પ્રકટ કરવાનું કારણ એક જ હોય છે ઉપર વર્ણન કર્યું તેવા ભયકર વન-જંગલમાં ભૂલા પડેલા-રખડપાટે ભરેલા પ્રાણીઓને સ્થિર કરવા, એમનો રખડપાટો અટકાવવા અને એમને આ ભવપ્રપન્ચમાંથી મુક્ત કરી નિરંતરની શાંતિ મળે એવી સ્થિતિ સમજાવવી.

આવી વાણી તમારું રક્ષણ કરે! બ્રહ્મકર્તા કહેવા માગે છે કે અસાધારણ વીર્યવતી એવી ભગવાન શ્રી તીર્થ કરદેવની વાણી તમારું રક્ષણ કરે. જાણ એ છે કે-શ્રી તીર્થધિરાજની એવી મુદ્દર શાંત વાણી બવાટવીમાં ભટકવાથી દૂર રહેવાનું તમને બળ આપે!.

બ્રમના આરભમા (૧) આશીર્વાદ (૨) નમસ્કાર અથવા (૩) વસ્તુનિર્દેશ એ ત્રણ અથવા ત્રણમાની એક જાબત બતાવવાનો શિષ્ટ સપ્રદાય છે આશિર્મમસ્કિયાવસ્તુનિર્દેશો વાપિ તમ્મુજમ્ એટલે બ્રમની શરૂઆતમાં જા તો ઠોઠ

પ્રકારનો આશીર્વાદ અપાય છે અથવા કોઈ ઇષ્ટ દેવને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે અથવા અંથમા કયો વિષય છે તેનો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવે છે. આ પ્રાચીન આર્ય પદ્ધતિ સર્વથા પૂર્વ-કાળના અંથોમાં સ્વીકારાયેલી જોવામાં આવે છે.

અથકાર શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે આ ત્રણે બાળ-તોનો સમાવેશ આ પ્રથમના સ્લોકમાં કર્યો જણાય છે ‘તમાકં રક્ષણુ કરે’ એમ કહીને તેઓશ્રીએ હૃદયપૂર્વક આશીર્વાદ મહા-પુરુષ તીર્થાધિરાજને નામે આપ્યો છે. આ આશીર્વાદ થયો.

તીર્થાધિરાજને ‘કારુણ્યપુણ્ય આત્મા’ કરુણાલાવધી પવિત્ર થયેલ આત્માવાળા બતાવીને અને તેઓશ્રીએ કરેલો વાણીનો પ્રસાર રમ્ય છે, આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર છે, સાંભળતાં વિનોદ કરાવે તેવો છે અને કાન અને મનને રસમાં તરબોળ કરે તેવો છે એ દ્વારા તીર્થાધિરાજને એમણે હૃદયપૂર્વક નમસ્કાર કર્યો છે અને વસ્તુનિર્દેશ તેમણે ‘સુધારસકિર’ શબ્દથી કર્યો જણાય છે. આ અંથમા શાતસુધા-શમ અમૃત ભર્યો છે એનું નામ શાતસુધારસ છે અને એ વિષય આ અંથમાં આવનાર છે એનો અત્ર દિગ્દર્શન પૂરતો નિર્દેશ કર્યો છે. આ પ્રસ્તાવનામાં એ હકીકત-વસ્તુનિર્દેશ હબ્બુ વધારે કરવાનો છે, અત્ર તો માત્ર તેને સૂચવેલ જ હોય તેમ જણાય છે. આવી સુંદર રીતે અંથની શરૂઆત કરવામાં આવી છે. ભવાટવીની વિષમતા બરાબર લાગુ પડતા ચાર વિશેષણોથી બતાવી તેમાં ભૂલા પડેલાને ઠેકાણે લાવનારનું અદ્ભુત દૂકું સુદાસરનું વર્ણન કરી એમની અમૃત સરળી વાણીની પ્રશંસા કરતાં અને એનો પાલનસ્વભાવ બતાવતાં એમણે

વિપયનિર્દેશ કરી દીધો છે અને સાથે જણાવી દીધું છે કે પોતે જે શાત્રુધારસ શ્રમની રચના કરે છે તે અસાધારણ આત્મજળવાળા અને કરુણારસના બહાર શ્રી તીર્થંગજીની અમૃત વાણીને અનુસરે છે અને જે વાણીનો ચગ્ગાત્માએ વિસ્તાર કર્યો છે એ જ વાણીને અનુસરી પોતે પણ એના ભાવને જતાવશે એ સુધારસ-અમૃતરસ કેવી ભૂમિકા ઉપર ભરે-શરે તે કહે જતાવે છે

૨. આ શ્રમનું નામ ‘શાત્રુધારસ’ શાત્રુરસનું રસત્વ શ્રદ્ધિત્વમા મહાપ્રયાસે સિદ્ધ થયું એ રસ કાર્ય સાધારણ રમનની ચીજ નથી, એ પ્રાપ્ત કરવો એ કાર્ય બધાના ખેલ નથી, એ કાર્ય હામણ-ભામણના કામ નથી. એ શાત્રુરસ બગે કેવી રીતે ? કેને ભરે ? અને ક્યારે ભરે ? એ વાત શ્રમકર્તા પોતે જ કહે છે એને શ્રમનો વિષય પ્રતિપાદન કરવો છે એટલે એની શ્રાધેનો સર્વ સજલ તેમને જતાવવો જ રહ્યો. બહુ બધી રીત એ પોતાની દુઃશીખ રજૂ કરે છે તેની પ્રતિ પાદન ચેકી પણ ખરેખર વિચારવા યોગ્ય છે

આ આખો સસાર મોહ અને વિપાદે ઉત્પન્ન કરેલા ઝેરથી આકુળબ્યાકુળ થઈ ગયેલો છે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હામ્ય, શોક, કામભોગ વિગેરે મનોવિકારોને પરિણામે પ્રાણીની નિર્જય શક્તિમા જે ઉલટભાવ આવે છે અથવા તો નિર્જય-શક્તિ કુદિત થઈ જાય છે તે મોહ-અજ્ઞાનજન્ય છે આ ‘મોહ’ નું સામાન્ય આખા જગત પર થાય છે જુદા અને નિર્જય-શક્તિમા લેલ પાડવો એ મોહનું કાર્ય છે ‘દુ’ અને ‘મારુ’ એ એનો મત્ર છે ‘વિપાદ’ પણ મોહને પરિણામે જ આવે છે માહા પરીએ

ત્યારે ખળ વિષાદ થાય છે અને જાણે કોઈ દિવસ જન્મ્યા જ ન હોઈએ તેવું લાગે છે. સગા-સ્નેહીના દુઃખથી કે મરણથી પણ વિષાદ થાય છે. આ મોહરાજ રાગ-દ્વેષ ઉત્પન્ન કરે છે, તે બંને મળીને ચાર કપાય ઉત્પન્ન કરે છે અને એને લઈને આખા જીવનમાં જેર લરાઈ જાય છે. ખારું-ખાટું થયેલું જીવન બુદ્ધિનો વિપર્યાસ કરે છે અને વિષાદ-શોક જીવનને કંડવું બનાવે છે. આ મોહ અને વિષાદનું જેર આખા જગતમાં ભરેલું છે. માત્ર એની ઉપર જઈ જરા અવલોકન કરીએ તો જ આ જેર સમજાય-જોળખાય તેમ છે.

આવા જેરથી ભરેલા સંસારમાં શાંતમુધારસ પ્રાપ્ત કરવો ઘણો મુશ્કેલ છે. એનાં સ્વપ્ન આવવાં પણ મુશ્કેલ છે. અરે ! ટુંકામાં કહીએ તો એનો જળકરો થવો પણ અશક્ય છે. હવે શાંતરસની પ્રાપ્તિ વગર તો આ દુનિયામાં કાંઈ ખરો રસ પડે તેવું નથી. ખાકીના સર્વ રસો તો ક્ષણિક છે, આવીને-જળકીને ઊડી જનારા છે અને દુનિયાદારીમાં કહેવત છે કે ‘રસના તો ચટકા હોય, કાંઈ કુંડા ન હોય’ એ કહેવતને યથાર્થ કરનાર છે. ચટકા પણ ઉપરઉપરના અને આવીને ખસી જનારા હોય છે. શાંતરસ જ ખરો, લાંબો વખત રહે તેવો અને ચિરસ્થાયી અસર મૂકી જનારો છે.

આવો શાંતરસ અંદર જાગે કેમ ? જામે કેમ ? અને ટકે કેમ ? દુનિયાની નજરે ડાહ્યા લાગતા માણસોને ધરાધર જોઈએ તો તેઓમાંના ઘણાખરા એક અથવા બીજા મનોવિકારને વશ હોય છે. કોઈ સલાહ લેવા લાયક લાગતા હોય છતાં પોતાનાં ધન કે બુદ્ધિના મદમાં પડેલા હોય છે, કોઈ લોભને વશ હોય છે, કોઈ સ્ત્રીના પાશમાં પડેલા હોય છે, કોઈ ‘મરી ગયા-મરી

જ્યાં ' એવું માની નિરતર કઠગાટ કરવા હોય તે કોઈ ખોટા દેશી હોય છે, કોઈ ધર્માત્મી હોય છે, કોઈ કોપી હોય છે, કોઈ મરકશ હોય છે, કોઈ ખીકણ હોય છે, કોઈ વાતવાતમા છીંદી જનારા હોય છે અને કોઈ ઉપરથી સ્વસ્થ જણાવા હોય પણ તેના જીવનનો અભ્યાસ કરતા અતિ મુશ્કેલી-પામર માણસ પડે છે આવા માણસોમાં શાંતરસ કેમ જામે ? જો ગમે તેટલું ભણેલા હોય, ગમે તો મૈત્ર્યુએટ થયેલા હોય, વિશ્વવિદ્યાલયની અનેક ઉપાધિઓ ધરાવતા હોય, ન્યાયાસન પાસે આમંત્રણને ઘસારા નાખી દે તેવી દલીલ કરનારા હોય, મુત્સદ્દીગીરીમા સામાને ધાપ ખવરાવનારા હોય, પણ જાતે જોનામા શાંતરસ જામતો નથી જામવાની વાત શું કરવી ? જોનામા શાંતરસ સ્ફુરતો પણ નથી, દેખાવ પણ દેતો નથી, ચમકારો પણ કરતો નથી

વાસ્તવિક હકીકત એ છે કે-આ શાંતરસ વગર આ જામના નામમાત્ર પણ મુખ નથી. આપણે સર્વ મુખને છાંછીએ છીએ અને મુખ પાછળ દોડીએ છીએ અને જોને મેળવવાના વલખા મારીએ છીએ, પણ ખરું મુખ જોગખવા નથી અને કૃત્રિમ મુખને મુખ માની તેમાં શાંતિ જઈએ છીએ ભર્તૃહરિ કહે છે તેમ આધિના પ્રતિકારને આપણે મુખ માની લઈએ છીએ. કદાચ ખાવામાં દૂધપાક-પુરી કે રસ-દોહરી મળે તો તેમ મુખ શું ? અને હારમોનીધમ, દિલ્લગી, નાચ સાથે ગાયન સાભગીએ તેમાં મુખ શું ? સ્ત્રી સાથે વિવધાનદ લોગવીએ એમાં પણ મુખ શું ? અને જામરની જેમ ગમે ત્યાં રખડીએ એવા ધારી ને જારીના ધધામા પણ આનંદ થો ? આ પ્રાણી ખરા મુખને જોગખતો નથી અને સમજ્યા વગર મુખના આભાસ પછવાડે

હોજ્યા કરે છે. વાસ્તવિક સુખ તો આત્મિક આનંદમાં છે. એ ચિરસ્થાયી છે અને પછવાડે ક્યવાટ વગરનું છે. એ સુખ શાંતરસ વગર નામમાત્ર પણ મળતું નથી. આવું ખરું સુખ મેળવવાનો ઉપાય હવે વિચારીએ.

સુખ મેળવવા માટે કોઈ રાજમાર્ગ સાંપડે તો મળ આવે એ સુખ ભાવનાથી સાંપડે છે એમ જેને અતુલ્ય સુખ મળ્યું છે તે અનુભવથી કહે છે. આપણે કોઈ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો તેનાં મૂળો શોધવા પડે છે ત્યારે આ ભાવના તે, શી ચીજ છે ? તે જરાજર સમજવું ઘટે. માન્યતે દ્વિતિ ભાવના “સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરવા માટે મનમાં વારંવાર જેનું સ્મરણ કરવામાં આવે અને તે દ્વારા આ સંસારબંધનથી આત્માને મુક્ત કરવામાં આવે અથવા આત્માને મોક્ષ સન્નિધિ કરવામાં આવે તે ભાવના ”

સમજણ અને જ્ઞાન વગર કોઈ પણ ક્રિયા એના વાસ્તવિક આકારમાં પ્રગટ થઈ શકતી નથી આપણે કોણ છીએ ? ક્યા છીએ ? શા માટે છીએ ? અને આ આખા નાટકનો ખરો અર્થ શો છે ? એ જરાજર વિચારવાનું ક્ષેત્ર ભાવના છે. આપણે પ્રવેશક્રમા જે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કર્યા છે તેનો જવાબ ભાવના આપે છે. એ ભાવનાને જરાજર વિચારવાનું કારણ એ છે કે એ દ્વારા આપણે સામે જોવાને બદલે અંદર જોતા શીખીએ છીએ. અન્યથા આપણને કોઈ પીડા કરે તો આપણે તેના ઉપર ચીડાઈએ છીએ. એવી રીતે દરેક બાબતમાં ઉપર ઉપરનો ખ્યાલ કરવાની જ આપણને ટેવ છે.

આ ટેવ ભાવનાથી મટે છે. ભાવના આપણને અંદર જોતાં

ચીખવે છે, વસ્તુને જાહેરે વસ્તુના કારણ તરફ આપણને લઈ લાય છે કૃતરાને લાકડી પડે જોડેથી જો લાકડીને કરડવા દોડે છે, જો તેનું અજ્ઞાન છે લાકડી કયા ચુન્દાને જાહેરે પડી તે શોધવાનું તેને મન જ થતું નથી મોક્ષરાજાએ પણ આ જગતમા જોવું અજ્ઞાન દેલાંબુ છે કે આપણી દશા તેલે લાકડીને કરડવા દોડનાર કૃતરા જેવી જ કરી નાખી છે બ્યારે આ શ્રદ્ધમા કહેવાની ભાવના ઉપર વારવાર સ્મરણ-ચિંતન થશે અને વસ્તુ તેમજ સબધ બરાબર જોગબવા પ્રયત્ન થશે ત્યારે જ્ઞાનવૃત્તિ અટકશે ચાંતરસની જમાવટ બરાબર કરવા માટે આ વૈશાખને ઉત્પન્ન કરનાર અને આત્માને મોક્ષ પમાડનાર ભાવનાઓ ભાવવી થટે.

ભાવના વગર વિદ્વાન માણસના મનમા પણ ચાંતરસ ભગતો નથી, છિડતો નથી, ભમતો નથી અને ચાંતરસ વગર જરા પણ સુખ નથી, તેથી જેને દુનિયાદારીના ચુખાન, હાસ્ય, વીરસ કરવા પણ જાહેર આગળ લઈ જનાર ચાંતરસનું મહત્ત્વ સમજાવું હોય તેને માટે ભાવના જાહેર અમત્યની ચીજ છે જો ભાવનાઓ વગર વિદ્વાન પણ સસારમાં રખડો પડે છે, જો વગર ભણેલા માણસો પણ સસારમાં આટા માર્યા કરે છે અને જોના વગર ચાંતરસનો મહિમા જોના મગજમા કે વિચાર બુમિકામાં આવતો નથી.

‘ ભાવના ’ આ શ્રદ્ધનો વિષય છે, જોની શક્તિ કેટલી છે તે અત્ર જતાંબુ ભાવના વગર ચાંતરસ બમી નહિ અને ચાંતરસ વગર જાહેર સુખ મળે નહિ. ભાવનાની આ જીવનમા તેટલા માટે કેટલી જરૂર છે ? સમજી ભણેલા-જણેલાને પણ જોને

માટે ડેટલી ચીવટ રાખવી ઘટે ? એ જતાવવાની સાથે અંધકર્તાએ પ્રસ્તાવનામાં ‘ વસ્તુનિર્દેશ ’ કર્યો છે.

૩. વિઠાન બુદ્ધિશાળીને ઉદ્દેશીને એ વાત તદ્દન બુદ્ધિ આધારમાં અંધકર્તા કહે છે. એમણે અંધના વિપથની વિશિષ્ટતા જતાવી છે અને શાંતરસ વિઠાનોમાં પણ જામે એ એમની આંતરેચ્છા છે.

મારા વિચક્ષણ લાઇઓ ! બુદ્ધિશાળી મહાતુભાવો ! તમે આ સંસારમાં જખર્યા કરો છો, આંટા માર્યા કરો છો અને હિસાબ વગરના ચક્કરે ચડો છો. ઘડીકમાં તમે અનેક રૂપે હાથી, ઘોડા, ગાય, જાનવ, જંતરીના વેશ અડણુ કરો છો, વળી કોઈ વાર મગર કે માછલાં થાઓ છો, કોઈ વખત કાગડા-પોપટ થાઓ છો, વળી કોઈ વાર વનરૂપિમાં જાઓ છો, કોઈ વાર જળમાં જાઓ છો, કોઈ વાર કીડી, માકડ, મંછર થાઓ છો, વળી કોઈ વાર મનુષ્ય થઈ જાઓ છો. તમે આવી રીતે ચોરાશી લક્ષ યોનિમાં આંટા માર્યા કરો છો. તમે આમ ગારે તરફ ચક્કર ચક્કર કરો છો પણ તેથી તમને ફેર આવે છે—ચક્કર આવે છે ? અને તમને ત્રાસ થાય છે ? આવા ચક્કરથી તમે ખરેખરા ધાક્યા છો ? તમને કાંઈ કંટાળો આવ્યો છે ?

વળી આ સંસારમાં જરા વાર સુખ મળે, પાછો વિયોગ થાય, હેરાન હેરાન થઈ જાઓ, રડો, કંકળો, મુંઝાઓ, છાતીના પાટીઆ લીંસાઈ જાય એવા ત્રાસો થાય અને વળી જરા તમારી માનેલી સગવડ મળે એટલે એને તમે સુખ માનો છો; પણ ને સુખ પછવાડે દુઃખ હોય જ તહાં એવું અનંત સુખ તમારે પ્રાપ્ત કરવું છે કે અત્યારે ને મળે તેમાં મહાલવું છે અને

આત્મજાને ધાય તે જોયુ જશે એમ ધારી વાત પડવી મૂઝવી છે ? તમારા જેવા સમજુની આ અકબ્રમણની દશા હોય ? દોડીદોડીને પાછા પડો અને જગી પાછા ત્યાં જ આટા મારો હો ! તમારા જેવા વિહાન, પાશ્વ માણસમા પૂછવા લાયક માણસની આ દશા દેાય ? તમારે ખરુ મુખ ખરેખર મેગવયુ છે ? છેટો દહી ન આવે અને મુખ, મુખ અને મુખ અનુભવો એ દશા પ્રાપ્ત કરવી છે ?

એ તમને આ રખડપટ્ટી પર ખરેખર ખેડ આપ્યો હોય અને તમારા મનમા આવ્યુ મુખ હમેશને માટે મજે એવી ઇચ્છા તીવ્ર સ્વરૂપે ધમ્પ હોય તો હુ તમને તેનો રમ્તો બતાવુ તમે ખરેખર આતુર હો તો મારી પાસે તેનો રમ્તો છે

અધર્ત્વા કહે છે કે મે આ મારા શાતમુધારમ્ અધમા શુભ ભાવનાઓનો રમ્ત ઠાંત્રી-ઠાંત્રીને ભર્યો છે એ તમે બરા બરા સાબળો. એમ કરશે એટલે તમારો જ ખેડ દૂર કરવાની અને અધિનાથી મુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા છે એ અક્ષય ધશે એ ભાવના કમ્પ કમ્પ છે અને તે ભાવનાનુ પરિણામ શુ આવશે તે આત્મજા આ પ્રસ્તાવનામા જ અધર્ત્વા કહેવાના છે

અર્દો મારો આ અધ સાબળો એમ કહેવાનો હેતુ શિદ્ધામા લગત કરવાનો છે મે આ અધમા શાતમુધારનો રમ્ત ઠાંત્રી ઠાંત્રીને ભર્યો છે અને એ જેવો ' મે બણ્યો કે અનુભવ્યો તે તમારે માટે અર્દો અધર્દો રાખ્યો છે '

આ વાક્યમા કોઇ બાતનુ અભિમાન નથી જેવી ભાવના શિદ્ધર્ષિ ગણિને ધમ્પ દની કે જ્ઞાન, દર્શન, આદિત્ર, વિમળાલોક અજન, તત્ત્વપ્રીતિદર પાણી અને પરમાત્મ ખૂન આપુ,

પોતાને લવિષ્યમાં મળ્યા કરે તે માટે આપવું. આપેલ મળે છે એ ન્યાયે વિશિષ્ટ સ્વાર્થ સાધવા આપવું, એ જ દશામાં વર્તી શ્રી ત્રિતયવિજય ઉપાધ્યાય કહે છે કે તમે આ મારો ગ્રંથ સાંભળો. તમે એ જગજગ સાંભળશો તો તમારા સ્વૂળ સંતાપ નાશ પામી જશે અને તમને અજરામર મુખ અનંત કાળ માટે અન્યાનાધપણે નિરંતરને માટે મળશે.

ખરી રીતે તો આવા ગ્રંથ સાંભળવા માત્રથી પ્રાણીનો ઉદ્ધાર થઈ જતો નથી, પણ ઉદ્ધારની દિશાએ તેને દોરવાનો ઉપાય તો એ જ છે. આ પ્રાણી જે આવું આવું સાંભળતો થાય અને જરા અંદર ઊંડો ઉતરે તો પછી એનો માર્ગ એને જડી આવે આ વાત માત્ર માર્ગ ઉપર લઈ આવવા ખાતર કહી છે. પ્રાણી માર્ગ ઉપર આવે તો પછી એને અનેક રસ્તા ઉઘાડા છે અને એ એને શોધી લઈ શકે તેમ છે. ભાવનાઓનું જાળ એવું છે કે એક વાર જાગી તો પછી અંદર ઊંડા ઉતારી દે અને પ્રાણી વિવેક પ્રાપ્ત થઈ લે તો પછી સમગ્ર માટે જરા પણ ચિંતા રહે નહિ. માત્ર એ 'હુંજગ' ધારી દૂર નાસતો ન ફરે તેટલા પૂરતી આ સાંભળવાની પ્રેરણા છે અને આતર આશય એમાં રમણ કરાવવાનો છે.

૪. ગ્રંથકર્તા હજી પણ પોતાની પ્રાર્થના આગળ વધારે છે. જાહુ સારા શબ્દોમાં સુંદર રીતે પ્રેરણા કરે છે. ઉપરના શ્લોકોમાં પ્રાણીને બુદ્ધિમાન કહ્યો. બુદ્ધિથી પ્રાણીને વિવેક આવે છે, પણ તે તેનો સદુપયોગ કરે તો અહીં એ સુંદર બુદ્ધિવાળાના મનના વિચારો પણ સુંદર હોય છે, તેને ઉદ્દેશીને કહે છે. પ્રાણીને સંબોધન કરતાં તેને સુંદર ચિત્તવાળા—સુંદર ચિત્ત-

મંદિરના માલેક ! જોવા મધુર શબ્દે બોલાવે છે આ પ્રાણી
અત્યારે તો સચારમા રખડતો ફરે છે અને બુદ્ધિનો દુરુપયોગ
કરે છે, છતાં શ્રદ્ધાકર્તાનો આશય એને રસ્તે લાવવાનો છે,
તેથી એ તુચ્છ શબ્દોમા આમત્રણ કરતા નથી, એ એને
નરકાધિકારી કે બ્રમિત ચિત્તવાળા કે વિષમવિષ્ટામા રમનારા
હીકા કહીને બોલાવતા નથી; પણ એને મધુર ભાષામા કહે
છે કે તમે સુદર મનોમંદિરના માલેક છો, તમે આશચાર
સમજી શકો છોટલી બુદ્ધિશક્તિના સ્વામી છો, તમે પરોપકાર,
સહાચાર અને નીતિના માર્ગે તમારા વિચારો દોરવી શકો છોટલી
તમારી બુદ્ધિ છે અને જોવા વિચારો તમે કરી શકો તેમ છે
તમે જોવા નિર્મળ મનના માલેક છો અને ધારો તો બુદ્ધિનો
સારો ઉપયોગ કરી શકો તેવા છો તેથી જ તમને આમત્રણ
કરી, વિજ્ઞાપિ કરી, પ્રાર્થના કરી આ અનુભવસિદ્ધ, સાચા,
સાદા અને તમારા પોતાના માર્ગે પણ જાવવા તમને પ્રાર્થના
કરવામા આવે છે

પ્રાચીન મહાન લેખકો તુચ્છ ભાષામા આમત્રણ કરવાની
રીત પસંદ કરતા નહોતા. વાચનાર કે સાંભળનાર પ્રથમ
દૃષ્ટિએ વિકૃત પડી બાંધ અને શ્રદ્ધામા આગળ ન વધે તો
લેખકનો પ્રયાસ નિષ્ફળ બાંધ છે સુદર લેખકો કદી લોક
અમાનને અસાધ્યની કોટિમા ગણતા જ નથી. પોતાની પાને
સારી વાત હોય છે તે ઘણી મીઠી ભાષામાં સુરો ન ચૂકાવ
તેવી રીતે રચેલ આકારમા જગૂ કરે છે ભાષાત્રાણવ કદી ચૂકના
નથી અને તેને માટે ખાસ ધીવટ રાખે છે

બધ્ધ વિચારકો ! સુદર મનોમંદિરના માલેકો ! આ શ્રદ્ધા

કહેવાની ગાર લાવનાઓ તમે તમારા મનમાં ધારણ કરો જેમ
 ધનવાન માણસ પોતાના ગળામાં અમૂલ્ય મોતીની માળા
 ધારણ કરે છે તેમ આ લાવનારૂપ મૌક્તિકમાળા તમારા મનો-
 મંદિરમાં ધારણ કરો. હૃદય ઉપર ધારણ કરેલી મોતીની માળા
 અન્ય જોનારને સુંદર લાગે છે અને પહેરનારની નજરમાં
 આખો વળત રહે છે તેવી જ આ લાવના-રત્નમાલિકાની સ્થિતિ
 છે. એ મનમાં ધારણ કરનારને અનંત સુખ આપે છે અને
 એના વાતાવરણમાં રહેનારને અદ્ભુત શાંતિ આપે છે. એટલા
 માટે એ લાવનામાળા તમારા મનોમંદિરમાં ધારણ કરો.

એ લાવનાઓ કેવી છે ? એ ‘શ્રુતપાવના’ છે એમાંથી
 ઘણા લાવો પ્રાપ્ત થાય છે. (૧) એ સાંલગવાથી કાનને
 પવિત્ર કરે તેવી છે. ઘણી હુકીકત એવી હોય છે કે એ સાંલ-
 ગતાં કંટાળો આવે, દુઃખ થાય અને એવી વાત ન સાંલળી
 હોત તો સારું એવી વૃત્તિ થાય છે. આ લાવનાઓ તો એવી
 છે કે એ સાંલગતાં અતિશય આનંદ આપે છે.

અહીં એક વાત જરૂર કરવા જેવી છે. એ સંજંધી વિશેષ
 વિવેચન તો ઉપોદ્ધાતમાં થશે; કારણ કે એનું સ્થાન ત્યાં છે.
 અંધકર્તાએ આ ગાર લાવના તથા ધર્મધ્યાનને અનુસંધાન
 કરાવનાર ખીજી મૈત્ર્યાદિ ચાર લાવનાઓ ખડું સુંદર રીતે ગનાવી
 છે. એમણે પ્રત્યેક લાવના પર આઠ અથવા નવ સુંદર શ્લોકો
 લિખલિખ પ્રચલિત છંદોમાં લખ્યા છે અને તેથી પાઠ કરવામાં
 સુગમ છે. એની ભાષા હૃદયસ્પર્શી અને વિચાર કરે તો અંતઃ-
 કરણમાં આરપાર ઉતરે તેવી છે. વિચાર ન કરે તો પણ કાનને
 પવિત્ર કરે તેવી તેની શબ્દરચના છે. ત્યારપછી પ્રત્યેક લાવના

પર જોમણે જોક જોક જાણી ગીત મૂક્યું છે જો જો જોના ચાલુ રાજમા ગવાય તો કાનને ખરેખર અપૂર્વ આદ્ભૂત આપે તેવો તેનો રાગ છે જો સુઠર રીતે ગવાય છે અને તાલ સુસ્તી કેળવણી વિનાની પણ બાહ્ય દેશીમા ગાઈ શકાય તેવી તેની રચના છે. આ હદીસત પર ચર્ચા તો ઘણી કરવાની છે, તે તેના સ્થાન પર થશે. અત્ર કહેવાની વાત એ છે કે જો વિદ્વાનોની ચર્ચા બાબુજી રાખતા પણ આ ભાવનાઓ કાનને ખૂબ નજ આપે તેવી છે, આનંદ આપે તેવી છે, પવિત્ર કરે તેવી છે.

જોકે વખત કોઈ દેશી રાગો બાબુનાર પાસે તેના લવ લાણી લઈ, તેમા ગાવામા આવે તો ખૂબ મજા આપે તેવી છે જો જીતો અસલ ઉસ્તાદી રાગોમા પણ ગવાય તેવા છે અને જોના છદો સાદા, સરલ અને બાહ્ય હોવા ઉપરાંત જોની રચના જોવી સરસ છે કે જોકે બે વખત છદોનું પુનરાવર્તન કરી અથા પછી જો કાન સાથે અથડાયા જ કરશે, અંદર ગાન ઉત્પત્ત કરશે અને બૂલવા પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ કમરણમા ચોટી જશે.

(૨) આનું નામ 'મુતપાવન' કહેવાય. જોમા બીજો પણ ભાવ છે જો મુત જોટલે સામગી હોય તો સામજનારને પવિત્ર કંઈ છે કાન અને કાનનો ઘણી જોક જ છે, છતાં કાનને પવિત્ર કરવા જો જુદી વાત છે, સામજનારને પવિત્ર કરવો જો જુદી વાત છે, તે વિચાર કરવાથી સમજી શકાયો.

(૩) મુત જોટલે જ્ઞાન. તીર્થાધિરાજે કહેલું અને ત્રણ-ધરોએ મુયેલું આણું અનુયોગનું ચાસ. જોન ચાત્રમા જોને 'મુત' જ્ઞાન કહેવામા આવે છે જો મુતજ્ઞાનથી આ બાજે ભાવના પવિત્ર થયેલી છે દુકામા દહીંજો તો જો કોઈએ પોતાની

કલ્પનાથી ઊભી કરેલી-જોડી કાઢેલી વાત નથી, પણ શ્રુતનો વિષય થયેલી છે અને સિદ્ધવસ્તુઓમાંથી સિદ્ધહસ્તકારા સાંભળીને નોંધાઈ ચૂકેલી છે.

(૪) અથવા કોઈનું જ્ઞાન જરાજર ન હોય તો તેને જરાજર કરી આપનાર, તેનામાં વિવેક ઉત્પન્ન કરનાર અને તેના ઉપરચોટીઆ શ્રુતજ્ઞાનને યથાર્થ શ્રુત કરી પવિત્ર કરનાર હોઈ એ જાતે પરમ પવિત્ર છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાનનો ફેર અહીં સ્પષ્ટ માલૂમ પડે છે આવા અનેક અર્થ નીકળી શકે એવો એ શબ્દ છે. ભાવ સમજાય તેવો છે.

આવી શ્રુતને પવિત્ર કરનારી જાર ભાવનાઓ મનમાં ધારણ કરે એમ લેખક મહાત્મા કહે છે- ઉપરના (ત્રીજા) શ્લોકમાં ભાવનાને સાંભળવાની ચૂચના કરી, આ (ચોથા) શ્લોકમાં મનમાં ધારણ કરવાની વાત કરી વાત એ છે કે માત્ર સાંભળવાથી લાલ તો થશે, પણ જરો લાલ તો એને મનમાં ઊડી ઉતારી, એને છરવાથી થાય તેમ છે ભાવના છરવાય કેમ? એની કળા પણ આ અંધ વાંચવાથી અને એમાં ઊંડા ઉતરવાથી સાંપડશે.

આવી ભાવનાઓને મનમાં ધારણ કરવાથી લાલ શો? અને એનું પરિણામ શું? એ વાત હવે લેખકશ્રી પોતે જ કહે છે.

આ સંસાર અરણ્ય જેનું વર્ણન પ્રથમ શ્લોકમાં કરવામાં આવ્યું છે તેમાં અનેક જાળાંઝાંજરા વિગેરે છે, પરંતુ એમાં કલ્પ-વેલડીઓ પણ છે. એ શોધવી પડે તેમ છે, પણ શોધનારને જરૂર મળે તેમ છે. એ સમતાકલ્પવેલડી તો એવી છે કે એક વખત શોધ કરવાથી એ મળી જાય તો પછી તેની પાસેથી

સમતા-શમ-સ્રવેગ વિગેરે અનેક ફળો મળી શકે તેમ છે. હૃદયવૃક્ષનો એવો સ્વભાવ છે કે જો માગનારને માગ્યા ફળ આપે. સમતા હતા પાસેથી તો આશ્વિનશાજના પરિવારના અનેક ફળો મળે તેમ છે. જોના ફળોનું વર્ણન ઉપમિતિ ભવપ્રપચ્યા દ્વારાના () પ્રસ્તાવના વિસ્તારથી કર્યું છે. જો સમતાહૃદયવૃક્ષોના ફળો પ્રાપ્ત કરવા માટે જો વેલ્લહીને ઉગાડવી જોઈએ અને ઉગાડવા પહેલાં જોને જોળખવી જોઈએ.

જો સમતાહતામા અસાધારણ શક્તિ છે જો હહેવાય છે તો ઠંડી-શાત, કારણ કે સમતાના વાતાવરણમાં શાંતિ હોય છે, પણ જોની ગતિ અદ્ભુત છે જોને અગ્રેષ્ઠ ભાષામાં Dānagṛha pōṇṇar (વેગ-શક્તિ) કહે છે જો વેગ, જો જળ, જો યદ્યદા જેને પ્રાપ્ત થાય જોની આત્મિક પ્રગતિ ઘણી વધી જાય છે અને જો કર્મનો તો અંશ કરી નાખે છે જો સમતાના પ્રતાપે પ્રાણી અરિદ્ધત-અર્હત થાય છે, જો કર્મરૂપ દુઃખનોનો નાશ કરનાર-ઠાડી નાખનાર જને છે અને જો શાંતિ મુખ પ્રાપ્ત કરનાર થાય છે. આવી અદ્ભુત શક્તિ સમતાહતામા છે અને તે સારી રીતે જાણીતી છે કેાંઈ જરા યોગીની સન્મુખ જતા જોનાં જ્યાં આવે છે, મહાત્મા પુરુષોમા જોનો આક્ષાત્કાર દેખાય છે અને ઋષિમુનિઓમા જોનો પ્રભાવ જોમના વર્તન અને વચનોથી જણાઈ આવે છે. જ્યારે માન-અપમાન સંસ્પર્શ મળવાની દેવ પહે, જ્યારે પથ્થર અને સુવર્ણ ઉપર સમભાવ થાય, જ્યારે મૃતિ કે નિંદા ઉપર એક સરખી વૃત્તિ આવે, જ્યારે સગવડ-અગવડમાં મનની એક સંખી વૃત્તિ ટકી રહે ત્યારે ખરી સમતા-શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. જોનું આબેદૂજ વર્ણન યોગીશાસ્ત્ર જ્ઞાનદષનજીએ શાંતિનાયજીના અવનમા કર્યું.

છે. એના પરિણામે કેવી મનોદશા થાય છે તે યોગશાસ્ત્રના પ્રભુના શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે વીતરાગસ્તોત્રમાં વર્ણવેલ છે.

આવી અદ્ભુત વીર્યવતી સુપ્રસિદ્ધ પરિણામ જણાવનારી સમતાલતા આ ભવ-જ્ઞાનમાં પ્રાપ્ય છે, પણ અત્યારે એનો વેગ મોહરાજ્યએ દબાવી દીધો છે-છુપાવી દીધો છે-દાટી દીધો છે. મોહ કપાય વિગેરે અનેક વિકારોને જન્મ આપે છે. એ વિકારોને પરિણામે પ્રાણી રાગ-દ્વેષમાં પડી જાય છે અને રાગ-દ્વેષ એ સાચી નિર્ણયશક્તિની આડે આવે છે. એટલે વાત એ થઈ કે અસાધારણ રૂણો આપનાર અને સુપ્રસિદ્ધ મહિમાવાળી સમતાલતા તમારા સંસાર અરણ્યમાં-ભવ જ્ઞાનમાં છે, પણ તે તમારામાં મોહના જોરથી ઉગતી નથી-જામતી નથી-વધતી નથી અને તે કેમ વધે ? એના મૂળમાં રાગ-દ્વેષ એવું ઝેર રેડે છે કે એનાં મૂળો બળી જાય છે અથવા અરધાંપરધાં બળી જાય છે. કોઈ લતાના મૂળ બળી જાય એટલે એનો યાચો જ નકામો થઈ જાય છે અને એ વધતી અટકી જાય છે.

જો તમારે આ સમતાલતાને ઉગાડવી હોય, જો તમારે એનાં રૂળ ત્રાખવાં હોય, જો તમારે અત્યારની સર્વ શુચ્યવસ્તુનો અંત હંમેશને માટે આણવો હોય તો મહાનુભાવો ! તમે આ કહેવાશે તે બાર લાવનાઓ મનમાં બરાબર લાવો, એને તમારા વિચારક્ષેત્રમાં બરાબર સ્થાન આપો અને એને ચારંવાર જમાવો, વગર અટક્યે જમાવો, એનો નિરંતર અભ્યાસ કરો અને એને મનોમંદિરમાં સ્થાન આપો. વાતનો સાર એ છે કે આ બાર લાવનાઓ તમે નિરંતર લાવો.

આ સ્લોકમાં બાર લાવનાની વાત કરી છે એ વાત

વિચારવા જેવી છે આ શ્રમની અસલ ચોજના બાર ભાવના સબંધી કિશોર કરવાની હશે અને પછી ચાર ભાવના પછ-વાટે લખવાનો વિચાર થશે હશે એવું અનુમાન થાય છે—તે સબંધી ઉપોદ્ધાત જુઓ.

૫. જે સમતાલતા પ્રાપ્ત કરવા જેવી તો ખરી, પણ બધા ગામમાં પેસવાના જ વાધા હોય ત્યાં જે કેમ બને ! મેહરાબજીએ એની શી સ્થિતિ કરી છે તે આપણે જોયું હવે એનો અકુર-એનું બીજારોપણ શવામાં શણા વાધા છે તે જતાવે છે બધી વાતનો સાર જો છે કે જમી તેણે કરીને ‘સમભાવ’ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. આ જ શ્રમના દોષક ઉપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય પુન્યપ્રકાશના સ્થાવનમાં કહે છે કે —

સમતા વિષ્ણુ જે અનુસરે, પ્રાણી પુરુષ કામ,
છાત્ર ઉપર તે લીપાયુ, આખર ચિત્રામ,
ધનધન તે દિન માહરે.

એમના સમકાલીન ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ મરોવિજયજી મહારાજ કોધની સજ્જાયમાં કહે છે કે —

“ઉપરામ આર છે પ્રવચને, મુજસ વચન એ પ્રમાણે રે”

જે સમ અથવા શમ શુ છે એનો ખુલાસો પણ શમાદકમાં શ્રીમદ્ મરોવિજયજી આપે છે તેઓ કહે છે કે —

વિકલ્પપિપ્પયોત્તીર્ણા, સ્વમાયાસમ્યગ્ વદા ।
પ્રાનસ્ય પરિપાકો યા, સ શમા પરિપીર્તિતઃ ॥

“ વિકલ્પના વિષયથી ઉતરી ગયેલ અને સ્વભાવના અવલં-
બનને ગ્રહણ કરનાર જે જ્ઞાનનો પરિપાક તે શમ કહેવાય છે ”

મતલબ સમભાવ વગર સર્વ ક્રિયા વસ્તુતઃ નકામી થાય છે, કચરા ઉપર લીંપણુ જેવી થાય છે, શુદ્ધ કરેલી ન હોય તેવી લીત ઉપર ચિત્રામણુ જેવી થાય છે, એ સમ છે એટલે એમાં કોઈ જાતના વિકલ્પો થતા નથી. આત્મા એના મૂળ સ્વભાવનું અવલંબન કરે છે. લણ્યાગણ્યાનું—સર્વ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું એ દ્રશ છે અને આખા જૈનશાસનનો સાર છે. કોઈ પણ પ્રકારના વિકાર રહિત અને એક સરખા પરિણામ થાય તેને ‘ સમ ’ અથવા ‘ શમ ’ કહેવામાં આવે છે.

હવે મનનો વિચાર કરીએ તો સાંસારિક પ્રાણીઓના મનમાં આર્ત્ત અને શૈદ્ર ધ્યાન ચાલ્યા કરે છે. બહુ સંક્ષેપમાં કહીએ તો તે બન્ને ધ્યાનો અપધ્યાન છે અને તે નીચે પ્રમાણે વ્યક્ત થાય છે. આર્ત્તધ્યાનના ચાર પ્રકાર.—

૧ ગમે તેવી વહાલી ઓળેનો નાશ થાય તે પછી અથવા પહેલાં તેનું ચિતવન-ઈષ્ટનાશ.

૨ ન ગમે તેવી વસ્તુ કે માણસોના સયોગ-ભૂત કે ભાવીનાં ચિતવન-ચિતા—‘ અનિષ્ટસંયોગ ’.

૩. વ્યાધિ થઈ ગયો હોય તેની ચિંતા, દવા, વ્યાધિ થવાની કલ્પના, મરણ ભય—‘ રોગપ્રતિકાર ’.

૪. મારું શું થશે ? હું શેના ઉપર ગુજરો કરીશ ? દુઃખ આવશે તો શું થશે ? ‘ નિદાનકરણ ’—આગામીચિંતા.

શૈદ્રધ્યાનના ચાર પ્રકાર:—

- ૧ અન્ય જીવને મારી નાખવાના, દુ ખ દેવાના, કહર્મના કરવા-
કરાવવાના વિચાર-હિંસાનુબંધી.
- ૨ જૂઠું બોલવું, હેતરપોંડી કરવી, ખોટો આરોપ મૂકવો
વિગેરે વિચાર-મૂંઝાનુબંધી.
- ૩ પારકા ધન કે સ્ત્રીજને ઉપાડવી, તેની રક્ત વગર લઇ લેવી,
તેને લગતા મનમાં ઘાટ ધડવા-ચૌર્યાનુબંધી
- ૪ લોકને તાબે થઈ તૃષ્ણા વધારવી, પરિશદ મેળવવાની
આશા-તૃષ્ણાના વિચાર કરવા તે-પરિગ્રહાનુબંધી

આ આર્તરોદ્ધિ ધ્યાનનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી નૈન દ્રષ્ટિએ
યોગ્ય (પૃ ૧૩૧મા) આપ્યું છે આવા આર્તરોદ્ધિ ધ્યાનના
પરિણામો-વિચાર ઘટનાઓ-આશયો દોષ તં ખરેખર અમિ
છેવી છે એ આવનારીજીવ વિવેકને-સદ્મદિચારણાઉપ મુદર
મદિદને મૂળમાંથી જાગી નાખે છે જ્યાં આર્તરોદ્ધિ કે ધ્યાન
એના કેમ્પે જાન આકારમાં મનમાં વળતું દોષ ત્યાં આવનારીજીવ
વિવેકરૂપ મોહર્યનો નાશ થઈ જાય છે

જે મનમાં આર્ત-રોદ્ધિ ધ્યાન એના એક પદ્ય પ્રકારમાં વર્તનું
દોષ છે ત્યાં વિવેકરૂપ વૃદ્ધનો નાશ થાય છે

આ પ્રાણી વિષયમાં લોભુપ છે એને દનિયોના વિષયોમાં
ખૂન જાનદ આલે છે એનો અનન્ય ગુણગણો આત્મા એટલો
મધો વિભાવદશામાં પડી ગયો છે કે એને સ્ત્રીપુત્ર કે મુદર
લોભન, નવનવપદાર્થદશન કે મુદર મરણાદિકમાં રાગ થાય છે,
તેમાં એ મસ્ત થઈ જાય છે, તેમાં એ એકરૂપ થઈ જાય છે

આવા વિભાજનશામા લપટી ગયેલા આત્માના મનનો વિચાર કરીએ તો એ આર્તરોદ્ધ ધ્યાનમા પડી જઈ એના ગળતા અગ્નિમા લાન ભૂલી જાય છે, એનો વિવેક નાશ પામે છે અને એ એમા એટલો લુપ્થ થઈ જાય છે કે એનામાં સમતા આવતી નથી અરે ! વાત ત્યાંસુધી થાય છે કે એનામા સમ-ભાવના અકુરો પણ ફૂટતા નથી. જ્યાં મૂળીઆને અકુરો પણ ન ફૂટે ત્યાં ઝાડ ઊગવાની તો વાત જ શી કરવી ? અને નાનો છોડ ઊગવાની પણ આશા કેમ રહે ?

કોઈ પણ માદો દાખલો લઈએ. મનમાં કોઈ ઉપર વૈર થયું એટલે પછી શા શા વિચાર આવે ? કેવા કારન્ધાનો મૂઝે ? કેવી યોજનાઓ ઘડાય ? કેટલા ગોટા વળે ?

અથવા માન મેળવવાની આશા થઈ. પછી કેટલા દંભો કરવા પડે ? કેવા દેખાવો કરવા પડે ? કેટલા હાકપીછોડા કરવા પડે ? કેટલા ગોટા વાળવા પડે ?

દુનિયાદારીનો એક દાખલો લઈએ આત્માના વિભાવ-રમણની એક સ્થિતિ દ્રષ્ટીએ પછી જુઓ તો એમા શુચવણ, ગોટાળા, દભ, ધમાલનો પાર નહિ રહે. વિષયમાં રમવાની લોલુપતા હોય અને મન વિકારથી ભરેલું હોય, વિવેક ગળી ગયો હોય, પછી એમા સમતા ક્યાંથી આવે ? કેમ આવે ? ક્યે રસ્તે આવે ?

ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે આ સર્વ વાત વિઠાનોને પણ એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે. એ ગમે તેટલું ભણેલ હોય, એણે દ્રવ્યાનુયોગ કે ગણિતાનુયોગના ગ્રંથો વાચ્યા હોય, એણે જ્ઞાનવિજ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યો હોય, પણ જો તે વિષયમાં

આસખ હોય અને એના મનમાં કોઈ પણ મનોવિકાર હોય તો એનામાં સમભાવનો અકુર પણ ઉદ્ભવતો નથી.

આ શ્રમાકુર જિગાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો, એની દિશા સમજાવવી—એ આ કથનો ઉદ્દેશ છે હવે એ શ્રમાકુર જિગાડવા—જિગાડવા માટે જાણનાની જરૂર છે એ વાત તો ઉપર જણાવી દીધી છે જાણનાના આણુ અભ્યાસથી ‘શમ’ જાગે, એ વાત આ પ્રસ્તાવનામાં કરવાની છે એ ક્યારે થાય તે સંક્ષેપમાં હવે જણાવી, છેવટે આ કથમાં કહેવા ધી જાણનાનો નામ—નિર્દેશ કરશે. અહીં વાત એ કરી કે દુર્ધ્યાન કરનાર વિપયા-સખના મનમાં અતિશય પ્રયત્ન હોવા છતાં સમભાવ મૂળીઆ પણ નાખતો નથી.

• ઉપરના શ્લોકમાં વિષયવાસનામાં પડી રહેલાની વાત કરી. એથી જિલ્લી રીતે જે જ્ઞાનીનો આશય વિવેકરૂપ અમૃતનો વશ્યાદ વર્ણવનારો થઈ જાય છે તે પ્રાણીના નજમમાં લોકો તરફ સુખડા ફગને આત્માર સ્વભાવનારૂપ કદાચના ફૂં રહેતી નથી. મનજન એવા પ્રાણીને લોકોતર સુખ જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે જમી વાગતો આધાર અદરના આશય ઉપર છે જાણ દૃષ્ટિએ સમાન ક્રિયા કરનારને ફગમાં ઘણો ફેર પડે છે તે પ્રાણીઓ દૂધપાકપુરી ખાતા દેખાય છે એનારની નજરે એ જતો એક જ ક્રિયા કરે છે, છતાં એક મદામદિન કર્મ જાણતો હોય છે અને બીજો કર્મનો નાશ કરતો હોય છે એક આત્મી પટેલ વસ્તુ ખાતો હોય છે, પણ એ ધરીરને બાહુ આપતો હોય છે અને બીજો અદરથી રમ જમાતી, શ્યાદ કરી, ગૃહ ધર્મ, રાણીમાણીને ખાતો હોય છે.

એટલા માટે અંદરનો આશય શું વર્તે છે ? મન ક્યાં છે ? એ વાત પર ઘણો આધાર રહે છે.

જે પ્રાણીનો આશય ખાસ કરીને જ્ઞાનમય થયેલો હોય, અને જ્ઞાને કરી અંદરના સફળ ભાવો ઓળખવા નંદરી જેનામા ચતુરાઈ આવી ગઈ હોય એવો પ્રાણી જે વિવેકા-મૃતના વરસાદરૂપ પ્રગતિનો આશય કરે તો પછી તેનાથી અસાધારણ લોકોત્તર પ્રશમમુખરૂપ ફળને આપનાર સફળાવનારૂપ કલ્પલતા દૂર રહેતી નથી. મતલબ એને પ્રશમ-મુખ જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે. આમા દુઃખમાં નીચે પ્રમાણે વાત દઈ.

૧. અંદરનો આશય જામવો-સ્થિર થવો જોઈએ.

૨. એ આશયમાં જ્ઞાનમય નિપુણતા લગવી જોઈએ.

૩. એવો નિપુણ આત્મા વિવેકને વરવો જોઈએ.

૪. એવા વિવેકને વરેલા આત્માથી સફળાવના દૂર જતી નથી.

૫. પરિણામે લોકોત્તર પ્રશમમુખ એને જરૂર પ્રાપ્ત થાય છે.
આ ભાવાર્થ સમજાઈ જાય તેવો છે.

આ શ્લોકનો ભાવ ખીણ રીતે પણ બેસે તેમ છે. સફળાવના સુરલતા હોય તો જે પ્રાણીનો આશય વિવેકામૃતના વરસાદરૂપ રમણીય પ્રગતિનો આશય લે છે તેને લોકોત્તર પ્રશમ-મુખની ફળપ્રાપ્તિ દૂર નથી, એને એવાં ફળની પ્રાપ્તિ તુરત થાય છે આ અર્થ સમીચીન જણાય છે. ભાવનાથી વિવેક ભાવવાનો જે ક્રમ આપણે સમજ્યા છીએ તે પ્રમાણે આ અર્થ ઠીક લાગે છે એ પ્રમાણે અર્થ કરીએ તો નીચેનો ભાવ બેસે.

૧ સફળતાવના હોય, ૨ શુદ્ધ આશય અતિશય જ્ઞાનથી વધેલો હોય, ૩ જોવો પ્રાણી વિવેકમૂતનો આશય કરે તે, ૪ જોને પ્રથમમુખની પ્રાપ્તિ ફર નથી.

વાનનો સાર જો છે કે પ્રથમ મુખ લોકોત્તર છે, પૂર્વ જનનુબૂત છે અને આત્મિક પ્રગતિ વધારી દેનાર છે જે મુખ પ્રાપ્ત કરવાનો આપણો આશય છે જે પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય છે જોવો નિર્ણય છે જે નિર્ણય મુતજ્ઞાનના અભ્યાસ ઉપર રચા યેલો છે જ્ઞાન અને વિચારણા ઉપર રચાયેલા નિર્ણયો બરાબર ટકી શકે છે જોવા શુદ્ધ મનમાં વિવેક પ્રાપ્ત થઈ ગયો હોય છે જોવો સાચુ જોઈ શુ છે ? તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવી શકે છે આવી સ્થિતિમાં અસાધારણ વીર્યવાન લોકોત્તર પ્રથમમુખ પ્રાપ્ત થાય અને યથા પછો ટકી રહે જો તદ્દન સમજી શકાય તેવી વાત છે

વિષયલોભી પ્રાણીમાં સમજાવના અકુરો જિગ્મ-જમતા નથી, ક્યારે ભાવનાશાળી જ્ઞાની-વિવેકી પ્રાણીમાં પ્રથમ રસ જામી જાય છે આ રીતે પાવમાં અને છઠ્ઠા સ્ત્રોકમાં જલે વાગ કરી દીધી સમનો અકુરો જિએ નહિ તો પ્રથમ જોના હમણા ક્યારે થાય ?

૭-૮ સફળતાવનાનું સ્થાન શુ છે અને તે પ્રાપ્ત કરવાનું ફળ શુ થાય તે જતાંજુ હવે આ અથમાં આપવાની બાર આવનાનો નિર્દેશ કરે છે અહીં પણ બાર આવનાના નામ આપશે તે વાત સૂચક છે જે ચર્ચા આપણે ઉપોદ્ધાતમાં કર્યું આ જને સ્ત્રોકોમાં બાર આવનાના નામો આપ્યા છે આ સમાગની રખટપટ્ટીથી તુ દૂરી જા તે માટે નીચીની બાર આવનાઓ બાવ આત્માનો સાથે લાગેલા કર્મોથી અને તેથી

થતાં ગંધનોથી કંટાળો ઉત્પન્ન થયો હોય તો આ સર્વ વિચારણાઓ કર. અતિ સશ્લેષમાં તે નીચે પ્રમાણે છે:—

- ૧ તારો સંગંધ, તારા સંયોગો, તારી ચીજો નિત્ય તારી પાસે રહેવાની નથી, તારું શરીર પણ હુંમેશનું તારું નથી.—‘અનિત્ય’
- ૨ તને વ્યાધિ થાય તો પીડામાં કોઇ ભાગ પડાવે તેમ નથી, દુઃખમાં કોઈ ટેકો આપી શકે તેમ નથી, જરાવસ્થાને કે મરણને રોકી શકે તેમ નથી. તારે તારો જ આધાર છે.—‘અશરણુ’
૩. આખા સંસારમાં કર્મરાજ જે નાટક કરાવી રહ્યા છે અને આખો આ ભવપ્રપંચ ચાલી રહ્યો છે તેની વિવેકપર્વત પર ઊભા રહી વિચારણા કરવી તે—‘સંસાર’
૪. આ પ્રાણી—એનો આત્મા એકલો જ છે, એનું કોઇ નથી, એ કોઇનો નથી, એ એનો પોતાનો માલિક છે.—‘એકત્વ’
- ૫ આપણો આત્મા સર્વથી અન્ય છે—ભિન્ન છે, એનું કોઈ સગું નથી, એનું શરીર પણ એનાથી અન્ય છે આ સ્વ-પરભાવવિચારણા.—‘અન્યત્વ’
૬. મારુ, રુધિર, મેદ, હાડકાં, લોહી અને ચામડીનું બનેલું આ શરીર અપવિત્રતાની પોટલી છે, એના ઉપર મોહ કરવા જેવું નથી, એનો ખરો ઉપયોગ કરી લેવા જેવું છે.—‘અશૌચ’
- ૭ જીવ મિથ્યાત્વથી, અમ્રતીપણથી, કષાયોથી અને મન-વચન-કાયાના યોગથી કર્મો બાધે છે, ભારે થાય છે અને સંસારમાં રળડે છે.—‘આશ્રવ’
- ૮ ક્ષમાદિ દશ ચતિધર્મો, આઠ પ્રવચન માતા, બાર ભાવનાઓ,

ભાવીશ પરીવર્તો વિગેરે હાથ આવના કર્મોને શક્તિ શકાય છે એ વિચારણા-‘ સવર ’

૬ વૃત્તિ પર અકુશ, અનશનાદિ બાહ્ય તપસ્યા તથા વિનય, વૈધાવચ્ચ આદિ અંતર તપસ્યાથી લાગેલાં કર્મોની મુક્તિ વગરસોઝવ્યે શક્ય છે તે વિચારણા-‘ નિર્જરા ’

૧૦ આત્માનુ સ્વરૂપ, કર્મસ્વરૂપ, બન્નેનો સંબંધ, મુક્તિમાર્ગ, તેના ઉપાય અને તેનું ઉપાદેયપણું ધર્મમાં બતાવ્યું છે તેની પુષ્ટિરૂપ વિચારણા-‘ ધર્મસૂત્રતા ’

૧૧ લોકાકાશનું સ્વરૂપ, લોકનું સ્વરૂપ, તેમાં થતા આત્માના જન્મ-મરણની સ્થિતિ અને એના રખડપાટાના ધ્વાનોની વિચારણા-‘ લોકપદ્ધતિ ’

૧૨ સામા માર્ગોની જોળખાણ, પ્રાપ્તિ અને સંરક્ષણ મુરડેલ છે, પણ એ રતનત્રયીની પ્રાપ્તિ કરવી એ જામ કર્તવ્ય છે એની વિચારણા-‘ બોધિદુર્લભ ’

આ બાર ભાવના આ બધામાં ઠહેવાનાં છે

આપણે કેમ નીચે પ્રમાણે રાખ્યું

પ્રત્યેક ભાવનાને પ્રકરણ ઠહેવામાં આવશે એટલે બાર ભાવનાના બાર પ્રકરણ અને મૈત્ર્યાદિ ચાર ભાવનાના ચાર પ્રકરણ એમ ત્રીણ પ્રકરણ થશે.

પ્રથમ પ્રકરણ

પરિચય :: અનિત્ય ભાવના

પુષ્પિનાગ્રા

વપુરવપુર્ગિદં વિદબ્રલીલાપરિચિતમપ્યતિમહુર્ગુરં નરાણામ્ ।
તદતિમિદુરયૌવનાવિનીતં ભવતિ કથં વિદુષાં મહોદયાય ॥ક૧॥

ઝાર્દૂલવિક્રીડિતમ્

આયુર્વાયુતરત્તરજ્ઞતરલં લગ્નાપદઃ સમ્પદઃ,
સર્વેઽપીન્દ્રિયગોચરાશ્ચ ચટુલાઃમન્થ્યાભ્રરાગાદિવત્ ।
મિત્રસ્ત્રીસ્વજનાદિસજ્જમસુખં સ્વપ્નેન્દ્રજાલોપમં,
તર્ત્તિકં વસ્તુ ભવે ભવેદિહ મુદામાલમ્બનં યત્મતામ્ ॥ સ્વ ૨ ॥
પ્રાતઃપ્રીતરિદ્ધાવદાતરુચયો યે ચેતનાચેતના,
દૃષ્ટા વિશ્વમનઃપ્રમોદવિધુરા ભાવાઃ સ્વતઃ સુન્દરાઃ ।
તાંસ્તત્રૈવ દિને વિપાકવિરસાદ્વા નઙ્ગયતઃ પશ્યત-
શ્વેતઃ પ્રેતહતં જહાતિ ન ભવપ્રેમાનુબન્ધં મમ ॥ ગ ૩ ॥

૧ વિત્ત એટલે વિદ્વાન, જ્ઞાણુકાર. મિદુર એટલે યશ્ન. અતિમિદુર-
યૌવનાતીતં Insolent by highly impulsive youth.

૨. ચટુલઃ અચળ.

૩ વિધુરા. એટલે વ્યાપ્ત અવદાતરુચયઃ સુવિશુદ્ધ પ્રકાશવાળા-
તેજવાળા. વિપાક પરિપાકદશા, અતિમ સ્થિતિ, પદ્મવદશા. પ્રેત યમ,
નરક. પ્રેતહત એટલે જીનો વિવેક નાશ પામી ગયો છે એવું. જીને
યમ દણે તેની એવી બા દશા થાય છે.

૬૧. બાહ્ય ! આ શરીર આકાશની લીલાનો પરિચય* કરાવનાર દોષ ખરી રીતે શરીર જ નથી અને વગી મનુષ્યોના સજાધમાં એનો એક ક્ષત્રુચાર પણ બરેસો ન કરી શકાય તેવું છે વગી એ શરીર બાંધે આકાશ યોવન*ની હદી ગમેલું છે આવું શરીર અમલું વિદ્વાન માણસના મહોદયને માટે કયું રીતે યોગ્ય શકે ?

૬૨. (પ્રાણીનું) આયુષ્ય પવનના ઝાયાનીગા થતા મોઝા જેવું અચ્ચત્ત છે; સૂર્ય પ્રકાશની મુખલિઓની સાથે આપ દાઓ વાગી રહેલી છે; પાંચ દિવસનો નિશ્ચય થઈ શકે તેવા સૂર્ય પદાર્થો સુવારમાળની મુખ્યાના ઝોળાની પેઠે ટાણવારમાં આવે ત્યાં તે કોઈ જનારા-ચગત છે; મિત્રો, પત્ની અને સગાસજામીલિનો મિત્રો દરમ્યાની સાથે અથવા ઇકલાગની સાથે સુરણાવણ થેત્થ છે આ પ્રમાણે છે ત્યારે આ સમાજમાં કયું વસ્તુ અજ્ઞાન પ્રાણીને-અનુપ્રાપ્તને ટેકા આપનારી અથવા ટેકો લેવા લાયક છે ?

૬૩. બાહ્ય ! આ સમાજમાં અત્યંત પવિત્ર રવિ ઉત્પન્ન કરનાર શ્યામ-અથવા જામ જાવા, જાગ મુદન દોષને, સવાગના પદોરમાં આખી દુનિયાને મનમાં આનંદ કરાવનારા દોષ છે ન જ ભાવો પશ્ચિમીકદશ પામના ગિરમ્મ કા જાહેરે તે જ દિવસ (દિવસને અતે-આજે) નામ પામતા-અસાસ થઈ જતા દેખાય છે; છતાં તેની દણા યત્ન આ માફ મન સમાજના પ્રેમની માર્ગને ઓળંગ નથી !

* ગિરમ્મ જગતના મોઝા એને વગ જગતના એનો જાન વગ નર, એન જેન જેવા જગત અમોક્ષમ જેન આ રહીય.

गेयाष्टक

(अनित्य भावना)

मूढ मुह्यसि मुधा मूढ मुह्यसि मुधा,
विभवमनुचिन्त्य हृदि सपरिवारम् ।
कुशशिरसि नीरमिव गलदनिलकम्पितं,
विनय जानीहि जीवितमसारं ॥ मूढ० ॥ ध्रुवपद ॥

पश्य भङ्गुरमिदं विषयसुखसौहृदं,
पश्यतामेव नश्यति सहासं ।
एतदनुहरति संसाररूपं रया—
ज्वलज्वलदत्रालिकारुचिविलासं ॥ मूढ० ॥ १ ॥

हन्त हतयौवनं पुच्छमिव शौवनं,
कुटिलमति तदपि लघुदृष्टनष्टम् ।
तेन व्रत परवशा परवशा हतधियः,
कटुकमिह किं न कलयन्ति कष्टम् ? ॥ मूढ० ॥ २ ॥

यदपि पिण्याकतामङ्गमिदमुपगतं,
भुवनदुर्जयजरापीतसारम् ।
तदपि गतलज्जमुज्झति मनो नाङ्गिनां
वितथमतिकुक्षितमन्मथविकारम् ॥ मूढ० ॥ ३ ॥

ગેયાષ્ટકનો અર્થ • અનિત્યભાવના

આ ગેય વિભાગ ' તાર હો તાર પ્રભુ મુજ એવક બણી ' એ સવમા ભરાળર ગાઈ શકાય છે એનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે —

ધ્રુવપદ—મૂઠ્ઠા થિતન । તારા (સ્ત્રી, પુત્ર, સગામ બધી) પરિવારનો અને તારી દોહલ શેકાર્મ આદિ વૈભવનો પારવાં વિચાર કરીને તું ફેફટ મુઝાયા કરે છે અરે મૂઠા । તુ ખરેખર ફેફટ ફિફર-ચિતા કરે છે । અરે ચિનય । પવનથી ફડફડાટ હાલતા દર્મ (માત્ર) ની અણી પડે સ્હેલા પાણીના ટીપા જેવા (અસ્થિર) તારા શુભવરને તું અસાર બાણ.

૧ તું જો । ઉદ્વિચલન્ય વિચલુષ્ણની સાથે તારે જે દોસ્તી સબંધ છે તે તો ક્ષણવિનાશી છે અને જોતજોતામાં હાથ તાળી દર્મને નાસી બાંધ તેવો છે, અને આ સસારના સ્વરૂપો છે તે તો ઝગઝગામ માસ્તી વીજળીના ચમકાવને ભગેભર ખ્યાલ આપે છે—ચમકાવના વેગને અનુસરે ॥

૨ અરે ભાઈ । આ જોભન (યુવાની) છે તે તા ખરેખર કુનગની પુંછડી જેવું (વાંકું) છે અને તેવું છતાં વળી નેવજોતામાં ખલાસ ધર્મ બાંધ તેવું છે એવા જોગનીઆને જે પંચમ પડ્યા તે ખરેખર પારકાને આધીન પડી વર્ષ મહ બુદ્ધિવાળા ધર્મ બાંધ ॥ (એવા પ્રાણીઓ) ક્યા કયા કરવા ફળ ન પામે ?

૩ ઘડપણ (જરા) જે તણ બુવનમાં ન શુભી શકાય—વશ ન કરી શકાય તેવું છે તે શરીરનું સામસાર પી બાંધ છે અને તેથી આ શરીર નહન ગ્સ વિનાના જોગ જેવું ધર્મ બાંધ છે, તો પણ લાન-ગ્સમ વગરનું પ્રાણીનું મન અડવા કે મુંઝવા ન રમે એવા દામદેવના યાગા યજ્ઞકાને—એના વિહારાને છોડતું નથી ।

सुखमनुत्तरसुरावधि यदतिमेदुरं,
 कालतस्तदपि कलयति विरामम् ।
 कतरदितरत्तदा वस्तु सांसारिकं,
 स्थिरतरं भवति चिन्तय निकामम् ॥ मृद० ॥ ४ ॥

यैः ममं क्रीडिता ये च भृशमीडिता,
 यैः ममाकृष्महि प्रीतिघाटम् ।

तान् जनान् वीक्ष्य वत भस्मभूयं गतान्,
 निर्विगङ्गाः स्म इति धिक् प्रमादम् ॥ मृद० ॥ ५ ॥

अमकृदुन्मिष्य निमिषन्ति सिन्धूमिव-
 चेतनाचेतनाः सर्वभावाः ।

इन्द्रजालोपमाः म्रजनजनसङ्गमा-
 स्तेषु रज्यन्ति मृदस्वभावाः ॥ मृद० ॥ ६ ॥

कवलयन्नविरतं जङ्गमाजङ्गमं,
 जगदहो नैव तृप्यति कृतान्तः ।

सुखगतान् खादतस्तस्य करतलगतै-
 र्न कथमुपलप्यसेऽस्माभिरन्तः ॥ मृद० ॥ ७ ॥

नित्यमेकं चिदानन्दमयमात्मनो,
 रूपमभिरूप्य सुखमनुभवेयम् ।

प्रशमरसनवमुधापानविनयोत्सवो,
 भवतु सततं सतामिह भवेऽयम् ॥ मृद० ॥ ८ ॥

૬. અનુત્તર વિમાનમા વસનારા કેવ સુધીનું સુખ સર્વોત્કૃષ્ટ મણાય, તે પણ સમય પૂરો થાય-કાળ પ્રાપ્ત થાય-આયુ પૂર્ણ થાય ત્યારે પૂર્ણ વિરામ પામે છે, તેથી ભાઈ ! તું બૂળ વિચાર કરીને જો કે આ સસારમા રહેલી કંઈ વસ્તુ એથી વધારે સ્થિર છે ? અથવા હોઈ શકે ?
૫. જેની સાથે આપણે રમ્યા-ખેલ્યા, જેની આપણે સારી રીતે પૂજા-સેવા કરી, જેની સાથે આપણે વિનોદ-વાતણી કરી તેવા તેવા માણસોને રાખમા રમડોળાવા આપણે નવરે ભેયા અને છતાં આપણને જાણે કાંઈ થવાનું નથી એમ ધારી નિશ્ચિન્ત થઈને (છાતી કાઢીને) ઊભા રહીએ છીએ ! આવા પ્રમાદને-આવી મોટી ભૂલને ધિક્કાર છે !
૬. (આ દુનિયામા) ચેતન અને અચેતન સર્વ ભાવો સમુદ્રમા આવતા મોજાઓની પેઠે એક વાર ઊઠે છે-ભામે છે અને પાછા તુરંત જ યમી બાધ છે (અહીં) સજાસજાવી અને ધનનો સજા સંદ્રાજન જેવો છે જે પ્રાણીઓ નદન મૂક-મૂર્ખ હોય તે જ એમા રાચીમાચી બાધ છે
૭. ત્રસ અને સ્થાવર જીવોથી ભરેલા આખા જગતને યમરાજ એક ક્ષણ પણ જટક્યા પગર આપેો વખત ગળી જતો બાધ છે (ખાઈ જાય છે-કોળીઓ કરી બાધ છે), પણ કદી ધરાતો નથી. જો કાળ પોતાના મુખમા આબ્યા તેને હોઈપાં કરી બાધ છે ત્યારે તેની દયેળીમા રહેલા આપણે અત (હેડા) કેમ નહિ આવે ?
૮. આત્માનું ચિદાનંદમય રૂપ જોઈને તું જોઈલા નિત્યમુખનો અનુભવ કર, આ સસારમાં અહીં પ્રથમરસરૂપ તાજા અમૃત-રસનું પાન કરવારૂપ ઉત્સવ સતપુરુષોને વારવાર હો.

નોટઃ—

- (શ્રુવપદ) ગલત્ એટલે પશુ, પક્ષ પદુ અમ રહેયુ.
અનિલકમ્પિતં પચને દક્ષાયેયુ. પચન દશને રચાયે છે, એ, દશના
છેડા પર પાણીનુ ડીપું છે તેને પડતા વાર ગી.
વિનય ક્તા પોતાને મળોવે છે, મોક્ષાભિયાપી હવને 'વિનય' કહેવાય.
વિનય એટલે વિનિસર્તન મોક્ષની અભિલાષા અને તે
૧. મૌઢ્યં મિત્રભાવ નયી. દોરની. ચિલ્લામ નઅમ Freak.
મહામં દનીમે એટલી વારમા. જેતજેતામા. દાન્ય હવુ.
સંસારરૂપં મેદગાનનુ નાટક. ગ્યાન્ જેમથી
જલદવાલિકા વાણાની દિઢરી-સીજળી સન્નિ એટલે કાનિ.
૨. હતયાવતં એટલે દાનુયેયું જેજનીકે લ્હુ એટલે ગી. જલ્દી.
કલયન્તિના જે અર્થ છે પ્રાપ્ત કરે છે અથવા જેમ જાણી મહે છે.
૩. વિણ્યાક લેગો. જોળ-નજમાંથી તેવ કાઢ્યા પછીના દગડે-
દોરને ખાવાનો જોળ
સાગ સરવ. જગ દેવી રીને ગરીરનું મરવ પા જાય છે તે અખયાની
નહર નથી.
- વિતથ કિતટાને સુતટુ જતાવે, સુતટાને કિતટુ જતાવે એવું.
કુચિત યુદ્ધુ પગ ન ગમે તેવું. સ્ત્રી ઉપનવે તેવું.
૪. અનુત્તર પાત્ર અનુતર વિમાની દેવામાં પચુ છેડા અનુતર વિમાનના
દેવા એનુ તેત્રીય નાગરોપમનું આયુષ. હોય છે અને કંપી નકાશય
તેવું કોચામા ઉચુ મુખ હોય છે. પતંગ પર પોદવાનું અને જાના-
નદમા મગ્ન રહેવાનું.
- કાલ એટલું છેડા. મરયુ. વિરામ એટલે પૂર્ણનિગમ. અલ્પકે અર્ધ નહિ.
નિકામમ્ ખૂબ મારી ગીને અત્યંત.
૫. ર્દિહિતા. પૂજિત. પૂજ સેવા કેવલ પ્રીતિવાદ કોળ. મરકરી. ચાળાયકા.
મસ્મમૂયં રસજ્ઞાનમાગખોડી થયા નિર્વિદ્ધકા નકકગ. ચિતા વગરના.
૬. અસકન્ અતેક વાર વારવાર.

પરિચય

અનિત્ય ભાવના—

(ક૧) પ્રથમ આપણે લેખકમહાશયનો આશય વિચારી જશું. આ પ્રાણીને સર્વથી વધારે પ્રેમ અને પરિચય પાતાના શરીર સાથે છે. આત્માના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરીને જ આપણે આલીએ છીએ. સ્વેચ્છ અને જ્ઞાતા એક હોઈ શકતા નથી, આ શરીર છે એમ બાહ્યનાર કોઈ અન્ય વસ્તુ છે અને તે આત્મા છે એના અનુસૂચ સ્વરૂપે આત્મા જ્ઞાનવાન છે, વિદ્વાન છે અને તેથી આ પ્રાણીને સ્વમજુ-વિદ્વાન તરીકે હૃદયીને લેખકમહાત્મા કહે છે કે —

માર્ધ ! તું તારા શરીર ઉપર ખૂબ મોહી રહ્યો છે અને એને જગ અગ્રવહ પડ્યા ગાંઠાયેલો ધર્મ જાય છે અને દોડા દોડ કરવા મૂકી પડે છે કે બીજાને દોડાદોડ કરાવે છે; તે શરીરને ખરી રીતે બેઈશ તો તને લાગશે કે એ શરીર જ તારું નથી, તો તું કોને માટે આ સર્વ દોડાદોડી કરી રહ્યો છે ? જરા જો ! એ શરીર તો આકાશમા બધી આવેલા વાહણાની જેવી રમત કરનાર છે.

તે કદી વાહણની અભ્યાસ કર્યો છે ? એને વા(પવન)નું હળ કંટેવામાં આવે છે એક નાનું વાહણુ ચોમાસામાં આવે

૭. જગમાજગમ જગમ એટલે ત્રણ ટવાં. બે ત્રણ ચાર, પાંચ છન્દિય વાગ્યા અને અજગમ એટલે રચાવર ટવાં—એન્દિય પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ. કચલયનુ કોળીઓ કરી જતો કરતલ દયેગા.

૮. નિર્ભય એ મુખનું વિશિષ્ટ છે. વિદ્વાનવ્રમય વિશિષ્ઠાર્થ જુઓ. વિનય સહ આવતુ પ્રાર્થના કે મરમાં નવન જન્મ દોષ છે. રદ અર્થો. આ પ્રથમાં. આ વિચારણામાં.

અને પવન સખત આવે તો કાં તો તે વરસી પડે અને કાંતો માઈલના માઈલ આડ્યું જાય. એનું કાંઈ ઠેકાણું જ નહિ એના પર હિસાબ ગણી સદો કરનારા પણ પાયમાલ ધમ્મ ગયા છે એનું કાંઈ ઠેકાણું જ નહિ વાતવાતમાં વાદળાં ચડી આવે અને ભેતભેતતામા આડ્યાં જાય. લોકાંકિતમાં પણ કહેવાય છે કે:— આભ ગાલ ને વર્ષા તારા, સ્ત્રીચરિત્ર ને રાતાં બાળાં; તેની જેહ પરીક્ષા કરે, સહદેવ ભેશી પાણી ભરે.

એટલે એ વાદળાંનું કાંઈ ઠેકાણું નહિ. એવાં વાદળાંની લીલા જતાવનાર અને એનો ખરો પરિચય આપનાર આ શરીર છે. એ શરીરનું કાંઈ ઠેકાણું નહિ. ધોરણ નહિ, એની આકાશી નહીં નથી એના ઉપર આધાર રખાય નહિ.

અથવા સારી રીતે ધોપણ કરેલું એ શરીર કોઈ પણ વખતે વાદળાંની પેઠે વીળરાઈ જનાર છે, વરસ્યા વિના પણ ખલાસ થનાર છે. એના તે ભરોસા હોય ? એના ઉપર ગણતરી કરાય ?

વળી એ શરીર એટલું બધું ઠેકાણું વગરનું છે અને સાથે એ કણભંગુર પણ છે. એનો નાશ ગમે તે પણ થઈ જાય, એ અટકી પડે અને પછી તને એકલો કરી મૂકી આડ્યું જાય !

વળી તું વિચાર કર. એ શરીર યોગનના ભેરથી ઉદ્ભવ થયેલું છે. માતેલા સાંઠ કે મદજરતા ગાંડા હાથીનો ભરોસો શો ? જુવાની માણસને ગદ્દાપચોથીમાં નાખે છે ત્યારે ભાન, વિવેક, વિચાર, સૌજન્ય, લાજભર્યાદા કે સભ્યતા ભૂલાવી દે છે. જુવાનીના ભેરમા-કામદેવના સાન્નિધ્યમાં પ્રાણી કેવાં કેવાં કામો-આખાઓ કરે છે તે તારે નવું જાણવાનું નથી. કોઈ પણ નવલ લે, એટલે તને જણાઈ આવશે. આવા શરીરને ભરોસે કેમ

રહેવાય ? એ વાદળાની હીલા દર્શાવનાર ક્ષણભર છે અને
આસે નેટસે વળત જીવાનીના ચમકારા નાથ વગરના બળદ
નેપુ અધ્યવસ્થિત છે

સમજી માણસને એ શરીર લાભકર્તા કેમ નીવડે ? પ્રગતિ
કરનાર કેમ થઈ શકે ? એને આત્મવિકાસ કરનાર કેમ બનાવી
શકાય ? એ વાત શોધી કાઢવી એમાં આ જીવનયાત્રાનું સાક્ષ્ય
છે શરીર વસ્તુતઃ શરીર જ નથી, તારું રહેવાનું નથી, છે
પણ નહિ અને જીવાનીની પેઠે અવિનીત છે એમાથી સાર કેમ
કાઢાય ? કાઢવાનો રસ્તો શોધી કાઢે તેનો અવતાર ધન્ય છે
બાપી એવા વાદળીઆ રંગ જેવા અવિ પિતને આશરે પડી સુખ્યા
કરે, એને પ પાળ્યા કરે-તે જમે તે હોય, પણ એને વિદ્વાન કે
સમજીતુ ઉપનામ તો ન જ મટે.

તને સર્વથી વધારે વહાલા શરીરની ચાત થઈ હવે તું
જરા આગળ ચાલ.

(છ ૨) માણીતુ જીવન પવનના અસ્થિર તરંગ જેવું
ચલન છે કાળનો જપાટો ક્યારે આવશે ? કેટલો ટકશે અને
ક્યારે ઉપડી જશે ? એ કાંઈ કહી શકાય નહિ આયુષ્યની દોરી
તૂટતા વાર લાગતી નથી અત્યારે હીએ, કાસે સવારે શુ થશે
તે કાંઈ કહેવાતું નથી. ન જામે જ્ઞાનકીનાથ । પ્રમાણે 'કિં
મયિષ્યતિ ?' એક આડી શતમા તો કાંઈક વ્યાધ્યા ગયા હસતા
રમતાને 'હાર્ટીફ' થઈ જતા જોયા.

સુપત્તિની સાથે વિપત્તિઓ વળજેલી જ છે આપણે તો
દોઢાદોઢીના જમાનામાં હીએ. જેની મોટરો દોડતી જોઈ એને

દ્રામનો આનો મળતો નથી એવા જોયા કોટિધ્વજને નોકરી કરતા જોયા અને હૃદયપુટ શરીરવાળાને ક્ષયની બીમારીમા રંગ દોળાતા જોયા. ધનની, શરીરની કે કોઈ પણ પ્રકારની સંપત્તિ સાથે વિપત્તિ લાગેલી જ છે. ધનવાન શેઠાને ઇન્કમટેક્સનો ગોટાળો કરતાં જેલની બીક લાગે છે અને વિશ્વાસઘાત ચોરી કરનારને જેલનો ભય માથે છે સ્થાવર જંગમ સર્વ વિભૂતિ ઉપર ભય ગહેલ જ છે. એને મેળવતાં ઉપાધિ, જાળવતાં ઉપાધિ અને જાય ત્યારે કકળાટ. એટલે સંપત્તિ સાથે વિપત્તિઓ પ્રથમથી જ વળગેલી છે

પાંચે ઇદ્રિયના વિષયો સંધ્યાસમયે જોવાતાં આકાશના રંગ જેવા છે આકાશમાં સવારસાંજ બુદાબુદા રંગ થાય છે, તે થોડા વળતમાં ખલાસ થઈ (ઊડી) જાય છે. ખાધું અને પેટમાં ગયું એટલે ખલાસ ! જોયું અને ચાલી ગયું એટલે ખલાસ ! એ સર્વ વિષયો દૂંઢો વળત રહી ઊડી જનારા છે અને ગયા પછી હતા જ નહિ એવા થઈ જાય છે. સ્વપ્ન આવ્યું, તેમાં રાજ્ય મળ્યું, શેઠાઈ કરી, આંખ ઊઘડી અને ખેલ ખલાસ ! ઇદ્ર-જાળથી નગરો ગન્યાં, ખાણ ખેંચી લેવાણી એટલે સર્વ ખલાસ ! વિજ્ઞાનીનો ચમકારો થયો, ઝગઝગાટ થયો અને પછી અંધારું ઘોર ! મૃગતૃષ્ણાના ઝાંઝવા પાછળ દોડ્યા, સ્થાને જઈને જોયું તો વાતમાં કંઈ માલ નહિ ! ઇદ્રિયના વિષયોની આ ખરી સ્થિતિ છે. ‘ચાર દહાડાનું ચાંદરહું અને ઘોર અંધારી રાત. ’ એ લોકોક્તિવાળી વાત છે.

પ્રિય મિત્ર, વહાલી સ્ત્રી, સગાંસંજોધીઓ વિગેરે સાથેનો મેળાપ પણ સ્વપ્ન સરખો છે, દૂંઢો છે, થોડા વળતનો છે

અને ખચી જનારો છે એ પણ ઇદગ્ગની કથનાઓ બનાવેલા નગર જેવો છે

જ્યારે આ સસારમાં આયુષ્ય ધણ અચળ છે, સપત્તિ સાથે આપત્તિ વળજેલી છે, ઉદ્વિગ્ના વિષયો ચપળ છે અને વહાલાનું મિલનમુખ ભૂખ જેવું છે, ત્યારે સુમણ્ણ માણસને આમાં આનંદ ક્યા માનવો? આનંદ માટે આપણે મહેનત કરી ધન મેળવીએ, પણ ત્યાં તો આપત્તિઓ સાથે જ આવે. હોશિયારે કી વાસ્તે ઘર વસાવીએ ત્યાં તો એ કે આપણે આસ્થા જમીએ અને છેલ્લે આ જીવન પણ ઠેકાણા વગરનું અને ગમે ત્યારે રખડાવી પાડે એવું! ત્યારે આ સ્થિતિમાં આનંદ ક્યાથી મેળવવો? આનંદ સેવા ઠાની પાસે જવું? જીને ક્યા શોધવો?

મુખ ક્યા છે? નેની શોધમાં આપણે નીદજ્યા છીએ, મુખી થવું એ આપણી મનઃકામના છે, પણ જેનાથી, જેની ખાતર, જેના વડે અને જ્યાંથી મુખ મેળવવા માગીએ છીએ ત્યાં તો દુખનો પાર નથી, આનંદનું નામ નથી, સતવડનું ઠેકણું નથી, ત્યારે આ સર્વ શોધા વખત રહેનારા પદાર્થો અને સજા ઉપર આનંદ માટે આધાર રખાય? આ સસારમાં કંઈ વસ્તુ જીવી છે કે જેમાંથી અથવા જે દ્વારા પ્રાણી આનંદ મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરે?

શરીરની વાત કરી, સામાજિક પદાર્થો અને સંબંધોની વાત કરી. હવે સ્થૂળ ભાવોની વાત કરી તેનું અદ્યપચ્ચાધિત્વ વિચારીએ.

(૧૪ ઠ) અથારે જે કમળ આનંદ આપે છે તે સાજે બીડાઇ જતાં આનંદ નથી આપતું. સુવાન જળમાં રોકતો કોય ત્યારે આનંદ આપે છે પરંતુ તે ઘરઠો ઘણું જલ ત્યારે પાણસાપોળ

મૂકવા યોગ્ય થાય છે. સંપત્તિવાન-ધનવાન જે પુત્રને મળવામાં કે તેની ઓળખાણુ આપવામાં આનંદ કે માન મનાય તેની સંપત્તિ જતાં તેના સાસું જોવું ગમતું નથી. નવી ખરીદેલી મોટરની સ્પીડની વાર્તા કરતાં મલકાનાર એવળુ વરએ એમા કચડ કચડ થતું સાબળે છે ત્યારે એને બદલવાનો વિચાર કરે છે અથવા દફેપ- (કચરા)ને ભાવે વેચી નાખે છે. યુવાનીનો ગંગા કિનારી ગયેલ સ્ત્રી સાસું જોવું ગમતું નથી. આ સર્વ દરરોજના અનુભવના વિષયો છે પ્રભાત અને તેજ દિવસ અડીં અલંકારિક ભાષામાં સમજવાના છે. આજે-કાલે, સવારે-સાંજે, ઓણ-પોર : એવા અર્થમાં એનો ઉપયોગ છે તે સુઝાણ છે.

ચેતન પદાર્થોમાં સ્ત્રી, પુરુષ, અથ્થ વિગેરે સમજવા અચેતન પદાર્થો તે મોટરગાડી, વસ્ત્ર, અલંકાર સમજવાં આ ચેતન-અચેતન સ્થાવર-જંગમ પદાર્થો એક વળત અત્યંત આનંદ આપે તેવા હોય, સુંદર મનોહર હોય, કાંતિથી પ્રકાશમાન હોય તે જ પદાર્થો જ્યારે પરિણામે વિરસ થઈ જાય છે, જ્યારે દૂધ ફાટીને લોચા વળે છે ત્યારે એનો નાશ થતો આપણે નજરે જોઈએ છીએ. આવું એક જ દિવસમાં બને છે. કોઈ પણ ચરાચર પ્રાણી કે વસ્તુને લઈએ તો આમ જ થાય છે, છતાં આપણું મન સંસારને ચોંટ્યાં જ કરે છે, એ એને વળગતું જ જાય છે. એ એને ચાટતું જ જાય છે. ખરેખર, ચેતન તો કોઈ ભારે જબરું છે ! એના ઉપર ગ્રેત(Devil)ની અસર ખરેખરી જામેલી દેખાય છે. એ નજરે આખો ખેલ જુએ છે, છતાં એના ઉપર કાંઈ અસર થતી નથી અને જાણે દુનીઆમાં બીજાને ગમે તેમ થયું પણ પોતાનો ગોટો તો જરૂર ચાડ્યો જ જશે આવી તુરંજ ખોટી ભ્રમણામાં પડી જાણી-જોઈને સંસાર

રમા અટવાયા કરે છે તેને વળગતું જાય છે અને તેમાંથી સાર મળી આવશે એવા વલખામાં લાલચે એ ટકાઈ રહે છે એને સસારનો પ્રેમ છોડવો જમતો નથી છોડવાની એની વૃત્તિ નથી અને છોડવાના એના માર્ગો નથી એ અનિત્ય વસ્તુને જોગબત્તુ નથી, એના ઘરની સીંચેની કિંમત બાણતુ નથી, એ આખા જિવાદીને એતુ નથી અને સસાર સાથે લાગીવળતો રહી તેના ઉપરનો રસ જરા પણ જોડુ કરતુ નથી એની સસારની આસક્તિનો જિતાર આપ્યો હોય તો એમ જ લાગે કે એને અહીંથી કંઈ જવાનું જ નથી અને એ તો બાણે અહીં, ઘરભાર કરીને બેઠી બેસે છે આવું મારું મનડું છે એ મનજીભાઈના તો ચણા વખાણ કરવાના છે તે આગળ ઉપર યથાસ્થાનકે એકથી વધારે વળન થશે.

હવે જે ગ્રીષ્મ શરૂ થાય છે તે અને પછીના સુર્વ ગ્રીષ્મો ધટ્ટી દેશીએમાં માર્ગ શકાય છે સુખનો નિર્દેશ પ્રત્યેક ગીતની નીચે નોંધા થશે એને અસલ રામરાગણીમાં પણ ગાઈ શકાય છે એની એવતા અદ્ભુત છે, રસમય છે અને ન બેસે તો જને આવડે તેની પાસેથી યાદ કરી લેવા લાયક છે પ્રત્યેક ગ્રીષ્મ જડુ ગ્રીષ્મ રીને આજુ દેશીમાં માર્ગ શકાય છે એની સુખ્યા ૧૨+૪૦૧૬ની છે અને ફરેક અણક છે

અનિત્ય ભાવના—

::

ગેયાષ્ટક પરિચય—

લેખક મહાશય આ આત્માને એના સર્વ સંગંધો, એના આનંદ ઉત્સવ કેવા છે? કેટલા વખતના છે? અને છેવટે કેવા પરિણામવાળા છે? તે જતાવવા ઇચ્છે છે. તેઓ એ સર્વ વસ્તુઓ અને ખુદ શરીર પણ અનિત્ય છે એમ જતાવી એને ડાંડો ઊતારી દે છે. તેઓ એ કાર્ય ખૂબ સ્પષ્ટ રીતે ગેયાષ્ટકમાં દર્શાવે છે તે આપણે જોઈએ

ધ્રુવપદ—અરે ભાઈ! તું તારા સગાસગંધીઓની ચિંતા કર્યા કરે છે, તેઓનું શુ થયું હશે? શું થશે? તેનો વિચાર કરી મનમા મુંઝાયા કરે છે જેલમાં પડ્યોપડ્યો પણ છોકરાઓ, ભાઈઓ, વડિલો શું કરતા હશે એની ચિંતા કરે છે! અરે! તારી ચિંતાની તે વાત શી કરવી? જરા ડોઈતું માથું દુઃખવા આવે ત્યાં તો દોડાદોડ કરી મૂકે છે અને ડોક્ટરોને ઉપરાઉપરી ટેલીફોન કરવા મડી જાય છે. ડોઈના લગ્નની, ડોઈના સગપણની, ડોઈનો નોકરીની, ડોઈના વ્યાપારની, ડોઈના કંકાસની, ડોઈની ખટપટની, ડોઈની નિંદાની, ડોઈના ભવિષ્યની તું ચિંતા કરે છે અને મનમા મુંઝાયા કરે છે.

તારી દુનિયા ઘણી નાની છે. તેની પ્રશ્નસા કે નિદા માટે નિરંતર શુંવવાયા કરે છે. તેઓની ચિંતા કરી તું અટવાયા કરે છે અને જાણે તારા વગર દુનિયા ચાલવાની નથી એમ તું ખ્યાલ કર્યા કરે છે; પણ એ તારી મુંઝવણ તદ્દન નકામી છે—ફેક્ટ છે શા માટે ખોટી છે? એ આપણે હમણા જ જોશું.

એવી જ રીતે તારા વૈભવનો તું ચિંતા કર્યા કરે છે અને તેની ખાતર પાતળો પડી જાય છે વૈભવ જાણે ચાલ્યો જશે,

લૂટાર્થ જશે કે વેઠફાઈ જશે જોવો તને કય રહ્યા કરે છે
જાણે મોટર કે હવેલી જાણી જશે અથવા તો વેપારમા મોટી
નુકસાની થશે જોવી તારા મનમાં સુઝવણુ થયા કરે છે

વૈભવને માટે જોણ છે કે રાજ્યને રાજ્યનો વૈભવ મીઠો લાગે
તેટલો વેપારીને વેપારનો લાગે છે, અમલદારને અમલદારીનો
લાગે છે, મુનીમને મુનીમગીરીનો લાગે છે અને જરા પણ
અતિશયોક્તિ વગર કહી શકાય તેમ છે કે બિખારીને તેના
માગવાના ઠીકરાનો લાગે છે આ વાત બારીક નિરીક્ષણથી જાણે
તેવી છે ‘અપને અપને તાનમે, ગદ્દા બી મસ્તાન.’ જે
કહેવત સાવ સાચી છે નિશાળનો માસ્તર, બોહિસનો આખો
દિવસ ઘસઠગોરો કરનાર કારકુન, ઘોડી કતાર ભેંચો કે ચોરી
કરનાર અઠંગબાજો સર્વ પોતાના તાનમા મસ્ત રહે છે અને
નાની જોશદીમા પણ વૈભવ માને છે અને જો જોનો વૈભવ
આશ્યો ન અથ તે માટે શ્રીકરબિતા કર્યા જ કરે છે

પૈસાની સુઝવણુની તો વાત જ થી કરવી ? જોને મેળવતાં
પીઠા, જાળવતાં પીઠા, વાપરતાં પીઠા, ખોવાં પીઠા, જતાં પીઠા
અને સર્વ પ્રકારે જોના સબધી પીઠાનો પાર આવે તેમ નથી;
કારણ કે ધનની મિથિતિ આ પ્રાણીએ કદી વિચારી નથી. ઠકાજ
સહજ ઠકાપણુ આવે છે તો તે પણ ધણુ ખરું વૈભવ ગયા પછી જ

લઈ ! આ પરિવાર અને ધન માટે તું ફાકટ મુઝાય છે
તારું વર્તન જોઈને તને ‘મૂઠ’ કહેવો પડે છે મૂઠ જોટલો
મૂર્ખ, અવિચારી પ્રાણી. તારા જોવો મહાન પ્રાણી થવા યોગ્ય
આદમા તેને મૂઠ કહેવાં જોઈ શાય છે, પણ તું નીચેની
હઠિહત વિચારીશ ત્યારે તને લાગશે કે જો ઉપનામ તારે માટે

સવ ધ્યા યોગ્ય છે અને તેથી તે તારા ઉપનામનું પ્રત્યેક ગાથાને છેડે પુનરાવર્તન કરવું પડ્યું છે.

તું સર્વને ‘ તારું પોતાનું ’ માનીને-તેને ‘ મારું મારું ’ ગણીને છાતી ફૂટ્યા કરે છે પણ ખીજની વાત ગાઢુએ મૂક, તારાં પોતાનાં જીવનરને જ તપાસ. તારું શરીર કેટલું તારું છે ? ક્યા સુધી તારું છે ? જરા જો

એક વન છે, એમાં વનરાજી ફાફીફૂફી રહી છે, એમાં દર્ભ (ડાભડો) નું ઘાસ ઊગેલું છે, આકળ પડી છે, આકળના જળનું એક ટીપું એ દર્ભને છેડે વળગેલું છે, પ્રભાતનો પચન કુંડાય છે-હવે ડાભના છેડા પર રહેલા પાણીના ટીપાને નીચે પડતાં વાર કેટલી ? એ ક્યારે પડશે એ કહેવું તે કરતાં એ કેટલો વળત ત્યા ટકશે એ વિચારવું જ ણાકી રહે છે. એ ટીપા જેવું આ જીવન છે. એ ટીપાની જેટલી સ્થિતિ કાયમ ગણવાની ધૃષ્ટતા કયા તેટલી આ જીવનની સ્થિતિ કાયમ ગણવાની ઉદ્ધતાર્થ ગણાય પડું પડું થઈ રહેલું એ ટીપું ગમે ત્યારે પડી જાય એ તો સમજાય તેવી વાત છે, પણ એ ત્યાં અમુક વળત જરૂર ટકશે એવી ગણતરી ગણીને હિસાબ થાય ખરો ? એવા ધોરણ ઉપર કાંઈ રચના થાય ? અને એવી રચના જે કરે તે કેવો ગણાય ? એને માટે આ પ્રાણીને ‘ મૂઢ ’ કહેવાની છૂટ લેખકે લીધી જણાય છે. અથવા એ ડાભના છેડા પર પડું પડું થઈ રહેલું જળગિદ્ધ અસાર છે-સાર વગરનું છે, નિરર્થક છે, દમ વગરનું છે, એની વાતમાં કાંઈ માલ નથી. એવા ટીપાની કદાચ થોડો વળત ટકી રહે તો પણ, ઉપયોગિતા શી ? આવશ્યકતા શી ? એમાં એને કે કોઈને લાભ શો ? એ ક્યા પ્રકારના લાભની સંભાવના પણ કરી શકે ?

આગળ વાણના વિકાસ અને પરિવારની ચિંતામાં રહેલી મૃદના વિશેષ પ્રકારે જતાવવાની છે લેખકશ્રીના હાથમાં આગળ વધ્યા બાઈએ અને તેમ કરતા પ્રત્યેક ગાથાની આખરે આ મુવપદ ફરીફરી જોણીએ.

આ જગમાં 'વિનય' શબ્દ ઘણી વાર આવશે વિનય એટલે વિનિવર્તન કોઈ આડોઅવળે ગયો હોય તેને ઠેકાણે લઈ આવવો તે 'વિનય' કહેવાય. મોક્ષની અભિલાષા પણ 'વિનય' કહેવાય. આગળવાળું વિશિષ્ટ પદ્ધતિસરનું વર્તન વિનય કહેવાય. આ જગના લેખક શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે પોતાની સાથે વાતો કરી છે અને પોતાને ઉદ્દેશીને વિનય નામથી સંબોધે છે એ મુદર શબ્દનો બહુ સારો ઉપયોગ લેખકશ્રીએ કર્યો છે આપણે આ ઘણી જાગને વિનય કહીને સંબોધી શકીએ વિનય શબ્દ બધા બધા આવે ત્યા ત્યા આ અર્થ પ્રત્યેક સ્થાને સમજી લેવે.

૧ તેં અત્યારે પાંચે ઇદ્રિયના વિષયો સાથે દોસ્તી જાંધી છે તને આજ આજ આવાનું મળે ત્યારે તું મુખ માને છે, તું મુદર શ્રી આથે વિષય સેવવામાં લહેર માણે છે, તું જમનની પેઠે જે તે કૂલ ઉપર બેઠી તેનું મધ ચાટવામાં મગ્ન માણે છે, તું રૂપપાકપુરી કે ચંદ્રોદયી મળે ત્યારે સગડકા લેના અમૃત પીતો હોય એમ ગણે છે, મુદર કપ જોવામાં તારી આખોનું ફગ મગતું હોય એમ તને લાગે છે, જોપેશ આલતા હોય કે વાલિત્રના સૂર જાગ્યા હોય ત્યારે તારા હાન તુમિ માને છે આવી ગીત તે પાંચે ઇદ્રિયના મુખની આથે ગાઢ સળધ માન્યો છે; ને કે જે ઇદ્રિયના વિષયની સેવનામાં વાસ્તવિક ગીતે જરા પણ મુખ જણે છે જ નહીં એ તને જનાવાય તેમ છે તે વિચાર કર્યો હોય તો તને સમજાય તેમ પણ છે, પણ એ તો

હૃદયપાક ખાધા પછી કે સ્પર્શસુખ લોગવ્યા પછી તુરત વિચાર કર્યો હોય તો સમજાય. તારે માટે હજી એ વાત આગળ ઉપર હાથ ધરશું. પણ જેને તેં સુખ માન્યું છે, જે સુખ સાથે તેં દોસ્તી બાંધી છે અને જે સુખ મેળવવા તું હાથ-વરાળ કાઢે છે, ધમાધમ કરે છે અને જોખમ ખેડે છે તેને જરા થોડા વખત માટે સુખ માની લઈને ચાલીએ તો પણ તે સુખ કેવું છે? કેટલું છે? તે જરા વિચાર કરીને તું જો.

તેં માનેલું કોઈપણ સુખ જરા ઊંડા ઊતરીને-વિચાર કરીને બરાબર તપાસજો. એ સુખ કેટલા વખત સુધી ચાલે તેવું છે? તે જ પ્રથમ તો વિચાર એમાં એ વાત છે. એક તો એ સુખ ઘણું જ થોડા વખતનું છે અને હાથને તાળી દઈએ એટલી વારમાં નાશ પામી જનારું છે એ ખીલુ વાત. હૃદયપાક ખાધો, સળડકો લીધો, છાલને હૃદયપાક અડ્યો, ગળ્યો લાગ્યો, પેટમા ઊતરી ગયો એટલે ખેલ ખલાસ! આમાં મજા શી? કેટલા વખતની? અને પેટમા તો હૃદયપાક હોય કે જેલનો બંડો રોટલો હોય એ સર્વ સરખું જ છે. એનાથી પણ વધારે સ્ત્રીસેવનની વાત છે. પણ તેનો ચિતાર આપણે સભ્યતા ખાતર ન ચીતરીએ; પરંતુ એમાં સુખ જેવું કંઈ નથી અને પછવાડેની સ્થિતિનો ખ્યાલ કરીએ તો અતિતુચ્છ હીણપતભરેલી સ્થિતિ લાગે તેવી વાત છે અરે આ તે સમજીની દશા હોય? પાંચે ઈંદ્રિયના વિષય-સુખો, જેની સાથે તેં અત્યારે જીવજન દોસ્તી બાંધી છે અને જેની ખાતર આખો સંસાર રચ્યો છે, તેમાં માલ શો છે?

ઘોર અંધારી રાત્રિ છે, વાદળાં ચઢ્યાં છે, વીજળીના ચમકારા થઈ રહ્યા છે. એ વીજળીના ચમકારાને જોટલો વખત લાગે તેટલો વખત તારું માનેલું સુખ ચાલે છે, લગલગ ક્ષણિક

છે, આબુ ને લગલગળક ઘઘં પર્યવસાન પામી જાય છે અને નટી નાથે ને ચાળાચસકા કરે તેમ વીજળીના વિલાસના બરાબર અનુકરણ જેવું તે છે તેમા તે તારો નિવાસ હોય ? તેમા તે તારી સ્થિતિ હોય ? તેમા તે ધરડકા લેવાય ? તું કોણ ? ક્યાં આવી ચલ્યો ? અને કેવી ચીજમા માયા મારે છે ? જો શરીરની અદરની વસ્તુઓ હમ છે અને કેવી છે ? તેનો ખ્યાલ વને આગળ છૂટી જાવનામા લેખકશ્રી બરાબર આપશે પણ તારા જેવા સમજી આવ્યા તુમ્હાં ઉદ્વિગ્નજની સાથે મૈત્રી હશે ત્યારે તો પછી વને 'મૂઠ' જ કહેવો પડે. તું બરાબર વિચાર કરીને જો પાંચે ઉદ્વિગ્નના વિવચેને અને આખા સસાળના નાટકને યથામ્યરૂપે જોળજો અને પછી તેમા વને કાંઈ મ્હાથી, કાંઈ ખદલુ કરવા યોગ્ય, કાંઈ સંસ્કાર યોગ્ય જણાય તો મારી સાથે વિચાર કરજો, બાકી અત્યારે આવા ઉપરઉપના અમકારાને જોઈ તું કુસામંથ નહિ

વીજળીના અમકારા સાથે સરખામણીમા અત્યારના પક્ષપાટકર આદિ કૃત્રિમ સાધનોથી મુચોબિત (Misleading or Chappor) બનેલી 'કેશનેબલ' ગણાવી શીજો આવી શકે. કામકેવની પુતળીજો સસારનું સત્યાનાથ કાઢે છે જો હકીકત હવે તો પશ્ચિમનો વિચારવર્ત્ત પલ્લુ જોઈ શકે છે, પણ ઉપરચોટીમા કહેવાતા મુધારાજો આખા ચારિત્રના પ્રદેશને કેટલો શીર્ષવિશીર્ષ કરી નાખ્યો છે તેનો ઇતિહાસ તો હવે પછી લખાશે. દિલ્લ જો માર્ગે જ ચાલવા લાગ્યું હતું, પણ જોને જોનો ઇતિહાસ જુદો લખાય જોવી સાદાઈ શીખવનાર હતા અને છે જોધી નશીબે જો ધસારાથી કલાથળથી જશે જોમ લાગે છે

આ વીજળીના અમકારાની લાલચમા ભૂલેચૂકે કોઈ જૂલ ન

ખાઇ જાય, એ વાત પુનરાવર્તનના ભોગે પણ વારંવાર ઠસાવવા યોગ્ય છે. વીજળીના વિદાસ અને નાચનારીના વિદાસ ઓરાળર સરખાવવા યોગ્ય છે. મૂળ લયમાં હજી આગળ વધીએ ત્યાં એ જ સૂરની વાતો હજી કરવાની રહે છે.

૨. આવી રીતે જીવન અનિત્ય સમન્વયું, વિષયસુખની દોસ્તી અનિત્ય ગતાવી, આખા સંસારના પ્રપંચને વીજળીના ઝગકારા સાથે સરખાવી ક્ષણસ્થાયી સ્થાપિત કર્યો; પણ આ ભાઈસાહેબને જીવાનીનો તોર છે, એને એ વાતમાં હજી તો ‘હુંગમ’ જેવું લાગે છે એ અત્યારે જેને ગદ્દાપચીશી કહે છે તેમાં છે અને વાંકોચૂંકો ચાલે છે, માથે વાકી ટોપી મૂકે છે અને જીવાનીના અનેક અત્યાચારો કરે છે. એના ચાળાનાં વર્ણન કર્યાં હોય તો હસવું આવે તેવી વાત છે. એ સમાજમાં કપડાં પહેરી ડાહ્યાડમરો થઇને બેઠા હોય ત્યારની વાત જીદી છે, પણ એની જીવાનીના રંગ જ્યારે એ ઘરમાં અથવા રાત્રે રણડીને ગતાવે ત્યારે એની વાત, એનો મિત્તજ, એનો દમામ એર થઈ જાય છે અને એ સ્ત્રી સાથે એકાંતમાં હોય ત્યારે તો તદ્દન થેલો થઈ જાય છે. ત્યારે એ જીવાની શી ચીજ છે એ વિચારીએ

મોહરાજ ‘વસંત’ના મિત્ર તરીકે યૌવનને મોકલે છે. એનો દેખાવ મોહક છે, પણ એની પછવાડે આપત્તિઓ ભરેલી છે એ જીવાનીના જોશમાં પ્રાણીને વિવેક, મર્યાદા કે વિચાર રહેતાં નથી, એ પોતાની જાતને અમર માની મોજશોખ અને તોફાન કરે છે, જીવાનીના મદમાં અનેક હુકુત્યો કરે છે, પાપો સેવે છે, મદા ખેલે છે, દારૂ પીએ છે અને પરસ્ત્રીમાં ગમણ કરે છે એના ખાવાપીવામાં ઠેકાણું રહેતું નથી, વખત-કવખત

અમે ત્યાં સુખને સ્વાદિષ્ટ લાગે તેવું ખાઈ જાણે છે અને શરીરની જે સ્થિતિ હાયમ શ્લેષે જોમ માની તે દ્વારા પાર વચરના અત્યાચારો કરે છે; પણ જે જીવાની ખરેખર કુતરાની પૂછડી જેવી વાકી જ છે એના સપાટામાં આવનાર પણ વાકા-ટેકા મઠ જાય છે પણ 'જોજનીઆનો લટકો ફહાડા ચાર જો' જે વાત ખરેખરી બને છે જે જીવાની તો જોતજોતમાં ચાલી જાય છે અને પછી આજે ઘરમાં આવવા માંડે, ફાલ ફાલવા માંડે, બાલ સફેદ થવા માંડે-ત્યારે આ જિંદગીમાં જીવાનીના જીવનમાં કરેલા અત્યાચારોના ફળો જોમવવા પડે છે પછી અપચો થાય, ફાલની હવા કરવી પડે, છાતી ફૂં ખેં, ઘસારા થાય વિગેરે પણ આ કહાપણ ઘણાખરાને બહુ મોડું આવે છે જીવાનીને 'હીવાની' જોટલા માટે જ કહેવામાં આવે છે, પણ જે આવેલી જલદી જાલી જાય છે અને જરૂર જાય છે

જે જીવાનીને વય ધર્મ પ્રાપ્તી તદ્દન પરવશ બની જાય છે પોતે કોણ છે? જેનું પણ જોને જ્ઞાન શ્લેષું નથી પોતાનું વિશિષ્ટ તત્ત્વ જે ભાગતો નથી અને જોનો બુદ્ધિમાં પણ જોટલો ફેરફાર ધર્મ જાય છે કે જોને અજ્ઞા પણ જોટા માર્ગના જ આવે છે એના મનોરાજ્યમાં ચારે બાજુએ સુવર્ણનો રાસડા લે છે અને જે સારુ આરુ ખાવાનું, સીસેવનનું, રખડવાનું, નાટક સ્ત્રિને મા જોવાનું અને ધમાલ કરી ફરેક ઇદિયને તૃપ્ત કરવાનું જ ચિતવન કરે છે આવી રીતે જે ઇદિયોને વશ કરવાને બદલે પોતાની કમ્પનાશક્તિના કુરુપયોગથી ઇદિયોને વશ બની જાય છે અને બધો વખત જોની તૃપ્તિના વલખા માર્યા કરે છે જોની નયરની તુમાખી, જોની વચનની બીનજવાબદારી, જોના વર્તનનો અધ્યાક્ષરતા જોને 'પરવશ' બનાવે છે અને જાણે જોનામાં કોઈ જાનનું જૂન જળાયું હોય જોમ વિચારશીલને જરૂર લાગે છે

થોડા દિવસ રહેનારી દિવાની જુવાનીને વશ થઈ આવી રીતે વિચિત્ર વર્તન કરનાર કડવાં ફળ કેમ ન પામે ? પરભવની માત બાબુ ઉપર રાખીએ તો આ ભવમાં પણ એને અત્યાચારનાં ફળો કેમ મળ્યા વગર રહે ? અને જુવાનીના શોખ ઘડપણમાં કેવા નાચ નચાવે છે તે કાંઈ આપણું અજ્ઞાણ્યું નથી. ખાઈ ન શકાય એટલે મનમાં કચવાટ થાય, ખાય તો અપચો થાય અને પછી તો ગાંઠોઆનો ભૂકો કરીને પણ ખાવો પડે અને રાખડી પીને દિવસો કાઢવા પડે ! પરવશ પ્રાણી શું શું ન કરે અને કરે એટલે પછી ફળ તો જરૂર પામે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. એણે રસપૂર્વક સેવેલા ઇંદ્રિયોના વિપયો પોતાનું વેર બરાબર લે છે કેટલાક તાત્કાલિક લે છે અને કેટલાક લાંબે વખતે લે છે આટલા ઉપરથી જણાય છે કે ચાર દિવસના ચાંદરડા જેવી જુવાની પણ દેખાતી રીતે અનિત્ય છે, જોતજોતામાં આવીને નાશ પામી જાય તેવી છે, અને જાય ત્યારે પોતાની પાછળ ઘણું કચવાટ મૂકી જાય તેવી છે એને પરિણામે ગમે તેવાં આકર્ષક દુઃખો આક્રમી અને આગળ ખમવા પડે તેમ છે તે ચોક્કસ સમજાય તેવી વાત છે.

કદાચ સદ્ભાગ્યે કોઈ પ્રાણી જુવાનીમાં પણ ભોજન કે સ્ત્રીના પાસમાં પડતો નથી અને સ્વત્વ જાળવી રાખે છે તેની પણ જુવાની અંતે જરૂર જાય છે અહીં કહેવાની વાત એ છે કે જુવાની જેવી સ્થિતિ, જેના ઉપર અનેક સ્ત્રી-પુરુષોનો મદાર બંધાયલો હોય છે, તે પણ અનિત્ય છે, લાંબો વખત ટકનારી નથી અને જાય ત્યારે પોતાની પાછવાડે વધારેઓછો કચવાટ જરૂર મૂકી જાય છે.

જુવાની કેવો કચવાટ મૂકી જાય છે તે તો વૃદ્ધની-

જરાવસ્થાના જારીક જવસોઠનથી જરાજર જ્યાસમા આવે તેવું છે જુવાનીના સટકમટકાવાળી સ્ત્રીઓને જાણ સફેદ થવા માટે ત્યારે કેવી રીતે જોવાય છે અને ગુપ્ત વ્યાધિની વાત જાણુએ રાખતા તેમના મનનો પરિતાપ અસહ્ય થઈ પડે છે મુરોપની જનતામા જોવી પ્રથમ છે કે જ્યારેજ્યારે ને કોઈ સ્ત્રી પેતાના ઉપાસિયથના કારણે સર્વ કોઈનું ધ્યાન ખેંચે છે ત્યારેત્યારે તેને તેનું પદ આપવામા આવે છે મામની, માતની, દેશની અથવા તો આખા મુરોપનો મનાતી એક 'રાણી' નો બે વર્ષ મહિમા જોર હોય છે જોની છનિઓ, સરસો અને પ્રમાદો આવે છે; પણ પછી પાંચેક વર્ષમા અધારી રાત આવે છે ત્યારે કોઈ તેની સાચું પણ જોતું નથી પણ પાઉડરના લપેટા અતે ખલાસ થાય છે આવા જોતજોતામાં વાસ્ત્વા જનારા અને માનસિક, શારીરિક ગ્લાનિ પછવાડે મૂકી જનારા 'જોતન' ઉપર આધાર રાખે તેને ઉપાધ્યાયશ્રી 'મૂઠ' કહે છે અને જોની ખાતર પડી મરનારને બીજી વાર મૂઠ કહે છે

હ આ તો જુવાનીની વાત થઈ ચાલુ દહાડાનો સટકો થુ છે તે તમે જોશુ; પણ ખરી ખૂંતીની વાત તો જો છે કે જ'પણુમા શરીર તદ્દન ખલાસ થઈ ગયું હોય, માથા ઉપર જાગ સફેદ થઈ ગયા હોય, કપાળમા કચ્ચલીઓ પડી મર્ધ હોય અને દૂકામા કઠીજો તો શરીર તદ્દન દાર્પિજર જેવું થઈ ગયું હોય, મરવાને વાંકે જીવાતું હોય અને તલમાથી તેલ કાઢી લેવામા આવે અને પછી દોરને ખપરાવવા યોગ્ય રસકમ્પ વગરના જોળ જેવું શરીર થઈ ગયું હોય ત્યારે પણ આ પ્રાણી દામદેવના વિકારોને ઊડતો નથી જોનું શરીર ન આવે તો જો સ્ત્રીઓ સાથે આગાધેષ્ટા કરવામા રસ લે છે, સ્ત્રીઓની

સામું જોવામાં મળત માણે છે, કામની કથાઓ કરવામાં આનંદ ભોગવે છે અને બાણે કામદેવના વિકારોને કોઈ પણ પ્રકારે માર્ગ આપવામાં એને છુવનનું સાર્થક્ય લાગે છે.

ભર્તૃહરિ એક બહુ સુંદર રૂપક રજૂ કરે છે. કૂતરો કાણો હોય, એને આજે શરીરે ખસ થઈ હોય, શરીર પરના બાળ ઊડી ગયા હોય, પૂછડી પણ અરધીપરધી કપાઈ ગઈ હોય, કાને સાંભળી શકતો ન હોય, ઘરઘરના ટુકડા ઊઠાવતો હોય અને સર્વત્ર હડધૂત થતો હોય—આવો કૂતરો પણ કૂતરીને દેખી તેની પાછળ દોડે છે! ખરેખર! કામદેવ તો મરેલાને એક વધારે પાટુ મારે છે.

તમે જીવાની જોઈ જોઠેલા ઘરડા ખખોની વાતો સાંભળી હોય તો તમને ખરેખર વિચારમાં નાખી દે. જેણે જીવાનીમાં રખડવાનો ધધો કર્યો હોય તે ઘડપણમાં શું કરે એ ગ્રિષ્ઠ લાપામાં કહી શકાય તેમ નથી; પણ એ સ્ત્રીની વાતો અને વિકારની દશાના કૂતરા જ રહે છે. શરીર ન ચાલે ત્યારે મન વધારે ઉછાળા મારે છે. કામદેવનું જોર તો એવું છે કે એની ખાતર ૭૦ વર્ષના ઠોસાને પણ ઠોશી સાથે એકાતમાં જીવાની ના પાડવામાં આવી છે. એવા ઠોસાઓના કેસ પણ કોર્ટમાં આવ્યા કરે છે. ઘડપણની અસર શરીર ઉપર થાય ત્યારે મનનો માર્ગ કેટલો વધારે મોકળો બને છે તે વિષે તો મોટા નાટકો લખાય તેમ છે.

એક પ્રશ્ન વિચારવા જવો છે. આપણે જીવાનીને ‘ગદ્દા પચીશી’ ઉપર કહી; પણ જિંદગીમાં એથી પણ વધારે ભયનો સમય આજીવનથી પચાસ વર્ષ લગભગમાં આવે છે. જીવાન

માણસ વિરહ સહશે, પરદેશ ખેડશે અને અગવડો ખમશે, પણ આપેલ વધે માણસને સર્વ ચાલી જતુ-હાથમાથી સરી જતુ લાગે છે એને આ યોગવી લઈ કે પેણુ યોગવી લઈ—એમ યનનનાટ થયા કરે છે અને તેથી જીવાની ઊતર્યા પછીની અને તદન થકપણુ આવી જયા વચ્ચેની વચ વધારે 'જોખમ કારક' હોઈ ખાસ સંભાળવા લાયક છે, એવો મત હાલમા વધારે ભેર પકડતો જાય છે

અહીં આપણે વિચારવાની વાત એ છે કે વિષયો તો જરૂર જવાના છે, છોડી દેવા પડવાના છે, પણ કામદેવ આ નાણીને તદન ખરખર બોરડી જેવી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છતા પણ નચાવે છે, ફસાવે છે અને તેની પાસે આજ્ઞા કરાવે છે અનિત્ય પદાર્થો પરની આ રુચિનુ વધારે વર્ણન કરતા પણ ચરમ આવે તેમ છે વસ્તુસ્વરૂપ સમજનુ હોય તેણે આવી મૂર્ખતાભરેલી દશા પણ ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે

૪ એક બીજી સુચિત રજૂ કરી અનિત્યભાવ બહુ સુદર રીતે હેખકશ્રી રજૂ કરે છે દેવતાઓને રજવા-કમાવાની ખટપટ નથી, અમૃતપાન કર્યા કરે છે, નાટકો જીએ છે, લીલોતરીયો આખોને તુસિ આપે છે, અમૂલ્ય રત્નોયો પ્રકાશ પામે છે, એક સરખુ મુખ દેવાગનાઓ સાથે યોગવે છે અને આખો વખત હીંમ, આનંદ અને રજવાની ફિફર વગરનુ મુખી જીવન ગાળે છે, દેવોને કુખનો અમાલ પણ આવતો નથી, ત્યાં જીવનકલહ નામનો પણ નથી, વગી જોમના આસુધ્ય પણ ખૂબ મોટા હોય છે, જીવનપતિના દેવો પણ એક સામરોપમ જીવે છે, બાર દેવલોકના દેવો તેથી વધારે સામરોપમો અનુભવે છે અને અનુત્તરવિમાનમા સર્વાર્થસિદ્ધતા દેવોનુ આસુધ્ય તેત્રીશ સામરોપમનુ હોય છે

એક સાગરોપમ શું તેનો ખ્યાલ કર્યો હોય તો કરોડો, અબજો, ખર્ચ અને નિર્ખર્ચ વર્ષોએ પણ એનો પાર આવે તેમ નથી. આવું સુખ દેવો આટલા લાંબા વખત સુધી ચાલુ રીતે વગરસંકોએ અને વગરસ્ખલનાએ ભોગવે છે, પણ એમાં મજાની વાત એ છે કે અતે તેનો પણ છેડો આવે છે. કરોડો વર્ષ સુખ ભોગવ્યા પછી અંતે ત્યાંથી બીજો મનુષ્ય કે તિર્યંચમાં જવું પડે છે, ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થવું પડે છે અને પછી તો એકઠે એકથી નવી બાજુ મંડાય છે.

હવે તારી સાંસારિક કોઈ ચીજ દેવતાના ઓછામાં ઓછા આયુષ્ય સમય જેટલી પણ ચાલે તેમ છે? અરે! એવું દેવતાનું સુખ પણ અંતે પૂરું થઈ જાય છે ત્યારે તું તે શ્રેમાં રાગ્યોમાગ્યો રહે છે? તું જરા ભડો ભતરીને બળ વિચાર કર. આ એક નાનકડી ઑફિસ કે દુકાન મળી કે પાંચ પચીસ વીઘા જમીન મળી કે નાનું મોટું રાજ્ય મળ્યું તેમાં વળ્યું શું? અને તે પણ કેટલાક વર્ષ? પછી તો મૂકીને જવું પડે અને પછવાડે લડાઈ, કંકાસ કે કોર્ટના કિસ્સા થાય તેને ખાતર તું પડી મરે છે, સુખે ખાતો નથી, ભાંધતો નથી, ઠરીને ઠામ બેસતો નથી અને આખો વખત ઉપાધિ કર્યા કરે છે; પણ તે કોને માટે અને કેટલા વખત માટે?

જો તારું સુખ-માનેલું સુખ નિરંતર રહે તેવું હોય, તારે તે કદી છોડવું પડે તેમ ન હોય અને તું જ્યાં જા ત્યાં સાથે આવે તેવું હોય, તો તો તું તેની ખાતર ગમે તેટલું કર. બાકી યાદ રાખજે કે દેવતાઓ મોટા આયુષ્યવાળા હોય છે; છતાં તેને પણ આયુષ્યના છ માસ બાકી રહે છે ત્યારે વૃથા જન્મ વ્યતીત કર્યા સંબંધી માયાં પછાડી પસ્તાવો દરવો પડે છે અને

તને તો એના કરોડમા ભાગનું સુખ નથી અને કરોડમા ભાગ નેટલો વખત સાથે તેણે પણ નથી, ત્યારે તું તે શેના ઉપર મોઢો છે ? આ પ્રશ્ન તારે ખૂબ વિચારવા જેવો છે. વળી તારે તો આગળ ગીત ગવાતા હોય, પડખે બિરુદાવળી બોલાવી હોય, બે બાજુ આમર વીંઝાતા હોય તો તો સચ્ચાશ્રમા માણુ; પણ આ તો વાતમાં કંઈ માલ નથી, મહામુશીબતે જે-ઉદ્ધારના સરવાળા મેળવનાર તું શેના ઉપર આ સર્વ ધમાલ કરી રહ્યો છે ? કંઈ સ્થિર વસ્તુ તને મળી છે અને તે કેટલી વ્યાલશે ? જરા વિચાર, ખજ વિચાર, જિંદો જિતર ! વાસ્તવિક રીતે તો તું માને છે તે સુખ જ નથી, પણ હોય એમ માનીએ તો પણ એ કેટલું અને કયા સુખીનું ?

૫. હવે તારી આજુગાજુ એ, તો ત્યાં પણ તને કશું જ ગુરુપણું—અનિત્યભાવ ડેખાઈ આવશે. જરા વિચાર, તારા સ્મરણો તાજ કર અને જ્ઞાણમા હો.

જાગપણમાં જેની સાથે તે રમતો ખેલી, જેની સાથે તું ગીલીદડ (મોઈદાડીઆ) રમ્યો, જેની સાથે સાત ટાપ લીઆ હા લીધા, જેની સાથે લખોટા કે છૂટકડીના છૂટા ધા રમ્યો, તેમાના ઘણાએ સ્મરણમા પોલ્યા, તે તેમને યાજ યતા એવા તારા વડીલો જેની તે પૂજા કરી, જાવબહિષી સેવા કરી અથવા તારા ગુરુઓ જેમણે તને કંઈક જ્ઞાન આપ્યું અને તે જેમને ભાવથી પથાંજ પ્રણામ કર્યા તે પણ બસમીભૂત યર્ષ અમા. તેઓમાના કોઈ કોઈની ચિંતા તો તે તારે હાથે સજગાવી (ચિતાવી)

વળી તારા અનેક મિત્રો, દોસ્તો અને સબખીઓ જેની સાથે તે ચર્ચા-વાર્તાઓ કરી, વાતોના ગર્યા માર્યા, અલક-અલકની ઠમાઓ કરી, જેમની સાથે તકરાર અને વાદવિવાદ

કર્યા, જેમની સાથે ભાષણો કર્યા, જેમનાં ભાષણો સાંભળ્યાં, જેમની સાથે ડીમેટ્રીંગ સોસાયટીના મેજર (સભ્ય) થઈ પ્રીતિ-પૂર્વક પક્ષવાદ કર્યા, તેમાંના પણ ઘણાખરાને તેં તારે હાથે સ્મશાને પહોંચાડ્યા અને એની બળતી ચિતાના ભડભડાટ અવાજ તેં સાંભળ્યા અને તેને બાળતી અગ્નિની જ્વાળાઓને રાતાપીળા રંગના ભડકાઓ સાથે તેં આકાશમા ચઢતી અને તને વ્યાકુળ કરતી અનુભવી.

તારે જેના વગર ન ચાલે એવાં તારાં અનેક સંબંધીઓ ગયાં, કંઈકની અતિ સુંદર આદર્શ પત્ની ગઈ હશે, કંઈક પત્નીઓ વિધવા બની ઝૂરતી હશે, એકનો એક છોકરો ચાડ્યો ગયો હશે, હૃદય ખાલી કરવાના સ્થળ જેવા વિશ્વાસુ મિત્રો ગયા હશે, રણીને રોટલા ખવરાવનાર દીકરા ચાડ્યા ગયા હશે, ઇંદ્રાણીને યાદ કરાવે તેવી પુત્રીઓ ગઈ હશે—કંઈક કંઈક ગયા હશે અને તેમને લાકડાની રહે ઉપર જાતે મૂકી આવ્યા હશે.

પ્રત્યેક પ્રાણીને અનેક વહાલાનો વિયોગ થયો હશે અને કંઈકના સંબંધમાં તો ‘દિવસ ગણુંતાં માસ ગયા ને વરસે આંતરીઆ; સુરત ભૂલી સાહિબા, ને નામે વિસરીઆ.’ જેવું પણ બન્યું હશે. અત્યારે ગયેલના ચહેરા પણ સંભારતા યાદ આવતા નહિ હોય અને કૈકના નામ પણ ભૂલાઈ ગયાં હશે.

આવા અત્યંત વહાલા, દિલોબ્ધન, પ્રિય, પૂજ્ય કે પ્રતાપી ગયાં, તેમને સ્મશાનમાં મૂકી આવ્યાં, તેમની કાયા અગ્નિમાં જળી અને તેની રાખોડી થતાં જોઈ અને છતાંતું હબ્બુ છાતી કાઢીને, મૂછનો મોગરો લગાવીને, આંખ પર ચશ્મા ચઢાવીને, કાનમાં અત્તરનાં પુંલડાં ઘાલીને, ચમચમ અવાજ કરતાં ગૂટ પહેરીને,

ટોપીને વાકી મૂકીને. હાથમા સીગારેટ લઈને ચાલે છે અને બાણે કદી મરવુ જ નથી, બાણે બીજા સર્વ જયા પણ તુ તો અમરપદો લખાવી લાગ્યો છે એમ ધારે છે? તને શુ કહીએ? તારી કયા સંદેહમા વાત કરીએ? તારે માટે શો તોલ જાપીએ?

તુ તો બાણે ઘોઠાઘણા વૈભવને તારો માની બેઠો છે અને નાનકડી તારી દુનિયાને રમાડવાનો ઇબ્બરો સઠાકાળ માટે લઈને બેઠો છે અને તારા આ સો પચાસ વરસ માટેના ધર્મ-શાળા જેવા ઘરને 'ઘરનાં ઘર' માની બેઠો છે અને મનમાં માને છે કે બીજા બહો જમા, પણ આપણો તો ગોટો ચાલ્યો જશે વીશ વર્ષનો ધાય ત્યારે આગીશ સુધી જીવીશ એમ માને છે, પણ સાઠનો ધાય ત્યારે સીત્તેર ઉપર ધ્યાન રહે છે અને મુખથી સિંદગીની અસ્થિરતાની વાત કરતો જાય છે, પણ ઈંદ્રણમાં ખાત્રી હોય છે કે પોતે હજી રૂઝવીશ વર્ષ તો જરૂર કાઢી નાખશે. સીત્તેર એટલી વર્ષના પણ જોવી જ આશામા રહે છે કેમકે પણ વ્યક્તિનો કાર્મકમ જોશે તો તેમાં પણ પાચદશ વર્ષની હયાતીનો હિસાબ જરૂર હોય છે વાવ આવે ને ઉપડી જતા અન્યને જુએ, પ્લેટ કોલેરાના કાળા દેર જુએ, સૂયના બસારા જુએ, લકવાના પક્ષ આઘાત દેએ, હાર્ટફેલ થતાં દેએ; પણ એ સર્વ બીજા માટે! એને અદરથી ખાત્રી છે કે આપણને એ વાત સાથે લેવાડેવા નથી આપણ તો જરૂર જામ ને જામ વાસ્તુ જશે એ જાવ વય વધવા સાથે વધતો જાય છે અને ઘડપણમા તો આજુ શરીર ઘરડુ થાય છે; પણ જીવનાશા ધનાશા અર્ચીર્યોત્કૃષ્ટિ ન જીયતિ (જીવનની અને ધનની આશા તો ધરડાને પણ ઘરડી થતી નથી.)

હવે આવી તારી વિચિત્ર માન્યતાને શુ કહીએ? આખો

ભિલાડી રાખી હાથે કરી ખાડામાં પડે એવા પઠિતમૂર્ખને શું ઉપદેશ આપીએ ? તેઓ માટે (અંધકર્તા કહે છે કે) એક જ શબ્દ છે-તેઓના આવા પ્રમાદને ધિક્કાર છે !

સમગ્ર માણસ આથી વિશેષ શું કહે ? તિરસ્કારનો ટુંકો શબ્દ મૂકી દઇ લેખકે કમાલ કરી છે. તેજ માણસને ટુંકારો હોય, પછી વધારે આકરા શબ્દ તો નકામા છે, ખીનજરૂરી છે. કહેવત છે કે ‘તેજ(ધાડા)ને ટુંકારો અને ગમેડાને ડફણાં.’

ચારે બાજુ અનિત્યપણું જોઈ રહ્યો છે તે ઉપર પૂર્ણ વિચાર કર. આ વાત ખૂબ વિચારવા જેવી છે અને વિચારતાં જતી નત્ય તેવી છે.

૬. આ તો મિત્રો, વહીવેા અને સ્નેહીઓની વાત કરી, પણ સર્વ લાવેા એવા જ પ્રકારના છે તે પણ તું જરા જોઈ લે.

એક પ્રાણી આજે રાજા થાય, હાઈકોર્ટનો જજ થાય, વ્યાસપીઠનો ધ્રુવવનાર વક્તા થાય, બજારોને ખગલખાવનાર મોટો વેપારી થાય કે ગમે તે થાય, પણ પછી છેવટે શું ?

કોઈ પાંચ ઈંદ્રિયવાળો થાય, કોઈ ચારવાળો થાય અને એ પ્રમાણે વધતીઓછી ઈંદ્રિયવાળો થાય. કોઈ રૂપવાન થાય, કોઈ કીર્તિશાળી થાય, કોઈ પ્રભાવશાળી થાય, કોઈ સિનેમાના ‘સ્ટાર’ થાય, કોઈ નાટકમાં સાત વાર ‘વન્સમોર’ કરાવનાર થાય—આ સર્વ ચેતનલાવેા છે હાલતાચાલતા ત્રસ છવેા અને સ્થિર રહેતા એકેદ્રિયો સારા અથવા ખરાબ વિચિત્ર લાવેા પ્રદર્શિત કરે છે એ પણ સર્વ ચેતનલાવેા છે.

સુંદર રાજમહેલ, લગ્ન હવેલી, મૂલ્યવાન ક્ષીનચર, સોના-

રૂપાના પાત્રો, આકર્ષક કોકરી (રકાળી, ખાલા, પ્લેટ વિગેરે),
હીરામોતીના વરેણા, સોનાના બટકારો, ઝરૂણા, મહેલ કે મઢી,
છત્રીપણ કે હાઠીકુમર, છબિઓ કે ચિત્રો, પુતળાઓ કે
રમકડાઓ—આ સર્વ અચેતન જાવો છે

જો સર્વ ચેતન અને અચેતન જાવો હરિવામાં મોજા
આવે તેમ જોઈ વખત ઉછળે છે અને પાછા પડી જાય છે,
જોમ અનેક વાર ઉછાળા મારે છે અને પાછા મઢા
સમુદ્રમાં લય પામી જાય છે બ્યારે ચઢે છે ત્યારે જો સપાટી
ઉપર દેખાય છે અને વાંસ વાસની ફલાંગો જારે છે, પણ
અતે ચોક્કસ વખતમાં શમી જાય છે અને શમે ત્યારે જોતું
નામનિશાન પણ રહેતું નથી. જો મોજા ઉછળતું હતું જોમ
કોઈને યાદ પણ આવતું નથી. અનેક મોજાઓ તો જોવાં
હોય છે કે જો ઉછળ્યાં અને શમ્યા જોની વાત કોઈ જોતું કે
જાણતું પણ નથી. આ દુનિયામાં થમાલ કરતા અને દેખાવ
કરતા ચેતન અને અચેતન સર્વ જાવોની આ સ્થિતિ છે

પરમાત્માજોના શ્લેષો અનેક રૂપ ધારણ કરે છે પ્રાણી અનેક
જન્મો લે છે, જો જોના જુદા જુદા રૂપો છે જોકે રૂપ મૂંઝી
ળીજી લે છે, ળીજી મૂંઝી ત્રીજી લે છે, જોમ અનેક વાર ઉપર
આવે છે અને પાછાં લય પામી જાય છે

સીંજો ટોળે મળીને ફૂટે ત્યારે ચાર જાઈજો ટોળા વચ્ચે
આવી ઘોડીવાર ધૂમે છે અને પાછી ટોળામાં જળી જાય છે,
તેમ આ પ્રાણી પણ તારાની પેઠે જરા વખત ચમકારો જતાવી,
ચોક્કસ ઘેઠો પાક જાજવી પાછો અસ્ત થઈ જાય છે ધણી તો
ફૂટતાં ન આવડતું હોય તો વચ્ચે આવ્યા વગર પણ વીસરાળ

થઈ જાય છે, એ વચ્ચે આવે કે ન આવે પણ એ વીસરાણ થઈ ગયા પછી દુનિયાને ખીણ એટલી ખટપટ હોય છે કે એનું શું થયું અને ક્યાં ગયો ? તેની વાત પણ કોઈ કરતું નથી.

એવી રીતે ભાંગેલા ટેળલને કે સડીને પડી જતાં ઝાડને કોઈ સંભારતું નથી અને ભાંગેલ ફર્નિચર ‘ભંગાર’ ને ભાવે વેચાય છે. કોઈ પણ જીવતાં પ્રાણી કે અચેતન પદાર્થની આ સ્થિતિ છે. હવે એના ઉપર તે મોહ શો કરવો ? અને એની ખાતર બધું હારી કા જવું ?

આપણા સગાસ્નેહી અને ધનનો સંબંધ છે તે તો નાટક જેવો છે. કોઈ ચમત્કારથી રાજઋદ્ધિ કે નગરઉદ્ધાન બતાવે તેને ઇંદ્રજાલ કહે છે. આપણા નાટકો કે સિનેમા પણ એ જ મિસાલના છે. સગાઓ સાથેનો સંબંધ પંખીના મેળા જેવો છે. જુદી જુદી દિશામાંથી આવી રાત્રે એક ઝાડ પર બેઠા, સવાર પડી કે સૌ સૌને રસ્તે પડી જાય છે. ધર્મશાળામાં વટે-માર્ગુઓ સાંજે એકઠા મળે અને સવારે વખત થાય એટલે ચાલવા માડે-એવો આ સર્વ ખેલ છે. એ ખેલ ચાલે તેટલો વખત તો ખોટો છે એ વાત બાબુએ રાખીએ, પણ એ ખેલ કાયમ રહેવાનો નથી એ વાત તમારા ધ્યાન પર ખાસ ઠસાવવાની જરૂર છે.

આવા ચેતન, અચેતન પદાર્થો પર કે સ્વજન ધનના સંમિલન પર જે રાચીમાચી જાય, જે એની ખાતર શું શું કરી નાખે, એને રડતાં જોઈ મુંઝાઈ જાય, એને જતાં જોઈ પોક મૂકી રહ્યા બેસે, એનો નાશ થતો જોઈ નિસાસા નાખે એ તો ખરેખર ‘મૂઠું’ ગણાય-મૂર્ખ ગણાય. એવા તદ્દન અસ્થિર-થોડા વખત રહેનારાંના તે વળી સરોંસા હોય ? અને તેના

ઉપર મુસ્તહીમ રહીને તે કોઈ અણત્રી કશા ? જીતની શરૂઆતમાં ‘મૂઠ’ શબ્દ આ પ્રાણી માટે વાપર્યો છે તેનો અર્થ સુલાઓ થાય છે આ પ્રાણી બીજા મનુષ્ય માટે અથવા પદાર્થો માટે પ્રાણીથી પાતળો ધર્મ લાય છે કે લાલચોળ ધર્મ લાય છે જો જોનું અજ્ઞાન છે જોળખવા ચોખ વસ્તુને જે ન જોળખે તેને મૂઠ કહેવામાં આવે છે આ પ્રાણી સમજવા ધારે તો સમજી શકે જોવી તેની મિતિ છે, છતાં પણ તે સમજવા માગતો જ નથી અને તેથી જો પોતાનો મૂઠ સ્વભાવ બહાર કરે છે સમજી પ્રાણી આવા અધોક્ષ્ઠ ભાવો અને સજ્જો પર મહાર બાધતો નથી

૭ જીવનની અસ્થિરતા ત્રણ પ્રકારે જતાવી. (૧) શરૂ આતમાં આશુખ્યને પવનના તરંગ જેવું ચપલ કમ્બુ, (૨) કુશળા છેડા પર રહેલા પ્રાણીના નિંદુ સાથે જીવનને સરખાવ્યું અને (૩) છૂટા જેઠપઘમાં મિત્રો અને સજ્જોને રાખી મતા જોઈ તેમથી અલગ રહેવા કમ્બુ હવે જો વાત સીધા શબ્દોમાં છેવટની કહી દે છે —

મરણને જ્યારે પુરુષાક્ષર રૂપ આપવામાં આવે છે ત્યારે તેને ‘જમ’ અથવા ‘મમ’ કહેવામાં આવે છે સસ્કૃતમાં જોને ‘કૃતાત’ પણ કહે છે જોટલે જે જાતને કરે તે કૃતાત કહેવાય. જોવો કોઈ દેવ કે જાનવ નથી કે જે આ પ્રાણીને મસ્તી વખતે આવીને, ખેતીને, દોરીને કાઈ લઈ જતો હોય, પણ અલકાસ્ત્રી જાપામાં જાણે કાંઈ તેવું જ જનતુ હોય જોવો જ્યાં આપવામાં આવે છે મરણના પુરુષાક્ષરનું અહીં ચિત્ર આપવામાં આવે છે તે વિચારે.

જો જમદેવ આજો વખત પ્રાણીઓનો દોળો જો ક્યો જ

જાય છે. અજંગમ પ્રાણીમાં સ્થાવરોનો સમાવેશ થાય છે પૃથ્વી, અપ્, તેજસ, વાયુ અને વનસ્પતિ—એ સર્વ અજંગમ ગણાય છે; જો કે અગ્નિ અને વાયુ ગતિએ કરીને જંગમ છે. જંગમમાં શંખ, જળો વિગેરે બેધદ્રિયો, માંકડ, જૂ વિગેરે તેધદ્રિયો, વીંછી, ભમરી, તીડ વિગેરે ત્રિધ્રિયો તથા છેવટે પંચેન્દ્રિયોનો સમાવેશ થાય છે. પંચેન્દ્રિય પ્રાણીમાં ચાર મોટા વિભાગ છે. તેમાં પ્રથમ વિભાગ તિર્યચોનો આવે છે. એમાં માછલાં, મગરમચ્છ વિગેરે જળચર છે, હાથી, ઘોડા, ગાય વિગેરે સ્થળચર છે અને પૌપટ, કોયલ, કબુતર વિગેરે બેચરો છે. એ ઉપરાંત તેમાં પેટથી ચાલનાર સર્પો(ઉર:પરિસર્પ)અને હાથથી ચાલનાર નોળીઆ(ભુજપરિસર્પો)-નો સમાવેશ થાય છે; આ પંચેન્દ્રિય તિર્યચો કલ્યા. ખીજો વિભાગ મનુષ્યનો આવે છે તે મૃત્યુલોકના માનવી—આપણા જેવા છે, મનુષ્યભવમાં કે અન્યત્ર શુભ સામગ્રી એકઠી કરી મુખનો અનુભવ કરે તે ત્રીજા દેવોના વિભાગમાં આવે છે અને અશુભ કર્મબંધ કરી દુઃખનો અનુભવ કરે તે નારકો કહેવાય છે. આ બેથી પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા સર્વ જંગમ અથવા ત્રસણવો કહેવાય છે.

જમરાળ આખો વખત આરામ લીધા વગર એ સર્વ જંગમ અને અજંગમ પ્રાણીઓનો કોળીઓ કર્યા જ કરે છે. એક સમયની પણ રાહ જોયા વગર સારોયે વખત પ્રાણીઓને હોઈઆ કરતો જ જાય છે. અનાદિ કાળથી એને એવી લત લાગી છે કે એ પ્રાણીઓને ખાધા જ કરે છે, પણ કદી એ ધરાતો જ નથી. એને કદી સંતોષ થતો નથી અને કદી એ પેટ પર હાથ ફેરવી હાથ કરતો નથી. એનો સ્વભાવ જ એવો છે.

હવે એ જમરાળ પોતાના મોંમાં આવે એ સર્વને ગળપ કર્યા કરે છે એ વાત તો આપણે દરરોજ જોઈએ છીએ, મુંબઈ

તેવા શહેરમાં તો જોજો કેટલા માણસને ખાધા તેના આંકડા પણ હરરોજ છપાઈને જાહેર પડે છે

હવે જો તો જોના મ્હોમા આવ્યા તેને જરૂર ખાય છે, પણ તું કયા છે તેનો વિચાર કર્યો ? જોના મુખમાં આવે જો તો વાત કરતા જોણતાં જાણનાં બંધ થઈ જાય છે, પણ તારો વારો ક્યારે આવશે તેની તને ખબર છે ? તું વિચાર કરીશ તો તને જણાયો કે તું પણ જોની હથેલીમાં જ છે અને કાખ-બગલને અને મ્હોને આવશે કેટલો છે તે તો તને કહેવાની જરૂર નથી. આ ચાર-છ ઇંચના આવરે તું ઊભો છે ક્યારે જોના મ્હોમા પડીશ તેની તને ખબર નથી અને મ્હોમા પડ્યો કે ભુલ્યા નીકળી જવાના છે જો વાતની જરા ચકા પણ નથી.

તારો જત જો કુતાવ (જત લાવનાર) નહિ લાવે જોની કાંઈ તને બેરટી (ખાત્રો) મળી છે ? તારે ને જોને કાંઈ ફોસ્વી સબધ છે ? તારે જોની સાથે કાંઈ સજપણ છે ? તારા ઉપર જોનો કાંઈ પ્રેમ છે ? કાંઈ પણ નથી આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ છે, તે જમતમા જાણીવી છે, તારી પાસે પ્રકટ જાણી થઈને ઊભી છે અને તને આમ ત્રણ કરીને વિચાર માટે જોલાવે છે જો તને કાંઈ ઉપાય સૂઝ્યો હોય અથવા તને ચમરાજો ખાત્રો આપી હોય તો અમારી સર્વ વાર્તા ફેલ્ટ છે, પણ નહિ તો જોઈ દિવસ આ સર્વ છોડી ચોક્કસ જવાનું છે અને અત્યારે માત્ર સવાલ જોની હથેલીમાંથી મુખમાં પડવા પૂરતો જ જાણી રહે છે

આવો જત ન આવે તેવો ઉપાય ચોજ અને ચમરાજના પાસમાંથી છૂટવાનાં ઢાર ચોખી રાખ, પણ તે તો આજો જુરો રસ્તો છે જોના માર્ગો છે, પણ તે તો તારે ચોખીને

તૈયાર કરવાના છે; પરંતુ અત્યારે જમરાજ આવે તો તું જવા તૈયાર છે ? આમ જમરાજતું નામ આવે ત્યાં મ્હોં શું કામ બગાડી નાખે છે ? જે સ્થિતિ ચોક્કસ થવાની છે તેના નામથી પણ અમંગલિક ધતું હોય એવાં ઘેલાં શું કાઢે છે ? ન્યારે જરૂર જવું જ છે અને એ વાત જીવવા બેટલી જ ચોક્કસ છે, ત્યારે પછી આ ફફડાટ શા માટે કરી મ્હોં છે ?

એક વાત સમજીને સ્વીકારી લે અને તે એ છે કે યમ-ગજ કોઈને મૂકતો નથી, કોઈને એણે છોડ્યા નથી અને તું કદાચ એમ માની લેતો હો કે તારા સબધમાં એ અપવાદ કરશે તો તું ભારે ગફલતીમાં રહે છે મોટા માધાતાને પણ એણે છોડ્યા નથી અને આખી પૃથ્વીને ધણધણાવનાર પણ એની આગળ નમી એનો કોળીઓ થઈ ગયા છે. કોઈ અમર-પટ્ટો લખાવીને આવ્યું નથી અને તું ખાલી ગર્વ કર નહિ. તારો પણ અંતે એ જ માર્ગ છે એમ સમજી, ગણી, વિચારી તારા જીવનની અનિવ્યત્તા સમજી લે અને તે વાત ધ્યાનમાં રાખી તારી બાજી ગોઠવ.

૮. પોતાના વૈભવ અને પરિવારની ચિંતા નકામી છે, જીવતર ક્ષણભંગુર છે, વિષયસુખ ચાલી જનાર છે, જીવાનીના રંગ થોડા વખતના છે, ઘડપણના આગા હસવા જેવા છે, દેવોના સુખ પણ અંતે પૂરા થવાના છે, સાથે રમનારા અને વિનોદ કરનારા પણ ચાલ્યા ગયા છે, સર્વ ભાવે! દરિયાનાં મોજાં જેવાં છે, સ્વજન ધનનો સંબંધ ઇંદ્રજાલ જેવો છે અને જમરાજ તો સર્વને ગળક કરતો જ નાય છે. ગભરાઈ ગયા, મુંઝાયા, ફસાઈ ગયા ! હવે શું કરવું ? ક્યાં જવું ? કોનો આશ્રય શોધવો ? લેખક મહાશય કહે છે:—

ભાઈ ! તારુ પોતાનુ આત્મસ્વરૂપ જો, તું છીડા છિતર, જો સચ્ચિદાનંદમય છે આ શબ્દમાં ત્રણ હકીકત છે 'સત્', 'ચિત્' અને 'જ્ઞાનંદ' જગત્ સર્વ મિથ્યા છે, સળધ સર્વ ખોટા છે; પણ આ પરમાત્મસ્વરૂપ આત્મા સત્ છે જો ત્રણ કાળ રહેવાનો છે—હતો, છે અને રહેશે ઉપર જે અનિશ્ચ ભાવે, સળધો અને સંયોગો જોયા તેની બરાબર સામે મૂકાય જોવો નિશ્ચ-સત્ આત્મા જોના મૂળ સ્વરૂપમાં છે માથા, ઉદ્ભાવ કે સ્વપ્નવત્ જગત્ સામે આ બધા 'સત્' છે

જો ત્રિકાળ સત્ નિત્ય છે જોટલુ જ નહિ પણ 'ચિત્' છે, જ્ઞાનમય છે, જ્ઞાનથી ભરેલો છે, પ્રકાશસ્વરૂપ છે અને મૂત્, ભવત્ તથા ભાવી સર્વ ભાવને બાંધુનાર છે જોની જ્ઞાન શક્તિ અત્યારે જોઈ શકે ગઈ છે—અવરાઈ ગઈ છે, પણ અંદર બરેલી છે અને તે ત્યા બરાબર છે આ પ્રકાશમય રૂપ અંદર છે તેને બહાર લાવવાનું છે; પણ તે ત્યા છે અને તેના અસલ સ્વરૂપમા અજ્ઞાનને—મૂઢતાને સ્થાન નથી જો બીજી વાત કરી.

અને ત્યા નિરંતર 'જ્ઞાનંદ' વર્તે છે પ્રથમ સાસારિક સર્વ ભાવોને હરિમાના છીછાળા સાથે સરળાવા જોવી વાત બહોઈ નથી, ત્યા દોઠાદોઠ નથી, ધમાલ નથી, દુષ્ણ નથી, સંપૂર્ણ સાચો નિરવધિ જ્ઞાનંદ છે, મોજ છે, મુખના ઘરઠકા છે આ ત્રીજી વાત કરી. પરમાત્મસ્વરૂપે આત્મા ૧ 'સત્' ૨ 'ચિત્' અને ૩ 'જ્ઞાનંદ' મય છે જો જોનુ સાચુ સ્વરૂપ છે આ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ તારુ પોતાનુ જ છે, તારા ઘરનું છે, જોને માત્ર કરવામાં—પ્રકટ કરવામા તારે કોઈની પાસે માગના કરવી પડે તેમ નથી, કોઈની પાસે વર માગવો પડે તેમ નથી, કોઈની પાસે હાથ જોડવા પડે તેમ નથી.

આ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપનો ગરાળર ખ્યાલ કરી તું હંમેશને માટે એક અવ્યાળાધ-અપ્રતિહત-નિત્ય સુખ પ્રાપ્ત કર. આ નાનકડાં માની લીધેલાં સુખમાં મુંઝાઈ જઈ એક ખાડામાંથી બીજામાં પડે છે અને વારંવાર મુંઝાય છે એ તારા જેવા સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપવાળાને ઘટે નહિ-શોભે નહિ-દીપે નહિ. અનિત્ય વસ્તુઓ, સંજોગો અને શરીરો છોડી તારું પોતાનું શાશ્વત સુખ છે અને તે તારા ઘરમાં જ છે, તારી પાસે જ છે તેનો અનુભવ કર, એ સુખમાં પેસી જા, એનો આનંદ ભોગવ અને હંમેશને માટે સર્વ ઉપાધિનો ત્યાગ કરી ઘુંટડા ભરી ભરીને એ સાચા સુખને ભોગવી લે. એને તું ચાલુ ભોગવ્યા કરશે એ વાતની તને એ માર્ગે ચઢતાં જ ખાતરી થશે. ‘સચ્ચિદાનંદ’ શબ્દ જ એવો સુંદર છે કે એને સમજતાં એનામાં પ્રાણી આકર્ષણ પામી જાય છે. તું સચ્ચિદાનંદમય છે, પ્રકટ થઈ જા. સત પુરુષોને ત્યાં ઉત્સવ હો અહીં આ સંસારમાં જ હો-એમ અથર્કતા મહાત્મા આશીર્વાદ આપે છે. સંત કેણુ કહેવાય ? જે સાચે માર્ગે વર્તન કરી રહ્યા હોય તે સંત-સંજ્ઞન કહેવાય. ખાલી વાતો કરનારા નહિ, પણ વાતોને ઝીલનારા-વાતો કરે તે પ્રમાણે વર્તનારા. આમાં દંભને કે ઢોગને સ્થાન ન હોય.

ઉત્સવમાં પાન વગર ચાલે નહિ, પીણું તો જોઈએ. અહીં પ્રથમ રસ-શાન્તસુધારસનું તાણું પીણું (Drink) આ ઉત્સવમાં મળવાનું છે. એ અમૃતરસનું પાન કરવા રૂપ ઉત્સવ સંજ્ઞન પુરુષોને હો. વિનય એટલે આકર્ષણ (ચિંતવન)

આ છેલ્લા ઉદ્દગારમાં અથર્કતાએ પોતાનું નામ પણ જણાવી દીધું અને ‘સુધારસ’ અંથનો ઉત્સવ કેવો છે તેનું દર્શન

પણ કરાવી દીધું છે પ્રચ્છન્ન-શાનરસ કેવો છે તેનું વર્ણન પ્રવેશકમાં થઈ ગયું છે

×

×

×

સસારની નસારતા જણાવવા આઠ લેખકશ્રીએ ધણી અમનની દડીકતો કહી દીધી છે તેમણે નાનામોટા વૈભવ ખાનર કસાવાની ના દહી, પગિયાર ખાનર મુઝાઈ જવા સાથે ચંતરતી આવી, જીવનને અધિર બતાવ્યું, વિષમમુખ સાથેની દોષની નિર્મળ જતાવી, સસારનાટક ક્ષણભગુર બતાવ્યું, જીવા નીચે રત્ન અલ્પકાલીન બતાવ્યો, ઘડપણના શ્યામ વર્ણ બીને બતાવ્યા, મુખની શ્રીમા બતાવી, સાથે સમનાર તથા જોમ બતાવ્યું, સામાજિક બાવો ઈલજન જેવા અધિર બતાવ્યા અને સમદેવને સદાનો બૂચ્યો બતાવ્યો છેવટે નિત્ય મુખ અનુભવવા બહામણ કરી.

આ પ્રત્યેક વાત નવીન છે, નવીન નવજી જોવા જેવી છે અને જૂન વિચારમાં નાળી કે તેવી છે નીચેના ત્રણ કાળ લાલો વિચારીએ—

જુદી જુદી જગ્યાએ ચરી શત્રિ રહેવા માટે જોકે જાડ પર પાળીએ આજે જોકેલા થાય છે, તેવી રીતે કુતરપૂતરામાં ના જન્મમાં પ્રાણી જોકેલા થાય છે અર્થ પાળીએ સવાર યગ્ન રક્તે પડી જાય છે, તેમ પ્રાણી આમુખ્ય પૂરુ થતા રક્તે પડી જાય છે આપો અત્રેનો મેળાપ છે સવાર કપાદે પડ્યો જોડેલા સવાલ છે આ દિવસ સસારના મેળાને કહી વિચાર્યો છે ?

સવારે જે ધમ્મ મજાનીત ત્રાતા તોલ અને નાના થાપતી લિંગ દોષ ત્યા જપોદે પ્રાણપોક મૂકાય છે અને

મુખ ને આનંદને બદલે છાછા ગવાય છે. એવા અનેક દાખલા અનુભવ્યા છે; પણ તેની અંદરના રહસ્યને વિચાર્યું છે ?

જેનો સવારે રાજ્યાભિષેક થાય તે જ દિવસે સાંજ પડતાં ચિતામાં પડતાં અને એ જ ચિતામાંથી એના ધૂમાડા નીકળતાં સાંભળ્યાં છે, જોયાં છે અને છતાં આ જીવનો મોહ છૂટતો નથી અને સંસાર સાથે વળગવાનું મન થાય છે. એમાં ક્યો મનોભાવ વર્તે છે તેનો કદી વિચાર કર્યો છે ?

વિચાર કરો, સમજો, ખ્યાલ કરો—આપણે શેના ઉપર પડી મરીએ છીએ ? કંઈ જાતની સ્થિરતા સમજીને આખી રમત માંડી બેઠા છીએ ? એ માટેલી રમત ક્યારે બંધ કરવી પડશે ? બંધ થશે ત્યારે આપણને ભાન હશે કે પોલી ગયા હશું ? અને આ સર્વ શું થાય છે ? કેમ થાય છે ? સમજીનાં લક્ષણ આ હોય નહિ, ચોક્કસ સમજ્યા વગર એ કામ કરે નહિ, દીર્ઘકાલીન લાભ જાણ્યા વગર એ પ્રવૃત્તિ કરે નહિ અને તારી તો આખી રમત ખોટી છે. જેને તેં ઘરનું ઘર ધાર્યું છે તે તારું નથી, જેને તેં તારાં સંબંધી માન્યાં છે તે તારાં નથી. જેને તેં તારાં સગાં માન્યાં છે તે સ્થાયી રહેવાનાં નથી અને જેની ખાતર તું પાપ સેવે છે, પ્રાણ પાથરે છે, શુંનું શું કરી નાખ્યું એમ ધારે છે તે તારાં નથી. તારું શરીર પણ તારું નથી. તું એને ગમે તેટલું પોપે તો પણ તે તારું રહેવાનું નથી અને તારી સાથે આવવાનું પણ નથી.

આખી બાજુ તેં વસ્તુસ્થિતિ સમજ્યા વગર માંડી છે. તું પૈસા અને સ્વજન ખાતર અનેક અગવડો અને પાપો સેવે છે, પણ તે તારી પાસે રહેવાનાં છે ? તારાં રહેવાનાં છે ?

એમ ખાત્રી મળી છે ? મહાવિગ્રહ પછી ઘણાના એક ભવમા ત્રણ ભવ થતા તે જોયા, કંઈકના મગજ ખસી ગયા અને કંઈ કના શરીર ઘસાર્થ ગયા. એ તે નજરે જોયું અને છતાં હજી તું આંખો જાંઘ રાખીને ગ્રંથે જ જ્ઞાન છે તે કોના ઉપર ? અને શાને માટે ? તને વિષયોમા મગ્ન આવે છે ? તું તેનું સ્વરૂપ વિચારી જો. જોમા મગ્ન જેવું કાંઈ નથી જો તો વસ્તુઓના હનસા અને માયાના પુતળા છે જોમા તાગ જેવો અનવ મુખનો ઇચ્છક મગ્ન માણે, તે તારા ગૌરવને પણ શોભવી વાત નથી તું જો પ્રભને સાધારણ દુનિયાદારી નજરથી ન જો. ઘરા ઊઠા જિનશ તારા જેવા ગૌરવશાળી આત્માને આ શોભની વાત નથી કયા હાથ નાખે છે ? કયા કાન માટે છે ? કયા નજર દોઢાવે છે ? જોમા શું મુખ છે ? કેટલું છે ? કયા મુખી આલશે ?

જો તને જો મુખ હંમેશ માટે નહિ તો પણ ઘણો વખત ચાલે તેવું લાગતું હોય, તો તો તેમા મગ્ન કરી લે, પણ વિષયના મુખ તો એક મીનિટ પણ ચાલે તવા નથી. ખાધુ જોડે ખણસ થયું ! ગળા નીચે જિવંતુ, જોડે પછી તે દ્રવ્યપાક હોય કે શ્વેત હોય-સર્વ સરખું જ છે અને તારા જેવો સમર્થ આત્મા આત્મ ક્રિયારમ્ય પત્ર નાખે છે જો તને શોભવી વાત થાય છે ?

જો આવી અભ્યવશિત સ્થિતિમા આશ્યો જર્ઝશ-આમગ વધીશ તો શરીર ફૂટે ત્યામુખી આશા તો ફૂટવાની જ નથી અને આમુખ્ય પૂઠે થશે ત્યામુખી પાપગુદિ જવાની નથી ત્યારે શું તું આમ ને આમ ચલાવ્યો જ જર્ઝશ ? અને અતે ધમ્મકર્મ જવાની જ તારી ઇચ્છા છે ? દલિલ મુખ ખાતર તું કેટલો લોભ આપે છે તેનો વિચાર કર આ મનુષ્યજન તને

મહામુશ્કેલીએ મળ્યો છે તેને અસ્થિર પૌદ્ગલિક પ્રદાર્થો અને મનના માનેલા સંબંધો ખાતર ગુમાવી દેવો યોગ્ય ન ગણાય. કોઈ સ્થાયી ચીજ મળે તે ખાતર-તે માટે પ્રયત્ન કરવો ઘટે. પણ અત્યારે તું શું કરી રહ્યો છે ? જ્યાં તારા જીવનનું જ ઠેકાણું નથી ત્યાં તું શેના ઉપર અને કેને માટે આ સર્વ રચના કરી રહ્યો છે ? અંતે આ સર્વને મૂકીને જવાતું છે એ વાત ચોક્કસ છે. ગમે કે ન ગમે, પણ મરવું તો પડશે જ, ત્યારે પછી આટલા ટૂંકા સમયમાં કાંઈ એવું કરી લે કે જેથી આ સર્વ રખડપટ્ટીનો છેડો આવી જાય.

આખા જીવનની ચાવી સમજવાની જરૂર છે, સમજીને છૂટી જવાની જરૂર છે; નહિ તો આ ચક્રવ્યુહ એવો મંડાણો છે કે એમાંથી નીકળવાના પ્રયત્ન કરતા એમાં તું વધારે વધારે અટવાઈશ. ખૂબ વિચાર કરી સાચો માર્ગ પકડી લઈશ તો જ તને આ ચક્કરમાંથી બહાર નીકળી જવાનો માર્ગ સાંપડશે.

તેનો માર્ગ એ જ છે કે એ ચક્કરને ધરાધર ઓળખી જવું. એમાં ઉપર ઉપરના સ્નેહ, ખોટાં પ્રેમાલિંગનો, મોટે મોટેથી રૂઢન એ સર્વને ઓળખી જવું, વસ્તુઓ સાથેનો સંબંધ ધરાધર વિચારવો અને શરીર પણ ક્યાં સુધી કામ આપશે તેની કિંમત કરી લેવી. શરીરનો બને તેટલો લાભ લેવો, પણ એની ખાતર મુદ્દાનો ભોગ આપવો નહિ.

આ સર્વ સંબંધો, વસ્તુઓ અને શરીર અનિત્ય છે, ક્ષણ-સ્થાયી છે એ ભાવ જો મનમાં જામી જાય તો આખી ગુંચવણનો નીકાલ થઈ જાય તેમ છે એને સમજવામાં મુશ્કેલી છે તેના કરતા પણ એની સાથે કામ લેતાં એ વાત સતત લક્ષ્યમાં

રહેલી વધારે મુશ્કેલ છે, પણ જે રીતે જીવવામાં આત્મા નહ છે અને સાથે અમર્યાદિત લહેર છે જે બાવને અતરથી વિચારી જોના અનેક મુશ્કેલીઓને માર્ગ પ્રાપ્ત થઈ ગયો છે. જિદ્દાનદમય આત્મસ્વરૂપની ઝાંખી કરાવનાર અને આત્માના શાશ્વત મુખને જોના સાચા આકારમાં બતાવનાર આ અનિત્ય બાવના વારંવાર વિચારવા-બાવવા જેવી છે પુણ્ય સાથેના અલખ જોવો તો જરૂર પડે છે કે જોનાથી છૂટવાનો પ્રયત્ન કરવાનું જોને સૂઝતું નથી અને સૂઝે તો અમલમાં આવતું નથી, પણ અતે આ સર્વ સંજય છૂટવાના છે, છોડવાના છે, ખત્તી જવાના છે પરાધીનપણે થઈ ગયેલા ત્યાગની કિમત નથી, સુમશ વિવેક વાપરીને ફરેલા ત્યાગની કિમત છે જે ત્યાગ પ્રાપ્ત કરવા, જે જીવન જીવવા આનંદવૃત્તિથી નિર્દયપણે આત્મસાક્ષીને પ્રધાત કરે જોને આ વિચારણા અમુનમ્મના ધ્યાન (પીણા) સમાન છે જે પીણાના નશામાં ચક્રવૃત્ત થવા આત્માથી મુશ્કેલ થતી ફરે જોવો ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્દિનયવિજયજીનો ઉપદેશ છે

અનિત્ય બાવનાનો વિષય જ્ઞાનાર્જવમાં મુદ્દર રીતે સ્વર્ણ છે તેની જે ત્રણ પ્રકારી જરૂર વિચારવા યોગ્ય છે શુભચક્રા-ચાર્થ સ્વાસ્થ્યમુદ્દના સર્વ અલધીને વિપત્તિના ધર બતાવી પછી ફરે છે કે —યમ્મુજ્ઞાતમિદં મૂઢં પ્રતિજ્ઞાપયિતમ્બરમ્ ! જ્ઞાનપ્રપિ ન જ્ઞાનામિ પ્રદા કોડયમનોયધા ॥ તેઓ તો સામાન્ય રીતે જબરો ચાખ્યો લખાવે છે કે 'દે મૂઢ પ્રાણી ! ઉત્પત્ત થયેલી સર્વ વસ્તુ પ્રતિપક્ષ નાશ પામ્યા જ ફરે છે, આ વાત તું બાલે છે છતાં બલે બાલતો જ નથી ! તને તે ઉપચાર ન થઈ શકે જોવા (બોધવું બિનાનો) ફરે મદ (બાધિ) લાગુ પડ્યો છે ?'

આ વાત તદ્દન સાચી છે. આપણે જાણતાં છતાં પણ જાણતા નથી. આપણું જાણ્યું કામનું શું? વિનશ્વર જાણવા છતાં સંબંધ, ધન અને વસ્તુને વળગતાં જઈએ એ જ્ઞાન શા કામનું? ખરેખર આપણો વ્યાધિ આકરો છે, વળગાડ ચીકણો છે અને એનું એસડ નજરે પડતું નથી.

એનો દાખલો આપતાં તેઓ કહે છે કે:—વહ્નિં વિશતિ શીતાર્થે, જીવિતાર્થે પિવેદ્વિપમ્ । વિપયેષ્વપિ યઃ સૌખ્યમન્વે-
પયતિ મુગ્ધઘ્નીઃ ॥ ‘ જે મૂઢબુદ્ધિવાળા પ્રાણી વિષયમાં મુખ્ય મેળવવા ઇચ્છે છે તે ઠંડક મેળવવા માટે અગ્નિમાં પેસે છે અને જીવવા માટે ઝેર પીએ છે. ’ અગ્નિમાંથી ઠંડક મળે ખરી? અને ઝેર પીને જીવાય ખરું? છતાં આપણે મોહધેલા ખરાખર તે પ્રમાણે જ આચરીએ છીએ

તેઓશ્રી આખા અનિત્ય ભાવનાના વિષયનો ઉપસંહાર કરતાં માલિનીવૃત્તમાં સુદર ભાવ પ્રકાશિત કરે છે

ગગનનગરકલ્પં સક્કમં વલ્લભાનામ્,
જલદપટલતુલ્યં યૌવનં વા ધનં વા ।
સુજનસુતશરીરાદીનિ વિદ્યુચ્ચલ્લાનિ,
ક્ષણિકમિતિ સમસ્તં વિદ્ધિ સંસારવૃત્તમ્ ॥

“ સ્ત્રીઓનો સંબંધ આકાશનગર (કલ્પિત) જેવો છે, યૌવન અને ધન વાદળાનાં રંગ જેવાં છે, સગાં છોકરાં અને શરીર વિગેરે વીજળી જેવા ચંચળ છે અને ટૂંકામા કહીએ તો આ આખી દુનિયાની સર્વ ચીજો અને ભાવો ક્ષણિક છે ” આવો તત્ત્વગવેષકનો મત છે આપણે ખરી નજરે જોઈએ તો આપણને એ જ આકારમાં સર્વ સંબંધો અને વસ્તુઓ દેખાય છે. વાત

એ છે કે આ પ્રાણીને આખા જાડા જાન કરવા છે અને કાંઈ જલ્દીથી જાય તો જાણે પોતાનો વારો આવશે ત્યારે એટલે જાડ્યો જશે એમ એ મનમાં મનાવી લે છે અને જ્યારે હાથ નીચા પડે છે અને શરીર અશક્ત બને છે ત્યારે એનો ઉપાય રહેતો નથી. પછી એ 'વિલ' કરીને આવતા ભવ માટે નાણાના રોકાણ કરવા મંડી જાય છે; એમા પણ એનો ખત પરનો પ્રબળ પ્રેરણ છે એનું સાક્ષી અને આવતા ભવમા દુષ્ટિમાના આશ આના રોકાણ મળે તેમ હોય તો છોકરાને રમકાવીને એવો ચીકી પોતાની સાથે લેતો જાય. પણ તેવો ઉપાય ન હોવાથી નાણાનું 'રોકાણ' આશાએ કરે છે અને આ આશા એ જ એનો નાશ કરનારી ચીજ છે.

હેવટે આ સર્વ છોકરાનું જ છે, ગમે કે ન ગમે પણ અતે સર્વ પારકું છે અને તેટલા માટે વિલથી આપેલા ધનની ષ્વર છાપામાં આવે છે ત્યાં મથાળે લખેલું હોય છે કે other people's money—'પારકાના પૈસા.' આ વાત ન ગમે તેવી છે, પણ ખરી છે હલપતશમ ગાંધી ગયા છે કે —

‘માખીઓએ મધ કીધું, ન ખાધું ન દાન દીધું,
હુટનારે હુટી લીધું કે । ઓ જીવ જીને’

આ વાત ખૂબ વિચારવા જેવી છે એટલા માટે આ પ્રાણીને કહે છે કે જેની આતર તું મુજાબ છે, શ્રીકર-ચિંતા કરે છે તે સર્વ ફાકટ છે વસ્તુ કે સંબંધ અદ્ધ કાળનાં છે અને તારી મુજવલ અસ્થાને છે આ રીતે સંસારના સર્વ સંબંધો અને પદાર્થોની અનિત્યતા બારબાર વિચારવી, એમા ઊંડા છિતરણ અને વસ્તુના અને આત્માના પર્યાયધર્મો ગણજર ઓળખી તેનો સાથે તેને

યોગ્ય કામ લેવું; જેથી અત્યારે ‘મૂઠ’ માં ગણતરી થયેલી છે તે ફરી જઈ સમજીમાં ગણાવાની તક મળે અને સાચી સમજણ-વિવેકને યોગ્ય સ્થાન મળે. અત્યારની દોડાદોડ, તાણાવેલી, ધમાલ અને લમણાઝીક સર્વ જોટી છે, શ્રેણી વળન માટેની છે અને પરિણામે મોટી આપત્તિ વધારે તેવી છે; માટે જોટો મુંઝા નહિ, જોટો ફસા નહિ અને જોટાની ધાનર રખડ નહિ.

સર્વને અનિત્ય કહેવામાં એક વાત ખ્યાલમાં રાખવાની છે. આત્મા પોતે નિત્ય છે તે તેના ગુણનો દૃષ્ટિએ, પણ એના પર્યાયો સર્વ પલટાયા જ કરે છે અને આપણે જે શરીરો જોઈએ છીએ તે તેના પર્યાય છે. તેવી જ રીતે સર્વ ચીજોનાં પરમાણુઓ નિત્ય છે. પણ એના આકાર, એના સંકંધનાં રૂપો પલટાયા કરે છે અને તે નજરે સર્વ વસ્તુઓ અનિત્ય છે. આપણે શરીર અને વસ્તુઓ, ભાવો અને આવિષ્કારો સાથે સંગ્રહ છે, તેની વિચારણા કરીએ છીએ અને તેમાં જ મુંઝાઈ જઈએ છીએ, એ વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે.

પણ આ વાત કરતાં ગભરાઈ જવાનું નથી, અનિત્યતા જાણી રહી પડવાનું નથી, અસ્થિરતા વિચારી ગાડાઘેલા થઈ જવાનું નથી, ક્ષણભંગુરતા સમજી આપઘાત કરવાનો નથી; પણ એનો વિચાર કરી એમાંથી નિત્ય-સ્થાયીભાવ સાંપડે એવો માર્ગ શોધવાનો છે. એ માર્ગ શોધકને મળે છે ભાવ નાનું કાર્ય તો વસ્તુસ્વરૂપ પ્રગટ કરવાનું છે, એ થયું એટલે એનો પ્રદેશ પૂરો થાય છે. પ્રગતિ માટે વસ્તુનું ઝરાળર ઓળખાણ કરવું એ જરૂરી છે. અંતઃકર્તાએ ઉપોદ્ધાતમાં જણાવ્યું છે તેમ ભાવના વગર શાતસુધારસ જામતો નથી અને એ રસ વગર જરા પણ સુખ નથી. આ સર્વ હુકીકત ધ્યાનમાં

રાખી ખૂબ વિચાર કરે, સારી રીતે ઊંઘા જીવશે અને પ્રયાસ કરી સાચા મુખનો સાચો માર્ગ પકડી લે.

ચિદાનંદજી મહારાજે જમલો-ઠાણી રાગમાં આ વાત બહુ અસરકારક રીતે બતાવી છે તેઓ કહે છે કે —

જૂઠી જૂઠી જગતની ભાષા, અને બાળી બેઠતીને પાષા જૂઠી
તન ધન જોવન મુખ જોતા, સદુ બાળુ આધર મુખ તેતા,
નર નિમ બાઘકી છાયા, જૂઠી જૂઠી જગતની ભાષા ૧
અને અનિત્ય બાવ ચિત્ત આપા, સખ ગચિત વૃષભકી ઠાયા;
જૂઠે કરકક રાધા, જૂઠી જૂઠી જગતની ભાષા, ૨
ધમ ચિદાનંદ મનમાહી, કણુ કંગીએ મમતા નાહી,
સદગુરુએ બેઠ સખાયા, જૂઠી જૂઠી જગતની ભાષા ૩

અર્થ સ્પષ્ટ છે એમાં કરકકુ રાજાની વાત કરી છે તે મજાની છે એ પ્રત્યેકજુદ થયા છે જેઓ કોઈ એક વસ્તુ જોઈને બોલ પામી બલ છે તેને ‘પ્રત્યેકજુદ’ કહે છે એક વૃષભ-ભગદ જીવાન હતો ત્યારે આખા શહેરમાં ફરતો, મહાલતા અને કંઈકને પાછી દેતો. આખા શહેરમાં એનો ત્રાસ હતો. ઘણા વર્ષ પછી એ લકટો થયો, દુર્ગંથ થયો, એના શરીર પર માખીઓ બહુજલુવા લાગી, એ ઘાસતા લથકવા લાગ્યો અને એનો મહ દૂર નાગ્રી ગયો. પ્રથમ જોયેલા પ્રજાગ બોધાની આ દશા જોઈ કરકકુ રાજાને શરીરની અસ્થિરતા, મુલાનીની ઊંઘો અને મદની બ્રામકતાનું જ્ઞાન થયું અને અનિત્ય પદાર્થ પરનો રાજ ઘાસ્યો. જતા રાજપાટ છોડી જોણે અતરાતમાને ચોધવા માર્ગ લીધો. આ જીવાનીનો જેવો ચટકો છે એવી જ અસ્થિરતા આસારિક સર્વ પદાર્થો, સબધો અને ભાવોની છે

સનતકુમાર ચક્રવર્તીને શરીરઔદર્ય પર ખૂબ મોહ હતો, પણ જોતજોતામાં એ શરીર વ્યાધિમય થઈ ગયું. મોટા ચક્રવર્તીઓ પણ ગયા અને કાકિણીરત્નથી ઋષભકૃષ્ણ પર લખેલાં નામો પણ અતે ભુંસાઈ ગયાં; તો પછી આપણાં તે શાં ગત્તાં ! અને આવી તદ્દન ઉપેક્ષણિય વસ્તુ ખાતર જીવનર ગગાડવું અને પોતાનો આખો વિદ્યાસક્રમ ઉથલાવી નાખવો એ મહામુશ્કેલીએ મળેલા મનુષ્યભવને ફેંકી દેવા જેવું છે.

ન્યૂનવાદમાં મસ્ત થયેલા આ યુગમાં અનિત્યતાની વાતો ઘણાને ગમશે નહિ એ ખરૂં છે, પણ વાત એ છે કે જેને જાણવું જ નથી તેને તો સર્વ સરખું જ છે. બાકી સમજ્યા વગર અત્યારે જે મહાજ્ઞો અને મોટી ઉથલપાથલો થઈ રહી છે તેમાં સાધારણ વ્યવહારકૃશળ બુદ્ધિને પણ સ્થાન નથી, જાણના છતાં ઘણા જાણતા નથી અને જાણનારા અનુસરતા નથી પણ તેથી સાચી વાત કાંઈ બદલાય નહિ એક તાબા સિવિલિયનને પૃથ્વી કે હવે શું કરશે ? નોકરી પછી ? અમલદારી. પછી ? હેમ્બુટી કલેક્ટરી પછી ? આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટરી. પછી ? કલેક્ટરી. પછી ? બાઈરી છોકરાં વિગેરે. પછી ? કમિશનર. પછી ? એકઝીક્યુટિવ કાઉન્સિલના મેમ્બર. પછી ? હવે જવાબ આપતાં તેનું તદ્દન ચાલી રહ્યું હતું.

જવાબમાં બોલ્યા : ‘ પછી પછી શું કરે છે ? પછી પેન્શન લેશું ? ’

પછી ? (હવે તે તદ્દન નભરવસ થઈ ગયા.) પછી શું ? પછી મરશું !

આમ બોલતાં બોલાઈ તો ગયું, પણ પછી માટી મુંઝાયો. એને મનમાં થયું કે ત્યારે શું આ સર્વની આખરે—અતે મરવાનું તો ખરૂં જ !!

આ વાત તમને નરમ પાઠવા માટે કરવાની નથી, મુંઝવવા માટે શોધી કાઢેલી નથી, નવા મુજને ન ગમે તેવું કહેવા શોધી કાઢી નથી, વસ્તુસ્થિતિ આ જ છે અને પૂર્ણ દિવ્ય જ્ઞાન, અનુભવ અને વ્યવહારકૃશળ માણસોએ જોઈ તેવી અને તેવા આકારમાં કહી છે મૂંઝી જવાની અને ત્યાજ કરવાની વાત ન ગમે તે જનવાજ્ઞેય છે, પણ તે બાતર વસ્તુસભ્ય બોધવવું અશક્ય છે આ સસાર સાથે, ધન સાથે, પુત્રાદિ સાથે કામ લેવામાં છોડી વિચારણા ન કરી હોય તો આવો વિચાર સ્વાભાવિક છે, પણ તે ઉપગટપકેનો હોઈ કાર્યસાધક નથી.

આપણે કોઈ પૂર્વકાળના સારા કે ખરાબ પ્રાણીને કે જૂના મકાનોને ઇલેક્ષા જોતા નથી તે જ તેનો પૂરાવો છે આપણો જીવનકલક મૂર્ખતાજરેલો છે, આપણી સબધની ગણતરી તરૂન ખોટી છે અને આપણી આખી રમત ખોટા પાયા ઉપર રચાયેલી છે કેફે ક્યાં પછી જે વિચારે આવે તેમાં જેટલી અવસ્થિતતા હોય તેથી વધારે અપદ્ધતા આપણી જાળજલ્લ સ્થિતિની અવસ્થામાં નથી કાફે પીનારાના મત કેવા ? અને તેની કિંમત કેટલી ? જે કાફેપીઆ તાળી કંઈ ગપ્પા મારે અને જોક્કીજાની ટાપસી પૂરે તેવી આપણી વાતો છે સર્વ અનિત્ય છે જે દેખાય તેવી વાત જો જોવું હોય તં જોઈ શકે છે અને ન જોવું હોય તે ઘેનમાં પડી રહી શકે છે

ભાવનામાં પુનરાવર્તન થાય તો ગભરાવાનું નથી. અનિત્યતાની વાર્તા સસાર ભાવનામાં પણ આવે, જોક્તવ જતાવતા સસાર જોવો જ પડે, પરંતુ ઉપદેશના શ્રેયમાં પુનરાવર્તન દોષ નથી, અતિશય ઉપયોગી છે અને અનિવાર્ય પ્રગતિવાળી પદ્ધતિ છે વાત કહેવાની જોઈ જ છે કે લેખન થા લેખકના અણુદોષ જોવાને

ગદ્યે વસ્તુસ્વરૂપ વિચાર્યું. નિત્ય વસ્તુ જે જણાય તેને જ નિત્ય માનવી અને અનિત્યની ખાતર ઉપાધમાં પડી પરિણામ જમ્વતાં રાગકેષો કરી પોતાનો વિદ્રાસ માર્ગ જગાડી ન નાખવો. હકથી અંગ, ધોષન અંગ, આદર્શો તદ્દન સ્વૂળ, દાનત ગડપ પ્રજાની અને પછી છૂટયાની વાંતો કરવી એ આવે તેમ નથી. હેતુ અને પરિણામ સમજીને હવન છવનાવને ન ઘટે તેવી રીતે માણી કહ્યામાં નાખે તેવી રમત માંડીને બેઠો છે અને પછી કોઈના છૂટયાની આશા નાખે છે તે કેમ જાનશે ? જરા વિચાર.

પ્રજામરસને ઝોળાય, પ્રજામરસના પાનને પીછાન. એ પાનની નવીનતા સમજ અને અનિત્યતા ત્યાગ કરી તારામાં સ્વાદ, તારાને સંતાપાય અને સચ્ચિદાનંદમય-તારા અમલ મૂળ કાદવે તારામાં વિદ્યુત પામી જા. જગતને ચક્રરાવે ચક્રો તો પછી ‘મૂર્તિ’ જેવાં વિશેષણો સામગ્રી પડશે. તારું તારી પહેં જ છે. તારાનું અનુવિનાશી છે, અને મૂર્તિ જવાનું છે અને તારું જવા જોતે જામનુગમનંતં વિદ્યતે । એના પોતાથી સ્વતઃ તારા પ્રજાન આગરે તો ને અનન મુખ આપે તેમ છે, કાદવ પાકે (જાતે) ત્યારે બારે કચરાટ-અટખાટ-ખેદ મોડે, પહેંજાની જડીએ જાળી જશે, મગજ પર કોટી ચડી જશે, અને છતાં કંઈ ચપ્પટ લાગતાં મૂર્તિ છડી જશે.

નિત્યનિત્ય જાણ મુખ વિચારી પ્રજામરસના પાનમાં હવડીન અને - - -ની અર્થહીન, આદર્શ નિહીન પરિણામદાન્ય મૂળ કાદવને (Indolence) જાગ્રુએ કરી તારા સ્વસ્વને સ્વતઃ, સમજીને પીછાન અને પીછાનીને તન્નય જાળી જા.

इति अनित्य भावना

ઉ. સકળચક્રકૃત અનિત્ય ભાવના

(ગમ સામગ્રી)

મુઝ મા મુઝ મા મોહમાં મુઝ મા, ચન્દ વગેરે રમ મધ દેખી,
અધિગે અધિરતું, અધિ તનુ અધિત, અમળ મન મનદગિ આપ પેખી.

મુઝ મા ૧

લગ્નની સરિવતિપરે એક ધગ નવિ નહે, દેખતાં જાણ પ્રભુ છવ લેખી
અધિર સવિ વસ્તુને કાજ મુગે કરે, છવડે પાપની દાડી ફેલી.

મુઝ મા ૨

છવની વસ્તુ સવિ કાગિથી નવિ ગહ, યાનગુ ધ્યાનમા ને વિચારી,
ભાવ ઉપમ રહ્યા અપમ સમ છવના સદરે કાજ લિ ગતિ ચરી.

મુઝ મા ૩

દેખ દસિ દૂનરો મર્વે જાણે જાણે સદરી મૂપ નર કોટિ ભેટિ,
અધિ સસાને ધિરજલે જે મળે જાણ તસ મુઝની લુહિ ખોળી.

મુઝ મા ૪

રાજ મમ રાજની કાદિશુ પગિયો અતિ મળ કાદિ વિસગળ કોટિ,
કાદિ સાથે સવિ વસ્તુ મુઝી જલે, દિવમ કો લીન પદિવાર રોસે.

મુઝ મા ૫

કુસુમપરે ચૌવન જાણિંદુઅધિત ચમચ નરસુખ દેવભોજે,
અધિ મન દેવલી મુઝવિ વિદ્યાધર, દસિમુજે નેહનો પજુ વિરોજે.

મુઝ મા ૬

ધન્ય અનિકામુતો ભાવના ભાવનો કંઈય સુગન્દીમાંદી લીધી,
ભાવના મુઝતા જેણે મન રાખી, તેણે સિવનાગીપગિવાર રૂપે.

મુઝ મા ૭

૧ આકાશમાં ગહેલ ઉદ્ધમુખ. ૨ સુગિતા-નદીની ગતિની જેમ.

૩ મગ નદી કિતગતી.

પ્રકરણ બીજું

પરિચય :: અશરણભાવના

શાર્દૂલવિકીરિત—

યે પટ્સ્વખંડમહીમહીનતરસા નિર્જિત્ય વ્રાજિરે,
યે ચ સ્વર્ગમુજો મુજોર્જિતમદા મેદુર્મદા મેદુરાઃ ।
તેઽપિ ક્રૂરકૃતાન્તવક્ત્રરદનૈર્નિર્દલ્યમાના હઠા—
દત્રાણાઃ શરણાય હા દશ દિશઃ પ્રૈક્ષન્ત દીનાનનાઃ ॥ ક ૧ ॥

સ્વાગતાવૃત્તમ્ —

તાવદેવ મદચિન્નમમાલી, તાવદેવ ગુણગૌરવશાલી ।
યાવદક્ષમકૃતાન્તકટાક્ષૈર્નૈક્ષિતો વિશરણો નરકીટઃ ॥ સ્વ ૨ ॥

શિસરિણી —

પ્રતાપૈર્વ્યાપન્નં ગલિતમથ તેજોભિરુદિતૈ—
ર્ગતં ધૈર્યોદ્યોગૈઃ શ્લથિતમથ પુષ્ટેન વપુષા ।
પ્રવૃત્તં તદ્વ્યગ્રહણવિપયે વાન્ધવજનૈ—
ર્જનૈ કીનાશેન પ્રસમમુપનીતે નિજવશમ્ ॥ ગ ૩ ॥

ક ૧ પટ્સ્વખંડ—છ ખડ પૃથ્વી અહીન—હલકું નહિ. ખૂળ. તરસ—
બળ અથવા શરીરશક્તિ સ્વર્ગમુજ.—દેવતાઓ, ઇંદ્રો, મુજોર્જિ—
તમદા—હાથના બળસંગ્રહી મદવાળા મેદુરા—પ્રેમી. મેદુઃ લહેર
ક્રૂતા હતા. રદનૈઃ—મંત્રોવડે હઠાત્ બેરથી. પ્રૈક્ષન્ત—બુએ છે.
સ્વ ૨ મદ—આહ છે ભતિ, કુળ, બળ, રૂપ, ઐશ્વર્ય, વિદ્યા, તપ
અને લાભ. એનું અભિમાન. માલી—સંયુક્ત. વાળો. ગૌરવ—
ભક્તિ, સત્કાર શાલી—વાળો. નરકીટ—મનુષ્યરૂપ કીડો.
વિશરણો—શરણ વગરનો, ધણી વગરનો.

(૧૧) પોતાના અસાધ્ય ગુણો જેઓ છ બ્ર- પુત્રીને
 છત્રીને મદાતના દના-ચોખના દના, જેઓ અર્ધ (ના
 ચાનદ)નો ઉપયોગ કરનારા દના, જેઓ પાતાના
 દાસના જેઓ યોગેલા મદને ચારી રીત અવગણ આપના
 દના, જેઓ આનંદદરીના વિભામની મહા-પ્રમની
 ધોડામાં રમના દના, તપાસાને પત્નિ સ્વામી મહાપુર
 જમરાખ પોતાના દાનથી દત્તી નાખે છ-સખ રીત અર્ધ
 પુત્રી કી મુકે છ સ્વામી તથા કાર્મના આશ્રમ રમના
 અને મહા મુખનારા ધાન ગમળન નામે દશે દિશાને
 મહાગામ જેવા કી છ

(૧૨) મારી ધારી-ધારી રમના આ મનુષ્યો પાંચ કોને
 ન મદન કના રમનાની ચારી આખાની નજર
 ના સ્વામીની આપના નામ, સ્વામીની નામ અર્ધ
 માનના રમના આપ છ અને સ્વામીની નામ દુવના
 રમના મદાતના દના છ

(૧૩) મહા (મહાદેવ) જગા આ મ અને રમના પાંચ
 અવગણા છે કી તથા રમનાના પ્રાપ્તિના પ્રમવ મદે
 તમકીલ નામ પામી અપના ત મપ પવનામ કમ
 અપ છ, અનુ રમના અનુ તથા નામ નામ અપ
 કી, અના ચિત્તની કીલ ના અને કીલેકી પમ કી
 અપ છે, જેનું મદી રીત પેપડ મારી કીલેકી
 કી અપ ત અને નામ મહાદેવ આ અનુ પમ
 રમના કીલેકી કીલ કીલ નામ મહાદેવ કીલેકી

૧૪ કીલેકી - અનુ રમના પમ કીલેકી નામ
 પર્વતી નામ કીલેકી નામ નામ કીલેકી
 નામ કીલેકી નામ કીલેકી નામ કીલેકી
 નામ કીલેકી નામ કીલેકી નામ કીલેકી

गेयाष्टक

(अङ्गारण भावना)

स्वजनजनो बहुधा हितकामं, प्रीतिरसैरभिरामम् ।
मरणदशावगमुपगतवन्तं, रक्षति कोऽपि न सन्तम् ॥
विनय ! विधीयतां रे, श्रीजिनधर्मः शरणम् ।
अनुसन्धीयतां रे, शुचितरचरणस्मरणम् ॥ १ ॥

तुरगरथेभनरावृत्तिकलितं,
दधतं बलमस्वलितम् ।
हरति यमो नरपतिमपि दीनं,
मैनिक इव लघुमीनम् वि० ॥ २ ॥

प्रविशति वज्रमये यदि सदने,
तृणमथ घटयति वदने ।
तदपि न मुञ्चति हतसमवर्ती,
निर्दयपौरुषनर्ती वि० ३ ॥

विद्यामन्त्रमहौषधिसेवां,
सृजतु वशीकृतदेवाम् ।
रसतु रसायनमुपचयकरणं,
तदपि न मुञ्चति मरणम् ॥ वि० ॥ ४ ॥

અટકનો અર્થ — (અચરણ બાપના)

- ૧ પોતાના સગાસબથી જનો અનેક પ્રકારે ક્ષિત્તી વાછા કરે અને પ્રેમના રસમાં (તેને) તરબોળ કરી નાખે અને મુખના આપનાર પણ માય, પરંતુ બ્યારે મરણહયાને વશ પ્રાણી પડી બાચ છે ત્યારે કોઈ પણ તેનું રક્ષણ કરતું નથી, કરી શકતું નથી. એટલા માટે કે મુમુક્ષુ ! વિનય ! તું જિનધર્મનું ચરણ કરી લે અને મહાપવિત્ર ચરણ-મુગળના રમણ સાથે વાઝે અનુસધાન કર
- ૨ મોટા મહારાજાધિગજ જે ચાઉં બાજુએ ઘોડા, રથ, હાથી અને મનુષ્યોથી વિટાયેલ કોચ અને જેની પાસે ન રાહી શકાય તેવું ઘરઘર કોચ અથવા તેનું પોતાનું બળ સાથે પડી ન શકાય તેવું (દુર્ધર્ષ) કોચ, તેવાને પણ બાણે તે વફન શકે (નથી પડેલો કેવી) કોચ તેમ જેવી રીતે કલકલ નામનું પક્ષી અથવા મૈનક-મોટું માછલું નાના માછલાને પકડી લે છે તેવી રીતે જમરાજ ઉપાડી બાચ છે !
- ૩ (પ્રાણી) વજના બનાવેલા ઘસમ પેશી બાચ અથવા તો (પોતાના) મહોમાં તણ્ણ ધારણ કરે, પણ દયા વગરના પુરુષાતનમાં નાથી સ્હેતો અને વિરસ્કાર કરવા યોગ્ય સર્વને સરીખડા (એક સરખા) ગદ્ગદાર (એ યમકેવ કોઈને) છોડતો નથી
- ૪ વિદ્યા, મત્ર કે મહા ઔપાધિઓથી દેવતાઓને વશ કરવાની વાત બનાવે કે બળવૃદ્ધિને કરે તેવા અંગે તેવા જારે રસાયણનું સેવન કરે તો પણ મરણ છોડતું નથી

वपुषि चिरं निरुणद्धि समीरं,
 पतति जलधिपरतीरम् ।
 शिरसि गिरेरधिरोहति तरसा,
 तदपि स जीर्यति जरसा ॥ वि० ॥ ५ ॥

सृजतीमसितशिरोरुहललितं,
 मनुजशिरः सितपलितम् ।
 को विदधानां भूधनमरसं,
 प्रभवति रोद्धुं जरसम् ॥ वि० ॥ ६ ॥

उद्यत उग्ररुजा जनकायः,
 कः स्यात्तत्र सहायः ।
 एकोऽनुभवति विधुरपरागं,
 विभजति कोऽपि न भागम् ॥ वि० ॥ ७ ॥

शरणमेकमनुसर चतुरङ्गं,
 परिहर ममतासङ्गम् ।
 विनय ! रचय शिवसौख्यनिधानं,
 शान्तसुधारसपानम् ॥ वि० ॥ ८ ॥

૫ લાળા વખત સુધી શરીરમાં પવનને મલાવી રાખે કે
હરિયાપાર કોઈ કાઠા પર જઈને પઠાવ નાખે કે ઢોઢોઢો
કરીને પર્વતના શિખર ઉપર બહી નાથ; તો પણ એ
વૃદ્ધાવસ્થા (જરા) થી છુટી થઈ નાથ છે

૬ જો જરા (વઠપણ) કાળા વાળથી સુદર લાગતા મનુ
ષ્યના માથાને સફેદ બાલ (પગીચા) વાળુ બનાવી દે
છે તે જરા શરીરને તદ્દન રસકસ વગરનું બનાવી દે છે,
તેના તે કાર્મમા (તેને તેમ કરતી) અટકાવવાને કોણ
શક્તિવાન થાય ?

૭ મનુષ્યનું શરીર જ્યારે જોસથી આગળ વધતા બાકરા
બાધિજોવાળું થાય છે ત્યારે તેને સહાય કરનાર કોણ
થાય છે ? જુઓ ! જોકોએ ચક્રમા ઘડવુંની પીકાને અનુભવે
છે, તે વખતે કોઈ તેના દુ ખમા ભાગ પઠાવતું નથી

૮ ચાર અંગવાળા ધર્મનું શરણું તું સ્વીકારી લે, મમતાની
સોજત છોડી દે અને શિવ (મોક્ષ) મુખના સહારતુમ્બ
અથવા શાવમુધારસના પાનને લે વિનય ! તું કર (તેનું
પાન કર-તે તું ખી)

જોટલા માટે કે મુમુક્ષુ ! વિનય ! તું જિનધર્મનું
શરણું કરી લે અને મહાપવિત્ર ચરણના સ્પર્શ સાથે
તારું આત્માનુસંધાન કર

આ ત્રેય અષ્ટક અનેક સુદર ગીતે મવાય છે. 'મોહન મુખરો સેતો
રાજ, તુમ મેવાર્મા ગદેશુ.' એ લખ આ પછને અનુક્રમ મોકલ્ય
તેવો છે દરેક માથાની આખરે વિનય વાળા જામે પશ્ચિમ દરી દરી
વાર બોલવાની છે એ રેક છે.

નોટ—

૧ સ્વજનમા માતપિતા, પુત્રપુત્રી, સ્ત્રી, ભાઈબહેન વિગેરે સગાઓનો સમાવેશ થાય છે.

સન્ત—મુખ આપનાર, મુખદ. ચરણ—પગ અથવા ચારિત્ર.
૨ આવૃત્તિ—વિંટળાઈને રહેવું તે. કલિત—સહિત. વલ—બળ અથવા લશ્કર. અસ્ખલિત Irresistible. મૈનિક Gull. દરિયાકાંઠે ઊડતા ધોળા પક્ષી. જમીન નજીક આવે ત્યારે એ ધોળા પક્ષીઓ દરિયા પર દેખાય છે. એનો ખોરાક માછલાં છે. હરતિ—ઉપાડીને લઈ જાય છે, ઊડાવીને ખેંચી જાય છે.

૩ સદન—ધર. એનો અર્થ પેટી-પટારો પણ થાય. ઘટયતિ—ત્રે, પ્રહણ કરે. હૃતસમવર્તી (સારા-નરસા સર્વને) મરખા ગણનાર પણ એના ખરાબ અર્થમાં એટલે નાના-મોટાનો ભેદ ન રાખનાર. ગમે તેને ખાઈ જવા એ જ વૃત્તિવાળો એ દુષ્ટ સમાનતા છે. નિર્વ્યપૌરુષનર્તી—આ યમનું વિશેષણ છે. દયા વગરના પુરુષાર્થમાં નાચ-ગેલ--રમત કરનારો.

૪ વિદ્યા—વિદ્યાદેવીઓ સોળ છે. મોટી શાંતિમાં તેમના નામો આવે છે. મંત્ર મત્રો, જેના ઉચ્ચારથી દેવતા પ્રાચીન કાળમાં હાજર થતા હતા. મહૌપધિ મોટી મોટી ખાસ દવાઓ. હિરણ્યગર્ભ વિગેરે. સુજતુ કરે. વશીકૃતદેવાં એ સેવાનું વિશેષણ છે. દેવતાઓને વશ કરે તેવી. (સેવા) રસાયન પારો, પ્રવાહ, અશ્રુક વિગેરે રસઔપધિઓ. ગજવેલ, સોતું, મોતી મારેલા—એ સર્વ રસાયણ કહેવાય છે. આયુર્વેદ જાણનાર એને બનાવવાની અને ખાવાની વિધિ જાણે છે.
ઉપચયકરણ (બળનો) વધારો. મંત્રક કરવો તે.

૫ નિરુણદ્ધિ થંભાવે, રોકે, રોધ કરે. પતતિ જાય. પર દૂરના.
તરસા શીઘ્રપણે In haste.

૬ સુજતી બનાવતી જરસમૃતુ વિશેષણ છે. અસિત—ધોળા નહિ—કાળાં.

પરિચય

અશબ્દ બાવના—

ક ઓ (૧) આ પ્રાણીને કોઈના ઉપર આધાર રાખવો સ્થિત નથી, એને વસ્તુતઃ કોઈનો આધાર છે પણ નહીં. એને આ વિશાળ જરસમુદ્રમાં પોતાના જળ ઉપર જ ઝૂંઝવાનું છે. આ પ્રાણી નાનીમોટી બાબતમાં પારકા સાથે જુએ છે અને એમ કરતાં એને મનમાં આશા રહે છે કે ક્યાકથી ટેકો મળશે. આ પારકી આશા હમેશા નિરાશ કરનારી છે એનું છે તે એની સાથે જ છે—એની પાસે જ છે એ જાત્ર બતાવવાનું છે પારકાની આશા તફન ખોટી છે, મૂળતુલ્ય છે, હવાના બાયકા છે, એ કેવી રીતે છે ? તે આપણે પ્રથમ ધ્યક્ષાની સાથે જોઈએ.

આ દુનિયામાં અનેક પ્રકારના પ્રાણીઓ છે. કોઈ મુખી છે, કોઈ દુખી છે, કોઈ આગ સંયોગમાં વધતા જ નાથ છે, કોઈ પ્રેમ નેવા કુશળ હોય પણ સંયોગને તાલે ઘડ દરેક બાબતમાં પાછા રહે છે. આવા અનેક દ્રવ્યો ગળી મુકાય એ સર્વને એક દિવસ મરણ તો જરૂર છે. બીજી સર્વ વાતો અચોક્કસ છે. ધન મળે. બા ન મળે, છોકરા ધાય કે ન પણ ધાય,

શિગોરદ વાગે જાય, મરાગા મિત્ર મૈત્ર. પશ્ચિત પળિવાવાળું
મૂંઝત રીંગ. ઘરસ ગ્રામસ-પુષ્ટિ વગરનું

૭ સ્થાન વધના જતા આપતાં સમસ્ત આપણે આપિચાળી વિષુ મદ
ઉપરાત પીણ (મસનની).

૮ જનુરંગ આગ અગવળ આગ પ્રકાશનું એ આગ અગ્નિ પર વિશે-
શન પગિષ્ઠમાં ઘણે તે જોવું સૌખ્યનિધાન મુખનો બદલ
મુખની આજ્ઞા રચય બનાવ કર.

પણ મોટા ચક્રવર્તી હોય, છ ખડ પૃથ્વીના ધણી હોય, જેની સાથે ધરા ધૂળતી હોય, જેને ઠાળે પર્વત ઠેલતો હોય, જેના હોકારાએ ગાત્ર ગળી જતા હોય, જેના ભગ જાગળ મોટા બહેનવના માન ગળી જતા હોય અને જેની જય હાલતા-સાલતા પોકારાતો હોય તેવાઓની નજીક જ્યારે મરણ આવે છે ત્યારે શી દશા થાય છે તેનો ક્ષી ખ્યાલ કે અનુભવ ક્યો છે ? એ વાત નજરે લેવા વગર બરાબર બાહ્યમાં આવે તવી નથી.

છ ખડ પૃથ્વી સાધનાર મોટા ચક્રવર્તીઓ પણ જ્યારે મરણ પડે છે ત્યારે ટાટીઆ (પત્ર) ધસે છે, ઓધવોય ઠરી ચૂકે છે, હવાહાડ માટે મોટા રાજવૈદ્યોને બોલાવે છે અને ઝમે તેમ કરીને જીવવા પ્રયત્ન કરે છે મોટા ચક્રવર્તી મરણ પડે ત્યારે કેવી દોડાદોડ થતી દશે તે કદપણ મુશ્કેલ નથી સાધા રજુ શેડીઓ માંદો પડે તો મોટી શ્રીવાળા ડોક્ટરો બોલાવવામાં આવે, છેલ્લી ઘડી સુખી જોઈએ જનની બેરહો (સીલજ ધ કૃષ્ણી હોડાની પેટીઓ) તેના મુખમાં નળી વાટે ઠંઠવાય, અનેક પ્રકારના નાદીપ્રચલો (Intestines) અપાય, દિરવચનર્થ જેવી કે મૃત્યુજય જેવી હવાઓ અપાય, તો મોટા ચક્રવર્તી માટે તો શુ શુ ન થાય ! પણ એ વખતે જોને જરા પણ શુદ્ધિ (Cleansing) હોય તો તેના મનમાં શુ સાલતું દશે જોનો જ્વાલ આવે. જરે ! એ તો માર્યા પછાટે, જીવે-નીચે ધર્મ બલ, પદમ પર પડ્યો પડ્યો વીસો પાટે, પણ તે વખતે જોનું જગ, નેજ કે મૃત્તા મર્ધ બ્યર્ધ છે, કિમના વગરના છે, નિરર્થક છે જોમ સિદ્ધ કરી જનાવે છે

પોતાના જગમી છ ખડ પૃથ્વી સાધનાર જને મોટા મદા મળ્યોને પણ નમાવનાર મોટા મહેનશાહો-સમ્રાટોની આ

જમી દુનિયાને નિર્માત્ર્ય ગણે છે, પણ જોવા મહાધ માણસો મસ્ત્રા પડે છે ત્યારે જોની જારે ખરાબ દશા થાય છે એ ગમે તેવા ઘેડા કાઢે છે અને દુનિયામાં જીવવાનો પોતાનો હક્ક જોઈ દિવસ જમ થશે જોમ ધારતા ન હોવાથી એ વખતે તે યેશા થઈ જાય છે મરણ વખતે જો જીવવા માટે ફાંફા મારે છે, પણ સર્વ નકામું નીવડે છે જોના ધન વૈભવ અહીં રહી જાય છે, જો પણ જોને મદદ કરતા નથી અને જે જીવ જોના બગથી જોણે સુખ્ય કર્યો હોય છે જો સુખ્ય પણ અહીં જ રહી જાય છે, જો જીવજો પણ જોને કાંઈ મદદ કરતી નથી અને સાથે જતી પણ નથી

આખી જીવગી સંકેર કરનારા, રાજાગના હોટા ભરનારા, જમરની જેમ જાટકનારા, જાકરાતીઆ થઈને ખાનારા, ખાવામાં જ જીવનસાધક સમજનારા અને કોઈ પણ પ્રકારની ખાવાની, આમળાણી, સુખવાની કે ખાવાની વાતમાં મસ્ત બનનારાઓ પણ જ્યારે કાળજીસ્વ તેની નજીક આવે છે ત્યારે પોતાના ઘેનચાળા સૂંઠી જાય છે અને તદ્દન અનાથ જેવા થઈ રાકડા બની જાય છે

આ ખરેખરી વસ્તુસ્થિતિ છે વસ્તુ કે સજ્જન ખરૂં સ્વરૂપ ન જાણનારને જરૂર થોડું થાય તેવી આ સ્થિતિ છે અને જરા પણ અતિશયોક્તિ વગર ઉચ્ચ-નીચ સ્થાનમાં આવી પડેલા સમગ્ર પ્રત્યેક પ્રાણીની થાય તેવી આ સ્થિતિ ॥ મરણ વખતે પ્રાણીના મનના જે દશા થાય છે તેનો આપણને અનુભવ ન હોય, પણ કલ્પના અશક્ય નથી જો વખતે જો કારેલા જીવજો જેવો બની જાય છે જો સર્વસ્વ સરી જતું જો નજરે જીવે છે જો ગર્વના ભોગે પણ જો જીવવા ઇચ્છે છે, પણ જોના ઉપર મમતાજનો દુર્દાત કાય થવા જોરથી પડે

હોય તેમ તે જોઈ શકે છે, એટલે એ તદ્દન નખાઈ જાય છે, હઠી જાય છે, પાછો પડી જાય છે, એને બોલવા-ચાલવામાં વિવેક રહેતો નથી અને એને મુંઝવણમાં કાંઈ રસ્તો સૂઝતો નથી. આ ‘રસ્તો’ સૂઝતો નથી એ અશરણતા છે. અત્યાર સુધી જે જાતની લહેર કે જે જાતના હુકમમાં જીંદગી ગાળી હોય તેનો અત્યારે ઓડકાર આવે છે અને એ પથારીમાં પડ્યો પડ્યો તરેહવાર પછાડા મારે છે. એનું મુખ અને એનું મન-એ બંને અત્યારે ખરાબર અભ્યાસ કરવા લાયક બને છે.

‘કૂર ચમરાજના દાંત’ માત્ર કલ્પવાના જ છે. મૃત્યુના સપા-ટામાં આવે તેનું એ રૂપક છે. આવા મોટા શેઠ શાહુકારો, લહેરી લાલાઓ અને ખૂદ શહેનશાહો કે ઈન્દ્રોની મરણ સન્મુખતા વખતે આવી દશા થાય છે એને શરણ કોનું ? એને આધાર કોનો ? એને ટેકો કોનો ? આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ છે.

(સ્વ. ૨) અમે ઊંચા ! અમને કોઈ અડે તો અમે અભડાઈએ ! અમે પ્રધાના મુળમાંથી નીકળેલા ! (જાતિ મદ)

અમે કુળવાન ! અમે પુરતીઆ ! અમે ‘ચોસલાવાળા ! અમે અગ્રેસર ! (કુળ મદ)

અમે જાતે રજ્યા ! ધન મેળવ્યું ! વેળમાં વહાણ ખેડ્યાં ! લક્ષ્મીને પગે બાંધી ! (લાલ મદ)

અમારા મહેલ ! અમારું ફરનીચર ! અમારી ઋદ્ધિ ! અમારી ફેર ! અમારી આગર ! (ઐશ્વર્ય મદ)

૧ અમુક શહેરમાં વ્યાખ્યાનશાળામાં અમુક શેઠ માટે રિઝર્વ બગા રહે તેને ‘ચોસલું’ કહે છે. ત્યાં અન્યથી ખેસાય નહિ અને ખેડેલ હોય તો શેઠ આવે ત્યારે બાહુ પડે.

અમારૂં જળ ! અમારૂં લશ્કર ! અમારા હથિયારો ! અમારો
ઠાકરો ! અમારા જોડે પ્યેનો ! (બીજા મંદ)

અમારૂં તેજ ! અમારા નાકનો ઓરો ! અમારી આખ !
અમારા બાલ ! અમારો પહેરવેશ ! (ત્રીજા મંદ)

અમારો અભ્યાસ ! અમારો તર્ક ! અમારો દલીલ ! અમારૂં
ત્રેજ્યુએટલ ! અમારાં પહેલો ! (ચતુર્થ મંદ)

અમારાં માસખમણ ! અમારાં ચૈવિદ્યારા ઉપવાસ ! અમારા
છઠ્ઠા ઉપર છઠ્ઠા પાશુ ! (પાંચમું મંદ)

ના પ્રકારના અભિમાનો-મદો બહુ સામાન્ય છે વાચતા
હસતુ જાવે તેવાં છે, પણ પ્રત્યેક મનુષ્યમાં ભરેલા છે તે બહુ
વારીકાર્મથી અભ્યાસ કરવા જેવા છે જિજ્ઞાસીમાં પણ જોની
માનવાની કુશળતા માટે મદ જોયેલ છે મોટા માણસો તે
સીક્ષકી કરે છે, પણ પોતાની નાની-મોટી વાતને જો મોટું
કે નાનું રૂપ આપે અને તેની વાતને બીજા બાજી વખાણે
જોને માટે જોને વાલવેલી લાગેલી જ હોય છે અને બીજાની
પાસેથી જો પ્રશ્ન સાંભળે ત્યારે જરૂર શાંત થાય છે અને
પોતાનો પ્રવાસ જોની નીંદળ્યો જોમ ઉઠાણમાં માને છે

જો કાંઈક સાધારણ જોકાસણ હર્ષુ હશે તો તે પણ ઠીક ટેખાડે
ત્યારે જોને મળત આવશે અને ધણીવાર તો ‘આપણે તે ઠાણું ?
સાધારણ હીએ !’ જોમ ટેખાડવાની લીતરમાં જોને પ્રશ્ન સા
સાંભળવાની રૂઝિ હોય છે ‘જરૂર માઈ ! જોએ જોણેલા તો ધણી
જોયા, પણ તમે જરા ! તમે ભણ્યા પણ ધર્મ-અનુષ્ઠ રહ્યા
છે !’ આવી વાત સાંભળવાની જોની તૃપ્તિ અને સાંભળતા
વતો તોય વિચારતાં જોને હજી અદરથી માનની રહ્યા જોઈ

થઈ છે એમ એ માનતો હોય તો તે ખાલી મનમનામણું છે, મદનો વિભ્રમ છે, પણ એ ક્યાં સુધી ?

એનામા કાંઈ શુભ હોય અને તેનું કોઈ ગૌરવ કરે એટલે કે તેનો કોઈ આદર કરે અગર તેની પ્રશંસા કરે ત્યારે આ પ્રાણી લેવાઈ જાય છે એણે કાંઈ સાફ દાન આપ્યું, પછી તેને માટે કોઈક માનપત્ર આપે ત્યારે આ ભાઈ પોતાને ઘડીભર કર્ણુ જેવો માને છે. એ કોઈ મોટા જલસાને પાર ઊતારે અને પછી એને માનપત્ર મળે એટલે ભાઈસાહેબ દુનિયા ઉપર ઉછળીને આવે છે. પોતે કોઈ સંસ્થા સ્થાપે અને એને અંગે પોતાની જાહેર પત્રોમાં પ્રશંસા વાચે એટલે જાણે પોતે ભવસમુદ્ર તરી ગયા એમ માની લે છે. પોતે જલમાં દેશસેવા નિમિત્તે ગયા, પછી એનો વરઘોડો નીકળે ત્યારે એ મૃત્યુલોકમાંથી દેવ થઈ ગયા માને છે, આવા અનેક પ્રસંગો છે. નાના ભાપણનાં મોટાં રૂપકો છાપામાં આવે એટલે ભાઈશ્રી હરખાઈ જાય છે. લોકો તો કોઈ પણ કળા કે આતુર્ય દેખે ત્યાં ભક્તિ કે આદર જરૂર બતાવે છે, પણ આ ભાઈ તેનો હાર્દ સમજતા નથી અને પોતાની જ મોટાઈ થઈ હોય, પોતાનું ગૌરવ વધ્યું હોય એમ માની ઊંચો નીચો થઈ જાય છે અને જાણે કે જાણનાં ન સમાય તેટલો પહોળો થઈને ફરે છે. પણ આ ગૌરવ ક્યાં સુધી ? કેટલું ? કેટલા વખત માટેનું ? અને એ ગૌરવશીલતા કેવી ?

આખરે એ ગમે તેવો મોટો હોય, પોતાની જાતને એ ગમે તેટલી મોટી માનતો હોય પણ એ છેવટે ‘નરકીટ’ છે—મનુષ્યરૂપે નાનો સરખો કીડો છે, આખી દુનિયાની નજરે તદ્દન નાનું પ્રાણી છે એની પોતાની દુનિયા એટલી નાની છે કે એ નાની વાતમાં પોતે જાણે કેવો મોટો હોય તેમ માની લે છે.

દેવકી પ્રાણી કેદ થવા મથે છે અને જલ્દી નાના વિજ્ઞાનમાં કદાચ સંયોજાને લઈને તેનો સફળતાવાળો ભાવ પૂજાતો પણ હોય, પરંતુ આખરે તે થજો નાનો પ્રાણી છે, બીજા કુલ દિસાળ વગરનો તુચ્છ પ્રાણી છે અને જેની જનતા કાળની અપેક્ષાએ કાંઈ જણના પણ ન થાય એવો છે તે જનતા ધ્યાન ન એવાય તવો હવે છે આવા મહત્તા વિજ્ઞાનમાં પડેલા અને સાધારણ યુવના જોઈએ પોતાને મોટા માનનાગ નરહીટની જે દશા ક્યા મુખી ચાલશે ? કેટલો વખત ચાલશે ?

અમરાજ એવો તો આકરો છે, એવો ભયકર છે અને એવો તો અક્ષમ છે કે જે કોઈને છોડતો નથી, જતા કરતો નથી, અવતરી જન્માર નહેવા દેતો નથી જેવી એ દેવની એના તરફ વાકી આપ થઈ, જેવું એ દેવે એના ઉપર હટાણ નાખ્યું કે જે બાઈ ખણાસ ! એના મોઢા સર્વ પાણીમાં ! એના માનપત્રો સર્વ કાળકામાં ! અને એના છાપાના નામો તો ક્યાંના ખણાસ થઈ ગયા હોય ! જે પાકી અવતરીવાળા અમરાજ કોઈને છોડે છે ? અને ન છોડે તો તે વખતે જાતિ, લાભ વગેરેના મોઢા આલ આપશે ? કે માનપત્રો ગણ જ આપશે ? જવું છે એ ચોક્કસ વાત છે અને તે વખતે આખી હાજીના ચિત્રપટે સિનેમા પીડીશ્વરની પેઠે દર્શન દેવાના છે તે ચોક્કસ છે ત્યારે ક્યારે અમરાજ પો એક વાની નજર દેકશે ત્યારે તમારું કુળવાનપણ ક્યા જશે ? અને તમારા અભિમાનો ક્યા પોજાશે ? અને તમારા માનપત્રો શું આટો દાય દેશે ? અર્થામુખી અમરાજ આખો નથી અથવા તો એણે એક વાની નજર દેલી નથી ત્યામુખી જ આ અભિમાનો અને જોડવો છે આખો બધ થઈ એટલે ‘આપ મુજે સારી દૂજ ગઈ દુનિયા’ સમજો, વિચારો, ચિંતવો. જે વખતે આપા કોનો ? જે વખતે ચાલુ કોનું ? જે વખતે ટોકો

કોનો ? અને ધ્યાનમાં રાખવું કે આપણું ગમે તેવું સ્થાન આપણે માનતા હોઈએ, પણ યમરાજની નજરમાં તો આપણે એક નાના કીડા છીએ. એ વાંકી આંખે જુએ તે ઘડીએ એ આપણને ચોળી ચઘદી ફેંકી દે એવી સ્થિતિમાં છે અને તે વખતે આપણો આધાર શો ? એ વિચારવાનું આપણું કામ છે.

(ગ ૩) ઉપર ખસે શ્લોકોમાં જમદેવ આવવાનાં વાળાં વાગે છે ત્યારે પ્રાણીની શી દશા થાય છે અને તે વખતે તેને કોઈ શરણ આપતું નથી, તે હાંફોહાંફો ગળી જાય છે અને મનના ઘોડા દોડાવે છે એ વાત કરી. જ્યારે મરણ એને પોતાના સપાટામાં લે છે ત્યારે એની સર્વ રાજધાનીમાં શું થાય છે અને તેની વસાવેલી દુનિયા કેવી શીર્ષવિશીર્ષ થઈ જાય છે અને તેનો કેવો ભોરકુટો નીકળી જાય છે તે આ શ્લોકમાં બતાવી તેમથી સાર એ બતાવે છે કે એની દુનિયાની કોઈ પણ સારી-માઠી ચીજનું એને શરણ રહેતું નથી, તેને તે વખતે એ કાંઈ કામમાં આવતી નથી અને એના તરફથી કોઈ પ્રકારનો ટેકો એને મળતો નથી.

એ ગમે તેવો મોટો પ્રતાપી હોય, એનો પ્રભાવ ગમે તેટલો પડતો હોય, એના પડકારમાં અનેકનાં ગાત્ર ગળી જતાં હોય, પણ મરણને એ વશ પડ્યો એટલે એનું મરણ થયું કે એ સર્વ ખલાસ થઈ જાય છે મોટા અલેક્ઝાંડર (સિકંદર), પોંપી, સીઝર કે શાહજહાન જેવા શહેનશાહો મરણ પામે છે એટલે એનો સર્વ પ્રતાપ નાશ પામી જાય છે, એના નામે આસકો પડતો હોય છે તે ખલાસ થઈ જાય છે અને એના પ્રભાવથી પૃથ્વી ધણધણતી હોય છે તે સર્વ ખંધ પડી જાય છે. આખી પ્રજાને નચાવનારાના હાથ નીચા પડે છે એટલે એના નામને

અમલાર પૂરો થઈ જાય છે એ કલાક ઉંઘી જાય તો જનરમા
ટકાઓના ફેરફાર થઈ જાય છે તે જ જનરમા તેના મરણને
દિવસે એક દિવસ બધ રહે છે, પણ પછી ઘોર અધારી થતી.

પ્રાણીની સ્વપત્તિ, એના ધન, દોષત, ખજાના, એનું મૌવન
અને એનો પડછે. એ સર્વનું તેજ ગળી જાય છે એણે લાગે
મેળવ્યા હોય તે નકામા થઈ જાય છે અને એના જીવાનીના
જનકારા ઠંડા થઈ જાય છે મરણ પછી તેઓદાનિ એટલી મોટી
ધાય છે કે ઘોડા વર્ષ પછી એનું નામ યાદ કરતા પણ પ્રયાસ
કરવો પડે છે અને બીજો મુગ ખાવે ત્યાં તો એ લગભગ સર્વથા
મૂલ્યાર્થ જ જાય છે મોટા ચહેરના મુવકો કે ગામડાના છેલ્લગાઉ,
તાલોમળાજ કે એન્ડો જમીન લેખ થયા કે એની સાથે તેજ કે
અમલારમાથી કાંઈ રહેતું નથી અને એ સર્વ ગળી જાય છે.

પ્રાણીમા કોઈ જાતનું ધૈર્ય હોય, એણે ખિત્તની સ્થિત્તા
પ્રાપ્ત કરી હોય કે એવા શુભો પ્રાપ્ત કર્યા હોય તે પણ મરણને
વશ પડતા ખલાસ થઈ જાય છે મરણ વખતે પ્રાણી ધીંગલ
શુમાવી એણે છે અને મર્યા પછી તો ધીંગલ હતી કે નહિ એ
સવાલ પણ નકામો થઈ પડે છે એણે સારા કે ખરાબ
ઉદ્યોગો આદર્યા હોય તો તેના પૂરતા તો તે સર્વ ખલાસ થઈ
જાય છે મોટા કારખાના ચક્ર કરનાર, અનેક મિલો ચલાવનાર
કે કોઈ વિશિષ્ટ કાર્ય આદરનાર સર્વ અહીં મૂકીને જાય છે
એની નજરે એવા ઉદ્યોગો સર્વ ખલાસ થઈ જાય છે, દૂર નામી
જાય છે અને પછી કદાચ યાત્ર્યા કે તો પણ એને તો એ સર્વ
ખલાસ જ છે એને ઘેર એ આવે કે એના કારખાનામા આવે
તો એને 'ભૂત' ગળીને મારી પડેલી કાઠી મૂકે છે, એને
મર્યાના ધુમાડા આવે છે અને કારણથી દટકાવે છે.

અરે ! ખીજી વસ્તુની વાત શી કરવી, પણ એનું પોતાનું શરીર જેને એણે પંપાજ્યું-પોષ્યું હોય છે, જેની ખાતર એણે ઠંડી, તાપ, અગવડો, ઉપાધિઓ સહ્યાં હોય છે, જેને માટે અનેક દવા-ઉપચાર કર્યા હોય છે, જેને હવા ખવરાવવા અનેક સ્થાનકોએ લઈ ગયેલ હોય છે અને જેને ચાંપી-ચંપાવીને, તેલના માલેસ કરાવીને, સાબુ લગાવીને, નહાઈ-ધોઈને સાફ કરેલ-પોષેલ હોય છે તે શરીર પણ તદ્દન સામર્થ્ય વગરનું થઈ જાય છે એનામાં ભીમ, સેન્ડો કે હરક્યુલીસ જેટલું બળ હોય તો પણ એ મરણને શરણ થાય છે ત્યારે એની સર્વ નાડીઓ તૂટી જાય છે અને એ શરીર કોઈ પણ પ્રકારનો જવાબ આપતું નથી. એના શરીરમાથી વાયુ એક પછી એક નીકળી જાય છે અને અતે હૃદય ગંધ પડી જાય છે એટલે પ્રાણપોક મૂકાય છે. એની નાડીઓ તૂટે અને એને ડચકાં આવે ત્યારે એના મજબૂત શરીરની અદર શું શું થતું હશે તે જોનાર ભોઈ શકે છે, પણ એનું પંપાળેલું-પુષ્ટ કરેલું શરીર પણ એવા ખરી કટોકટીના સમયમાં તેની બાબુએ ઊભું રહેતું નથી, એને કોઈ પ્રકારનો ટેકો આપતું નથી અને એના સંબંધમાં એણે કરેલી ગણતરીમાંની એક પણ એ સાચી પાડતું નથી, આવી રીતે એના પોતાના શરીરનો પણ એને ટેકો મળતો નથી.

એક ઘણી વિચિત્ર વાત છે. તે એ છે કે આ પ્રાણીની આખી પ્રવૃત્તિ પૈસા મેળવવા, વધારવા અને રક્ષણ કરવામાં ઘણુંખરું રોકાયેલી હોય છે. એને પૈસાની વાતોમાં ઘણી મજા આવે છે. એ પૈસા પણ એને કોઈ જાતનું રક્ષણ આપતા નથી, કાળના પાશમાથી એને બચાવતા નથી અને એને કોઈ રીતે જીવાડતા નથી ઊલટું એના મરણ પછી એના પૈસા મેળવવાની એના બાધવો ખટ-ખટ કરે છે, દોડાદોડ કરે છે અને મરનારને યાદ કરવાને

બહારે જોયું કરેલા વિદ્યની ટીકા કરવા માટે છે એમા નો
એક છેકરારને વધારે અને બીજાને સહજ જોણુ જામ્યુ હોય
તો એમ હો મળા । કોર્ટમા કેટલા જોરોટો આવે છે, ત્યા
મરનારને વિદ્ય કરવાની શુદ્ધિ નહોતી, વિદ્ય કરવાની શક્તિ
નહોતી, એના ઉપર અન્ય સબખીએ હજાણુ કર્મુ હજુ, એની
મિશ્કત વહીસોપાજિત હોઈ એને વિદ્ય કરવાની સત્તા નહોતી
વિશેષે જગડાઓ ચાલે છે અને જે દ્રવ્યની પાઈએ પાઈ
અનેક કદ કરી, સાચા-ખોટા કરીને મેળવી હોય છે તે વેડકાર્મ
જાય છે મૂતક ઉપર બીધો પડે તેમ અનેક માણસો એના
ઉપર ટાપી બેઠા હોય છે અને તેને જોડાનમેડાન કરવામા
મળા માને છે જે દ્રવ્ય મેળવવા કે જળવવા અગીરથ પ્રયાસ
કર્તા હોય કે લેવાની જેમ જોડી કરી હોય એ પૈસા એને
કોઈ પણ પ્રકારનો ટેકો આપતા નથી, યમદેવને એક ઘડી
ચોક્કી શક્તિ નથી અને બગડતા પરણવને મુધારી શક્તા નથી.

અસહના વખતમા નિર્વંશ જાય ત્યારે સગાઓ માલીક થવા
આવતા અથવા રાજા સર્વ ધન છુટી લેતા અથવા જમ કરતા
તે વખતે કોઈ મરનારના મુજનો વિચાર જામ્યે જ કરતુ
અને અત્યારે કોર્ટ કે હરબારમા પૈસાનો જે ફેજ થાય છે તેની
કર્મકથા જાણીતી છે એવા પૈસા માટે અર્થ અને પરિણામ
વગરનો વીર્ધવ્યથ કોઈ સમજુ કરે નહિ, પણ એ વહન જુદી
જાગવ છે અહીં પ્રસ્તુત વાત એ છે કે એ પૈસા લેવા જામ્યો,
સગાઓ કે સ્વજનો દોડાદોડ કરે છે, પણ એ પૈસા આ
જામ્યોને કોઈ જાતનુ શરણુ, જાધાર કે ટેકો આપતા નથી
આ પરિચયમાં ઘણી જરૂરી વાત થઈ ગઈ છે, તેથી જીવની
વિચારણામા જદુ લગાણુ ન કરતા સુક્ષેપમા પતાવજુ

મારા ભાઈને !' કહે છે એના પ્રીતિ જરૂર હોય. બાકી પુત્રો, પુત્રીઓ તો એના સાસુ જ એનાશ એટલે એમની પ્રીતિનો સવાલ શો હોય ? અને સમાજો તો જરૂર સારામાં જ રાહ યાય, એનો ઉત્કર્ષ દેખી પ્રોતિરસમા એકલા નહાય એમા નવાઈ નથી. આ સર્વ તો હજનની હજળી બાબુ વર્ણવી છે

આવી રીતે આખી સારી મુદ્દિ બમી હોય, ચારે તરફથી હિતના આશીર્વાદો મળતા હોય, પ્રેમના જોવાવણા લેવાતા હોય, પરદેશ બાંધ તો પત્રો પાઠવાતા હોય, જેલમા હોય તો કન્ટેનરું લેવાતા હોય, પાસ દહાડા સમાચાર ન આવે તો તારથી મુળસમાચાર મગાવવાનો ઈનાવજ થતી હોય—એવા પ્રાણીને પણ જ્યારે મરણ આવે છે ત્યારે એનું ઠોઠું રક્ષણ કરી શકતું નથી, એને ઠોઠનો ટેકો મળતો નથી અને ઠોઠ એને બહલે પમાડીમા સૂતા નથી

એક વાન છે એક સાચા ઉદ્દેશક—સત સાધુને એક પ્રાણી મળ્યો. ઘરનો મુખી હતો. શુભની વાત સાંભળી મુજબ વૈરાગ્ય થયો પણ મોખ ન છૂટે. સત ખરો મનેહ કેવો હોય છે તે જનાવવા તાકટો રચ્યો. મુમુક્ષુ (પ્રાણી) ઘરમા જોડોને મૂક ગયો. અસહ્ય પેનની વેદનાના ક્રોધ કર્યા મામના બાવા, ભૂત, વૈદ્યો બોલામ્યા ઉપચાર ચાલ્યા પણ દોગીની પીડા વધતી જ ચાલી વ્યાધિ હોય તો મટે ને ! અતે સત આખા બજવો વેગ અને ટીલાટપકનો પાર નહોતો. એણે તળીઅન તપાસ વાનો દેખાવ કરી હૃદયાર્થ કેસ છે એમ બહાર કર્યું આખુ મહા દાઈક નિશ્ચિત થયું. અતે પ્રાણીનો પ્યાલો લીધો. ત્રણવાર તેના શરીર પર ફેરવ્યો અને કર્યું કે આ પ્રાણીમા સર્વ વ્યાધિ

ઊતરી ગયો છે. જે આ પાણી પીશે તે મરી જશે અને ભાઈશ્રી ઊઠશે. અત્યાર સુધી માતા, ભાઈ, પિતા, પુત્ર સર્વ પ્રાણુ આપવા તૈયાર થવાની વાતો રડતાં રડતાં બોલતા હતાં તે સર્વ ચૂપ થઈ ગયાં સ્ત્રીએ પણ વિચાર્યું કે હું જઈશ તો નવી આવશે ! સંત કહે: ‘ ઊઠ, ભાઈ ! જોયું ? ’

આ તો તદ્દન સાદી વાત છે. કોઈ શરણુ આપી શકે તેમ નથી અને આપવાના પણ નથી. ગમે તે સ્વજન આવે તે ખાલી પ્રાણુપોષ મૂકનારા છે, બાકી મરણુ કોઈને વશ થતું નથી અને એ આવે ત્યારે તેને કોઈ અટકાવી શકતું નથી. એ પ્રાણી ગમે તેવો સંત-સુખ આપનારો હોય કે ગમે તેવો ભલો કે ભૂંડો, વહાલો કે દવલો, રણાઉ કે ઉડાઉ, ભણેલો કે અભણુ હોય પરંતુ કોઈ પણ સ્વજન તેને રક્ષણ આપી શકતું નથી અને મરણુને થોડી વાર થોભાવી પણ શકતું નથી આમાં નિર્રર્થક ટીકા કરનારાં સગાંઓ, બાપના મરવાની રાહ જોતાં બેસી રહેલા ઉડાઉ પુત્રો, ધણીનો પ્રેમ હારી ગયેલી શોકચના શદ્યવાળી ભાર્યા કે એવા કેસોનો સવાલ નથી, ત્યાં તો કોઈ આડો હાથ દેવાનો ખ્યાલ પણ ન કરે; પણ દુનિયાની નજરમાં સારામાં સારા પ્રેમને પાત્ર થવા સર્જાયેલ થોડા આર્શસુખી-ઓને પણ જ્યારે તેઓ મરણુદશાની નજીક જાય છે ત્યારે તેમના આવા જ હાલ થાય છે એ આપણા દરરોજના અનુભવનો વિષય છે. એક પણ સ્વજન મરણુથી આ પ્રાણીનું રક્ષણ કરી શકતો નથી એ સિદ્ધ વાત છે.

સર્વ રીતે સુખી ગણાતાની આ સ્થિતિ છે, બાકીના માટે શું હોય તે સમજી લેવું.

(ધ્રુવપદ) ત્યારે આવી સ્થિતિમા કરવું શું ? આ તો મારે કસાણા ના તો બસાણાની જેમે પાઠો જણ્યા જેવી વાત થઈ ! આપણા પોતાના સ્વજનો-ધરના માણસો ઉપર આધાર ન રાખી યદીએ ત્યારે જવું ક્યા ? કરવું શું ? જાના ઉપર એક ધ્રુવપદ કહે છે એ પ્રત્યેક જાણ સારી જોઈવાનું છે તેનો ભાવ ત્રીસે પ્રમાણે છે —

આમા ગીનમા જતાવારી અને ઉત્તર ક્ષેત્રોમા જતાવાઈ ઝંઘુ તેમ કોઈ વસ્તુનો, સજખીનો કે સગાનો ટેકો આ છવને અઢીને વળતે નથી, એ વાત તો સમજાવી, પણ એમાથી કોઈ મનો ખરો કે ખાલી મુઝાઈ મરવાનું ન છે ? આ પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે આવે વળને બીજું તે કોણ મદદ કરે ? જ્યાં સમાવડાવા તો શું પણ શરીર પણ ઠંડું પડી જાય, નાડીઓ પણ તૂટી જાય ત્યાં બીજા કોણ પામે આવે ?

ત્યારે ધ્રુવ એના ખરા આશરમા ટેકો આપે છે છવ નમા નેટલી અઢિયા વણી દીધી હોય, ન્યાયમાર્ગે પ્રવર્ત્યા હોઈએ, સાચી સલાહો આપી હોય, તમે તંબા જોખમે સત્ય માર્ગ આદર્યો હોય, બચકર પ્રયત્નોમા મન પન કાજુ રાખ્યો હોય, પગ્ગો તરફ નજર પડ્યું ન કરી હોય, વગર હાંકવું શીખું ન હોય, દીન જનોને દાન દીધા હોય, પ્રજાવર્થ પાળ્યું હોય, દલને દૂર રાખ્યો હોય, માનના પ્રયત્નોની આડા દામ દીધા હોય, કપટભગતા જોમ કોઈને ન કર્યા હોય, જોગ આગ ન દીધા હોય, આડીમુઝાઈ ન કરી હોય અને પ્રામાણિક છવન છવી ને કોઈ નૈતિક કે આવર્તિક પ્રગતિ કરી હોય એ સર્વનો ખરો આધાર તેવે વળને યાવ છે એ વળને એ સાધો ટેકો આપે છે અને એ જોના ખરા સ્વરૂપમા તેવે આપત્તિને વળને

જરાજર યાદ પણ આવે છે. એનું શરણુ જરાજર થાય છે. કહેવત છે કે ‘સુખે સોની ને દુઃખે રામ.’ રામ એટલે અહીં પોતાના ડંદદેવ સમજવા.

ધર્મમાં બે વિભાગ હોય છે: તત્ત્વજ્ઞાન અને નૈતિક વિભાગ. નૈતિક વિભાગમાં આંતર અને બાહ્ય વિભાગ આવે છે. આંતર-મનોરાજ્યમાં સર્વ મનોવિકારોનો સમાવેશ થાય છે. એના પર વિજય મેળવવાની ચાવી—આ Ethics નો વિભાગ આવે છે. બાહ્યમાં એને પ્રાપ્ત કરવાની ચાવીઓ—માર્ગો એટલે ક્રિયાઓ હોય છે. એ સાધનધર્મોની ઉપયોગિતા પુષ્ટક છે. પણ ધર્મના જરો ઉપયોગી વિભાગ આંતરદશા પર કેટલી અસર થઈ તેમાં આવે છે.

એ ધર્મને અગે પરીક્ષા કરીને સ્વીકાર કરવાની જરૂર છે. આંતરરાજ્યમાં જાડુધા મતભેદ પડતો નથી શુદ્ધ જીવન જીવવાનો, સત્ય વચનોચાર કરવાનો, અન્ય જીવની હિંસા ન કરવાનો ઉપદેશ લગભગ સર્વ ધર્મો જુદા જુદા આકારમાં આપે છે મોહમમત્ત તથા આત્મારામને એના સ્વરૂપમાં ઓળખવા પ્રરૂપણ થતી આવી છે. એ ધર્મ આ પ્રાણીએ કોઈ કોઈ વાર જરૂર સ્વીકાર્યો પણ હોય છે તે તેને શરણુ આપે છે, તેને તે ટેકરૂપ થાય છે અને તેના ઉપર આધાર રાખવામાં તે હેતરાતો નથી.

એ ધર્મોના દર્શનવિભાગ વિચારી જે ધર્મમાં પરસ્પર વિરોધ ન આવતો હોય, જેમાં આગળ પાછળ સત્ય એકસરખું આદ્યું આવતું હોય તેનો સ્વીકાર કરવો અને તેનું શરણુ લેવું.

વિનયવિજય ઉપાધ્યાય કહે છે કે અમે જૈન ધર્મને સારી

રીતે તાવી જોયો છે એનાની પરીક્ષા જેમ કય, છે અને તપથી ઘાઘ છે તેમ અમે તેની પરીક્ષા કરી છે તેના વિધિ અને નિપેધના માર્ગો ખૂબ વ્યક્તી જોયા છે અમે એના તત્ત્વ માર્ગમાં પણ ખૂબ ઊંઠા કિતર્યા છીએ અને અમે ભારીકીમાં કિતરી એનાં નય અને પ્રમાણ સત્ત્વ સમજ્યા છીએ, અમને એમાં અપેક્ષાઓ સમજાવી છે અને આખા માર્ગમાં અમે પૂર્વાપર વિગેધ જોયો નથી એના વિધિમાર્ગમાં ગમે તેટલા મતભેદો હશે, પણ એના હાર્શનિક વિભાગમાં એક જ મત છે એનો હર્મનો સિદ્ધાન્ત અવિચળ છે, એની નિગોહની અવસ્થા વિચારણીય છે અને એનું સ્વાદ્વાક સ્વરૂપ અમને ખાસ આકર્ષક લાગ્યું છે

તમે જે જૈન ધર્મનો આશ્રય કર્યો તો તે તમને જરૂર 'શરણ' આપશે એમ અમે ખૂબ વિચારથી કહીએ છીએ તમે કોઈ પણ ધર્મનું શરણ કરો તે તમારી મરજની વાત છે, પણ તમે જૈન ધર્મનું શરણ કર્યો તો તેમાં ઉતરાણો નહિ એ અમે અમારા અભ્યાસ અને અનુભવથી કહીએ છીએ

દૂકામાં ધર્મનું શરણ લેવાનો આદેશ છે તેઓ કહે છે કે તું ધર્મનું શરણ કર, તેમાં પણ પરીક્ષા કરીને જૈન ધર્મનું શરણ કર.

ઉપરાત એક વાત ખાસ કરવાની છે વિશિષ્ટ પવિત્ર ચરણ-ચારિત્ર તેનું તું સ્મરણ કર, તેના ઉપર આધાર રાખ અને તેને તારા જીવન સાથે વળી દે. ચારિત્રરાજના મહિરમાં જે શ્રમા, આર્ચવ, માર્ચવ, સુહિત (લોમત્યાગ), વપ, સ્વયમ, સત્ત્વ, શૌચ, અક્રિયનત્વ અને પ્રણયધર્મરૂપ ધર્મો

છે તે અથવા શ્રાવકનાં જાર ત્રતો છે તે તને ચરણુ આપશે. એનું સ્મરણુ પણ તને ટેકો આપશે. એનો નામોચ્ચાર પણ તને અકળામણથી દૂર રાખશે અને એની સાથે આત્માનુસંધાન તને અદિતીય ટેકો આપશે ચારિત્રનો મહિમા વર્ણવવાનું આ સ્થાન નથી. જાણ સર્વ ક્રિયાઓની અસર વર્તન (ચારિત્ર) પર કેટલી થઈ છે તે જ અંતે જોવાનું છે. અંદર ભીનાશ-કુખાશ ન આવી હોય તો જાણ ક્રિયા નકામી તો નથી, પણ તત્કલાપે ક્ષયા અંતે આ આત્માને વધારે દૂર લઈ જતી નથી. મેરૂપર્વત જેવડો ઢગલો થાય તેટલાં ઓઘા-મુકપત્તિ આ હવે કર્યાની વાત મુપ્રસિદ્ધ છે તે આ દૃષ્ટિએ છે. માત્ર તું ચારિત્રનું સ્મરણુ કર માત્ર ક્રિયાની અપેક્ષાએ નહિ, પણ હવવાની તીવ્ર ઇચ્છાથી એનું સ્મરણુ કર. એનું સ્મરણુ માત્ર તને ટેકો આપશે, તારો આધાર બનશે અને વિશાળ દરિયામાં તારી પડએ ઊભું રહેશે એ ચરણુ-ચારિત્ર સાથે અનુસંધાન કરી લે, એની સાથે તું એકમેક થઈ જા અને નેનો તારી સાથે એક તાર કરી દે એ તને ટેકો છે, ખરો આધાર છે.

‘ ચરણુ ’ નો અર્થ પગ. મહાપવિત્ર પુરુષોના ચરણયુગનું સ્મરણુ કર-એ અર્થ પણ શક્ય છે, પરંતુ વિષયની ઘટના સાથે ચારિત્ર અર્થ વિશેષ અનુરૂપ જણાય છે. પગનું સ્મરણુ થતું નથી, પણ તેની પૂજા થાય છે. આ ધ્રુવપદ દરેક ગાથાને અંતે ખાસ બોલવા અને વિચારવા જેવું છે. નિગ્રાહ યતાં આત્માને એ મોટો ટેકો આપે તેમ છે અને એ ટેકાની એને એ વળતે ખાસ જરૂર છે.

૨. નાના પ્રાણી કે મનુષ્યની તો શી વાત કરીએ પણ મોટો રાજા હોય, મોટા રાજાઓનો પણ રાજા હોય, એની ચારે

ખાત્રુએ ઘોડા, રથ, હાથી અને હરકરીઓ હોય, એનું રક્ષણ કરવા એના ખાત્રુ રક્ષકો (જોડીગાર્ડો) તૈયાર હોય, એનું હરકર દુનિયામાં અજેય જણાતું હોય, એની સેનાએ કદી હાર ખાધી ન હોય, એની બૃહદ્દરચના ઘણી સુચવણવાળી હોય, એનું પોતાનું જળ પણ અતિશય પ્રસિદ્ધિ પામેલું હોય અને એવી રીતે એ મોટા કિશ્તીઓથી, શસ્ત્ર-અસોથી અને લડાઈની તથા જગ્યાવની સર્વ સામગ્રીઓથી સુરક્ષિત હોય, એનું એકલાનું ભેર એકઠો સેનાનીઓને પૂરું પડે તેવું જતાવાયું હોય—એવો મોટો છત્રપતિ હોય એને પણ એ યમરાજ એક સ્વપ્નવારમા ઊચકી લે છે, એક ઘડીના છૂટા ભાગમા જમીન પર રમદોગ્રી નાખે છે અને એમ કરવામા એને જરા પણ શકા કે વિચાર થતા નથી.

હરિવાના કાઠા નજીક એક ગણ અથવા કલકલ પહોં ધાય છે એ તદ્દન સંદેહ હોય છે એનો ખોરાક માછલા હોય છે એ જેમ માછલાને પોતાની ચાચમા ઉપાડી લે તેમ મોટા રાજા, મહારાજા કે ચક્રવર્તીને યમરાજ ઊચકી લે છે એ વખતે રાજાનું મોટું હરકર કે એના હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ, પદ્ધતન, જેરા પ્લેનો કે મશીનગનો કાંઈ કામમા આવવા નથી, કોઈ એની આઠો હાથ કાપી શકતા નથી અને હરકરની વચ્ચેથી, વક્ર કિશ્તીની અંદર થી અને સામગ્રીઓની લીવરમાથી એથી એને ઉપાડીને યમરાજ એક સ્વપ્નમા ચામ્યો જાય છે (મૈનિક શબ્દ મોટા મત્સ્યવાચક પણ છે મોટા મત્સ્યો નાના મત્સ્યોને નિરતર જખ્યા કરે છે)

આ વખતે એ મોટા મહારાજાને યરણ કોનું ? ટેકો કોનો ? આધાર શેનો ? રાણીઓ રહે, વેંચો હાથ ખ જેરે, દાઝીઓ રાજીઆ લે, અમાત્યવર્ગ હાથ જળતરા કાઢે, પણ એ સર્વ નકામું નીવડે છે અને એ જાણની વચ્ચેથી ઉપડી જાય છે વાત એ છે કે —

જાતું છે છ, જાતું છે જરૂર; કાયા તારી કામ ન આવે,
જાંખા થાશે તૂર.
ચક્રી સરખાં વાટી ગયાં, આકાશનાં તૂર, જાતું છે છ. વિગેરે.

મોટા માંધાતા જેવા રાજાઓ ગયા, વિક્રમાદિત્યો ગયા, સિદ્ધ-
રાજા જેવા ગયા અને આખી મુગલાઈ પણ ઉપડી ગઈ. નેપોલીયન
મેંટ હેલિનામાં કેદ થયો, શાહજહાન કેદમાં મુઓ, ઔરંગઝેબ
દક્ષિણમાં ખલાસ થઈ ગયો અને ઋષભદેવ પર કાકિણી રત્નથી
નામ લખનાર પ્રદ્ધદત્ત, મુબૂમ જેવા ચક્રવર્તીઓ પણ ગયા !
અલ્લેકજાનરને પૃથ્વી છતવાની ગાકીમાં રહેલી ન જડી ત્યારે
સમુદ્રને સાધવા ગયો, મુબૂમ ખીજે ભરત ખંડ સાધવા ગયો,
પણ અંતે સર્વ ગયા ! એ દરેકે મરતી વળતે પછાડા માર્યા છે
અને માર્યા પછાડયાં છે. ત્યારે તું તે કોણ માત્ર ! વિચાર કે
એવો અવસર આવશે ત્યારે તું કોનો આધાર લઈશ ? તારી
છાતી ઉપર હાથ મૂકી નિરાંતનો શ્વાસ લઈ શકીશ ? આનંદથી
જઈ શકીશ ? હજુ પણ સાંભળ એ મુદ્દા ઉપર ઘણું કહેવાનું છે.

૩. એવા રાજાઓ નો ઉઘાડી રીતે ગયા અથવા તેને યમ-
રાજે ઉપાડી લીધા, પણ પ્રાણી કદાચ સખત લોહાના ઘરમાં
પેસે, તીજેરીમાં ઢંકાઈ જાય, કપાટ બંધ કરીને બેસી જાય
કે પટારામાં પેસી જાય અથવા તો દીન-શરણાગતની પેઠે
પોતાના મુખમાં તરખણું લઈ યમરાજને વિનંતિ કરે કે ‘હે
દેવ ! મને તો છોડો ! મને બચાવો ! હું તમારે શરણે
હું !’ (પ્રાચીન સમયમાં રાજાઓ લડતાં, પણ દુર્મન મોંમાં
તરખણું લે એટલે છોડી દેતા. અત્યારે પણ સદેશ વાવટો
ખતાવો એટલે લડાઈ બંધ પડે છે અને મુલોહ થાય છે.)

પણ આ ચમત્કેવને તો હયાનો છોટો આવતો નથી એ તો ફરેકના કોઝીઆ કરવામા મળા માને છે, એને વજમય ધરમાથી પકડતા વાર લાગતી નથી કે એની પાસે મુખમા તરખમુ લઈ કચેલી પ્રાર્થના જર આવતી નથી. જેમ પરમાધામી દેવોને નાર કીના છવોને ત્રાસ ઉપજાવવામા મળા આવે છે અને તેઓને રહતા-કકગતા બુલો ત્યારે એ નીરાની જેમ શાળ માય છે તેમ નિર્ઘ્યતાના મુકપાર્થમા નાચ કરી રહેલ ચમત્કેવ કોઈ પણ પ્રાણીને છોડતો નથી

વગી એનામા એક નિશિષ્ટતા અલવા નીચતા એ છે કે બીજા પ્રાણીઓ સારા અર્થમા સર્વને સરખા ગણે છે અને સર્વને સરખો લાભ આપે છે ત્યારે આ ચમત્કેવ છવ લેવાની જાગવમાં સર્વને સરખા ગણે છે એને મન કોઈ મોટો નથી, કોઈ નાનો નથી, એ તો નીચતાની પરકાઠાએ જઈ મોટા કે નાનાને-સર્વને શરીરથી છૂટા પાડી, એના સુગ્રાસજીવીને રહાવી એથી જાય છે એના આવા સર્વને સરખા ગણવાના તુચ્છ જાવ પર ક્ષમાનતા હો ! ધિક્કાર પડો ! પણ એમ કહેવાથી કાંઈ વળે તેમ નથી-તેને જરા પણ ક્યા આવે તેમ નથી

ક્યારે રાજાનો પરિવાર કે તેનું લોકર નકામું થાય છે, છૂપાઈ જવાના પ્રયોગો નિષ્ફળ જાય છે અને બતાવેલી લાચારી ને ફરેલી પ્રાર્થના ઉપયોગ વગરની બને છે ત્યારે એની પાસે શરણ કેવું ? આમાથી બચવા માટે કોઈ ઉપાય કારગત લાગતા નથી

હજુ કાંઈ બીજા ઉપાય હોય તો તપાસીએ. આ તો સર્વ પ્રકારે નિરાશા મળે છે ચાસી, જાગળ વધી, કાંઈ કરતા કાંઈ ઉપાય શોધ્યો મળે છે ?

૪. વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરવાથી આકાશમાં ઊડી શકાતું, સમુદ્ર તરીકે શકાતો અને એવા આશ્ચર્યો થતાં. મંત્ર (રસ) સિદ્ધ કરવાથી સોનું થઈ શકતું, શ્રી-પુરૂષને વશ કરી શકાતાં વિગેરે મહા ઔષધિઓના ઉપયોગથી આકરા વ્યાધિઓ સુધરી શકતા. આવા અનેક દાખલાઓ કથાનકોમાં નોંધાયેલા છે. વિદ્યા અને મંત્રના પ્રભાવથી દેવતાઓ વશ થતા અને દેવતાઓ અનેક કામ કરી આપતા.

આ વાતની સત્યાસત્યતા તપાસવાનું આ સ્થાન નથી. શત્રુજયયાત્રા ગાંધ થઈ ત્યારે આવા મંત્ર કે વિદ્યાઓનો ઉપયોગ કેમ નહિ થયો હોય ? એવો ઘણા પ્રશ્ન કરે છે. પરંતુ આપણે એ વિષયની ચર્ચામાં ઊતરીએ તો મુદ્દો વિસરી જઈએ. વાત એ છે કે મંત્રથી, વિદ્યાથી કે મહા ઔષધનું આસેવન કરવામાં આવે અને દેવતાઓને વશ કરી દે તેવું તે આસેવન હોય તો તેથી પણ મરણ છોડતું નથી. ગમે તેવી સિદ્ધ ઔષધિઓ મોટા ધનવંતરી પોતે લાવી આપે અથવા મંત્રોના ઉપરાઉપરી ઉચ્ચાર થયા કરે, વિદ્યાદેવીઓનો કદાચ સાક્ષાત્કાર થાય તો પણ મોત છોડતું નથી, છોડે તેમ નથી.

ત્યારે ડોક્ટર કે વૈદ્યના મુખ પર નિરાશા દેખાય છે અને નજીકના સંગ્રામીઓને વ્યાધિ ગાંભીર અથવા ‘હોપલેસ’ જણાવવામાં આવે છે ત્યારે પછી ભૂવાના પ્રયોગો ઘણીવાર થાય છે, ડાકલાં વાગે છે, શરીર પર ત્રાંગાના પૈસા બંધાય છે, નજરબંધી થાય છે, ખાટલા ફરતા ખીલા ઠોકાય છે, લોખંડ માથા પરથી ઊતારાય છે, બાધાઓ રખાય છે, આખડીઓ લેવાય છે અને કૈક કૈક તોફાનો થાય છે; પણ અંતે પ્રાણપોષ મૂકવામાં એ સર્વનો અંત આવે છે.

દેવતાને પોતાને પણ મરણ છોડતું નથી તો તેઓ આપણાં આ દુનિયા શ્રીદાસવાના હતા ? એ તો માત્ર દુનિયા વખતે બાચકા જીવવાની વાત છે મરણ કોઈ દેવને વશ નથી, કોઈ મત્રને વશ નથી, કોઈ વિદ્યાને તાજે નથી

શરીરમાં વૃદ્ધિ કરવા માટે જમી તેવા રસાયણો ખાવામાં આવે, તામ્રભસ્મ, અશ્વેષ, મારિશ પારો, સોનું, રૂપ, વસવ માલવી, પદ્મામૃત પરપટ્ટી, અભરણ કે બીજી અનેક રસા મળી થીજીને ઉપયોગ કરવામાં આવે, પણ મરણ છોડતું નથી. મેળા દેવો, વૈદ્યો, ડોક્ટરો કે સર્જનો મરણને શ્રીદાસી શકતા નથી અને ઇલિક્ઝિર (Elixir) મરણજનની રૂપા શોધવા પાછળ હજારો વર્ષ નીકળી ગયા છે, પણ હજી સુધી તેની રૂપ મળી નથી અને આત્મા સુધીના વિજ્ઞાનનો વિજ્ઞાન વિચારવા તેની રૂપ શોધવાની શક્યતા પણ જણાવી નથી.

શ્રી વિનયવિજયજીના વખતમાં વિદ્યા, મત્ર, મહોપધિને મહિમા મેટો મનાતો હશે, આત્મા સર્જનના અધ્યુ અને ડોક્ટરના ઇન્જેક્શનોનો મહિમા મનાય છે, પણ જમે તે રીતે એકાએક પરતું મરણ છોડતું નથી. હુકમ ચલાવવા હાડપોડરમીક ઇન્જેક્શન આપીએ કે ડિરેક્ટગર્ભનો બસારો આપીએ, પણ જતે રડવાનું છે અને ખરખરો કરનાર બોલવાના છે કે " ભાઈ! તુડી જેની ખુદી નથી " આ સાદી કહેવતમાં સેક્ટો વર્થોને અનુભવ સમાર્થ બાય છે જ્યાં આયુષદોરી તુડી ત્યાં રૂપ, ઉપચાર કે મત્ર કોઈ ઉપયોગી થતાં નથી. આપણી વાત એ છે કે આ સર્વ કોળાકળ, જમાલ અને ધુમાડા પછી પણ ખરખરો તો જીવે જ રહે છે એ તો બધું પાછવાડે રહેનારની વાત, પણ જનારને શું ? એને ટેકા કેનો ? હવામાં જમે તેટલા મેટા ખરચ

કર્યા એ સર્વ પાણીમાં અને છતાં મરણ પામનારને કેવો ટેકો મળ્યો હશે તેવી સંશયગ્રસ્ત સ્થિતિ ! અહા ! શી દશા !

૧ મરણ વખતે તો કોઈનો ટેકો-કોઈનું શરણ મળે તેમ નથી, મળ્યું જાણ્યું નથી અને નિત્યમિત્ર સરખું શરીર તો તદ્દન નકાસું જ જણાયું છે માત્ર પ્રણામમિત્રરૂપ ધર્મ જ ટેકો આપે તેમ છે તે તો પ્રત્યેક ગાથાને અંતે આપણે યાદ કરીએ છીએ હવે જીંદગીના બીજા ખ્યાલો તરફ વળીએ

૫. મરણલય પછી માણસને સહજ ઊતરતો (બીજે નંબરે) ઘડપણનો-જરાનો લય લાગે છે એને કોઈ ઘરડો (Old) કહે તો પણ એને અપમાન લાગે છે. એ જુવાની જાળવવા અને પછી જુવાન છે એમ દેખાવા અનેક દવા ખાય છે. કલપ લગાડી ધોળા વાળને કાળા કરે છે, આંખમાં સુરમા, અંજન આંજે છે અને કૈંક ચેનચાળા કરે છે.

વિલાયતની તો વાત ન પૂછે ! ત્યાં મોઢાં ઉપરના પફ પાઉડરના થપેડા જોયા હોય તો ચીતરી ચઢી જાય ! બસમાં બેઠા બેઠા પણ 'વેનિટિ બેગ' કાઢી હોઠ ઉપર લાલ રંગ લગાડે, મુખ ઉપર રોઝ પાઉડર નાખવા લાગે અને નાના આરિસામાં મુખ જોઈ લે. આ સર્વ જુવાન દેખાવાનાં ક્ષાંક્ષાં છે !

કૈંક ત્રાણુ કે મરેલ પારો ખાય છે, કૈંક ગજવેલ ખાય છે, કૈંક અખાડામાં કસરતો-કુસ્તીઓ કરે છે અને કૈંક મગદળ ફેરવે છે. અનેક પ્રયોગ કરી જુવાની ટકાવવા અને આઘેડ વયે જુવાન છે એમ બતાવવા અનેક ચાળા કરે છે. એનું મોઢું વર્ણુન આપવાની જરૂર નથી. દરરોજ નજરે પડે એવો એ મામલો છે.

૧ સ્ત્રીઓ હાથમા રાખે છે તેવી નાની ચામડાની કાચળી.

પ્રયત્ન કરે છે કે જો સર્વ દાક્ષા છે, જોમા કાંઈ પણ તેમ નથી તમે જમે તેટલા પ્રયત્ન કરો અને જમે તે ખાઓ પણ આવતી જવાને તમે અટકાવી શકો તેમ નથી તેની ત્રામે તમને ટેકો મળે તેમ નથી અને તમારા સર્વ પ્રયત્ન નકામા છે-નિષ્ફળ છે-એ બહામના છે

કેટલાક માણસો જેમ માને છે કે શરીરમા પવનને શેક્યો હોય-સ્ત્રાવન કર્યું હોય, એક પ્રકારનો પ્રાણાયામ કર્યો હોય તો તેથી આવતું ઘટપણુ અટકે છે ઉપાધ્યાયશ્રી કહે છે કે તમારે જોઈએ તેટલો પવનનો અટકાવ કરો પણ જેમા કાંઈ જગવાનું નથી પ્રાણાયામનો ઉપયોગ કાળજ્ઞાન અને શરીર-નુકરસ્તી માટે જમે તેવો ઉપયોગી હોય, પણ એ આવતી જવાને અટકાવે તેમ નથી

અરે ! તમારે જોઈએ તો તમે રૂઝિયાપાર વીજે વીરે જઈને બેસો કે કોઈ મોટા પર્વતના શિખર ઉપર ચઢી બાજો, પણ દરિયાની ભગ્વીના જીવાળની જેમ આવતા ઘટપણુને તમે શેકી શક્યો નહિ તમે જમે ત્યા નાચી બાજો, તમારા ધરતાર છાંડી પાતાળમા પેસો કે કોઈ મહાન પર્વતના શિખરને છેડે જઈને વાસ કરો, પણ જતે ઘટપણુની અસર લાગ્યા વગર રહે તેમ નથી અને એ આવશે ત્યારે તમે ખીમે ખીમે મસાવા જ જશો. કાતો દુખવા માંડે, પીડા થાય, પડી જાય અને ચાવવાની અગવડ પડે, કાનમા બહેરાપણુ આવતું જાય, આખમાં હોઝ સાઈટ (જાખ-જેવાળા) આવે, બાહ ખીમે ખીમે શીકા પડના જાય અને જતે મુઠ્ઠા થઈ જાય, શરીર શિથિલ પડતું જાય, હાથપગ દુકમ માને નહિ, પછી તો આક્રમણો ખીમે ખીમે પણ ઘોઘાસ થતા જાય છે એટલે

“ઉંબર તો હુંગર થયા, પાદર થયા પરદેશ; ગોળી તો ગંગા થઈ, અગે ઉજળા કેશ” એ સર્વ જાને છે અને છેવટ હાથમાં લાકડી લેવી પડે છે. વસ્તુતઃ ત્રણ પગે ચાલવું પડે છે. એ વાતને અટકાવનાર કોણ ? એ વાતની આડે આવનાર કોણ ? એ હકીકત જાને ત્યારે આધાર કોનો ?

૬. એ વાત વધારે સ્પષ્ટપણે કહેતાં કવિ ત્રણેયે છે કે નાના આળકના બાલ જોયા હોય તો તે એકદમ કાળા લાગે છે, જરા આખા માથાને પગિયાંવાળું જનાવી મૂકે છે અને શરીરને તદ્દન રસ વગરનું—દમ વગરનું જનાવી દે છે, તેમ જ ધીમે ધીમે એને તદ્દન નિર્જળ, દુર્જળ અને અગળ જનાવી દે છે આ જરાને—ઘડપણને અટકાવવાને કોણ શક્તિવાન થાય છે ? એને આવતી અટકાવવાનો કોઈ રસ્તો જણ્યો છે ?

એક ઘણા પ્રસિદ્ધ વૈદ્યરાજ કહેતા હતા કે પ્રમાદ એ જ મરણ છે. (પ્રમાદો હિ મૃત્યુ.) જો પ્રમાદ ન કરવામા આવે તો માણસ કદી મરે નહિ અને ઘરડો થાય નહિ તેઓ પોતે ખુબ સંભાળ રાખીને રહેતા હતા, પણ લગભગ પચાવન વર્ષની વયે લાકડી લઈને ચાલવું પડ્યું અને છપ્પન વર્ષની ઉંમરે લાકડી મૂકીને આ દુનિયામાંથી ચાલ્યા પણ ગયા. આ વાત એટલી સાદી, જાણીતી અને સ્પષ્ટ છે કે એના ઉપર વિવેચનની પણ જરૂર ન હોય. મુદો એ છે કે આ પ્રમાણે ઘડપણ વગર-નોતર્યું—માગ્યું—ખોલાબ્યું ચાલ્યું આવે ત્યારે આધાર કોનો ? શું પ્રાણીના નશીબમાં રાજ પીવાની જ સરજી હશે અને ગાંઠીઆના ભૂકા કરીને ખાવાના ગોટા વાળવાનું એનું પ્રારબ્ધ જ હશે ! ‘મમ યદિદા’ કહી ઠણક ઠણક કરતાં ટેકો આપીને ચાલતાં આંખના તેજ વગર ખીજથી દોરાતાં આ એક વખતના

ઇશ્વરી મુવકોને જોતાં કેમ વિશગ ન આવે ? અને જોમનો કોઈ-
ધમાલ-હમ અને વાતો વિચારતા તેમની દયા કેમ ન આવે ?
તેઓ 'દયા' શબ્દ સામે જરૂર વાધો લેશે, પણ તેઓ પ્રત્યેક
પણે દયા માગી રહ્યા છે અને પોતાના ઘટપણને આપ આપી
લુપ્તાનીને યાદ કરતા ગયા છે, જો તેમના અતરને પૂછવામા આવે
તો જવાબ આપે તાત્પર્ય જો છે કે આવે વખતે આધાર કોનો ?
જો વખતે ક્યા ટેકો મળે ? કઈ બાળનમા છવને શાંતિ વળે ?

કોઈ વૃદ્ધને પૂછ્યો તો જણાશે કે જો વ્યવહાર સર્વ કરતો
હશે પણ જોને કોઈ સ્થાને નિરાલ વળશે નહિ. જો આજેવાન
હશે તો જોનો હમ નીકળી જતો હશે, જો ઘરનો વડીલ હશે
તો એક રાત પણ જોને નિરાલે ઉઘવાની મળતી નહિ હોય જોખું
જાવુ અને લણી ચિતા કરવી જો ઘટપણની નિશાની છે, પણ
જો જો ધર્મનુ શરણ લે તો જોને મળ આવે. આવડત અને
પ્રાથમિક તૈયારી પ્રમાણે જો ધર્મસ્થાનકમા જઈ વાચન, મનન,
ચિંતન, ઉપાસના દે ધ્યાન કરશે તો તેને ઘટપણમા કાઈક ટેકો
મળશે રાત્ર વાચવા, ધર્મચર્ચા કરવી, સામાયિક, પૌપખ કરવા
વિગેરે આદિ વાતો છે, પણ જોમા જોને 'શરણ' જમાવેલી
શિષ્ટતા પ્રમાણે મળે છે અને ખરો ટેકો જો વખતે ધર્મનો જ
મળે છે, જો જરાજર અવસોદન કરવાથી માલુમ પડે તેમ છે

૭ આપણે આ બાળત બીજી રીતે વિચારીએ મરણ અને
ઘટપણને અનેક આકારમા આપણે લપાટી ગયા. હવે વ્યાધિને
વિચારીએ. જ્યારે પ્રાણીને ઉશ-આકરો વ્યાધિ આવી પડે છે
અને વધતો જાય ૧ ત્યારે જોને શરણ કોનું ? આપણે ન્યુમી-
નીઆના કેસ જોયા છે જ્યાં વધે જાય અને જન્ને ફેફસા
જવાબ ન આપતા હોય, સનેપાવનો શોરણકોર આવતો હોય

અરિહંતશરણં, સિદ્ધશરણં, સાહુશરણં. કેવલિપત્રત્તો
ધમ્મો શરણમ્ એટલે તીર્થ કર મહારાજ, સિદ્ધ, સાધુ અને
દેવળીકથિત ધર્મનું શરણ કરવા ભલામણ કરી છે

પ્રાણી ગમે તે ધર્મને માનતો હોય તેને શરણ અનુ-
કૂળ ગોઠવી શકાય છે. ધર્મનું શરણ અનિવાર્ય છે, તે જ એક
રસ્તો છે, એ માર્ગમાં જ પ્રકાશ દેખાય છે, બાકી સર્વત્ર
અંધકાર, ગૂંચવણ અને અથડાઅથડી છે.

- (૨) મમતા-મારાનારાપણાની વાત જ ઠોડી દે. જગતને અંધ
કરનાર મોહરાગને ઉત્પન્ન કરેલી મમતાબુદ્ધિ પ્રાણીને
ખૂબ રળાડાવે છે અને શરણ લેવા દોડવું પણ મમતાને
લઈને જ પડે છે, બાકી એને મરણ, જરા કે વ્યાધિ
કોઈ ચીજ નથી. મમતા રાગમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને
પાછી એ રાગ મમતા ણંધાવે છે. એ મમતા ઊડી ગઈ
એટલે પછી શરણનો સવાલ નહિ રહે. પ્રાણી મમતા રહિત
થાય; પછી તેનામાં કોઈ ભુદી જ હિંમત આવે છે અને
શરણના પ્રસંગોની સાથે એ રમે છે, એ નિર્ળંગતાની
સામે બાય ભીડે છે અને પૂર્ણ ભુસ્સાથી આગળ વધતો
જાય છે. એને મારું ધન, મારાં ઠોકરાં, મારાં અસીલ,
મારાં ઘરાક એ દશા જ રહેતી નથી; એટલે પછી એ તો
નિષ્કંટક રાજ્યનો માલિક થઈ જાય છે અને એનો રસ્તો
સીધો, સરળ અને સપાટ થઈ જાય છે.

- (૩) તું આ શાંતસુધારસનું પાન કર. એ રસ એવો તો
અસિનવ છે કે એની જોડી તને મળે તેમ નથી. બીજા
રસો તો ચટકા જેવા છે, અનુભવ્યા અને ઊડી ગયા; પણ

આ રસ તો અજઠ નિરાળાધ શિવમુખનો મોટો જઠાર છે એની શાંતિ યોગવો તેમ એ વધતી જાય, એનું પાન કરી તેમ મન પ્રકુલ જનતુ જાય, એનો સંજય કરી તેમ આનંદ ઊર્મિ ઉઠી શુભાર, વીર કે હાસ્ય જેવા એના ચરકા નથી, એ તો એક વાર એનું પાન કરું એટલે પછી ગાથા જ કરી કે 'આજ હું જામર ભર્યો, ન મરે જો' એમા વીજળીના ઝગકારા અને પાછળ ધોર અધારી રાત નથી, તમા તો મણિ-રત્નની ઝગદગની જ્યોત છે મુદ્દેવ ક્ષેત્રી રહે તેવી એ જ્યોત છે અને એની પછવાડે આનંદ, આનંદ અને આનંદ છે એનું પાન કરતા ધરાતા નથી, એને પીના પીના કટાણો આવે તેમ નથી એ અઠોઠિક શાતરસનું પાન તમે રચો અને કરો તે મેળ વવાના પ્રયાસમાં, પાન કરવામાં અને કર્યા પછીની સ્થિતિમાં સર્વત્ર નિરવધિ આનંદ છે

શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાયે આ અચરણભાવના માતા પુત્ર લહેર કરી છે તેમણે મરણને એવું ચિન્હ છે કે પ્રાણી એનો વિચાર કરતાં ઊંડા વિચારમાં પડી જાય એમણે મેલ્યા ચક્રવર્તીને મરણ વખતે શુ થતુ હશે તેનાથી શરૂઆત કરી, મરણ પછી શુ થાય છે તે જતાવી, છેવટે મમે તં કરી ખણ મરણ છોડતુ નથી અને મરણ વખતે કોઈ ટેકા આપી શકતું નથી એ જતાવી, આત્મધર્મને જોડાથી, તેને અનુસરવા વિચાર જતા જતાવી. ત્યારપછી તેમણે ઘડપણ-જરાને આગળ કરી, પ્રાણીને તેની પામે તદ્દન પરાધીન જતાવ્યો અને છેવટે આકરા વ્યાધિએને આગળ કરી તે વખતે પ્રાણીની મનોદશાનો

અનાથતાનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપ્યો. એના વિવેચનમાં પ્રાસંગિક વાત ઘણી કરી નાખી છે. આપણે પ્રથમ અશરણુભાવનો વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિએ વિચાર કરીએ.

આધાર અને આધેય તત્ત્વનો એવો નિયમ છે કે જેને આધારની જરૂર પડે તે ટેકો આપે તેવી વસ્તુનો ટેકો તુરત લઈ લે છે. જાળકોમાં આ તત્ત્વ સહજપણે પ્રતીત થાય છે. એને કપડાં પહેરવામાં, ફરવા જવામાં કે કોઈ પણ કામ કરવામાં આધાર વગર ચાલતું નથી. આવી રીતે સ્ત્રી-પુરુષનો ઘણી વાર આધાર-આધેય સંબંધ જનને છે.

માણસ જ્યારે મુંઝાય છે ત્યારે તો એને ટેકાની જાહેર જરૂર પડે છે. એ વળતે એને ટેકો મળે, કોઈ સાચો દિલાસો આપે, કોઈ એના દુઃખમાં લાગ પડાવે તો તે તેનો સાચો મિત્ર કે સખા સમજવો કહેવત છે કે Prosperity brings friends and adversity tries them — ‘સંપત્તિ મિત્રોને લાવી આપે છે, આપત્તિ તેની કસોટી કરે છે’ આ દૃષ્ટિએ આપણે આપણા સંબંધો વિચારીએ તો ખરી અણીને વળતે તેઓ તદ્દન કસોટીમાધી નિષ્ક્રિય નીવડે તેમ છે. આપણે એક બે દાખલા લઈએ કહેવાય છે કે નવ નંદરાબાઈએ સોનાની નવ ડુંગરીઓ જનાવી હતી; પણ એ જ્યારે મરવા પડ્યા ત્યારે એ ડુંગરીઓ અહીં જ રહી ગઈ અને કોઈ પ્રકારના ઉપયોગમાં આવી નહિ. મોટા રાબાઈઓની સ્મશાનયાત્રા નીકળે છે ત્યારે એની આખી રિયાસત પ્રથમ ચાલે છે. એના હાથી, ઘોડેસ્વાર, ચોકીદાર, જાંદુકવાળાઓ, અરજો, કોતલના ઘોડા, મ્યાના, પાલખી, ડંકાનિશાન સર્વ દેખાય છે અને છેવટે એક પાલખીમાં એનું શયન દેખાય છે. એના ઉપર કીનજાળનાં કપડાં

પહેલાવેલા હોય છે અને હાથ ઉઘાડા હોય છે આ શુ જતાવે છે ? આ સર્વ રચાસત હાથર દલી છતાં પણ રાજા-મહારાજાને કામ ટેકા આપતુ નથી. એ સર્વ છતાં એ જયા અને કયા જયા અને કોણ લઈ જાય ? તેની પણ ખબર નથી. એના ઉઘાડા હાથ બનાવે છે કે એ જન્મતી વખત જાંઘ હાથે આબ્યા હતા અને મરતી વખત ખાલી હાથે-ઉઘાડે હાથે જયા, ઘાડયા જયા અથવા કામ તેમને ઘસડી જાય

કામ શેડીઆના મરણ વખતે જોયુ હોય તો બે લાખા પાસરા, વીશોક ખપાટીઆ અને ચાર અથવા એક નાગીએર અને ઉપર હાંકેલ એકાદ રેશર્મા વગર, પણ એની સર્વ કદિ સપત્તિ ખડી રહી જાય છે અને એને ચિતામાં મુકાડે છે ત્યારે તો ઉપરનું ઢાંકણનું વગર પણ કાઢી લે છે એનુ ચેર જાનર, એનું મદા જાનર, એના લાખોના સરવાળા, એના લાખા સરવેષા, એના નોકરચાકરો અને એની મોટરો, ટેલિ ફોનો અને ગ્રેફોગીઓ સર્વ અહીં રહી જાય છે એનો ભેરી પણ અહીં જ રહે છે અને છોકરા છોકરી દિઆઓ કરવા અને વિલની ગ્રામમાં પડી જાય છે આ સર્વ શુ ? કેવા તોશાન અને કેવા હાલદવાલ ? કામ ટેકો ? કામ આશરો ?

કામ આધારજી માણસની વાત લઈએ તો ત્યાં પણ એ જ વાત દેખાશે. એને માટે કામ આટો હાથ દેતુ નથી અને એને કામની પર ગજનરી જાધવાનો દહા નથી એટલે આબ્યો તેમ આપ્યો જાય છે, પણ મોટા કે નાનાને મુર્ખને જવાનુ તો ખડ જ ! એ વાતમાં મીન-મેન નથી, એમાં સહા નથી, એમાં અપવાદ નથી.

એના સંબંધમાં એક બહુ સુંદર વિચાર સ્વધરા વૃત્તમાં જ્ઞાનાર્ણવકારે બતાવ્યો છે, તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે.

પાતાલે વ્રહ્મલોકે સુરપતિભવને સાગરાન્તે વનાન્તે,
 દિક્વચક્રે શૈલશૃંગે દહનવનહિમધ્વાન્તવજ્રાસિદુર્ગે ।
 ભૂર્ગર્ભે સન્નિવિષ્ટં સમદકરિઘટાસંકટે વા વલીયાન્,
 કાલોઽયં કૂરકર્મા કવલયતિ વલાઙ્ગીચિતં દેહમાજામ્ ॥

“પ્રાણી પાતાળમાં પેસે, બ્રહ્મલોકમાં જાય, ઇંદ્રના ભુવનમાં આશરો લે, દરિયાને પાર જઈને વસે, જંગલને બીજે છેડે વાસ કરે, દિશાઓના છેડા પર જઈ અટકે, મોટા પર્વતના શિખર પર આહ્યો જાય, અગ્નિમાં પેસે, વનમાં છુપાઈ જાય, હિમમાં ઢકાઈ જાય, અધકારમાં લપાઈ જાય, વજ્રના ઘરમાં પેસે, તલવારના પહેરામાં રહે, કિલ્લામાં ભરાઈ જાય, પૃથ્વીના ગર્ભમાં (ખાડો ખોદીને) ઊતરી જાય, બાળવાન હાથીઓની ઘટાની વચ્ચે ઘેરાઈને એસે પણ કૂર કર્મ કરવાવાળો કાળ પ્રાણીનો કોળીઓ એક ઝપાટામાં અને પૂરા જોરથી ફરી જાય છે ”

આ ગણતરીમાં બાળ તેમજ વૃદ્ધ, ધનવાન તેમજ ગરીબ, બાળવાન તેમજ બીકણ, સમર્થ તેમજ રાંક, વક્તા તેમજ શ્રોતા, પાટ પર બેસનાર કે સામે બેસનાર, દાન આપનાર કે દાન લેનાર, કૃપણ કે ઊડાઉ-સર્વનો એક સરખી રીતે સમાવેશ થાય છે. કાળ તો સર્વને સરખા ગણે છે.

આ વસ્તુસ્થિતિ છે. અનેક આકારમાં બતાવાય તેમ છે, અનેક સંયોગોમાં બુદ્ધા બુદ્ધા નામો લઈ તેના પર વિવેચન થાય તેમ છે; પણ વાતનો સાર એ છે કે ‘એક દિવસ એવો આવશે’ ન્યારે આપણે જવાનું છે, મરવાનું છે, પ્રયાણ કરવાનું છે

પણ તમે મરવાની વાત સામગ્રી ચોક્કસ કેમ ? તમને જે શબ્દ અપશ્રુતનમરેલો લાગ્યો એટલે ? અરે ! પણ કાંઈ મરવાનું નામ લેવાથી મરી જવાનું નથી ! જરા હિંમત પકડી આ શોક્ષ્ણ આવનારા મરણનો વિચાર કરો. એમાં કાંઈ જમ કાંઈ જવાનું નથી અને વિચાર કરવાનો ના પાડવાથી પણ એ તમને છોડવાનું નથી.

મગ્ન જે કર્મથીન વાત છે પ્રાણી આ સુચારમા આવે છે ત્યારે તેનું આયુષ્ય નિર્માણ થયેલું હોય છે આપણું પૂરું ધાય તે વખતે તેનું કામ પૂરું થયું હોય કે ન થયું હોય પણ તેણે જવાનું જ છે અને કર્મનો સિદ્ધાન્ત છે કે શુભ અશુભ કર્મો લોગ્યો જ છૂટકો છે, એટલે મરણની વાતથી ડગવામાં ડડા પણ નથી. મ વાને માટે ત્રણ વાત કરવા જેવી છે મરણ ઇચ્છુ નહિ, મરણથી ડરવું નહિ અને મગ્ન માટે હિંમત તૈયાર રહેવું આ આખો અલગ વિષય છે આપણે મરવા તૈયાર હીએ ? છાતી પર દાઢ મૂની જવાળ આપવો એ વાત બહુ જરૂરી હોવા છતાં અને આસ મૂળ સુદાની નથી, પણ વિચારવા જેવી તો જરૂર છે જ.

સુદો એ છે કે આપણે મરવા તૈયાર હોઈએ કે ન હોઈએ, મરણથી ડગતા હોઈએ કે ન હોઈએ, પણ જ્યારે તે આવશે ત્યારે આપણે આધાર કોનો લેવો ? ટાંકડેશ તો દાઢ ખજેરે, ટાંકડેશો કે સ્ત્રી રડવા બેઠે, નોકરચાકરો દુખી થાય અને મિત્રો-એકીઓ મદાનુભૂતિ બનાવે, પણ કોઈમાં મરણ વખતે યરણ આવાની તાકાત છે ? મોત શબ્દ, મદારાજ કે અકર્ષણ ત્રણ તો પછી આપણો તો શો દિમાગ છે ? 'લાય છે જગત ચાકરુ જે, એ જીવ' લેને !' એમાં જ્યાં 'છત્રે લેની દાયા

થતી, ફૂડી જેની હતી રતિ; ક્યાં ગયા કરોડોપતિ રે, ઓ
હવ ! જોને ?' વાત કહે છે ત્યાં હુદ કરી નાંખે છે; પણ એ સર્વ
વાતની વચ્ચે એ વળતે આધાર કેનો ? ટેકો કેનો ? આપણે
રાવ બાવા, ફરિયાદ નોંધાવવા, આશ્રય મેળવવા કેની પાસે
જવું ? ઘરનાં ઝડનાં હોય અને શરીરની નાડીઓ તૂટતી હોય
ત્યાં ધન્વંતરીનાં માથાં પણ અદ્વૈતશૂન્ય થઈ જાય છે અને
મોટી પ્રીવાળા ડોક્ટરો દિલગીરી દર્શાવી, ટોપી માથે મૂકી,
પ્રી બીમારો મૂકી રહે પડે છે. ત્યારે તે વળતે આશરો કેનો ?

એકલા મરણની વાત શા માટે કરવી પડે છે ? આ હવનમાં
અનેક પ્રસંગો આશ્રય મેળવવાના આવે છે. જેમણે ગરીબાઈમાં
હવન ગાળ્યું હોય તે એશિયાળાપણામાં રહેલ તુચ્છતાથી
અને ધનવાનોના નિરસ્કારથી અજાણ્યા ન જ હોય. અંતે
આશા કરીને આવેલ ચાચક માથા પર કે કપાળે હાથ મૂકીને
જાય છે. તે વગરસમજાવ્યો સમજે છે કે અંતે પોતાના
કિસ્મત પર આધાર છે અહીં શરણ કેવું હોઈ શકે ? તેનો
સહજ ખ્યાલ આવે છે. બીજા સર્વ નકામા પ્રયાસ છે એ
વાતની કાંઈક આખી થાય છે.

જ્યાં ઘરનાં ઘર (માનેલાં) છોડીને સદાને માટે જવાનું
હોય, જ્યાં ખુદ પાળેલ-પોપેલ શરીર પણ મૂકી જવાનું હોય
ત્યાં આધાર કેનો ? એ વળતે મોટરો કામ આવતી નથી,
ગલુનો ઉપયોગમાં આવતાં નથી, ધમાલ સાથે આપતી નથી,
ગડાઈઓ રસ્તો દાખવતી નથી, ગોટાળા આડા આવતા નથી,
ખટપટો હાથ દેતી નથી, પ્રેમ માર્ગ આપતો નથી; એ
વળતે શરણ માત્ર સાચો ધર્મ જ આપે છે, આત્મવૃત્તિએ
કરેલ ધર્મ એના ગમે તે આકારમાં હોય પણ તેનો આધાર

મળે છે, બાકી આ દુનિયાની કાંઈ પણ ચીજ, કાંઈ પણ પ્રાણી કે કાંઈ પણ સજીવો એ વખતે ઉપયોગમાં આવતા નથી, ધમને અટકાવતા નથી, દિલાસાદાયક થતા નથી. બાકી મનવિષય કે માનવી વાત શી કરવી ? ખૂંદ મહાવીર પરમાત્માને ઉદ્દેશ્યમાં ઘેરુ વધારવા વિચારી કરી અને તેમાં તેનો આશય સાધનના કિતનો હતો, પણ ભગવાને તને એક જ ઉત્તર આપ્યો કે ‘એ કાર્ય કરવાને હેવેદ, ચકવર્તી કે તીર્થંકર સમર્થ નથી’ હજી કાંઈ ભગવાન મરણથી ડર્યા નહિ. એમને તો અનંત મુશ્મળા જવાનું હતું એટલે એમને ‘શરણનો’ સવાલ જ નહોતો, પણ એમાં અશરણપણનો જે મુશ્કેલી છે તે ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે.

ન્યાયાધીશ કોઈને કામીની સભ્ય દરમાલે ત્યાં જીન્દગીના મનની શી દશા થતી હતી ? એ હંક શક્તિ મારગે, વિશ્વાધન અધીક કરવા કોટ્ટો, પણ એમાં કાંઈ વળે છે ? પ્રાણી પણ આવા ભાવના તો અનેક લઈ છે, પણ એમાં તાર શો ?

એકલા ધ્યેયના સગાસજીવોનો નવકાર આપે, શરણ આપે, દિલાસા આપે, પણ આ જીવની દશા શી વર્તતી હોય ? દિલાસો આપવા મહેલો છે તંદલો લેવો મહેલો નથી, પણ એમાં શરણ જેવું તો કંઈ જ નહિ. તે વખતે જીવન શાન, પ્રમાણિક, નિર્દોષ, સ્વચ્છ માનવું હોય, સત્ય ને અદિમાથી અપનાવ્યું હોય, મનોવિકારો પર કાબૂ મેળવ્યો હોય, વાસ્તવિક અસ્થિરતા સમજાતી હોય, આનંદવૃત્તિથી ધર્મમાર્ગની આરાધના કરી હોય અને દુઃખમાં ઉચ્ચ જીવનની અવધ્યા અનુભવી હોય તો એ વાત ટેકો આપે છે હૃદયો અને કરવા પાડેલો સાચો ધર્મ તે વખતે ટેકો આપે છે, બાકી બીજી કાંઈ વાતમાં તાર નથી.

એવી જ રીતે ગાલી આવતી જગને કોણ અટકાવી શકે ? કલપ લગાડવાથી કાંઈ ઘડપણ અટકે ? અને અંતે કપાળે કર-ગ્રહી અને ગાલમાં ખાડા તો પડ્યા વગર ન જ રહે એવી રીતે લંચકર વ્યાધિની વાત જાણીતી છે. એ અને એવા અનેક જીવનપ્રસંગોમાં કોઈ ટેકો આપી શકે તેમ છે જ નહિ કહેલો ધર્મ આડો આવે, જાનવેલી ફરજો માર્ગ મુઝાડે અને કર્તવ્ય-લાવના રસ્તા ઉપર રાખે. કહી કહી કહેલો ધર્મ એ જ આવી આપત્તિ વખતે શરણ આપે છે.

ધર્મ શબ્દ સંકુચિત અર્થમાં અથવા માત્ર ક્રિયાકાંડના અર્થમાં સમજવાનો નથી. સાચો ધર્મ ઓળખવો જોઈએ, શોધવો જોઈએ અને જાહાર આણવો જોઈએ. આત્મધર્મ થવાને સર્વ ધર્મો સમજાયલા નથી હોતાં, પણ જ્યાં આત્મા એના સાચા આકારમાં કાંપડે અને એની પ્રગતિ જરૂર દેખાય ત્યાં તેટલો અંશે ધર્મ છે અને એવો આત્મધર્મ અણીને વળતે શરણ આપે છે. જાડી તો પંખીનો મેળો છે, સવાર થતાં સૌ પોતપોતાને માર્ગે જવાના છે અને સાથે હોય ત્યાં સુધી અમુક પણ અમુક દૃષ્ટિએ પોતાના દૃષ્ટિર્નિદુથી કામ કરનારા છે. એ ખરે વળતે ઊભા રહેનારા હોય, તારા ખાટલામાં સૂઈ તારી આપત્તિમાં ભાગ પડાવનારા હોય તો તો તું તેમની ખાતર તારો આત્મા હારી જજે, પણ નહિ તો તને જ્યાં શરણ મળે તેમ હોય તેવા તારા પોતાના આત્મધર્મમાં સ્થિર થઈ જજે.

ધન અરૂં ધામ સહુ પડ્યો હિ રહેગો નર,
 ધરકે ધરામે તું તો ખાલી હાથ જાવેગો;
 દાન અરૂં પુન્ય નિજ કરથી ન કર્યો કંછુ,
 હોય કે જમાઈ કોઈ દુસરો હિ આવેગો.

દૂધ આફ કપર કરી પાપળખ કીનો તાતે,
 ઘેર નરકાદિ દુઃખ તેરે પ્રાણી પાવેજો,
 પુન્ય વિના દુસરો ન હોયજો સખાર્થ તબ,
 હાથ મહમલ માખી જિમ પસતાવેજો.

જિહાનદુજો જોઈ જો સવૈયા જૂન સુદર આ મુદા પર
 ગયા છે, તે વિચાર.

અહીં 'જમાઈ' વિશાળ અર્થમાં સમજવો. માખીઓ
 મધમાખી સમજવી.

માખીઓએ મધ કીધું ન ખાધું ન કાન કીધું,
 છૂટનારે છૂટી કીધું રે ! જો ! જીવ જોને.

ત્યા જે ભાવ છે તે ભાવ અહીં સમજવાનો છે આ તો
 મરણ વખતની વાત કરી, પણ અશરણભાવ જતાવતા તો હા
 કરી છે વિચારો —

આપકે અમ્યાનક કૃતાત જુ ગહેજો તેહ્ને,
 તિહા તો સખાર્થ કોઈ દુસરો ન હોવેજો,
 ધર્મ વિના તો જોર સકળ કૃદ્ધ બ મિલી,
 જાનકે પદેતા કોઈ મુપને ન જોવેજો
 સરકસલામકે સખાર્થ વિના આત સમે,
 નેજમાહી નીર બરબા અતિ રોવેજો,
 જાનકે જગત એજો જ્ઞાની ન મગન હોત,
 અ બ ખાવા ચાહે તે તો બાહિસ ન જોવેજો.

અહીં 'પદેતા' જોડસે મરણ પામેલો. જાણીને જેમ
 સમજવું સરકસલામમિત્ર ધર્મ છે કારણ કે જોને તો
 કોઈ કોઈ વાર જીવનમાં આ જીવ મળ્યો હશે નિત્યમિત્ર તો

અને ત્રણ લોકને તથા ત્રણ કાળને પ્રત્યક્ષ કરનાર મહા દિવ્ય પ્રકાશ તારમાં જ છે. તારું વર્તન અને હવન સ્વચારિત્રશીલ થાય એટલે આ તારી અગ્રણ્ય દેશનો છેડો આવી જશે. અમર થવાની લાવનાવાળાને જે રમકડાં જોઈએ તે શોધી તેની સાથે રમજો. અર્પૂર્વ શાંતરસના વરસાદની ઝડીમાં નહાજો અને અવલુપ્ત સ્વાદવાળા શાંતમુદ્રાસનું પાન કરજો. તને શરણુ જડી આવશે અને પામરતા દૂર ચાલી જશે. અનંત કદિના ધણીને પામરતા હોય ? અને તું ? તું કોણ ? તારે તે એવા યમરાજ નેવાથી, જરાથી, વ્યાધિથી કે બીજા કોઈ નાના મોટા વિકારોથી ડરવાનું હોય ? પણ જો તું સંસારવ્યવહારમાં પડી રહેવા માગતો હો તો સમજજો કે એમાંનું કોઈ પણ તને ટેકો આપનાર નથી અને અવસર આવશે એટલે તને તાણી ખેંચીને ફેંકી દેશે અથવા ઉપાડી જશે. થમ જેવો કોઈ દેવ નથી, માત્ર આયુષ-કર્મનું એ રૂપક છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી અને આત્મભાવ અસલ સ્વરૂપે વિચારવો. એ માર્ગે જૂળા આનંદ છે, અનંત સુખસન્મુખતા છે અને સ્ત્રીધે રહેતે પ્રયાણ છે.

इति अशरण भावना २

ઉ. મકળય દલકૃત બીજ અશગ્ધ ભાવના

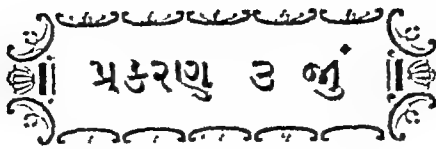

(સામગ્ર્યે મુનિ મનમગ્ધી—એ રમી : સમ કાલદરે)

કો નવિ સગ્ધ કો નવિ સગ્ધ, મગ્ધા કુલુપને પ્રાણી ર,
 અમલક મરનો નવિ ગાખો, જમ્મ દલ મવ વદુ ગણી ર કો નવિ ૧
 માનપિનાદિક દમમત્ત જોના, વમ મ જનને તાણી ર,
 મરણધમ્મી સુરધનિ નવિ છટે નવિ છટે ઇદાણી ર કો નવિ ૨
 દલ મવ મવ રમ કોડે વિષાં, રહે નિન રાણા ગાપ ર
 અનુ ઉપાવ તે જીવન કાલે કમ્મં અશગ્ધ ભાવ ર, કો નવિ ૩
 મગ્ધબીનિધી કદાપિ જીવને પેસે પાપાવે ર
 મિસિરી વન અભિધિમાં જાણે, તો બી દરીએ કાળે ર કો નવિ ૪
 અમલક જેલે જાળે ઉપાજો સો રમ્મુખ સદગિયો ર,
 કો જમ મર્મ વિના નવિ તગિયો પાપી કો નવિ તરિયો ર કો નવિ ૫
 અશગ્ધ અનાથ જીવદે જીવન, સુનિનાથ જમ જાણે ર,
 પારેયો જેલે સગ્ધે ગાખો, મુનિ તમ અગિન વખાણો ર કો નવિ ૬
 મેલકુમાર જીવ ગમ્મલો, સમસી ગાળે ગાખો ર,
 બીર મસે જેલે ભવ-ભવ દરેકે, નમનમમમ્મ ગાખો ર કો નવિ ૭
 મમ્મ પદે રોને તાદકના, કાળે નવિ સુખ કગિયો ર,
 અશગ્ધ અનાથ ભાવના કારિયો, અનાથી મુનિ નિમરિયો ર કો નવિ ૮

૧ પનાગમ્મ ૨ મર્મનની ગુણમાં. ૩ સમુદમાં ૪ ગાવળ. ૫ જીવન

संसार भावना

शिखरिणीवृत्त

इतो लोभः क्षोभं जनयति दुरन्तो दव इवो-
ल्लसंल्लामाभोभिः कथमपि न शक्यः शमयितुम् ।
इतस्त्वृष्णाक्षाणां तुदति मृगतृष्णेव विफला,
कथं स्वस्थैः स्थेयं विविधभयभीमे भववने ॥ क १ ॥

गलतपेका चिन्ता भवति पुनरन्या तदधिका,
मनोवाक्कायेहाविकृतिरतिरोपात्तरजसः ।
विषद्वर्तावर्ते अटिति पतलायोः प्रतिपदं,
न जन्तो संसारे भवति कथमप्यर्तिविरतिः ॥ २ ॥

क १ इतः अेइ आलुअे, आ आलुअे. दुरन्त जेवो अत-छेडो न
प्राप्त थाय, दु जे प्राप्त थाय तेवो. उल्लसत् वधनो जेतो. विफला
निष्फल. स्वस्थैः स्थेयं आ आस योग प्रयोग छे, निरात राभीने
इध रीते रही शक्य. स्वस्थपण्णे देअ रहेवाय ?

ख २ गलति गणी जनय छे, छेडो आवे छे. इहा धम्मा, अलिवापा,
मनोरथ. विकृति विशद-देखार रति (पाय छद्वियोना) विष-
योमां आनद रोप देप. आस प्राप्त देख. Earned. रजस्
धूण, कर्मइप करार.

૧ મોટા ભય કરે દાવાનળ સળગ્યો હોય તેવો, હૃદ વગરનો હોલ એક જાણુએ સતાપ કરી શકો છે અને એના ઉપર વધતા જતા દાલ(નફા)રૂપ અમે તેટલું પાણી પટે પણ તેનાથી તે કાંઈ પણ રીતે કારી શકાય-બૂઝી શકાય તેમ નથી. બીજી જાણુએ ઇદિયોની તુષ્ટા નિષ્કુળ જાંઝવાના પાણીની ચેઠે હેરાન હેરાન કર્યા જ કરે છે આવા અનેક પ્રકારના ત્રાસથી ભય કરે અનેલા સત્તારકપ વનમા આકુળબાકુળ થવા વગર કંઈ રીતે એવું ? એમા કરીને ઠામ કંઈ રીતે પડી શકાય ?

૨ આ પ્રાણીને મન, વચન અને શરીરના નવા નવા અભિ હાપો થાય છે એને વિકારો થાય છે, એને વિષયનો પ્રેમ થાય છે અને એને ઢેચ પણ થાય છે તેનાથી એ કર્મ રજને ખૂબ એકઠી કરે છે અને એ પ્રાણી આપત્તિના ઊંડા ખાડામા પ્રત્યેક ક્ષણે ખૂબ ભેરથી પડવાના સ્વભાવ વાળો થયો છે આવા પ્રાણીને એક ચિંતા જરા એાછી થાય છે તમા એ દુર થયેલી ચિંતા કરતા વળી વધારે મોટી ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ આવે છે એ પ્રાણીની આપત્તિને છેડો આ સત્તારમા કોઈ પણ પ્રકારે આવતો નથી.

આપણે આ દી વામાં જાય છે તેમાં Wharfedale, વતપાલોઃ પડવાની રેલ પડી હ અને તેનાનો (ઝી વિભાગ છે વગ પાત્ર વપરથી થયેલ છે) પ્રતિવર્ત કરેક પત્રન, અને તે પત્રને અર્થિવિરતિ અને એટલે સતાપ તેના હોડા વિરતિ એટલે અટાપત વિરામ.

સહિત્વા સન્તાપાનશુચિજનનીકુક્ષિકુહરે,
 તતો જન્મ પ્રાપ્ય પ્રચુરતરકષ્ટક્રમહતઃ ।
 સુખાભાસૈર્યાવત્સ્પૃશતિ કથમપ્યર્તિવિરતિં,
 જરા તાવત્કાર્યં કવલયતિ મૃત્યોઃ સહચરી ॥ ગ ૩ ॥

રૂપજાતિ

વિભ્રાન્તચિત્તો વત વમ્ભ્રમીતિ,
 પક્ષીવ રુદ્ધસ્તનુપચ્ચરેડ્ઙ્ગી ।
 નુત્ત્રો નિયત્યાસ્તનુકર્મતન્તુ-
 સન્દાનિતઃ સન્નિહિતાન્તકૌતુઃ ॥ ઘ ૪ ॥

અનુપ્દ્રુપ્

અનન્તાનુપ્દ્રલાવર્તાનનન્તાનન્તરૂપમૃત્ ।
 અનન્તશો ભ્રમત્યેવ જીવોઽનાદિભવાર્ણવે ॥ હ ૫ ॥

ગ ૩ અશુચિ અપવિત્ર. મળ, માસ, મુત્ર. કુક્ષિ પેટ પડખા કુહર
 શુક્ર. નાતુ જોડખાતુ પ્રચુરતર ખૂબ. ક્રમ હાર Series. દ્વત
 તેનાથી હણાયલો. Smitten. સુખાભાસ મુખનો દેખાવ, મનમાં
 માની લીધેલા મુખ, દુન્યવી મુખો આભાસ માત્ર જ છે.
 વિવેચન વિચારો. અર્તિવિરતિ ઉપરનો શ્લોક ખીલે, પાદ ચોથું
 બુઝો. સહચરી દોસ્ત, મિત્ર (બહેનપણી શબ્દ ન થટે કારણ
 કે મૃત્યુ નર છે). શ્રી મિત્ર

ઘ ૪ વિભ્રાન્ત મુંઝાઈ ગયેલો. શુંચવાઈ ગયેલો વંમ્ભ્રમીતિ રખડે છે.
 અઙ્ગી શરીરધારી પ્રાણી. નુત્ત્ર પ્રેરિત અત્તનુ નાનાં નહિં-ભારે-
 મોટા-આકાર. સન્દાનિત બધાયેલો. સન્નિહિત બાલુમા પથ્થા
 છે. અન્તક યમદેવ, મરણ ઓતુ ગિલાડી, માગ્ગર.

૩ અશુભિ-અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલા માતાના પેટરૂપ સુકામા અનેક પ્રકારના સતાપો (પ્રાણી) સહન કરે છે, ત્યારપછી જન્મ પામે છે, ત્યારપછી મોટા મોટા અનેક ભારે ક્ષોથી અનુક્રમે હેરાન હેરાન થઈ જાય છે અને જ્યાં ઉતર ઉપરના દેખાતા સુખમાં એ આત્મિનો છેડા જેમ તેમ કરીને તે મેળવે છે ત્યાં તો મરણ (યમદેવ)ની સહચરી (દોષ્ટ-મિત્ર) જતા (સહપણ) તેના શરીરનો ફાળીઓ કરવા માંડે છે

૪ આ પ્રાણીને નિમત્તિ (ભવિત્યવ્યવસ્થા) જોવા કરે છે, મહાભાર-આકરા કર્મના વાગણાથી એ જકડાઈ ગયેલો છે અને જોની બાબુમા યમરાજરૂપ ગિલાહો ગમે ત્યારે કાજરાકણુર થઈ શકે તેમ છે આવો પ્રાણી પાંચરામ પટેલા પક્ષીની પેઠે શરીરપીજરમા જકડાઈ જઈ, કાફો દાંડો થઈને રખડા કરે છે

૫ આ છવ અનત અનત રૂપો ધારણ કરીને અનત પુનઃજાવર્ત (કાળ) સુધી આ મહામોટા અનાદિ ભવ-સુમુદ્રમા અનત વખત જમણુ કર્યા જ કરે છે

૬ અમલ્લ જડુ મોટી સખ્યા વિગત માટે જુઓ કર્મકથ ૪ થો. પુનઃજાવર્ત અનત કાળે એ જાય છે વિસ્તારથી સ્વરૂપ ઉપનિતિ ભૂપ. પ્રથમ પ્રસ્તાવના પરિચિટ ન જાણ રજી માં છે. દૂકામાં વિવેચન જુઓ. અમલ્લામલ્લ અનતને અનતે ગુણતા અનન્તાનત જાય છે યજ્ઞ એના ઉપર ખાસ ધ્યાન છે આ વાન મોક્ષ છે એમાં અપરાધ નથી.

गेयाष्टक*

संसार भावना

कलय संसारमतिदारुणं,
जन्ममरणादिभयभीत रे ।
मोहरिपुणेह सगलग्रहं,
प्रतिपदं विपदमुपनीत रे ॥ कलय० ॥ १ ॥

स्वजनतनयादिपरिचयगुणै-
रिह मुग्धा वध्यसे मूढ रे ।
प्रतिपदं नवनवैरनुभवैः,
परिभवैरसकृदुपगूढ रे ॥ कलय० ॥ २ ॥

घटयसि क्वचन मदमुन्नतेः,
क्वचिदहो हीनतादीन रे ।
प्रतिभवं रूपमपरापरं,
ब्रह्मसि वत कर्मणाधीन रे ॥ कलय० ॥ ३ ॥

जातु शैशवदशापरवशो,
जातु तारुण्यमदमत्त रे ।
जातु दुर्जयजराजर्जरो,
जातु पितृपतिकरायत्त रे ॥ कलय० ॥ ४ ॥

૧ જન્મ, મરણ વિગેરે ભયોથી બી ગયેલા પ્રાણી । તું સસારને મહાભય ॥ સમજ મોહરૂપ તારા કય કર શત્રુએ તને જરાજર ગળેથી પકડી લઇને ઠગલે અને પગલે આપત્તિમા ધકેલી રીધા છે

૨ હે મૃદા ! સપ્તસજની અને છોકરા-છોકરીના સજ્જરૂપ દોરાઓવડે તું તદન નકામો અર્ધો જ થાયા કરે છે તું ઠગલે ને પગલે નવા નવા અનુભવોથી અને અનેક અપમાનોથી ઘેરાએલો જ રહે છે (એવા દે ઘનન ! તું જરા ભે વિચાર કર)

૩ તું કોઈ વખત ઉત્તનિ(ચડતી)ના જનિમાનની ઘટના કરો ભેમે છે, કોઈ વખત અધમના(ની પ્રાપ્તિના વિજ્ઞાન)થી તદન ગત બની જાય છે અને કર્મને આધીન થઇને દોક બનમા નવા નવા (જુદા જુદા) દેશ ધારણ કરે છે

૪ (આ ભવમા પણ) બાગકની દયામા દો ત્યારે તદન પરવશ બનેલો દોષ છે, જ્યારે જીવાનીના ભેરમા દો ત્યારે અભિમાનથી ઉન્મત્ત-મદોન્મત્ત બની જાય છે, જ્યારે ધડ પણ આવે છે ત્યારે દુઃખે કરીને છતી ચકાષ નેવી જરાથી નર્મદિન ગર્ભ જાય છે અને બાળકે ધમદેવના હાથમાં પડી તેને આધીન ગર્ભ જાય છે

• આ અલ્પ ગ્રંથમાં જ્ઞાનરૂપનિષ્ઠ સોગમા સ્તવનનો મત ' યતિ મિત એક મુજ વિનિ' આગ્રે એ ભવમા અનગદમા નિરરપિ જ્ઞાનદ જીવનગ્રે અન સવ મુમુક્ષુ-ગિતામુએ દેખી ભેદ

व्रजति तनयोऽपि ननु जनकतां,
 तनयतां व्रजति पुनरेष रे ।
 भावयन्विकृतिमिति भवगते—
 स्त्यजतमां नृभवशुभशेष रे ॥ कलय० ॥ ५ ॥

यत्र दुःखार्तिगदव्रल—
 वैरनुदिनं दहसे जीव रे ।
 हन्त तत्रैव रज्यसि चिरं,
 मोहमदिरामदर्शिव रे ॥ कलय० ॥ ६ ॥

दर्शयन् किमपि सुखवैभवं,
 संहरंस्तदथ सहसैव रे ।
 विप्रलम्भयति शिशुमिव जनं,
 कालवटुकोऽयमत्रैव रे ॥ कलय० ॥ ७ ॥

सकलसंसारभयभेदकं,
 जिनवचो मनसि निवधान रे ॥
 विनय ! परिणमय निःश्रेयसं,
 विहितशमरसमुधापान रे ॥ कलय० ॥ ८ ॥

૫ ભાર્મી ને । દીકરો છે (અન્યાન્ય ભવમા) તે પિતાપક્ષ પામે છે અને વળી પાછો જો જ પુત્રપક્ષ પક્ષ પામે છે સસારની આવી (વિચિત્ર) પરિસ્થિતિ વિચારીને જોને જરૂર હોય છે જુલુ (તારો) મનુષ્ય ભવનો શુભ વિભાગ બાદી છે । (જોનો લાભ લઈ લે)

૬ તે પ્રવેશન મોહરૂપ મહિરા પીધી છે અને તેના કેદમાં તારી છુદ્ધિ નાશ પામી ગઇ છે તું જો જો જન્માજો તું દુઃખ, ઉચાટ અને બાધિના બદલાની જગાળામાંથી દરરોજ બચવા કરે છે ત્યા જ પાછો તું લાભા વળત મુખી રજન પામી બાધ છે (આ દારૂડીગાનુ જ લક્ષણ છે)

૭ કાળરૂપ બદ્ધક (બોર-ધારપાડુ) અહીંના જ મોક્ષ મણા મુખનો વૈભવ બતાવીને પાછુ જોહાજોક સર્વ પાછુ લઈ લે છે અને જોવી રીતે જો માળીને બચ્ચાની માફક લલચાવે છે-છેતરે છે

૮ સસારના સર્વ ભયોને કાપી નાખનાર વીર્યકર મહારાજનું વચન તું પાસલુ કર, વિચાર અને હે વિનય । શ્યારસનું અમૃત પાન કરીને મોક્ષમય ધર્મ લા-જોની આશી જોકવા કરી દે

નોંદ—

૧ કલય ને—અવલોક. રે ઘણું ખડું અધમને સંબોધવા આ અક્ષરનો પ્રયોગ થાય છે. ‘લયભીન’ સંબોધન છે. ‘ઉપનીત’ પણ સંબોધન છે. સગલગ્રહ ગળાવડે પડીને. ડોઝીએથી પડીને (adef).

૨ પરિચયગુણે: સંબંધરૂપ દોરડાઓવડે મુઘા અર્થ, નકામો. પરિમલે: અપમાનોવડે.

આ ગાથામા મૂઢ અને ઉપમૂઢ બંને સંબોધન છે. અર્થ દરવામા વાક્યરચના મેળવવા થોડી છૂટ લીધી છે

૩ ઘટયસિ તું ચોલે છે. ઘડે છે, દીન ગરીબ, બિચારો, આપડો.

૪ જાતુ કાઠ વખત કૈશવ સ્તનપાન કરે તે વખતનો આશ્ચર્યાળ કરાયત્ત હાથમા પડેલો. હસ્તને પામેલો (તું).

૫ ણ્ય તે જ (પિતા થયેલ પોતે) ભાવયન્ ભાવના-વિચારતાં. વિકૃતિ વિકારો. ગોટાળાઓ ત્યજનમાં જરૂર છોડી દે. નૃમવ-શુભશેષ-મનુષ્યભવનો શુભ અવશેષ. આટીનો ભાગ (હજી છે. અસ્તિ અધ્યાદાર. દરમ્યાન).

૬ અર્તિ મતાપ, પીડા, ક્રિયાટ. ઢંચલવ ઠવાનળના નણખા. કીચ નષ્ટ સુદ્ધિ. એ સંબોધન છે, પણ પ્રથમાના અર્થમાં વપરાયેલ છે.

૭ સુખવૈભવ સુખનો વૈભવ અથવા સુખ અને વૈભવ. સંહરન્ પાછું ખેંચી લેતો વઢુક બહુર રસ્તા પર લૂંટનારો. Highway robber અથવા બિખારી.

૮ સેદક બેદી નાંખનાર, કાપી નાંખનાર. નિવધાનતું ધારણ કર, વિચાર. પરિણમ જાણી દે, તદ્દપ થા. નિઃશ્રેયસ કલ્યાણ, મોક્ષ, શિવ.

પરિચય

સંસ્કારભાવના

(ક ૧) આ સસાળ તો એક મોટું નાટક છે, એમા પાત્રોનો પાર નથી, એમાં અકાનો પાર નથી, એમા પ્રવેશોનો પાર નથી એમા અભિનયો, નેપથ્યો, પડદા, સ્ટીનેરી, જાન, સહાયક વિગેરે સર્વ છે, પ્રચુર છે, એવા કે સાંભળતાં પાર ન આવે તેવડું મોટું તે નાટક છે એમા રાજા, રાણી, નોકર, ચાકર, હાસ, હાસી, પુત્ર, પુત્રી વિગેરે સર્વ પ્રકારના પાત્રો છે, એમા વિદૂષકો છે, એમા રાસકા-જરખા હેવાય છે અને એમા આનંદ વૈભવના દેખાવો જોવાય છે, એમા ભયંકર યાત્રાનાના દેખાવો પણ દેખાય છે એમા રાજ, રાજણી, પડદા, પાક આદિ આવે છે એ નાટક ખાસ એવા-સમજવા જેવું છે પ્રથમ આપણે ઉપાધ્યાયશ્રીના શબ્દો ઉપર લક્ષ રાખી તે વિચારીએ એને લાક્ષણિક રીતે સર્વાંગ સુદર ભેદ સાંભળી હેવું હોય તો તો એને પૂરો ન્યાય આપનાર શ્રી સિદ્ધર્ષિના ઉપમિતિભવપ્રપચ્ચ શ્લોકમાં જવું પડશે આપણે અત્ર તેનો સહજ ખ્યાલ કરી સંસ્કારભાવનાને હૃદયમાં ભિતરીએ.

આ શ્લોકના પ્રવેશકના પ્રથમ શ્લોકમાં આ સંસ્કારકાનનને આર વિશેષણ આપ્યા છે તેનો છેટો અગતો નથી, તેના ઉપર આશ્રયરૂપ વાક્યા અહેવા જ રહે છે, એ કર્મોથી અદન બનેછું છે અને એમા મોહનો કયેસો ભયંકર અધકાર છે આવા ભયંકર ભવકાનનમાં આ પ્રાણીને નિશંતિ ભેગવાનું કેમ થાય ? એ કેમ થતું નથી તે પ્રથમ તપાસીએ.

આ સંસારમાં અંતરંગમાં રહેલા મનોવિકારો પ્રાણીને ખૂબ રખડાવે છે, તરફડાવે છે અને ગોટે ચઢાવે છે. એની અંદર રહેલ કામ, ક્રોધ, મદ, મત્સર વિગેરે ભાવો એને ઠેકાણું પડવા દેતા નથી પ્રત્યેક આંતર વિકાર ભારે નુકસાન કરે છે અને ચેતનને અસ્તવ્યસ્ત કરી નાખી એનું પોતાનું ભાન ભૂલાવી દે છે એની એટલે હઠ મુધીની બેડોળ સ્થિતિ કરી મૂકે છે કે એ પોતાને પણ ઓળખી શકતો નથી, પોતાનાંને પણ ઓળખી શકતો નથી અને પોતાનું ધરતું સ્થાન કયું છે અને ક્યાં છે તેને પણ એના દૃષ્ટિપથ કે સ્મરણપથમાં આવવા દેતો નથી. એ સર્વ ભાન ભૂટી પરવશ બની જાય છે અને પછી દારૂના ઘેનમાં નાચે છે.

એ અનેક મનોવિકારો પૈકી આપણે એકને તપાસીએ લોલ એ એવો તો ભયંકર આતર મનોવિકાર છે કે એ સર્વ શુભોનો નાશ કરે છે. એના પાશમાં પ્રાણી આવી પડે છે ત્યારે પ્રાણીને વિવેક રહેતો નથી, મારા-તારાનું ભાન રહેતું નથી, સભ્યતાના નિયમોનો ખ્યાલ રહેતો નથી અને ગૃહસ્થા-ર્થની કલ્પના પણ રહેતી નથી.

એક મોટું વન-જંગલ કલ્પીએ. એવા વનમાં, મોટો દાવાનળ ફાટી નીકળ્યો હોય અને મોટાં મોટાં ઝાડો લક્ષ્મીભૂત થઈને તડોતડ જમીન પર પડતાં હોય તે વખતે પક્ષીઓ અને પશુઓ તે વનમાં હોય તેને કેવો ક્ષોભ થતો હશે તેની કલ્પના કરો. કોઈ ચીસ પાડે, કોઈ રડે, કોઈ હાંફળાંફાંફળાં આમતેમ રક્ષણ માટે દોડે, કોઈ બચ્ચાંઓ માતાની પાંખોમાં સંતાય, કોઈ માતા બચ્ચાંને નોધારાં મૂકી સ્વરક્ષણાર્થે નાસી જાય, સર્વ પશુ, પક્ષી અને અને મનુષ્ય વનમાં હોય તે સર્વમાં મોટી

જઠમધ્યે યથા જાય છે અને આપુ વાતાવરણ મોટા દરિયામાં તોફાન થાય તે વખતે જે સ્થિતિ થાય તેવું સુખિત યથા જાય છે

લોકના જ્યારે પ્રાણી ઉપર આત્માન્ત્ર્ય મેળવે છે ત્યારે તે તેવું આપુ વાતાવરણ આપુ સુખિત કરી મૂકે છે અહીંથી લઈ, આ રસ્તે કમાઈ, આ માર્ગે જોકો કુરુ-જેવા વિચારો અને આત્મા જ કરે છે અને જો જ્યારે વચ્ચે હાથ નાખ્યા કરે છે, મનસુખા ઇચ્છા કરે છે અને મોક્ષનાઓ રન્ધા કરે છે જેમ સર્વથી મોટી દુઃખની વાત તો એ છે કે જેને જાણે જેટલું મેળવવાની ઇચ્છા હોય તેટલું કોઈ પ્રયાસે મળી જાય તો જ્યારે તેના ઉપર તો પોતાનો હક્ક હતો જેમ માની ત્યાથી આગળ વધવા જોઈએ છે આપણી પોતાની જિંદગીની શરૂઆત તપાસે ત્યાં જેટલેથી સતોષ ધાર્યો હતો એટલું મળ્યું આપણે જોયું ક્યાં ? કહી નહિ. આજનું સાધ્ય તે આવડી કાલનું આરબજિદ્દુ થાય છે જરીજ માણસ કશું હજાર મળે તો કૃત-કૃત્યતા માને તેમ હોય, તેને કશની આસપાસ ધવા આવે છે ત્યાં જોતું લક્ષ્ય લાખ પર જાય છે અને જો રીતે લાખવાળાને કશું લાખ અને જેમ શબ્દ કે ચક્રવર્તીપણામાં પણ સંતોષ થતો નથી. અહર જોની વૃત્તિ વધારે વધારે ઉત્તેજિત રહે છે અને જો કહી નિરાંતે જોયું શકતો નથી.

જેટલા માટે લોકની સરખામણી 'આકાશ' સાથે કરી છે આકાશનો છેડો જ આવતો નથી તેમ લોકને માર્ગ મળ્યો તો પછી જોના પણ છેડો આવતો નથી કવિરાજ તેટલા માટે જોને 'દુરત' કહે છે મતલબ કે જો હૃદ-મર્યાદા વગરનો છે, માન-ઇચ્છા વગરનો છે અને અપરિમિત હોઈ હરદોષ વધતો જ જાય છે

એવા લોલના સપાટામાં એક વખત પ્રાણી આવ્યો એટલે પછી એ ગોટા ગણવા માંડે છે અને એના મનોરથો ચકાવે ચકે છે. એ તો પછી રાતના ખાર વાગ્યા ગણતો નથી, ભૂખ-તરસ ગણતો નથી, દેશ-પરદેશ ગણતો નથી, રાત-દિવસ જોતો નથી, સગાસંબંધીનો સ્નેહ વિચારતો નથી, પૈસાની ગતિ વિચારતો નથી અને સર્વ પ્રકારનો વિવેક મૂકી દઈ ચક્રમાં પડી જાય છે, મોટા મોટા આરંભો કરે છે, ન જોલવાનું જોલે છે, માયા-કપટ કરે છે, ઇચ્છિત વસ્તુ કે ધન મેળવવા અનેક ખટપટો કરે છે.

આવો લોલ લાગ્યો હોય, આવો દુરંત લોભ પ્રાણીના અંતરમાં શ્રોભ નીપજવી રહ્યો હોય, તેને ગમે તેટલો લાભ મળે તો પણ તે ધરાતો નથી જંગલમાં દાવાનળ લાગે ત્યાં પાંચ-ચત્રાસ પ્રાણીના ઘડા ઠલવે તેથી કાંઈ દાવાનળ ન જોલવાય તેમ લોભ એક વાર જન્મેથી એટલે લોલના વધારા સાથે એ વધતો જ જાય છે. લોભ એના અનેક આકારમાં આ સંસારમાં ઘર કરીને બેઠો છે એ તો અડ્ડો જમાવીને આ સંસારમાં પલાંડી મારીને બેઠો છે.

આવા મનોવિકારો અદર જન્મેથી હોય તેવા સંસારમાં પ્રાણીને શાંતિ ક્યાથી વળે ? એ મનમાં ધારે કે થોડું મેળવી પછી અટકશું, પણ ત્યાં તો પરણે, પછી છોકરાં થાય, પછી તેના સગપણ-લગ્ન કરવાં પડે અને એમ સંસારનું ચક્ર વધતું જાય અને ધારણા ધૂળ મળે. લાલ થાય તેમ લોલ વધે છે. જહા લાહો તહા લોહો લાહા લોહો પવહ્હા. એ જાણીતી વાત છે. લાલ થાય તેમ લોભ વધે. એ વાલ સોનું લેવા આવનાર બ્રાહ્મણને વિચાર કરવા સમય મળ્યો તો આખા રાજ્યથી પણ સંતોષ ન મળ્યો. આવો લોભરૂપ દાવાનળ જે સંસારવનમાં જન્મેથી

હોય ત્યાં મુખે કેમ રહેવાય ? નિશતે કેમ છૂલી શકાય ? અને મુખના સ્વપ્ના પણ એમાં કેમ આવે ? હવે લાગે ત્યારે તેને વાપ ચારે તરફ લાગે છે તેમ લોભ ચારે બાજુએ સત્તાઈ કર્યા જ કરે છે અને વધતો લાભ યાય, ધારેલો લાભ યાય તો પણ આ પ્રાણીને સંતોષ થતો જ નથી.

ઈન્દ્રિયભોગની 'તૃષ્ણા' તો વળી એથી પણ આશા ઊઠે છે જ મલમા પ્રાણીની તરફ લાગે ત્યારે એ માઈલ દેડે પ્રાણી-ઝાઝવાના જળ દેખાય છે, પણ ત્યાં પહોંચે એટલે જળ તો એટલું જ દૂર દેખાય છે વસ્તુતઃ જળ છે નહિ ત્યાં તે જળ ધારે છે અને પીવા દોઢે છે, પણ એની તૃષ્ણા કદી છીપતી નથી અને એ તો હરણની માફક ફાફા મારી દોડાદોડ કર્યા કરે છે એને મનમાં સીસોગની ઇચ્છા લમ્, પછી તે રખડે છે, પ્રાર્થના કરે છે, ઠાગાઠાગા કરે છે; પણ એની વિપયસેવનની ઇચ્છા પૂરી થતી જ નથી અને કહાય કોઈ વાર વિપય એન્થો તો પણ તેમાં તેને તૃપ્તિ થતી નથી. એ તૃષ્ણા તો એવી વિચિત્ર છે કે એ દોડાડ્યા જ કરે, સદૃશ વૃક્ષ યાય તો પાછી વધે છે અને વૃક્ષ ન યાય તો ફાફા મશાવે છે

આ મુસારમાં જ પ્રાપ્ત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે લોભ એક બાજુથી તરફડાવ્યા કરે ॥ અને બીજી બાજુ તૃષ્ણા બન્યા ત્યાં ટોળીઆ કરાવી આશામાં ને આશામાં રખડપાગે કરાવ્યા જ કરે છે એમાં નિશત ક્યાથી યાય ? લોભનો છેડો આવતો નથી, લાભ યાય તો તે વધે છે, લાભ ન યાય તો કવશાવે છે અને તૃષ્ણા તો કદી ધરાતી જ નથી એ જન્મેને છેડો નજરે દેખાતો નથી એલે મુબૂમ મહીને છ બડ મળ્યા તો બીજા છ સાધવા પ્રેરવા કરી, એલે ધવગચેકને બાકીના (શ્રીપાળને આપેલા) અનધા

વહાણુ ઘરભેગાં કરવા માટે શ્રીપાળનું ખૂન કરવા લલચાવ્યો, એણે મમ્મલુશેઠ પાસે કાળી રાત્રે નદીમાંથી લાકડાં ખેંચાવ્યા, એણે ધમ્માના ખીન્ત ભાઈઓને અનેક વાર લક્ષ્મીની વહેંચણી કરવા પ્રેરણા કરી, એણે રાવણને સીતાને ઉપાડી લઈ જવાની બુદ્ધિ આપી, એણે માધવને મુસલમાનોને મદદ કરવા પ્રેર્યો, એણે અનેક રજપૂત રાજાઓ પાસે પોતાની દીકરી મુસલમાન શહેન-શાહોને અપાવી, એણે સિદ્ધરાજ જયસિંહને પોતાના સગા ભત્રીજાને રાજ્ય ન આપવાની બુદ્ધિથી દેશાતરમાં રખડાવવા અને પરાશ્રયમા જોડવા દુર્બુદ્ધિ આપી, એણે અનેક રાજાઓને પ્રેરણા કરી આર્યભૂમિને પારકે હાથ જતી કરાવી, એણે અનેક પ્રધાનો-અમાત્યો-દિવાનો અને કારભારીઓ પાસે મહા રાજખટપટો કરાવી, એણે ભાઈભાઈમાં દ્વેષ કરાવ્યો, એણે પિતાપુત્રનો સગંધ છોડાવ્યો, એણે કાંઈ કરવામાં ગાડી રાખી નથી. આ સર્વ લોભના ચાળા છે તે ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે અને આપણે આપણા દરરોજના અનુભવમાં જોઈએ છીએ.

તૃષ્ણાએ તો હદ કરી છે. એ તો વિવેક-વિનય-સભ્યતા અને ભાનને ભૂલાવી ગૃહસ્થાઈ પણ છોડાવી દે છે અને લાજોની ઉધલપાથલ કરનારને રાત્રે રખડતા જોયા હોય તો ચીતરી ચઢે તેવાં કરતુકો તેની પાસે કરાવે છે. આ તો એક મનોવિકારની વાત થઈ. આવા અનેક મનોવિકારો છે અને તે આ સંસારમાં ભરેલા છે. હવે એવા સંસારમાં હાથ કરીને ખેસવાનો વારો ક્યાંથી આવે ? કઈ રીતે આવે ?

આ સંસારવનમાં લોભ-તૃષ્ણા ઉપરાંત ખીન્ત અનેક ભયો ભરેલા છે. જ્યાં વિચારીએ ત્યાં અભિમાન, દેખાવ, માયા, દંભ, મત્સર, ક્રોધ, શોક વિગેરે અનેક આંતર વિકારો આપોઆપ

જણાઈ આવે છે આમા કેવી રીતે ધ્રુવ મેળવવું ? અને ક્યા
કરીને ભેસવું ? મોટો હાવાનજ સજાઓ છે અને ક્યા જઈએ
ત્યા સર્વ પોતપોતાની ગાથા કરે છે અને નાની વાતને મોટી
માનવામા મગડણી લે છે આમા નિગ્રહુળતા કંઈ થીતે આવે
અને ક્યાથી આવે ? આ વિચારણા આખા સુસાગનો મદ્દાન
પ્રશ્ન છેલ્લો કંઈ છે એ સસારના યોદ્ધા ચિત્રો તપાસીએ.

(જ ૨) સુસારની રચના એવા પ્રકારની છે કે એક ચિંતા
પૂરી થાય ત્યા તેથી પણ વધારે આકર્ષી ચિંતા બાજુએ ખસી
થઈ જાય છે. ઘરમાં ભેરો માછી પછી હોય, અણુવંતાર તાવ
આવતો હોય, આખું ઘર સાગવારમા પછી અણુ હોય અને
ડોક્ટરો વિખિટ આપતા હોય, એને જરા ચાર થવા લાગે ત્યા
લ્યાપાગમા મોટી ઉશ્કેણાવણ થાય છે એની અગવડ જેમ તેમ
કરી પૂરી કરે ત્યા તાર આવે છે કે દેશમા ભાઈને સજા છાવીને
દુખાવો થયો છે, કેસ જાણીશ છે હાથ નાખનો ત્યા જ્ય
ત્યા અહીં વેપાગની કરેલા બોલવણો બાત્રી પડે છે વિગેરે
વિગેરે દરરોજના અનુભવની વાતો છે.

વાત એ છે કે સસારમા વસનારા અને આ ભવને સર્વ
સ્વ માનનારા પ્રાણીના મન, વચન, કાયા-વિચાર, વચન અને
પ્રવૃત્તિ, તેની નવી નવી અભિલાષાઓ, તેના વિકારો, તેના
આનંદો અને તેના રોગો એવાં તે વિખિટ હોય છે કે એ
પ્રાણીમાં બારે તુમુલ મુહ છલુ કરે છે એના મન, વચન,
કાયાના યોગોને પરસ્પર ગીલન જ મળે નહિ, મન મોટા
મોટા મનોરથ કહે અને શરીર મોજમજ માગે, એની અભિ-
લાષાઓ એને સસાર તરફ ખેંચે ત્યાં એના પિકારો એને
કોઈ પ્રકારની સુખખાઈમા ફેંકવા ન દે, એને આનંદ ચિપ્પોમા

આવે અને એનો રોપ વગરધોરણે તેમાં આડા આવનારની સામે ધાય. આવી રીતે ત્રણે યોગોના વિઘ્નવાદ, મનોરથની અયોદ્ધસતા, વિકારની પરાધીનતા, રતિની કામેચ્છા અને રોપનો નિરંકુશતા એની પાસે ન કરવાનાં કામ કરાવી એને કર્મરજથી ભારે બનાવી દે છે.

આવી રીતે અને આવાં કારણોએ પ્રાણી પોતાને હાથે વિપત્તિનો ખાડો ખોદે છે અને તેને વધારે વધારે ઊંડો બનાવતો જ જાય છે. એ પોતાના સર્વ વ્યવહારની રચના જ એવી વિચિત્ર રીતે કરે છે કે જાણે એને વિપત્તિના ખાડામાં પડવાનું ચેટક લાગ્યું હોય એમ જ એને માટે ધારી શકાય.

ડગલે ને પગલે આપત્તિમાં પડવા તૈયાર થયેલા આ પ્રાણીનો ચિત્તનો ઉદ્દેગ કહી રીતે મટે? એની પીડાનો છેડો આ જન્મમાં આવે તેવું એક પણ કારણ નથી. એની વિચારણા, એની ઉચ્ચારણા અને એની કાર્યશૈલી એવી જ રીતે ગોઠવાઈ છે કે એમાં એ વધારે ને વધારે આપત્તિઓને નોતરીને ખોલાવે છે અને એ ઊંડા ખાડામાં વધારે અને વધારે પડવાની તૈયારી જ કરતો હોય એમ એનો પ્રત્યેક યોગ સાક્ષી પૂરીને બતાવી આપે છે. એની ચિંતા કદી ઘટતી નથી, એની આધિ કે ઉપાધિ ઓછી થતી નથી અને એના સંતાપોનો છેડો દેખાતો નથી.

પ્રાણીના શરીરનો વિચાર કરીએ, એના સ્ત્રી, પુત્ર, પુત્રીનો વિચાર કરીએ, એના વ્યાપાર-ધંધાનો વિચાર કરીએ, એના સગાંસંજીવોનો વિચાર કરીએ, એના મિત્રોનો વિચાર કરીએ, એની આજીવિકા સંજીવિ ચિંતાનો વિચાર કરીએ, એના તીજેરી ભરવાના મનોરથોનો વિચાર કરીએ, એના મુખના ખ્યાલો વિચારીએ, એનાં માનેલાં મુખનાં સાધનો વિચારીએ, એની આગામી

ચિંતાઓ વિચારીએ અને દૃઢતા એનું આપુ વાતાવરણ તપાસીએ તો એક પણ સ્તે એની આપત્તિનો છેટો આવે તેમ નથી. ત્યારે પછી શાંતિ શી રીતે મળે ?

પ્રથમ પ્રશ્ન તો એ છે કે સસાર સળખી વિચાર કે યોજના કરવાની જાગૃતિને તે અર્તિ-પીડા માનતો જ નથી. એ તો જ્યારે પાછો પડે ત્યારે જગી જરા અજકાય છે ભોરનો ઠગીએ જળે અટકે ત્યારે જરા ચોંકે છે પણ અતે પાછો ત્યાંનો ત્યાં જીને જ્યારે કમુવાજડ થાય ત્યારે જરા પીડાનો ખ્યાલ આવે છે અને તેજ ને ચોગ્ય જામ છે, પણ પાછા ધર દી ને ધર દહાડા ! આમ ચિંતામાંથી મુક્તિ કેમ થાય અને આપત્તિનો છેટો ક્યાથી આવે ? આ પ્રાણીનો મુખનો ખ્યાલ જ એટલો જ અવશ્યક અને અમ્મને છે કે એની એ પ્રકારની સ્થિતિમાં એની આપત્તિનો છેટો આવે તેમ નથી અને એને માટે એને માચી જેવના (ચીવટ) દોષ એમ પણ લાગે તેવું નથી. એ તો એક વાર પાછો નાખ્યો એટલે એ સુઆશ્રમ લગડાવાનો અને એક ખાડામાંથી બીજામાં ને બીજામાંથી ત્રીજામાં એ રીતે નાના-મોટા ખાડાઓમાં પડ્યા જ કરવાનો એની આ સ્થિતિ અનિવાર્ય છે.

ચિંતા ઠેવી અને ફેટલી થાય છે તેનો માથો ખચાટ કરવો દોષ તો કોઈ મોટા વ્યાપારવાળા અથવા મોટા કુટુંબવાળા અને બહારથી મુખી દેખાતા ગૃહસ્થને પૂછવું ત્યાંથી જગજર જવાજ મગરો અત્યાર મુખી એવા મુખી મજાના મનુષ્યોમાં કોઈ પણ માથો મુખી મગરો નથી કોઈ વાર જાર આનાની દાડી દી આજે ધર પાછા વળના, ગીનો ગાતા મનૂર કે કામદાર વર્ગમાં ઉપરટપકેનું મુખ અથવા મુતોજ દેખાયો, પણ

જેને ત્યાં તમે પૂરા મુખી માની છલિયું લેવા જાઓ છો તેને તમે ખરા મુખી માનતા હો તો એ વાત ફરી તપાસી જવા યોગ્ય છે. વાત પાછી ત્યાંની ત્યાંજ આવે છે. આ પ્રાણીના ઉદ્દેશનો છેડો આ સંસારમાં કોઈ પણ રીતે આવતો નથી, આવી શકે તેવા સંયોગ દેખાતા નથી અને એ જાણતમાં ખીજે કોઈ પણ નિર્ણય કરવાનું, જની શકે તેમ નથી.

આ આખા વિવેચનમાં મુખ અને અર્તિ એના સાચા તેમજ ઊંડા અર્થમાં સમજવાના છે.

(ગ ૩) આંતર વિકારોમાં લોભ, તૃષ્ણા અને મનનું વલણ જતાવનાર ચિંતાની વાત ફરી. આ સર્વ આંતરરાત્યની વાત થઈ અંદરની પ્રવૃત્તિ જોતાં કોઈ રીતે ઠેકાણું પડતું નથી. હવે જરા સ્વયં દૃષ્ટિએ ગાઢ મુખની વાતો કરીએ. ત્યાં કાંઈ મુખ દેખાય છે ? જરા અવલોકન કરીને જોઈએ

એક પ્રાણીનું આ ભવનું જીવન તપાસીએ. માતાના પેટમાં નવ માસ લગભગ દરેકને રહેવું પડે છે. તે સ્વયંનો ખ્યાલ કદી કયો છે ? ત્યાં તદ્દન અંધારું છે. આરે તરફ લોહી, મળ, હાડકા, ચરબી, મૂત્ર, આંતરડાં, પરુ વિગેરે અપવિત્ર પદાર્થો વચ્ચે નવ માસ દબાઈ-ચંપાઈ આંટા મારવા પડે છે. પછી જન્મ થાય એટલે તો અનેક પ્રકારની ઉપાધિ શરૂ થાય છે. પ્રથમ આંખ પણ ન માંડે, દાંત ન હોય, પરાધીનતાનો પાર નહિ. પછી જાણપણ, તો ત્યાં પણ પરાધીનતા અને વડિલોની સત્તાની ત્રાડો પછી નિશાળમાં માસ્તરોનો ત્રાસ. પરણવાની ચિંતા, આર્થિક સરખાઈ હોય તો માનસિક ચિંતા અને તે સરખાઈ ન હોય તો ઉપાધિનો પાર નહિ પછી વ્યાપાર-ધંધો કે મોકરી-કમાવાની ચિંતા. પરદેશના રખડપાટા

આવી આવી તો પાર વતરની વાત છે એમા કદાચ સોએ એકાદ ટકાને સરખાઈ મળી જાય. પૈસા, શ્રી, પુત્ર, દલેલી, વ્યા પાર-સર્વ અનુકૂળ થઈ જાય, અને એ કે એમાંની કાંઈ વસ્તુમા નામમાત્ર પણ સાચુ કે સ્થાયી સુખ નથી અને ઉપાધિને પામ નથી, પણ સદૃશ સુખ વ્યવહાર દૃષ્ટિએ-પ્રચલિત લોક માન્યતા પ્રમાણે એવી સરખાઈવાળાને સુખી ગણીએ. એવા માનેલા સુખમા એના જે ચાર વર્ષ જાય ત્યાં તો કાન દૂ ખવા લાગે છે, આજે તરમ્મ આવે છે અને કાનની પીડાની તો વાત જ કરવી નહિ આગીય વર્ષની આસપાસ નજલો જિનરે છે એટલે કાવની જે પીડા થાય છે તેનું વર્ણન કરવું મુશ્કેલ છે અને પછી તો જે મિથિ થાય છે તે આપણે અચરણ ભાવનાના જે સ્લોકો (જેમાદક સ્લોક ૫-૬)મા લેઈ ગયા છીએ. એ સુખાભાસને-કોઈ ઉગ્ગના સુખના ખ્યાલને-બૂલાવી દે છે અને પ્રાણીના શરીરને ત્રીધુ સપાટ કરી મૂકે છે. મુકલકરી જેવા શરીરે એને જવાબદાર જિંદગી મકાઉતાધિમા પૂરી કરવી પડે છે માથે ફરજે મોટી અને ખાવામા કાર્મ હમ નહિ મોખાથી લાગ પડે, શરીર પગનો અક્રુશ જ્વય અને ધરના સર્વ અવગણના કૈ આ જગતમા એ મોતની લેનપણી છે-સખી છે, મિત્ર છે ઘણી તાર ધરડા માણસને જિંદગી એટલી ભાણડૂપ લાગે છે કે એ મરણને વધારે પસંદ કરે છે તે વખતે પરામીનતા એટલી વધી જાય છે કે એક વખતના દુઃખ કરનારા અને ભોગ્યી ચાલનારાને એ ભારે આકરી થઈ પડે છે.

આ પ્રમાણે માતાના પેટમા આવવાથી માડીને ઘડપણે છેડા (મરણ) આવે ત્યાં સુધી સુખ જેવું કાંઈ થતું નથી. લોગતવતું નથી અને લોગતવા જેવું કાર્મવાર લાગી જાય છે તો તે લગિ

વખત ટકતું નથી. ત્યારે આ નાટક કયા પ્રકારનું ? અને આમાં સુખના ઘરડકા શા ? આ સર્વ પ્રપંચ શેનો ? કંઈ જાતના સુખની પછવાડે આપણે દોડ્યા જઈએ છીએ ? અને તે કેટલો વખત ચાલશે ? આ સુખનું—માનેલા સુખનું—આખું નાટક પણ જેવા જેવું છે, વિચારવા જેવું છે, જરાજર ખ્યાલમાં રાખવા જેવું છે. આખા સંસારનાટકમાં વાસ્તવિક સુખ જેવું કંઈ લાગે તેમ નથી. કદાચ લાગી જાય તો તે આલાસ માત્ર સુખ છે અને તેની પછવાડે મહાન બે રાક્ષસી ઊભી છે: જરા અને પછી મૃત્યુ. આ આખા નાટકને ઓળખવું, એને સમજવું અને સમજીને તેને તે તરીકે વારંવાર વિચારવું એ જ એ નાટકની પરીક્ષાના પાઠો છે અને તે ભણાઈ જાય, તો પછી આગળનો રસ્તો જરૂર સૂઝી જાય તેમ છે.

‘કોળીઓ કરી જાય છે.’ એમ જરા-ઘડપણ માટે જરાજર કહેવામાં આવ્યું છે એ શરીરની જે સ્થિતિ કરી મૂકે છે તેને માટે એ તદ્દન યોગ્ય શબ્દ છે. એક એક કોળીએ એ શરીરને હોઈઆ કરતી જાય છે. ધીમે ધીમે આવતી નળજાઈ ઓળખી આખું નાટક વિચારવું. નાટક સમજી એટલે રસ્તો જડશે.

આમાં કોઈ વાર આપત્તિનો છેડો આવે ત્યાં ભયંકર જરા સામે ડોળા દાઢીને ઊભી રહે છે. મહામહેનતે પરદેશ ખેડી, પૈસા મેળવી માણસ ધરનાર વસાવે છે કે પરણે છે ત્યાં ‘આદર્યા’ અધવચ્ચ રહે ’ એમ થાય છે. આ તો આખું નાટક છે, માત્ર આગળ ક્યો પાઠ ભજવવાનો છે એનું અજ્ઞાન છે એટલે આશામા રમતો ચાલ્યા કરે છે, બાકી વાતમાં કંઈ માલ નથી. પોતાની આખી પાછળની જિંદગી અને તેના

મનોરથ યાદ કરીએ તો મોટું નાટક દેખાય તેમ છે, પણ તે એવાની અને તેનું રક્ત્ય ક્રિડેશવાની મરણ હોય તેને માટે એ છે

(૫૪) પાંજરામાં પોપટ પડ્યો છે એનું પાજરો મોનાનું હોય કે હીરાથી મહેલું હોય પણ વિચાળ આકાશમાં છૂટી ફરવાના સ્વભાવવાળા પોપટને દુખનો પાર નથી એને તો એક ઝાંઢેથી બીજે ઝાંઢે ક્રિડવાનું અને એના મૂળ વિદ્યા મોખા રમણ કરવાનું હોય કે પાજરે પૂરાઈ રહેવાનું હોય ?

ભવિન્નના તેને એક ભવ વ્યાલે તેથી એક ઝોળી આપે છે અને એ ઝોળી હાથે જે પાંજરામાં પડે છે એ પાંજરાની પાસે જમરાજડપ નિહાડી બેઠી રહે છે એ એની પાસે-પડખે તૈયાર છે અને પાજરે પડેલ પછી બાણતો નથી કે એ ઠધારે ત્રાપ મારશે ? એને એ નિહાડીની ઝડપની બીજ સદાકાળ રહે છે નિવૃત્તિ-મનિવૃત્તના આ પ્રાણીને કેવો રીતે એક ભવસંવેષ ઝોળી આપે છે અને પોતાના પતિ પાસે કેવા નાથિ કરાવે છે એનો ચિત્તાર શ્રી સિદ્ધર્ષિમણીએ બહુ સારી રીતે ઉપમિતિ ભવપ્રપન્ન મયમાં આપ્યો છે (ભુજો વિભાગ ૧ લો પૃ ૨૫૮)

પાજરે પડેલો આ છવ સારી રીતે સસારમાં રખડે છે અને એના ચિત્તની વૃત્તિ એટલી બધી બાય છે કે એ પોતે પાજરે પડ્યો છે એ વાત પણ બાણતો નથી, અને બાણે એ પાંજરામાં પડવાની સ્થિતિ એની સ્વાભાવિક હોય અને પાજરો ધરનું ધર હોય એમ તે માની લે છે, તેમજ કોઈ કોઈ વાર તો પડખામાં જમરાજ બાજતા બેઠા છે એ વાત પણ વિચરી બાય છે બધારે મન જામિત યમ બાય ત્યારે પછી બીજું શું થાય ? કોપી આખે એવામાં આવે ત્યારે આપી વાત દેખાય જ કયાથી ?

લવિતવ્યતા (નિયતિ) એને કેવી રીતે જાંધી રાખે છે તેનો ખ્યાલ કરવા માટે હાથીને એક નાનકડો તંતુ (જળતંતુ) પાણીમાં પકડે છે ત્યારે એની કેવી દશા થાય છે તે દાખલો યોગ્ય જણાયો છે. આવડો મોટો હાથી એક તાંતણા જેવા તંતુથી પાણીમાં ખેંચાઈ જાય છે અને હાથીનું સ્વાભાવિક ગળ (વીર્ય) તદ્દન ખલાસ થઈ જાય છે

આ સંસારનાટકમાં પડેલા અને ભાનભૂલેલા પ્રાણીની આ દશા થાય છે તે જાસ ખ્યાલમાં રાખી, તેની પંચરંગત સ્થિતિ અને તેના નિયતિને આધીનત્વ પર ખૂબ વિચાર કરવા યોગ્ય છે. આ વિચારણા એ ‘ સંસારભાવના ’ છે. એ પર વિચાર થશે એટલે આખા સંસારનો ખ્યાલ આવશે અને ખ્યાલ આવશે એટલે એના ખગ સ્વરૂપની વિચારણા થશે. એ વિચારણામાં શરીરને ‘ પાંજરું ’ ગણવાની જાણત ખૂબ વિચારવા યોગ્ય છે, વારંવાર ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે, નિરંતર લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે

(હ પ) હજી એક બીજી પણ અગત્યની વાત વિચારવા યોગ્ય છે આ શરીર પાંજરું છે એટલું જ નહિ પણ આ પ્રાણીએ આવાં અનંત રૂપો ધ્યાં છે. એ પૃથ્વીમાં ગયો છે, પાણી થયો છે, અગ્નિકાયમાં ખૂબ રખડ્યો છે, વાયુ તરીકે ઊડ્યો છે, વનસ્પતિમાં ટકાનો ત્રણ શેર વેચાયો છે અને ઉપર મદ્દત પણ અપાયો છે, એ જો, ત્રણ, ચાર ઈન્દ્રિયવાળો થયો છે, જળચર, સ્થળચર, ખેચરમાં ખૂબ ભટકી આવ્યો છે, દેવ, નારક થઈ આવ્યો છે અને મનુષ્ય પણ થયો છે

એ ધનવાન ને નિર્ધન થયો છે, રૂપવાન ને કદૃષ્ટો થયો

છે, આમરૂઢાર અને આમરૂઢગરનો થયો છે, સાશ ને ખરાજ
શરીરના બાંધાવાળો થયો છે, સફાગી ને ફુલાગી થયો છે,
શબ અને બિખારી થયો છે, દાતા અને યાચક થયો છે—એણે અનેક
પ્રકારના રૂપો અને ત વાર લીધા છે એ ચારે તરફ ગળ્યો છે,
અને ત વાર રખ્યો છે, આતમે પાતાગ જમ્ આંચો છે અને
હાર-નીચે, આઠે-અવળે સર્વ સ્થળે બાટા મારી આંચો છે
ત્યા નવા નવા રૂપો લીધા છે અને એ રીતે આ અનાદિ
સંસારમા એણે અને ત પ્રકારના વેરો ધારણ કર્યા છે

પુનરુપગવર્તન એ પારિભાષિક શબ્દ છે એ દ્રવ્ય, સ્ત્ર, કાળ અને ભાવથી સૂક્ષ્મ અને બાહર બેમ આઠ પ્રકારનું થાય છે એની વિગત ઉપમિતિ બ. પ્ર. ભાષાતરના પ્રથમ નિસ્તાવના પરિશિષ્ટ ન બ. મા આપી છે (જુઓ પૃ ૨૪૭)
મનસરુ એ છે કે અને તા પુનરુપગવર્તન એણે કર્યા, અનેક
વેરો ધારણ કર્યા, અનેક ગતિમા રખ્યો અને અનેક અભિ
ધાનો એણે સ્વોકાર્યા આ મદાનુ ચક્રજમણુની સ્થિતિનો
ખરાખર ખ્યાલ કરો આખા ત્રસાગને સુમુચ્ચ નજરે વિચારવો
અને તેમા પોતાના જમણુની કલપના કરવી એ સંસારભાવના
ભાવવાનો એક પ્રકાર છે

સંસારનું અનાદિત્વ સમજાય, પોતાનો રખડપાગે સમ
જાય, પોતે ધારણ કરેલા રૂપોનો ખ્યાલ આવે અને એવા
રૂપો અને ત વાર કર્યા છે એ સમજાય ત્યારે પ્રાણી પોતાનું
આ અનાદિ સંસારસમુદ્રમા કેવું સ્થાન છે અને પોતે
કયા ઘસડાય છે તે જરાજગ સમજે આવા ચક્રજમણુનો
ઉઠા ભાવવો એવો એ એને જિજ્ઞાસા પણ થાય તો તેને

આ આખા સંસારને એના અનેક આકારમાં જોઈ જવાનો પ્રસંગ ખાસ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે વિચારણા હૃદયચક્ષુ ઉઘાડી આગળ-પાછળ, ઊંચે અને નીચે જોવાથી ણરાળર થઈ શકે તેમ છે.

હવે આ સંસાર કેવો છે ? કેવો વિચિત્ર છે ? ત્યાં આ પ્રાણીએ કેવા કેવા નાચ કર્યા છે ? કેવા કેવા વેશો લીધા છે ? અને એ કેવો ઘસડાતો નાચ છે ? એ આગળ જોવાનું છે. એ જોઈને વિચારમાં જરૂર પડવા જેવું છે, પણ મુંઝાઈ ને દળાઈ જવા જેવું કે આપઘાત કરવા જેવું નથી. એવા દારુણ ભવાર્ણવમાંથી અને આ મહા રણડપટ્ટીમાંથી હમેશને માટે છૂટી જવાના માર્ગો છે. તે અવશ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ પણ છે, પરંતુ પ્રથમ તો આ આખો સંસાર કેવો છે અને કેવી ઈમારત પર રચાયેલો છે તેનો ખૂબ વિચાર કરવો. આખી વિચારણા ખૂબ મજા આપે તેવી, જોવા --સાંભળવા જેવી, વિચારતાં પોતાને ખૂબ શરમાવે તેવી અને આંખો ઉઘાડી નાખે તેવી છે. આપણે હવે અંધકર્તાનું ગેયાષ્ટક વિચારીએ. એનો રાગ જ શાત કરી દે તેવો છે. એમાં એમણે મહાન યોગી આનંદ-ધનજીના અતિ વિશાળ શાંતિનાથના દત્તવનના લયનું અનુકરણ કર્યું છે. ગાતાં અંદર ઉતરી જવાય તેવો તેનો લય છે અને ભૂમિકા સુંદર છે. એ ગાનનો ભાવ વિચારીએ.

૧. સસારનું આપુ નાટક ભરાબર જોઈ લે. પછી તને ખાતરી થશે કે આ સસાર જાતિ દારુણ (ભયંકર) છે તુ જન્મ-મરણાદિ બધી ડરી ગયો જોમ કાંઈક લાગે છે, પણ સસાર આખો ભયંકર છે જોમ તુ હજી સમજ્યો નથી વાત જોમ છે કે આ પ્રાણીએ સસારને જોના પરા આકારમાં જોળખ્યો જ નથી અને જો હજી જ્યોત્સ્ન સ્થિતિમાં ક્યાં જ કરે છે જોનું કારણ શું છે તે તપાસીએ મોહરાજ જોનો ખરેખરો શત્રુ છે જો જોને હાંધા પાટા જમાવી આપી જોટી મજબૂરી જોની પાસે દરાવે છે પ્રાણી સમજે છે કે મારી અમવદ વખતે મારા મુળ ધીજો હશે તે કામમાં આવશે અને તંટલા ખાતર જો અનેક અમવદો ખમિ છે, જોની ખાતર જો પોતાના માન્ય સિદ્ધાન્તોનો અને કૌંસ નિર્ણયોનો પણ જોમ આપે છે અને ગાડા જેવો બની જમા મુજ નથી ત્યાંથી મુજ શોધે છે

મૂળ હકીકત જો છે કે આ મારા-તારાનો બચદાર જો મોહરાજાએ જ કરાવ્યો છે જો મોહરાજાને તુ વારો દિવસથી સમજે છે અને તે તને સાચો જ્ઞાતો જણાવનાર છે જોમ તુ જાણે છે; પણ ખરી રીતે તે મોહરાજ જ વારો ખરો શત્રુ છે અને તને ફસાવવા તે તજન જોટા પાટા જમાવે છે કદાચ તુ જો મોહરાજાને જોળખતો નહીં દોષ તેથી તને દૂકામાં જોટું જ કહેવાનું કે 'દુ અને મારું' નો મત્ર બધાજનાર જો મોહરાજા છે અને વધારેમાં વાત જો છે કે જો વારો કહો શત્રુ છે આ વાતની જો તને ખબર ન દોષ તો સમજી લે.

એને અંગે બે વાત સુદાની કરવાની છે. એક તો એ કે એ તારા શત્રુ મોઢે તને બરાબર ગળેથી પકડ્યો છે, એણે તારી બોચી પકડી છે અને તને બરાબર પોતાના સપાટામાં લીધો છે. તેં મદ્દલકુસ્તી જોઈ હોય તો તને માલૂમ હશે કે એક મદ્દલ જ્યારે સામા મદ્દલનું ગળું પકડે છે ત્યારે તેને છૂટવું ભારે મુશ્કેલ પડે છે, તેનાથી છૂટવામાં ભારે બળની (પુરુષાર્થની) અપેક્ષા રહે છે. અને બીજી વાત એ છે કે અત્યારે તું એક આપત્તિમાંથી બીજીમાં અને બીજીમાંથી ત્રીજીમાં પડે છે અને એમ ચારે તરફ વિપત્તિથી ઘેરાઈ જાય છે. એ સર્વ વિપત્તિનો કરનાર એ મોહ છે. તને વારંવાર એ આપત્તિમાં ઘસડી જાય છે અને અત્યારે તને જે આપત્તિઓ દેખાય છે એ સર્વ એ મોહરાજની બનાવેલી છે અને તે તરફ લઇ જનાર પણ એ જ મોહરાજ છે.

આખા સંસારની રચના સામાન્ય રીતે જોવામાં આવે તો મહા અધકાર ચારે તરફ વ્યાપેલો દેખાશે અને જાણે આપણે મારે એક પછી એક જાળો-ફસામણીઓ (Traps) ગોઠવાયેલી હોય એમ લાગશે એક શુંચવણમાંથી ઉપર આવીએ ત્યાં બીજી ઊભી થાય છે અને એમ ને એમ ચાલ્યા જ કરે છે. અંતે જીવનનો અંત આવે છે, પણ શુંચવણોનો અંત આવતો નથી સંસારના ચક્રાવામાં પડેલો કોઈ પણ પ્રાણી સર્વ શુંચવણોનો નિકાલ કરીને જતો જ નથી.

સંસારમાં પડ્યા પડ્યા તો મોહરાજનું શત્રુપણું અને ડગલે પગલે વિપત્તિ તરફ ઘસડાવાનું વૈચિત્ર્ય સમજાય તેમ નથી અથવા સમજવું મુશ્કેલ છે, કારણ કે એ તો અંદર રહીને ગૂઢપણે કામ કરે છે અને પ્રાણીને મોટા વમળમાં નાખી તેની બુદ્ધિને પણ

દેસ્વી નાખે છે આખા સસારનો બરાબર ખ્યાલ કરવામાં આવે અને જરા તેના ઉપર જઈ નિષ્પક્ષ દૃષ્ટિએ તેને જોવામાં આવે તો જ મોહરાજાને બરાબર જોળખાય તેમ છે બાહ્યે તો જોના ચાળા અનેરા છે, જોના માર્ગો અનેરા છે અને જોના સાધનો અગમ્ય ॥ જોને સમજવા પણ મુશ્કેલ છે, સ્વીકારવા વધારે મુશ્કેલ છે અને તેને બરાબર સમજીને પોતાનો સ્વતંત્ર માર્ગ કાઢવો સર્વથી વધારે મુશ્કેલ છે સસારમાં તો ઘણું જોવાનું છે, જોના વિચાર કરતાં તો મહિનાઓ અને વર્ષો ઘાય તેમ છે, પણ જોને જોળખવામાં સર્વથી વધારે અગત્યનો ભાગ મોહરાજાનો હોઈ તેને જોળખવો, તેની જીવ સાધેતી ખાસ શત્રુતા સમજવી અને તેના કાર્યો અને પરિણામો જોળખવા એ સસારભાવનાને અંગે મુખ્ય જરૂરી બાબત છે મોહને ધ્યાનસ્વરૂપે જોળખ્યો જોટલે આખા સસારને જોળખ્યો જોમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ લાગતી નથી

જો મોહરાજાનું જ્યાં શાસન વર્તેલું હોય, જો મોહરાજા તારે પાઠો દુસ્મન હોય, જો દુસ્મનના શબ્દમાં તારે જીવવાનું અને મરવાનું હોય—તેવા આ સસારને તું શું જોઈને વળમટેલો બધ છે ? જો સસાર કેવો છે તે તું જો, વિચાર, સમજ, જોયા મોહરાજા કેવો છે તે સમજ, જો મોહરાજાનું ત્યાં સામ્રાજ્ય છે જો ધ્યાનમાં લે, જો રાજા તારો દુસ્મન છે તે વાત સ્વીકાર, જો રાજાએ વને ગળેથી પકડ્યો છે જો વાત ધ્યાનમાં લે અને તારી સર્વ મુશ્કેલીઓ જોણે ઉત્પત્તિ કરી છે તે વાત સમજ લે. જોણે શું શું કર્યું છે તે તું જોતો જજો સસારભાવના જોટલે મોહરાજાના વિશ્વાસોની જોળખાણ જ છે તે આ ભાવનાને અતે તારા સમજવામાં આવશે તું બાજળ માથે.

૨. પ્રથમ તો તું આ સંસારમાં કેવી રીતે બંધાયેલો જાય છે તેનો વિચાર કર એટલે તું એ મોહરાજની ગોઠવણોનો કાંઈક ખ્યાલ કરી શકીશ. તારે પોતાને ખાવા માટે જોઈએ તેટલી વસ્તુ અથવા રહેવા માટે જોઈએ તેટલી જગ્યા સારુ તું આ બધા પ્રયાસ કરે છે ? તને એમ લાગે છે કે તું ભૂખ્યો રહી જઈશ કે તારે કોઈ ઝાડ નીચે સૂઈ રહેવું પડશે ? પણ તને તારી ચિંતા નથી. તારી આવડતથી તું એક દિવસમાં એક વર્ષ ચાલે તેટલું ખાવાનું મેળવી શકે છે પણ તારે સૂવા-એસવા જોઈએ તેટલી, વરસાદ, તડકો અને ઠંડીથી રક્ષણ આપે તેટલી જગ્યા મળે તો તેથી તને સંતોષ છે ?

તારે તો લીંબેરીઓ ભરવી છે, સાત પેઢી ચાલે તેટલું દ્રવ્ય એકઠું કરવું છે, ઘરનાં એક ઘરથી તને સંતોષ થવાનો નથી, તારે તો ગામગરાસ એકઠાં કરવાં છે, તારે આખા ગામનું પાણી તારા ઘર તરફ વાળવું છે અને લાખો થાય તો કરોડો કરવા છે અને કરોડ થાય તો છપ્પત્ર ઉપર ભેરી ષગડાવવી છે ! અને એ સર્વ કોને માટે ? તે તું કદી વિચારતો નથી. વિચાર કર તો તો બધું હીવા જેવું લાગે તેમ છે, પણ જ્યાં સહજ સાચી વાતની ઝાંખી થશે એટલે તરત તું ત્યાંથી છટકી જઈશ; કારણ કે તને ઉંઘા પાટા બંધાવનાર અખંડ દિગ્વિજયી રાજા તારા હૃદયમાં બેઠો છે તે તને કદી સાચો માર્ગ કે સાચો વિચાર આવવા દે તેમ નથી અને આવી જાય તો ટકવા દે તેમ નથી.

ત્યારે તું તારા છોકરાંઓ માટે આ સંસારમાં બંધાય છે ? તને તેનો પરિચય છે અને તારા મનમાં એમ છે કે મારી સંપત્તિ સર્વ એમને આપીશ; પણ તને ખાતરી છે કે તેઓમાં

કમાવાની શક્તિ નથી જ એ આવડત નહિ હોય તો તારી આપેલી સપત્તિઓ તેઓ પાસે દકશે ? લકીને ગુમાવશે નહીં ? કે કાઈ તેને છેવડીને લઇ જશે નહીં ? એ શક્તિ અને આવડત વળા તે હશે તો તેમને સપત્તિ આપવી બીનજરૂરી છે આ રીતે તું છેકરાઓ માટે સસારમા જંધામ છે તે વહન નકામું છે બીનજરૂરી છે, સમજ્યા વગરની વાત છે

એવી જ રીતે તારા બીજા સજંધીઓ માટે સમજા લે તું બીજા ખાતર જંધાઈને હેરાન થતો હો તો એમાં તારી મોટામાં મોટી ભૂલ છે તેમના પરિવચના અથવા પરિવચના પરિવર્તનોથી થતા સજંધને અભિ તારી ફરજોનો તારો જવાબ જ ખોટો છે કર્મનું સ્વરૂપ તું જરા સમજ્યો હોત તો તને હીવા જેવું લાગે તેમ છે કે એ સર્વ ક્રાંતિ છે એને બચકારે દોરકા (ચુલુ) કહ્યા છે તે જરાબર છે એ મોહકશબ્દો સ્વચ્છન છોકરાના પરિવચન દોરકા દેલાવ્યા છે, પાથરી હીલા છે અને તેનાથી જ તને બાધી લીધો છે તું જંધાઈ ગયો છે એમ તું ધારે છે એ વાત સાચી છે, તને એ બજામાંથી ધૂલિ સૂઝતું નથી-અમતું નથી એ સર્વ સાચું છે; પણ એ આપુ જંધન અને તેને અભિ તારી માન્યતા વહન ખોટી છે એનો પાયો જ ખોટો છે અને તું નકામો પડી મરે છે

એ જ મિત્રાસે શ્રી, બાઈ, પિતા આદિ સર્વ જંધનોનું સમજવું ખરી વાત એ છે કે તારે કાઈ છોકરું નથી, તારે તો નદરાબાની પેઠે મોનાની કુગરીઓ કરવી છે, કપનીઓમા નાણા રાક્ષા છે, મારજેજ પર ધન આપવા છે અને જમે બાજુનો સરવાળો ભેઈ રાઈ રાઈ થવું છે એવી વાતમા કાંઈ સાધ્ય નથી, ડેતું નથી, ઉદ્દેશ નથી, સાર નથી

તને ડગલે અને પગલે કેટલાય અનુભવો થયા છે. તું જેની આતર પડી મરે છે તે તારા તરફ કેવી રીતે વર્તે છે તેનો વિચાર કર. તને પરલવમાં તો અનેક અનુભવ થયા છે પણ તે ઉપરાંત આ લવમાં તેં કેટલું વાંચ્યું, કેટલું જોયું, કેટલું જાણ્યું અને કેટલું જાતે અનુભવ્યું. એ તારા અનુભવો પછી પણ એનો એ જ રહીશ ? રહી શકીશ ?

વળી તેં અત્યાર મુઘીમાં ન ઈચ્છવાજોગ નિરસ્કારો-પરાલવો કેટલા સદ્ધા છે તે તો વિચાર. ગત કાળમાં તું કેવી કેવી ગતિઓમાં જઈ આવ્યો છે તે વિચાર. ત્યાં તારા શા ફાલ થયા હતા તેનો ખ્યાલ કર. તે ન કંઈપી શકતો હો તો આ લવમાં મારે માથે કેટલી અપમાન-તિરસ્કાર કરાવનારી પરી-સ્થિતિઓ આવી ગઈ તે તું સંભારી જા.

(પ્રત્યેક પ્રાણી અહીં પોતાના જીવનને યાદ કરી જાય તો તેને શરમાવે તેવા અનેક પ્રસંગો નાના-મોટા અનેક અન્યા હશે!) આવા પ્રસંગો તરફ ધ્યાન ખેંચવાનું ખાસ કારણ છે. દરેક પ્રાણી સંસારમાં ઘણો મસ્ત રહે છે તે માને છે કે એના જેવો માનયોગ્ય માણસ જીજ્ઞે કોઈ નથી અથવા બહુ થોડા છે. આ જોશ પર તો દુનિયા ચાલે છે અને પ્રાણી પોતાના પરાલવના પ્રસંગો વારંવાર ભૂટી જાય છે. આ સર્વ મોહરાજના આજ્ઞા છે. આપણો આ લવનો અનુભવ જ જો અરાગર જોઈ જવાય તો આપણી ઘણી ગરમી ઠંડી પડી જાય તેમ છે, માત્ર વિચારધારા પ્રમાણિક અને દીર્ઘકાલીન જોઈએ. આવા અનુભવોનાં દૃષ્ટાન્તો અહીં નહિ આપીએ. પ્રત્યેક પ્રાણીની પ્રમાણિક વિચારણા પર તે છોડીએ આ સર્વ મોહરાજનાં નાટક છે એ સમજી સંસારને એના ખરા આકારમાં સમજ.

૩ હવે જરા તારી વિચારધારા આજળ સ્થાવર આખરે
 તું કર્મને આધીન છે અને તે નચાવે તેમ તારે નાચવાનું છે
 તું કોઈ કોઈ ભવમા ઉત્પત્તિના શિખર પર પહોંચી કોઈ કોઈ,
 ભારે જોન્વથી જાહેરાત જાહેરાત થયો કોઈ કોઈ, તારી આજળ
 બિરુદાવળી બોલાણી હશે અને તને જમા જમા થયું હશે આ
 એક વાત વળી કોઈ ભવમા તું તબીબ હીન થયો કોઈ કોઈ, કોઈ તને
 જાહે તેમાં પહોં પાપ મનાવું હશે. તું ભવિષ્યદાન થયો કોઈ કોઈ
 તું નારકીમા પરમાધારીથી ફટાચો કોઈ કોઈ તે શરણ માટે શરણ
 પાડી હશે. તું શાકને ભાવે વેચાચો કોઈ કોઈ, તું જ જલમા પુષ્પપલ્લે
 જન્મી કોઈ ન જાણે, ન સુધે તેમ ખરીને મરી જયો કોઈ કોઈ
 અને તને કોઈએ પગે રજકોળ્યો હશે, કોઈએ ચાંપ્યો હશે અને
 કોઈએ સુધીને ફેંટી દીધો હશે. અનેક ભવોમા પરભવના સ્થાનો
 તો અપર પાર જણાવી ચકાવે તેમ છે આ આખો ખેલ જોવા જેવો
 છે, જોઈને વિચારવા જેવો છે, વિચારીને ચિતવવા જેવો છે

ભાઈસાહેબ ઇન્કીદાઈટ મર્મને વાલતા હોય. કપડા પર
 ઘણું પડવા દેતા ન હોય, મોઢો પગ માખી ભેગવા દેતા ન
 હોય અને કટીરુ, કોલર, નેકટાઈ અને જુટ-મોજામા, ખીન્નામા
 રૂમાલ, રૂમાલમા નેટ અને ગ્રેટની સુગંધમા મદાલતા હોય
 ત્યારે જો કર્મ કંઈ સ્થિતિમાથી પસાર થઈ અહીં આવેલ છે
 તેનો ભાગ્યે જ જમાલ કરે છે એના મનુષ્ય વરીકિતાં રૂપો
 વિચારી જઈએ તો પહોં જોતું અભિમાન ઉતારી નાખે એવો
 વાતો છે અને આ ભવમા પહોં ચાર ચાર મોટર દેસ્વનાર
 અને દરવાજા પર સિપાઈ બતા રાખનારને ઘેર ઘેર ફરી બીજા
 માનતા, વિરસકાર પામતા, હઠધૂત થતાં નજરે જોવા છે પછી
 આ નાટક શાં ? અને આ કણકો રોનો ? અને જો કોના ઉપર ?

૪. આવી રીતે પરલવમાં તેં અનેક રૂપો લીધાં છે તે વાત બાગુએ રાખીએ, તો પણ આ ભવમાં તારી કેટલી દશાઓ થઈ છે તે તો તું જોઈ લે બાળક હો ત્યારે સર્વ બાળ-તમાં ‘ પરવશ ’ ખવરાવે કોઈ, ધવરાવે કોઈ, નહવરાવે કોઈ, કપડાં પહેરાવે કોઈ અને પછી જરા ચાલતો થા ત્યારે તું ધૂળમાં રગદોળાયો, તેં ન અડવા યોગ્ય વિદ્યાઓ ચંચી, તારા ગાલ પર મેસના થપેડા વળગ્યા, નાકમાં ગૂંગા, આખોમાં ચીપડા, નસકોરામાં શેડા અને મોંમાંથી લાળ આવતી તેં અનુભવી અને માતાનું દૂધ ધાવી-ધાવીને તું ઉછર્યો પછી તું યુવાન થયો એટલે અભિમાનથી ‘ મત્ત ’ થયો. જાણે ધરણી ઉપર પગ મૂક્યા વગર અધર ને અધર ચાલતો હોય તેવો, રંગરાગમાં ઇંજીળાંધ કપડાં પહેરીને ચાલે ત્યારે જાણે પૃથ્વીનું રાજ્ય તારું હોય એવો તેં સ્વાંગ ધારણ કર્યો. પછી આબ્યું ઘડપણ એટલે લાકડી લીધી હાથમાં. ઉધરસ ખાતો, શ્વાસ લેતો, દમથી શેકાતો, ડગમગતી ડોકીએ પરાધીન દશામાં જીવતે મુવા જેવો, આંખમાંથી પાણી અને મુખમાંથી લાળ પડતી હોય ત્યારે પાછો પરાધીન થઈ ઘરના એક ખૂણામાં બેસે છે. છેવટે તદ્દન પરાધીન થઈ જઈ ચમદેવને તાબે થાય છે. સર્વને છોડી આડ્યો જાય છે. આ તો આ ભવમાં તારી દશા છે. તું બાલ્યવયમાં પરવશતાનો પાઠ ભજવે છે, પછી મદમસ્તનો પાઠ ભજવે છે, પછી ખરખર ખોરડીનો પાઠ ભજવે છે અને છેવટે પાછો પરાધીનતાનો પાઠ ભજવે છે. આ હકીકત પણ તને ઓછી વિચારમાં નાખી દે તેવી-શરમાવે તેવી-મુંઝવે તેવી લાગતી નથી ? શેના ઉપર તારો રોફ છે ? આ સર્વ મસ્તી તું શા કારણે કરે છે ? તારો આ ભવનો તો વિચાર કર.

આવી રીતે તથા ભવોનો ઇતિહાસ વિચારવામાં આવશે કે આ ભવમાં ઘટી અનેક દશાઓ વિચારવામાં આવશે તો તારા મનમાં કોઈ વાર છતી વસ્તુનું અભિમાન આવશે અથવા તુ ક્ષતિનો દશ કરતો હોઈશ તે વખત તને જરૂર વિચાર થશે.

આપણે તો આ નાટક જોવાનું છે પ્રાણીઓ કેવા કેવા વંશ હો છે અને જોઈ ભવમાં પણ કેવી કેવી સ્થિતિએ કેવા કેવા પાઠ ભજવે છે તે વિચારી સસારને સાચા સ્વરૂપમાં સમજવા જેવો છે અને સમજીને તં પરથી ધડો હોવાનો છે

૫ આ સસારની જોઈ બીજી પણ વિચિત્રતા જોવા જેવી છે આ સસારમાં જે પિતા થયેલ હોય છે તે પુત્ર થાય છે અને પુત્ર પિતા થાય ॥ આવી રીતે શ્રી જાહેન થાય છે, માતા થાય છે અને માતા શ્રી થાય છે જુદા જુદા ભવોમાં આ પ્રમાણે બને છે

અનંત ભવોની વિચિત્રતા દિવ્ય જ્ઞાનથી જોઈને વિશિષ્ટ જ્ઞાની કહી શકાય છે કે આ જગતના સર્વ જીવો અસ્પર્શ માતાપણે, પિતાપણે, ભાઈપણે, જાહેનપણે, શ્રીપણે, પુત્રપણે, પુત્રીપણે અને પુત્રની શ્રી તરીકે થયા છે અને તે પણ અનેક વખત થયા છે જો જ રીતે જોઈબીજાના વહાલા અને દુશ્મન પણ થયા છે આખા સસારની રચના જોવામાં આવે તો આમાં કાંઈ નવાઈ જેવું લાગતું નથી કુબેરએનાએ વેશ્યાકૃત્ય કરી મુનશને જન્મ આપ્યો માતાના આશ્રયથી જાહેને પેટીમાં મૂકી નદીમાં છોડી દીધાં વેશ્યાએ જાહેના દાયમાં વીંટી પહેરાવી. જોકે પરનામ લખ્યું કુબેરદત્ત, બીજી પર કુબેરદત્તા નદીમાં ઘસડાવી પેટી ફર મળી બીજે ગામે બે વાળીજાના દાયમાં આવી. જોકે રીકરો લીધો, બીજાએ લીકરી લીધી. જાહે મોટા થયાં. જાહેનાં માબાપે

તે જાનેને જ પરણાવ્યાં. પતિ-પત્ની રમતાં હતાં ત્યાં એકની અંગઠી નીકળી પડી. જલ્દીએ સરખાવી જોઈ. એક કારીગરની જનાવેલી જાણી વિચારમાં પડ્યાં. જાપાને પૂછ્યું. ભાઈ-બહેન છીએ એમ સમજાવ્યું. ખેદ થયો. કુબેરદત્ત ઘર છોડી ચાલી નીકળ્યો. દુર્ભાગ્યે કુબેરસેના માતાને ગામે જ આવ્યો. માતા તો હજી વેશ્યા જ હતી. પૈસા કમાઈ કુબેરદત્ત વેશ્યા જાણી તેની પાસે ગયો અને ક્ષમાયો. તેનાથી એક છોકરો થયો. જાને એક જીવનને ઓળખતાં નથી.

કુબેરદત્તાએ વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી. તે જ ગામે આવી. કુબેરસેનાને ઘેર ઊતરી. નાનો છોકરો રડવા લાગ્યો. તેને તેણે છાનો રાખતાં નીચેનાં સગપણ જતાવ્યાં:- (પુત્રની સાથે સગપણ)

- ૧ તારી માતા ને મારી માતા એક છે એટલે તું મારો 'ભાઈ'
 - ૨ મારા પતિ કુબેરદત્તનો તું પુત્ર છે તેથી તું મારો 'પુત્ર'
 - ૩ મારા પતિ કુબેરદત્તનો નાનો ભાઈ એટલે મારો 'દીઅર'
 - ૪ મારા ભાઈ કુબેરદત્તનો પુત્ર એટલે મારો 'ભત્રીજો'
 - ૫ કુબેરદત્ત મારી માનો પતિ-તેનો તું ભાઈ એટલે મારો 'કાકો'
 - ૬ કુબેરસેના મારી શોક્ય કુબેરસેનાનો દીકરો કુબેરદત્ત તેનો તું પુત્ર એટલે મારો અને કુબેરસેનાનો તું 'પોતરો' (પૌત્ર)
- (કુબેરદત્તની સાથેના સંબંધ) તેને ઉદ્દેશીને બોલી:-

- ૭ આપણી જન્મેની માતા એક જ છે એટલે તું મારો 'ભાઈ'
- ૮ મારી માતાનો તું પતિ એટલે તું મારો 'પિતા'
- ૯ આ જાળક મારો કાકો (નં. ૫)-તેનો તું જાપ તેથી તું મારો 'દાદો'

- ૧૦ આપણે પરસ્પરાં હતાં તેથી તેટલા વખત માટે તું મારો 'પતિ'

૧૧ કુબેરસેના મારી શોક્ય-તેનો તુ પુત્ર માટે મારો પક્ષ 'પુત્ર'
૧૨ આ છેકરો મારો દીયર(ન ઠ)-તેનો તુ બાપ માટે મારો 'સસરા'
(કુબેરસેના સાથેનો સબંધ) તેને ઉદ્દેશીને બોલી —

૧૩ મને જન્મ આપનાર તુ તેથી તુ મારી 'માતા'
૧૪ કુબેરહત્ત મારો પિતા (ન ૮)-તેની તુ માતા 'મારી કાઠી'
૧૫ કુબેરહત્ત મારો બાપ-તેની તુ પત્ની જોટલે મારી 'માણી'
૧૬ મારી શોક્યના પુત્ર કુબેરહત્તની તુ પત્ની તેથી મારી 'પુત્રવધ'
૧૭ મારા પતિ કુબેરહત્તની તુ માતા તેથી તુ મારી 'સાસુ'
૧૮ મારા પતિ કુબેરહત્તની બીજી સ્ત્રી તેથી તુ મારી 'શોક્ય'

ત્રણ દિવસે આ અદ્વાર સબંધો ખૂબ વિચારવા યોગ્ય છે અને
આ હવે બાવા સબંધો ભવપ્રપચ્ચા તો અનેક વખત કર્યા છે

સસારની આ વિચિત્રતા વિચારીને હજી તારો મનુષ્યભવ બાધી
છે ત્યાં સુધીમાં જો સર્વને તુ તણ દે તને બાવી વિચિત્રતા
જોઈ આ સસાર પર ચીતરી બહતી નથી ? તુ ક્યા મોહ કરી
રહ્યો છે ? કોના ઉપર મોહ પામ્યો છે ? જો કોણ છે ? જોના
પૂર્વ સબંધો તારી સાથે શા છે ? જો સર્વ જણ વિચાર અને
હવે બાધી રહેલા આયુધ્યના બાળમાં જો સર્વ વિચિત્રતાઓ છોડી
દે અથવા જોવી વિચિત્રતાઓ વધે નહિ જોવો માર્ગ શોધ.

સસાસ્ત્રી અનેક વિચિત્રતા તે જાત્ર (આ બાવનામાં) જોઈ,
પણ તેમા આ વિચિત્રતા તો શિષ્યરે અઢે જોવી છે, જોનો વિચાર
કરતા ત્રાસ આપે તેવી છે અને મગજને મુઝબી નાજે તેવી છે;
પણ સાચી હોઈ મગજને ઠેકાણે લાવે તેવી અને તે દ્વારા તને

૧ આ પ્રમાણે બીજા પ્રશ્નને પરસ્પર ૧૮-૧૮ સબંધ બાવ છે, તેથી
કુલ ૭૨ સબંધો ત્રી પ્રશ્નચિંતામણિમાં સ્વસ્તિર જતાઆ છે

માર્ગ પર લઈ આવે તેવી પણ છે. પુનરાવર્તનને ભોગે તને કહેવાની જરૂર છે કે સંસારની આ મહા વિચિત્રતા ખૂણ વિચારજો અને વિચારીને નરભવના ઝાઝીના ભાગને સારા ઉપયોગમાં લેજો

અહીં જે વાર્તા લખી છે તે જરા નવાઈ જેવી લાગે તેવી છે, પણ વિચિત્ર સંસારચક્રમાં જનવાજોગ છે અને અનંત સંસારમાં સર્વ વિચિત્ર સંબંધો થાય છે તેની દિવ્યજ્ઞાનવાળા સાક્ષી આપે છે. ખૂણ વિચારવા જેવી આ વાત છે એની વિચારણામાં સંસાર પર જય છે અને ઉપેક્ષામાં સંસારનો તારા પર જય છે એ વાત તું ખૂણ ધ્યાનમાં રાખજો. ન ગમે તેવું સત્ય હોય પણ જ્યારે વિચારણા કરવા બેઠા ત્યારે એને એના નગ્ન આકારમાં રજૂ કરવું જ રહ્યું અને આ તો ન ગમે તેવી પણ બહુ મુદ્દાની વાત હોઈ ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે.

૬. મોહરાજાએ આ પ્રાણીની કેવી દશા કરી છે તે જોવા જેવું છે. એક માણસ દારૂ પીવે અને પછી બેવડાના કેદમાં લડથડીઆં ખાય, ગટરમાં પડે, પોતાનાંને પણ ન જોળખે અને તદ્દન ગાંડો થઈ ગમે તેમ વર્તે તેના જેવી આ પ્રાણીની દશા મોહરાજાએ કરી દીધી છે, એને તદ્દન મુંઝવી નાખ્યો છે અને એની વિચારણાશક્તિ, પ્રયત્નશક્તિ અને સદસહિવેક-શક્તિ પર હડતાળ લગાવી છે. આ પ્રાણીનું વર્તન જોઈએ એટલે એના પર મોહની કરેલી કેદની અસર કેટલી થઈ છે અને તેથી એ ‘ક્ષીણ’-તદ્દન પરાધીન, બુદ્ધિહીન, વિચારણા-શૂન્ય કેવો થઈ ગયો છે તેનો ખ્યાલ આવશે.

આ જીવનમાં જોવામાં આવશે તો ઉપાધિનો પાર નથી, દુઃખનો અંત નથી અને અગવડોનો પાર નથી. જીવનકલહ એટલો આકરો છે કે એની ખાતર પ્રાણી કંઈક પાપો સેવે છે

અને આઘાતો ખમે છે પારાવાર મુશ્કેલીઓમાથી પસાર થાય છે
જે શૂન્ય સહે છે, પરદેશ વેઠે છે, તકેટો કરે છે, સાચા-
ખોટા કરે છે અને આખો વખત બાંહે પેટ ભરવા જ જન્મ્યો
હોય એમ વતે છે જેને સમાનાં મરણોના દુઃખ, જેને મિત્રો
ખોઈ બેસવાનાં દુઃખ, જેના શેઠીઆઓના હોઠાશ, જેના
અમલદારોના ત્રાસ, બીજા ઉધરાવનારાઓના દુર્બલોના શ્વસ
વિગેરે દુઃખો તો બાંહે દરરોજના થઈ પડ્યા છે શરીરના ત્રામો
ઓછા નથી, જેને ઠંડા કે ગરમ થતા વાર લાગતી નથી અને
જે અનેક પ્રકારે બોલાકૂપ થતા કરે છે, આવા તો પાશ્વગરના
'દુઃખો' આ સસારમા સામાન્ય રીતે ભરેલા છે અને તે
ઉપરાંત અગત દુઃખોનો તો હિસાબ નથી.

જેની માનસિક 'અર્તિ'—ઉચ્ચારોનો સરવાળો કરીએ તો
તો પાર ન આવે તેવું છે મનના સતાપો અને ઉચ્ચારોથી
આ સસાર ભરેલો છે એક દિવસ ઉચ્ચાટ વચર જતો નથી
કેટલાક સાચા, કેટલાક કલ્પિત અને કેટલાક ભ્રાંસા કરેલા ઉચ્ચારો
આ જીવને હેરાન કર્યા જ કરે છે અને તે દરરોજ બાંહે આ
પ્રસંગોમાથી નાચી છૂટી, જગલમા ભાગી જવા મુકે છે.

વ્યાધિઓની ઉપાધિઓ હઠી-કથી બાંધ તેમ નથી મહા
દેવો એવા કે અનુભવ્યા હોય તો જેનો સાચો ખ્યાલ આવે. જેવા
મોટા વ્યાધિની ચી વાત કરવી? શરીરમા માત્ર એક નાનું સરખું
મૂમડું ઘસું હોય તો પણ આપુ ધકધ્યાન તેના તરફ જ રહે
છે અને બાંહે આપુ શરીર એ એક જ જગ્યાએ આવી પડ્યું
હોય તેમ સચકા મારે છે શાકની પીઠા, જગલમા બાળલાર્ધ
કે નાકમા એક નાની સરખી મૂમડી (માલણ) થઈ હોય તો

એન પડવા દેતી નથી અને ક્ષય, અતિસાર, ભગંદર, કોઠ કે એવા મહાવ્યાધિ થયા હોય ત્યારે તો ઉપાધિનો પાર જ રહેતો નથી.

આખો સંસાર તપાસીએ તો તેમાં ઉપરનાં અને ળીન્દ' અનેક (૧) દુઃખો, (૨) ઉચાટો અને (૩) વ્યાધિઓ ભરેલા છે કોઈ માદો પડે ત્યારે આપણે જોવા-ખગર પૂછવા જઈએ છીએ અને આપણો વારો આવે ત્યારે તે ખગર પૂછી વિદાય થાય છે. આવી ઉપાધિઓથી ભરેલા સંસાર સાથે આપણે કામ લેવાનું છે દરરોજ આપણે દુઃખ, અર્તિ અને વ્યાધિમાં સળડીએ છીએ, એનાથી જળી-જળી રહીએ છીએ અને એનાથી કંટાળી હેરાન હેરાન થઈ જઈએ છીએ.

છતાં આશ્ચર્યની વાત એ છે કે એ સંસારને આપણે ચાટતા જઈએ છીએ. આપણને ગમે તેટલો દડવો અનુભવ થાય, આપણે ઠેકાણે ઠેકાણે પાછા પડીએ, આપણો કાંઈ પત્તો ન લાગે, આપણી કાંઈ ગણતરી ન થાય, આપણને અનેક વ્યાધિઓ વળગેલા હોય અને નિરાંતે કદી ઊંઘતા પણ ન હોઈએ, ઊંઘમાંથી સદાજા ઊડી જતા હોઈએ; છતાં પણ એ સંસારને આપણે વળગતા જઈએ છીએ. જ્યાં પાર વગરની ઉપાધિ ખમી ત્યાંથી જ આપણે સુખ મેળવવાનાં કાંકાં મારીએ છીએ અને ઉપરથી એકાદ મધનું ટીપું પડી જશે એવી આશામાં પડું પડું થઈ રહેલી ડાળને વળગતા જઈએ છીએ. આ દશા દારૂડીઆની હોય કે કોઈ સમજી પ્રાણીની હોય ? જ્યાં અપમાન, ઉચાટ અને સંતાપ મળતાં હોય ત્યાં સમજી પ્રાણી તો જાય નહિ. દારૂના કેદમાં વિવેક ભૂલી એ સંસારમાંથી આનંદ મેળવવાના ખોટા પ્રયાસો છે, એમાં જરા પણ માલ નથી અને જ્યાં સાચું ચિરસ્થાયી સુખ નથી

ત્યાથી તે મેળવવાના વલણ છે હાથેડીમા વગર જો ધંધો કોઈ સમજી તો કરે જ નહિ

છવને જો મહિશ પાનાર મોહરાજ છે જોનું આ સસાર પર આત્માત્મ છે જોનો માર્ગ વિષય છે, અતિ ઊંઠાણુમા છે અને ચિત્તવૃત્તિ જટલીમા આવેલો છે જોના જોજ-ટો એટલા બધા છે કે જોકે યા બીજી રીતે પ્રાણીને કેદમા જ રાખે છે અને જોની વિવેકબુદ્ધિને તદ્દન નિર્માત્મ્ય બનાવી દે છે આવો આ સસાર છે ! અને તેમા તારે રજન થવું છે, તારે તેમાથી હસ કાઢવો છે, તારે તેમાથી ઉપસોગ મેળવવા છે ! ધન્ય છે તારી વિવેકબુદ્ધિને ! વિચારણાને ! ! પરીક્ષક શક્તિને ! ! !

સસારના આ ચિત્રમા જરા પણ વધારે પડતી વાત નથી. પોતાનો અનુભવ જ જો માટે પૂરતો છે માત્ર લાંબી નજરે પોતાનો છવનક્રમ વિચારી જવામા આવે તો જોમા સાર જેવું કાંઈ નીકળે તેમ નથી. વિચાર, જો, સમજ, અવલોકન કર, ઊંઠો ચિતર.

૭ આ બધું જોકે ચિત્ર જરા વિચારી લે. કર્મપરિણામ રાજ્ય કાળપરિણતિ રાણી સાથે બેસી બવનાટક જુએ છે જો કાળપરિણતિ રાણીને જાત જટુકેનું રૂપક આપ્યું છે જટુક એટલે લૂટારો અથવા જિભારી. આપણે “કાળ” નું સ્વરૂપ વિચારીએ જો સમાયોગ્ય કાળે વસ્તુનો કે પ્રાણીજોનો આપણને સયોગ કરાવે છે વખત પૂરો થાય ત્યારે તે વસ્તુનો વિયોગ કરાવે છે વસ્તુ પોતે જગડે, પડે, સડે અને ગધાઈ બાપ કે નકામી ધર્મ બાપ તે પણ કાળ જ કરે છે, જોનાથી અમુક વૃક્ષને અમુક કાળે ફળ આવે છે, વિગેરે. કાળને તેટલા માટે જ ૭ દ્રવ્યમા જોકે દ્રવ્ય ગણવામા આવેલ છે

એ કાળરૂપ ચોર, ધાડપાડુ આ પ્રાણી સાથે કેવી રમત રમે છે તે જુઓ. તે કોઈ વખત જરા સુખ દેખાડે, છોકરાં ન હોય તેને છોકરાં આપે, ઘર ન હોય તેને ઘર વસાવી આપે, નોકરી ન મળતી હોય તેને ઠેકાણું પાડે અને પ્રાણી સમજે કે હું સુખી થયો. એવી જ રીતે ઘણા થોડાને એ વલ્લભ મેળવી આપે છે અને તે મોટો શેડીઓ કે માલિક ગની જાય છે, પણ પાછો થોડો વખત જાય ત્યાં એ નીચેની ઇંટ ખેંચી લે છે. એકનો એક છોકરો ગાયો જાય છે, પછવાડે વિધવાને મૂકતો જાય છે. ધન પગ કરીને ગાયું જાય છે અને ખુશવારિયામાં નામ નોંધાવવાના દહાડા આવે છે, સગવડો સર્વ ખેંચાઈ જાય છે અને ઉપરાઉપરી આફતો આવતી જાય છે સાંસારિક સર્વ સુખો-હલ્લનાથી માની લીધેલાં સુખો અને વગર જરૂરીઆતે એકઠા થયેલા વૈભવોની આ સ્થિતિ થાય છે અને છેલ્લા મહાવિશ્વક પછી તો આપણે આ સર્વ વાત નજરે જોઈ છે.

કાળ ચોરટો એવી સિક્કતથી કામ લે છે કે એ જરા જરા ઉપર ઉપરનાં સુખો આપી આ પ્રાણીને લલચાવે છે અને પછી ખાડામાં ધકેલી મૂકે છે. નાના જાળકને સેવ ને મમરાગોળને લાડવો આપી તેની કડલી કાઢી લેવામાં આવે તેવું કાળ-જાળકનું આ પ્રાણી સાથે વર્તન છે. આ ભવમાં પણ આ પ્રાણીની-આપણી પોતાની સાથે કાળજાળક આવી ચેષ્ટા કરે છે અને અનેક પ્રકારના ચેડાં કાઢે છે. તે જાણે તદ્દન અણ-સમજી નાનો જાળક હોય તેમ તેની સાથે વર્તે છે, પછી અહીંનાં કર્મથી ભરેલા પોટલાઓ ઉપડાવીને જીવને એ બીજે લઈ જાય છે ત્યાં તે તેના કેવા સંસ્કાર કરે છે એ તો આખો જીવો જ વિષય છે.

વાન વિચારવાની જો છે કે કદાચ જરા માન્યતાના મુખ
કે વૈભવ મળી જાય તો પણ તે ક્યારે સુદુર્લભ થશે અને તેની
સાથેના સંબંધ ક્યારે પૂરો થશે તે આપણે કહી પ્રથમથી
જાણવા નથી, પણ કંઈકના મુખ-વૈભવો થોડા વખતમા લેવાઈ
જતાં આપણે નજરે જોયા છે તેથી કદાચ તને વ્યવહારથી
થોડા મુખ-સમૃદ્ધિ કે વૈભવ મળ્યા હોય તો પણ તેના ઉપર
કેટલો વિશ્વાસ રાખવો તે તું વિચારજો આખા સંસારનો જ્ઞાણ
હરીશ તો તને એમાં કાળજદુકની રમત જ દેખાશે આ રમત
સમજવી જો સંસારભાવના છે

૮ આવો સંસાર છે । એના ગોટાગાનો પાર નથી, એમા
મોહરાજા અથવા કર્મરાજા તથા કાળજદુકના વિચિત્ર પ્રયોગો
માય છે, એમા પ્રાણીને નિરાંતે જોડવાની તક પણ મળતી નથી
અને એમા આધિ, આધિ અને ઉપાધિ ભરેલા છે ટકામા
સંસારને જોળખવા ઘણી વાતો ફરી દીધી. જો પરથી વારે
શુ કર્તવ્ય પ્રાપ્ત થાય છે તે પણ તું જોઈ દે જોટલે આ
વિચારણા નહામી તણાઈ ન જાય.

આને અંગે જે જાગૃત ખાસ જણામણ કરવા યોગ્ય છે એક
તો ઉપર જણાવ્યા તેવા પાર વમરના ભયોને કાપી નાખે, એનો
સુરંધા નાશ કરે, એવું કોઈ આશ્વસન ધ્યાન હોય તો તેનો આશ્રય
કરવો. આ પ્રાણીને મોહરાજાએ ગડિા જનાવી દીધી છે, કેરી
જનાવી દીધી છે, અલ્લહગૂન્ય જનાવી દીધી છે, એને સતાપ,
ઉપાધિ, રખડપાટ અને અપમાન આપીને તેમજ નવા નવા રૂપો
લેવાવાળીને અને વિવિધ નાટકો બજાવાળીને જ્યાં ત્યાં ફૂટાબો છે;
પણ એને ફરીને કામ જોડવા નો વારો આવવા દીધો જ નથી જરા
કેસલે, પટે કે જાણુમા જગટે, નવ સાધે ત્યાં તેર તૂટે, એનો એની

દશા કરી છે અને હુમેશાં એનું કોઈક લઈ જશે અને એને મળેલી વસ્તુને તે ક્યારે ખોઈ ખેસશે એની એને સદૈવ ચિંતા રહે છે. તે કીર્તિનાશ, લય, રાજ્ય ઉપદ્રવ, અકસ્માત વિગેરે અનેક લયોથી ઘેરાયેલા પડ્યો છે અને વિચાર કરે તો છાતી ખેસી જાય એવી એની માઠી દશા છે.

આ સર્વ લયોને લય તરીકે ચોળખાવનાર કોઈ હોય અને તેમાંથી પ્રાણીને ઉપર આવવાનો માર્ગ જતાવનાર જો કોઈ આશ્રયસ્થાન હોય તો તેનો માર્ગ જતાવવાની અધિકૃત્તાની ફરજ છે. માત્ર લયનાં સ્થાનો ગણાવવાથી કાંઈ દહાડો વળે તેમ નથી.

અંધકૃત્તા કહે છે કે તીર્થ કર મહારાજે એ મોહને છુટ્યો છે, એના ઉપર એમણે સામ્રાજ્ય મેળવ્યું છે અને એમણે એ રાજાને ધરાધર પારખી લઈ ઉઘાડો પાડ્યો છે તેના તાળામાંથી નીકળી જવાના, તેના અધિકારમાંથી દૂર ખસી જવાના રસ્તા જતાવ્યા છે. એમના ધ્યાનમાં એવું સ્થાન આવ્યું છે કે જ્યાં મોહ, કર્મ કે કાળ કોઈનું આધિપત્ય ચાલતું નથી. વળી ત્યાં જવાના માર્ગો પણ તેમણે જોઈ, જાણી, અનુભવી, જતાવી રાખ્યા છે અને એ માર્ગ લેવાથી ઉપર જણાવેલા સર્વ લયોનો નાશ થઈ જાય એવો નિર્ણય છે. એ નિર્ણય મોહરાજાની જાળ જેવો દંડી કે ગોટાવાળો નથી, પણ ખરા અનુભવથી સિદ્ધ થયેલો છે એ માર્ગ એમની વાણીમાં અને એમની રચનામાં છે. એમણે મોહરાજાનો ધરાધર પત્તો મેળવ્યો છે અને એનો પીછો લીધો છે, તેમનાં વચનને તું ધરાધર તારા મનમાં ધારણ કર.

મોહરાજાનું સ્થાન ક્યાં છે ? તેની સંસાર પર શી અસર છે ? તેના પંજમાંથી નીકળવાના ક્યા રસ્તા છે ? એ સર્વ જાણતની આખી શોધ એ જિનપ્રવચને કરી છે. રાગ-દ્વેષને

જીવન 'જિન' કહેવાય છે મોક્ષના બે પુત્ર રાગ-દેવ તેમને જીવન કહેવાથી તે 'વીતરાગ' કહેવાય છે, સંસારમાં રહી પુરુષાર્થ કરી મોક્ષ સાધનાર કહેવાથી 'અર્હત' કહેવાય છે, અને જો મોક્ષરૂપ મોટા દુરમનને અને ખાસ કરીને કર્મરૂપ દુરમનને સામાન્ય રીતે હજીનાર કહેવાથી 'અરિહત' કહેવાય છે એના વચ્ચેનાં તુ મનમાં ધારણ કરે, બોલવ અને તે પર સારી રીતે વિચાર કરે સંસારનું આણુ સ્વરૂપ તે તને બતાવી માર્ગે ચલાવી આપશે.

બીજી કોઈ જગ્યાએથી તને સંસારનાં બધાં જ બોળખાણુ ધવી કોય તો તે વચન સ્વીકારવાનો અત્ર નિયેધ નથી. હાંબકદ્દી કહે છે કે જોમણે અનેક પ્રકારની પરીક્ષામાંથી જિનપ્રવચનને વાળી-તપાસી-ચકાસી જોયું છે અને તે સ્પષ્ટ અને સંસારને બોળખાણનાર કોઈ વારી આ પ્રકરણમાં કહેલી સર્વ ગણવણોનો નિઃશ્ચય કરે તેવું છે અને તે રીતે તેને તુ બોળખ જોયું છે, પણ હાંબકદ્દીની વાતોથી વળવાનું નથી એને મનમાં ધારણ કરી તે પર ધૂળ વિચાર કરવાનો છે.

બીજી વાત એ છે કે શમામૃતનું પાન કરીને તુ મોક્ષ સાધે તન્મય બાવ કરી દે. તને સંસાર અનેક લેપાધિથી ભરે પૂરે ચિંતાનું સ્થાન લાગ્યો છે તો તારે મોક્ષ મેળવવો જ રહ્યો. સંસારથી છૂટવું જોયું નામ જ મોક્ષ છે તને આખી વિચારણા-ભાવના વિચાર્યા પછી જોમણી નાસી છૂટવું જરૂરી લાગતું હોય તો શાંતરસનું પાન કરવા મંડી જા, લોટા બરી બરીને એને પી અને તે રીતે મુક્તિ સાધે વારી જોડતા તુ સ્થાપ વિનય ! તુ ખરે વિનીત હો, તારે સાથે માર્ગે ચાલુ જ હોય અને આ સંસારથી તુ ખરે કટાગી ગયો હો.

તો તારે આ બંને વાત કરવી જાસ અગત્યની છે અને આ સંસારભાવના ભાવવાનું એ સાચું કૃણ છે.

વિનયને ઉદ્દેશીને કહેલી આ આખી વાર્તા, આ ચિત્રપટ શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાયે પોતાની જાતને ઉદ્દેશી લખ્યું છે, પોતાને જ કહ્યું છે અને તે દ્વારા પોતાનું નામ પણ જણાવી દીધું છે.

સંસાર આળાનું સ્વરૂપ, એની પ્રત્યેક પરિસ્થિતિનું સ્વરૂપ, એની અંદગ્ના આવિર્ભાવો, મનોવિકારો અને ભાવો સંક્ષેપમાં ચીતરવા એ બહુ મુશ્કેલ કાર્ય છે. સંસારનું ચિત્ર ચીતરવામાં તો અથ ભરાય તો પણ હકીકતો પૂરી થાય તેમ નથી. અથક્ષ્ત્રાએ તેટલા મારે ઘણી મુદ્દાની વાત જ કરી છે, બીજી વાતો સમજીને વિચારી લેવા શ્રોતાની બુદ્ધિ ઉપર રાખ્યું હોય એમ જણાય છે. સંક્ષેપમાં તેમણે નીચેના મુદ્દાઓ નિર્દેશ્યા છે:—

- (૧) મનોવિકારો બહુ ક્ષોભ કરે છે. લાક્ષણિક દૃષ્ટાન્ત 'તરીકે લોભ અને તૃષ્ણા.
- (૨) ચિંતા વધતી જ જાય છે અને સંસારમાં પાત થાય છે ત્યારે પીડાનો છેડો આવતો નથી.
- (૩) પ્રાણી માતાની કુળમાં આવે ત્યારથી તે વૃદ્ધ થાય ત્યાં સુધી કષ્ટ, કષ્ટ અને કષ્ટ જ પામે છે.
- (૪) આ પ્રાણી પાંજરામાં પડ્યો છે અને ભ્રમિતની પેઠે ભમ્યા કરે છે, એની સામે મરણ બહુ છે.
- (૫) એણે અનેક રૂપો લીધાં, અનંત આકારો લીધા અને અતિ લાંબા કાળથી એ ભમ્યા જ કરે છે.
- (૬) મોહરાગને એને ઝરાઝર ગણેથી પકડ્યો છે અને વિપત્તિ તરફ એને તે ઘસડી જાય છે.

- (૭) જે સ્વજન-સતતિ ખાતર જે સતાપ કરે છે, તે સમ
જ્યા પગરની વાત છે, જોડી કસામણ છે
- (૮) કોઈ વાર ઉત્તતિને શિખરે ચઢે છે તો કોઈ વાર અધમા
ધમ થાય છે કર્મથી નવા નવા રૂપો લે છે
- (૯) નાનપણથી માંડીને મૃત્યુ પામવા મુખી જે દરેક
જાતના પરવશ છે એના હાથમાં કોઈ રમત નથી.
- (૧૦) નાનપણની વિચિત્રતા મુઝવે તેવી છે માં સ્ત્રી થાય
છે વિગેરે વિચારી જવા જેવી વાત છે
- (૧૧) સસાર દુખ, સતાપ અને શમથી ભરેલો છે અને
ત્યાથી મુખ મેળવવું છે !
- (૧૨) કાળ જરા મુખ જતાવી પાછો સફરી લે છે એના
ઉપર વિશ્વાસ શો ?

આ મુખ્ય મુશ્કેલી છે જાત્રી સસારરચનાનો વિશાળ
ખ્યાલ કરવો હોય તો શ્રી ઉપમિતિભવમય્યા કથામાં શ્રી
મિદર્શિજલ્લિએ સત્રાગી છવ્વનું જે ચરિત્ર વ્યાખ્યા છે તે
જાણુ વિચારવા યોગ્ય છે એમાં પણ જોયા પ્રસ્તાવના વિમર્શ
અને પ્રાર્થ-મામાં જાણેજ રમનાના મૂળની શોધ કરવા
નીકળ્યા છે પછી ભવચક્રપુરમાં જાય છે અને ત્યાં જે જે
દેખાવો જુએ છે તે સર્વ ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે ચિત્તવૃત્તિ
જટવીને છેટે મોહરાજાનો આજો મહત્ત્વ ચીતરી અને વિપર્યાય
મિદાસન ઉપર તેને બેસાડી જે કમાલ કરી છે તે જાણા
સાહિત્યમાં અલ્પકારણ હોવા સાથે લાક્ષણિક, મર્મસ્પર્શી અને
વિચારનીય છે મોહરાજાનો આજો પરિવાર વિચારવા યોગ્ય
છે, એની શક્તિ, કાર્યપદ્ધતિ અને કામ લેવાની આવડત

વિચારવા યોગ્ય છે. એના રાગદ્વેષ છોકરાં અને સોળ નાનાં બાળકો ખૂબ સુદર રીતે ચીતર્યાં છે. એ જ પ્રસ્તાવમાં વિવેક પર્વત પર ચારિત્રરાજનો આખો પરિવાર ચીતર્યો છે તે પણ એટલો જ આકર્ષક છે.

આ આખો સંસાર, જેની આસપાસ આપણે તાપણી તાપી ખેતી રહ્યા છીએ, અને જેમાં અનેક વળત પાછા પડીએ છીએ, અપમાન ખમીએ છીએ, મુંઝાઈએ છીએ, જેમાંથી છટકી જવાના સંકલ્પો કરીએ છીએ અને અંતે જે મળ્યું હોય તેટલાથી ચલાવી ન લેતાં વધારે મેળવવાની આશામાં ગૂંચવાઈએ છીએ, તેનો વિસ્તારથી ખ્યાલ કરવાની જરૂર છે. જરા વિચારીએ. પ્રથમ આ શરીરમાં આપણે ગૂંચવાયા છીએ. એ શરીર કેટલાં વર્ષ ચાલશે ? એ આપણું નથી, સદા સાથે રહેવાનું નથી, તે તો આપણે અનેક પ્રસંગે જોઈ ગયા છીએ. પછી આપણે સ્ત્રીમાં ગૂંચવાઈએ છીએ. જેઓ સંસારમાં એટલા પૂરતા ન પડ્યા હોય તેમને આ વાત લાગુ ન પડે, પણ ખીજા સર્વને પ્રથમ પંક્તિએ પોતા પછી સ્ત્રી બહુધા આવે છે. એની ખાતર સંસારમાં પડી રહેવું ઉચિત છે ? એમાં નૈસર્ગિક પ્રેમ છે કે વિધવાન્ધતા છે એનો કદી વિચાર કર્યો છે ? એમાં પરસ્પર સાચો રાગ છે કે ક્રીડાનાં સ્થાનો માત્ર છે એ વિચાર્યું છે ? બહુ ઊંડા ઊતર્યા વગર આ વાતનો ખ્યાલ નહિ આવે. પછી પુત્ર-પુત્રીઓ આવે છે. તેઓ શક્તિ કે આવડત વગરનાં છે એમ ધારી તેમને અન્યાય સમજી માણસ તો ન જ કરે પણ એની ખાતર અનંત ભ્રમણનો સ્વીકાર તો સાદી બુદ્ધિવાળો ન જ કરે. આ ઉપરાંત સગાંસંજાંથી કે માતા-પિતાના માની લીધેલા સ્નેહને પણ સમજી માણસ વિવેકદ્રષ્ટિએ વિચારે. એની ખાતર

સસારમા કોઈ પણ પડતું નથી અને પડવાની જામણા લાગે છે તે કલ્પિત કોઈ તદ્દન ખોટી છે, માત્ર માન્યતામા છે તે જરાજર પૃથક્કરણ કરતા જરૂર સમજાય તેમ છે જો ધરબાર કે પૈસાનો ચોચો ભાગ પણ પરભવમા સાથે લઈ જવાતો હોય તો કોઈ ઇશ્વરજોને વારસો પણ ન આપે

આ પ્રાણીને ધન ઉપરનો મ્નેહ છે જો તે ભારે આકરો છે જોને ધનના વિચારમા મગ્ન આવે છે, ધનની વાતોમા ખૂબ રસ પડે છે, ધન કમાવા માટે ત્યારે તે એક રસ ધર્મ જાય છે તેમ જ ધન અને ધનની ઝંખનામા જો વિવેક પણ ભૂલી જાય છે પોતાની જરૂરીઆત કેટલી તેનો જો હદી સરવાળો કરતો નથી અને જોના કૂટ ખ્યાલ પ્રમાણે જોને સતતિ માટે કેટલું જીદુ રાખવું જો જો હદી વિચારતો નથી જો તે જોના સરવાળા કરવામા અને સરવૈયા જોવામા જોટવો જોડો જોની જાય છે અને ધણી તેને જોને જોનો જોવો પાત થાય છે કે જોની વાત કરવી નહિ ન્યાય કે અન્યાય, નીતિ કે ધર્મ સુવને જાણુજો મૂંઝી જો તે ધન પાછળ ઢોડે છે અને જેતું કે અર્થવત્તર સસારને વધારી મૂકે છે

જાવો આ સસાર છે જોમા જાણ ઉપાધિજોનો પાર નથી. સર્વના મન જાગવવા અને કર્મોમાં જપવું જો જોટલી સુરકેહ વાત છે કે જોમા ધસડજોગનો પાર નથી અને છતા વાસ્તવિક રીતે કોઈ આભાર માનતું પણ નથી. જોકનો એક દીકરો જાય પહેલાં ચાચો જાય, સીંદૂરવનો પ્રેમ રાજો નહિ અને મિત્રો દોહ કરે, સગાઓ મેણા દીધા કરે, પરોક્ષમા નિંદા કરે- આ સર્વ કરરોજ દેખાય છે જોના સુખ માત્ર માન્યતામા જ અને તે પણ સોજો નેત્રુ ટકા તો સસારની ચાહો પર કળાવાનુ જ

છે. પ્રાણી મહાઆપત્તિમાં જીવન ઘસડે છે અને મરવાની ઇચ્છા કરતાં સંસારને વળગતો જાય છે. આમાં જીવન જેવું કશું નથી, હેતુ જેવું કાંઈ નથી, સાધ્ય કે સાધનનો છાંટો પણ નથી.

આવી બાહ્ય ઉપાધિઓની વાત તો આપણે ઘણી કરી, પણ અંદરની ઉપાધિનો હિસાબ કરીએ તો મગજ ઠેકાણે રહે તેમ નથી. વિચાર કરતાં કાઠો હાથ લાગે તેમ નથી અને જાણે આપણે ભરઢરિયે રખટી પડ્યા હોઈએ એવી ગંભીર સ્થિતિમાં આવી પડીએ છીએ. આપણને અંદરના મનોવિકારો કેવી રીતે ત્રાસ આપે છે તેનો જરા વિચાર કરીએ તો એક એક વિકારના નાના આવિર્ભાવો આપણને સુંઝવવા માટે પૂરતા થાય તેમ છે. એના લાક્ષણિક દૃષ્ટાંત તરીકે આપણે લોભને લઈએ. લોભનો છેડો નથી, એ વધતો જ જાય છે. જેમ જેમ લાલ મળે તેમ તેમ વધારેની આશા થાય છે અને મનોરથો કઢી સંપૂર્ણ થતા જ નથી. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં એને ‘આકાશ’ સાથે સરખાવેલ છે. એનો પાર જ-છેડો જ આવતો નથી. લોભ અનેક પાપનું મૂળ છે. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે લોભથી સર્વ ગુણોનો નાશ થાય છે. એ જ રીતે માયા-દંભ પણ અંદર રહીને ગોટા વાળે છે. મનમાં કંઈ રમત હોય, બોલવું બીજું અને વર્તન વળી તદ્દન ત્રીજા પ્રકારનું. ક્રોધ અને માન તો વ્યવહારથી પણ મહા અહિત કરનાર અને દેખીતા દુર્ગુણો છે.

એ ઉપરાંત બીજા આંતર વિકારોનો પાર નથી. મત્સર કરી પારકાનું અહિત ચિંતવવું, હાસ્યમાં બીજાની મશકરી કરવી, હદ્રિયના વિષયોમાં આનંદ માનવો, મોજશોખમાં મુગ્ધ માણવું, જરા ઓછું પડે ત્યાં અરતિ કરવી, નાની નાની બાબતમાં કે કોઈના વિયોગ કે મરણશોકથી તપી જવું, અનેક જાતના સાચા

તેમ જ કદિપત બોધેથી ગભરાવું, આખને ન ગમે તેવી ચીજ કે માણસને ભેષ દુગમ્છા કરવી, ધૈર્ય ન રાખવું, પ્રમાણિકતા પર પાછી દેરવવું, કૂટ વ્યવહાર કરવો, મનની વિચાળતાનો ત્યાગ કરવો, પગ્ગ્રી તરફ પ્રેમ કરવો, કુછકે ચઢી જવું, જુગત બેલવા, ખોટા આગ આપવા, જાહેઆઈ-ઈર્ષ્યા દરવી, કસક કરવો, નિંદા કરવી વિગેરે અનેક મનોવિકારો છે અને તેનાથી આ સસાર બરેલો છે એમાથી બાલે કપારે છટકી જવાય એવું થયા કરે છે, છતાં છટકી જવાતું નથી એ સાચી વાત છે, કાશ્વ કે સસારને એના ખરા આકારમા આ પ્રાણીએ કદી જોગખ્યો નથી અને જોગખવાનો વખત આવે ત્યારે આ પ્રાણી આખો બધ કરી દે છે એ વસ્તુન સસારને જરાજર જોગખનો જ નથી અને નકામો તણાઈને ઢેરાન થયા કરે છે

આખા સસારનો ખ્યાલ કરવો તો મુશ્કેલ છે આ ભાવ નામા એની રૂપરેખા સારી ચિત્રી છે આપણે આખા સસારનો વિચાર કરીએ ત્યારે તેનો છેડો દેખાતો નથી અને બાલે આપણી આમુપામુ શું બને છે તેનો કાંઈ ખુલાસો મળતો નથી ત્યાં નવ આધીએ ત્યાં તેર તૂટે છે અને બાલે આપણે તો આખો બધ સાધવાનો જ થઈએ માઓ હોય એમ બહી તટી મેળ મેળવવા દોડીએ છીએ, અને છતાં કોઈ જગ્યાએ સરખાઈ આવતી નથી પૈમા હોય તો છોકરાં ન હોય, છોકરા હોય તો સ્ત્રી ચાલી બધ, સરીરનો બરોસો નહિ, નિરાગીપણાનું ઢેકાણું નહીં, બ્યાપાર કરનાર સર્વ લાભ લેવા ધારે પણ છોકરા-સ્ત્રીની સરખાઈ હોય તો વેપારનો પત્તો નહિ, દુરમનોની ઉપાધિ, સગા એની ઇર્ષ્યા, દેસા હોય તો ચાલી જવાનો બય, બ્યાપારની અભિરતા અને આવા આવા પારવતરના ઉપાધિસ્થાનો

સંસારમા ભરેલાં જ છે અને કોઈ રીતે ઉપર ઉપરની શાંતિ પણ રહેવા દેતાં નથી અને તે સર્વની ઉપર મરણનો ભય તો માથે ઊભેલો જ રહે છે મુદ્ધિ વસાવીએ ત્યાં તો ગાંઠ સહેલાઈ જાય છે અને વસાવેલું સર્વ અત્ર પડ્યું રહે છે.

આમ આરે તરફથી જાણે ઘેરાઈ ગયા હોઈએ અને મુંઝાઈ ગયા હોઈએ એમ આપણે રણડીએ છીએ અને આપણી એક પણ રીતે થાપ લાગતી નથી. અને એ સર્વમાં નવાઈની વાત એ છે કે આપણે એ સર્વ હુકીકત અનુભવીએ છીએ છતાં સંસારને વગગતા જઈએ છીએ અને જાણે કોઈએ આપણને પકડી રાખ્યા હોય તેમ માનીએ છીએ ત્યારે કાળનો સપાટો આવે ત્યારે સર્વ છોડીને ચાડ્યા જવાનું છે એમ જાણવા છતાં આપણે તો અમરપટ્ટો લગાવી આવ્યા હોઈએ એવી રીતે નિરંકુશ વર્તન કરીએ છીએ અને એ સંસારની ઉપર જવાનો ખરો વિચાર કરી કરતા નથી. આપણે સારામાં સારો દાળલો લઈએ તો તેવા મુખી દેખાતા માણસને પણ ઉપાધિનો પાર હોતો નથી એ ઉઘાડી વાત છે. ખરો મુખી તો લાળમાં એક લાગ્યે જ દેખાય છે ત્યારે બાકીના પ્રાણીઓ શેની ખાતર સંસારમા તરવરતા હશે? એ એક મોટો પ્રશ્ન છે જેનો નીકાલ થઈ શકે તેમ નથી.

સર્વ પ્રકારે મુખી મનુષ્યનો દાળલો મળવો મુશ્કેલ છે. છતાં ધન, ઘરખાર, મોટર, પુત્ર, પુત્રી, પરિવાર, દાસ, દાસી, સ્ત્રી વિગેરેની પ્રાપ્તિને મુખ માનવામાં આવે છે. પ્રથમ તો તેવી સર્વ સામગ્રીવાળા માણસો કેટલા? તેમને મળીને પૂછ્યું હોય તો તેવા માણસો પોતાને ઉપાધિથી ભરપૂર જતાવશે અને છતાં એવા એકાદ ટકાવાળાને બાદ કરીએ તો બાકીના ૯૯ ટકાને આ સંસારમાં સળકાવાનું તો કાંઈ કારણ નથી અને છતાં

દરેક હાથવોય તો કર્યા જ કરે છે એ આપણે જોઈએ છીએ. બર્તુદરિ કહે છે કે આજળ ગીત ગવાતા હોય, પઠખે આમર વીજાતા હોય, માથે છત્ર ધરાતા હોય તો તો કહાજ સુસા રમા પડ્યો રહે, નહિ તો દિમગિરિના શાંત ઝરણાઓ વચ્ચે બેઝી કોઈ નિર્વિકલ્પ સમાધિ સાધ. આ પ્રાણીને તો ' ન મળ્યા શમ કે ન મળી માયા ' જેવું થાય છે

ઉપર જે બેક ટકાના મુખી લાગના માણસો જણાવ્યા તેમની ઉપાધિનો પણ પાર નથી. માત્ર તેઓના હૃદય વચ્ચી ચકાત્ત હોય તો જ તમના દુ બનો ખ્યાલ આવે, અને છતાં આ આખી રમત ફેટલા વર્ષ માટે ? સોએ સો વર્ષ પૂરા થાય તો પણ અતે તો આત્મા જવાનું જ અને જનત કાળથી ચાલી આવતી આ સૃષ્ટિમા સો વર્ષ થા દિસાનમા છે ? અતે તો ઘોર અધારી શત્રિ જ છે આપણા મનથી તો ' આપ મુજે સારી રૂઝ મધ ફુનિયા ' એ સાચી વાત છે, પણ આને તો અધારામા પણ બેઝા આવવાનું જ છે

આખા સસારનો ખ્યાલ કરે ઘોઠાની જિંદગી બુઝે. એની પગધીનના વિચારો આસણે ઘોઠા માસ માટે જેલમા આવ્યા ત્યાં વિચારમા પડી જઈએ છીએ. ઘોઠાની શી દશા ? એની પરાધીનના કેટલી ? એને અનેક વરબો ધના હશે, પણ એકે કામ એ સ્વાધીનતાથી નહિ કરી શકે મન ન હોય ત્યારે પણ જોડાવું પડશે અને ફરવાનો શોખ થાય ત્યારે ખીલે જ ધાવું પડશે એવી સર્વ નિર્ધોષની દશા છે અને ઇશ્વર, હાસ, માખી, માખડ જેવા જેવા પાર વચરના જીવોના જીવનો કેવા છે ? એ સર્વમા તું જઈને અહીં કોઈ મદાપુષ્પયોગે આવ્યો છે તે નારનીમા પરમાધામીની વેદના સદી છે, ત્યાં મેત્રના

દુઃખો, ગરમી, ઠંડી અને અગ્નિની ભયંકર યાતનાઓ ખમી છે. અત્યારે તું એ સર્વ વિસરી ગયો છે, કારણ કે આ સંસારનો તેં કદી ખ્યાલ કર્યો નથી, વિચાર કર્યો નથી અને ખાલી માથા-ફૂટમાં પડી તને પ્રાપ્ત થયેલી અનેક સગવડોનો તું સદૃષ્ટાંજ કરવાને બદલે એને વેડપી રહ્યો છે.

ખૂણ વિચાર કરવાનો આ સમય છે. આખા સંસારને સ્પષ્ટ સમજી લેવાની આ તક છે. એમાં જે સ્વાધીનતા તને મળી છે તેટલી પણ અન્યત્ર અપ્રાપ્ય છે તે વિચારી તેને બરાબર ઓળખ અને ઓળખીને તેના ઉપર ચાલ્યા જવાના માર્ગ શોધ. આ ભવમા મોક્ષે નહિ જઈ શકે તો પણ તારા વિકાસ(Evolution)ને સરસ ઝોક તો, જરૂર આપી શકીશ.

સંસારનો વિચાર કરતાં તારે આ વિકાસમાર્ગ ખૂણ ધ્યાનમાં રાખવાનો છે કાંઈ નહિ તો તેને સારો ઝોક આપવાથી પણ આ દેરો સફળ થશે પ્રત્યેક પ્રાણી કર્માધીન છે, પણ ઝોક આપવા પૂરતા પુરુષાર્થ પ્રત્યેક જરૂર કરી શકે તેમ છે અને તે ખાસ કર્તવ્ય છે.

સમરાદિત્યના ભવો તેં વિચાર્યા હશે. ભુવનભાનુનું આખું ચરિત્ર મનનપૂર્વક વિચારી જજો. અનાથી સુનિએ પોતાને માથે કેઈ નાથ નથી એતું જે આખોદૂળ ચિત્ર શ્રેણિકરાજને બતાવી આપ્યું છે તે વિચારી જજો અને છતાં તને સંસાર પર રાગ થતો હોય તો ભલે કરજો; પણ વિચારજો કે આ ચોરાશી લક્ષ યોનિમા અનેક વાર ફરી, અનેક રૂપો લઈ, અનેક નાટકો ફરી અત્યારે તું અહીં આવ્યો છે અને હવે પણ એવા જ ચક્ર-મણનો તને શોખ હોય તો તું તે કરી લેજો, કિન્તુ એટલું

ધ્યાનમાં રાખજો કે દ્રવ્ય-જોત-કાળ-જાવ અને જવના કારણે આ આખો સુસાર દુ ખયી બરેસો છે અને જો કે જોનો આખો પ્રપચ સમજવો સુસ્કેલ છે પણ અશક્ય નથી અને આવી તક અનત કાળે કોઈક વાર જ હાથમાં આવે છે જો તક શુભાવી બેસવી હોય તો કોઈ આટે આવનાર નથી અને આટે આવે તો તેનું તુ માનનાર પણ નથી, પરંતુ અવસર જ્યા પછીનો પસ્તાવો નહીં થશે અને તને કચવાટ થણો થશે આવો અવસર ફરીને હાથ નહિ આવે જો ધ્યાન પર લેજો

આ સુસારમાં પરિજ્ઞમણુ કરતા તારે માથે થવામાં બાકી રહી નથી વેકના, ઉપાધિ, સનાપ, રખડપટ્ટી અને મુગતુપ્પા વિગેરે અનેક સ્થિતિઓમાં તુ જઈ આવ્યો છે અને હજુ ત જ જમતુ હોય તો તારી મુનસૂરીની વાત છે, પણ તારે જોઈ વાગ વાહ રાખવાની છે કે તારે બહાર કોઈ સૂવાનું નથી અને તને ફરવાનો ઉમંગ હોય તો આનોનો પાર નથી જોને માટે છવાયેલો ચોરાશી જાળ છે જો સુર્વ જાળમાં-નટકના તખ્તા પર નવા નવા વેશ લેતો ફરજો અને ત્યા માન, મદ, પ્રતિષ્ઠા મૂકી હાથ ફેરા માર્યા કરજો કે જોથી જો સુર્વ ધ્યાનકે તુ જઈ આવ્યો તો તને અનુભવ તાલો થશે.

અહીંથી નીકળી જ્યા ધારીશ તો પણ મોહશામ જોઈશ તને ઊંટ તંમ નથી તેના અનેક કામકારો અને પગિવારના માણસો જોઈ અથવા જીવ આકારે તને સુસારમાંથી ખસવા દેશે નહિ. ખમ્યો કોઈક તો જોશીને તને સુસારમાં લઈ આવશે અને ઉપર ઉપરનું મુખ જનાવી તને ઊંડા પાનાગમાં ફેંકી દેશે. ઘેન, માવધ થા, હોશિયાર થા અને સુસારને જવાબર જોગખ

આ સંસારનું ચિત્રપટ તારી પાસે સકારણ રજૂ કર્યું છે. ભાવનાનું કાર્ય શું છે તે અત્ર એક વાર ફરી વખત કહેવાની છૂટ લેવાની આવશ્યકતા છે. માધ્યમે મધ્યવેરાગ્યાદિસમુત્પાદનાય પુનઃ પુનર્મનસિ સ્મરણેનાત્મા મોક્ષામિમુખી ક્રિયતે યયા સા માત્રતા । ભાવનાનું આ કાર્ય છે. સંસાર (બવ) ઉપર વિરાગ ઉત્પન્ન કરવા માટે વારંવાર મનમાં જેનું સ્મરણ કરવામા આવે અને તે દ્વારા આત્માને મોક્ષ સન્મુખ જેનાથી કરવામાં આવે તે ભાવના. આ ભાવનાનું વર્ણન ખૂબ વિચારવા જેવું છે. મોક્ષ સન્મુખ થવું હોય તો સંસારને ગરાગર ઓળખવા જેવો છે અને ઓળખીને એ વિચારણાને સન્મુખ રાખી વારંવાર એનું સ્મરણ કરવા જેવું છે. એમાં પુનરાવર્તનના દોષની ચિંતા રાખવા જેવું નથી એ સંસાર સ્વ ધાતુ પરથી આવે છે. સ્વ (To spread) ‘પાથરવું, વહેવું’ એ એનો આશય છે. એ સંસારને તમે મોકળો મૂકો તો તેલનું ટીપું પાણીમાં પડતા જેમ ફેલાઈ જઈ અનેક લીલા-પીળાં ફુડાળાં ફરી નાખે એવો આ સંસાર છે. એને માર્ગ આપ્યો કે એ તો ચારે તરફ પથરાઈ જઈ લાંબો ને લાંબો થવા માગશે આપણે સંસારને તપાસીએ તો પણ આપણને એ જ અનુભવ થશે એમાં શંકા જેવું નથી આ ભાવનામાં આખા સંસારનો, તેના જન્મ મરણનો, તેની અંદરની ઉપાધિઓ-આપત્તિઓ અને દુઃખનો વિશાળ નજરે વિચાર કરવાનો છે, સંબંધની વેલછા અને સ્વાર્થના સંઘર્ષો સમજવા યોગ્ય છે અને ખાસ કરીને આ પ્રાણીની અત્યાર સુધીની રણરૂપક્રીનો ખૂબ ખ્યાલ કરવા યોગ્ય છે, અને એની આખી આવી તરીકે મોહરાત્નને એના પરિવાર સાથે ખૂબ ઓળખી લેવાનો છે. બીજાં કર્મો ગૌણ છે, સર્વ

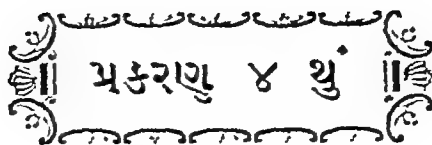
પોતાનો ભાવ બજવે છે પણ મોહરાજા ખરેખર સર્વનો રાજા છે એને જોળખી વાગવાર એના સબંધી ચિંતવન કરતા વૈરાગ્ય-વિરાગ થયા વગર શકે તેમ નથી. આત્માને મોહાભિમુખ કરવા માટે એ મહારાજાને જોળખવાની બહુ જરૂર છે એને એના ખરા આકારમા જોળખી લીધો એટલે સર્વ અગવડો-રખડપાટીઓ અને દુઃખ-પીડા તથા વ્યાધિઓનો નાશ સ્વતઃ પ્રિય છે

इति ससारभावना ३

ઉ સકળચક્રકૃત ત્રીજી મસાગ ભાવના

(ગમ-કેદારી)

- સર્વ સમ્રાજના ભાષ તુ, મમ પરી છવ સભાર ૨, મર્વ ૦ ૧
 તે મવ તે પજ અનુભવા હૃદયમા તેદ કનાર ૩
 સર્વ તનુમાં વસી તીસર્વા, ન લીધા મર્વ અધિકાર ૨, મર્વ ૦ ૨
 જનિ તે ચોનિ સમ અનુભવા, અનુભવા સર્વ આદાર ૨, મર્વ ૦ ૨
 સર્વ સમેત તે અનુભવા, અનુભવા રામ તે રોમ ૨, મર્વ ૦ ૩
 અનુભવો મુખ દુઃખ કાગ તે પજ હિમે નરિ જિન પોમ ૨ મર્વ ૦ ૩
 સર્વ જન નાનર્ગ અનુભવા, પહેગિયા સર્વ શબ્દમા ૨ મર્વ ૦ ૪
 પ્રદેશમા તે પરાવર્તીઆ, નરિ નઆ જિન અબુમા ૨ મર્વ ૦ ૪
 પાપના જુન પજ તે ભવમાં, તે કયો મેદના ખાન ૨, મર્વ ૦ ૫
 પાપના દાન પજ તે દિવા, નરિ દિવા પાતમે દાન ૨ મર્વ ૦ ૫
 પે. પજ તીન તે અનુભવા, તે ભવમા પગલુમા નેદ ૨, મર્વ ૦ ૬
 સર્વ પાપ ૨ તે અનુભવા, નિદા ન મવેત નિર્વેદ ૨ મર્વ ૦ ૬
 રાવમો છવ મિથ્યામનિ, પશુ દણ્યા ધર્મને કાજ ૩, મર્વ ૦ ૭
 કાજ કીધાં નરિ ધર્મના, દગખિયો પાપને કાજ ૨ મર્વ ૦ ૭
 કુમુત્તી વાસના શક્ષી તેજે દમ્યા છવ અનત ૩, મર્વ ૦ ૮
 નિદાં નરિ મુક્તિ-પજ જોગખ્યો, તેજે દુવો નરિ ભવ અત ૨ મર્વ ૦ ૮

श्रेष्ठत्व भावना

स्वागता

एक एव भगवानयमात्मा ज्ञानदर्शनतरङ्गसरङ्गः ।
सर्वमन्यदुपकल्पितमेतद्व्याकुलीकरणमेव ममत्वम् ॥क० १॥

प्रबोयता

अबुधैः परभावलालसालसदज्ञानदशावगात्मभिः ।
परवस्तुषु हा स्वकीयता विषयावेशवशाद्वि कल्प्यते ॥ख० २॥
कृतिनां दयितेति चिन्तनं, परदारेषु यथा विपत्तये ।
विविधार्तिभयाग्रहं तथा, परभावेषु ममत्वभावनम् ॥ग० ३॥
अधुना परभावसंवृतिं हर चेत्तः परितोऽवगुण्ठितम् ।
क्षणमात्मविचारचन्दनद्रुमवातोर्मिरसाः स्पृशन्तु माम् ॥व० ४॥

अनुपद्रुप

एकतां समतोपेतामेनामात्मन् विभावय ।

लभस्व परमानन्दसम्पदं नमिराजवत् ॥ ड० ५ ॥

-
- क १ सरङ्ग. विधासी. उपकल्पित उपजनी डाटेखुं. भानेखु. विषुं डेखुं.
ख २ आलसत् अभी पडाता. कल्प्यते डर्भाणि प्रयोग छे. अबुधे
वडे डेपाय छे ओटले अबुधे-अल्पज्ञे-अपडिते इत्ये छे.
ग ३ कृतिन् अभणु. डाखो. आग्रइदार. दयिता श्री. पत्नी. आर्ति
इत्यर्था. पीडा. वहं प्रापड. लघ आवनार, नोतरनार.

ક ૧ આ આત્મા એક જ છે, એક છે, જ્ઞાન-દર્શનના તરંગોમાં વિશ્વાસ કરનારો છે, એ સિવાય બીજું છે તે સર્વ મમત્વ માત્ર છે, કદપનાથી કૃષ્ણ કૃષ્ણ છે અથવા આગતુક છે અને એને નદામુ મુગ્ધતાએ જ છે

ગ ૨ અદાહા ! પરબોની લાક્ષણિકતા લક્ષી પઠવાને લીધે ધ્યેષા અજાન-મૂર્ખતાની દશાને વશ પડેલા અપડિત પ્રાણીઓ ઇદિયના વિષયોએ કરેલા આવેશને તાલે ધમ્મને પરવસ્તુમાં પોતાપણની કદપના કરી લે છે

ગ ૩ અમણુ માણુએ માટે ઘરછી સીતા અજધમા તે પોતાની પત્ની છે એવો વિચાર કરેલો તે પણુ જેમ (અનેક પ્રકારની) આપત્તિઓ (વલોડવાને) માટે ધાવ છે તેવી જ રીતે પરબાવોમાં મારાપણની બુદ્ધિ અનેક પ્રકારની ખીડાઓ અને બમને નોતરનાર છે

ગ ૪ ચારે તરફથી વીંટળાઈ રહેલા હે મન ! પરબાવડપ આવશ્યકને (પડકારને) કરે છેડી દે, તું દુઃખ યા ! જેથી આત્મવિચારરૂપ અદનવૃક્ષના પવનની ક્ષિત્તિમાળાઓનો રમ્મ હાવુવાર મને સ્પર્શ કરે.

ક ૫ આત્મન ! સમાનપણનો બુદ્ધિ સાથે એ એજ્ઞાને તું બાલ નહીં જા અને નમિરાબનો પેઠે પરમાનંદપણનો અપ જિને પ્રાપ્ત કરે

ગ ૬ સંતુલિત મુચ્ચુ પરિત્રા ચારે તરફ હવે હજારા. યાતોર્મિ પવનના તરંગ

ક ૬ સમતા અમણુ આજ્ઞાપનાથી મદિતપણુ ઉપેક્ષા અપ મદિત. તો એ જેનું વજન કોઈક રૂપ છે અને અદામા ધરાવુ છે તે એના ' સમિતજ્ઞ દશન છે સમિત મળતુ ન.મ છે

गैयाष्टक

एकत्व भावना

विनय ! चिन्तय वस्तुतत्त्वं,
जगति निजमिह कस्य किम् ।
भवति मतिरिति यस्य हृदये,
दुरितमुदयति तस्य किम् ॥ विनय ! ॥ १ ॥

एक उत्पद्यते तनुमा—
नेक एव विपद्यते ।
एक एव हि कर्म चिनुते,
स एककः फलमश्नुते ॥ विनय ! ॥ २ ॥

यस्य यावान् परपरिग्रहो,
विविधममतावीवधः ।
जलधिविनिहितपोतयुक्त्या,
पतति तावदसावधः ॥ विनय ! ॥ ३ ॥

स्वस्वभावं मद्यमुदितो,
भुवि विलुप्य विचेष्टते ।
दृश्यतां परभावघटनात्,
पतति विलुठति जृम्भते ॥ विनय ! ॥ ४ ॥

અષ્ટકનો અર્થ—(એકત્વ ભાવના)

- ૧ વિનય । તુ વસ્તુઓનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ જણાવર ચિતવ
એ આ દુનિયામાં કોઈ (પણ પ્રાણી) ની પોતાની કોઈ ચીજ
છે ? એનું પોતાનું કાંઈ છે ? અને આવી બુદ્ધિ જેના દૃઢમથ
ધઈ આવે તેને કોઈ ભાવના કુ જો કે પાપો પ્રકટ થાય ખગા ?
- ૨ આ સ્પર્શારી-શરીરધારી પ્રાણી એકલો (જ) ઉત્પન્ન થાય
છે, એ એકલો જ મરણ પામે છે, એ એકલો જ કર્મને
જામે છે-એકલા કંઈ છે (અને તેવી જ રીતે) તે એકલો
જ (એના-કર્મોના) ફળોને ભોગવે છે
- ૩ જુદા જુદા પ્રકારની મમતાઓથી ભારે થયેલા પ્રાણીને
જેટલો જેટલો પર (વસ્તુઓનો) પરિચય હોય છે તેટલો
કિંવામાં મૂકેલા વદાણની ઘટના પ્રમાણે તે નીચો બાધ
છે-નીચો પડે છે
- ૪ જાડના ઘેનની લહેરમાં પડેલો માણસ પોતાનો કુદરતી
સ્વભાવ છોડી દઈને-વિચારી જઈને જમીન પર આજોડીને
વિચિત્ર ઘેષ્ટા-ચાળાઓ કરે છે તે જુઓ. એ પરમાત્માની
ઘટનાથી પડે છે, લોટે છે અને બચાચા ખાય છે (પ્રાણી
પણ, પરભાવ ઘટનાને લઈને પાત્રને પામે છે, રખડપાટે ચઢે
છે અને તદ્દન શૂન્ય મનનો-વિચાર વગરનો થઈ જાય છે)

• આ પદનો રાગ જદુ પ્રસિદ્ધ છે ' હા મુખ જ્ઞાનમા । મન જડ
મે દર્શિત માદી માયાભજ ૨ ' એમાં જ । જે કચથી જણાવર
લવ આને છે રામ રામ રામ પગલ, । મ મેઠા શાદુશર દે ' એ
શાપુ લવ એને જાગર જાંધ બેસે છે

पठ्य काञ्चनमितरपुद्गल—

मिलितमञ्जति कां दशाम् ।

केवलस्य तु तस्य रूपं,

विदितमेव भवादृशाम्

॥ विनय ! ॥ ५ ॥

एवमात्मनि कर्मवगतो,

भवति रूपमनेकधा ।

कर्ममलरहिते तु भगवति

भासते काञ्चनविधा

॥ विनय ! ॥ ६ ॥

ज्ञानदर्शनचरणपर्यव—

परिवृत्तः परमेश्वरः ।

एक एवानुभवसदने,

स रमतामाविनेश्वरः

॥ विनय ! ॥ ७ ॥

रुचिरसमतामृतरसं क्षण—

मुदितमास्वादय मुदा ।

विनय ! विषयातीतसुखरस—

रतिरुदञ्चतु ते सदा

॥ विनय ! ॥ ८ ॥

૫ એ । બીજા પદાર્થો સાથે મેળવળી રહવામાં આવેલી મોનાની ફેલી દશા થાય છે । અને તે જ્યારે તદ્દન યોગ્ય હોય ત્યારે તેનું રૂપ ફેલું હોય છે એ તો તમારા જોવાના લાજવામાં છે જ

૬ એ જ પ્રમાણે આત્મા જ્યારે કર્મને વશ પડે છે ત્યારે તેના અનેક પ્રકારના રૂપો થાય છે, પણ જ્યારે એ મહાપ્રભુ કર્મ-મગ્ન રહિત હોય છે ત્યારે એ શુદ્ધ કાચન-સોના જેવો પ્રકાશ કરે છે

૭ તે પરમેશ્વર (પરમાત્મા) સદા શાશ્વત અને જ્ઞાન, દર્શન, આગ્નિના પર્વાયથી પરિવૃત્ત (ઘેરાયેલા) છે અને તે એક જ છે એવા પરમાત્મા (માગ) અનુભવ-મહિરમા રમેલ

૮ મનોહર સ્રમના-મુધાનો ઝસ જે તારામાં અચાનક લાગી હોયો છે તેને જરા ઘણેકવાર (ઘોડો વણન-ધાડી મિનિટ) અત્યંત જ્ઞાનકર્પૂર્વક આખી જો (જોખી) હો વિનય । વિપ યમી અતિ આગળ વધી પ્રયેલ (વિપલાતીત) મુખના રસમાં તને સદાને માટે જ્ઞાનક-પ્રેમ લાગે અને વધેલ

નોંધ—

- ૧ નિજમ્ પોતાની એ કસ્ય ને લાગે છે. દુરિત પાપ, દુ.ખ. ઉદયતિ બિઠે, થાય, પ્રકટે
 - ૨ તનુમાન્ શરીરધારી. અપેક્ષિત વચન છે. (વિવેચન જુઓ).
 एककः એકકો જ. અશ્નુતે ખાય છે, ભોગવે છે.
 - ૩ ચાવાન્ જેટલો. વીવધઃ ભારવાળો. શુક્તિ થટના. પ્રમાણે. તાવદ્ તેટલો. અસૌ અઘઃ ને નીચે
 - ૪ મદ્યમુદિત દારૂની લહેરમાં રાહ થયેલો ચિલ્લુપ્ય છુપાવીને. શુભાવીને. પતતિ શ્લેષ (૧) દારૂડીઓ પડે છે, (૨) પ્રાણીનો અધ પાત થાય છે. ચિલ્લુદતિ શ્લેષ (૧) દારૂડીઓ ભેટે છે. (૨) પ્રાણી ભંવા-ભવના લેણ્યો જાય છે.
 જુમંતે શ્લેષઃ (૧) દારૂડીઓ અગાસા ખાય છે; (૨) પ્રાણી શૂન્ય મનનો થઈ જાય છે.
 - ૫ મિલિત ભેળસેળ દરેલુ પ્રથમ માટી સાથે મળેલું, પછી ત્રાખુ આદિ ધાતુ નાખેલુ. દશાં અહીં વિરૂપણું કેવલ એના ચોખ્ખા રૂપમાં.
 - ૬ કર્મમલરહિતે આ સતિ સમ્પન્નો પ્રયોગ છે.
 - ૭ પર્યવ પર્યાય પ્રકાર અચિનશ્વરઃ શાશ્વત.
 - ૮ રુચિર મનોહર. મધુર. અમૃત (ગેગને હરી લે તેવું) અમૃત-સુધા ઉદિત આવિર્ભાવને પામેલ. અમૃત થયેલ. દક્ષણમ્ જગ વખત એનો સંબંધ આસ્વાદ્ય સાથે છે. આસ્વાદ્ય આ એટલે જરા ચાખ જરા ચાટી જો.
- મુદ્દા (નવીન પ્રાપ્તિનો) ઉત્સાહ-આનંદપૂર્વક. વિષયાત્મીતઃ વિષયથી આગળ વધેલું. વિષયસુખોથી વધારે એને જુલાવી દે તેવું રતિ પ્રીતિ. ઉદ્ઘ્વતુ શક્તિ પામે જાગે.

પરિચય

એકત્વ ભાવના—

(૪૧) ભાવનાની વિચારણાને અંગે એક દર્શન શરૂ
આવેલા ધ્યાનથી કરી ઉચિત રજાય છે એમ પુનરાવર્તન જરૂર
આવવાનું જ છે એનું કારણ એ છે કે એ પ્રત્યેક ભાવનાનો
વિષય પરસ્પર વિરોધાત્મક છે અનિત્ય ભાવનાના વિચારે પ્રમાણ
ભાવનામાં જરૂર આવે, કારણ કે અનિત્ય ભાવનામાં પ્રમાણક
અભાવો અને વસ્તુની જ અનિત્યતા જનાવવાની દોષ છે એ જ
પ્રમાણે એકત્વ અને અન્યત્વ ભાવના આત્માને અંગે એક જ
ભાવના પદ્ય પ્રદર્શ તદ્વાવવાયો પ્રમુખ વ્યવસ્થા કરનાર છે આ
ભાવનામાં આત્માની એકત્વતા ભાવનાની છે, કારણ કે તેના
પ્રમાણ પ્રત્યે અભાવો અને વસ્તુઓ અન્ય છે તે જ આત્માને
પર્યાયનું અનિવાર્ય ગિતવવાનું છે આ રીતે વિચાર અને
વિચારોનું પુનરાવર્તન અનિવાર્ય છે બનતા મુખી તે કર કરવા
પ્રયત્ન થયો છે, છતાં પેશાબ, ઉદરેશ અને અન્યુવંદ (કા-
ઉપચાર) માં પુનરાવર્તન દોષ મળ્યાના નથી એ જાણ ધ્યાનમાં
રાખવાની જરૂર છે એક જ ભાવનામાં કેદર્ય વિચાર એ છે કે આ
પ્રાણી આ માની નજરે એકલા જ છે, સ્વતંત્ર છે, એકલા આત્મો છે
અન્ય એકલા જાનો છે અને પોતાના કુલોનો સ્વતંત્ર કતા,
દર્શ અને બોલ્યા છે એ ભાવનાને અંગે પ્રાપ્ત થતી વિચાર
જગ્યામાં દર્શે કિતરી જઈએ.

એનું અમારે જાણમાં દોષ ત્યાં તે માત્રી પ્રાપ્ત મંગેલું દોષ
છે, છતાં તે વખતે પણ એનામાં શુદ્ધ દશનત્વ તો જરૂર રહેલું
૧૫

છે અને છતાં એ સ્થિતિમાં કોઈ એને બુએ તો એ સોનું છે એમ માનવાની પણ ના પાડે.

આત્માની પણ એ જ દશા છે. એની શુદ્ધ કરેલી-થયેલી દશામાં એ કચરા-મેલ વગરનો છે, જાતે તદ્દન શુદ્ધ છે અને અનેક વિશિષ્ટ ગુણોથી ભરેલો છે. જેમ સોનાનું કંચનત્વ ખાણમાં હોય ત્યારે માટીથી ઘેરાઈ ગયેલું હોય છે તેમ છતાં તે તેનામાં છે, તેવી જ રીતે આત્મા ગમે તેટલો ખરડાયલો હોય છતાં તે વખતે પણ તેના અંતરમાં-તેનામાં શુદ્ધ આત્મભાવ જરૂર રહેલો છે તે ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવાની જરૂર છે.

આત્મા શરીરથી ભિન્ન છે તે તો સાબિત કરવાની જરૂર રહેલી નથી. મૃત દેહમાં પાંચે છદ્ધિયો હોય છતાં તે તદ્દન હાલ્યાચાલ્યા વગર પડી રહે છે. એને જે અંદરથી ચલાવનાર હોય તે નીકળી ગયો છે. ‘આ મારું શરીર છે’ એમ કહેવાથી શરીર જ્ઞેય થાય છે અને જ્ઞેય કરતાં જ્ઞાતા બુદ્ધો હોયો જ જોઈએ જ્ઞાતા અને જ્ઞેય કદી એક હોઈ શકતા નથી. આવો આત્મા સંસારમાં રહી સારાં-ખરાગ કર્મો કરે છે તેના સંસ્કારો પોતાની આસપાસ એકઠા કરતો જાય છે. તેને કર્મ કહેવામાં આવે છે. એ કર્મથી આવૃત્ત હોય ત્યારે સોના અને માટીના સંબંધ જેવો તેનો સંબંધ થઈ જાય છે. અહીં યાદ રાખવાની બે હદીકત છે. સોનું અને માટી બુદ્ધ હોવા છતાં બન્ને સાથે હોય ત્યારે વિરૂપ આકાર સોનાને જરૂર મળે છે. એ એક વાત થઈ અને બીજી વાત એ છે કે તે વખતે પણ સત્તાગતે સોનામાં સોનાપણું જરૂર છે, એ સોનાપણું પ્રકટ કરવાના સર્વ પ્રયાસ છે. આત્મા માટે પણ તેમ જ છે. એ આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય એટલે આત્માની મિથ્યા વાસનાઓ જાય છે, રખડપાટો જાય

છે, ઉપાસિઓ જાય છે અને જોનું સુચિચિદાનક સ્વરૂપ શુદ્ધ કાચન જેવું પ્રકટ થાય છે આ જોકલ ભાવનામા આપણે આત્માને આ જન્ને પ્રકાશની પરિસ્થિતિમા જોશું અને તેનો સાચો આકાર ક્યો છે ? તેનું સાચું આન કયા છે ? અને અત્યારે તેની કેવી વિકૃત દશા થઈ ગઈ છે ? એ વાત જતાવીને જોની સાચી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા તરફ પણ આડકતરી રીતે ધ્યાન આપશું

આત્મા કર્મથી ઘેરાઈ જાય છે ત્યારે એ બહુ વિચિત્ર પ્રકારના આકારો ધારણ કરે છે એનું ખાણમાથી નીકળે ત્યારે જોશું હોય તો એ તબત માટી જ લાગે. એને લોકભાષામા 'તેજમતુરી' કહે છે તે જખતે તો કોઈ ખરો પરીક્ષક હોય તે જ તેને એનું જાણે, બાકી અન્ય તો એને માટી જ કહે. આત્માની પણ એ જ દશા વર્તે છે એ સુચારમા બટકતો હોય અને નવા નવા વેશ ધારણ કરતો હોય ત્યારે એ અનવ શુદ્ધોનો ધણી હશે એમ તો માત્ર પરીક્ષક હોય તે જ કહી શકે છે બાકી સામાન્ય રીતે તો તેની જોવી દશા થઈ ગઈ હોય છે કે કેટલાક તો એના શુદ્ધોની વાત તો શું ? પણ જોનું 'આત્મત્વ' પણ સ્વીકારવા ના પાડે છે હલકી વસ્તુનો સુખધ જ આવો હોય છે એ એના સુસર્ગમા આવનારને જોવો તો દેવની નાજે છે કે એના મૂળ સ્વરૂપને પણ બુઝાવી દે છે અને જોનું અસ્તિત્વ લગભગ ખસાસ કરી નાજે છે પૃથ્વી વિજેતમા જોઈ લે.

પણ એ સર્વની વચ્ચે આત્મા અત્યારે આવી પડેલો છે એના અસહ સ્વરૂપે એનામા જે શુદ્ધો હોય છે તે એનો મૂળ સ્વભાવ છે (એનું સો ટકનું હોય ત્યારે એનામા સુસર્વત્વ, પીળો

૧ તેજમતુરી એ એક નાની માટી છે તેનું અચૂક પ્રયોગવડે સુસર્વ નથી શકે છે

રંગ, મૃદુતા, સ્વચ્છતા, પ્રકાશમયતા, ચીકટતા વિગેરે હોય છે.)
 એ જ્યારે પરવસ્તુ સાથે મળેલો હોય ત્યારે એના અનેક વિકારી
 પ્રાદુર્ભાવો થાય છે, તેને 'વિભાવો' કહેવામાં આવે છે. આત્માના
 સહભાવી ધર્મો એની સાથે હમેશાં રહેનારા હોય છે તેને 'શુભ્ર'
 કહેવામાં આવે છે અને પરવસ્તુના સંબંધથી એના વિકારવાળા
 અવિભાવો થાય છે તેને 'પર્યાય' કહેવામાં આવે છે. શુભ્ર દરતા
 નથી, પણ દુઃખ-અવરાધ-કચરાઈ જાય છે; પરંતુ એનામાં પ્રકટ
 થવાની ભારે સત્તા છે. પર્યાયો નિરંતર ક્રિયા જ કરે છે અને પ્રાદુ-
 ભાવને માટે પરવસ્તુઓ-બહારની વસ્તુઓ ઉપર આધાર રાખે છે.

શુભ્ર અને પર્યાયની આ હકીકત ધ્યાનમાં રહેશે તો આખા
 સંસારનો શુભ્રવાદ જતો કોયડો એકદમ ખુલ્લો થઈ જશે અને ત
 શક્તિવાળા સિંહથી વધારે સામર્થ્યવાળો આત્મા અત્યારે
 પાજરામાં પડી ગયો છે, અને તેથી તેની શક્તિ સર્વ કુટિત
 થઈ ગઈ છે, પણ અંદર શક્તિ ભરેલી છે. એને એની શક્તિનું
 ભાન થવું જોઈએ અને એ શક્તિ પ્રકટ કરવાના રસ્તા છે, એ
 એને જણાવવું જોઈએ ।વક્ર દશામાં તો તે તદ્દન પરાધીન થઈ
 ગયો છે અને જન્મથી પાજરે પડેલો હોવાને કારણે એણે આકા-
 શની સ્વતંત્ર હવા પાજરે પડેલા પખીની પેઠે ખાધી નથી. આ
 સર્વ બતાવવા માટે એકત્વ ભાવના છે. એ ભાવના વિચારતા
 એ પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ જાણી જાય તો પછી એને પ્રાપ્ત
 કરવાના માર્ગો એ પોતે શોધી શકે તેમ છે આપણે આ એકત્વ
 ભાવ વિચારીએ. વિચારનાર એ પોતે છે, પણ એની દશા ઘણે
 અંશે પરાધીન થયેલી છે એણે દારૂ પીધો છે અથવા એને
 ફોઈએ દારૂ પાચો છે. આવી ગૂંચવણવાળી સ્થિતિમાં એ મૂળ
 સ્વરૂપે કોણ છે અને આજુબાજુ નિંદણ (નકામા છોડવા)

કેટલું બાધી મધુ છે અને જોના પર કમરો કેટલો બધી ગયો છે તે સર્વનું કાર્મક પૃથક્કરણ અને જનતું પથસિંચન કરીએ.

મૂળ સ્વરૂપે જોઇએ તો પ્રત્યેક આત્મા જોકે સરખો છે એ તદ્દન સ્વતંત્ર સ્વાધીન વ્યક્તિ છે અનુભવ કરવાથી, વિચાર કરવાથી, ચર્ચા કરવાથી અને જોને જરાબર સમજવાથી એ તદ્દન સ્વતંત્ર વ્યક્તિ છે જોમ જણાઈ આવે તેમ છે.

પ્રત્યેક આત્માનું વ્યક્તિત્વ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે જોની મૂળ કે વિકારવાળી હયાતી તેનું વ્યક્તિત્વ કહી જતું રહેતું નથી અને મોક્ષમાં સર્વ કર્મથી વિમુક્ત થઈ જાય ત્યાં પણ જોનું વ્યક્તિત્વ રહે છે, તેથી આત્મા જોકે જ છે જોમ બાર મૂંઝીને અંત કહેવામાં આવ્યું છે અને તે પ્રત્યેક આત્માને લાગુ પડે છે આખા વિશ્વનો જોકે આત્મા છે એ વાત ન્યાયની દૈર્ઘ્ય પણ દૈર્ઘ્યથી બંધબેસતી નથી, પરંતુ એ બાબતમાં ચર્ચા કરવા જતા વિષયાતર થઈ જાય તેથી વસ્તુસ્વરૂપ જતાવી આગળ વધીએ.

એ આત્મા પોતે જ ભગવાન છે-પ્રભુ છે-માલેક છે-સર્વ સત્તાધિકારી છે અને તદ્દન સ્વાધીન છે જોની વિકૃત હયાતી એ પોતાના કર્મોનો કરનાર અને તેનો લોભા લોભને તે કુલ માલેક છે અને જોની મૂળ હયાતી અનંત શુદ્ધોનો અધિકારી હોઈ આદર્શની નજરે પ્રભુ છે ભગ શબ્દના અનેક અર્થ છે પણ દૃઢમાં કહીએ તો એ સર્વ સક્રિયમાન છે.

એ આત્મા જ્ઞાન દર્શનના તરંગોમાં વિશાસ કરનાર છે જ્ઞાન જોડે વસ્તુનો વિશેષ બોધ. દર્શન જોડે સામાન્ય બોધ. આ માણસ છે જોમ બોધ ધાય-જણાય તે દર્શન કહેવાય. તે

દેવદત્ત છે, અમુક નગરનો રહેનાર છે વિગેરે વિગ્રેષ બોધ થાય તે જ્ઞાન કહેવાય છે. આ જ્ઞાન અને દર્શન આત્માના મૂળ ગુણો છે. એના સહભાવી ધર્મો છે. માત્ર એના પર આવરણ આવી ગયેલ હોઈ એનો બોધ ઓછો થયેલ છે દીવા ફરતું કપડું રાખીએ તો પ્રકાશ ઓછો થાય, પણ અંદર પ્રકાશ તો છે જ. એ રીતે જ્ઞાન-દર્શન અંદર મૂળ સ્વભાવે એનામાં ભરેલાં છે અને એના તરંગોમાં વિલાસ કરવો એટલે કે દેખવું અને જાણવું એ એનો ખાસ ગુણ છે, એ એનું લક્ષણ છે અને સર્વજ્ઞને સર્વદા એ એની સાથે રહેનાર ધર્મ હોઈ એ એના તરંગમાં સર્વદા ઓછો-વધતો મહાલતો જ હોય છે.

આવો આત્મા છે. એ એકલો જ છે (વ્યક્તિત્વવાળો છે) એ પોતાની જાતનો માલિક છે અને એ જ્ઞાન-દર્શનના તરંગોમાં વિહાર કરનારો છે. એની અસલ સ્થિતિમાં એ સર્વ વસ્તુ, સર્વ ભાવો અને સર્વ હકીકતને દેખનાર અને જાણનાર છે, આવો આત્મા એના અસલ સ્વરૂપમાં છે. ભગવાન એ પોતે છે, એ વાત ખાસ વિચારવા જેવી છે એને પોતાની સાચી સ્થિતિ હજી પ્રાપ્ત કરવાની છે, પણ એ એની પોતાની સ્થિતિ હોઈ જે જેનું હોય અથવા પ્રયાસસિદ્ધ હોય તે તેનું જ કહેવાય એ અપેક્ષાએ એને પોતાને જ ભગવાન કહેવામાં આવ્યો છે. એ એનું ભગવાન-પણું એના ધ્યાનમાં રહે તે ખાતર તે કોઈ ભગવાનને આદર્શ તરીકે નમતો હોય તો તેને આ એના પ્રયાસપ્રાપ્ત્ય મૂળ ગુણ સાથે વિરોધ આવતો નથી. વાત એ છે કે એ પોતે જ ભગવાન છે અને મહેનત કરે તો પૂજ્ય (ભગવાન) થઈ શકે તેમ છે.

ત્યારે અત્યારે તો એ રગદોળાય છે, રખડે છે, ચક્કરમાં પડી ગયેલ છે અને ક્યાંનો ક્યાં ઊઠો ઊતરી ગયો છે એ સર્વ શું?

અને જોનો પ્રુદાનો શો ? જોનો જવાબ જાપતા મુશ્કેલ વિચારકો
કહે છે કે જ્ઞાનદર્શનના તરંગમા વિશ્વાસ કરનાર આત્માને તો
જ્ઞાનદર્શનની જ વાતો કોમ, તેને જાહેરી આત્મારે શું ઘડે જાય છે ?

આપણે સંસારભાવનામા અનેક પ્રસંગો જોયા તે પ્રમાણે
આ પ્રાણી અનેક નાટકો કર્યા જ કરે છે જે જોવામા પરિચયના
આ અક્ષરો લખાયા છે ત્યાં આખા ઇલાકાના કમકર શુનેજા
શને રાખવામા આવે છે ૨૫ વર્ષ તેમ જ ૧૮ વર્ષની ઠેકવાળા,
ધાવ સાત વખત જોવામા આવેલા અનેક છે અને જો કે જમને
તેમનાથી જલગ રાખવામા આવે છે છતાં, તેમની જે વાતો
શ્રીમી કે આકરતરી રીતે પ્રસંગોપાત બાણી તે પરથી મનુષ્યો
કેટલા પાપમા ભિતરી બાય છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો. ખૂન, છતર
પોલી, બળાનકાર, વિશ્વાસઘાત, ધોરી અને તેવા બીજા અનેક
શુનાઓ કરાય છે અને તે કરનારને પણ આત્મા છે !

તેનો આદમ-તે પ્રત્યેકનો આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપે ઉપર
વર્ણવ્યો તેવો છે ત્યારે આ સર્વ રમતો દેખાય છે તે શી ?
જાવી ક્યાથી ? જોનો જવાબ જોક જ છે અને તે જોથી તથા
પાશ્વરી ભાવનામાથી શોખી લેવાનો છે આત્મા પોતે તો
જોકનો જ છે, જોક જ છે, જ્ઞાનદર્શનના તરંગમા રમનાર છે
અને જાતે પોતે પ્રભુ છે, મહાન્ છે, સર્વિચ્છાનક સ્વરૂપ છે

તદુપરાત જે સર્વ દેખાય છે, જે આખી રમત મહાકાલી
છે અને જેના જલનથી જલાઈ આખી રમત મોઢેલી દેખાય
છે તે જાલી મમત છે, જોલી મમતા છે, વિનાકારણ છાલી
ઉપર વળાઢેલ પથ્થર જેવી જો વાત છે

સંધેતન અંધેતન કુલ પહારો અને સાવો પોતાના આત્મા

સિવાયના પર હોઈ તે મમતામાંથી જાગે છે. એ સર્વની પાછળ મમતા બેઠેલી છે અને એ સર્વને ગ્રેરનારી એ જ રાક્ષસી છે. એ સર્વ મમત્વ ખાલી કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, પ્રાણીને પોતાને વશ કરી લે છે અને વશ કરીને ન અટકતાં આત્માને આકૃષ્ણવ્યાકૃષ્ણ કરી મૂકે છે, ખાવરો ખનાવી દે છે, લગભગ ગાંડા જેવો ખનાવી દે છે.

કલ્પના કેટલું કામ કરે છે તે જાણવા જેવું છે. આપણા દનેહીઓનો પત્ર ન આવે ત્યાં કેટલી કલ્પના ઊભી કરી દઈએ છીએ ? કલ્પનાનાં ચિત્રોનો અનુભવ જેલમાં ખૂબ થાય છે, કારણ કે B કલાસમાં એક મહિને એક પત્ર મળે છે વાત એ છે કે આપણે કલ્પના કરી આખો સંસાર ઊભો કરીએ છીએ અને પછી તેમાં ગૂંચવાઈ-અટવાઈ જઈએ છીએ અને એ જ મમતા આત્માને તદ્દન ખાવરો ખનાવી મૂકે છે. એ (આત્મા) પછી શું કરે છે અને શાને સારું કરે છે એ સર્વ વિસરી જાય છે અને નકામા આંટા મારે છે, અર્થવગરની ખટપટો કરે છે, પરિણામવગરની દૂરદેશીઓ કરે છે અને ઠેકાણાવગરની યોજનાઓ ઘડે છે, દુનિયામાં વહેવાર કે ડકાપણવાળો ગણાવા માટે જોડું ડોળાણ કરે છે

એને મોહરાજ સાથે એવો તો સંગઘ બંધાઈ ગયો છે કે તે પોતાનું ન હોય તેને પોતાનું માની, અનિત્યમાં નિત્યપણાની ભુદ્ધિ કરી પાસા ખેંચે જાય છે, છતે તો વધતો જાય છે અને હારે તો ખેવડું ખેલે છે અને એમ ને એમ તણાતો જ જાય છે. જેને વેદાંતીઓ ‘માયાવાદ’ કહે છે તે માન્યતાથી ઊભી કરેલ સૃષ્ટિ છે. એ માયા એ જ મમતા છે એમ એક

રીતે કહી શકાય મમતા કર્મજન્ય, વિકૃત, અથ પાત કર
નારી આત્માની વિકારદશામા પરભાવ સાધેના સજ્જને હમને
ધ્યેષ્ટી દશા છે અને જોને બરાબર જોળખતા આત્માની
વિભાવદશા અને ત્યાના તેના કર્યો બરાબર દેખાય તેમ છે
જે આવી મમતાને હમને કદપનાઓ કરે છે અને નકામી
આકુળવ્યાકુળ થઈ બટકયા કરે છે, કહી કરીને કામ ભેસતો
નથી, જો જોની મૂળદશા નથી, પણ ખાલી મમતા છે અને
કર્મસજ્જથી થયેલી વિકાર દશા છે પરાધીન થયેલ, વ્યાકુળ
થઈ થયેલા આત્માને આ કદપનાથી જીવી કરેલી પતિસ્થિતિ
જ્ઞાનમાં પાડે છે, પણ જો જોનો મૂળ સ્વભાવ નથી જો
કર્મના સજ્જથી પોતાને ભૂલી ગયો છે અને જોટા નામે
જોળખાય છે તે કંમ થાય છે તે જુઓ.

(જ ૨.) આત્મા ખરેખર અત્યારે કદપનાની જાળમાં ગૂંચવાઈ
ગયો છે, જોને મોકલવાજો જોવો તો નશો કરાવ્યો છે કે જો
રાત્રને વશ પડી પાછો ઇદ્રિયોના વિષયો તરફ ફરી જાય છે,
જો પોતાનું પ્રભુત્વ વિસરી જાય છે અને પરભાવમાં પડી જઈ
પોતાની જાતને જોઈ ભેસે છે અથવા ગૂંચવી નાખે છે

આત્માથી વ્યતિરિક્ત સર્વ પરભાવ છે, છતાં આ પ્રાણી
શરીરને, ધરને, પુત્ર, સ્ત્રી વિગેરે સજ્જીને, કામધધાને પોતાના
માને છે, ઇદ્રિયના જોળો જોળવવા જો પોતાનો વિદાસ માને
છે, પરિશદ જોડે કરવો જો પોતાની દ્વિભત માને છે,
અભિમાન કરવામાં સ્વમાન સમજે છે, ક્રોધ કરવામાં ગુરુસ્થાઈ
જણે છે, કપટ-દબા કરવામાં આતુર્ય માને છે, કહા-મરકરી કર
વામાં જ્ઞાનક માને છે અને જોવી રીતે જો અનેક પ્રકારના
પરભાવમાં હલચાઈ જાય છે

આ પરલાવની લાલસા-રૂપૃહા એટલી આકરી હોય છે કે એમાં પ્રાણી લપસી પડે છે અને તેને લઈને પોતાની વસ્તુ કંઈ છે તેનું જ્ઞાન વિસારી, મહાઅજ્ઞાનદશાને પામી, ન કરવાનું કરી બેસે છે, ન બોલવાનું બોલે છે અને ન વિચારવાનું વિચારે છે.

આવી સ્થિતિમાં અજ્ઞાનદશામાં પડેલો તે જાણકાર છતાં અબુધ-મૂર્ખ બનેલો પરભાવ દશામાં આચડતો આત્મા વિપ-યના આવેશમાં પારકી વસ્તુમાં પોતાપણાનો-તે વસ્તુ આદિ પોતાની હોવાનો આરોપ કરે છે અને પછી તેની સાથે એવાં ચોતપ્રોત થઈ જાય છે કે જાણે પરવસ્તુમય જ તે હોય તેવા દેખાય છે એનો શરીર સાથેનો સંબંધ અને એના સુખદુઃખ વળતે તેના મનમાં થતી સ્થિતિ, એ પરલાવમાં ફેટલો રમણ કરે છે તે બતાવી આપે છે. આ સર્વ બાબત પરવસ્તુમાં પોતાપણાની કલ્પનાથી ઉત્પન્ન થાય છે અને એ મમત્વ બુદ્ધિથી ઉત્પન્ન કરેલી કલ્પના સિવાય બીજું કંઈ નથી. આની આખી માન્યતા તદ્દન ખોટા પાયા પર-પરવશતાથી થયેલી છે અને તેવી કલ્પના તેને હોવાથી તે જરેજર અબુધ જ છે એને આત્મસાન નથી તેથી તે ગમે તેટલું જાણતો હોય તો પણ અજ્ઞ જ છે.

(ગ ૩.) દુનિયાદારી સમજનાર સમજી માણસ પારકી સ્ત્રીને અગે તે પોતાની છે એવો વિચાર કરે તે પણ વિપત્તિ માટે થાય છે. પરસ્ત્રી સાથેનો સંબંધ તો અનેક ઉપાધિ લાવે છે, એના પતિ કે અન્ય સગાઓ સાથે વૈર થાય છે અને રાજ્યદંડ-સજા થાય છે; પણ આવા પ્રકારનો વિચાર કરવો એ પણ અનેક પ્રકારની આપત્તિઓનું કારણ બને છે. પરસ્ત્રીના વિચારમાં પડ્યો એટલે એને મનની શાંતિ રહેતી નથી, એને અનેક

દાવાદાવા કરવા પડે છે અને પછી માનસિક પાપની દૃઢ રહેલી નથી પરદાશય પટ માણસનું મન સ્થિર રહેતું નથી, જેની એક પક્ષ યોજના સાળોપાગ હોતી નથી અને પાર જિનસ્થાના માર્ગેથી જો જાણ થઈ જાય છે એક આપત્તિ અનેક ઉપાધિઓનો પ્રાદુર્ભાવ કરે છે અને પ્રાણીને જેની ભૂમિકા પરથી નીચે કિતારી મૂકી જાણ કરે છે મગા સ્વર્ગથી જાણ થઈ પછી દેહથી નીચે કિતારી જોનું દુષ્ટાન બાળીતું છે (એ સ્વપ્નજાગૃતીના સ્વોક બાળીતો છે)

આવી રીતે પરબાવમા મમત્વ કરવો-પરવમ્નુને પોતાની માનવી, પરબાવમા સ્વાત્મબુદ્ધિ કરવી જો અનેક પ્રકારની પીડા અને બચને પ્રાપ્ત કરી આપે છે જ્યાં પોતાનું કાર્મ નથી, રહેવાનું નથી, સાથે આવવાનું નથી, તેને પોતાના માની તેની આત્મ મમત્વબુદ્ધિએ અધ પાત ધાય ત્યાં પછી તેના પરિણામે જરૂર ચાખવા પડે તેમા કાર્મ નવાઈ જેવું નથી આ આજો સુઆર મમત્વ ઉપર મહાયો છે અને એ મમત્વ પરવમ્નુઓમા છે કોટલે જો સ્વપ્નજાગૃતી અનેક પ્રકારની પીડાનું કારણ ધાય તે તેનું અનિવાર્ય પરિણામ છે અને બચેને માટે તો પછી સલાહ જ શો રહે ? એક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા પ્રાણી કારણપાર જાય છે, મૂર્ખની ખુશામત કરે છે, સાચુ-ખોટું કહે છે અને પછી પારણામે કેવા કેવા દુઃખો સહે છે તે દહે નવું જણાવવાનું રહેતું નથી અને બચ તો પાપ બાવમા બદલો જ છે એક વસ્તુ લેવા જતા અને પછી એને માટે યોજનાઓ ઘડના અને તેનો અમલ કરના પ્રાણી દેહથી પરવમ્નુ જની જાય છે અને કેવા જોખમો ખેડે છે તે દરેકના અનુભવનો વિષય છે

આવી રીતે મમત્વભાવ વિવિધ પ્રકારની પીડા અને દુઃખ કરનાર અને તેને વહોરનાર-જ્ઞાવી આપનાર હોઈ પરભાવને બરાબર ઓળખવાની જરૂર છે. આત્માને એના મૂળ સ્વરૂપે એની સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી. એ તો પારકાને વશ પડી પોતાની જાતને ભૂલી જઈ નકામો ફસાય છે અને હાથે કરીને ઉપાધિ અને ભયને નોતરાં આપે છે. પરભાવરમણતાની આ સ્થિતિ છે ! અને આ પ્રાણી અત્યારે તો તેને આંગણે ઊભો છે અને તેમાં એવો લુપ્થ થઈ ગયો છે કે એ પોતાની જાતને ઓળખે છે કે નહિ એ પણ વિવાદ્યસ્ત સવાલ થઈ પડેલ છે.

સમજી હોવા છતાં આવી રીતે પરભાવમાં રમણ કરવાની ટેવ પડી ગયેલા અને એ રીતે માર્ગબ્રષ્ટ થયેલા આત્માને હવે જરા પ્રેમપૂર્વક સમજાવે છે, તેની પાસે ખોળો પાથરી તેને માર્ગ પર આવવા વિજ્ઞાપિ કરે છે. આ વિજ્ઞાપિ કરનાર કોણ ? અને કોની પાસે કરે છે ? એ શોધી કાઢવામાં આવે તો આત્માનો એકત્વભાવ સમજાય. એ કાર્ય આપણે વિચારકની બુદ્ધિ-શક્તિ પર છોડશું

(ઘ ૪.) અત્યારે હે ચેતન ! તને ઘણી સગવડો મળી છે. મનુષ્યભવ અત્યંત મુશ્કેલીએ મળે છે તે તો જાણીતી વાત છે, પણ આત્મસન્મુખ બુદ્ધિ, સદ્વિચારસામગ્રી, શુદ્ધ-સાચા તત્ત્વની ઓળખાણ વિગેરે સગવડો મળવી તે તો તેથી પણ વધારે મુશ્કેલ છે. નિરોગી શરીર, રીતસરની ધનસંપત્તિ, વડિલવર્ગની શિરછત્રતા, પુત્રોની વિપુળતા, અભ્યાસની સગવડ, પૃથક્કરણ કરવાની સમુચિત આવડત વિગેરે વિગેરે અનેક સગવડો તને મળી છે, ખાસ કરીને વસ્તુસ્વરૂપને જાતાવે તેવા તત્ત્વજ્ઞાનમાં

અચુપ્રવેશ કરવાને સગવડ પણ તને મળી છે તે શુભચરણ
એવા છે તને વહિયો આત્મસાધન કરી લેવા અત્યંત ઉપદેશ
આપી રહ્યા છે આ સર્વ સગવડો મળી છે તો તેનો બરાબર
લાભ લે. આમ હતાશ મહને જોતાં ડોળાણો શા માટે કરી
રહ્યો છે ? તારી વિચારણા અન્ય માટે છે કે તારે માટે છે ? ઉપર
ઉપરની વાતો છે કે હૃદયને સ્પર્શેલી કર્તવ્યપરાયણ માન્યતા
છે ? જાનો વિચાર કર અને કાર્મક વ્યવહાર પરિણામ બતાવ.

જો તારી આસપાસ પરભાવમણ્ડલોનો કાળો પડદો ફરી
વળ્યો છે, જો પડદાએ તને ઘેરી લીધો છે અને તું ખરેખર
તેને વશ પડી ગયો છે આ પડદાને ધીરો નાખ, આ પદ્માવ-
દમણ્ડલોને ફેંકી દે, આ પરભાવરૂપ ઝગાને ફર કર. અત્યારે
તું જેમા રાચી રહ્યો છે, જેમા મોજ માણે છે, જેની ખાતર
મુઝાય છે તે સર્વ પરભાવ છે તે સર્વને અત્યારે જરા છોડી
દે, કૃપા કરીને જો બાહ્યભાવ, બહિરાત્મભાવને ફર કર અને જો
તારા નથી, જોને તારી સાથે ચિરકાળ અબધ નથી, જોનાથી
તને દોષ ભાતતો લાભ નથી જોમ બરાબર માન અને માન્યતા
પ્રમાણે કામ કર. અત્યારે કર્મપરિણામ શબ્દ તારા ઉપર
પ્રસન્ન થયો છે અને તને ખૂબ અનુકૂળ નથીજોમા મૂક્યો છે
તે તકનો પૂરતો લાભ લે અને આ પરભાવના વિલાસને છોડી દે.

ઉંચટે યોગ્ય વખત માટે તો પરભાવમણ્ડલોને ફર કર,
જેથી આ મનુષ્ય જાગમા સ્વદનના વૃક્ષમાંથી નીકળતા ચાંતળ
પવનની લાગરીનો રસ તને જરા અપર્ગે જો સ્વદનવૃક્ષ તે
આત્મવિચાર છે આત્મવિચારમાં પ્રાણી પર ત્યાગ જોને
જોડી શાંતિ થઈ જાય છે કે જેની શાંતિ મુખડના વૃગોનો

સ્પર્શ કરીને વહેતા પવનની શીતળ લહરીના સ્પર્શ વખતે થાય છે મમત્વ કે પરભાવની રમણતા ગરમી લાવે છે. તમે ક્રોધ કે લોભ કરી જુઓ. ત્યારે આંખ લાલ થઈ જશે, છાતી થડક થડક થશે. ન્યારે આત્મવિચારણા થશે ત્યારે અંદર અને બહાર સાચી શાંતિ જામશે, ઉપર જણાવી તેવી શાંતિ થશે.

હિમાલય પર્વત પર ચંદનના ઝાડ પરથી પવનની જે શીતળ લહેર આવે છે એનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. માથું દુઃખે તો ચંદનના જરા ક્ષેપથી શાંતિ થાય છે તો પછી ન્યાં ચંદનનાં મોટાં ઝાડોને સ્પર્શી પવનના તરંગો આવે તેનો સ્પર્શ કેવો મુંદર હોય? તેની સાધારણ કદપના કરવી હોય તો પારસીની અગિયારી નજીક સુખડની દુકાન પાસેથી જરા પસાર થઈ જવું. આ ભવ્ય શાંત તને જરા સ્પર્શી જાય-એક ક્ષણવાર પણ તને મળી જાય એટલું એક વાર હાલ થવા દે.

એક ક્ષણવારની આ માગણી હેતુસરની છે. એક વાર આ આત્મવિચારના રસનો શોખ આને લાગ્યો તો પછી એને કાંઈ કહેવાની જરૂર પડે તેમ નથી. જેમ દારૂનો શોખીન પીકું શોધી કાઢે છે અને દીડો મીઠાઈ શોધી કાઢે છે તેમ એ ચંદનની સુગંધીમા રસ પડ્યા પછી જ્યાંથી તે મળશે ત્યાંથી શોધી કાઢશે, શોધવાના માર્ગો મેળવશે અને મેળવીને ગમે તે અગવડે ત્યાં પહોંચશે.

આત્મવિચારણામાં આત્માનું અસંગીપણું, જ્ઞાન-દર્શન-ત્રાગ્ધિરમયપણું, એકત્વ, અવિનાશીત્વ વિગેરે આત્મિક સર્વ બાળતોનો સમાવેશ થાય છે અને આનુષંગિક બાળત તરીકે અનાત્મ વસ્તુ-પરભાવોની વિચારણા થાય છે. પ્રથમની ઉપાદેય-

જોડત્વ જાનવના

રૂપે અને બીજી હેયરે થાય છે, પણ જોકે વાર ચિતનને જાવી જુઓ, જોનામા ચિતરી જાઓ, જોનામા તન્મય થઈ જાઓ, જદર ચિતરી જાઓ, જોતુ જ ચિતવન કરે, જાણે આપણે સર્વથી અસત્-અવિત્ હોઈ રૂર અથવા ઉપર ખડા છીએ અને આખો તમારો જોઈએ છીએ જોવો અનુભવ કરો ખૂબ મળ આવશે, પૂર્વે કરી નહિ અનુભવેલ શાંતિ થશે અને ચક્રન વાનની ભિન્નિઓ અદર ઉદ્ભવશે જો રસ લગુવાર અનુભવાશે, જરા સ્પર્શને ચાક્યો જશે તો પણ જીવન ધન્ય થઈ જશે અને પછી શુ કરવું તે જાત જણાવવાની જરૂર નથી. તમારો ચેતનશમ તેને ચોખી લેશે અને તેનો પ્રવાસ હશે તો તે તેને મળી આવશે. જોકે વાન ધ્યાનમા રાખશે કે આવો અવસર ફરી ફરીને વાગવા નહિ મળે. અત્યારે મળેલી અનુકૂળતાઓ જલ્દી ભારે છે અને ગ્રેયિરા મૂઝવણી છે, જોતુ જેવું મૂઝવણ આપવાની તમારી પાસે તાકાત સર્વદા હોવી નથી, રહેવી નથી જો ખાસ ધ્યાનમા રાખશે.

(૪૫) જોટલા માટે હે ચેતન ! તું સર્વ આજપ પાળ મૂકી દે, તારા નિઃસ્વજાવમા મન થઈ જા અને તારી જોડતા જેવું વર્ણન નીચેના અટકમા કરવામા આવશે તેની જાવના કર, તેનો વારવાર વિચાર કર અને તે વિચારણામાં તન્મય થઈ જા. જો જોડતાનો વિચાર સમતા સાથે કર સમતા વચનની જોડના તો તને મુજબી નાખશે, તને જમરાવી મૂકશે, તને જાપડો-નજારો જનાવી દેશે. સમતા જોટલે સમજાવ, અજડ શાંતિ, આત્મસ્વરૂપ સાથે જોડત્વપતુસ્થતા વિનયવિનય ઉપાધ્યાયે આસપનાના સ્તવનમા કર્યું છે કે -

સમતા વિણ જે અતુસરે, પ્રાણી પુણ્યનાં કામ;
છાર ઉપર તે લીંપણું, ઝાંખર ચિત્રામ.

ધન ધન તે દિન માહરો.

જમીન કચરાવાળી હોય તેને સાફ કર્યા વગર-ભૂમિકાની શુદ્ધિ કર્યા વગર ગાર કરવામાં આવે અથવા ખાવાં વળગેલ કાળરચીતરી લીંતને સાફ કર્યા વગર તે પર ચિત્રામણુ કરવામાં આવે તો તે સર્વ નકામું થાય છે તેમ સમતા વગર કરેલ સર્વ કરણી કે વિચારણા નિર્થક થાય છે. મનની શાંતિ, વાતાવરણમાં શાંતિ, અંતરની વિશુદ્ધિ એ એકત્વભાવનાની વિચારણાને અગે જાસ જરૂરી છે.

એવી રીતે સમતાપૂર્વક એકત્વ ભાવના ભાવ એટલે તને પરમાનંદ પદની સપત્તિ જરૂર મળશે તું થોડા વખતની સંપત્તિના કોડ હુવે છોડી દે અને આ પરમાનંદ પદના આનંદને મેળવ. એ તો ઉત્કૃષ્ટ આનંદ છે, નિરવધિ આનંદ છે, અનિર્વાચ્ય આનંદ છે, અશ્વય આનંદ છે, અમિશ્ર આનંદ છે. નીચેની વાર્તા વચ્ચાર.

અઢળક લકમીનો સ્વામી, સેકડો ગામનો રાજા નમિ આજે હેરાન થઈ ગયો છે. એના શરીરમાં દાહજ્વર ઉપડ્યો છે. આખા શરીરમાંથી અંગારા ઊઠે છે. જાણે મહાભયંકર અગ્નિની વચ્ચે બેઠો હોય તેમ આખું શરીર ગળું ગળું થઈ રહ્યું છે. એને પથારીમાં ચેન પડતું નથી. જમણેથી ડાબે પડખે અને ડાબેથી જમણે પડખે પછાડા મારે છે અને હાથ-ગળતરા કરે છે.

તે રાજાને પાંચશેઠં સ્ત્રીઓ છે રાજાના ઉગ્ર દાહજ્વરને શાત કરવા સર્વ તત્પર છે. સર્વ સ્ત્રીઓ સુખડના કંટકાઓ લઈ તેને

ઘસવા લાગી ગઈ પાંચથે સ્ત્રીઓના સૌભાગ્યનો આધાર આ એક છત્ર પર હતો. ખૂબ પ્રયત્ન કરી જોગથી સર્વ કામ કરવા લાગી ગઈ અને જેમ જને તેમ જલદી બાવનાચક્રનના કચોળા ભરી પવિત્રા શરીર પર લજાકવાની ગોઠવણ કરવા આતુર બની; પણ રાજાની ખીડા બાકરી હતી બાવનાચક્રનના વિશે પતથી તે શ્રી નહોતો. તેનો ઠાક વધતો જ ચાલ્યો અને ગરમી વધતી જ ગઈ.

માઠા માણસને જરા અવાજ બાધ તો પણ ઠટાળે આવે છે પાંચથે સ્ત્રીઓ એક સાથે બાવનાચક્રન ઘસે ત્યારે તેના હાથનાં કંઠણો (બહોલા, સૂઝીઓ કે બગડીઓ) ફેટલે અવાજ કરે! અને તેમ વળી મારવાકનો પ્રદેશ એટલે સૂઝ મોટા હોય. એનો અવાજ રાજાને અસહ્ય ધર્મ પડે. ઠાકની બળતરામાં અવાજના ધમધમાટે વધારો કર્યો. ઠાકની બહમમા નમિરાજએ ભૂમ મારી, ‘આ અવાજ બધ કરે! મારું માણુ ફરી બધ છે આ સવ ઘોષાટ શો ?’

સ્ત્રીઓ ચતુર હતી તેમણે વધારાના ભૂડા ઊનાગી માત્ર એક સૌભાગ્ય-કંઠણ રાજા પાછી ફરી ચક્રન ઘસવા લાગી ગઈ નમિરાજ બે મિનિટમાં પાછા બોલ્યા ‘અવાજ કેમ બધ થયો ?’ વૃદ્ધ વૈધરાજે જવાબ આપ્યો: ‘આપનો પાંચથે સ્ત્રીઓ આપને લેપ કરવા માટે બાવનાચક્રન ઘસતી હતી તેનો જો અવાજ હતો.’

નમિરાજ-‘ત્યારે શું તે ઘસતી બધ પડી ગઈ ?’

વૈધરાજ-‘ ના ગ્રાહ્ય ! તે ઘસે છે, પણ તેમણે કંઠણો

સર્વ કાઠી દૂર મૂક્યાં છે, માત્ર એક મૌભાગ્યસૂચક કંકણ જ દરેકે રાખ્યું છે તેથી અવાજ થતો નથી. ’

નમિરાજ-‘ અહો ! ત્યારે અનેકનો જ અવાજ છે, એકમાં જ ખરી શાંતિ છે. મારા માથા ઉપરથી અત્યારે મોટો બોલો ઊતરતો જણાય છે તે એક કંકણને જ આભારી છે. ત્યારે મન તો ખરી ‘ એક ’ માં જ છે. વધારે થાય ત્યાં તો ખડખડાટ જણાય છે ત્યારે આ એકમાં તો આનંદ છે.

આમ બોલતાં બોલતાં એને એકતાનું ભાન થયું. થતાંની સાથે એ ઊભો થયો. પોતે એકલો છે, એકલો આવ્યો છે અને એકલો જવાનો છે. જે ખડખડાટમાં પોતે પડ્યો છે તે અનેકને લઈને જ છે

આ વિચારમાં એનો દાહ ચાડ્યો ગયો. એ વિચારની અંદર ઊતરી ગયો. સમજ્યા તેવા જ રાજેશ્રી ઊઠ્યા અને ઊઠીને મુનિપણું ધારણ કરી એકતાનો અનુભવ કરવા લાગ્યા. રાજ્ય છોડ્યું, વૈભવો છોડ્યા, અલંકારો છોડ્યાં, સ્ત્રીઓ છોડી અને સર્વ છોડી એકતામાં લીન થઈ અંતે પરમાનંદ સંપદાને પામ્યા એ પ્રત્યેકબુદ્ધ ધ્યા અને રાજર્ષિ કહેવાયા. અનિત્ય ભાવનામાં કરકંડૂનું દૃષ્ટાન્ત આવ્યું હતું તેવા આ નમિ રાજ ગીજા પ્રત્યેકબુદ્ધ ધ્યા. વિચારકની આ દશા હોય એ રાજ્ય ભોગવે, પાંચશે સ્ત્રીઓ સાથે વિલાસ કરે; પણ સાચી વાત સમજે એટલે ચાલી નીકળે. પછી ધનની જેમ ખેળભરેલું શરીર હોય તો પણ શું ? અને ચિલાતીપુત્રની પેઠે હાથમાં કન્યાનું માથું હોય તોયે શું ? એ તો તજવી ત્યારે એક એક શું તજવી ? શાલીભદ્રને ધનનો કહે કે ‘ ચાલ ! આમ વાતો કર્યે કાંઈ

હકાડો વળે ? ' આ દશા વિચારકની હોય. ક્ષાધમા માયાની ખોરી હોય પણ 'ઉશ્મ, વિવેક, સ્વર' જોટલા શબ્દ સાબળે ત્યાં મિથિ બહલાઈ બળ છે અને ખૂની માણસ જો જ ભવમા પ્રાપ્ત સાધે છે એ દશા વિચારકની હોય તેટલા માટે જો એક વાર સુમતાપૂર્વક ખરો એકત્વભાવ સમજાય તો પછી દશા ફરવા અને પરમાનંદ પદ પ્રાપ્ત કરવા વખત લાગતો નથી ત્યારે જો એકત્વ ભાવના કેમ ભાવવી તેનું સ્વરૂપ હવે સ્પષ્ટ સ્પષ્ટે પમા વિચારી ન્હાએ. ઉપોદ્ધાતમા સળી વાત સમ્મ જમ્મ છે તેથી અદ્યકમા સંક્ષેપ કરી બાહ્યની વિચારણા વાચકની વિચાર શક્તિ પર છોડવી ઠીક લાગે છે

એકત્વ ભાવના—

ગેમાદક પરિચય—

૧ ખુબ શાંતિથી પૂર્ણ શાંત વાતાવરણમાં ગાવા યોગ્ય આ અદ્યક છે એની દગદ બહુ સુદર છે વિનય! ચેતન! તું વસ્તુસ્વરૂપનો બરાબર વિચાર કર ઉપરઉપરના જ્યાં પડતા મૂર્છા વસ્તુની જ્ઞાતરસનનાના મૂળ સુધી પહોંચી જા તને માણસ પડ્યો કે જો વિચારણામા તે કદી નહિ કંપેલ ભવ્ય સત્યો પડેલા છે, એનો અર્થ પણ તને શાંત કરી દેશે અને તારી આસપાસ શાંતિનું સામાન્ય જમાવી દેશે

આ ફુનિવામાં તારુ પોતાનું શું છે ? આ સીધા સવાલ છે તેનો તું વિચાર કર, જો તું તારા ચરીરને તારુ માનતો હો તો તે તારુ નથી તે આપણે જોઈ જયા. નથી તારુ ઘર, નથી તારા વાડીવજીર, નથી તારી સ્ત્રી, નથી તારા હોકશા, નથી

તારો ધધો, નથી તારા મિત્ર, નથી તારાં સગાં કોઈ તારું છે ? હોય તો કહે. અનેક છવો છે તેમાં તારાં કોણ ? અનેક ચીજો છે તેમાં તારી કઈ ? અને કોણ કોનું ? આ સવાલનો જવાબ આપીશ એટલે તને જણાશે કે આ તો ફાકટના ફસાર્મ મર્યા !

આટલો વિચાર આવે એટલે પછી એને કોઈ જાનનું દુઃખ થાય ખરું ? અથવા એનાથી કોઈ પાપાચરણ બને ખરું ? દુઃખ કોને લાગે ? જ્યાં કિ નિજ-પોતાનું શું ? એ સવાલ થયો એટલે દુઃખ શેનું ? કોનું ? અને કોને લાગે ?

આવો સવાલ જેના મનમાં હૃદયસ્પર્શી થાય તેને પાપ કરવાની ખુદ્દિ કદી પણ થાય ખરી ? એવા પ્રાણીને રાજમહેલ કે જંગલ સરખું જ લાગે, એને જેલ કે મહેલ સરખાં જ દેખાય, એને ધનિક કે નિર્ધન અવસ્થા સરખી લાગે, એને માન-અપમાન સર્વ પાર્થિવ લાગે, એને અભિમાન બંધાના ખેલ લાગે, એને આવી ભવચેષ્ટા બાળકના કરેલાં ધૂળના ઘર જેવી લાગે, ટુંડામા એને દુઃખ કે ખેદ લાગે નહિ અને કદાચ દુઃખ બાદ્ય નજરે દેખાય તો તેને તે મોજમાં ભોગવી લે તેને પણ એ માણે, તેનાં પણ આનંદ પામે. એને પાર્થિવ કોઈ ચીજ અસર ન કરે. એ તો ‘નિજ’ કિ’ નો જ વિચાર કરે અને એ વિચારણા દુરિતના ઉદયને દૂર કરવા માટે પૂરતી છે. એવો સવાલ જેના મનમાં ભેડે તેની વિચારણા કેવી હોય તે જુઓ:—

૨. આ પ્રાણી એકલો ઉત્પન્ન થાય છે. તે જ્યારે જન્મે છે ત્યારે તદ્દન એકલો જ હોય છે. તેને જેના પર મોહ હોય તેવા તેનાં સ્ત્રી-પુત્રાદિ તેની સાથે જન્મતાં નથી.

અને જ્યારે યમરાજ એને ઉપાડી લાય છે ત્યારે એ

એકલો જ બાક છે દોષ એની સાથે મરતુ નથી અને એની
શિનામા એને ગ્રહણે જન્ય દોષ સૂતુ નથી. નાનપણમાં કરેલી એક
સબઝાવમાંથી નીચણ પછ માફ રહ્યું છે તેમાં લખ્યું હતું કે —

“ડેહલી લગે સગી અગના, મેડીઅ લગે મગી મામ;
મીમ લગે માજન બલો, પછે હસ એકીલો જામ.

છવ! ચરુ છુ મોરા વાલમા.”

તે વખતે હસ એકલો કેમ જતો હતો તેની જો કલ્પના કરેલી
તે અત્મારે માફ આવે છે ચેરી મુખી મા વળાવવા આવે, સ્મશાન
મુખી સગાઓ આવે—પણ પછી? અરે! હવે તો સમજ્યા કે
એમાં પછીનો સવાલ જ નથી હસ તો ક્યારનો છિડી ગયો છે!
શું બન્યું કરના છે! પણ વાત એ છે કે હસ અત એકલો
છિડી બાક છે અને જવાના વાર, વારીખ કે મુહૂર્તને બેતો નથી
એક બીજી સબઝાવમાં ‘એક રે દિવસ એવો આવશે’ એમાં
કરેલું કલ્પનાસ્પર્શ વર્ણન પણ જાણતજરે ખડુ ધાય છે
એમાંની ‘ખેખગી હાકલી એના કર્મની’ એ વાક્ય હજુ
પણ કરુણા રસ ઉત્પન્ન કરે છે કાંઈક વિષયાતર ધાય છે વાત
એ છે કે આ પ્રાણી એકલો જામ છે આપણે એકલાને સ્મ
શાનમાં પોહતો બોધ આવ્યા છીએ ‘એકલા’ જવાનું છે એ
વાતમાં જરા પણ શક પડતો નથી. છતાં અદર ખાત્રી તો
છે ને? કદાચ આપણા માટે દુનિયાનો કમ-સિદ્ધ નિયમ
ફગી જશે એમ તો નથી લાગતું ને?

આ પ્રાણી એકલો કર્મ કરે છે અને એના દુગ પોતે જ
બોમરે છે તે પોતાની ખાતર કર્મ કરતો હોય કે જમે તેની
ખાતર હતો હોય, પણ સારા કે માઠા આવરણોનાં કળે તેણે

એકલાએ જ લોગવવાના છે. ધનમાં ભાગ પડાવવા ઘણા આવશે, ઉભાણી જમવા સેકડો આવશે, વરઘોડામાં સાજનમાજનની શોભામાં વધારો કરવા ઘણા આવશે; પણ વરરાત્ર તો તું એકલો જ છે અને ઘરસંસાર તો તારે જ ચલાવવાનો છે. તું માનતા હો કે તારી રમતમાં ભાગ પડાવનાર, તારા પાપના કે પુણ્યના ભાગીદાર થવાનું કળૂલ કળશે તો તું ભૂલ ખાય છે એ તો જેના પગ પર કોશ પડે તેને જ તેની પીડા લોગવવાની છે. તેમાં ખીલત કોઈ ભાગ પડાવવાના નથી અને અંગે તારે પૂછ વિચાર કરવાની જરૂર છે. એક વિશિષ્ટ લેખક કહે છે કે ‘જેમ વનને ઢાવાનળ લાગે ત્યારે વૃક્ષ પરથી પક્ષીઓ ઊડી જાય છે ને વૃક્ષ ગળે છે, તેમ ધનની વહેંચણી વખતે તારા આશ્રયમાં રહેનાર, તારા છત્રની પ્રશંસા કરનાર પણ, જ્યારે તારે જવાળ આપવા પડશે ત્યારે પક્ષીઓની જેમ નાસી જશે; માટે તું કોઈની આશા રાખતો નહિ.’ યાદ રાખજે કે નાના-મોટાં, સારાં-ખરાબ તારાં સર્વ કૃત્યોનો જવાળ તારે જ આપવો પડશે, માથું નીચું કરીને આપવો પડશે અને ગમે કે ન ગમે, પણ ખરાબર આપવો પડશે; તેમ જ તે તારે એકલાએ જ આપવો પડશે વળી ખીલું પણ યાદ રાખજે કે કર્મખરિણીમાં રાત્રને મદિરે સો મણુ તેલના દીવા ગળે છે. ત્યાં જરા પણ પોલ ચાલી જાય કે ગોટા વળાય તેવું નથી. ત્યાં તારે એકલાએ હાજર થઈ સર્વ કર્મોનો ગઢલો લેવાનો છે, લોગવવાનો છે અને એનાં સરવૈયાં ત્યાં નીકળવાનાં છે તારા ખાતાની. અત્યારે ખતવણી ચાલે છે, ગભરાઈશ નહિ, પણ વાત ખરાબર ધ્યાનમાં રાખજે ત્યાં તારું ખાતું અલગ છે અને જમે તથા ઉધાર સર્વનાં ફળ તારે એકલાને જ લોગવવાના છે એમા એક ખાલુમાથી ખીલુ ખાલુ ગાદખાકી થતી

નથી. (જાતાનો જાણો દિસાળ કમ્પ્યુટરનાની પદ્ધતિને જલકારિક જાણામા જતાવે છે તે જૂન વિચારવા ચોગ્ય છે)
જો સર્વ કુળો તારે એકલાએ જ લોગવવાના છે જો વાત અત્ર
ખાસ પ્રસ્તુત છે આ વિચારણા વિચારવાની છે

૨ આ પ્રાણી અનેક પ્રકારની મમતાઓને વાળે યદને
જેટલો પરિશ્રમ વધારે છે, જેટલો માલદાર જનતા બલ્ય છે
તેટલો તે બારે ઘતો જાય છે અને વહાણ કે સ્ટીમરમા જેટલો
ભાર ભરે તેટલી તે પાણીમા ઊડી જિતરતી બલ્ય છે, તે પ્રમાણે
પરિશ્રમના બારમાં તે જેટલો લકાચ છે તેટલો તે જીટો જિતરતા
બલ્ય છે આમા થાક રાખવાનું જો છે કે એની પોતાની સ્ટીમર જ
તેટલી ઊડી જિતરે છે, બીજાના વહાણને એની અગ્ર નથી
જેમા ભાર ભરવામા આવે તે સ્ટીમર જ બારના પ્રમાણમા તેટલી
પાણીમા જિતરે જો તદ્દન આશ્ચર્યિક છે

મમતાની વિવિધતા હવે વિચારવાની જાણી રહે છે તે
તો આજે પ્રથમથી જોતા જ આવ્યા છીએ આ પ્રાણીને
સમ્યક્ જોવો મોઢ લાગ્યો છે કે જો જીટકનો કાર્ષ છેડો
ફેળાનો નથી. ધનની, પુત્રની, સ્ત્રીની, માળાપની મમતા તો બહુતી
છે, પણ જો ઉપરાત જોના બીજા ઉછાળા પણ જોવા જેવા છે
જોને દુનિયામા નામ કાઢવાની ચીવટ જોણી નથી, નામમા
કાર્ષ માલ નથી એમ જો સમજે તો પણ જોને જોના મોઢ જોણો
ઘતો નથી જોને માનુ માનુ કરીને જાણી દુનિયાનું પાણી
પોતાના ઘરનાર તરફ વાળવું છે જોને કપડાની મમતા છે,
ખાવાની મમતા છે, મોટરમા ફરવાની મમતા છે, છત્રીપલ-
ખમા સૂવાના કોઠ છે, સ્વસ્થાઓમા જોકાર્ષ ને નામ કાઢવું છે,

ગમે તેમ કરીને પોતાનું વ્યક્તિત્વ પ્રકટ કરવું છે અને પછી એના આંચકા આવે ત્યારે પોક મૂકીને રડવું છે. જ્યાં પરભાવમાં રમણુતા થઈ અને તેને અગે આત્મવિચારણા દૂર થઈ ગઈ તો પછી મમત્વ ણંધાય છે અને એના ચક્ષરમાં ચડ્યો એટલે એ ભારે થતો જ જાય છે અને ખાસ કરીને લોકપ્રશંસામાં આત્મભાવ વિસર્યો તો એની સ્ટીમર જરૂર ભારે થઈ જવાની એ નક્કી વાત છે. વિચારપરવશતા, અસ્પષ્ટ વિચાર, ધ્યેયની અસ્પષ્ટતા અને કર્તવ્યનિષ્ઠાનો અભાવ એ જાહેર સેવાને અંગે પણ પરભાવમાં રમણુતા કરાવે છે અને સાપેક્ષ દૃષ્ટિ ધ્યાનમાં ન હોય તો સ્ટીમરને જરૂર ભારે ણનાવે છે. જાહેર સેવા કરનારે આ વાત ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવાની છે. પ્રમાણિક કર્તવ્ય-બુદ્ધિ હોય અને લોકપ્રશંસા તરફ ઉપેક્ષા હોય અથવા તેની સ્પૃહા ન હોય તો આ નાના જીવનમાં ઘણાં કાર્ય થઈ શકે છે, પણ આવડત અને આત્મલક્ષ ન હોય તો સ્ટીમરને ખૂબ ભારે કરી દેવાનો અને અધઃપાત મોટો થઈ જવાનો ત્યાં પણ ભય છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી ખાસ લક્ષમાં રાખવાનું કે: ‘જુસ્થ ઘર ગહોત વધામણાં, ઉસ ઘર મોટી પોક.’

વહાણનું દૃષ્ટાન્ત ખૂબ વિચારવાનું છે અને તેમાં ખાસ મુદ્દો એ ધ્યાનમાં રાખવાનો છે કે જેના વહાણમાં માલ ભરાય તે જ વહાણ ભારે થાય છે અને ભારના પ્રમાણમાં તે જ માત્ર નીચું ઝેડે છે. મમતાની વિવિધતા વિચારી લેવી અને આપણું વહાણ આ ભવમાં વધારે ડૂબાડીએ છીએ કે તેને દાઢ ઉપર લઈ આવીએ છીએ તેની માપણી, માપકયંત્ર (થરમોમીટર) ઠારા જાતે ખૂબ વિચાર કરીને કરી લેવી.

૪. દારૂડીઆને તો જરૂર જોયા હશે. રાત્રે દશ-બાર વાગે

એમાનો કોઈ જાણ કરવા નીકળશે તો જમી તેમ જવારો
કરનો જશે એ પોતાનો અમલ સ્વભાવ તદ્દન મૂકી દઈને એવી
એવી ચેષ્ટાઓ કરશે કે તે બેઈ-બાળી હોય તો દસતુ આવે.
એ પોતાની જાત ઉપરનો કાબુ ખોઈ બેસશે અને પછી જમી
તેમ વર્ગશે એની જાત પર એને કાબુ નહિ રહે એ ગટશમાં
પડશે, જોયા ખાશે, જગાસા ખાશે અને એવું વર્તન કરશે કે
જાણે એ માણસ જ ફરી ગયો. તમે એને દાદના ઘેનમા
તદ્દન છુટો જાશે. એનું કારણ દાદનું ઘેન છે અને દાદ
એને પીવા યોગ્ય ચીજ ન હોય તેથી પદાર્થને જાણે એને
માટે એ પરવસતું છે.

જાન-દર્શન-ચારિત્રનો ધણી પણ જ્યારે પરબાવમા પડી
જાય છે ત્યારે એ પોતાનું મૂળ રૂપ તથા દર્શન અન્યત્ર વિચિત્ર
ચેષ્ટાઓ કરે છે. દાદ પીનારો જેમ ગાવા, નાચવા, દસવા મડી
જાય છે તેમ આ પ્રાણી સમગ્રના નાટકો ભજવવામા પડો
જાય છે એ મારું મારું કરી નાટકો કરે છે અને દાદની આની
પેઠે પોતાની જાત પર કાબુ ખોઈ બેસી અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ
કરે છે પછી એ પરમાણને વશ થઈ અનેક કહોમા પડે છે, એક
ખાટામાથી બીજામા અને એક ભવમાથી બીજામા જતકે છે
અને સસાર પર પ્રેમ કરી દંદવિયોગાદિ પ્રસંગે તદ્દન ગૂંચ
ચિત્તવાળો થઈ જતામા ખાય છે.

પરબાવરમણતાને કારણે એ પોતાનો સ્વભાવ વિસરી જાય
છે અને મોહમત્તવામા પડી જઈ અનેક ન કરવા યોગ્ય કાર્યો
કરી બેસે છે અને બારે ગોટાળામા પડી જાય છે એ દાદની
અમલ નજી એને જોયો હોય તો કોઈ માને પણ નહિ કે એ
જન-દર્શનાદિ અનન્ય ગુણોનો ધણી દગો અને એના મૂળ

સ્વભાવમાં એ તદ્દન નિર્લેપ, એકલો ફરનારો અને અનંત સુખનો ભોક્તા હશે. દારૂની અસર આવી છે ! પરભાવરમણ-તાના લહાવા આવા છે !

દારૂડીઆના પતન સાથે સંસારમાં અધઃપાત સરખાવવો.
દારૂડીઆના લોટવા સાથે ભવોભવની રળડપટ્ટી સરખાવવી.
દારૂડીઆનાં ખગાસાં સાથે દુઃખપ્રસંગે થતી હૃદયશૂન્યતા સરખાવવી.

ચેતન એકલો છે, છતાં પારકાની અસર તળે એના કેવા હાલ થાય છે તે વિચાર્યા

૫. સોનામાં અન્ય ધાતુ મેળવી હોય ત્યારે તે કેવું લાગે અને જ્યારે એ તદ્દન ચોખ્ખું સો ટચનું સોનું હોય ત્યારે તે કેવું લાગે તે તો તમારા જેવા દુનિયાદારીના માણસો- (Worldly men)ને જણાવવાની જરૂર ન જ હોય સોનું ચોખ્ખું હોય ત્યારે એનો પ્રકાશ, એનો રંગ, એનું સ્નિગ્ધત્વ, એનો દેખાવ, એનો ભાર (ગુરુત્વ) ખરેખર ચિત્તાકર્ષક તમને લાગ્યાં જ હશે. પછી તેમાં જ્યારે અન્ય ધાતુની સેળસેળ કરવામાં આવે ત્યારે તેનો રંગ જાય, રૂપ જાય અને તેમાં જે વધારે પડતો ભેગ થઈ જાય તો કોઈ તેને સોનું માનવાની પણ ના પાડે. સોનામાં જેટલો ભેગ થાય તેટલું તેનું સુવર્ણત્વ ઓછું થાય છે.

૬. આત્મા-ચેતનની જ્યારે કર્મ સાથે મેળવણી થાય છે ત્યારે એના પણ અનેક રૂપ થાય છે, એનો મૂળ સ્વભાવ દબાઈ જાય છે અને પછી તો એ અનેક નાટકો કરે છે. એ ચારે ગતિમા ભટકતો ફરે છે અને નવાં નવાં રૂપો ધારણ કરી કોઈ વાર ઉત્તમ અને કોઈ વાર જોવો પણ ન ગમે તેવો અધમ પાઠ

ભાગ્યે છે એ બિખારી થઈ જાળ માગે છે, એ રાજા થાય છે, એ દાથીના હોદ્દા પર બેસે છે, એ ગધેડા પર બેસે છે, એ દુકમ કરનાર થાય છે, એ દુકમ ઉઠાવનાર થાય છે, એ વહતા થાય છે, મોતા થાય છે, લૂહા-લગટો થાય છે, આધળો-ભેરો થાય છે, રોગી થાય છે, દીન થાય છે, પ્રતાપી થાય છે, હરકરનો સરહાર થાય છે, વેપારી થાય છે, દલાલ થાય છે અને ટકાનો ત્રણ દોર વેચાય તેવો પણ થાય છે સસારભાવનામાં જોઈ જયા તેવા અનેક રૂપો તે છે, પણ એ સર્વ એના ભેગના રૂપો છે, એના શુદ્ધ કાચનત્વમાં એનું લગાડનારા રૂપો છે જેટલો ભેગ એનામાં કર્મનો ભળે છે તેટલો ત અસલ સ્વરૂપમાંથી દૂર ને દૂર ખસતો બાધ છે એ મૂર્ખ દેખાય તો તેમાં પણ ભેગ છે અને દુષ્ટી દેખાય તો તેમાં પણ ભેગ છે એને સસારમાં જમે તે સ્થિતિમાં જોવામાં આવે તે સર્વમાં જોણો-વધનો ભેગ જરૂર છે

પણ ભ્યારે એનું શુદ્ધ કાચનમય સ્વરૂપ હોય, ભ્યારે એ પ્રાપ્ત કરે, પ્રકટાવે અને કર્મનો ભેગ દૂર કરે ત્યારે એ ભગવાન થાય છે, સમિચ્છદાનદમ્બરૂપ થાય છે, પરબ્રહ્મ થાય છે, સિદ્ધ થાય છે, અજરામર થાય છે, શાશ્વત સુખનો ભોજા થાય છે, અનંત જ્ઞાન-દર્શનમય થાય છે, અનંત સુખોમાં વિહરનાર થાય છે, વિશિષ્ટ ગુણસપત્ત સિદ્ધ-બુદ્ધ-સુજા થઈ આત્મધર્મમાં અનંત કાળ સુખી વિલાસ કરનારો થાય છે અને પરમાત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે

એટલો આવનાર અને એટલો જનાર આત્મા કર્મના સળધના ભેગથી કેવો થઈ બાધ છે, એ ભેગ ન હોય ત્યારે એની કેવી સુદૃઢ દશા હોય છે અને એ કેવો સ્વભાવગુણમય

લીન હોય છે તેનો ખ્યાલ કરી એનું એકત્વ ખૂબ વિચાર-
વાની જરૂર છે. એ એકત્વભાવવાળો આત્મા પરભાવરૂપ ઢાંચના
કેદમાં કેવો કથોરે ચઢી ગયો છે તેનો ખરાબર ખ્યાલ કરવાનો છે.

૭. આ શુદ્ધ કાંચનસ્વરૂપ ભગવાન કેવા છે તે જરા
નોંધ લે. અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચરણના પર્યાયોથી વ્યાપ્ત છે.

આ દુનિયા, એની અંદરના સર્વ પદાર્થો, સર્વ ભાવો એના
સૂત, ભવત્ અને ભાવી આકારમાં જે બતાવી આપે, તેનો
બોધ કરાવી આપે તે ‘ જ્ઞાન ’

સર્વ પદાર્થોનો સામાન્ય બોધ આપે તે ‘ દર્શન ’ જ્ઞાનમાં
વિશેષ બોધ થાય છે, દર્શનમાં સામાન્ય બોધ થાય છે અથવા
થયેલા બોધમાં દૃઢ શ્રદ્ધા થવી તે દર્શન અથવા સમ્યક્ત્વ

આત્મપ્રદેશની સ્થિરતા અને ગુણમાં રમણતા એ ‘ ચારિત્ર ’
ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ધર્મશોભિન્યજી કહે છે કે ચારિત્રં સ્થિરતારૂપમતઃ
સિદ્ધેત્વપીધ્યતે । એટલે સિદ્ધમાં-મુક્ત જીવોમાં પણ સ્થિરતારૂપ
ચારિત્ર હોય છે. નિજ ગુણમાં સ્થિર રહેવું, અગ્રણ આત્મપ્રદેશ
રહેવા એ સર્વ અનંત ચારિત્રના વિભાગમાં આવે છે.

આત્મા આવા અનંત ગુણોથી એના મૂળ સ્વભાવમાં વ્યાપ્ત
છે. એનામાં આ સર્વ ગુણો ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા છે અને એ
એના સહભાવી ધર્મો છે

સહજનનંદવિભાસી આત્મા મહોદ્ધયને પ્રાપ્ત કરી એના શુદ્ધ
સ્વરૂપે પરમાત્મા થાય છે અને ત્યાં પણ એનું વ્યક્તિત્વ
રહે છે. ગુણની નજરે સિદ્ધતા સર્વ જીવો એક સરખા હોવાથી
તેમાં ‘ અભેદ ’ પણ શક્ય છે, પણ પ્રત્યેક આત્માનું વ્યક્તિત્વ

જતુ નથી, કાઈમા તે જાણી જતુ નથી, કાઈમય તે યશ જતુ નથી આ રીતે લેણલેણને સમજવો જલ્દુ જરૂરી છે

આવો આત્મા ખરેખર પરમેશ્વર છે, પૂજ્ય છે, ધ્યેય છે, વિશિષ્ટ છે અને વહન, નમન, સેવનને યોગ્ય છે આત્મા મૂળ સ્વરૂપે આવો છે, ભગવાન છે, પરમેશ્વર છે, જ્યોતિર્સ્વરૂપી છે, અનંત જ્ઞાનનો ધણી છે અને નિરંતર નિસ્કલ રહી, સર્વ રખડ પટ્ટીઓથી રહિત ધર્મ એક સ્થાને વસનાર છે બહિરાત્મ ભાવ મૂઢી, અંતરાત્મભાવ પ્રગટ કરી, એનું એકત્વ સમજી આ વિચારણા દરવાયા આવે તો પરમાત્મભાવ પ્રગટ છે, સિદ્ધ છે, પ્રાપ્ત છે અને પોતાની પાસે જ છે

ચેતનજી ! તમારા અનુભવમંદિરમા આ એક આત્માને બેસાડો. ઉપાધ્યાયજી મહારાજ કહે છે કે આવો એક પરમાત્મા જે જાતે અવિનશ્વર-શાશ્વત છે તે તમારા અનુભવમંદિરમા વસે.

આપણે જરા જાગળ જઈને એમ કહીએ કે તમારો પોતાનો જ આત્મા, તમે પોતે જ આ અનંત જ્ઞાન-દર્શન-આસ્ત્રિતમ્ય પરમેશ્વર છો. તમારા મંદિરમા બીજા બહારના આત્માને ભૂમ્ આવવો પડે કે બેસાડવો પડે તેમ પણ નથી, માત્ર આદર્શ તરીકે તમારી પાસે પરમેશ્વર અને ભગવાનની વાત કરી છે, બાકી તમે પોતે જ તે છો અને તે તમને બેસાડતા આવડે અને અદરથી દશા પછટાય તો તમને તે મહાસિદ્ધાસન પર બેઠેલ દેખાશે. હાલ તુરંત તમારા અનુભવમંદિરમા એ પરમેશ્વરને સ્થાપન કરી અને એના જેવા બનવા ભાવના કરો.

અનુભવ-મંદિર એ કાઈ જેવી તેવી વસ્તુ નહીં એ જ્ઞાન-સ્વભાવ જીવન છે, અનેક ભવના વિકાસને પરિણામે પ્રાપ્ત

થયેલ આત્માની શુદ્ધ દશા છે અને એ મહામંદિરમાં જેને તેને સ્થાન ન જ હોય ખૂબ વિચારણાને પરિણામે અનુભવ થાય છે અને એ અનુભવ આખા ભવના કરેલ આંતર નિદિ-
ધ્યાસનનુ અમૃત તત્ત્વ છે એ ખાતર અનુભવ પ્રાપ્ત કરવા યોગીઓ મથ્યા છે અને એની ખાતર એમણે જંગલો એવ્યાં છે. એ અનુભવમંદિરમાં મહારાજ્યસ્થાન પર આ અચળમૂર્તિ અવિ-
નશ્વર પરમેશ્વરને સ્થાપો. પછી જે આનંદ થશે તે વચનથી અકથ્ય છે. જેમ ^૧સાકરનો સ્વાદ કેવો લાગે તેનું વર્ણન ન કરી શકાય, પણ ખાવાથી સમજાય તેવો આ અનુભવ છે. એના મંદિરમાં એક વખત પરમાત્મસ્વરૂપને ધરાબર સ્થાન મળ્યું અને એમાં કોઈ જાતનો ભેળસેળ ન રહ્યો તો પછી રસ્તો સીધો અને સરળ છે.

આવા અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણયુક્ત પરમેશ્વરને તમારા અનુ-
ભવ-મંદિરમાં ધરાબર સ્થાન આપો, પછી એની સાથે વાત કરો અને તેની સાથે તમારી એકતા ભાવો. યાદ રાખો કે એ પરમેશ્વર એક જ છે, એક સ્વરૂપે જ છે અને તમે થોડે એકે રીતે તેનાથી જુદા નથી. તન્મય થઈ શકો છો, માત્ર એક જ શરતે કે અંદર જે કંચરો પેસી ગયો છે તેને દૂર કરી નાખો. ધણા પ્રયત્ન કરવાની કે જ્યાં ત્યાં દોડાદોડ કરવાની જરૂર નથી. અનુભવ જ્યારે નાથને જગાડશે ત્યારે સર્વ આવી મળશે, માટે અનુભવમંદિર વાળી-ઝાડીને સાફ કરો અને ત્યાં મોટા સિંહાસન પર પરમેશ્વરને ગોઠવી દો. ત્યાંથી તમને સર્વ મળશે, તમારાં ઇચ્છિત સિદ્ધ થશે અને આખા રખડપાટાનો છેડો આવી જશે.

^૧ સાકર કરતાં ઘૂતનો સ્વાદ ન કહી શકાય એ વધારે ઠીક લાગે છે.

આ તો જાણકર્તા કહે છે કે તમે પરમેશ્વરને હૃદયમંદિરમાં સ્થાન આપો. તેને સ્થાન આપવાનું તમારા હાથમાં છે એ ટકના સોનાનો શોખ હોય તો તો આ બેઠ જ રસ્તો છે અને બેઠસેળ ગમતી હોય, બેઠા વાળવા હોય તો તમારી મરજીની વાત છે તમે પોતે જ સ્થાને બેસી શકશો તે સમજવા જેવી વાત છે

૮. છેવટે બેઠ વાત કરવાની છે બાઈ વિનય ! ચેતન ! અત્યારે અમૃતરસ તારામાં જાગ્યું છે, સમોગ્રવશ ચેતન છે તે અત્યારે જે વાચ્યું કે વિચાર્યું તેથી જાણવા અત્યારે તું જે સયોગેમાં શાંતિસ્થાનમાં આવી અમુક અશે ઉપાધિમુક્ત થયો છે તેથી તારામાં સમતાનો અમૃતરસ કાઢક જાગી ગયો છે

જે ઉપશાંત અનેક પ્રાણીઓ આ મનુષ્યલવની પ્રસિદ્ધ સમવહો મેળવી સમતાને જરૂર જોગળી શકે છે એ સર્વ શમરસના અટકા છે એને શરૂ કરીને ઉત્પાદવામાં આવે તો એમાં ખૂબ વધારો થઈ શકે એવો આ નરભવ છે

વળી એ શમરસ જલ્દી મનોહર છે, પ્રીતિને જમાવનાર છે અને જે એની અસર વળે આવે તેના પર આશીર્વાદ વરસાવનાર છે

બાઈ ! ચેતન ! જરા ચેત ! અને એ સમતારસનો સ્વાદ અત્યવ પ્રેમપૂર્વક બેઠ કણ વાર જરૂર કરી લે. ઉપર આ જ જાવનાના ઉપોદ્ધાતના શોષા સ્થોકમાં કહ્યું છે તેમ જો રસ બેઠ કણ વાર પણ ઘાળી જો, એની લીજાજલ જરા તપાસી લે, એનો છૂટકો પી જા. અરે ! છૂટકો પૂરો કરીને પીવાનું ન મળે તો એના શોષા ટીપાંનો પણ સ્વાદ લઈ લે. તને આગ્રહ કરીને કહેવામાં આવે છે કે જો રસને જરા આસ્વાદી લે.

તું એનો ખૂબ પ્રેમથી સ્વાદ લેજો અતરંગના હૃદયથી

એને જરા ચાખી લેજે અને પછી એની તારા પર દેવી અસર થાય છે તે તું જોજે.

શાંત વાતાવરણ, શુભ સંયોગો, જ્યોત્સ્નાવાળી રત્નિ, હાળક સાથે ગાન કરેલ લય અને સ્વર્ગુરુનું સાન્નિધ્ય એ સર્વ હુવાને ચોખ્ખી કરે નાખશે અને આખું વિશ્વ નવા આકારમાં, નૂતન સ્વાંગમાં દેખાશે. પછી તને અંદર પેસવાનું, આંતર-વિચારણા કરવાનું મન થશે માત્ર સદ્‌અનુભૂતિથી પ્રેમભાવે, આદરભાવે, શિષ્યભાવે, ખપી હોવને શોભે તેવી રીતે આ શમામૃત એક વાર ચાખવામા આવે તો પછી તને એની લગની લાગશે અને તારું હૃવતર સફળ થશે.

તું એક વાર એને ચાખ. પછી ગ્રંથકર્તા તને આશીર્વાદ આપે છે કે ‘તારામા સુખરસનો આનંદ વૃદ્ધિ પામે’ તારામાં સુખરસનો આનંદ તો છે, પણ અત્યારે તને ઇદ્રિયોનાં સુખમાં લયલીનતા છે, તેમાં રતિ-પ્રીતિ છે. તને હવે માલૂમ પડ્યું છે કે એ રસ તો અદ્યપર્યાયી અને પરિણામે દુઃખ કરનાર છે. હવે તને જે સુખમા રક્ત થવાનો કર્તા આશીર્વાદ આપે છે તે સુખ વિપયા-તીત છે, વિપયથી દૂર છે. અકલ્પનીય છે, અનનુભૂત છે અને મહા અહ્ભુત હોઈ અપૂર્વ છે તું એ રસનો સ્વાદ કર અને એ વિપયાતીત સુખરસમા તારી પ્રીતિ દિવસાનુદિવસ ક્રમેક્રમે વધતી જાયો.

શમામૃત તે ભાવના છે, એ શરૂઆતથી આપણે જોતા આવ્યા છીએ ભાવના ભાવવી, ઊંડા ઊતરીને તન્મય થવું અને તન્મય થઈ તેને અરવવાનો નિશ્ચય કરવો એ શમામૃતનો આસ્વાદ છે એ ચાખતાં આંતરગ્રન્થો ઊઘડી જશે અને એક વખત પણ આંતરાત્મભાવનો સ્પર્શ થયો તો ગાડું રસ્તે જરૂર ચઢી જશે.

ચેતનની-વારી પોતાની-પ્રત્યેક આત્માની એકતા તેટલા માટે વિચાર અને વિચારીને તેને છુપવા પ્રયત્ન કરે તેના છટા મળે તો વધારે મેળવ અને તે રમ્યા તરબોળ થઈ જઈ આ સત્ય વિચારણાને અવકાશ રીતે સફળ કરે.

જેવી રીતે એકલ બાવની વિચારણા શ્રીમદ્દિનશ્ચિન્મય છુપાયાએ પ્રખર શબ્દોમાં ગાઈ સચારાપોષિતીમાં દરશજ રાત્રે સૂતા પહેલા આપણે વિચારીએ છીએ કે —

एकोऽहं अस्मि मे कोह, माहमद्यस्त कस्तह ।

एवं अदीनमनसो, अप्याणमणुसास्तह ॥

અને

एगो मे सामग्री अप्या, माणर्वसणसहसो ।

सेवा मे बाहिरा माया, सब्बे संजोगलफस्यया ॥ विजेरे

એનો અક્ષરાર્થ ફરીએ તો—“હું એકલો છું મારું કોઈ નથી હું કોઈ બીજાનો નથી આવી રીતે દીનતા સહિત મન વાળે થઈને આત્માને અનુશાસન કરે (પછી વિચારે કે—) મારો આત્મા એક છે, શાશ્વત છે, જ્ઞાન-દર્શનથી સુચુખ્ત છે, બાકીના સર્વ બાહ્ય ભાવો છે અને તે સંયોગથી બિભા થયેલા છે ”

પછી એ વિચારે કે—“ સંયોગમાં જેનું મૂળ શોધી શકાય છે જેવી અનેક દુ ખોની કાગ્ની ફારો આ પ્રાણીએ પ્રાપ્ત કરી છે, તેથી એ સર્વ સંયોગોને હું વોચિસવી હઉં છું—તેનો સર્વથા પરિકાર કરું છું ’

આ દરશજ વિચારવાની વાત છે, રાત્રે સૂતો વખત ચિત્ત-વવાનો અલેવ ઉત્કટ ચાત-વાદિતાનો અમૃતરસ છે એમાં

સ યોગને વશ પડી પોતાનો બેતનભાવ વિસરી જઈ પ્રાણી
કેટલો પરભાવમા રમણ કરી રહ્યો છે તે ઉપર વિશેષ વિવેચન
કરવું બીનજરૂરી છે એ પર એક ઘણું મુઠ્ઠર પદ શ્રીમત્તિ
દાનદણએ લખ્યું છે તે અત્ર નેમ્થી લઈને વિષય પર સહજ
આલોચના કરીએ તેઓથી ગાય કે—

(રાત્ર—જગમે કારી)

જગતમે ન તેરા કોઈ, નર કખડુ નિહથે લોઈ રેક
મુત માત તાતા અરુ નારી સહુ સ્વારથકે દિતકારી,
બીનસ્વારથ રાત્ર સોઈ, જગમે ન તેરા કોઈ ૧
તુ દિશત મહા મહ—માતા, વિષય સગ મૂરખ રાતા,
નિજ અગતી મુખ છુપ ખોઈ, જગમે ન તેરા કોઈ ૨
ધર જ્ઞાનકલા નવ બાકુ, પર નિજ માનત મુન વાકુ,
આખર પછતાવા હોઈ, જગમે ન તેરા કોઈ ૩
નવિ અનુપમ નરભાવ હારો, નિજ શુદ્ધ સ્વરૂપ નિહારો,
અતર મમતા મય ધોઈ, જગમે ન તેરા કોઈ ૪
મલુ ચિદાનહી વાણી, ધાતુ તુ નિહથે જગપ્રાણી,
શિખ સફળ હોત ભવ દોઈ, જગમે ન તેરા કોઈ ૫

અર્થ એવું છે એમા કેદસ્થભાવ ‘જગમે ન તેરા કોઈ’
એ છે અને આવો અનુપમ નરભાવ મળ્યો છે તેને જ એવી રીતે
આકાશ આપ કે જાતે તારે પડ્યાવુ ન પડે અને તેટલા સારુ
સગપણ—સગપણ આતર રહસ્ય વિચાર અને પારકાને પોતાના
માનવાની તારી ટેવ છોડી દે આ સમજવાનો ભાવ છે જેના
અતરમા જ્ઞાનકળા બાગી છે તે એવા શિષ્યા રમ્યાઓ કરતા જ
નથી અને એ સાથી માર્ગ નથી એમ ધારવામા વિલગ કરીશ તો
ધણે મોઠો મોઠો પડ્યાવો થશે, પણ પછી આ તક આવી જશે.

આવી રીતે પરભાવરમણતા દૂર કરી, આવી સુંદર અવસર મળ્યો છે તેનો લાભ લઈ લેવાની આવશ્યકતા અત્ર ગતાવી છે.

એ કેમ મળે ? એનો એક રાજમાર્ગ છે આપણે તેને સાધવા પ્રયત્ન કરીએ તો તે મળે તેમ છે. એની આવી ઉપર ગતાવવામાં આવી છે ત્યાંથી શોધવાની છે. આ પ્રાણીને જે જે કાંઈ ઉપાધિઓ લાગી છે તે સર્વ આગંતુક છે. જે એ સર્વ સંજોગો ઉપર જય મેળવે અને આબુગાબુના વાતાવરણને ભૂલી જાય, તેને આધીન-તેમાં આસક્ત ન થાય તો એનો રસ્તો થાય તેમ છે. અનંત ગુણુવાળો આત્મા કેવો થઈ ગયો છે તે ચિદાનંદુએ ગતાવ્યું છે તું મદમાતા થઈને ફરે છે. આલતી વખત ધરણી પર પગ મૂકતા નથી અને વિષયનો ડીકો થઈને ‘મૂરખ’ તું સંબોધન મેળવે છે, છતાં હજી તારે એ જ વિષયો ચાટવા છે ? એમા જ રસ લેવો છે ? અને આબુ-ગાબુના જે સંજોગો તેં એકઠા કર્યા છે તેના ઉપર વિજય મેળવવાની તારી તાકાત છે ? તું એને ભૂલી શકીશ ? તું એનાથી ઉપરવટ થઈ શકીશ ? પ્રથમ એના જવાબ નકારમાં અને છેલ્લા ત્રણના હકારમા હોય તો રસ્તો પ્રાપ્ય, સીધો, સુતરો અને ભૂલાવો ન ખવરાવે તેવો છે.

આ આખી ભાવનાનું રહસ્ય ‘અંદર’ જોવામાં છે. એકત્વ ભાવના અંદર જોવા માટે છે એકત્વ ભાવના એટલે Intro-spection-આત્મ-નિરીક્ષણ, તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ આંતર-વિચારણા. અન્યત્વ ભાવના હવે પછી આવશે તે બહારની વિચારણા છે. તે Circumspection કહેવાય. એકત્વભાવના આંતરચક્રને માટે છે, અન્યત્વ ભાવના બાહ્ય ચક્ર માટે છે પ્રથમની Subjective છે, બીજી Objective છે.

આત્મનિરીક્ષણ કેમ થાય ? તે સમજવાની બહુ જરૂર છે. શાત મ્યાનમાં, નિરજ વાતાવરણમાં, શાન સમયે જરા સારો વખત લઈ ચેતનની સાથે વાનો કર તું કોણ ? ક્યાથી આવ્યો ? કોની સાથે આવ્યો ? તાડુ કોણ ? ક્યા જન્મ ? આ સર્વ પ્રમાણ યેની માફે બેઠો છે ? કાના સાડુ આ સર્વ પ્રશ્ન જાગ્યા હયાયો છે ? આ સર્વ ક્યા સુધી ચાલશે ? અને એ સર્વને તું ક્યાં સુધી ચલાવ્યા કરીશ ? તારે તારા વાતાવરણમાં જ ભ્રમવું છે કે કોઈ નવું વાતાવરણ કિમ્બુ કરી ચિરંતન શાંતિ મેળવવી કે ? તને જરા થાક પડ્યું હોતો નથી ? તું કેટલો વ્યવહાર જયો તેનો તો વિચાર કર અને આ સુયોગો તે જ ક્રિયા કર્યા છે તેનો વિચાર કર આવી આવી વિચારણા કરી, સુયોગોને જરાગર જોગખી લઈ, તેના પર વિજય મેળવવા પ્રયત્ન કરવાની આ ચાલી છે આત્મ-નિરીક્ષણ કર અને ચેતનને જોના મૂળ સ્વરૂપમાં ચોખી કાઢી એને બહુશવ અને આકર્ષ તરીકે તારા હૃદય-મંદિરમાં જોવા વિશુદ્ધ આત્માને મૂળ સિદ્ધાન્તને સ્થાપ અને પછી વિચાર કર કે તું પણ એ જ છે, એવો જ છે, એવો યવાની તારામાં શાંતિ છે, માત્ર તારે પરમાત્મા વિશ્વાસ હોય દેવાનું છે.

હો ! વિચાર કર ત જુગારીને રમના જોવા છે, ખેલના જોવા છે તે જવારે હાથ માટે કે ત્યારે તો ખૂબ ઉત્સાહમાં હોય છે એને એમ જ હાથ હો કે સર્વ રમત પોને જીતશે પછી એ ખૂબ જુલ્યાથી કાણા નાખે છે અને પૈસા પડેલે ત્યાંસુખી જેલે જાય છે પછી એ દારી જાય તે વખતે એનું મીડુ જોયું હોય તો જરૂર જોઈ જાય. એના હોશકોશ કીડી જશે, એના બારે જુડી જશે એ અર્ધમરેલ જેવો બનશે.

ઘોડાની શરતને દિવસે મહાલક્ષ્મીના સ્ટેશનેથી સાંજના ટોઈ તમારા ડગામાં બેસે અને તે રેસમાં ગુમાવીને આવ્યા હોય (અને ઘણાખરા હારીને જ આવે છે) તે વખતે તેનાં મુખ જોયાં હોય તો ખ્યાલ આવે. આવી રીતે આવે મોઢે છેડો છોડીને હારેલ બુગારીની જેમ તારે જવું છે કે હસ્તે ચહેરે ? “ અખ હમ ચલતે હૈ, ઓર સખડી પાસ ક્ષમા મંગતે હૈ. ” એવા આનંદધ્વનિ સાથે ખમતખામણ કરતાં આનંદથી જવું છે ? ખૂબ મળતી વાત છે મોટા મોટા રાજ્ય છોડીને જનાર હારેલ બુગારીની જેમ જ ગયા છે અને મોટા ખલ-રોની ઉથલપાથલ કરનાર અંતે ખાલી હાથે જ ગયા છે. આતર દૃષ્ટિએ ઊંઠા ઊતરીને ખૂબ વિચાર કરીને બોલજ, ન બોલ તો કાંઈ નહિ, પણ વિચારે તો જરૂર કરજે. અંતે છાતી પર હાથ મૂકી, બે હાથ જોડી, હૃદયમાં અષ્ટદળ કમળની સ્થાપના કરી પ્રહ્લરંધ્રમાયી અનંત આકાશમાં ઉડયન થાય એવી તારી વિચારણા, વાચા અને ક્રિયા છે ? જો હોય તો તને આનંદ છે અને નહિ તો આ લવ માત્ર ફેરો થયો એમ ગણજે અને હલ્તુ પણ જે કાંઈ સમય બાકી રહ્યો છે તેમાં સુધારવાનો અવકાશ છે. આ રસ તો એવો છે કે એક વાર એક ક્ષણ પણ અખાઈ જાય તો જમાવટ કરી દે અને કાંઈ નહિ તો વિકાસક્રમ (ઉત્ક્રાન્તિ) તો જરૂર સુધારી દે.

બાકી તારી એકતાના સંગંધમાં તો વારંવાર શું કહેવું ? શ્રુતચં-દ્રાચાર્ય જ્ઞાનાર્ણવમા એકત્વ ભાવવાનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે:-

एकः स्वर्गी भवति विबुधस्त्रीमुखाम्भोजभृङ्गः,
एकः श्वभ्रं पिवति सलिलं छिद्यमानः कृपाणैः ।
एकः क्रोधाद्यनलकलितः कर्म बध्नाति विद्वान्,
एकः सर्वाधिरणविगमे ज्ञानराज्यं भुनक्ति ॥

“આ આત્મા એકલો જ સ્વર્ગમાં જાય છે અને ત્યાં જઈ દેવાગનાના મુખકમળ ઉપર બ્રમરૂપ થઈ લોગ લોગવે છે એ એકલો જ અધોલોક-નરકમાં જાય છે અને લોકો પીએ છે અને તરવારોથી કપાય છે એ અદરથી ક્રોધથી સળગી જીડીને એકલો જ કર્મ ખાધે છે એ જ્ઞાની-પંડિત થઈ ત્યારે સર્વ આવરણનો નાશ કરે છે ત્યારે એકલો જ જ્ઞાન સામ્રાજ્યનો ઉપલોગ કરે છે” મતલબ કહેવાની જો છે કે સારા કૃણ પણ તેને એકલાને જ લોગવવાના છે અને મહાયાતના પણ તેણે એકલાએ જ સહેવાની છે મુશની વાત જો છે કે એ સર્વ બાબતમાં એકલો છે અને માણે પણ એ એકલો જ જાય છે ત્યારે હવે તે શું ધામું છે? તે નમિરાજર્ષિ જેવા પ્રત્યેકબુદ્ધની વાત સાંભળી, વાંચી ત જોયું કે મોટા અલોકજાડર જેવા શહેન શાહો પણ હાથ ધસતા ચામ્યા ગયા, તે જોયું કે મોટા ચાહ-સોહામરો ૩ બજાર, સાદી બજાર, શેર બજાર મૂછી ચામ્યા ગયા, અને તે જોયું કે અનેક જટપટ કરનાર પણ અતે વફા નાખા પોઠ્યા! ત્યારે તારો વિચાર શો છે? કાંઈ વિચાર કર એ તારા વિચાર માટે ચિદાનંદજી લખી ગયા છે કે —

બૂક્યો ફિરે ફૂક્યો મોહ મહિસાડી છાક માહિ
ધાર્યો નહિ આતમ અધ્યાતમ વિચારક,
પંડિત કહાધો મથ પહી આધો નાહિ
સાર્યો બેઠ પાધો બ્યાર ધાર્યો રેલકે વિકારક,
પ્રભુતાર્થ ધારે નવિ પ્રભુક સવારે મુખ
જ્ઞાન તો ઉચ્ચાટે નવિ મારે મન ગરક,
ખોરા ઉપદેશ રૂવે અતિ અતિચાર એવે
તે તો નવિ પાવે ભવ ઉદ્ધિકે પારક

તું પંડિત કહેવાયો, તું યથો પડ્યો, પણ તું સાચો ભેદ
 યાચ્યો નથી અને ભણીગણીને અંતે વિકારો તરફ દોડ્યો
 બાક છે આ તે કાંઈ રીત છે ? ભણવાગણવાનું પ્રયોજન શું ?
 અંતરમાં કોનર, આત્માનો વિચાર કર અને તારી બાતને
 ઓળખ મન માર્યા વગર અંત અંદરની હડીકન સમજ્યા વગર
 કાંઈ કંડો આવે તેમ નથી. ખૂબ આત્મ-વિચારણા કર. અને
 તેટલો વિચાર કર અને જે પ્રયોજના નિશ્ચય ન થઈ શકેના
 હોય તે પર ખૂબ ચિંતન કર, વારંવાર વિચાર કર તું ખાસ
 ધ્યાનમાં ગળજે કે તારે અંતે એક ત્રિસ આ સર્વ છાડીને
 આજ્યા જવાનું છે તેની તને પ્રથમથી નોટિસ મળવાની નથી,
 તે વળતે તું શુદ્ધિમાં હોઈશ કે નહિ તે પણ કદી શકાય
 નહિ; તો પછી આ સર્વ ઘટમાંજ કરીને અંતે શું કરીશ ?
 અને કદાચ શુદ્ધિ હશે તો પણ તારે માથાં પછાડવાં પડશે.
 ‘આખર પછાવા હોઈ’ એ વાતને તું સિદ્ધ કરીશ.

એટલા માટે મળેલ સામગ્રીનો લાભ લઈ આત્માને ઓળખી
 લે. એનું એકત્વ સમજી લે અને એને ખૂબ ગહુલાવ. એ
 એટલે તું અને પોતાની બાતને તે કાંઈ વારંવાર ભલામણ
 કરવાની હોય ? ગમે તેમ કરીને આ ભવોદ્ધિનો તો પાર
 પામવો જ ઘટે આવે ભરદરિયે ઝોડાં ખાતાં રહેવામાં મજા
 શી આવે ? એક વાર પ્રયત્ન કરીને ચેતનરામને સાધી લે
 અને આગળ ધપે જા. આ મનુષ્યદેહમા પ્રયત્ન કરીશ તો
 તને હીવાદાડી આપડશે, નહિ સાંપડે તો તેનો માર્ગ તો મળશે
 અને અત્યારે જેવું મોજું આવે તેવું ઘસડાવાનું અને તકડા-
 વાનું તો જાંધ થઈ જશે. એક વાર હીવાદાંડી દૂરથી દેખાય
 તો કાંઈ કાંઈ જાણ જરૂર લાગશે. તારી બાતને, તારા શુભોને

જોળખી તુ જર્મા ત્યા કચરામાં હાથ નાખવાનું હવે મૂછી દે
 અને સાચા સોનાને પકાવ. તુ ટકશાળમાં જઈ સોનાને શોધાવે
 છે તેવું કાચનમય આત્મવત્ત્વ આ મનુષ્ય ભવમાં જ તને હવે
 છે અને આવો વખત ફરી ફરીને નહિ મળે તુ વારવાર
 યાદ ગાખજે કે 'પગોચ્છ' 'હુ જોકેથી છુ' અને તેની સાથે જો
 પણ યાદ કરી લેજે કે 'મરિય મે કોઈ' 'માનુ દોઈ નથી'
 આટલું સમજ્યો તો તારો જોડો પાર છે, પણ સમજ્યો ક્યારે
 હૃદયવાઈશ તે સાથે સમજી લેજે પુસ્તકમાં કે વ્યાખ્યાનથી
 પર કે મીઠી વાતોમાં એ વાત કરી પરવારવાનું નથી, એ તો
 જીવન જીવવાનું છે, એ મિસાસે જીવનક્રમ ચઢવાનો છે અને
 ઉપરોક્ત દીવાદાંડીના દીવા દેખવા કે એ દેખ્યા વગર તારો
 આરો નથી અને આરો ન મળે તો દરિયાને ધક્કેલે ચઢવાનું છે
 સમજી પ્રાણી પોતાની જાતને બરાબર જોળખે અને જોળખીને
 જીવનરામને ચારી રીતે વિકસાવે વિકસારીલ આત્મા એક વાર
 સાચે રમ્તે થક્યો જોટલે જોને દિશા સૂચી બાય છે અને પછી
 ખીમે ખીમે જોને કાઠો પણ દેખાતો બાય છે તુ છેવટે યાદ
 રાખજે કે આ સર્વ રમતનો વરરાજા તુ છે અને તુ જોઈસો
 છે, તારે તારા પોતાના વિકાસની સર્વ યોજના કરવાની છે
 અને અતે તે સર્વના પરિણામ તારે જોઈલાએ જ જોગ
 વધાના છે આ પ્રમાણે તારા જીવનરામને અનુશાસન કર

હતિ વ્રજસ્વમાયમા

प्रकरण ५ भुं

अन्यत्वभावना

उपजाति—

परः प्रविष्टः कुरुते विनाशं,
लोकोक्तिरेषा न मृयेति मन्ये ।
निर्विश्य कर्माणुभिरस्य किं किं,
ज्ञानात्मनोनो समपादि कष्टम् ॥ क १ ॥

स्वागता—

खिद्यसे ननु किमन्यकथार्तः,
सर्वदैव ममतापरतन्त्रः ।
चिन्तयस्यनुपमान्कथमात्म—
न्नात्मनो गुणमणीन् कदापि ॥ ख २ ॥

शार्दूलविक्रीडितम्—

यस्मै त्वं यतसे विभेपि च यतो यत्रानिशं मोदसे,
यद्यच्छोचसि यद्यदिच्छसि हृदा यत्प्राप्य पेप्रीयसे ।
स्निग्धो येषु निजस्वभावममलं निर्लोढ्य लालप्यसे,
तत्सर्वं परकीयमेव भगवन्नात्मन् किञ्चित्तव ॥ ग ३ ॥

ક ૧ પારકાને ઘરમા દાખલ કર્યો હોય તો તે વિનાશને
કરે છે—એવી જે લોકવાયકા છે તે મને લાગે છે કે ખોટી
નથી આ જ્ઞાનથી ભરેલા આત્મામા કર્મના પરમાણુઓએ
દાખલ થઈને જોને કયા કયા દેશો નથી આપ્યા ?

ચ ૨ હે ચેતન ! મમતાને આધીન પડી જઈને બીજાઓની
વાતો—જાણતોયી ઉપાધ કરી તું શા માટે નકામો ખેડ
પામે છે ? અને તારા પોતાના અનુપમ શુણ્ણરત્નોનો
દરી વિચાર પણ તું કેમ કરતો નથી ?

ગ ૩ હે ચેતન ! જેને માટે તું કાલા હલાવી રહ્યો છે (મથ
તો દરી રહ્યો છે), જેનાથી તું ભય પામ્યા કરે છે
અથવા જેની ખાતર તને ભય લાગે છે, જ્યાં તું નિરતર
આનંદ પામે છે, જેની પછવાડે અથવા જેને માટે તું
ચોક કરે છે, જે જે તું દૃઢપૂર્વક ઇચ્છી રહ્યો છે, જેને
પ્રાપ્ત કરીને તું ખૂબ લહેરમા આવી જાય છે અને તારા
મહાનિર્ભળ આત્મસ્વભાવને કચરી નાખી જે વસ્તુ ઉપર પ્રેમ
મગથી રજાઈ જઈ જી આદાપેલા ચેરા કાઢે છે, એ સર્વ પારકા
છે—અનેના છે અને હે ભાગ્યવાન આત્મા ! જ્યેમાનુ જ્યેક
પણ તારું નથી—કાંઈ પણ તારું નથી—જરા પણ તારું નથી.

દુષ્ટાઃ કષ્ટકર્થનાઃ કતિ ન તાઃ સોઢાસ્ત્વયા સંસૃતૌ,
તિર્યગ્નારકયોનિષુ પ્રતિહતચ્છિન્નો વિભિન્નો મુહુઃ ।

સર્વં તત્પરકીયદુર્વિલસિતં વિસ્મૃત્ય તેષ્વેવ હા,
રજ્યન્મુહ્યસિ મૂઢ ! તાનુપચરન્નાત્મન્ન કિં લજ્જસે ? ॥ ઘ ૪ ॥

અનુષ્ટુપ—

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રકેતનાં ચેતનાં વિના ।

મર્વમન્યદ્વિનિશ્ચિત્ય યતસ્વ સ્વહિતામ્તયે ॥ હ ૫ ॥

ક ૧. પરઃ પારંકા, પડાન્ના. લોકોક્તિઃ જનવાપદા, અનુભવના
શ્રદ્ધમ સૂત્રા. જનપાદિ પ્રાપ્ત ક્યુ'.

ચ ૨. કથા. વાર્તા મગધી ચર્ચા. પરતન્ત્ર પરવત્. આત્મન-
તાન પોતાના ગુણમળીન્ શુશ્રૂષી મણિઓ—રત્નો.

ગ ૩. યત્ નો ઉપયોગ મુદર છે. યદ્ યદ્ શોચસિ જેને જેને
(માટે) શોક કરે છે, પેપ્રીયસે પ્રેમવાળો થઈ ગય છે, રંજન
પામે છે સ્નિગ્ધઃ પાતળો, પ્રેમાધીન. નિર્લોઢ્ય કચરી નાખીને.
લાલપ્યસે ગમે તેવું—એકદેહ બોલે છે.

ઘ ૪. દુષ્ટા. ભાઈ, દુઃખરૂપ અને દુઃખદ્રુણ આપનારી. કષ્ટકર્-
થનાઃ મહાપીડા, ભયકર યાતના. સંસૃતૌ સંસારમાં. પ્રતિહતઃ
માર આધી. વિભિન્નો બેદાયો. તેષુ તેમાં—પરગ્રીય વિલાસોમાં.
રજ્યન્ આમકિત કરતા. ઉપચરન્ આચરતા.

હ ૫. કેતન ચિહ્ન, ત્રિરંગી વાવડો. સ્વહિતામ્તયે પોતાના હિતની
પ્રાપ્તિને માટે.

ચ ૪ ચેતનજી ! જ્યા સારમા મહાદુષ્ટ ઉપજાવે તેવી કંઈ પીડાઓ-વિઠળનાઓ તે ચક્રન નથી કરી ? તું તિર્યક્ષ અતિમા અને નારદીની અતિમા ગયો ત્યારે તેં માર ખાધા છે, તું છેદાયો છે, તું લેદાયો છે અને તે પલ્લ (એક વાર નહિ પણ) વારવાર એ સર્વ પાશ્વરી વસ્તુઓનો જ દુર્વિશ્વાસ છે એ સર્વ ભૂમ્મી જઈને પાછો તે જ પરવસ્તુઓ ઉપર આસક્તિ રાખે છે અને તે જ કંઈ કરે છે ! અહાહા ! મૂખ ! (આવી મૂર્ખાઈ કરતા) તને કોઈ જાતની શરમ પણ નથી આવતી ?

છ ૫ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના ત્રિરંગી ચિહ્નવાળી, ચેતના વજ્રની સર્વ વસ્તુઓ પર છે-પારછી છે-અન્ય છે, એમ મનમાં નિબધાર કરીને પોતાના હિતની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયાસ કર

गेयाष्टक*

विनय ! निभालय निजभवनं (२)

तनुधनमुनमदनस्वजनादिषु,

किं निजमिह कुगतेरवनम् ? ॥ विनय !० ॥ १ ॥

येन महाश्रयसेऽतिविमोहा—

दिदमहमिन्यविभेदम् ।

तदपि शरीरं नियतमधीरं,

न्यजति भवन्तं धृतखेदम् ॥ विनय !० ॥ २ ॥

जन्मनि जन्मनि विविधपरिग्रह—

मुपचिनुपे च कुटुम्बम् ।

तेषु भवन्तं परभवगमने,

नानुमरति क्लेशमपि सुम्बम् ॥ विनय !० ॥ ३ ॥

त्यज ममतापरितापनिदानं,

परपरिचयपरिणामम् ।

भज निःसङ्गातया विगदीकृत—

मनुभवमुखरसमभिरामम् ॥ विनय !० ॥ ४ ॥

અપ્રકૃતો અર્થ—(અન્યત્ર ભાવના)

- ૧ વિનય ! તારા પોતાના ધરની સારી રીતે જાણ કાઢ-ચોધ કર (અને વિચાર કે-) આ ભવમા તારું શરીર, તારું ધન, તારા છોકરા, તારાં ઘર અને તારા સબધીઓ પૈકી દુર્મતિમા બતાવ તારું કોઈએ રક્ષણ કર્યું ? કોણ તને રક્ષણ આપે તેવું છે તે ચોધી કાઢ
- ૨ આ (શરીર) તો હું પોતે જ છું એટલે જાણી જોની સાથે અસેદ-એકતા માનીને તું જેનો આશય કરે છે તે શરીર તો ચોક્કસ અવળ છે અને તને જેદ ઉપસવીને છોડી દે છે અથવા જ્યારે તારામા શિથિલતા આવે છે ત્યારે તને તણ દે છે
- ૩ તું દરેક ભવમા અનેક પ્રકારની થીજી ધન આદિનો સમૃદ્ધ (પરિશદ) કરે છે, વધારે છે અને કુટુંબ જમાવે છે; પણ જ્યારે તું પરભવમા મગન કરે છે ત્યારે તેઓમાંનો એક તકનો તેરમી જાગ પળ તારી પછવાડે આવતો નથી
- ૪ મમતા અને દ્રેષમા જેનું મૂળ છે એવા પારસી વસ્તુ સાથેના પરિચયના પરિણામને તું તણ દે અને જીને અસંગ થઈને અત્યવનિર્ભર થયેલ મનોહર અનુભવમુખના રસને ભજ-સેવ.

• ગજ-માત્રાડી મોકો સુગન્ધ પર જોમે છે તે ' જલી સોરડીઆ રે સારી સોરડીઆ ' ના લવમાં પૂરજ સાથે ગાવામાં આવે તો મસ્ત રાગ આસે છે. ' વિનય નિમગ્ન નિજજન ' એ પદ દરેક ગાયને અન્તે એ વખત બોધવાનું છે જાણી મુદર થય જોડતી ભેવે, પ્રનમાં મીરાગ જણાવે છે રેણી માટે ' ઘુજ ગુણ પાગ નદિ સુખલે ' એમ જણાવ્યું છે

पथि पथि विविधपथैः पथिकैः सह,

कुरुते कः प्रतिबन्धम् ? ।

निजनिजकर्मवशैः स्वजनैः सह,

किं कुरुषे ममताबन्धम् ? ॥ विनय !० ॥ ५ ॥

प्रणयविहीने दधदभिष्वङ्गं,

सहते बहुसन्तापम् ।

त्वयि निःप्रणये पुद्गलनिचये,

बहसि मुधा ममतातापम् ॥ विनय !० ॥ ६ ॥

त्यज संयोगं नियतवियोगं,

कुरु निर्मलमवधानम् ।

न हि विदधानः कथमपि वृष्यसि,

मृगवृष्णाधनरसपानम् ॥ विनय !० ॥ ७ ॥

मज्जिनपतिमसहायसहायं,

शिवगतिमुगमोपायम् ।

पिव गदशमनं परिहृतवमनं,

शान्तसुधारसमनपायम् ॥ विनय !० ॥ ८ ॥

- ૫ જુદા જુદા અનેક પદોમાં વચ્ચે વચ્ચે જે જે વહેમાર્ગોમાં મળે તે દરેકની સાથે પ્રતિબંધ (રોમ્બી સંબંધ) કોણ કરે ? દરેક સમાવેશની પોતપોતાના કર્મને વચ છે તે દરેકની સાથે તું મમતાનું જલ્પન શા માટે કરે છે ?
- ૬ જેનો આપણી તરફ પ્રેમ ન હોય તેને વળતવા જવામાં આવે તો તેવો પ્રેમ કરનાર અનેક સલામી સહન કરે છે આ પુણ્યનો સમૂહ (જેના ઉપર તું પ્રેમ કરી રહ્યો છે તે) વાશ તરફ વીલકુલ પ્રેમ-આર્પણ વગરનો છે અને તું તફાવત નહોતો મમતાની જરૂરી ધારણ કરી રહ્યો છે
- ૭ જેનો જ તે વિયોગ જરૂર થવાનો છે એવા સંયોગ-સંબંધને પ્રથમથી જ તણાવે અને તું એક વગરની એકાગ્રતા કરે મૂળતુલ્યના જળનું-આકાશના નીરનું તું જમે તેટલું પાન કરીશ પણ તેનાથી તને કોઈ પણ પ્રકારે તુલિ થવાની નથી, તું તેથી હી ધરાવાનો નથી.
- ૮ જેને કોઈનો આધાર કે ટેકો ન હોય તને સહાય કરનાર નિનપતિ-વીર્ય કરે દેવને તું બજ મોક્ષગતિ પ્રાપ્ત કરવાનો એ મહેલો ઇલાજ છે અને તું ગ્રાતમુદ્યાસ(અમૃતપાન)ને પી; મારણ કે એ રસ વ્યાધિઓને શમાવનાર છે, વમન- (વોમિટ)ને કાઢવાનાર છે અને વિનાશ વગરનો છે

નોટ:—

૧. વિનય ચેતન. નિમાલય સારી રીતે શોધ, ભે, ભાળી લે. અવનં રક્ષયુ.
૨. આશ્રયસે માને છે. આશ્રય કરે છે. અવિભેદમ્ અભેદભાવે. એકતા-
રૂપે. નિયતમ્ ચોક્કસ (અન્યથા). અર્ધીરં અંશગ, અર્ધપ્રાણ
રહેનાર. ઘૂતસ્ત્રેદં શોધ કરાવીને. એ મવન્તંતુ વિશેષયુ છે.
૩. જન્મનિ જન્મનિ પ્રત્યેક જન્મમા-ભવમાં. ઉપચિન્તયે તું એકું
કરે છે. વસાવે છે. કૃશમ્ નાનામા નાનો ભાગ. સુંવમ્ રતું પુમકું.
૪. નિદ્રાનમ્ મૂળા હેતુ. પરિણામમ્ એનું છેવટ નિસહૃગતયા અમંગ-
પણાપૂર્વક. અમિરામમ્ મનોહારી. હૃદયને વશ કરે તેવું.
૫. પથિ પથિ રસ્તે રસ્તે, માર્ગમા પ્રતિવચ્ચમ્ અટકાયત પ્રેમ
સંબંધ, સહકારિત્વ. મમતાવચ્ચમ્ મારા તરીકેનો સંબંધ.
૬. પ્રણયપ્રીતિ Love-making. અભિષ્વહનં બેટપુ તે, વળગવું
તે. Embracing. નિઃપ્રણયે પ્રેમ વગરનામા.
૭. નિયત ચોક્કસ, જરૂર. અવધાનમ્ એકાગ્રતા. Concentration.
કથમપિ ક્ષાઇપણુ પ્રકારે. ઘન ખૂબ, પ્રચૂર. વિદધાનઃ કર્તો.
૮. અસહાયસહાયં ગરીયનો-નિરાધારનો બેલી. ગદ્ વ્યાધિ વમનં
વોમિટ, ઉઝડી, અનપાયમ્ અપાય-પીડા વિનાશથી રહિત.

પરિચય

અન્યત્ર ભાવના—

(ક. ૧) આજથી ચોથી ભાવનામાં અહીં જોવાનું હતું, આત્મનિરીક્ષણ કરવાનું હતું, આ ભાવનામાં જહાર જોવાનું છે, અવગ્રાહન કરવાનું છે એ સર્વનો આધાર અને એનું લક્ષ્ય તે। અહીં જ જવામાં છે, પણ જુદા જુદા દિશિબિન્દુ છે બંનેનું પરસ્પર ધ્યેય આત્માની પ્રગતિ, તેનો વિકાસ છે અને તે પ્રાપ્ત કરવા માટે એનો જહારનો સ્વભાવ તથાસુત્રા યોગ્ય છે

અહીં જરા પીઠિકા કરવાની આવશ્યકતા જણાય છે જ્યાં મુખી આ મસ્તકપ જણવામાં ન આવે ત્યાં મુખી પરમાત્મ તત્વનો સાચો ખ્યાલ કવી થતો નથી, કારણ કે આત્માનું સ્વરૂપ ન જણનાર આત્મામાં અવસ્થિતિ કરી શકતો નથી જ્યાં મુખી દેહ, દેહી-આત્મા અને પરને સમજવામાં ન આવે ત્યાં મુખી એને મૂળવસ્તુનો પાર રહેતો નથી અને અન્યવસ્થિત સ્થિતિમાં એનો વિકાસ અટકી પડે છે આટલા માટે આત્મા કોણ ? અને પર શું ? તેનો નિર્ધાર કરવા માટે આત્માના ત્રણ પ્રકાર પાઠવામાં આવ્યા છે તે ત્રણ પ્રકાર બહિરાત્મા, આંતરાત્મા અને પરમાત્મા આ ત્રણની સ્પષ્ટ બાબતો જ્ઞાનાર્જવમાં શુભચક્રાચાર્યે કરી છે (પ્રકરણ ૩૨) તે તથામી જઈએ

શરીર વિગેરેમાં જન્મ થવાને પરિણામે આત્મજુદ્ધિ થાય અને આંતરગતએ ઉત્પન્ન કરેલી પ્રમાણરૂપ નિદ્રાથી અહીં ચેતના ઊભી બાપ તે બહિરાત્મભાવ આ દશામાં શરીરને ચોતાનું માનવામાં આવે છે અને વિગેરે શબ્દમાં શ્રી, ધર, છોકરા, માણ, મિત્ર, વગેરે

સગાં વિગેરેને પોતાનાં માનવામાં આવે છે તેનો સમાવેશ થાય છે. બહિરાત્માની આ દશા હોય છે.

ઉપર જે બાહ્યભાવ બતાવ્યો તેને કુદાર્પી જઈ માત્ર આત્મામાં જ આત્મત્વનો નિશ્ચય કરવો તેને જાની પુરુષો અંતરાત્મભાવ કહે છે. આટીં આત્મા સિવાય સર્વને અન્ય સમજવાની વાર્તા છે અને એમાં બાહ્યભાવનો સર્વથા નિષેધ થાય છે.

જે કર્મના લેપ વગરનો હોય, જેને શરીરનો સળંઘ ન હોય, જે જાતે તદ્દન શુદ્ધ હોય, જે શુણ્નિષ્પન્ન હોય, જે સર્વથા નિવૃત્ત હોય અને જે વિકલ્પ રહિત હોય એવા શુદ્ધ આત્માને પરમાત્મા કહેવામાં આવે છે. એ દશા પરમાત્મભાવ છે.

આ અન્યત્વ ભાવનામાં બહિરાત્મભાવ કેવો વર્તે છે ? તે બતાવવામાં આવશે અને તેનું અંતિમ ધ્યેય અંતરાત્મભાવમાં જિનરી પરમાત્મભાવ પ્રકટ કરવાનું રહેશે આ આત્માના ત્રણ પ્રકાર ગૂણ ધ્યાન રાખીને સમજવા યોગ્ય છે. એ સમજતાં જે મોટી ધમાલ આ પ્રાણી માંડી બેઠો છે તેનો તે ગ્રાહ જરૂર છૂટી જાય તેમ છે. આ ભાવનાની વિચારણામાં પ્રથમ આપણે અંધકર્તા સાથે આગળ વધીએ.

બાહ્યાભાવ-બહિરાત્મભાવ શું છે તેનું સ્વરૂપ આ ભાવનામાં વિચારવાનું છે. આ પ્રાણી બહિરાત્મભાવમાં એટલો બધો એકરસ જાતી ગયો છે કે એમાં તેને કાંઈ નવાઈ જેવું લાગતું નથી અને એ જેલો જેલો જ જાય છે એને તો કમ્મક શોધો કરવી છે, આકાશના તારાઓના હિસાબ કચ્વા છે, ચંદ્ર અને મંગળના અંકે પહોંચવું છે અને નાના જીવનમાં કૈક કૈક કરી નાખવું છે. એને એક ઘડી શાંતિથી વિચાર કરવો નથી,

આશમ લેવો નથી અને મળે તો માણવો નથી સ્ત્રી, ધન અને બીજા અનેક દુન્યવી ખટપટોમાથી એને નિશ્ચયે બહિરાત્મા કોણ અને અતરાત્મા કોણ ? એનો વિચાર કરવાનો સમય પણ મળતો નથી એને નથી ખાવાનું જ્ઞાન, નથી બોલવાનું જ્ઞાન, નથી વિચાર કરવાની તાલીમ અને મોટી રાત્રે પણ એની ખટપટ એટલી ચાલતી હોય છે કે એ જાણે ત્યારે પણ અઠધી કલાક તો એનાં ચાલતા ધર્મોને ઠઠા પડવામાં જાય. આ જાતની ધમાલ મોટી બેઠા હોય તેને બહિઃ અને અંતર આત્માની વાતો કેમ સૂઝે ? ક્યાં સૂઝે ?

પણ આ બધી રમત મઘણી કેમ ? આત્મા એના અસલ અવસ્થાએ તો જ્ઞાનમય છે, જાતે ચૈતન્ય છે અને અનંત સુષુપ્તી ભરેલો છે એ આત્માએ ધન માટે રખડે, સ્ત્રીની પાસે કાલા વાલા કરે, ખાવા માટે બિજા માળે, બાધિઓ માટે ઉપચાર કરે, અનેક વખત નિઃશ્વાસ મૂકે, વારંવાર પાછો પડે, એનું બ્યક્તિત્વ દુઝાઈ-કચરાઈ બન્યું અને એ બાજે જાડાની હોસ્પિટલમાં પડી અસ્તબ્ધ સ્થિતિમાં રહેતો જણાય અને બધા ત્યાં માથા માર્યા કરે-એવી એની જૂરી દશા શા કારણે મળે ?

દુનિયાદારીમાં કહેવન છે કે ‘અબળયા માણસને રોટલો આપીએ, પણ એટલો ન આપીએ.’ આ વાત ચોખ્ખી છે કે નહિ ? તેના સુષુપ્ત-દોષની વિચારણા અત્ર કદવાનો નથી; પણ એવી એક કિંવદંતી છે તે મુખ્યિદ છે

માણસો નોકર રાજે છે તો ત્યાં તે પણ બાજે છે કે ધરના તે ધરના અને પગ તે પગ પાશ્વરી માનો હોકો રજી ન આપે, અતે એનો જન્મો દ્વાય એના મો તરફ જ વળે દૂધમાં

વાન એ છે કે પારકા-અજાણ્યાને ઘરમાં દાખલ કર્યો તો તે જરૂર નુકસાન કરે છે-વિનાશ કરે છે-સત્યાનાથ પણ કહે છે

આટલા માટે માણસો નોકરને ગળવામાં, રસોયા આકરને રાખવામાં ખૂબ સંભાળ રાખે છે અને દુરાચી માણસો કેટલું નુકસાન કરે છે તે વાત નવી જાણવાની નથી. આત્મામાં એવી રીતે ‘પર’ બહારના કર્મોણ્ણો ઘુસી ગયા છે. સારામાં સારું દૂધ હોય પણ તેમાં ખટાશ કે ફટકરી પડે તો તુરત ફાટી જાય છે, તેમ આત્મા જેવી મહાસુંદર ચૈતન્યધનમૂર્તિ અનંત જ્ઞાનપ્રકાશવાન હોવા છતાં એનામાં કર્મપરમાણ્ણો ઘુસી ગયા છે અને એ પરમાણ્ણ પર છે, બહારના છે એને આત્મા અગાળર પરપણે ઓળખતો નથી

એ કર્મપરમાણ્ણોએ આત્મામાં પ્રવેશ કરી એની ખરાબી કરી છે, એની પાસે અનેક નાચો કરાવ્યા છે, એની પાસે નવાં નવાં નાટકો કરાવ્યાં છે. એનો જ્ઞાનશુભ્ર ઠાંકી દીધો છે, એને મોહમદિરા પાકીને ઘેનમાં નાખી દીધો છે, એને સફ્ફણના ધામને બદલે કપાયતું પુતળું બનાવી દીધેલ છે, એને વ્યાધિના પિંડ બનાવી દીધો છે અને એ એને અનેક ગતિમાં રખડાવે છે, એને લૂલો, લંગડો, આંધળો, ખોડ-ખાંપણવાળો બનાવે છે, એની પાસે ભીષણ આક્રાંત ધગવે છે, એને શ્રુતિકટુ સ્વરવાળો કરે છે, એને કાળો કે લાલ બનાવે છે, એને વામનજી-કુખડો બનાવે છે, એને નાગો રખડાવે છે, એને ભૂખ્યો રખડાવે છે, એને તરસ્યો રાખી મૂઝવી દે છે, એને પેટ ખાતર વેઠ કરાવે છે, એને ચોર, લગાડ, ઉકાવગીર, વિશ્વાસઘાતી, ખૂની બનાવે છે, એને રાજા બનાવે છે, અમાત્ય બનાવે છે, પ્રમુખ બનાવે છે,

એના બાપણે. પર તાગીઓ પકાવે છે અને એને હાથ્યસ્થાન પણ
દેરાવે છે, એને શેષકથી પોષ મૂકતો હતો છે, એને ઝીના ચુગારમા
બાનપૂરો બનાવે છે અને એને વિવધનો ઠીઠો બનાવે છે

હુનિયામાં જે કામ વિરૂપ, ચારુ કે સાધારણ દેખાય છે તે
સુર્ષ આ પારદા-અદર ધુમ્મી ગમેલા અથવા ધુમ્મચ દીધેલા
કર્મપરિણામ મહારાજનો પ્રતાપ છે જ્ઞાનવાન આત્માએ આ
બહારના ધુમ્મી ગમેલા મહારાજાએ શી દશા કરી છે ? કેવી ભેળી
કહેાડી દશામા એને મૂકી દીધો છે અજ્ઞાનવાનો પરિચય કર
વાનુ અને તેને અવકાશ આપવાનુ આ પરિણામ છે

આઠ કર્મો, તેની ઉત્તરપ્રકૃતિ ૧૫૮, તેનો સ્વભાવ અને
તેમાની પુણ્ય તથા પાપ પ્રકૃતિઓનુ સ્વરૂપ અહીં વિચારણુ
એ કર્મોનો અમલકાર સમજવો. તેનો આત્મા સાથે અત્યારે તો
એવો તાદાત્મ્ય સંબંધ થઈ ગયો છે કે એ જ જાણે તેનો સ્વભાવ
હોય એવુ જાણે છે આવા પ્રકારનુ અવશનુ કરનાર પણ
એ જ કર્મમહારાજ છે એનુ સ્વરૂપ સમજી અને બરાબર
જોગબધા જેવા એ વાળ છે એને સમજી બરાબર જોગબ
વાથી સુમ્મારની ચૂર્વ વિટળનાઓનુ મૂળ કારણ હાથમા આવી
દશે જ્ઞાનવાન આત્માની આ દશા હોય ? પણ કર્મનુ જોર
અત્યારે તો તેના પોતાના જોર કરવા વધી ગયુ છે ભારે
બાજીએ જુઓ, બહાર જુઓ, અરિત્રો વાંધો, નોંધેલો (કમાઓ)
વાંધો, નાટકો જુઓ, (સનેમા જુઓ-અથા જશે ત્યા કર્મ-
મહારાજાની જમાવટ માથે જડેલો જણાશે અને એણે આત્માને
એટલો જોષી દળાવી દીધેલો જણાશે કે એ છે કે નહિ ? અને
હોય તો એનામા કાર્મી શક્તિ દશે કે નહિ ? તે બાજતમા પણ

શંકા પડી જાય એવું ઉપલક્ષ્ય નજરે પ્રથમતઃ જરૂર લાગશે. આ અનંત જ્ઞાનના ધણી આત્માની એક કથા થઈ.

(જ ૨) ચેતન ! કર્મરાજના મુખ્ય સેનાપતિ મોહરાજાએ મૂંઝેલી મમતાને પરાધીન થઈને તું પારકી પંચાન કેટલી કરે છે તેનો વિચાર કર. તું એમ સમજે છે કે આખા ગામના કુલુઆ તારે પતાવવાના છે અને તું ત્યાં દાળણ થઈ જાય છે. કોઈની વાતો, કોઈની ચિંતા, કોઈની નિંદા, કોઈ પર શુભ્વો એ સર્વ અન્યને માટે જ જાણે તેં જાળવી રાખ્યાં છે. તને યુદ્ધોપમાં શું થયું તે વિચાર કરવા અને તેની વાતો કરવા સમય મળે છે, તારે રાજા કહ્યુંની વાતો કરવી છે, સર્ગાં એનાં મોં જાળવવાં છે, કોઈ દૂરનું મરી જાય તો એક કલાક પછી લોકોએ જઈ ખોટી રીતે ઓ ઓ કરવું છે, તને લાગે વળગે નહિ તેવાની વાંતોમા કલાકો કાઢવા છે, તારા ઘરનાંની ચિંતામાં અરધા થઈ જવું છે, તારે અન્ય કોઈનો નોકરી ગઈ તેની વાતો કરવી છે, તારે અમલદારોના શુભ-દોષ પર વગરઆધારે ગપ્પા નારવા છે, તારે વિનાકારણે આજે ‘દિવર’ કેટલા આવ્યા તેની વાતો કરવી છે, તારે ફેજદારો કોર્ટમાં અતિ તુલ્ય મનુષ્યોનાં કે ખાસ કરીને નટી જેવી સ્ત્રીઓના કેસો ચાલતાં હોય તે સાંભળવા કે વાચવા છે અને આવી આવી તદ્દન નકામી અથવા તારી નજરે કોઈ વાર કામની લાગતી વાતો કરવી છે અને ‘દાજ દુગલે કયું કે સારા શહેરકી દિકર’ જેવો વેશ કરવો છે.

મમતાની પરતંત્રતા, સાપેક્ષ દષ્ટિનો અભાવ, આદર્શની ગેરહાજરી, વ્યવસ્થિત સંકલ્પનાની ખામી અને અતિ કેદ

(મોહની મસ્તી)ની અસર વળે તારા આવા હાલકવાલક થયા છે, તું વિનાહારણ પરની ચિંતા કરે છે, પરની વાતો કરે છે, પર સંબંધી ઘાટો બેઠે છે અને ઘાટ જામે નહિ ત્યારે વિમાસણ કરે છે નિંદા, કુધગી, આત્મવિષાદ અને શોષનાદિની કથામાં તું કેટલો વખત બેઠે છે અને સ્ત્રી સંબંધી વાત નીકળી તો તો બેઠે લેલે અમલદાર. અનલ જ્ઞાનના ધણીની આ કથા હોય ? અને તારા જેવા અનલ શુણ્ણના સામરને આવી નિર્માણ બાળતોમા હાથ પાલવો ઘટે ? તું આખો દિવસ કેવી કેવી વાતો, ચિંતાઓ અને ઉપાધિઓ કરે છે તેનો વિચાર કર, તેની તુલના કર, તેનો અરવાળો કર અને તું કોણ ? અનુપમ શુણ્ણનો ધણી, નાનદર્શન-અરિત્રમય, સમિચ્છાનક સ્વરૂપ, સાધવ મુખનો અધિહારી-તે આવી કથાએ છિતરી ગયો ! તારામાં અનુપમ શુણ્ણનો છે તેની ચિંતા કર, તેને બોળખ અને તેને પ્રમટ કરવાનો વિચાર કર, નન્મય થઈ જા. તારે આવી કુધગી અને પારકાની કથા કરવાની તો હોય ? તારે તારું પોતાનું કરવાનું કથા બોલુ છે કે પારકી ચિંતાથી હેરાન થાય છે ? હુબળો થાય છે ? અસ્રુ ચિંતામણિ રત્ન કે જેથી ધણે તેવા પદાર્થો મેળવી શકાતા, કામઘટ-બેઠો ઇચ્છિત વસ્તુ આપતો અને કમ્પ્યુટોની નીચે બિના રહેતા ઉપરથી માગેલી વસ્તુઓ પડવી એ સર્વને ટપી જાય તેવા શુણ્ણનો તારામાં બરેલા છે, તું તન્મય છે અને તે પ્રમત્તસાધ્ય છે

ત્યારે આવા શુણ્ણનોનો વિચાર કરતો નથી અને પારકી વાતો શા માટે કરે છે ? જે મનુષ્યો તારા નથી, જે રાજકારણ સાથે તારે સંબંધ નથી, જે સંબંધીઓ તારી સાથે આવવાના

નથી તેની ચિંતા કરવી છોડી દઈ, તારો પોતાનો જ વિચાર કર અને તારા શુભોને ઓળખ. પારકી વાતોમાં તારું કાંઈ વળવાનું નથી અને કોઈ અહીં બેસી રહેવાનાં નથી. થોડો વખત તાળીઓ પડી તો પણ શું અને ન પડી તો પણ શું ? અને તાળી પાડનાર પણ જવાના છે અને તું પણ જવાનો છે ત્યારે એવી નકામી લખતછપત મૂકી દે અને તારાં શુભરત્નોની ચિંતા કર. તારે જે ભેદો છે તે તારી પાસે છે, તારામાં છે, તેને શોધી કાઢી પ્રકટ કરવું એટલું જ જાણી છે. ખેદની વાત છે કે ઘરની વસ્તુની કિંમત ન કરતાં તું પરવાતોમાં દોડ્યો જ જાય છે અને અંદર ભેતો નથી, પોતાના શુભોને પીછાનતો નથી અને પીછાનાઈ જાય તો તેનું ઘરાઘર મૂડ્ય કરતો નથી નકામો-મમતાવશ થઈને જે ખેદ કરે છે તે છોડી દે અને અનુપમ આત્મશુભોની ચિંતા કર.

અન્યની ચિંતા કર તેનો વાંધો નથી, પણ માત્ર દિશા ફેરવવાનો ઉપદેશ છે. અત્યારે તું પરની-ગહારની-ગહારનાંની ચિંતા પોતાનું માનીને કરે છે તેને ગદલે સ્વની-અંદરની-અંદરના શુભોની ચિંતા કર. પ્રશ્ન એ છે કે એની ચિંતા તું કદાપિ કેમ કરતો નથી ? તું અત્યારે શું કરી રહ્યો છે તે હવે જો. આ તો એક ચિંતવનની વાત થઈ, પણ તારા સર્વ પ્રયત્નો-કાર્યો કંઈ દિશાએ વહે છે, તું શેમાં ભેડાઈ ગયો છે અને દેવો ક્રોધ પડ્યો છે તે ઘરાઘર સમજ. જો ! જરા આગળ વધ.

(ગ ૩.) તેં અત્યારે જે મોટી ધમાલ આદરી છે તે કેના માટે છે ? તારે પોતાને તો સાડાવળ હાથ જમીન સૂવા ભેદો અને ખાવા માટે થોડો ખોરાક ભેદો. પાણીની તો કુદરતે વિપુલતા પૂરી પાડેલ છે. ત્યારે આ સર્વ પંચાત શેની ?

તે માટા દારૂખાના, કારસ્થાનો કે વેપાર માંછા છે તે
કોને માટે? એનાથી બહારો કે તિજોરીઓ ભરીશ તે કોના?

તું ચોરથી, પશુથી, દુશ્મનથી હર્ષા કરે છે તે ચેની
ખાત? છવવા માટે કે તારા પોતાની જિંતા માટે? અગર
છોકરા છોકરી માટે?

તારો જ્ઞાનદ શેમા છે? ઘરના મળે ત્યારે જ્ઞાનદ,
ખાવાપીવામા જ્ઞાનદ, પૈસા રળે ત્યારે જ્ઞાનદ! પણ એ કઈ
વસ્તુઓમા? સર્વ પારકુ, પારકામા અને પરથી

તું શોક કરે છે—રડવા બેસે છે તે કોને? કોઈ સગા કે
મિત્રને? તે પણ પાગલા જ છે તારી હાંછા શું મેળવવાની
રહે છે? જે હશે તે સર્વ તારાથી પર, પરને માટે અપરદ્વારા
પ્રાપ્ય વળી કોઈ વસ્તુ તને મળી જાય ત્યારે તું રાજી રાજી
થઈ જાય છે તે શું છે? તને નોકરી મળે, ધન મળે, પ્રમાણ-
પત્ર મળે, પ્રશંસા મળે એટલે તું ફૂલવા મંડે છે; પણ એ
સર્વ પર છે, તારાથી અલગ છે, અનોખા છે, બાહ્ય છે

તારો પોતાનો નિર્મળ સ્વભાવ છે તંના ઉપર પત્ર મૂકીને
તું અનેક વસ્તુઓ ઉપર ગત થા-છુ કરે છે સારું ફર્નિચર,
માર્બે ટોઈટરૂમ, સાશ વગર, સાશ અલકાર, સારું ક્ષીઆગ-
મા સર્વ પર છે, તારાથી અપર છે—અવગ છે

માર્ષ! આ સર્વમા તારું કાંઈ નથી. તું બેટલા દવાવીઆ
મારે છે, નોકશાન કરે છે, હરિમા ઢાળે છે અને તારી નાની દુનિવાને
માથે લે છે ત સર્વ પાગલુ છે, પારકા માટે છે, પક્ષી રહેવાનુ છે,
મોડા વખત માટેનુ છે અને મેળવતા, ભાગવતા તેમ જ સંયોગનો
વિયોગ થના અનેક ઉપાધિ કરાવે એ ઉપરાંત તારી સાથે જાતિ
આપ-સજ ધવાશુ છે અને કર્મપરમાણુજન્ય તેમ જ જાતે પોદ્ગ-

લિક હોઈ તારા કામનું નથી. જે આત્મિક છે તે પૌદ્ગલિક ન હોય અને જે પૌદ્ગલિક હોય તે પર છે, તારાથી અવર છે અને તારી સાથે કદી મેળ ન ખાય તેવું છે. તારા જેવો પરવસ્તુ-પરમાવ-પારકાની ચીજોમાં-પરવસ્તુમાં રખડે એ તે સારી વાત કહેવાય ? અને જે પરમાણુની એ ચીજો બનેલી છે તે તારા નથી, જેની ખાતર તું ધમપછાડા કરે છે તે તારું નથી અને જ્યાં તારું પૌદ્ગલિક મન અત્યારે મોડુ પામે છે તે પણ તારું નથી આવી રીતે તું પરવસ્તુ-પરકીય બાવમાં ફસાઈ ગયો છે અને તે ઉપર જોયું છે કે જ્યાં પારકો પેઠો ત્યાં સન્યાનાશની પાટી વાળી, મહા આપત્તિના ગણેશ મંડાયા, બિનરતા દિવસની વાત શરૂ થઈ.

(ઘ ૪.) વળી આ સંસારમાં તેં કઈ પીડાઓ સહન નથી કરી ? તું કપાયો છે, દગાયો છે, દગાયો છે, વેરાયો છે, ચીરાયો છે-તારે માથે થવામા બાકી રહી નથી. નારકીના છવેનાં દુઃખનું વર્ણન વાંચતાં તો કાળજાં તૂટી જાય તેવું છે. ત્યાંની ઠંડી અને ગરમી એવી હોય છે કે અહીંનો સહરાના રણનો તાપ કે હિમાલયની ઠંડી કાંઈ ગણતરીમાં નહિ મનુષ્યપણામાં વ્યાધિઓ પાર વગરના છે અને તિર્યંચોને ખમવો પડતો મૂંગો માર તો અકથ્ય છે.

આવી રીતે તું અનેક વાર છેદાયો, લેદાયો અને હણાયો તેવું કારણ એક જઃ પારકામાં વિલાસ, પરમાં આનંદ.

જાહુ નવાઈની વાત તો એ છે કે આટલું તત્ત્વજ્ઞાન તારા બાણવામાં આવ્યા છતા હજી પણ તને એમાં જ આનંદ આવે છે. સુંદર વિચારમાં મગ્ન હોય ત્યાં દાદરે કોઈના પડવાનો અવાજ સાંભળી ચમકી જાય છે, પણ એ તો છોકરું નહીં, કોઈ ભિખારી માગવા આવ્યો હતો. તેનો પગ લપસ્યો જાણી હાશ કરી બેસે છે ! મારાં-તારાનો આ કેવો ભાવ ! તને આનંદ ખાવા-

પીવામાં આવે, તને મળ નાટક સિનેમા જોવામાં આવે, તને હોર નાસપાર્ટીના જલસામાં આવે, તને વૈભવ સ્ત્રીઓની આંખોમાં ફેખાય, તને મળ વેપારની વાતોમાં આવે, તને જોહામતા કૌભાંડ રમવામાં, કારસ્થાનો કરવામાં, અન્યને છેતરવામાં થાય ત્યારે તને શું કહેવું ? જે કારણે તું કાર્યના સહેતો આવ્યો છે તે જાણ્યા છતાં પાછો તેમાં જ રસ પામે છે ત્યારે તે ખારું છે શું ? તને જરા હાજ પણ આવતી નથી ? તું પીઠા થાય ત્યારે પોક મૂકીને રડવા બેસે છે અને વળી પાછો તેના વચ્ચે જ ફોફો બાય છે, ત્યારે જાને તારી જાહેર કહેવાય, તારી હોશિયારી ગણાય કે મૂખાંધ ગણાય ?

તને જો બચકર ચાલનારો સહન કરવી ગમતી હોય તો ખુશીથી પરભાવમાં રમણ કરે પણ લેખક મહાશય તારુ મન બાંહે છે તેઓને ખજાર છે કે તને કદ કે કાર્યના જરા પણ ગમતા નથી ત્યારે જે કારણે જો પીઠા થાય છે તે જાણ્યા છતાં તે જ કારણો કરી ફરીને સેવી રહ્યો છે તો તારી ઈચ્છા અને તારા કાર્યને કેટલો વિશેષ છે તેનો તું વિચાર કરે આ પરભાવની બાજરમગ કયા મુખી રમ્યા કરીશ ? અને છતાં તેના પરિણામ દ્રશ્ય કરવાની વીજ ઈચ્છા ઊભી થકતો નથી. તું ચાલે રાખજે કે વારે ફરેક નાના-મોટા કાર્યના હિસાબ આપવાના છે હજી પણ વિચાર અને તારી પરભાવરમણતાથી શરમાતાગા જેવા મુમુક્ષુને આ પરભાવરમણતા ન શોષે જો હજી આટલું નાથે છે તો તારુ મન કયા ફોફો બાય છે તે તપાસી જોજે અને જરા ઊંટા બિતરજો આવું શગમજરેલું-પોતાની બાતને હલકા પાટે તેવું વર્તન કેટલો વળત વલ્લાવી લઈશ ? અજ્ઞાન અને મોહકથાને પરિણામે તારી શરમ બિડી ગઈ છે

પણ એ સર્વ પરભાવમાં વિલાસ છે અને તારા જેવા મહત્તાકાંક્ષીને શરમાવનાર છે.

(હ પ.) પારકાને ઘરમાં પેસાડ્યો તે વિનાશ કરે છે. આ પ્રાણી પારકી ચિંતા કરે છે, એના સર્વ પ્રયાસ, ઇચ્છા અને આદર્શો પરકીય છે અને એને જે અનેક પીડા-ઉપાધિ થાય છે તેનું મૂળ પરકીય વિલાસ છે. આ ચાર મુદ્દા સ્પષ્ટ થયા.

હવે બહુ મુદ્દાની વાત છેવટે કહી દે છે. પરભાવમાં રમણ, પરમાં વિલાસ, પરનો ઉપભોગ અને પરમાં વૃદ્ધિ એ તો ખૂબ ધર્મ, પણ તુ કોણ ? તારું શું ? એ વાત સમજી લે એટલે એ જ્યાં ન હોય તે સર્વ પારકું છે એટલું પૃથક્કરણ ધર્મ તથા આખા શાસ્ત્રનો સાર કાઢીને બધી વાતનું સંકલ્પ બહુ ટૂંકમાં કહી દે છે કે:-

“ જ્ઞાન ૧, દર્શન ૨ અને ચારિત્ર ૩ એ ત્રિરંગી ચિહ્ન-વાળી ચેતના વગરની સર્વ વસ્તુઓ પર છે-અન્ય છે. ”

જ્યાં આ ત્રિરંગી વાવટો ન હોય ત્યાં ચેતનજી ! તું નથી. એ ત્રણ સિવાયની સર્વ ચીજો અન્ય છે. આ વાત તું સમજી લે. જ્ઞાનમાં પણ જેને હરિભક્તસૂરિ વિષય-પ્રતિભાસ જ્ઞાન અથવા આત્મપરિણતિમત્ જ્ઞાન કહે છે તે નહિ પણ જેને તેઓશ્રી તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાન કહે છે એ એનું પ્રથમ ચિહ્ન છે,^૧ જેને શ્રી સિદ્ધર્ષિ ગણિએ વિમળાલોક અંજન કહ્યું છે તે.

૧ હારિભક્તી અષ્ટકમાં આઠમું અષ્ટક જ્ઞાનાષ્ટક છે તેમાં એ ત્રણે પ્રકારના જ્ઞાનની સમજણ આપી છે. આત્મપરિણતિમત્ જ્ઞાન સમાકત-દષ્ટિને હોય છે પણ તેમાં હેયોપાદેય પ્રત્યે પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિ ન હોવાથી તેને પણ સ્વીકાર યોગ્ય ગણ્યું નથી. તત્ત્વસંવેદન જ્ઞાનમાં હેયોપાદેયની સમજણ સાથે પ્રવૃત્તિ નિવૃત્તિરૂપ ચારિત્ર હોય છે તેથી તે જ્ઞાન જ અનતર કે પરંપર મોક્ષને આપનાર છે. તત્ત્વપરિણતિમત્ જ્ઞાન પરંપર મોક્ષદાતા થાય તેમ છે.

દર્શનમાં શુદ્ધ માર્ગનો સાચો જવાબ અને તે ધારણે ને માર્ગ ન પહોંચે તેને છોડી દેવાનો હક સ્પષ્ટ.

ચાલિત્રમાં વિશિષ્ટ વર્તન, સમુદાયનું ગમે તે ભોજે આપેવન અને ભવિષ્યનો ત્યાગ.

કર્મનને શ્રી સિદ્ધર્ષિએ 'તત્ત્વપ્રીતિકર જળ' નામ આપ્યું છે અને ચાલિત્રને ' મહાકલ્યાણ (ક્ષીર) ભોજન ' નું નામ આપ્યું છે.

આ ત્રણ ચીજ જ્યાં હોય ત્યાં ચેતન ! તું છે, જે ત્રણ મધ તું જ છે જે સિવાય સર્વ અન્ય છે, પર છે, તારાથી જુદું છે, પારકું છે, દૂરનું છે પારકાએ તારા વશમાં પેટીને તારા કેવા હાલકવાલક કર્યા છે તે તે જોયું.

પારકાને સમજી માણસ ધરવાસ કગવે નહિ. તેમાં પણ જે કોર હોય, ભરાડી હોય, ઘર કાઠનાર હોય, દમાત્રાજ હોય, ધરધળીને હાથવો વેચનાર હોય તેનો તો કદી વિશ્વાસ થાય જ નહિ અને તું જાણે છે કે ' પારકી આશ સદા નિરાશ ' ધનના મૂલ્યવાન રત્નો છોડી પારકા રોટલા ને જમકા ભરવા જવું એ તો જ્ઞાનવૃત્તિ કહેવાય. મહામૂલ્યવાન રત્નોના માલિકે કને એ ચોસે નહિ, છાજે નહિ, ઘટે નહિ.

ત્યારે તારું શું છે અને પારકું શું છે તે તારા સમજવામાં આવ્યું તું ખાલી ભરમાઈ જઈ ફેર ફરી મૂંઝાઈ ગયો છે, છતાં મહાવિમિશમાં પણ તારી આંખે આંત્રી વાત દેખાતી છે, સારી વાત સમજાતી છે, તારા પોતાનાની તને પીછાન થઈ છે અને પર તે પર છે તે સમજાઈ છે.

હવે તારું હિત ધાય તેને માટે પ્રયત્ન કર, જે રસ્તે તને પ્રગતિ લાગે તે માર્ગ પકડી લે અને તારાં પોતાનાં હોય તેને તારાં કરી લે અને તારી આસપાસ અત્યારે જે કચરો જામ્યો છે તેને જરાજર દૂર કરી નાખ. તારી પોતાની ઇષ્ટ સિદ્ધિ જ્યાં તને જણાય ત્યાં તું પ્રયત્ન કર. પસદગીને તને અવકાશ છે અને તે માટેનું સાહિત્ય તને સાંપડ્યું છે. ઊઠ, જાગૃત થા અને સાચે માર્ગે લાગી જા.

અન્યત્વ ભાવના— :: ગેયાષ્ટક પરિચય—

૧. ઉપોદ્ઘાત કરી દીધો. વિગતવાર મુદ્દાઓ રજૂ કર્યા. હવે ચેતનજી ! તું તારું ઘર તપાસ. તારી પાસે માલપુજી કેટલી છે તેનાં સરવૈયાં કાઢ. તું જરાજર સાચા સરવાળા કરજે અને બાદબાકી મૂકવામાં પણ જરાએ પાછો પડીશ નહિ કે સંકોચ કરીશ નહિ. ઘણા પારકી પંચાત કરનારા માટે કહેવાય છે કે ‘પંચાતીઆનાં છોકરાં ભૂખે મરે.’ તું એવો કાણો, દોઢ કાણો થઈશ નહિ સમજી માણસ પોતાનું ઘર સંભાળી બેસે છે અને એ આખી દુનિયા દિવાની ધાય તો સર્વની સાથે સામાનની ફેંકાફેંક કરે છે, પણ એની ફેંકાફેંકમાં દક્ષતા હોય છે: ખીજા ઘરમાથી માલ બહાર ફેંકે છે ત્યારે એ બહારનો સામાન ઘરમાં ફેંકે છે. તારામાં આવું કહાપણ આવશે ત્યારે તું તારું ઘર સાબું કરી ચકીશ, તેથી તારું ઘર શોધ, એની સંભાળ લે, એના ખૂણા-ખાંચરાઓમાંથી પણ કચરો કાઢી નાખ અને તારાં પોતાનાં સામાનની ચાલી કર. ઘરનો વિભો

ઉત્સાવવો. હોય ત્યારે જેટલી વિગત તૈયાર કરે છે તેટલી બારી
દીધી તારુ થર બેઠું બજે

જો ! પ્રથમ તો તપાસ કર કે તારુ શરીર, તારા પૈસા,
તારા ઇશ્વર, તારા ઘર, તારા સગા વિગેરેમા તારી સ્ત્રી, તારા
મિત્રો અને તારા સબથીજો કે જેની ખાતર તું અનેક ઉન્માદ
કરી રહ્યો છે તેમાથી કોણ તારુ છે ? જોની કોટાટી જોક બતાવીજો.
બ્યારે તું અહીંથી ઉમાળા બરીને મોટા મામતરે જઈશ, બ્યારે
તું મહાપયે પડી જઈશ, બ્યારે તું મહાનિકામ પડીશ, બ્યારે
તું મહાધાત્રાએ નીકળીશ, ત્યારે તને કુમનિમા પડના જોમાના
કોણ રક્ષણ આપશે ? તે વખતે તારી જમી બાજુએ કદેલ
સરખાળાની રકમો કે તારી તિલ્લેરીમા પડેલા ઘરેણાઓ કે
તારા સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિવારમાથી કોઈ આટો હાથ આપશે ?

અરે ! પરભવની વાત જરા ઘોડો વખત બાજુએ મૂકીજો
તો અહીં પણ જો કનેદ સ્વાર્થ મુખીના જ છે, જો વાતમા
ચકા રહે તેમ નથી ઘરડા માબાપ તરફ પુત્રો કે પુત્રવધૂઓ
કંઈ નજરે જુએ છે તે ઉપર ઉદ્વેગ કરવાની જરૂર ન હોય
સાત-સાત દીકરે ડાસાએને અકગાઈ જવુ પડે છે અને જોને
જમવાના 'વાળા' કરવા પડે છે જો અમાળી વાત નથી આ
હાથ આકરી વાત હોય તો નોધાયેલા દાખલાઓનો પણ
પાત્ર નથી, પરંતુ જોક વાત તો સિદ્ધ છે કે જોમાના દાર્મ
પણ પરભવમા સાથે આવનાર નથી અને દુર્ગતિમા પડના
મુશ્કેલ દરનાર નથી.

જો ! તેઓ ખાતર તે ઉન્માદ કર્યા, ચિંતાઓ કરી,

આત્મત્યાગ કર્યો, ભોગો આપ્યા અને તેની ખાતર રહ્યો, એનો ભાગ વહેંચવા સર્વ આવશે, પણ અને તારી મહાયાત્રા નીકળશે ત્યારે તારી સાથે કોઈ આવનાર છે ? તારી કરણી કેવી છે તે તો તું જાણે છે અને તેના પરિણામે તારી ગતિ કેવી થવી જોઈએ તે તું કહી શકે તેવી ગાળત છે, તો ત્યાં તને કોઈ ગયાવી શકશે ? કોઈ તને રક્ષણ આપશે ? આ રીતે તારું ઘર તપાસ અને તારી ચીજોનો હિસાબ મુદામ આંકડાસર મૂક. સ્ત્રી, પુત્ર, ભાઈ, દીકરા વિગેરેનો સ્નેહ કેવો છે તે સંબંધે નોંધાયેલા દાખલાઓ અંતિમ અવલોકનમાં નોંધવામાં આવશે ત્યારે તને વિચાર થઈ પડશે કે પરભવમાં તો કોઈ રક્ષણ આપે તેમ નથી; પરંતુ આ ભવમાં પણ તેં માની લીધેલા સ્નેહીમાં માત્ર સ્વાર્થ સિવાય બીજું કંઈ નથી તે વાત પણ હવે પછી થશે. અત્યારે લાંબી નજરે જોતા તારાં કર્મ તારે જ ભોગવવાનાં છે અને કોઈ તારી વતી આડું સૂનાર નથી તે તું યાદ રાખજો.

૨. તું કોણ ? તું દેવચંદ ! તારા હાથ, પગ, મોં એમાંનું કોઈ દેવચંદ છે ? ત્યારે તું કોણ ? જે શરીર અત્યારે હાલેચાલે છે, ખાય-પીએ છે તે થોડા વળત માટે છે અને તે તું નથી. જે અમુક પરમાણુઓના સચયને 'દેવચંદ' નામ અપાયું હોય તો જે દિવસે એ ઠંડું પડી જશે તે દિવસે એને જેમ અને તેમ જલ્દી ઠેકાણે પાડવાની—એને બાળી મૂકવાની કે ભૂમિદાહ કરવાની ત્વરા થશે. એ તું છે ? અત્યારે તું એને પંખાળે છે, ચોળે છે, ચાંપે છે, મર્દન કરે છે, સાબુથી નવરાવે છે, મૃદ્યવાન મસાલા અને વસાણા ખવરાવી પુષ્ટ કરે છે તે તારું નથી, તારી સાથે આવવાનું નથી, તારા નિરંતર વિશ્વાસમાં રહેવાનું પણ નથી.

ત્યારે તું જો શરીરને તારું પોતાનું માનીને આ સર્વ શું કરી શકા છે ? જોને જરા તારા આવે તો ડોક્ટરોને રેસિદેન ઉપર ટેલિફોન કરી મૂકે છે અને જરા શબ્દી થાય તો ગળે ગરમ રૂમાલ લપેટે છે અને જરા દાય-પગ દુ ખે ત્યા પછાડા મારવા મંડી બંધ છે ! આ સર્વ પદ્ધતિનું ઉચિત્ત થાય ત કે કેમ ? તે તું વિચાર.

સુરંધ્રી તથા નજીક તારું શરીર છે જોને તો તું જરૂર તારું પોતાનું માને છે, પણ જોને પોતાનું માનવાની બૂઠ કરીને તું નકામો દેગન થાય છે જો ! જ્યારે તાગમા માદખી આવશે, તાગ આધાઓ તૂટવા માડશે ત્યારે જો તને છોડી જશે આવા શરીરનો વિધાસ કેવો રાજવાનો હોય ? જોને પોતાનું માનવાની બૂઠ તો ભારે જબરી સ્ખલના ગળાય તારી આખી માનવતા ફેટવી ખોટી છે ત તને આ ઉપગી જણાશે. તારું શરીર જ તારું નથી, પછી આમજ તે ફેટવી વાન મનવાની હોય ? પહેલે દોગીએ નાખી આવે છે ત્યા વાન હવા મુધી જશે તે તું સમજ બ.

આનું નામ પદમાવરમળના, પરને પોતાના માનવાની બૂઠ અને જોને પરિણામે બિનુ કંઈક કદાનાચાગનું તાફાન અન્યત્ર ભાવના કયાંથી શરૂ થાય છે ત અત્ર જનાજર વિચારનું

૩ હવે જના આગળ ધાલો ઘર વડાન્યા, મુદર ફરનિયર લીધુ, હામ-વાસળ વડાન્યા, જમો-ધાગનો માવસને જમાડવા જેટલા તપેલાઓ લીધા, ફેરપોલિશ કરાન્યા, પલ્લો મડાન્યા, મરહુદાનીઓ ચળાવી, મંદેકિટ્ટક ફિટિંગ કરાન્યા, જાયડમોમા દાર્દમ જડાન્યા, કંઈક કંઈક મગવડો કરી, કરા કરાન્યા, પામે બધા, ના પી ના પી મગવડો ગેડની, થોડો વળતર દુકા

માટે ઝરૂળા કર્યા, નાની-મોટી લાઇબ્રેરી કરી, એસવા માટે સગવડો કરી, ખાવાપીવા માટે સામાન વસાવ્યો, સ્ટોરરૂમ અલગ કર્યો, સામટો દાણા ભરવાના ઠામો વસાવ્યાં.

ઉપરાંત વ્યાપાર, પૈસા, વ્યાપારની ચીજો, નાણાની કેશ-ખીઓ, તિજોરી વિગેરે અનેક ચીજો વસાવી; પણ એ સર્વ મૂકીને અતે આદ્યા જવું પડ્યું. ‘જે જિહાંની તે તિહાં રહીએ, કોઈ ન આવી સાથ તો.’ જે જ્યાં હતું તે ત્યાં રહી ગયું. આ સર્વ પરભાવની રમણતા, પરને પોતાનાં માનવાની ભૂલોનાં પ્રાયશ્ચિત્ત, અવિશ્વાસ્ય ઉપર વિશ્વાસ કરવાનાં દારૂણ પરિણામ

કોઈના દીકરા થયા, કોઈના ભાઈ થયા, કોઈના પિતા કહેવાયા, કોઈના ભત્રીજા થયા, કોઈના ભાયાત થયા, કોઈના જ્ઞાતિજન થયા પરંતુ અંતે એ આળા કુટુંબને છોડી ‘છેડો છોડી રે આદ્યા એકલા. હાર્યો જેમ જુગારી રે’ એવી વાત થશે જે પોતાના નથી, જેમા સ્વ જેવું કંઈ નથી તેને પોતાનાં માન્યાં, તેને ધરના ગણ્યા એના એ સર્વ વિપાક છે.

એનો સાર એ છે કે એવી રીતે એકઠો કહેલો પરિશ્રદ કે કુટુંબ કોઈ પછગાડે આવતા નથી એ તો જ્યાં હોય ત્યાં પડ્યા જ રહે છે કોઈ પણ પ્રકારનું અનુસંગ એતું થતું નથી એ આપણે અહીં પણ જોઈએ છીએ. જેઓ મોટી મિલકત મૂકી જાય છે તેને પણ આર કે એક જ નાળીએર જ ધાવે છે અને એનું આખું કુટુંબ અહીં જ રહી જાય છે તું એવી જ રીતે પછગાડે અનેક કુટુંબને રહાવીને અહીં આવ્યો છે. આ સર્વ જાણ છે, રમત છે, વિલાસ છે. આવી અતિ

પૂજામ્પદ રમતનો તુ એક ખ્યાદુ ધર્મ પડ્યો છે થર માટે છે, છાટે છે અને વચ્ચેથી કીટી બા ત્યારે બાજીમાંથી નીકળી બાય છે આ તે તારી હથા હોય ? તુ કોના જેવી રમત રમી રહ્યો છે ? અને કેવો પરભાવમાં રાચી રહ્યો છે તેનો વિચાર કર

આવી રીતે શરીર પવ્વ પર છે, ધનમાદ્ય-ખાના પવ્વ પર છે અને કુટુંબના સર્વ માણસો પર છે, એટલી દદ સુખી આપણે આભ્યા એમાં જે રમણના તે પગભાવરમણના કહેવાય. એ એક વાર સાચી સમજ્યા એવે બેઠા પાર છે !

૪ આ ઉપર કહેલી વાત જગજર સમજી જમને તુ પાગમાંના પરિચયરૂપ પરિણામને છોડી કે પરિણામ એટલે પરિણામ અથવા છેવટ અન્યારે તારું સર્વ લક્ષ્યનિન્દુ પર ઉપર છે તુ વિચાર કરે છે ધનના, તુ વાત કરે છે નોકરી કે બ્યાલાની, તુ ચર્ચા કરે છે રાજ્યની, તુ ઘાટ ઘટે છે ફુનિ યામા યથ મેગવચાના, તુ વાર્ય છે, વિચારે છે, બોલે છે સર્વ પ ને માટે, પરમા તાગ શરીરનો પત્ર સમાવેશ ધર્મ બાય છે ન તાત આ બાવનામાં ખૂજ યાદ રાખજે તને મોદમદાગીએ દારૂ પામને એવો મન જનાવી લીધો છે કે તાત આપુ ધર્મવાન પગમાં છે, પર માટે છે, પર પરત્વે છે

આવી રીતે પર-પરિચયની પરિણામ અથવા પર-પરિચયના પરિણામમાં તુ આખો વખત રમ્યા કરે છે અને એ પર-પરિચયનો મૂળ દેનુ મમતામાં તેમજ પરિતાપમાં છે તને ૫૦ ક્રમ એવી નો મમતા લાગી છે કે તુ તાગ કુટુંબ, તારા આપણ અને તારા પરમારને તારા માનીને, એટલી નાની તારી ફુનિયાને આખી ફુનિયા તારી નું બંધાયા કરે છે અને

એ જાળને ઊકેલવા જતાં નવ જગ્યાએથી જરા છૂટે છે ત્યાં તેર જગ્યાએ બાંધાય છે. આ આખો પરનો પરિચય મમતા-માંથી ઊભો થાય છે અને એ અંદરનો સંતાપ છે. જેમ તાવ આવે ત્યારે માણસને શુદ્ધિ ઓછી થાય છે તેમ મમતા માયાથી તને અંદર તાવ આવ્યો છે અને એ સંતાપમાં પર-પરિચયનું નિદાન છે મમતા અને અંતર-તાપ એ નિદાન છે.

વૈદ્ય દવા કરે ત્યારે પ્રથમ વ્યાધિનું નિદાન કરે છે. નિદાન એટલે વ્યાધિના મૂળની શોધ પછી દવા કરે તેને ચિકિત્સા કહે છે મમતા અને પરિતાપ એ આત્માને વળગેલા વ્યાધિ છે અને એનું નિદાન થાય છે ત્યારે સમજાય છે કે એનું પરિણામ પરિચયમાં જ આવે છે વ્યાધિના ચિહ્નો (Symptoms)માં પરિચય છે. એનું નિદાન કરતાં એનો મૂળ હેતુ જાણ્યો, એ નિદાન મમતા અને પરિતાપ છે.

આ પરપરિચયને તું છોડી દે. તારી સર્વ ઉપાધિઓ આ પરપરિચયથી થઈ છે અને તેનું મૂળ મમતા અને પરિતાપ છે એને તું છોડી દે તારે તારાપણું પ્રકટ કરવું હોય તો આ કચરાનો ત્યાગ કર. વ્યાધિની દવા કરવી હોય તો ‘કરી’ તો જરૂર પાળવી પડશે અને એ કરીમાં પરપરિચયનો ત્યાગ પ્રથમ સ્થાને આવે છે અને એક બીજી વાત પણ એ કરી- (Diet)માં આવે છે તે પણ સમજ લે

એ કરવાનું કહે છે તજવાનું શું તે તો ઉપર કહ્યું, પરંતુ વૈદ્ય અસુક ચીજો ન ખાવાનું કહે તેની સાથે અસુક ખાવું એમ પણ કહે છે. તે પ્રમાણે અનુભવરસના સુખને ભજ. અનુભવ એટલે આત્મસ્વરૂપ-રમણતા જરા શાંતિ મેળવીને અનુભવરસનો આસ્વાદ કરી લે.

એ નિઃસંગતાથી નિર્મળ થાય છે નિઃસંગતા એટલે પરવસ્તુના સ્પર્શથી રહિત હશે. જ્યારે પરભાવદયાથી રહિત હશે એ અનુભવને નિર્મળ કહે છે ત્યારે તે બહુ મનોહર થાય છે, ખૂબ દૃઢ્યગમ થાય છે આવા અનુભવમુખના રસને સેવવો, બ્યાધિ કર કરવા માટે પરપરિચયની પરિણતિ ઇચ્છવી અને ઉભા સ્વરૂપ વાળો અનુભવરસ પીવો, આ ચિકિત્સા બતાવી

અનુભવ એ મહાવસ્તુ છે અનુભવ એટલે આત્મસ્વરૂપનું પ્રત્યક્ષીકરણ. આત્મસ્વરૂપમાં રમણના થાય, આત્માનો વિચાર કરાય, આત્મજોતિ જગાવાય, આત્માનું અસંખ્ય પ્રદેશત્વ સમજાય, એનું અમરત્વ જણાય, એનું નિરવન-નિગદારત્વ જાણમાં આવે એ સર્વનું સંક્ષિપ્ત નામ અનુભવ છે આ અનુભવને જ્ઞાનદિવ્યનદીએ પૂરતું ગાયો છે, ચિદાનંદીએ એને પૂરતું બદલાવ્યો છે, યોગીએ એની સાથે રમ્યા છે અને એને પ્રકટ કરવા માટે અનેક જગત્ત મેચ્યા છે, અનેકે આવાગનાએ લીધી છે, અનેકે અનશન કર્યા છે અને અનેકે એવા દિવ્ય પાન પીધા છે એ વસ્તુ સંગબાવી શકાય તવી નથી જ્ઞાનદિવ્યનદી કહે છે કે 'આત્મ અનુભવરસિક કૈ, અજગમ મુન્યો વિગતત' આવો અનુભવ છે એક વખત આ અનુભવ કરવા વિચાર થાય તો તદ્દન છુટા જ પ્રકાશની સ્થિતિ થઈ જાય છે 'શુ જાણે જગ જહાવગે, શુ જાણે જગ અધ' દુનિયા એવા માણસને આવડે- માટે કહે છે અને એ દુનિયાને આધગી જાણે છે જ્યાં માર્ગે જ કરી જાય ત્યાં પછી એકવાક્યતા કયા થાય? મેળ કયા મળે? દુનિયા માટે કહે-અગદબૂત કહે તેના ઉપર યોગીનું સ્વયં જ દોષનું નથી એને દુનિયા તો પરવા દોતી નથી એ દુનિયાને પરભાવમાં લેજો છે, છતાં એને કમળા પૂરતું દોય છે,

તે આપણે આગળ જોશું. અત્ર કરુણાની વાત અપ્રસ્તુત છે. આત્મરમણતાના અનુભવની પરભાવત્યાગ એ ખીણ ખાણ છે.

એ અનુભવરસ ખૂબ મળતો છે એમાં રસ પડે ત્યારપછી દુનિયાદારી ચાલી જાય છે, એના આનંદનાં વિષયો, સ્થાનો, પ્રવાહો સર્વ અલગ થઈ જાય છે અને એની જમાવટ તદ્દન બુદ્ધિ જ પ્રકારની બની જાય છે નિઃસંગપણાથી જ્યારે એ અનુભવજ્ઞાન નિર્મળ થાય ત્યારે એની ખરી મોજ આવે છે અને ત્યારે એ ખરો અલિરામ-મનોહર રસ થાય છે એ રસનો જેને સાચો પ્રેમ લાગે તે પ્રાણી અંદર જ રમણ કરે છે એના વિલાસમા વિકાર હોતો નથી, એના આનંદમાં આત્મસાક્ષાત્કાર હોય છે અને એના મહોદયમાં પવિત્ર શુદ્ધ શાંત વાતાવરણ હોય છે કોઈ ખરા નિઃસંગ મહાત્માનો પરિચય થાય છે ત્યારે એના વાતાવરણમાં રહેલ શાંતિનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. આવા અનુભવરસને તું લજ, એને પ્રત્યક્ષ કર, તારા આત્મામાં નિમજ્જન કર, તે મય થઈ જા, તેને માટે જ વિચાર કર

સાચા અનુભવજ્ઞાનમા પરભાવત્યાગ સદૃશ છે એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય વ્યાધિનું નિદાન અને ચિકિત્સા અત્ર રજૂ કરી. હવે એક-બે પ્રસ્તાવિક વાત કહી, છેવટે સત્ય માર્ગનું પ્રકાશન બતાવી, આ લબ્ધ ભાવનાનો વ્યવહાર આકાર બતાવશે

૫. રેલ્વેમાં બેઠા, બે-ચાર અબજુયા માણસો મળ્યા, વાતો કરી, સાથે ખાધું; પણ પછી એ ઓળખાણ લાભો વખત ટકતી નથી મુસાફરીના અનુભવવાળાને આ નવું નથી. ઘણા રસથી વાતો કરે; પણ પોતાનું સ્ટેશન આવે એટલે સૌ પોતા-

પોતાને રમ્ને પડે છે રસ્તે મળના હરેકની સાથે કાંઈ સદ-
ચાર ધર્મો નથી અને તેનામા કાંઈ પ્રતિજ્ઞા પણ થતો નથી
પથે મળ્યા, વાનો થઈ અને માર્ગ બુદ્ધિ પડ્યા એટલે સૌ
પોતપોતાને રસ્તે પડી જાય છે

એવી રીતે મુસાફરખાના જેવા ઘરમા આપણે મુસાફરખાની
એકઠા થયા. જેને તેડુ આવે તે રમ્ને પડી જાય છે અને એના
કર્મ એને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં જો જાય છે એમા મમતા
શી હરવી? એમા રસુ કોને? અને રડનારા પણ કયા એમ્ની
રહેનાર છે? અત્યારે જે જાન માનાને મુસાફરો સાથે પ્રતિ
જ્ઞા હરવામા આવે છે અને તના ઉપર રાગ કે આકર્ષણ થાય
તે તે મોહજન્ય છે, મમતામય છે અને સ્વાર્થજન્ય છે
ઘરમા માણસ જાય ત્યારે તેનામા સ્વાર્થ જોઈએ દોનાથી કાંઈ
રહતુ નથી ત્યારે આમા સ્વાર્થ સિવાય બીજુ કાંઈ નથી

મુસાફરખાના-ધર્મશાળામાથી વટેમાર્ગીઓ સાથે ધર્મ
નમન કરી દોષ પણ જ્યારે જો પથે પડે ત્યારે કાંઈ રહવા
એમનુ નથી 'આવજો, આવજો' હરે છે જો મિત્રાલે કુટુંબનો
પરિચય મુમજવે. જો સર્વ પોતપોતાના કર્મને વશ છે અને
એમા કાંઈ જાન હરવા યોગ્ય તત્ત્વ નથી જો સર્વ પરમાત્મ
છે, બાદ બાક છે, સર્વથા ત્યાજ્ય છે

૬ એક જીલ્લે દાખલો વિચારવા યોગ્ય છે પરંતુ તેનો જ્યાં
પૂરો પ્રેમ દોષ ત્યાં પરસ્પરનો ઉન્માદ અમજી મુકાય તમ છે
એકને જગ પણ ઉર્મિ ન દોષ અને જીલ્લે પ્રેમ પાછળ માણ
આપના દોષ ત્યારે શી દશ થાય છે તે વિચાર-દુષ્ટો, પ્રેમનો
સ્વાદે જગત મરતો નથી ત્યારે એકનણી પ્રેમ દુષ્ટાને માત્ર

સંતાપ જ થાય છે. પતંગીઆ પેઠે પ્રણયની જવાબામાં ભસ્મ થનારના દાખલા પણ થોડા નથી. આ વાત પર વિવેચનની કે ચિત્રની જરૂર લાગ્યે જ હોય.

હવે તને ઘર, ઘરેણાં, માલ, વ્યાપારની ચીજો, ચોપડા વિગેરે પર પ્રેમ થાય છે પણ તે એકતરફી છે, તારા પૂરતો જ છે અને સામેના જવાબ વગરનો છે. એ લક્ષ્મી કે એ પરમાણુના થપ્પા તે કોઈના કોઈ દિવસ થયા છે કે તે તારા થાય? લક્ષ્મી તો વેશ્યા જેવી છે. આજે તારે ત્યા બેઠો હોય, કાલે બીજાનું ઘર માંડે આ સર્વ બાળતો દુનિયામાં દરેકજા જોઈએ છીએ. અને ઘરનાં ઘર એ શું? કોનું ઘર? અને કોના ઘરનું ઘર? આ સર્વ ક્ષાંક્ષ છે અને એ જ રીતે શરીર પણ પુદ્ગલનો સમૂહ છે અને તેના ઉપરનો પ્રેમ પણ એકતરફી છે. એની સાથે મમતા કરવી એ નિષ્પ્રણયી ઉપર પ્રેમ કરવા બરાબર છે, તદ્દન એકતરફી છે અને બાકી સંતાપ કરનાર છે આ બાળતમાં જરા પણ શકા હોય તો એ સર્વ બહારની વસ્તુઓ અને ખૂદ શરીર વારંવાર કેટલી તસ્દી આપે છે અને એ તમામ અનેક વાર કેવા વાકાં થઈ બેસે છે તેનો ખ્યાલ કરી લે.

જે પ્રણય વગરના હોય, સામે જવાબ મળતો ન હોય ત્યાં વળગતાં જવું એ ડહાપણવાળા પ્રાણીનું કાર્ય ન જ ગણાય એથી મનનો ઉકળાટ, નકામી ત્ર્યતા અને અંદરનો ક્લેશ જ થાય છે અને પરિણામે હાથમાં કાંઈ આવતું નથી સર્વ પૌદ્ગલિક વસ્તુ જેમાં તારા શરીરનો પણ સમાવેશ થાય છે તેના ઉપરનો તારો સ્નેહ આ પ્રકારનો છે. હવે તને યોગ્ય લાગે તો તે કર અને નકામો સંતાપ વહોરી લે.

દુનિયાદારીમા કહેવાય છે કે ' જગ જમીન ને જોર, એ
કહ્યાનાં જોર ' કહ્યો એટલે સત્તાપ અને એ જર
(લક્ષ્મી), એ જમીન (ખેતર, મરખાર) અને એ જોર એટલે
શ્રી અને સર્વ કુટુંબ એ સર્વ પર છે, તારાથી અવર છે અને
મહાસત્તાપ કરાવનાર છે અને પ્રેમનો પ્રતિધ્વનિ કરના નથી
એ તું સમજ લેજે

આ બંને શ્લોકમા આવેલા અવહારે હાથલાઓ ખાસ
વિચારણીય છે અને પરાજવને બરાબર સમજાવે તેવા અને
તને આત્મ દાન પડનારા છે

૭ તેટલા માટે કર્તા સર્વ વાતને દૂધમા કહી દે છે કે
માર્ષ! અત્યારે જિહ્વા કરેલા સંયોગોને તું તણ દે, તે અજાણ
એણું છે કે સંયોગરૂપ મૂળથી જ આ પ્રાણીએ દુ ખની પર પગ
પ્રાપ્ત કરી છે જે સંયોગની ખાતર તું સર્વ હારી બેસે છે
અને જેની ખાતર તું તારી પોનાનો વિચાર પણ કરતો નથી
એ સર્વ સંયોગોને તણ દે. એ સંયોગ પર છે, પરની
સાધેના છે અને વળી તેનો વિયોગ નિશ્ચિત છે, જે વસ્તુ
સાધેનો વિયોગ જરૂર થવાનો હોય તેની ખાતર પડી મરવું
બટે નહિ, શોષે નહિ, વાસ્તવિક જણાય નહિ સુધારાપોરિચીમા
કહ્યું છે કે સંયોગમૂળા સંયોગ, પક્ષા કુરુપરમ્પરા । સમ્પદા સંયોગ-
સર્વધ, સર્વ તિષ્ઠિદેણ યોમિરે ॥ એની આગળની બે બાધા
આપણે એકત્વભાવનામા વિચારી દેવી. (જુઓ પૃ ૨૫૭)
' આ પ્રાણીએ સંયોગને કાણે અનેક દુ ખની પર પરા પ્રાપ્ત
કરી છે તેટલા માટે સર્વ સંયોગ-સંયોગને મન-વચન-કાયાથી
વેગિગાવું છું-તેની સાધેનો સંયોગ અત્ર પૂરો કરું છું ' આ
ખરી ખાતર-આત્મદશા છે

સંયોગ શબ્દ જ વિયોગને સૂચવે છે. એ અકુદરતી છે, ઊભો કરેલ છે અને જે સ્વાભાવિક ન હોય ઊભું કરેલું હોય તેનો વિયોગ કોઈ કાળે તો જરૂર થાય જ. અને થાય ત્યારે મૂંઝવે; માટે તારે હાથે સ્વેચ્છાથી જ તેનો ત્યાગ કરી દે સ્વયં ત્યક્તા હોતે શમસુખમનન્તં વિદધતે એનો સ્વયં-ગતે ત્યાગ કર્યો હોય તો ખૂબ આનંદ-શાંતિ આપે છે. અંતે છોડવાના જ છે, ન ગમે તો પણ આખરે છૂટી જવાનાં છે ત્યારે શા માટે એના ત્યાગનો આનંદ માણતો નથી ? શમરસની મજા માણી લે. સંયોગ-સંબંધને સ્વયં ત્યજવાની આ પ્રથમ વાત કરી.

એક બીજી વાત. ચેતન ! તું એકાગ્રતા કર અત્યારે અનેક કાર્ય કરવાને કારણે તારી શક્તિઓ વેડફાય છે અને તું એક ગાળત ઉપર શાંતિથી વિચાર પણ એકધારે કરી શકતો નથી અપણ ચિત્ત જ્યાં ત્યાં રખડે છે અને વાત એવી વિચિત્ર બને છે કે તારામાં કોઈ પ્રકારની શાંતિ આવતી નથી. પછી અહીંથી રળુ કે અહીંથી લઈ લઉં કે આને ત્યાં જઉં કે પણે ભાપણ કરું-એવા એવા વિચારો થાય છે, પણ એકે ગાળતમાં ચિત્ત લાગતું નથી. એકે વિષયના ગુણ-દોષ પર કદી પૂરતો વિચાર થતો નથી અને એના લાલાલાલ કદી તપાસાતા નથી. એકાગ્રતાને અભાવે પ્રાણી જ્યાં ત્યાં અવ્યવસ્થિતપણે લટક્યા કરે છે; પણ જ્યારે એકાગ્રતા થાય છે ત્યારે મનમા શાંતિ અને સ્થિરતા થાય છે એમાં પણ એ એકાગ્રતા જ્યારે નિર્મળ હોય ત્યારે એર આનંદ આવે છે.

જ્યારે લોકેપણા જાય, જ્યારે કીર્તિની ચાહના ન હોય, જ્યારે ફરજનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ હોય અને જ્યારે આત્મપ્રગતિ

કરવાનું આપણે જોઈએ છે તે જોઈએ છે તે નિર્મળ-
 દેવ વગરની કહેવાય છે આ જોઈએ છે ધ્યાનનો વિષય છે અને
 તે ભાવનાને પરિણામે પ્રાપ્ત થાય છે, પણ અહીં તેને પ્રાપ્ત
 કરવાની ભલામણ કરવાનો હેતુ એ છે કે જ્યાં સુધી પ્રાપ્તિ ચિત્તની
 સ્થિતિ હરી વસ્તુસ્વરૂપ અને તેનો સબધ વિચારતો નથી
 ત્યાં સુધી એ અન્યત્વભાવ બરાબર જમાવી શકતો નથી અથવા
 જ્યોત્સના વાત તુરંત ખસી જાય છે એટલા માટે નિર્મળ અવધાન
 કરી, વસ્તુને જોઈએ જોઈએ અને તેનો આત્મા સાથેનો સબધ
 વિચારવાની ખૂબ જરૂર છે અને તેને પરિણામે પ્રગતિ આપે છે

આ બંને કદીકત ન જોઈ તેા થાક રાખજે કે સખ્ત
 ક્રીડાકાળમા તુ કાળ મારીને જમે તેટલુ મુજતુખ્યાનુ પાછી
 પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરીશ તેા પણ તને કદી તુમ થવાની
 નથી અજવાબ પાછી છે જ નહિ, છતાં કોઈકોઈ કરી તુ
 કોઈ જગ્યાએથી જરા જળ મળ્યું છે એમ માનીશ તેા પણ
 જરૂર તારી તરફ છીપશે નહિ અને તારી કોઈકોઈ તેા જરૂર
 ક્રિષ્ટી જ રહેશે તુ આમ ને આમ કમા સુધી કોઈકા કરીશ ?
 તને કહ્યું કોઈકોઈનો થાક લાગ્યો નથી ? એ મુજ-
 તુખ્યા કેવી છે તેનું વર્ણન કરવું પડે તેમ નથી. કલ્પીના
 એની શોધમા હેરાન હેરાન થઈ કોઈ મૂક્યા જ કરે છે તારી
 ધનાદિ મારેની કોઈકોઈ એવા જ પ્રકારની છે ધન જમે
 તેટલુ મળશે તેા પણ સતોષ થશે નહિ અને નહિ મળે તેા
 વિપાદનો પાર રહેશે નહિ, માટે એને પ્રેરનાર સયોગ-સબ-
 ધને તજી દે અને નિર્મળ જોઈએ કર આ ભાવનાનું આ
 અતિ વિશિષ્ટ પરિણામ છે ખૂબ વિચાર કરીને એને અવધાર
 આપા આપજે અને પરભાવરમણતા છાંડી દેવા ધન

૮. છેવટે બલામણુ કરે છે કે જેને કોઈ જાતનો આશરો ન હોય તેને ટેકો આપનાર, નિરાશ્રિતના આશ્રિત, અનાયના બેટી શ્રી તીર્થ કરદેવને આશરે જા. તેં શરૂઆતમા જ જોયું છે કે શરીર, ધન, પુત્રો, ઘર કે સ્વજનમાથી કોઈ તને દુર્ગતિમાં પડતાં રક્ષણ આપી શકે તેમ નથી આવી રીતે ચારે તરફ ઘેર ઘનઘટા છવાઈ હોય છે ત્યારે પણ તને તીર્થ કર મહારાજ સહાય કરનાર છે એટલો એક જ તારે આશરો છે; કારણ કે એ તીર્થ કર દેવ સાચા ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી આપીને તને સદ્ગતિએ જવા યોગ્ય સર્વ રસ્તા ગતાવે છે, અને તુ વધારે પ્રયત્ન કર તો તને સર્વ ઉપાધિથી સર્વથા મુક્તિ મેળવી આપી તારો આ ચક્રબ્રમણુનો છેડો લાવી આપે તેમ છે. એવો એ સુદર આશ્રય છે, કાળાં વાદળામાં રૂપેરી દોરી છે અને તને અખડ શાંતિનું સ્થાન છે. મતલબ, તું એ તીર્થ કર મહારાજે ગતાવેલા ધર્મનો આશ્રય કર અને તે દ્વારા તારી પ્રગતિ સાધ એનો હેતુ એ છે કે મોક્ષગતિએ જવાનો એ સહેલો ઉપાય છે, એ અનાયાસે સિદ્ધ છે અને પરિણામ ચોક્કસ નીપજવનાર છે.

તું શાંતસુધારસનું ખૂણ પાન કર. એનાથી તારું આખું શરીર શરી દે અને એ મય થઈ જા. એ અમૃતપાનમા ત્રણ ગુણો છે:—

(૧) એ વ્યાધિને શમાવનાર છે અમૃત હોય છે ત્યાં વ્યાધિનો સંસ્પર્શ ન જ હોય. એ સર્વ વ્યાધિને હરનાર એક દવા છે. **મવરો-નાર્ત્તજંતૂનામનદંકારદર્શન:**—ભવરોગથી પીડાયલા પ્રાણીને અંગે એ વૈદ્યનું કામ કરે છે. શાંતરસ ભવવ્યાધિને શમાવી દે છે. અગદંકાર એટલે વૈદ્ય-સંસારરૂપ વ્યાધિના વૈદ્ય તીર્થ કર પરમાત્મા છે

(૨) વમન-વાતિ(ઊલટી)ને દૂર કરનાર છે. આ પ્રાણીને

અતર વિકારો થયા જ કરે છે પણ જ્ઞાનમુખાનુ પાન કરે તો એવા વિકારો દૂર થઈ જાય છે, એ સ્વપરને જોળે છે અને એના વિકારો યત્ની જાય છે—એટલું છે.

(૩) વળી એ રસ વિનાશ સદિન છે અપાય એટલે પીડા કે વિનાશ. એ જ્યાં ન દોષ ત્યાં બારે મળ આવે છે માથે વિનાશનો બધ લટકતો દોષ ત્યાં સુધી કામ કરવામા મળ આવતી નથી શાતરસ અને વિનાશને ઉત્તરમુખ અને દક્ષિણમુખ જેવો સબધ છે.

આવો શ્વેત અમૃતરસ જે સર્વ વ્યાધિને સમાવનાર છે, વાનિને દૂર કરનાર છે અને વિનાશ સદિન છે તેને પી.

આ ગાથામા શિવત્રિતિનો સ્વરૂપ ઉપાય બતાવ્યો અને જ્ઞાનવાદિનામા જ્ઞાન કરવાની બહામણ કરી. આ ગીત પાંચમી અન્યત્વ ભાવના લેખકશીએ પૂરી કરી. વિનય નામનું રંગુ આપણે પણ પ્રત્યેક ગાથાને અત અદ્યમા કર્યું.

એ દ્વીન અન્યત્વ ભાવનાની દ્વિતીકા રજૂ કરી. અન્યત્વ ભાવનામા બદ્ધાર જોવાનું છે અને બદ્ધારનો-પરનો સબધ આત્મા સાથે કેવો છે તેનો બરાજા જ્યાસ કરવાનો છે જન (Jung) નામના તારવા પીએ મનુષ્ય જાનિના જે વિનાશ પાડ્યા છે એકને તે Introvert કહે છે, બીજાને તે Extrovert કહે છે એકમુદ્રાવર્ત (જાદુકાંટિ) નું માનસિક જઘાતન જાદુ વગુ નજી દાઘ છે અને તે તેનું સર્વ ધ્યાન અને ભાગી રાક છે કન્ડ્રાવર્ત (આનસકાંટિ) પોતાની અદર જુએ છે, દુનિયામાથી એ લગભગ દૂર જાય છે અને તે દુનિયાને પોતાની વિદાથી ગણે છે.

‘આંતરદર્શી’ વસ્તુઓ કરતાં પોતાના વિચાર, કદપના અને લાગણીને વધારે પ્રાધાન્ય આપે છે જ્યારે જાણદર્શી વસ્તુઓ ઉપર ધ્યાન આપે છે જ્યાં જ્યાં ધર્મનું પ્રાધાન્ય હોય છે ત્યાં જાણદર્શી આંતરદર્શી તત્ત્વજ્ઞાનીઓની વિપુલતા હોય છે. જ્યાં સ્વૃણવાદ-ભૌતિકવાદ (Materialism) પર વધારે ભાર હોય છે ત્યાં જાણદર્શી તત્ત્વજ્ઞાનીનું સામ્રાજ્ય હોય છે.

હિંદના લગભગ સર્વ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ આંતરદર્શીની કાઠીમાં આવે, છતાં ચાથી અને પાંચમી ભાવનાને અંગે જોવામાં આવ્યું હશે કે આંતરદર્શી તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ આત્મનિરીક્ષણ ચાથી ભાવનામાં કર્યું છે તે પાંચમીમાં પદાર્થનો અતર આત્મભાવ સાથેનો સંગઘ કદી વિસરી ગયા નથી.

મારા મતે સ્વાદ્વાદપ્રરૂપક જૈન તત્ત્વજ્ઞાનીઓ આંતરદર્શી અને જાણદર્શી ગણાવે રહી શકે છે સાથે એ પણ કહેવું જોઈએ કે હાલની જનને જાણતું તેઓ સ્વૂ કરવામાં સફળ થયા છે; છતાં તેઓમાં વિપુલતા તો આંતરદર્શીત્વની જ છે અને આત્માની કુચાલી સ્વીકારનાર આ સિવાય બીજો તત્ત્વવિચાર રજાનો માર્ગ લઈ શકે એ અશક્ય છે. મારું મતવ્ય એ છે કે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એકાત માયાવાદ (Illusion) માં માનનાર ન હોવાથી તેઓ વસ્તુ સાથેનો આત્માનો સંગઘ ગણાવે ઝળકાવી શક્યા છે. તેઓની ગણના તો જાણદર્શી ઇન્ટેલેક્ટ- (આંતરદર્શી) ની કક્ષામાં જ આવે

(આને અંગે એ. હક્સલીની ગ્રેપર સ્ટડીઝ [Proper Studies by A. Dous Huxley] માંથી Varieties of Intelligenceનો નિબંધ જરૂર જોવા અને સરખાવવા યોગ્ય છે)

આજથી ૨૪૬૫ વર્ષ પહેલાં આજે વહિ અમાવાસ્યાની સવારે મહાવીર જનવાને પોતાના મુખ્ય શિષ્ય ઇદ્રજીતિ ગૌતમને બાજુના મામમા દેવશર્મા નામનો શ્રાવણ રહે છે તને ઉદ્દેશ આપવા માટે જ્યાં હર્ષ આનાકિતિ શિષ્ય તુરત ત્યાં ગયા ઉપદેશ આપ્યો. શતતા બાર વાગવાનો સમય થયો દશે ત્યાં આકાશમાં દેવતાઓને અમુક દિશા તરફ જતા લોયા. શુ છે ?' એમ પ્રશ્ન થયો તપાસ કરના જળામુકે મહાવીરસ્વામી મોઢે ગયા અને બાવડોળનો નાશ થતા દેવો દ્રવ્યડોળ કરી ગયા છે અને જનવાનનો દેદ અપાપાપુનોમા પડ્યો છે ત્યાં નમન કરવા લાગ્યો છે

ગૌતમસ્વામી વિદ્વજ થઈ ગયા. એને વિચાર થયો કે હુનિ ઘાનો હમ છ કે એવા વખતે માણસ ઇશ્વરોને પામે જોણાવે, જલાગ્રમ દોષ તો તેણી મારાવે અને જનવાને તો મને ડિલો. દૂર કર્યો ! મારા ઉપર શુ તમનો સ્નેહ જ નહિ દોય ? આવુ તે દોય ? આ પ્રમાણે ખૂન ખેદ કર્યો. પછી વિચાર્યું કે ખર્ષખર એ વાતસાજ ના. હુ કેનો ? અને તમને ને મારે શો સંબંધ ? જનવાન તો નિસ્પૃહ જ દોય એને પોતાના તેમજ પાશ્વ ન દોય. હુ બૂઝ્યો એમ અન્યત્ર બાવનો વિચાર કરતા ખૂન આત્મનિમગ્ન થઈ ફેરવ્યો ઉપજામ્યું, સપૂર્ણ જ્ઞાન થયું અને સોશલિસ્ટના ખૂન-અનિષ્ઠ-સામ્રાજ્ય બાવા જ્ઞાનનરૂપે લોયા. આ અન્યત્ર બાવના

૫૩ી કરીને માતા મરુદેવાએ આજે જોણ મારો 'જગમ' શુ કરતા દશે ? શુ ખાના દશે ? એ કયા પોતો દશે ? એને અસજ પડે તો કોણ એનું નિવારણ કરનું દશે ? આખી યાત્રા જ પ નહિ જન જાદુજગ પત્ર આપતા જેમ ત્યારે પડ્યું એ જ

જાળના: ‘મારો ઋપલ શું કરતો હશે ?’ તમે એની સંભાળ જ લેતા નથી. એ પ્રમાણે બોલતાં આંખમાંનાં આંસુ વર્ષો ગયાં પણ સુકાયાં નહિ. માતાનો પ્રેમ તદ્દન નિર્મળ અને આ માતામાં તો જીવંતીઆની ભદ્રિકતા હતી, ત્રીજા આરાની સરળતા હતી, અસાધારણ વાતસલ્યની પરાકાષ્ટા હતી. એ તો દરરોજ રહે, રાત્રે રહે અને હાલતાં-ચાલતાં પણ નિઃસાસા મૂકે, જેથી આંખ ઉપર પડળ વળી ગયા; પણ એનું રડવું અટક્યું નહિ.

ભરત મહારાજ માતાને ગમે તેટલું આશ્વાસન આપે, બાહુ-બળી એના પગ આપે, પણ માતાનો સ્નેહ તો એના ઋપલને જ ઝંખે એવી રીતે ૧૦૦૦ વર્ષ વ્યતીત થયાં. એક દિવસ પ્રભાતે સમાચાર આવ્યા કે ‘શ્રી ઋપભદ્રેવને દેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે અને નગર બહાર દેવોએ સમવસરણ રચેલ છે.’ તરત જ બીજા સમાચાર આવ્યા કે ‘આયુધશાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું છે.’ બન્ને સમાચાર લગભગ એક સાથે આવ્યા. ક્ષણવાર ભરત મહારાજ વિચારમાં પડ્યા: ‘તાત ચક્ર ધૂર પૂજ્ય, ચિતા એહ હુર્ધરી’ પિતાની પ્રથમ ઉપાસના કરું કે ચક્રરત્નની ? બીજી જ ક્ષણે નિર્ધાર કર્યો કે તાતની જ પૂજા પ્રથમ ઘટે. ચક્ર તો આ ભવનું સાધન છે, અંતે પર છે, તાત જગત્પૂજ્ય છે, સંસારથી મૂકનાર દેવાધિદેવ છે.

મરુદેવા માતાને હાથીપર બેસાડ્યા. પોતે મહાવતને સ્થાને બેઠા દૂરથી દેવદુંદૂભિનો અવાજ સાંભળ્યો. ‘માતા ! તમારા પુત્રની ઋદ્ધિ જુઓ ! આ દેવતાઓ પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે, ત્રણ ગઢવાળું સુંદર સમવસરણ છે, અશોકવૃક્ષ ઠાલી રહ્યું છે, આમર વીંતય છે, લામંડળ ઝળકે છે વગેરે.’

માતા તો સાબળીને કપાઈ ગયા. ‘અરેરે! હું તો વરોધી
‘સુખમ, ઋપમ’ કન્વી હતી અને આ તો મગમા પહેલ છે આ
તે કોના છોકરા ને કોની માતા !, દર્પના આમુ આમ્યા. પછી કદ
ચર્મ ગયા સુમન્યરણાદિ જોશુ; તેથી મનમાં અન્યત્વ ભાવના
જાતી. તં રંગે-રંગે પ્રસરી ગઈ અત્યંત હળુકમી બદ્ધિ દુષ
હતો. કાથીના કોણ પર કૈવલ્યજ્ઞાન થયું આ અન્યત્વ ભાવના.

એકત્વ ભાવનાને અને અન્યત્વ ભાવનાને ખૂબ નજીકનો
સબંધ છે એકમાં અદર જોવાનું છે અને બીજામાં અદરની
અપેક્ષાએ જાણને તોળવાનું છે આ તુલના કરવાનો આ ખરે-
ખરો પ્રશ્ન છે અને એનો જનનો ઉપયોગ થાય તો ભાવના
ભાવવાનું સાર્થક છે

પ્રથમ સર્વથી અત્યંતની જાણત ના નહીર છે એની
જ્ઞાન અનેક અગવડો સહેવામાં આવે છે, એને પોષણ આપ
વામાં આવે છે અને એનું જીવન કરવામાં પૂરતું જ્ઞાન આપ
વામાં આવે છે; છતાં એ કોઈ પણ વખત સરખો જવાબ
આપતું નથી. એને શસ્ત્ર-જરમી લાગત વાર લાગતી નથી
અને જ્યારે એની ખૂબ સમાજ લેવામાં આવે છે ત્યારે એ
કિલ્લુ વધારે ત્રાસ આપતું થાય છે એને ખવરાવવાની ચિંતા,
એને ખવરાવેલું જઠાર કાઢવાની ચિંતા, એને સાફ રાખવાની
ચિંતા અને એને સરખાઈમાં રાખવાની ઉપાધિનો પાર નહીં.
એ સર્વની નિત્યનોંધ રાખી હોય તો એનું હિસ્ટ બારે જબર
થાય અને છતાં એ તો પરાયાની જેમ જ વર્તે છે એનામાં શું
બધું છે એ વાત તો હવે પછી વિચારવાની છે (છૂટી ભાવ
નામાં), પણ જેવું છે તેવું એ પર જ છે અને પરાયાની જેમ જ
તે પ્રાણી યાંધે વર્તે છે પરત્વ-અન્યત્વ એનાથી થઈ માથે છે

આ પ્રમાણે છતાં શરીરને પરાયું માનવાની વાત સમજવી
ખડુ મુશ્કેલ છે અને મુશ્કેલ છે, માટે ખૂબ વિચારવા યોગ્ય છે
એના સળાંધમાં ઘણું લખાઈ ગયું છે. અત્યારે કોઈ છાપું
હાથમાં લેશે તેમાં ૭૫ ટકા જાહેર ખર્ચ દવાની હશે સ્વર્ગ-
માર્ગ કોઈ તે વાચે તેા મનુષ્યલોકમાં કોઈ વ્યાધિનો ઉપાય શોધવો
હવે રહ્યો નહિ હોય તેવી તેમાં જાહેરતો હોય છે અને છતાં
આપણે શારીરિક બાળતમા સુધર્યા છીએ એમ તેા લાગતું જ
નથી. આ સર્વ શરીરનો મોહ છે, અસ્થાને મૂકેલા વિશ્વાસનું
પરિણામ છે અને પરભાવરમણીતાનો પ્રતિધ્વનિ છે. શરીરને
અતે મૂકી જવું પડે છે એ તેા સદેહ વગરની વાત છે.

સગાંઓના સ્નેહ એ પણ પરભાવમાં રમણીતા છે એમાં
કશે સદેહ નથી એ સગાંઓ પરભાવમાં સાથે આવતા નથી
કે ત્યાં કોઈ પ્રકારની સહાય કરી શકતાં નથી એ વાત તેા અનેક
વિગતથી જોઈ ગયા. સ્વાર્થ પૂરતો જ સ્નેહ છે. એના અનેક
દષ્ટાન્તો નોંધાયેલાં છે. તેનું સંક્ષિપ્ત અવલોકન કરી જોઈએ

સુરિકાન્તા, એ સ્ત્રીના પ્રેમનું દષ્ટાન્ત પૂરું પાડે છે એ
પરદેશો રાજની મહારાણી થાય. રાજ સાથે એણે ખૂબ વિશ્વાસ
કર્યો રાણી વિપયાસક્ત હતી અને તે પૂરતો તેનો રાજ પર સ્નેહ
હતો એક વખત રાજને કેશી ગણધરનો મેળાપ થયો. તેમના
ઉપદેશથી એની નાસ્તિકતા દૂર થઈ. એ ધર્મ સમજ્યો દુનિયાની
અસ્થિરતા તેના ધ્યાનમાં આવી. એ રાણી તરફ શિથિળ પ્રેમ-
વાળો થયો. રાણીને એ ન ગમ્યું. એની ઇચ્છા તૃપ્ત ન થતા એ
પિંગળાની જેમ પરપુરુષ સાથે સહચાર કરવા લાગી. રાજનો
ભય લાગ્યો અને અંતે પ્રેમીના લેળાસમાં રાજને વિષ દઈ,
ગળે નખ મારી, રાણીએ એના પ્રાણ લીધા. આ સ્ત્રીનો પ્રેમ !

અઘરુત ચક્રવર્તીની માતા. વિષવાવસ્યામા પરપુત્ર-
(દીર્ઘરાજ) ૬૫૮ યર્ષ પ્રથમાવસ્યામા જે પુત્ર ગર્ભે આગ્યે
ત્યારે પોતે ચાહ સ્વપ્ન એવા હતા તેવા ચક્રવર્તી ધનાર પુત્રને
મારી નાખવા તે જ માતાએ લાખનુ ઘર જતાંબુ અને ત્યા
પુત્રને મૂવા મોકલ્યો. માતાએ પોતે જ એ ઘરને આગ લગાડી.
એ ચક્રવર્તી ધનાર પુત્ર એના મિત્ર પ્રધાનપુત્રની કુસંગતાથી
જાયો, પણ આર્થસમ્પદન વખતે માતા પણ કેટલી હદ સુખી
ભાવ છે તે ખાસ વિચારવા જેવું છે

કનકકેતુ રાજાને રાજ્યનેા એટલોા જાણેા હોમ હનો કે એ
પોતાના પુત્રોને ઠાણ, લૂલા, પાચગા, અષગા અને બીજી
જોડખા લુવાગા કરી રાજ્યને અયોગ્ય કરતો હતો. નિશમ
પ્રભાલે એવા પુત્રને ગાજ્ય મળતું નથી પિતા કેટલી હદ સુખી
આર્થ વખતે પુત્ર સાથે પણ ફૂર લાવ છે તે આ ઠાણસામા
વિચારવા જેવું છે

પુત્રના મ્નેહમા કોણિકનું હાનત મુપ્રસિદ્ધ છે એ એણિક
રાજાનેા પુત્ર મામ. એનું નામ કૃષ્ણિક પણ મ્હેવાય છે એલે
રાજ્યલોલે પિતાને કેદમા પૂર્ણ, પાંચરામા નામ્મા અને
રાજ્ય પેતાને લાગે કર્મ એલે પાંચરામા તથા પિતાને આગમ્ય
મરામ્યા તે પુત્ર જાણક હતો ત્યારે તેનો અમુઠો પાક્યો
હતો. પિતા પશુથી ખરડાયેલા એ અમુઠાને સ્નંદવશ મળેને
પોતાના મુખમા શાખના હતા. તે પુત્રે પિતાના મ્નેહનો જાણે
આપ્યો. ઇનિદાત્રમા કૌરવજેને એના પિતા શાહજહાનને
અને બાઈ દારાને કેદમા નાખ્યાના ઠાણલા મારી રીતે બાળીતા
છે સ્વાર્થ એ એવી જ ચીજ છે મુજા બાઈએ લગ્યાના
કેમો કોટમા વસા બાળીના છે

સ્નેહની સ્વાર્થપરતા કેટલી છે તે માટે જાણ દાખલાઓ આપવાની જરૂર પડે તેમ નથી. આપણા દરરોજના અનુભવનો તે વિષય છે. ભાઈઓ લડે ત્યારે એક જીવંતના ગોળાનાં પાણી હરામ થાય છે. આ સંસારમાં તો સર્વ પ્રકારનાં દૃષ્ટાન્તો મળી આવે છે, પણ એ સર્વભાંથી એક વાત જગજગ સિદ્ધ થાય છે કે આ દુનિયામાં ખરા સ્નેહ જેવી એક પણ ચીજ નથી. જો ખરો સ્નેહ હોય તો સ્નેહીના વગર છૂલી શકાય નહિ, છતાં જેના વગર એક દિવસ ન જાય તેના વગર વર્ષો વહી જાય છે તે આપણે વારંવાર અનુભવીએ છીએ અને છતાં સ્નેહ પાછળ ઘસ-ડાઈએ છીએ આ સ્થિતિ વિચારશીલ દીર્ઘદૃષ્ટિની તો ન હોય

પ્રેમ-સ્નેહ એ એવી ચીકટ વસ્તુ છે કે એક વાર એને અવકાશ આપ્યા પછી એમાં વિવેક, સભ્યતા કે મર્યાદાને સ્થાન મળેતું નથી. પછી આખા ગામમાં રૂપાળામાં રૂપાળા છોકરો શોધવા મોકલવામાં આવે તો ગામના કનૈયા કુંવરો પર નજર ઠરતી નથી, પણ પોતાના હુગમી જેવા છોકરા તરફ જ આંખો ઠરે છે. આ સભ્યતાનો નમૂનો છે. સ્નેહ કેટલો પક્ષપાત કરાવે છે તે વિચારવાનું આ સ્થાન છે.

શ્રી, પુત્ર કે અન્ય સગાં પર સ્નેહ કેટલો વખત ટકે છે તેનો ખ્યાલ ઘસડા માણસને થાય છે એનામાં સ્વાર્થ ન રહેતાં એનું જીવન ઘણી વાર જાણ આકરું-અકારું થઈ પડે છે. એના દાખલા પણ નજરે જોયા છે. પરલવમાં એ સ્નેહીમાંનો કોઈ જરા પણ કામમા આવતો નથી એ વાત તો જરાજગ સ્પષ્ટ થઈ ગઈ છે.

પરવસ્તુઓના સ્નેહમાં ધન ઉપરની ગાંઠ સર્વથી આકરી છે. એના પાસમાં જુદી જુદી કક્ષાએ સર્વ આવી પડેલા છે. એની ચીકાશ એટલી આકરી છે કે એ મરતાં મુધી છટતી નથી મરતી વખત પણ એમાં વાસના રહી જાય છે.

એમાં કાંઈ ક્ષેત્ર પણ હોતું નથી. એમાં મર્યાદા રહેલી નથી. એમાં સગપણ—નેહ—સબંધ કાંઈ એવામાં આવતું નથી. સ્ત્રીએ વર્ષની વયના માણસોને પુત્ર-પુત્રી ન હોય તો પણ ધનની પાછળ જાડા થતા આપણે નજરે એવા છે એ શેની ખાતર અન્નપો અને ઉદ્ધમણ કરતા હશે તેની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ છે, પણ છતાં તેઓ તો પોતાની ધન પાછળની શોષી, આચાર-શુદ્ધિ કરવાની પદ્ધતિ અને અનેક ગોળગા વૃદ્ધ વચે પણ ક્યાં જ રહે છે ધનનો મોહ અવળ છે અને પૃથક્ક રાખે માટે અશક્ય છે, ન સમજાય તેવો છે અને ઠેક મુખી હેરાન કરનાર છે, સમજ્યા છતાં પણ એ છૂટતો જ નથી.

ધન તો પર વસ્તુ છે એ સિદ્ધ કરવાની કાર્ય જરૂર તરી એ શરીર જેટલું નજીક પણ નથી અને સગા જેટલું ગ્રામીય પણ નથી, પરંતુ એને કેટલાક બ્યવહારના અનુભવીઓ 'અગ્ની આરમો પ્રાણ' કહે છે. પ્રાણીને પાચ ઇન્દ્રિય, મન, વચન, કાયાના યોગો, આસોઆસ ને આયુ એ હથ પ્રાણ હોય છે, પણ ધન એ અગ્નિચારમો પ્રાણ જની બાંધ છે અને ધાત્રી વાર તો એનો ગ્રાહ એવો આકર્ષો બને છે કે એ હથ પ્રાણને મુકાવે છે મદાવિચલ પછી બ્યાપારની અસ્થાસ્થ સ્થિતિ થતા, કેટલાએ બ્યાપારીને નુકશાન થતા, શરીરે તાણ જ થતા એવા છે, કેકને જાડા થઈ જતા એવા છે અને કેટલાએને જતે ઘસાઈને મરણ પામતા એવા છે ધનનો અપરપાર મદિમા છે એના પરની આસાહા પ્રાણીને કેટલી હદ મુખી લઈ બાંધ છે તે પર નધારે વિવેચનની જામ્યે જ જરૂર હોય. પન્નાવમા રમણ કરવાની ટેવનું એ અનિવાર્ય પરિણામ છે.

ધન મિત્રાય અન્ન વસ્તુઓ પગનો પ્રેમ પણ જોઈએ-

વધનો બદલો જરૂર આપે છે. આપણું દરનિચર પર આપણને કેટલો રાગ હોય છે ! નાતમાં જન્મવા ગયા હોઈએ અને એક કળાશો બે બદલાઈ જાય ત્યાં કેટલા ગ્રીહાઈ જઈએ છીએ ! અને એક સારું આદ્યમ જનાવ્યું હોય તો કેટલાને જનાવીએ છીએ ! કેઈને પિક્ચરનો શોખ, કેઈને ઘડિયાળો પર મોહ, કેઈને કપડાં પર આદર, કેઈને જોડા પર આસક્તિ, આવાં અનેક નામો લઈ શકાય; પણ તે બિનજરૂરી છે. પાર્થિવ કેઈ પણ ચીજ પર આસક્તિ નિર્થક છે, કચવાટ કરાવનાર છે અને અંતે સર્વને છોડવાની છે એમાં શક નથી. જોલમાં એક ધાળી, બે વાટકા અને બે ઘેતર, બે જાંડી અને એક ઓછાડ (આદર) તથા બે બ્લેંડેટથી ચલાવી શકાય છે અને ઘેર કપાટ ભરીને કપડાં હોય અને પેટી ભરીને કામવાસણો હોય તો પણ ઓછાં પડે છે. આપણી જરૂરીઆત આપણે વધારીએ છીએ અને પછી નકામા મૂંઝવણમાં પડી અધારામા ગોથાં ખાઈએ છીએ.

વિચારવાનું એ છે કે આ ગ્રીજોમાંથી કેઈ સ્થાયી નથી, કેઈ આપણી નથી, આપણી સાથે આવવાની નથી, એને છોડતાં અંદરથી છવાત્મા અમળાઈ જવાનો છે અને એને જ રાહબુ-શીથી છોડતાં શાંતિની ધારા ગ્રાહ્યે તેમ છે, અખંડ વિનોદ થાય તેમ છે અને ફરજ મજાવવાના ખ્યાલમાં મસ્તતા આવે તેમ છે.

આવી રીતે આપણે આત્મિક વિચાર કર્યો. પ્રથમ ભાવનામાં સંસારની અનિત્યતા, પદાર્થોની અનિત્યતા આત્માની નજરે વિચારી. બીજી ભાવનામાં આ પ્રાણીન-આત્માને કેઈનું શબ્દ નથી એ જોયું. ત્રીજી ભાવનામાં સંસારનું આખું ચિત્ર રજૂ કર્યું. ચોથી ભાવનામાં આત્મા એકલો જ છે, એકલો આવ્યો છે અને એકલો જનારો છે એ વિચાર્યું અને આ

છેલ્લી પાસમી ભાવનામાં આત્મા સિવાય સર્વ પદાર્થો અન્ય છે અને અન્ય હોઈ તેની ખાતર પડી મરણુ જે અજ્ઞાન છે જે જતાવતા ખાસ કરીને પોતાનું શરીર પણ અન્ય છે જે જાબત પર ભાર મૂક્યો. પ્રથમની પાસ ભાવનાઓ આત્માને અંગે છે. હવે પછી આવનારી છઠ્ઠી ભાવના શરીરને અંગે છે, સાત આઠ, નવ જે ત્રણ ભાવના કર્મનો સંબંધ જુદા જુદા દષ્ટિ બિન્દુથી ચર્ચનાર છે, દશમી ભાવના કર્મની આવશ્યકતા સમજાવે છે, અધ્યારમી લૌગિક છે અને બારમી સમ્યક્ત્વની દુર્લભતા જતાવનાર છે એના વિભાગો નીચે પ્રમાણે પાડી શકાય.

૧ થી ૫ ભાવના આત્મિક આત્માનો સંબંધ જતાવનાર

૬ થી ભાવના શારીરિક શરીરની અંદર શું છે તે જતાવનાર

૭ થી ૯ ભાવના કર્મિક કર્મનો સંબંધ જતાવનાર.

૧૦ થી ૧૨ ભાવના પ્રકૃતિ વિષયક જુદા જુદા ધર્માદિ વિષય પ્રકટ કરનાર

એટલે હવે અહીંથી આપણી લક્ષ્યન બદલાય છે અને તે તો સર્વ ભાવનાનો આત્મા સાથે સંબંધ છે જે વાત સાચી છે, પણ આ પ્રથમની પાસ ભાવનામાં આત્મા કેદમાં છે, એક આત્માને જરાગર જોગખ્યો તો સર્વ જોગખી લીધું જે વાત ધ્યાનમાં રાખવાની છે આત્માને માટે આ સર્વ રમત છે, એને પ્રકટ કરવો અને એને એના મૂળ સ્વરૂપમાં લઈ આવવો એને માટે આ સર્વ ઉપદેશ છે અને જે સંબંધમાં કદાચ કોઈ વિચાર જોવામાં હોય, કોઈ વાતનું પુનરાવર્તન થયું હોય તો તેને કાતમ્ય ગણી આત્માને જોગખવો જે આપણું પ્રધાન કર્તવ્ય છે

અનતશક્તિનો ધર્મી, અનતશુભનો નાયક, જૂતભાવી દેશ

અને અનંત સુખમા રમણ કરનાર એ આત્મા અત્યારે કંઈ સ્થિતિએ ઊતરી ગયો છે એ વિચાર કરતાં ખેદ થાય તેમ છે. એની ઉપાધિઓ પાર વગરની છે અને એની ગૂંચવણો પણ મૂંઝવે તેવી છે, છતાં એ સર્વની ઉપર આવવાનું તેનામાં વીર્ય છે અને તે પ્રકટ કરવા આ ભવમાં જે સામગ્રીઓ મળી છે તે વિપુળ છે. તેનો લાભ ન લેવામાં આવે તો પાછું એનું એ જ ચક્રબ્રમણ ચાલુ રહેવાનું છે. એમાં જીવનની અસ્થિરતા આદિ વિચારી નાસીપાસ થઈ લમણે હાથ મૂકીને રડવાનું નથી, પણ કસ્મર કસીને લડવાનું છે અને લડતાં માર્ગ મળી ન્થાય તેવું છે. વિકાસક્રમમાં મરુદેવા જેવા મુસાધ્ય જીવો તો થોડા જ આવે, પણ કષ્ટસાધ્ય જીવોએ પણ ગલરાવાનું કાંઈ કારણ નથી. આપણો મોક્ષ આપણા હાથમાં છે અને તે માટે સ્ત્રીધો માર્ગ પકડી લેવાનો આ અવસર છે. મેળાનાનું હોય તે ઉપર ખૂબ ભાર મૂકવો, માનસિક ઉચ્ચ પડુચન કરવા અને પરનો ત્યાગ કરવો. એટલું થાય તો રસ્તો હાથ લાગી જશે અને વધારે પ્રગતિ થાય તો જાહુ સારી વાત છે, પણ તેમ ન જાને તો સાચે રસ્તે અવાય તો પણ વિકાસક્રમના રસ્તા પર તો જરૂર આવી જવાશે.

આ ભાવનાઓ વિચારી સત્ય સ્વરૂપ સમજવાનું છે, આદરવાનું છે, ગતિમા મૂકવાનું છે. એ વિચારી જરા પણ ગલરાઈ જવાનું કારણ નથી, એ વાત વારંવાર લક્ષ્ય પર લેવાની છે. આપણો મોક્ષ આપણે કરી શકીએ તેમ છે અને તે માટે જ આ વિચારણા છે. પરમાત્મા આ શાંતસુધાનું પાન એના સાચા આકારમાં કરવાની સર્વને સહ્યુદ્ધિ આપે !

ઈતિ અન્યત્વ ભાવના ૫

ઉ. સકળચદ્રશુદ્ધ અન્યત્વ ભાવના

(ગત-કેદારી-ગોડી)

ચેતનાભગી સદચારિણી, આજસ ગોઠડું નાખી નાખી રે;
 હૃદય ઘરે જ્ઞાન દીવો કરે, સુમતિ ઉઘાડી નાખો રે ચે૦
 એક ગતા અધિક અઠાવના, મોહ રાસુયા ઘરમાંકિ રે,
 હું સદાતેણે વોટચો રહું, સુજ નચિતા કેસી નારી રે ચે૦ ૨
 જ્યાં મુઝે તે અજાણ કરે, તો રમું હું સુજ સાથે રે,
 તેહથી હું અજાણો રહું, જો રહેતું મુઝ સાથે રે ચે૦ ૩
 મન વચન તનુ સવે ઈદ્રિયા, જીવથી બૂબુઆ હોય રે,
 અપર પરિવાર સબ જીવથી, તું સદા ચેતના જોય રે ચે૦ ૪
 તનુ વચન સવે ઈદ્રિયા, જીવથી બૂબુઆ જોય રે,
 જો રમે તું ઈસુ ભાવના, તો સુઝ કેવળ હોય રે ચે૦ ૫
 સર્વ જગ જીવ ગણ બૂબુઆ, કેમ કુચનો નવિ હોય રે,
 કર્મવશે સર્વ નિજ નિજતણે, કર્મથી નવિ તરો દોય રે ચે૦
 દેવ ગુરુ જીવ પણ બૂબુઆ, બૂબુઆ જગતના જીવ રે;
 કર્મવશ સર્વ નિજ નિજતણે, ઉઘમ કરે નહાં કલીવરે ચે૦
 સર્વ શુભ વસ્તુ મહિમા હરે, કલિયુગો દુષ્ટ ભૂપાળ રે,
 તિમ દુકાસોપિ જનને હરે, અવરની આશ મનવાળ રે ચે૦
 ચિત કરે આપ તું આપણી, મમ કર પારદા આશ રે,
 આપણુ આશયું અનુભવ્યુ, વિચારી પરવસ્તુ ઉદાસરે ચે૦
 કે કિણે જગ નવિ હિંદુયો, હિંદુરે આપણો જીવ રે,
 ધન્ય જે ધર્મ આદર કરે, તે વસે ઇદ્ર સમીવ રે ચે૦ ૧૦
 બૂબુવે બૂબુવા આતમા, હેહ ધન જનથકી ધ્યાન રે,
 તેગઈ* હું ખનવિઉપજે, જેહને મને જિનજ્ઞાન રે ચે૦ ૧૧

શાર્દૂલચિક્રીડિતમ્—

કર્પૂરાદિભિર્ગચિંતોઽપિ લશુનો નો ગાહતે સૌરભં,
 નાજન્મોપકૃતોઽપિ હન્ત પિશુનઃ સૌજન્યમાલમ્બતે ।
 દેહોઽપ્યેવ તથા જહાતિ ન કૃષ્ણાં ત્વાષાવિક્રીં વિસ્રતાં,
 નામ્યક્તોઽપિ વિભૂષિતોઽપિ बहुधा पुष्टोऽपि विश्वस्यते ॥ગ ૩॥

ઉપેન્દ્રવજ્રા—

યદીયસંનર્ગમવાપ્ય મયો, મયેચ્છુચીનામશુચિત્વમૃચૈઃ ।
 અમેધ્યયોનેર્વપુોઽસ્ય—શૌચ સંકલ્પમોહોઽયમહો મહીયાન્ ॥૪॥

સ્વાગતા—

હૃત્યંવત્ય શુચિવાદમતથ્યં પથ્યમવ જગદેકપવિત્રમ્ ।
 શોધનં સકલદોષમ્લનાં ધર્મમેવ હૃદયે નિદધીથાઃ ॥હ ૫॥

ગ ૩. કર્પૂરાદિ કર્પૂર વગેરે. વગેરેમા બરાસ, કર્તૂરી, અમર
 આદિ મુગધી ચીન્તે. લશૂન લમણ, ઘણું દુર્ગંધી હોય છે. એ કંદમૂળ
 છે. ગાહતે વ્યાસ થાય છે ન આજન્મા ઉપકૃતો આખો જન્મ—આખો
 ભવ ઉપકાર ક્યો હોય તો પશુ નહિ. પિશુનઃ ખળ, કુચ્ચો માણસ
 વિસ્રતા દુર્ગંધીપણુ અમ્યક્તો Besmeared વિલેપન કરેલો.
 (મુગધી અત્તર તેલ વિગેરેથી) વિભૂષિત શણગારાયેલો. પુષ્ટ પોષેલો,
 ખાણ ખાધને જીડો બનાવેલો. વિશ્વસ્યતે વિશ્વાસ કરાય.

ગ ૪. સત્યઃ એકદમ સત્યઃ ખૂબ. શોધ્યયોનેઃ યોનિ એટલે ઉત્પત્તિ
 થવાનું સ્થાન. અપવિત્ર વસ્તુઓનું ઉત્પત્તિ સ્થાન. મહિયાન્ મોટો.

હ ૫. અવેત્ય સમજીને અતઃપથ્ય અસત્ય, ખોટો. શુચિવાદ નોટ
 બુઝો નાવા વિગેરેથી પવિત્ર થવાય છે એવો ઉપદેશ પથ્ય દિતકારક.
 નિદધીથાઃ તું ધારણ કર.

ગ ર લક્ષણને કર્પૂર બરાસ આદિ સુગંધી પદાર્થોની વાસ આપી હોય તો પણ તે સુગંધી ચતુ નથી નાદાન હલકા માણસ ઉપર આખા જન્મ સુધી ઉપકારો કર્યા હોય તો પણ તેનામા સજ્જનતા આવવી નથી. તે જ પ્રમાણે મનુષ્યોનો ડેહ પણ જોની સ્વાભાવિક દુર્ગંધોને છોડતો નથી જો (ડેહ) ને જમી તેટલાં તેલો ઘોળવામા આવે, જોના પર જમી તેટલાં ઘરેણાં ઘાલવામાં આવે અને જોને જમી તે પ્રકારે યુદ્ધ કરવામા આવે તો પણ જોનો વારીયો ઠરાય નહિ.

ગ ૪ જે શરીરનો સજ્જ યવાથી પવિત્ર વસ્તુઓ પણ તુરત જ મહા અપવિત્ર થઈ જાય છે અને જે શરીર અમેધ્યોની અપવિત્ર વસ્તુનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે તેના સજ્જમા શૌચ (પવિત્રતા) નો કલ્પના કરવી એ પણ મોટો ગોહ છે-મહાજ્ઞાન છે ।

ગ ૫ આ પ્રમાણે સમજીને ' શુચિવાદ ' અવધાર્થ છે અને સકલ દોષોને શોધનાર અને આખા જન્મતમા માત્ર પવિત્ર ' ધર્મ ' માણીને દિવ કન્યાર છે એમ સમજી જે ધર્મને વારા હૃદયમા ધાવણુ કર.

દ્વાદશ નવ રન્ત્રાણિ નિકામં,
 ગલદશુચીનિ ન યાન્તિ વિરામમ્ ।
 યત્ર વપુષિ તત્કલયસિ પૂતં,
 મન્યે તવ નૂતનમાકૂતમ્ ॥ ભાવય૦ ॥ ૫ ॥

અશિતમુપસ્કરસંસ્કૃતમન્નં,
 જગતિ જુગુપ્સાં જનયતિ હન્નમ્ ।
 પુંમવનં ધૈનવમપિ લીઢં,
 ભવતિ વિગર્હિતમતિ જનમીઢમ્ ॥ ભાવય૦ ॥ ૬ ॥

કેવલમલમયપુદ્ગલનિચયે,
 અશુચીકૃતશુચિભોજનસિચયે ।
 વપુષિ વિચિન્તય પરમિહ સારં,
 શિવમાધનસામર્થ્યમુદારમ્ ॥ ભાવય૦ ॥ ૭ ॥

યેન વિરાજિતમિદમતિપુણ્યં,
 તચ્ચિન્તય ચેતન નૈપુણ્યમ્ ।
 વિશદાગમમધિગમ્ય નિપાનં,
 વિરચય જ્ઞાન્તસુધારસપાનમ્* ॥ ભાવય૦ ॥ ૮ ॥

*આ અષ્ટમે રાગ ગદુ સુન્દર છે. ઓઓ ગદુલી ગાય છે ત્યારે
 ‘પાટે એકા રે સૂરીશ્વર ગચ્છરાયા.’ એ રાગને જરા ઢગડ આપ-
 વાથી આપું અષ્ટક સારી રીતે ગવાશે. આરે પદો એક સરખા
 બોલવાના છે અને તેની આખરે ‘ભાવય રે વપુરિદમતિમલિન’

૫ જે શરીરમાથી બાર (સ્ત્રીના) અને નવ (પુરુષના) દ્વારા આપો વળત અપવિત્ર વસ્તુઓને બહાર કાઢ્યા જ કરે છે અને જરા વળત પણ વિરામ લેતા નથી તે શરીરને તુ પવિત્ર માને છે ! ખરેખર ! આ તો તારો તફત નવો જ બુદ્ધો છે-અભિનવ તર્ક છે એમ મને લાગે છે

૬ અનેક સુંદર ચીજોવઢે સરકાર પામીને તૈયાર કરેલું અન્ન ખાવાથી હજી (વિષા) થઇને આ દુનિયામા નકામી ગઢાનિ કરે છે, દુગ્ધ છ ઉપજાવે છે અને ગાયનું સુંદર દ્ધ મૂતરૂપ થઇને અતિ નિંદાને પાત્ર બને છે

૭ આ શરીર માત્ર મળથી ભરેલા અણુઓનો હમલો છે અને સુંદર રસકાર લોભન અને સારા કપડાંને અપવિત્ર બનાવ નાર છે, પણ જો શરીરમા અતિ વિશિષ્ટ સર્વદુઃખક્ષયક ' શિવ '—મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું સામર્થ્ય છે અને તે તેનો પ્રધાનભાગ છે તેનો તું વિચાર કર, તેની વર્ધસોચના કર.

૮ આ (શરીર) ને મહાપુણ્યવાન તરીકે બિરાજમાન કરી શકાય તેવી નિપુણતા-કુશળતાનો તું વિચાર કર- તેનું તું ચિનવન કર મહાપાવત્ર આગમરૂપ જગ્યાશયને પ્રાપ્ત કરીને તું ગાન્ધારીમુદ્રાગ્રસ્ત પાન કર, જો જોવારેથી પાત્ની પી તારી તરફને તું ડિપાવ.

ને ઝોઠ આપવાનો છે ' રે ' ઉપર જ્યાં વધારે બાર મુકવાથી રાત્ર બાવી જશે. પ્રતમા ' આમાવરી ' રાત્ર જણાવે છે ત્યાં રેમી કાચા રે તનુ ચુનિ ચુનિ ગમે ' જણાવેલ છે

૧. ભાવય-વિચાર, ચિંતવ (તું આજ્ઞાર્થ). વિવોધય-દ્વિધાડ, સમગ્ર. માનસનલિનં-મનમયક્રમણ, હૃદયક્રમણ પાવનં પવિત્ર. વિશુ-સર્વવ્યાપી. એકં-એક. Individuality જેને છે તેવો એક. મહોમયં-પ્રદાશવાન, તેજસ્વી. ઉદિતવિવેકં-જેનામા સાચા-ખોટાનું જ્ઞાન જાગૃત થયું છે તેવો.
૨. દમ્પતિ-ત્રીપુરુષ રેતસ-વીર્ય. વિવર્ત-દ્વિભવ. કિં શુભં-એમાં સારું શું હોય ? કશ્મલ-કચરો. ગર્ત-ખાડો. વિરુપં-ખગળ, ખીલતો. વહુમનુત્તે-મોટું, સારુ માને. અવસ્કર-કચરો. કૃપમ્-પાણી વગરનો, કચરો નાખવાનો દૂવો.
૩. સચન્દ્રં-કર્પૂર જેવા સુગંધી દ્રવ્યો સાથે. શુચિતાંબુલં-પવિત્ર પાનપટ્ટી મુલ્યમારુત-મોંતા શ્વાસ. જુગુપ્સિતલાલમ્-જેની લાળ તદન જુગુપ્સા ઉપજાવે તેવી છે તેવું (મુખ) તિષ્ઠતિ-ટકે, રહે.
૪. ગન્ધવહો-પવન (એ હમેશા ગંધને લાઇ જનાર છે તેથી) અન્તર-અંદર વિકારી-સારાને વિરૂપ-ખરાબ કરનાર, ખગાડનાર ઉપજિઘ્રસિ-ચાટે છે, સુધે છે શૌચાચારમ્-શાયતો આચાર. પવિત્ર કંવાનો રીતિ. કેટલાક એ આચારને ધર્મ માને છે તેનો પારિભાષિક શબ્દ છે.
૫. રન્ધ્રાણિ-કાણા, દ્વારો (નોટ જુઓ). નિકામં-વારંવાર, અટક્યા વગર ગલત્-ઝરતા નૂતન-નવો, અભિનવ. આકૂતં-અભિપ્રાય, જુદો.
૬. અશિત-ખાધેલું ઉપસ્કર-આમત્રી. (થી મસાલા આદિ) સંસ્કૃત-મંદ્રાગ કોલું, પકાવેલું. હ્રસ્વમ્-વિષા. પુંસવનં-દ્ધ. ધેનવં ગાયત્રી લીલં-ચાટેલું, ખાધેલું, મીઠું-મૂત્ર.
૭. મલ વિષા અગ્રુચીકૃત-જે પવિત્રને અપવિત્ર કરે તેવું. સિચય-સુંદર કપડા. ઉદારમ્-શ્રેષ્ઠ.
૮. વિરાજિતમ્-ગોઢવું, ચઢાવું. અતિપુણ્યં-મહાપુણ્યશાળી, ધામ્સન નૈપુણ્ય-હુશિયારી. નિપાન-જળાશય, ઓવારો.

(ક ૧) શરીર અને આત્મા બુદ્ધ છે એ વાતનો વિચાર ખૂબ ધર્મ ગયો. એ બંનેનો મિત્રભાવ હવે ઇર્શ્યાવાની જરૂર રહે તેમ નથી, છતાં કર્મ-જાળમાં પડી આ જીવ-આત્મા શરીરમાં એટલો ગુધાર્મ ગયો છે કે આત્મા અને શરીર બંને એક જ હોય એમ માની એ (આત્મા) શરીરને ખૂબ પપાળે છે, એની આજપપાળ હક ઉપરાંત કરે છે અને એ જરા દુઝગુ પટે તો પોતે પણ દુઝગે પડી જાય છે જેલમાં દર પખવાડિયે તોલ લેવાય. ત્યાં પણ એ બે-પાંચ સ્તલ જોઈએ થાય તો અનેક પ્રકારની ક્ષતિયાદ કરે છે અને દ્રવ્ય વિગેરે પદાર્થો વધારે મેળવવા ચત્ત કરે છે એ શરીર ખાતર અનેક દવા ખાય છે અને ઘણી વાર તો જે વસ્તુને અહત્યા પણ પાપ લાગે અને જેનાં નામો બોલતા ઊલટી આવે એવી અતિ તુચ્છ દ્રિયાપ્રાપ્ત દવાઓ ખાય છે કેટલાક ભસ્મો-રસાયણો ખાય છે અને શરીરની ખાતર કેં કેં કરી મૂકે છે અને એને દવા ખવરાવવા બહારગામ લઈ જાય છે અને એની જાક્ષિત કરવામાં કાંઈ મજા રાખતો નથી એ ડૉક્ટર પાસે જાય તો અનેક વાર છાવી વપાયાં છે અને ઘણી વાર મેલા-મેલા પ્રશ્નો પૂછી ડૉક્ટરને પણ કટાણે આપે છે.

શરીર માટે એને જાય પણ અદરખાનેથી બહુ હોય છે એ ઉપર ઉપરથી બેદરકારી બતાવે છે, પણ સાથે જાણે છે કે એ કાચની કાચા છે, એને જાગી જતા વાર લાગતી નથી માત્ર એ એક જ વાત બૂલી જાય છે કે ‘કાચની કાચા રે છેવટ છારની.’ શરીર માટે આમાની કેટલીક વાતો અનિત્ય, એકત્વ અને અન્યત્વ ભાવનામાં આવી ગઈ છે એટલે હાલ વધારે

વિચારણા છેવટના ઉપસંહાર પર રાખી એ શરીર પોતે કેવું છે તે પર વિચાર કરીએ. એ શરીરમા શું ભરેલું છે ? એ સારા પદાર્થોને પણ કેવું ખરાબ રૂપાન્તર કરી આપે છે અને એની ગમે તેટલી શુશ્રૂષા કરવામા આવે તો પણ એની નૈસર્ગિક અપવિત્રતા જઈ શકતી નથી એ મુદ્દા પર ખાસ ધ્યાન ખેંચવાનું છે આ વિચારણા કરતાં શરીરમાં કંઈ કંઈ વસ્તુઓ છે તે વિચારી જવું એમાં ખાસ કરીને માસ, લોહી, હાડકાં, મેદ, વીર્ય, ચામડી આદિ ભરેલાં છે એને નળ, વાળ ઊગે છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી, અને એમાં એવી વસ્તુઓ ભરેલી છે કે જે ઉપર મહેલી ચામડી કાઢી નાખી હોય અથવા અંદરની કાથળીમાં ભરેલી ચીજોનું બહાર પ્રદર્શન કર્યું હોય તો આ પ્રાણી તેની સામું જુએ નહિ; એટલું જ નહિ પણ એ પ્રત્યેક ચીજ જોઈ એને સૂગ ચઢે, ઊલટી આવે અને એ મુખમાંથી ચૂંકે. આવી ધૃણા ઉપજાવે તેવી ચીજો શરીરમા ભરેલી છે.

આ ભાવના શરીરને એના ખરા આકારમાં જતાવનાર-રજૂ કરનાર છે. તેમાં ન ગમે તેવી વાતો પણ આવશે, પણ વસ્તુસ્થિતિ જતાવવાની હોય ત્યાં સંકોચ કર્યો પાલવે નહિ શરીરને જ્યાં સુધી માથા આકારમાં સમજવામાં ન આવે ત્યાં સુધી એને પંખાજવામા પ્રાણી પાછો પડે તેમ નથી, તેથી એને ખરા સ્વરૂપે ચિતરવાનો ખાસ આવશ્યકતા છે.

આ ભાવના ખીણ સર્વ ભાવનાથી જુદી પડી જાય છે. એ દેહાશ્રિત છે અને દેહને ચિતરનાર છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. આત્માને અનિત્યતા જતાવતાં કે એકત્વ અગર અન્યત્વ ભાવ જતાવતાં જે વિચાર થાય તેમાં અધિકારી આત્મા છે

જને આ જાણનામા અધિકારી દેહ છે એ વાત ખાસ લક્ષ્યમા રાખવી હવે આપણે અંચકર્તા સાથે યાત્રીએ.

એક માટીનો ઘડો હોય, તેમા દારૂ ભર્યો હોય, તે મહામા નાના-મોટા ઠણા હોય અને એમાથી દારૂ આમળ-પાદળ વગેરે કરતો હોય. આવા ઘડાની કલ્પના કરો. હવે એ ઘડાને શુદ્ધ કરવો હોય—સાફ કરવો હોય તો કેમ થાય ? એને બહાર માટી લગાડવામા આવે પણ માટીના ઘડામાં તો નાના મોટા છિદ્રો પાર વમરના હોય છે. આખો ઘડો જ છિદ્રવાળો (porous) હોય છે એને બહાર માટી લગાડવામા આવે અને અંદરનો ભાગ શુદ્ધ જ માલગથી સાફ કરવામા આવે તો પણ દારૂનો ઘડો સાફ થાય ખરો ?

એવી જ રીતે આ શરીરમા અતિ બીભત્સ દારૂ, વિષ, મૂત્ર અને લોહી ભરેલા છે તેને અંધે તેટલો પ્રયત્ન કરવામા આવે તો પણ તે શુદ્ધ થઈ શકે નહિ. એને સાફ કરવા માટે બહારથી અંધે તેટલા પદાર્થો લગાડવામા આવે અથવા અંદરથી સાફ કરવા શેષ લેવામા આવે તો પણ એ એવા-એવા પદાર્થોથી ભરેલ છે કે દારૂના ઘડાની પેઠે એને સાફ કરવાના—એને પવિત્ર બનાવવાના સર્વ પ્રયત્ન તથા નકામા નીવડે છે. શરીરની અંદર કેટલાક પદાર્થો તો એવા ભરેલા છે કે જે બહાર નીકળી શકે તેમ પણ નથી. દારૂના ઘડામાંનો દારૂ તો હદાજ દેહી રૂપ શકાય, પણ હાડકા કે લોહી, ચરબી કે નસો શરૂ રૂર કરી શકાય તેમ પણ નથી. આથી એ શરીરને પવિત્ર કરવાનું કાર્ય વધારે મુશ્કેલ બને છે. દારૂનો ઘડો સાફ થઈ શકતો નથી, પવિત્ર બનાવી શકાતો નથી, તો પછી આ

શરીરની અંદર તો મુંઘવી કે જોવી ન ગમે તેવી વસ્તુઓ ભરેલી છે તેને કઈ રીતે શુચિ (પવિત્ર) બનાવી શકાય ?

શરીરમાં કઈ કઈ ધાતુઓ ભરેલી છે તેનો પૃથ્થ વિચાર કરવાથી એને પાવત્ર બનાવવાના કાર્યની અશક્યતા ધ્યાન પર આવશે. મુંઘડની ગટરો સાફ કઈ રીતે થઈ શકે ? અને સાફ કરવા માટે ત્યાં તો ખીજો કચરો પડતો જતો હોય ત્યાં સાફ થવાનો સવાલ ક્યાંથી આવે ? અને કચરામાંનો અમુક ભાગ ત્યાં જ કાઢી શકાય તેવું ન જ હોય ત્યારે ના પછી સાફ કરવાનો પ્રયત્ન બારે અગવડમાં આવે છે. તાત્પર્ય એ છે કે શારીરિક દૃષ્ટિએ આ શરીર શુદ્ધ થઈ શકે તેવું નથી.

(સ્વ. ૨) ઉપર પ્રમાણે હકીકત હોવા છતાં આ પ્રાણી પોતાના શરીર સાથે કેવાં એવાં કાંદે છે તે ખરેખર જોવા જેવું છે. આ પ્રાણી વારંવાર નાય છે, ચોખખા પાણીથી વળી ફરી વાર નાય છે દિવસમાં એક વાર અથવા એકથી વધારે વખત સ્નાન કરે છે અને સ્નાન કરવા પવિત્ર પાણી-મીઠું જળ વાપરે છે. ખારું પાણી કે ગંદું પાણી એ શરીરને સાફ કરવામાં વાપરતો નથી. એને શરીરને સાફ કરવા માટે જૂન તજવીજ રાખવી પડે છે. વળી સ્નાન કરે ત્યારે નવયુગનો હોય તો સાબુ વાપરે છે, પુરાણકાળમાં ખારો-ભૂતડો વાપરતા હતા. કોઈ વખતે એ માથાના બાલ સાફ કરવા કંઠોડી વાપરે છે, શરીરે ખીડી ચોળી નાય છે, કોઈ વખત કેસુડાના જળથી નાય છે. આવી રીતે નાવાના અનેક પ્રકારના પ્રયોગ કરીને શરીરને સાફ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, છતાં એ આખો વખત તેના મનમાં ખાતરી હોય છે કે આ શરીર મળથી ભરેલું છે.

મગ શબ્દમા ખાસ કરીને વિદ્યા અને ઉપચારથી મૂત્ર વિગેરે અનેક અપવિત્ર પદાર્થોના સમાવેશ થાય છે શરીરમા પત્તીનો (પ્રસેદ) એટલો થાય છે કે ઉનાળાના દિવસોમા ન્હાયા પછી, બે ઘડી પછી, ન્હાયા ન ન્હાયા જેવું જ થઈ રહે છે

જગી શરીરે જ્ઞાન કરીને પછી તેના ઉપર ચઢન લગાડવામા આવે છે અગાઉ શરીર ઉપર ચઢન લગાડવાનો વિવાજ દ્વયે એમ જણાય છે કાલ તો ન્હાયા પછી બાલ સાફ કરવા માધામા તેલ નાખવાનો વિવાજ જાણીતો છે જગી તે પહેલાં દુવાવગી શરીરને પૂજા ધસવામા આવે છે એટલે ઉપગ્રે કચરો નીકળી જાય અને લાગેલ પાણી સાફ થઈ જાય એ એમા અપેક્ષા હોય છે

બાકી રીતે ન્હાઈ, ધોઈ, સાફ થઈ, શરીર પર દેશાચાર પ્રમાણે અથવા બ્રાહ્મગત પદ્ધતિ પ્રમાણે ઉપચાર દ્વયે લગાડવામા આવે છે અને પછી આ બધો, બોળો પ્રાણી એમ માને છે કે આપણો મેલ ફર થઈ ગયો અને પછી એને શરીર તરફ પ્રેમ થાય છે પછી એ પોતાનું મુખદુ કાચમા જુએ છે અને કાચમા જોતી વખતે એ અન્ય કોઈ એને જોતું નથી એમ એની ખાતરી હોય તો તે મુખડા સાથે એના મોઢા કાઢે છે કે જરૂર દસવું આવે તમે તેવો કાલો માણસ કાચમા મોડું જુએ અને કાંઈ જાગા ન કરે એ જનવું મુરદેહ છે એ દબ જદાર કાઢશે, બધા વડાવશે અને કૈંક નખરા કરશે આ સર્વ ખાલી જામ છે, ખોટો ઉન્માદ છે, મૂડાના ખાલી પ્રદર્શન છે, મરકરી કરવા યોગ્ય જાગવિદ્યા છે

જ્યાં જ્યાં મહોદ્ધાનો કચરો નખાય તે જ્યાંને 'ઉત્ત'

રો' કહે છે. એ ઉકરો અધ્યાસ કરવા જેવી ચીજ છે. એમાં ટોપલા ભરીને કચરો પડ્યો જ બાક છે અને કચરો વિધવિધ વસ્તુઓનો બનેલો હોય છે. કોઈ એ ઉકરડાને સાફ કરવા માગે તો તેને ધોવાથી તે સાફ થતો નથી. એને તો હાલત સાબુએ ધુવે તો પણ ઉકરડો તે ઉકરડો જ રહેવાનો છે. એને સાફ કરતા બાકો તો વધારે કચરો જ નીકળે ઉકરડો ધોવાથી કે એના ઉપર મુગંધી દ્રવ્ય નાખવાથી એ કદી સાફ થઈ શકતો નથી. ઉકરડાને પવિત્ર કરવાનો રસ્તો પાણીથી સાફ કરવાનો નથી કે એના ઉપર મુગંધી દ્રવ્ય નાખવાનો નથી. એ જ રીતે શરીરને ગમે તેટલી વાર સાફ કર્યામાં આવે કે એના ઉપર ગમે તેટલા મુગંધી દ્રવ્યો લગાડવામાં આવે, એને ચંદનથી લેપવામાં આવે કે એને ગરાસ લગાડવામાં આવે, પણ કોલસાને લગાડેલ સાબુની જેમ એ સર્વ નિષ્ફળ પ્રયાસ છે. એ પ્રયાસમાં કાર્યસિદ્ધિ અશક્ય છે. એનામાં અદર અને બહાર એટલો મજા ભરેલો છે કે એને સાફ કરવાની તજવીજ અજ્ઞાનતામૂળક છે અને એના તરફ પ્રીતિ કરનારને 'મૂઠ'ની સંજ્ઞા મળે છે.

(ગ ૩.) 'લસણ' નામનું એક કંદ આવે છે. તેનામાં એટલી દુર્ગંધી હોય છે કે એ બાધા પડી કલાકો સુધી એની વાસ ધ્વાસદ્વારા પણ બહાર પડે છે. એ ખાનાર બહેરમાં-સભ્યસમાજમાં કલાકો સુધી લગી શકતો નથી. આવા લસણને કપૂર સાથે રાખવામાં આવે કે એને ગરાસમાં રાખવામાં આવે કે તેના પર કસ્તૂરી લગાડવામાં આવે પણ એની વાસ જતી નથી અને એ કસ્તૂરી, કપૂર, ગરાસ કે એવા ખીલ્ત કોઈ પણ મુગંધી પદાર્થની વાસ લેતું નથી. સાધારણ વસ્તુ આવા

તીવ્ર મુગધી પદાર્થની વાસ બહુ હરે છે, પણ લગ્ન તે
હરી મુગધીથી વ્યાપ્ત થતું જ નથી. એ ણીજી અનેક પદાર્થને
જગાડે ખડુ પણ પોતાની તીવ્ર દુર્ગંધ હરી છોડતું નથી અને
બીજા તીવ્ર મુગધી દ્રવ્યની વાસ લેતું નથી આ એક વાત યર્ષ

ખજા-શુભ્રા માણસ ઉપર ગમે તેટલો ઉપકાર કરવામાં
આવે, પણ તે સુજનતાને ધારણ કરતો નથી. જણા માણીએ
એટલા કિતરી ગયેલા હોય છે કે એને ગમે તેટલો લાભ કરે,
એની મુશ્કેલીમાં એને મદદ કરે, એને ખાવા-પીવાની સગ-
વક કરી આપે કે એને ધર્મે વળગાડી આપે, પણ એ પોતાનું
પોત પ્રકાશ્યા વગર રહેતા નથી. એવતરનું જાન કર્યું હોય,
આબરૂ જતી જથ્થાવી હોય અને પૈસાની મદદ કરી હોય, છતાં
એ સર્વ બૂલી જઈ અણીને વળતે ઉપકાર કરનાર ઉપર જ
એ નૈસર્ગિક ખજા પુરુષ આઘાત (અપકાર) જ કરે છે. ધવળએકને
રાજકુળથી ઉતારનાર, ફાલુચેરીના શુન્દામાંથી બચાવનાર અને
એના અટકેલા વહાણ તરાવી આપનાર મીયાળનો અતે એણે
એવ લેવા પણ પ્રયત્ન કર્યો. અન્યની લાગવગથી અમલના મ્યાન
પ્રાપ્ત કરનાર ઉપરી અધિકારી ઉપકાર કરનારને કેવા બદલા
આપે છે તેના ફાળલા જાણવું નથી. જે માણી સ્વભાવથી હલકો
હોય છે તેના પર આજો જન્મ ઉપકાર કરવામાં આવે તો પણ તે
સૌજન્ય બતાવતો નથી. પોતાને મદદ કરી બચાવનાર સંસ્થાને
વિસરી જનાર અને તેની અણબટતી ટીકા કરનાર અનેક ફાળલા
મેળવૂં છે. મતલબ એ છે કે જેમ સંજ્ઞન પોતાનો સ્વભાવ
છોડતો નથી તેમ દુર્જન પણ પોતાનો સ્વભાવ છોડતો નથી.

એવી જ રીતે આ શરીર ઉપર ગમે તેટલા ઉપકાર કર-

વામાં આવે તો પણ તે પોતાની સ્વાભાવિક દુર્ગંધતા છાડે તેમ નથી. એને ગમે તેટલા મુર્ગંધી દ્રવ્યોથી મુર્ગંધિત કરવામાં આવે, એને ઘરેણાં અને ઝવેરાતથી શોભાવવામાં આવે કે એને ન ખાવા યોગ્ય પદાર્થો ખાઈને અથવા ઘૂતાદિ પદાર્થોનો ઉપયોગ કરીને પુષ્ટ કરવામાં આવે તો પણ એનામાં સ્વાભાવિક દુર્ગંધી એટલી બધી ભરી છે કે એ સર્વ વિલેપનો, અલંકારો અને પૌષ્ટિક પદાર્થોની દરકાર ન કરતાં એ તો દુર્ગંધી જ રહે છે, પોતાની દુર્ગંધ કદી તજતું નથી.

શરીરની પુષ્ટિ માટે માણસો કેવા કેવા પદાર્થો ખાય છે અને કેટલી જાતના પ્રયત્નો કરે છે ! વસતમાલતી, અમ્બક, લોહ આદિનો વાત તો અન્ય સ્થાને કરી છે, પણ ન ખાવા યોગ્ય દવાઓ પણ શરીરપુષ્ટિ માટે અનેક મનુષ્યો લે છે. તે વળતે શરીરની આખર સ્થિતિ જરા પણ ધ્યાનમાં રહેતી નથી. એ ઉપરાંત એને શરીરપુષ્ટિ માટે નિરંતર ચિંતા રહ્યા કરે છે અને છતાં શરીરની વફતા તો એ દરરોજ અનુભવે છે.

આવી જાતનું શરીર છે ! એમાં વાયુઓ પણ એવા પ્રકારના ભરેલા છે કે એને ઓડકાર આવશે તો તેમાં પણ ખરાબ ગંધ આવશે અને અપાન વાયુ નીકળશે તો તેમાં તો દુર્ગંધ આવશે જ અને પરમેવો પણ ગંધવાળો થશે એની આંખમાંથી ચીપડાં (પીઆં) નીકળશે તો તે પણ દુર્ગંધી જ હશે. નાકનો શ્લેષ્મ પણ દુર્ગંધી અને એના મળ-મૂત્ર સર્વ દુર્ગંધી નીકળશે આવી રીતે સ્વાભાવિક દુર્ગંધી એનામાં એટલી બધી ભરેલી છે કે એના પર ગમે તેટલા સંસ્કાર કરવામાં આવે પણ તે પોતાની દુર્ગંધ છાડે તેમ નથી; કારણ કે એ દુર્ગંધ

સ્વાભાવિક છે અને જેમ લસણ મુગપી થતું નથી કે દુર્ગંધ
હદી સંસ્પર્શન થતો નથી તેવી એની સ્થિતિ છે

(ઘ ધ) જે વસ્તુ છ આને શેર મળતી હોય અને મીઠાઈ
વેચનારની દુકાન શેરભાવતી હોય તેને ઘેર લાવી ખાધા પછી
તેનો કિંમત શી થાય ? એના શેરના કોઈ છ આના તો ન જ
આપે, પણ એને દૂર ફેંકાવવાના પણ કામ આપવા પડે. હરેક
મુનિષિપાલિટી હલાલખોર કરે છે તે સાચા પદાર્થોને ખરાબ
કર્થાનો બદલો જ છે અને તે તેનો કિંમત છે

આ શરીર એવું છે કે એના સ્પર્શમા ગમે તેવી પવિત્ર
વસ્તુ આવે તે થોડા કલાકમા અપાવત્ર બની જાય છે બત્રાંશ
શાક અને તેત્રીશ જોજન મળે, પણ તે પેટમા ગમા પછી છ બને
છે ? દૂધપાક કે ઢોકળા કે જેને જે ગમે તેવી ચીજ ખાવ
નેની આર-છ કલાક પછી શી દશા થાય છે ? જે સર્વ વસ્તુઓ
અદર્શનીય, અસ્પર્શનીય અને અનિચ્છનીય બને છે

એનું કારણ એ છે કે આ શરીર અમેશ્વયોનિ છે યોનિ
એટલે ઉત્પત્તિ સ્થાન. અમેશ્વ એટલે અપવિત્ર. એ શરીર અપ-
વિત્ર વસ્તુઓનું ઉત્પત્તિસ્થાન છે અને એનું આશુ વત્ર
એવી જ રીત બોઠવાયેલું છે કે જે ગમે તેવી પવિત્ર તેમ જ મુદ્દર
વસ્તુ હોય તેને પણ અપવિત્ર બનાવી દે. જેમ કાપડ બનાવ-
વાના સામાકામમાથી કાપડ બને તેમ અપવિત્ર વસ્તુ ઉત્પત્ત
કરનાર સામાકામમાથી અપવિત્ર વસ્તુઓ જ બનીને નીકળે.
એમા તમે દૂધ ભરો, ઘી ભરો, સાકર્યાં એને ગળ્યું કરો,
પણ એ અમેશ્વયોનિ છે, એટલે એ અશ્વ વસ્તુઓ પણ અતિ
અપવિત્ર થઈ એમાથી એવી જાતની ધમ્પને બહાર પડશે કે

એના સામું જોવું પણ નહિ ગમે. એના સ્પર્શ માત્રથી સરસ વસ્તુ કેવી વિરૂપ થઈ જાય છે તેનું દષ્ટાંત દૂધ પૂરું પાડે છે દૂધને પીધા પછી તુરત જ વમન થાય તો તે વળતે જે દૂધ બહાર નીકળશે તે ફેદા ફેદાવાળું અને સ્પર્શને નાલાયક બની ગયેલું હશે દૂધ જેવા સુંદર પદાર્થને એક ક્ષણ વાર શરીરનો સંબંધ થાય ત્યાં એ કેવું બની જાય છે ? તે ખાસ વિચારવા જેવું છે

આવા શરીરને માટે ‘શૌચ’ નો સંકલ્પ કરવો એ મૂઢતા છે. એને નહવરાવવાથી કે એના પર મુગંધી દ્રવ્યો લગાડવાથી એ પવિત્ર થઈ જાય છે એમ માનવું એ તો સરિયામ અજ્ઞાન છે. એને ગમે તેટલું નહવરાવો અને ગમે તેટલી વાર એને પખાળો પણ એ તો ગટર સાફ થાય તો તે સાફ થઈ શકે જ્યાં આખું વાતાવરણ જ અપવિત્ર હોય ત્યાં પવિત્રતાનો દાવો કરવો એ તો મહામોહ સિવાય બીજાનું કાર્ય ન હોય !

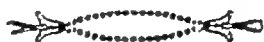
શૌચવાદ કોઈ મતવાળાને માન્ય પણ હોય છે એ અન્ય સાધ્યની અપેક્ષા વગર બને તેટલી વખત નહાવામાં-સ્નાન કરવામાં જ પુણ્ય માને છે. આ અજ્ઞાન છે. કોઈ વિશિષ્ટ હેતુને અવલંબીને સ્નાન કરવાની બાબત જુદી છે, પણ માત્ર નહાવાથી શૌચ ધર્મ પળાય છે એ અજ્ઞતા છે. આંતરશૌચનો આખો પ્રશ્ન તદ્દન જુદા જ પ્રકારનો છે. એનો સમાવેશ દશ યતિ-ધર્મમાં છે. તેને અત્ર સ્થાન નથી. અત્ર તો બાહ્ય સ્થૂળ શૌચના પ્રશ્નનો આપણે વિચાર કરીએ છીએ એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. કેટલીક વાર ઇદ્રિયોની તૃપ્તિ માટે અને વિકારોની શાંતિ માટે આવા ખ્યાલો થાય છે તે મોહ-અજ્ઞાનજન્ય હોઈ નિર્વર્થક છે અને અંતે આત્માનો અધઃપાત કરાવનાર છે

(૪૫) ઉપર જણાવેલી વાત અમલને જોટલુ મનમાં બરાબર વિચારી લેવું કે શૌચવાદ-સ્થૂળ શારીરિક પાવિત્ર્યનો ઉપદેશ યથાર્થ નથી. જે શરીર સ્થૂળ નજરે કદી પવિત્ર થઈ શકતું નથી તેને પવિત્ર કરવાના ઉપદેશદ્વારા જોને વગર સાધ્યે ધાર્મિક સ્વરૂપ આપવાની માન્યતા કરાવવી જો અજ્ઞાન છે અને મોહજન્ય અવિવેક છે.

આ જગતમાં જો કોઈ યીજ પવિત્ર હોય તો તે ધર્મ છે. જો આત્મધર્મ છે. આત્મસન્મુખતા જો કર્તવ્ય છે, કારણ કે જો સર્વ મળને શોધનાર છે. આ શરીરમાં અતર્ગત રાગ-દ્વેષ લેવા મહામોહો પેચી થયા છે. જો આત્માને અનેક પ્રકારે દૂષિત કરનારા છે અને ધર્મ જોને શોધી શોધી-વીણી વીણી છૂટા પાડે છે અને જોને જોના ખરા આકારમાં સ્પષ્ટ રીતે બતાવી આપે છે અનેક પ્રકારના દોષોને શોધનાર-અતરથી શૌચ કરી આપનાર તો ધર્મ જ છે. જ્ઞાન કરવાથી કાંઈ શૌચ (પવિત્ર) થવાય તેમ નથી.

તેટલા માટે જો તારે અહરથી પવિત્ર થવું હોય તો મળતું શોધન કરનારા ધર્મને તારા મનમાં ધારણ કર, તારા હૃદયમાં જોને સ્થાન આપ, તારામાં જે મળે અહર બુદ્ધી જઈ તને હેરાન કરે છે તેને શોધી તે તને સાફ કરી આપશે. ગમે તેટલી વાર જ્ઞાન કરીશ જોયો તો જાણ મળ પણ જનાર નથી, પણ જો તારે તારા અતરનો મળ કાઢવો હોય તો ધર્મને હૃદયમાં ઠેરી દે, અને અહર ચોટાડી દે અને જોના ઉપર આધાર રાખ તે તારૂં કર્મમાલિન્ય કાપી નાખશે અને તને મળ વગરનો કરશે. જો જગતમાં મહાપવિત્ર છે અને અહ

રના દોષોને શોધનાર છે, બાકી શૌચવાદ જેવા ભુલાવો ખવ-
રાવનારા ઉન્માદમાં પડી નકામો હેરાન થવાનું છોડી દે. અંતે
એ ધર્મ તને ટેકો આપશે. એનું સ્વરૂપ દશમી લાવનામાં
વિચારવાનું છે તેથી અત્ર ધર્મપરત્વે નામનિર્દેશથી જ સંતોષ
ધરીએ. એ અજળ વિભૂતિ છે.

અશુચિભાવના

: :

અપદ્ધપરિચય—

૧. બહુ સંશ્લેષમાં ગેયની ભાવના કરી જઈએ, એ અપદ્ધ
બહુ સુંદર ભાવથી ભરેલું છે. આ શરીરને અતિ મલિન
તરીકે ચિંતવ. એને મલિન ગણવાના કારણો છે તેમાંનાં
દેટલાંક નીચે પ્રમાણે છે.

- (૧) એ મળમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.
- (૨) એ ચારે તરફ રહેલા મળમાં ઉછરે છે.
- (૩) એનામાં મળમૂત્ર ભરેલાં છે.
- (૪) એના સર્વ ભાગો અતિ દુર્ગંધા ઉત્પન્ન કરાવનાર છે.
- (૫) એ પવિત્ર પદાર્થોને અપવિત્ર કરનાર છે.
- (૬) એના સંસર્ગ માત્રથી સુંદર પદાર્થો ફેંકવા યોગ્ય થાય છે
- (૭) એની દોષ પણ પ્રકારે શુદ્ધિ થવી શક્ય નથી.
- (૮) એમાંથી અનેક સ્થાનકેથી અપવિત્ર પદાર્થો વહ્યા કરે છે.
- (૯) એના ઉપરની ચામડી ઉતારી હોય તો અંદરનો ભાગ
ખીસત્સ દેખાય છે.

વગેરે કારણો, જેનું વિવેચન આ ભાવનામાં થયું છે અને
થશે તે ખ્યાલમાં રાખી, એને મલિન—અતિ મલિન તરીકે વિચાર

અને છતાં તેનો કાઈ લાભ લેવો હોય તો વારુ મનરૂપ કમળ ઉઘાડ અને તેની અંદર છિડા છિતરીને જો. તું ઉપર ઉપરનો વિચાર છોડી રહીને અંદર જિનર, તને ઘણું આશ્વાસન મળશે.

અ તારા શરીરને ગ્રેરનાર, મનકમળને વિકસાવનાર અંદર એક મહાપવિત્ર વિભૂતિ ભેટી છે એ કેવી છે તેનો ખ્યાલ કર. એ પવિત્ર છે, એ પવિત્ર છે, એ એક છે, એ મહાતેજોમય છે અને એ આનંદવિવેક છે એ તું પોતે જ છે, પણ તું એવી મહાક્રમ પડી ગયેલ છે કે તારા પોતાના સ્વરૂપને તું ભૂલી ગયેલ છે જો તે આ પ્રકારે છે —

વારુ અવશાત્મસ્વરૂપ પ્રકારે ત્યારે તું મહાપવિત્ર છે તારામાં પરમાત્મક્રમ પ્રાપ્ત કરવાની સત્તા છે માત્ર તારી પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરવાથી તે પ્રાપ્ત છે, પરંતુ તું ખરેખર શુદ્ધ-નિર્મળ છે, મહાપવિત્ર છે અને તારામાં અનંત જ્ઞાન ભરેલું છે અનંત જ્ઞાનથી તું સર્વ પદાર્થને જોઈ શકે તેટલી તારામાં શક્તિ છે એ હૃદયે તું સર્વવ્યાપી છે અને તેથી કરીને તું વિશુ ॥ વિશુ એટલે સર્વવ્યાપી, જ્ઞાનહૃદયે તું ખરેખર વિશુ છે જ્ઞાન સર્વ જ્ઞેય વસ્તુને જાણી શકે છે અને તેથી તું સર્વજ્ઞ જ્ઞાનની નજરે છે. તું પોતે એક છે તારું વ્યક્તિત્વ જરાબંધ નથી છે તારા અસખ્ય પ્રદેશો છે તેને એક તરીકે બતાવનાર છે સાચક તરીકે તારા સર્વ અસખ્ય પ્રદેશમાં તું ફરી જાયેલ (પરિણત) છે તારું વ્યક્તિત્વ સર્વકા સિદ્ધ છે

જો સર્વ વસ્તુનું તારે અવર દર્શન થાય છે તારે માટે

તે શક્ય છે તેથી તું મહાતેજોમય છે. એ કેવળદર્શન મહા-
પ્રકાશમય છે, તેજસ્વી છે, ઉજ્જ્વળ છે અને તને ભેદ-
જ્ઞાન શક્ય છે. તારામાં અત્યારે પણ તારું શું છે અને પર
શું છે ? તે વિચારવાની શક્તિ છે એ વિવેક જ્યાં જાગે ત્યાં
ખરો રસ્તો પ્રાયઃ હાથ લાગી જાય છે. વર્તન પહેલાં વિવેક
થાય ત્યારે વર્તનમાં આનંદ આવે છે. આથી તું જાગૃતવિવેક છે.

આવાં આવાં અનેક રત્નો તારામાં ભરેલાં છે અને તું
તેથી તન્મય છે. તું તારા શરીરનો વિચાર કરે છે, પણ તે તો
મળથી ભરેલું છે અને મહાપ્રયત્ને પણ શુદ્ધ ધર્મ શકે તેવું
નથી. તું તેટલા માટે તારો પોતાનો જ વિચાર કર અને તું કેવો છે
તેની ચિંતવના કર. જે અંતે પોતાનું નથી, મહાદગાખાજ છે
અને હોય ત્યાં સુધી જે અનેક નકામી ઉપાધિઓ ઊભી કરે
છે તેનો વિચાર તું છોડી દે અને તારો વિચાર કર, તારો
પોતાનો વિચાર કર.

તું શરીરનો મોહ છોડી શકતો ન હોય તો તું નીચેની
હુકીકત વિચાર અને તેટલું છતાં પણ તને શરીર પર મોહ
ધાય તો તું જાણ; પણ જો તું જરા પણ વિવેકપૂર્વક વિચાર
કરીશ તો ખીજું પરિણામ નહિ આવે. તારા શરીર સંબંધમાં
નીચે પ્રમાણે વિચારો છે તે તપાસી જો, જરાજર ઊંઠો
ઊતરજો અને પછી નિર્ણય કરજો.

૨. પ્રથમ તું તપાસ કરીને જોઈશ તો સમજાશે કે શરીરની
ઉત્પત્તિ જ એવી રીતે થાય છે કે એમાંથી તું કાંઈ સારી આશા
રાખ એ સર્વથા ફેાકટ જ છે પુરુષનું વીર્ય અને સ્ત્રીનું રુધિર એ
જન્મે ભેગાં થાય ત્યાં એ શરીરની ઉત્પત્તિ થાય છે. પછી એ

સ્થાનમા-માતાના પેટમા શુ ભરેલુ હોય છે તે હુ જો જોના ઉત્પત્તિસ્થાનની જાણુમા મૂત્રાશય, આગડ, માસ, મેદ, વિદા, ડાઠકા વગેરે ભરેલા હોય છે આવુ જોતુ ઉત્પત્તિસ્થાન છે અને ત્યાં જો લગભગ નવ માસ પર્યંત રહે છે જોની આસ પાસ મળ હોય છે અને જો મળથી વિદ્યમેલ હોય છે વળી જો શરીર પોતે મળ અને કચરાનો જ પિંડ છે શરીરમા મળનો તો પાગ નથી જોમા મૂત્ર, વિદા, સ્ત્રોમ, કદ, પિત્ત, પત્રીનો આદિ ભરેલા છે જોટલે જો મળનો તો જાડો છે તેમ જ કચરાનો પણ જાડો છે, કારણ કે જો ખરાબ પુદ્ગલોનો સમૂહ છે જોમા જો સિવાય બીજુ કાંઈ પણ નથી

જોવા ઉત્પત્તિસ્થાનવાળા અને જોવા મળ-કચરાથી ભરેલા શરીરમા તે સારી વાત શી હોય? તેમાથી હુ કંઈ વસ્તુની અપેક્ષા રાખે છે? જોવા જોવા મૂળ તેવી તમાથી ઉત્પત્તિ થાય છે આકઠો વાળીને આજાની ઉત્પત્તિની આશા રાખવી જો કેવળ મૂઠવા છે વીર્ષ અને શુક્રમા વિવર્ન થાય, તેમાથી જે શરીર ઉપજે જોમા પ્રેમ ઉત્પન્ન કરે જોવી શી સ્ત્રી હોય? અને કેમ હોઈ શકે?

જોને મને તેટલુ હાકવામા આવે, જોના ઉપર મને તેવુ લૂચાઈ કે ધરેલુ પહેરાવવામા આવે પણ જોમાથી અતિ બીભત્સ વસ્તુ વારવાર અર્થા કરે છે કપાળ ઉપર હામણી જાંબી હોય કે હાથ બગડીજોથી, નીંદ્રીજોથી, અવેરાતથી ભરી દીધા હોય અને મગામા નવસર મોલી પી કે લીલમની માળા પહેરી હોય અને ઉાર મૂસ્મવાન વગેરે પહેર્યા હોય તો પણ સૂચવી કે જોવી ન મને તેવી વસ્તુઓ તે શરીરમાથી અગ્યા જ કરે છે હવે આવાને માટે તે હાખતો પણ શો આપવો?

તું જો ! કોઈ કૂવા કચરાના હોય છે. દેશમાં એને ખાળ-કૂવા કહે છે. એમાં મળ અને મૂત્ર એકઠાં થાય છે. એ કૂવાને સારો કોણુ માને ? જેની વાત કરતાં લવા ચઢી આવે અને નજીક જતાં નાક આડો ડૂમાલ રાખવો પડે તેને સારો કોણુ ગણે ? એની વાત પણ કોણુ વિચારે ? અને એના સંબંધમાં માનપૂર્વક વિચાર તો કોણુ જ કરે ?

આવો દેહ છે ! જેને માટે પ્રાણી ટૂંક ટૂંક કરી નાખે છે તે દેહ આવો છે, તેનાં મૂળ આવાં છે અને તેનાં પરિણામ આવાં છે. માત્ર એ ખાળત તરફ આંખમીંચામણાં કરીને એ વાતને રાજીટાળી નાખવામાં આવે તો તો કાંઈ કહેવા જેવું નથી; બાકી એમાં એક પણ લલી વાત હોય એમ જણાતું નથી

૩. પોતાની પાસે આવનારા પદાર્થોને શરીર કેવા ખતાવી દે છે તેનો એક દાખલો જુઓ. પોતાનું મુખ સુંદર લાગે અને અંદરનો પવન સુગંધી જણાય તેટલા માટે પ્રાણી પાન (તાંબૂલ) ખાય છે પાનના બીડામાં તે એલચી, લવિંગ, ખરાસ વિગેરે અનેક સુગંધી પદાર્થો નાખે છે અને પછી તે પાનને કાથા-ચૂના સાથે ખાય છે. આવા માણસની પાસે નીકળે તો તેના મુખમાંથી સુગંધી નીકળતી જણાશે, પણ સવાલ એ છે કે એ સુગંધી કેટલો વખત ટકશે ? પાન ચવાઈ રહ્યું અને એક-બે પિચકારી મારી કે પાછું એ લગવાન એના એ. આ સ્થિતિ શું બતાવે છે ? વાત એ છે કે મુખ પોતે અસુગંધી છે. અંદર જ્યારે પવન જાય છે ત્યારે તો તે શુદ્ધ હોય છે, પણ અંદરથી દુર્ગંધ (Carbon) નીકળે છે. બહાર નીકળતો પવન એ દુર્ગંધ લઈને નીકળે છે. અરે !

એની લાગ પણ જેવી હોય છે! કાંઈ એને (લાગને) અડી જાય કે એ કાંઈ વસ્તુને અડી જાય તો તે વસ્તુ અજઞાય છે અનુપ્ય બનના મુખી કાંઈનું બોટેલું પાછી ખીતો નથી, કાંઈએ શાએક અજ ખાતો નથી, કારણ કે લાગમા અનેક જાતિના પુગલો ભરેલ હોય છે અને તે એપથી રોગોને પણ મોકલી આપે છે એ લાગનો આકાર અને રંગ પણ સૂઝ લાવે તેવા હોય છે કાંઈએ એ અણાળું હોય તો તેની પાસે ઊંઘા રહેવું પણ રમે નહિ એવી લાગ દેવડો મુખી નીકળે છે

શરીરની આ સ્થિતિ છે! એક મુખની પાલ કરી ત્યાં આટલી કૃષ્ણ આવે છે તો એના પ્રત્યેક વિભાગની વાત કરવામાં આવે તો તો શુ શુ થાય? વાત એ છે કે તાબલવાળા મુખની મુઝખી પૂરી પાચ-પદર મિનિટ પણ ટકવી નથી અને અતે અમલ મિથિતિ આવી જાય છે બહારના ઉપચારથી કરેલ આદો દેખાવ તે કેટલો ટકે?

૪ બરી વાત એ છે કે શરીરમાં એ પવન જાય છે તે ત્યાં એવા પદાર્થોના સંગ્રહમાં આવે છે કે એ અમુકખી ધર્મ જાય છે, વિકારચળો ધર્મ જાય છે અને મુઝખી પદાર્થોને મુખમાં રાખીને એ દુર્ગંધને છુટાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે તે નિરર્થક થાય છે

જાના તો અનેક નિષ્કૃત પ્રયત્ન પ્રાણી વારંવાર કરે છે એ શરીરની અંદરની દુર્ગંધો છુટાવવા માટે કંઈ કંઈ પ્રયત્ન કરે છે એના ખોરાકમાં, એના સ્નાનમાં, એના પીણામાં, એના કપડાંમાં, એના ઘરેણામાં એ પ્રયત્ન વારંવાર દેખાય છે, પણ છતાં એ એક પણ પ્રયત્નમાં જાગ્રો વળગી રહ્યાં થતો નથી અને સફળ ન થતા છતાં એ નવા નવા પ્રયોગો કર્યા જ કરે છે

અત્યારે તમે કોઈ પણ ચિત્રવાળા છાપા વાંચ્યો તો તેમાં સૌંદર્યશાળી કેમ દેખાવું તેના અનેક પ્રયોગો જોશો. ત્યાં તમે જાહેર ખખરના થોકડા વાંચ્યો. જાલ કેમ સાફ રાખવા એને માટે સેકડો વાતો જોશો. મુખ પર લગાડવાના પદ્મ પાઉંડર, ક્રીમ ઓઈન્ટમેન્ટ રનો અને તેના ડાઘા દૂર કરવાની જાહેરાતોની હારની હાર જોશો અંદરનો કચરો દૂર કરવાની પદ્ધતિ અને પ્રયોગ પર ઉદ્દેશ કરવામાં આવે તો પૃષ્ઠો ભરાય તેમ છે આ સર્વ નિષ્ક્રમ પ્રયત્ન છે, અયોગ્યને વધારે પડતી અપાતી અગત્ય છે અને સમજણ વગરની બાળચેષ્ટા છે. આ નવયુગની વાત પ્રસંગોપાત થઈ ગઈ, પણ જે વખતે આ મૂળ પુસ્તક લખાયું ત્યારે પણ શરીરનો મળ દૂર કરવાના નિષ્ક્રમ પ્રયત્નો અનેક પ્રકારના થતા હતા યુગે યુગે પદ્ધતિ ફેરે છે, પણ મુદ્દો તો એકનો એક જ રહે છે.

આવા શરીરને તું વારંવાર ચાત્યા કરે છે અને એને સૂંધ્યા કરે છે ! તારી આવી ચેષ્ટાઓ જોઈને સમજી-વિચારક માણસો મનમાં હસે છે તેઓને એમ થાય છે કે આ માણસ આખો વખત શરીરને ઘસ્યા કરે છે અને પવિત્ર કે મુદ્દર બનાવવા મથે છે. એ તો કાંઈ ડહાપણની વાત ગણાય કે ?

અનેક વાર નહાવાથી શૌચધર્મ પળાય છે એ માન્યતામાં વિચાર કરવો ઘટે છે. જે શરીર અપવિત્ર વસ્તુથી જ ભરેલું છે તેને બાહ્યશૌચ કરવાનો પ્રયત્ન નિષ્ક્રમ છે. વિશિષ્ટ હેતુ-પૂર્વક સ્નાનાદિની વાતને અત્ર સ્થાન નથી, પણ માત્ર બાહ્ય-શુદ્ધિ(શૌચ)માં જ પર્યવસાન સમજનાર શરીરનો ધર્મ સમજે, એની અંદરની વસ્તુઓને વિચારે, એ વસ્તુઓની

અપવિત્રતા ખ્યાલમાં છે અને જો વસ્તુ દૂર હોવા જતાં શરીર જેવું કાર્ષ બાકી રહી શકે તેમ નથી જો વાત જો એક વાર લક્ષ્યમાં છે તો આ નકામા પ્રયત્નને બાબુજી મૂકી પોતાના પ્રયત્નો બીજા માર્ગે લગાડે. આ મહામુશ્કે મળેલ છવન મોઢિ છે, આશ્ચર્ય સધાવી શકનાર છે, એને બહારથી અપવિત્ર રાખવાના પ્રયાસમાં વેઠણી નાખવા જેવું જો નથી આ બાબત કપાલ સમજવા આ સર્વ હકીકત વિચારવા જેવી છે

૫. વળી જો બાબત ખાસ વિચારવા યોગ્ય છે પુરુષનાં નવ અંગોમાંથી આખો વખત શું નીકળે છે તે વિચારી જુઓ.—

- ૨ કાનમાંથી ક્યારેય, કેટલાકને પણ નીકળ્યા કરે છે
- ૨ આંખોમાંથી જેટલી વાર પટપટાવીએ તેટલી વાર પાણી, કાંઈવાર થીપડા અને અનેક મળ નીકળ્યા કરે છે
- ૨ નાકના ઢારમાંથી સ્વેદ (શેદ), મૂગા વિગેરે નીકળ્યા કરે છે, નાક નમીકે ત્યારે ખાસ સભાગ લેવી પડે છે
- ૧ મુખમાંથી લાગ નીકળે છે ઉપર તેનું વર્ણન થઈ ગયું છે દુર્નંધી પવન અને ઊલટી શાવ ત્યારે કાચુ અન્ન અને પિત્ત નીકળે છે
- ૧ પુરુષાદિહમાંથી પેશાબ જોનું વર્ણન કરવાનો જરૂર ન હોય.
- ૧ શ્રદ્ધામાંથી નિદ્રા વર્ણન અસક્ય અને જિનશુદ્ધી છે

આથી રીત પુરુષના સદરદુ નવ દાગોમાંથી અપવિત્ર પદાર્થો બહાર નીકળ્યા જ કરે છે અને તે કદી વિરામ પામના નથી એમાં અપવિરામ કે અર્ધવિરામ આવે, પણ પૂર્ણવિરામ કદી આવતું નથી. જો સર્વમાંથી જે પદાર્થો નીકળે છે તે સર્વ દુર્નંધી, ખરાબ વર્ણ, રસ અને અપર્યાવાળા જ હોય છે, બારે દટાળો આવે તેવા હોય છે અને દૂર નામી જવું પડે જોવા હોય છે

શ્રીશરીરમા ઉપનિષદ નવ કાનેગમી કોટકા જ ગમવા પડ્યાં નીકળે છે એ ઉપનિષદ શ્રીકોર્મને બે પત્રના ગાંઠે થોડાં છે એ વાત અજોગમી પણ અપવિત્ર પદાર્થો નીકળે છે.

આમાં નવ અને આઠ કારે અનુક્રમે મુખ્ય અને દરીનાં બેઠાં દોષ છે શરીરને તું જે પવિત્ર માનતો પોય, ધારતો પોય, કલ્યાણ દોષ તો અમારે તો એ તારા માન્યતા, પારદ્રા કે કલ્યાણ માટે માત્ર કોટકી જ હોવા પડે છે ને તારે વિચાર કરેજો 'નયો' છે, અમિત્ય છે અને વિચિત્ર છે. કોઈપણ નયો વિચાર જતાં તો અમારે વાંચા નથી, પણ અનુભવ માત્ર એની કોટકી છે તો જ સાચા માય તેમ છે તું કોઈ સમજી માનુસને ખુદ છે 'જે શરીરમાંથી આવેલા પવિત્ર નવ અથવા આઠ કારે નિર્જન પદાર્થો નીકળતા દોષ તેને નેચો હતી ' પવિત્ર ' ગણી શકે ? '

અમને જાણે છે કે આ તારે નયો વિચાર બૃહલદેવો છે, મોહનન્ય છે અને તેને કલ્યાણના છે જે શરીરની શરૂઆત કલ્યાણ આપ્યા કરતા દોષ અને જેમાં નયો કલ્યાણ પડ્યા કરતા દોષ તેને પવિત્ર કહેવા જેવી તારી આ વિચિત્રતા છે કદ, મધ, મૂત્રના મહારૂપ આ શરીરમાંથી એક પણ સાત ચીજ નીકળતો નથી. તેવા શરીરને તું પવિત્ર કહે તો પછી તારા એ નૃતન વિચારને વિચરી પ્રાણી ' દેવાના પ્રિય ' (મૂર્છા-મૂઢ)ના અભિપ્રાય તરીકે લેજો છે, માટે તારો જે વિચાર જણાય તે સમજો-વિચારીને જણાય. આવા ખોટા બુદ્ધા બિડાવાને તારી કિંમત કયાવ નહિ

૬. વળી તું વિચારીશ તો જણાશે કે તું ભોજન કરવા

૧. ત્યાં એ હાથ જુદાજુદા દોષ છે, તેથી ફરીને ગળેય છે.

માટે ઢેલવી તૈયારી કરે છે એક શાક જનાવણુ હોય તો તેમાં ધાણુ, છુરુ, મીઠુ, મરચા, તેલ આદિ અનેક પદાર્થો નાખે છે મીઠાઈ જનાવણી હોય તો મોટી ખટપટ કરી મૂકે છે સાકરની ચાટણી, પદાર્થોની વિપુલતા અને તૈયાર કરવાની તથા ઉપર ચઢાવવાની અનેક વસ્તુઓ હાવે છે ઉપર વળી ઘી તથા બઢામ, પન્ના, આદિની વગેરે નાખે છે

અનેક સામગ્રીઓથી તૈયાર કરેલું અન્ન ખાધા પછી પેટમાં બાય છે ત્યાં આર કલાક બાદ એ સર્વનું શુ ધાય છે? એની વિચિત્ર ધાય છે, તેને એક તુ ઘૂંકે છે, તેને ઠાંકવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેના તરફ સૂગ હાવે છે એક સુદર ધાળમાં અનેક સુદર રસોઇની થીએ, મીઠાઈઓ, ચાકાદિ હોય તે પેટમાં જવા પછી આ દશા પામે છે

તે ગાયનુ દૂધ વાપરું હોય અને તેના ઉપર સાકરા દિના પ્રયોગ કર્યા હોય તેનું જતે મૂત્ર ધાય છે અને તેના રોપ કરના પણ તારે વિવેક રાખવો પડે છે અને નહિ તો તારો દંડ ધાય છે ગાયના મૂત્રનો તો ઉપયોગ પણ ધાય છે, પણ એના દૂધનો તે ઉપયોગ કર્યો તો પછી તેનું જે મૂત્ર તારા શરીરમાં ધાય છે તે તો અતિ નિદનીય બને છે તારા મૂત્રનો કિંમત ગાયના મૂત્ર જેટલી પણ નથી એ ધ્યાનમાં રાખજો

આ સર્વ કાખલા ઉપરથી તારા સમજવામાં આવ્યું હશે કે તારા શરીર તો આરામાં આરા પદાર્થોને ખરાબ કરનાર છે અને તારા શરીરમાંથી કયરો જ બહાર નીકળે છે આવી શરીરની બાહ્ય સ્થિતિ છે એ આરાને બગાડે છે, મુદરને વિરૂપ કરે છે મુદરને અસ્પૃશ્ય કરે છે, સુખમાં આવનારને વિકારી

પણ તારે તો શરીર સાથે પાના પડ્યાં છે, ત્યારે હવે કાંઈ એવું કર કે અત્યારે તને જે ખરાબ લાગે તેવું પ્રાપ્ત થયું છે તેમાંથી પણ તું લાલ મેળવી તેવા શરીરને પણ તું દુઘાંછનીયને બદલે શ્રેષ્ઠ બનાવી શકે. તારા હાથમાં રસ્તો છે. તારામાં ખરી હુશિયારી હોય તો તું તેવો રસ્તો લઈ શકે તેમ છે એ શરીરની અંદરની અપવિત્રતા તો તું દૂર કરી શકે તેમ નથી, પણ તારી પાસે એક ખીજો ધીમિયો છે તે અજમાવ. આ તારા શરીરને શિવસાધનમાં ભેડી દે, કારણ કે એની દ્વારા એ લાલ તું લઈ શકે તેટલું સામર્થ્ય તારી દ્વારા તેનામાં છે તે ઉપર ભ્રમ. તું ગણતરીગાજ સમજી પ્રાણી છે. તું વ્યાપારી છે તો તારે છેવટે ભાગ્યાના વટાવ તો જરૂર કરવા ઘટે અને આ તો અણધાર્યો લાલ છે તારો વિકાસ તું એટલો બધો વધારી શકે તેમ છે કે તું એ શરીરથી પૂરતો લાલ મેળવી શકશે અને તું એવું કાર્ય કરી શકીશ કે ત્રિદિવેશ્વર જેવા પણ તારા શરીરની-મનુષ્યલવની ઇચ્છા કરશે. આ દાખલો ખરેખર તારે બેસાડવા જેવો છે; નહિ તો પછી આવ્યો તેવો આદ્યો જઈશ અને અંતે એ શરીરને પૈસા ખરચીને બાળવું પડશે કે જમીનમાં દાટવું પડશે

‘એતન ચાર ગતિમે’ નિશ્ચે, મોક્ષદ્વાર એ કાયા રે;
કરત કામના સુર પણ યાકી, જિસકું અનર્ગલ માયા રે.’

આવી તારી કાયા છે, માટે ગલરાવાનું કારણ નથી; પણ તું મલકાઈ ન જતો એ કાયાની કિંમત એટલા માટે જ છે કે એ મોક્ષદ્વાર છે, પણ જો તેને તું વેડફી નાખ તો નરકદ્વાર પણ એ જ છે. તારો વિકાસક્રમ સુધારવાનો આ અવસર છે, માટે નિપુણતા દાખવીને, સ્વસ્વરૂપ નિષ્પાદન કરીને એને તું અતિ પવિત્ર બનાવી દે.

પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તને સુદર જળાશય મળ્યું છે તળાવે જઈને તરસ્યો આવે તે તો નિપુણ ન જ ગણાય. તને પવિત્ર આગમરૂપ જળાશય મળ્યું છે તેના કાઠા ઉપર બેસીને તું કોણ છે ? તારું સ્થાન શું હોઈ શકે ? તું કયા આવી ચલ્યો છે ? અને શા માટે આ હેરાફેરા કરી રહ્યો છે ? તે સર્વ વિચાર એ જળાશયમા તારી સર્વ જિજ્ઞાસાને તૃપ્તિ મળે એટલું પાણી ભરેલું છે તું વિનાસ કાચે એ પાણીનું પાન કર, તારી બાતને જોળખ અને તારું પોતાનું સ્માન સમજી લઈને તે પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગો શોધી લે. અને તારી મજા વખતની તૃષ્ણ છે તને તું છિપાવી લે.

બાસ કરીને એ જળાશયમા શાતમુધારમ્ભ ભરેલું છે તે અમૃતનું પેટ બની બરીને પાન કરી લે. આવો અવસર ફરતે ફરીને મળશે નહિ. માટે 'અવમ્ભર પાય ન ચૂક ચિદાનંદ' એ વાત ધ્યાનમા રાખ. શ્વતરસ-અમૃતમ્ અમૃતનો દરિયો તને મળી ગયો છે તેનો તું બને તેટલો લાભ લે. અને પેટ બરી બરીને એ રસને પી લે. આ તકનો લાભ લે. આવા જળાશય ક્યાં ત્યાં મળતા નથી અને મળે ત્યારે જોળખાતા નથી તે અત્યાઈ જળાશય જોણ છે અને તારા પર દયા કરીને પાણી પાનાર પણ મળી ગયા છે તો દ્રવે તેનો બને તેટલો લાભ લે.

આ ભાષનામા શરીરની સ્વૃણ રચનાની કિલ્લ જાણુ બતાવવા સારે આ કાવાને મોઢાટાર પણ બનાવી શકાય છે, એ વાત કરીને શરીરના બન્ને ઉપયોગ બતાવવામા કર્તાએ બહુ કુશળતા બતાવી છે તદ્દન આમાન્ય વસ્તુનો ઉપયોગ દમ્બા આપટે તો નુકસાનમાયો પણ લાભ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અને

સાચી આવડત હોય તો દીર્ઘ લાભ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આ 'શાંતવાહિના' માં એ અમૃતનું પાન કરવાનું પ્રથમ કડવો ઘૂંટણો પાછને વિવેકી મહાશયે કેવી યુક્તિથી શાંતસુધાનું પાન છેવટની દોઢ ગાથામા કરાવ્યું છે તે ખાસ વિચારણીય છે. સુઝ એ અમૃતપાન જરૂર કરે.

x

x

x

મલ્લિકુંવરીનું ૩૫ અદ્ભુત હતું. એનાં ૩૫-લાવણ્યની વાતથી આકર્ષાઈ સાકેતપુર(કેશલદેશ)ના પ્રતિબુદ્ધ રાજાએ, ચંપાનગરી(અંગદેશ)ના ચંદ્રચંદ્રાય રાજાએ, સાવચ્છી નગરી-(કુણ્ડલદેશ)ના ૩૫ી રાજાએ, વાણારસીનગરી(કાશીદેશ)ના ૩૫ રાજાએ, હસ્તિનાપુર(કુરુદેશ)ના અદ્વિનશત્રુ રાજાએ અને કપિલપુર(પાંચાલદેશ)ના જિતશત્રુ રાજાએ એ કુંવરી સાથે લગ્ન કરવા માગણી મોકલી વિદેહાધિપતિ કુંભરાજાએ પોતાની રાજધાની મિથિલામાં એ માગણીનો અસ્વીકાર કર્યો. છએ રાજાઓ લડવા આવ્યા. લડાઈ ચાલવાની હતી ત્યારે અમોઘ વીર્યશાળી મલ્લિકુંવરીએ આધ્યાત્મિક માર્ગે લડાઈ છૂતવા નક્કી કર્યું. એણે અશોકવાડીમાં પોતાના શરીરપ્રમાણ સુવર્ણની પૂતળી બનાવી, તેના મધ્ય ભાગમાં પોતાણું રાખ્યું. જમ્યા પછી એક કોળીઓ અનાજ તેમાં દરરોજ નાખવા લાગી. એ વાડીમાં પ્રવેશ કરવાના છ રસ્તા કરાવ્યા. છએ રાજાને બોલાવ્યા. જુદા જુદા બેસાડ્યા દરેકને મલ્લિકુંવરીને મેળવવાની આશા હતી. વચ્ચે પ્રતિકૃતિ જેવી પૂતળી જોઈને રાજાઓ છક થઈ ગયા. છએ રાજા છ સ્થાને બેઠા હતા. મલ્લિકુંવરીએ જાતે આવી પૂતળીનું દ્વાર (ઉપરનું ઢાંકણ) ઉઘાડ્યું. ગંધથી મહેલ ભરાઈ ગયો રાજાઓ તો નાક પર રૂમાલ ધરવા મંડી ગયા. પછી યોગિની

દેવીએ સમસ્તબુ કે 'હું જે આવી હતી તેનો માત્ર એક ઠેાળીઓ દરેક આમાં નાખતી હતી. તેની આવી ગધ છે અને આ શરીરમાં એ વસ્તુઓ જ ભરેલી છે જેના ઉપર તે મોહ ધટે. આ તો એક કવળનું પરિણામ છે અને હું તો ઘણા કવળો ખાઈ છું, વિગેરે' પછી પૂર્વજવની મિત્રતા માફ કરી રાખો એવો સલામ બધે બધે અશ્વત્થામ પ્રસર્યું વિચારણા થઈ રાખો શાન્ત છોડી મહિત્રવરી પાસે દીક્ષિત થયા સસાર છોડી કૃતકૃત્ય થયા અને શરીરનો પૂરતો લાભ લીધા.

આ શરીર કેવા અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરપૂર છે તે સળખી લેખકોએ ખૂબ લખ્યું છે જેના પર વિશેષ વિવેચનની અપેક્ષા નથી જેના સ્વભાવ દ્વારા અને જેના વર્ણનો થયીને પણ એ પ્રાણીની આંખો ન લિપટે તો તો પછી નરીજની વાત છે.

એક-એ જાણત પર ખાસ ધ્યાન આપીએ આ શરીર અપવિત્ર પદાર્થોથી ભરેલ છે જે વાત તો થઈ જેની ઉત્પત્તિ વિચારનાં જ એક માથ તંતુ છે ગર્ભાસનમાં નવ માસ સુધી ચારે વરસ રહેલા મળનાં વચ્ચે લિપિ માથે લટકવું પડે છે એવું નિકટ જેનું ઉત્પત્તિસ્થાન હોય ત્યાં સુખોની આશા રાખવી એ તો વેળુમાંથી તેલની અપેક્ષા રાખવા બરાબર છે આવા શરીરનો પુષ્ટિ કરવી એ મુશ્કેલી થોડી તેવી વાત નથી, પણ એ ઉપરાંત એક ઘણી ધ્યાન આપવા જેવી વાત છે જે શરીરમાં લાખો વ્યાધિઓ ભરેલા છે ચામડીના વ્યાધિઓ, પેટના વ્યાધિઓ, ગર્ભાશયના વ્યાધિઓ, આંતરડાના વ્યાધિઓ, છાતીના વ્યાધિઓ, દૃઢવના વ્યાધિઓ, નાકના, ગળાના, મોના, આંખના, કાનના, માથા વિગેરેના વ્યાધિઓનો પાર

ભરેલું છે અને સારામાં સારા પદાર્થોને ખરાબ કુનારું છે એ વાત વિચારી શરીરની અપવિત્રતા ધ્યાવવી.

પણ આપણો પનારો એની સાથે પડ્યો છે, તો એનાથી કાઢી લાભ લેવાય તો લઈ લેવો એ આપણું કર્તવ્ય છે; માટે હવે લેખકે મહાશય કહે છે તેમ માનસનલિન-દ્વંદ્વક્રમજને ઉઘાડો અને ત્યાં અલેચ મૂર્તિને સ્થાપી એને અપનાવો. એ એટલે તમે પોતે. શરીર તમારું નથી; તમે શરીર નથી. શરીર તમારી સાથે આવનાર નથી, પણ ત્રણ કાળે તમે પોતે તો તમે જ રહેવાના છો. એનું એટલે તમારું પોતાનું કાંઈ મુધરે, કાંઈ માર્ગે ચઢવાનું થાય એવો રસ્તો કરો અને તે માટે અંતરથી સાચા વિચાર કરો. અત્યારસુધી ઉપર ઉપરથી તો ઘણી વાતો કરી છે અને કોઈવાર ચેતન ચેતન કરી રવને અને પરને દગ્યા છે. એમાં કાંઈ વળે નહિ. એ માર્ગે કાંઈ જયવારો થાય નહિ. હવે તો દ્વંદ્વક્રમજને ઉઘાડી ત્યાં જે અત્યારે મોહરાજ પેત્રી ગયો છે તેનો આખો મંડપ તોડી પાડો અને ત્યાં વિભુ, પવિત્ર, મહોમય ચેતનગજને બેસાડો એ રીતે એ શરીરનો પૂરેપૂરો લાભ લો. જે પદ્ધતિએ મલ્લિકુવરીએ અધ્યાત્મવાદની સ્થાપના કરી લડાઈ અટકાવી, પરણવા આવનાર છ રાજા-ઓને પ્રાંતબોધ્યા અને અનેકનો સંહાર અટકાવ્યો તે રીતે આ અપવિત્ર વસ્તુના પોટલાને એના સાચા આકારમાં બોળખી ખૂણ આનંદ માણો અને જે કાયા અપવિત્ર-દુર્ગંધનીય પદાર્થોથી ભરેલી છે અને જે તમને વારંવાર ચિંતા કરાવી વેદ્ય ડોક્ટરોના ગિલ ભરાવે છે તેને જ મોક્ષદ્વાર બનાવો. આ મનુષ્યદેહ મોક્ષદ્વાર છે જ, પણ એને એ તરીકે અપનાવીએ તો; નહિ તો અનેક ભવ કર્યા છે તેમાં એકનો વધારો કરી

તણાઈ જવાશે અને કયા જવાનું થશે તે તો પ્રત્યેક વિચારી લેવાનું છે ત્યાં આ શરીર આવવાનું નથી એ પણ ધ્યાનમાં છે અને અહીં ફરેલા આગ-ખગગ ફૂટ્યો, વિચારો કે ભાષાપ્રયોગો કાંઈ અહીં ને અહીં અટકી જાય એવી આશા રાખવી એ તો દ્રષ્ટ છે

માટે કોઈ રીતે વિકાસ થયે, પ્રગતિ થાય, રસ્તો પ્રાપ્ત થાય તેવા માર્ગો આહવી, આ શરીરનો લાભ લેવા વિકાસક્રમનો એવો મદિમા છે કે એક વખત એ માનુષ્ય રસ્તે ચડી જાય તો પ્રત્યેક પગલે આગળ ધપાય છે અને તે રસ્તો પ્રાપ્ત કરવા જેટલું સામર્થ્ય, આવડત, અનુકૂળતાઓ, સમજદો-એ સર્વ અત્તરુણ છે મહાકુવરીના મિત્રો વિશાળગ્રીહ દ્વારા, રાજા દ્વારા; વળી મહા બલમા આત્મવિકાસ કરીને આવ્યા દ્વારા તેમણે શરીરનો ધર્મ સમજાવવા સાધો રસ્તો ભેંસો અને ભેરાની સાથે જ સેની ગયા આનું નામ વિકાસક્રમની પ્રાપ્તિનો લાભ કહેવાય.

અતઃક્રમાર મદાનું અકર્ત્તી રાજા દ્વારા એને શરીર પર ખૂબ મોદ હતો એનો ગર્વ પણ ખરો! પણ ત્યારે એણે દેવતા પાત્રેથી પોતાના શરીરમાં વિકારો થયેલા જાણ્યા ત્યારે એ રહ્યા ન એકા એણે છ બે પુત્રી છોડી દીધી અયમ લઈ આરાધના કરી આરાધ કરવા આવનાર દેવપેદો પામે અવગ્ના બાધિની વાત કહી, પણ જન્મારના બાધિની ફરકાર ન કરી અને અંતે એક માસની સંસ્થાના કરી ત્રીજે દેવદોષે ગયા આનું નામ તે વિકાસક્રમ કહેવાય. કાંઈ શરીરનું અવિવરણું વિચારી અખળાઈ જવાનું નથી સન ક્રમાર જેવું સામર્થ્ય વાપરી રસ્તે ચડી જવા માટે આ આવના છે એના જેટલું જગ ન હોય ત્યાં જેટલો અને તટલો વિકાસ ત્યાં સાધવો એ પાસ જરૂરી મળાય.

આવી રીતે શરીરની અશુચિ સંબંધી વિચાર કરવા સાથે એનાથી શિવસાધન પ્રાપ્ત થાય છે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું. એના મોહમાં ન પડી જવું, એની ખાતર પડી ન મરવું પણ એનો બનતો લાલ લેવો.

વિકાસક્રમ (Evolution) નો એક મુખ્ય નિયમ એ છે કે એને માર્ગે પડી જવાય તો કામ સુલભ થઈ જાય. અત્યારે તો અમદાવાદ જવું છે અને છ. આઈ. પી. ને માર્ગે ચાલ્યા જઈએ છીએ. એમાં માત્ર ગતિ થાય, પણ પ્રગતિ ન થાય; ધ્યાનમાં રાખવું કે સર્વ ગતિ એ કાંઈ પ્રગતિ નથી. વિચારપૂર્વક વિકાસનો માર્ગ હાથ કરવામાં આવે તો જરૂર પ્રગતિ થાય, તેથી વાત એ છે કે આ લવમાં શિવ સુધી પહોંચી ન શકાય, તો પણ એને રસ્તે તો ચડી શકાય. અને વિકાસક્રમ સુતરો કરવો એ તો શરીરપ્રાપ્તિનો ખરો ઉપયોગ છે. એ માર્ગપ્રાપ્તિમાં તરતમતા તો ઘણી છે, પણ જેટલું આગળ વધાય તેટલું લાલકારક છે છેવટે પાછા ન હઠાય તો પણ લાલમાં ગણવું.

માટે શરીરની ખોટી લાલનાપાલના ન કરવી, એની અશુચિ અને ક્ષણભંગુરતા, એમાં અવિશ્વાસ્યત્વ તથા વ્યાધિ-અસ્તત્વ વિગેરે વિચારવાં અને એની સાથે જ એનો લાલ લેવાના પ્રસંગને જરાપણ જતા ન કરવા. અશુચિ વિચારણા હકીકતરૂપે તદ્દન સત્ય અને તથ્ય છે એનો ઉદ્દેશ બાહ્યભાવમાં ગૃહિત્તિ ઓછી કરાવી અંતરાત્મ દશામાં દાખલ થવાના સૂત્રવન-રૂપે છે. આ ભાવનાના આ બન્ને પ્રકાર વારંવાર ભાવવા જણાશય મળ્યું છે, પાન કરતાં આરંભે તો પી લેવું. આવો અવસર ફરી-ફરીને મળશે નહિ, મળવો ઘણો મુશ્કેલ છે; માટે તેનો લાલ લેવો

ધૃતિ અશુચિભાવના ૬

શ્રીસકળય દ્રશ્ય ઉપાધ્યાયવિરચિત

છઠ્ઠી અશુચિ ભાવના

(સમ-કેદારો-ગોડી)

મન્સ મળ મૂત્ર મધિરે ભર્યા, અશુચિ નરનાગી દેહ રે,
વાન્છી કું ભપરે ભાવિયે, અત દિયે જીવને છેહ રે. મ ૦૧
અશુભ બહુ રોગ કંક નિતુ વહે, એ ભાષે ભક્ષ્ય અભક્ષ્ય રે;
દેહને બાણુ જોખમ ઘણું, દેહ બહુ જીવનો ભક્ષ્ય રે. મ ૦૨

ભાવાર્થ—હે આત્મા ! સર્વ સ્ત્રી-પુરુષોના શરીર માંસ,
મળ, મૂત્ર અને મધિર જે લોહી તદ્દપ અશુચિથી-અપવિત્ર
પદાર્થોથી ભરેલ છે, તે દેહને મદિરાના થડા જેવો અપવિત્ર
માન-સમજ વગી એવો અપવિત્ર હોવા ઉપરાંત અતે તે જીવને
છેહ આપે છે, અર્થાત્ તેનાથી જીવો પછી ભલે છે તેનું ત્રમે
તેટલું લાલનપાલન કર્યા છતાં તે તો આયુસ્થિતિ પૂર્ણ થયે
જીવને કહે કે કે ‘તું મને છોડીને આશ્રયો બા.’ એવો એ
કૃતજ છે

વગી તે દેહ અશુભ છે, બહુ પ્રકારના રોગોથી ભરેલો છે
અને તેમાંથી કદ વગેરે અશુચિ પદાર્થો નિરતર વહ્યા જ
કરે છે એમ જણા આ જીવ તે દેહને પ્રસન્ન કરવા ભક્ષ્ય
અભક્ષ્ય-ખાવા ચોખ્ખ કે ન ખાવા ચોખ્ખ અનેક પદાર્થોનું
ભક્ષણ કરે છે-તેમાં વિવેક લાગવતો નથી; પરંતુ તું સમજજો
કે આ દેહને માથે અનેક પ્રકારના જોખમો રહેલા છે અને
તે દેહ અનેક જીવોનું ભક્ષ્ય બનવાનો છે ૧-૨

આશ્રવ ભાવના

પૂર્વપરિચય:—

અહીં જરા કંમ ફેરવીને પ્રાથમિક વિવેચન કરવું આવશ્યક જણાય છે. પ્રથમની છ ભાવનામાં આપણે જીવ અને અજીવનો પોતાનો અને પરસ્પરનો સંબંધ વિચાર્યો તેને અંગે અનિત્યતા અને અશુચિ ભાવનામાં લગભગ અજીવનો જીવના સંબંધી તરીકે વિચાર કર્યો. સ સારમાં જીવ અજીવના વિવર્તો જોયાં, જ્યારે અશરણ, એકત્વ અને અન્યત્વમાં ચેતનાના આવિર્ભાવો વિચાર્યા અને એના પૃથક્ પૃથક્ ચિત્રો જુદા જુદા દૃષ્ટિર્ણિદુથી તપાસ્યા.

હવે પછીની ત્રણ ભાવનામાં આપણે કર્મના પ્રદેશમાં જઈએ છીએ એ ભાવના ભાવતાં પહેલાં આપણે પ્રત્યેકતું સ્વરૂપ યથાસ્થાને વિચારીએ. હેતુઓને પ્રાપ્ત કરીને જીવથી જે કરાય તે ‘કર્મ’ કિરદ્દીજીવણ હેતુર્હિં જોગંતો મન્નપ કમ્મં ॥ કર્મજનનના હેતુઓને પ્રાપ્ત કરીને જીવ કર્મ ખાધે છે એ પરિણામ છે, એના કારણ ‘હેતુ’ છે. એ હેતુ જ્યાં હોય ત્યાં આત્મા તેટલાં પૂરતાં કર્મો એકઠા કરે છે. એ કર્મ પરમાણુઓના સ્કંધરૂપ છે. તે આત્મા સાથે ચોંટી જાય છે. એ ચોંટી તે વખતે એની ચાર બાબતો મુકરર થાય છે. પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ ‘પ્રકૃતિ’ એટલે એનો સ્વભાવ, એનું કાર્ય શું વગેરે. ‘સ્થિતિ’ એટલે એ કેટલા વખત માટે છે. ‘રસ’ એટલે એનામાં ગાઢતા કેટલી છે અને ‘પ્રદેશ’ એટલે એ કર્મ કેટલી કર્મવર્ગણાનું કર્મના પ્રદેશોનું બનેલ છે.

આવી રીતે જે કર્મજન થાય છે તે જામહેતુઓથી થાય છે એ જામહેતુઓ એટલે કર્મજનના કારણે. એના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કપાય અને યોગ.

મિથ્યાત્વ-એટલે વસ્તુઓનું વિપરીત દર્શન. શુદ્ધ દેવ-શુદ્ધ-ધર્મ ઉપર મદ્દાનનો અભાવ અને અન્ય તરફ આકર્ષણ, સંશય, અભિનિવેશ અને વિપર્યય એ સર્વનો સમાવેશ મિથ્યાત્વમાં થાય છે એ અજ્ઞાન છે અને વિવેક વગરના માનીને પણ શક્ય છે.

અવિરતિ-જાગનો અભાવ. હોયોથી પાછા હઠવાના નિશ્ચયનો અભાવ. પન્થજીઓ રહિત દશા.

કપાય-ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, રતિ, અનતિ, શોક, બધ, દુઃખ, ઓવેદ, પુવેદ, નપુ સકવેદ.

યોગ-મન-વચન-કાયાનું પ્રવર્તન.

આના અનેક લેહ-ઉપલેહ છે એ કર્મજનના હેતુઓ છે.

હવે આપણે આશવની વાત કરીએ. જે માણેએ કમે આવે, કર્મનું આશવ થાય તે રસ્તાઓને 'આશવ' કહે છે એક મોટા સરોવર-તળાવમાં પાણી આવવાના ઝરનાળાને આશવ કહેવાય. એક મોટા મહેલમાં હવા આવવાના બારીબારણા દોય તે આશવ કહેવાય. એક મોટા પાણીનો અપાડો હોય અને તેમાં જે નળદ્વારા જળ આવે છે તે નળને આશવ કહેવાય. એક ફાહારમાં અનાજ ભરાતું હોય અને બીજી બાજુ નીકળતું હોય એ ભરવાના માળોને આશવ કહેવાય. કર્મ આવવાના માળોના નીચે પ્રમાણે વિભાજ પાડી સમજાય છે સુદોષ વર્ણન જ અત્રે કરાય છે.

૧ ઇન્દ્રિય—એના પાંચ પ્રકાર છે. સ્પર્શન, જિહ્વા, નાસિકા, ચક્ષુ અને કર્ણ. આ ઇન્દ્રિયની રાગદ્વેષ યુક્ત પ્રવૃત્તિ એ આશ્રવ છે ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ રાગદ્વેષપૂર્વક હોય તો જ તે આશ્રવ થાય છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રહે. એની પ્રવૃત્તિ રાગ-દ્વેષ વગરની હોય તો એ ગરનાળું બંધ થાય છે.

૨ કુષાય—સંસારનો લાલ (વૃદ્ધિ) જેનાથી થાય તેવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ: આ ચાર એના મુખ્ય ભેદ છે.

એની ગાઢતા પ્રમાણે એના વિભેદો પણ થાય છે અને તેમના પેટામાં હાસ્યાદિ નોકપાયોનો સમાવેશ થાય છે. કર્મનો રસ અને સ્થિતિ મુકરર કરવામાં આ કુષાયો ખૂબ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે.

૩ અન્નત—અવિરતિપણું. એના પાંચ વિભાગ છે.

(ક) પ્રમાદથી થતો પ્રાણુવધ તે પ્રાણુતપાત.

(ખ) અસત્ય લાપણુ તે મૃષાવાદ.

(ગ) વગર દીધેલ વસ્તુ લેવી તે અદત્તાદાન.

(ઘ) જાતીય સંબંધ. કામરાગથી સ્ત્રી-પુરુષનો શરીર-સંબંધ તે મૈથુન.

(ઙ) સ્વામીત્વસ્થાપન, પદાર્થો ઉપર મૂર્છાવૃત્તિ એ પરિગ્રહ.

આ પાંચને અંગે ઘણો વિસ્તાર છે અને તે સમજવાની જરૂર છે. અવિરતિને કારણે પ્રાણી અનેક પાપો સમજણુ વગર વહોરી લે છે.

૪ યોગ—મન, વચન, કાયા, એની પ્રવૃત્તિ શુભ અથવા

અશુભ જો પ્રવૃત્તિથી કર્મોનું આગમન થાય છે જેવી પ્રવૃત્તિ તેમાં કર્મ રસજય અને સ્થિતિજયમાં કથાય સાથે જા મોળો પણ જોટલા જ ઉપયોગી ભાવ બજવે છે

આવી રીતે ૫ ઇદ્રિયો, ૪ કથાયો, ૫ અવિરતિઓ અને ૩ યોગ એમ ૧૭ લેહ થયા. અને નીચે ૨૫ ક્રિયાઓ જતાવીએ છીએ તે મળીને કર્મ આવવાના ૪૨ માર્ગો-રસ્તાઓ-ચરનાળાઓ છે એના ઉપવિભાગો તો પાર વગરના થાય અને વળી હરેકમાં તરતમતા પણ વળી હોય. હવે આપણે ૨૫ ક્રિયાઓને સમજી લઈએ.

૨૫ ક્રિયાઓ-(બહુ સૂક્ષ્મ હૃદયે સમજવા યોગ્ય છે)

૧ દુહભાવ યુક્ત કર્મ કામવાસના વગેરે માટે પ્રયત્ન કરવો-શરીરને અયતનાપૂર્વક પ્રવર્તાવવું તે 'કર્મિકી ક્રિયા.'

૨ હિંસાના આધનો મહત્ત્વ કરવા-તણવાર, બદ્ધક, ભાંજ, મારપીટો વિગેરે તેમાર કરવા, વાપરવા અને એની ચેલના કરવી તે 'અધિકરણિકી ક્રિયા.'

૩ જે ક્રિયામાં દ્રેવ-ક્રોધને વિશેષ સ્થાન મળતું હોય તે 'મદોપિટી ક્રિયા.'

૪ અન્યને હેશન કરવાની-ત્રાસ આપવાની ક્રિયા તે 'પારિતાપનિકી ક્રિયા.'

૫ જીવને મારી નાખવાની-તેના પ્રાણો જીવડા કરવાની ક્રિયા તે 'પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા.' મરણ જોટલે પાંચ ઇદ્રિય, મન, વચન, કાયજન, આયુ અને આસોઆસ-તેનો આત્માને

વિયોગ કરાવવો તે. આત્મા મરતો નથી પણ પ્રાણથી જુદો પડે છે તે ધ્યાનમાં રાખવું.

૬. નાના-મોટા આરંભ કરવા, લાંગડોડ ઠરવી, છકાય જીવનો વધ થાય તેવી ઉત્પત્તિ કરવી-કરાવવી એ ‘આરંભિક્રી ક્રિયા.’

૭. ધનધાન્યાદિ પરિગ્રહ મેળવવો, રક્ષણ કરવું, તેના ઉપરની મૂર્છાને અંગે જે જે ક્રિયાઓ-આચરણો કરવામાં આવે તે ‘પારિગ્રહિક્રી ક્રિયા.’

૮ અન્યને ઠગવા માટે જે ક્રિયા કરવામાં આવે, જેમાં કપટ-માયાને મુખ્ય સ્થાન હોય તે ‘માયાપ્રત્યયિક્રી ક્રિયા.’

૯. મિથ્યાદર્શનમાં સવિશેષ સ્થિર થવાની ક્રિયા, કુદેવ, કુશુરુ, કુધર્મમાં દૃઢ થાય તેવી ક્રિયા, સર્વ ધર્મ સરખા છે એવા અભિનિવેશ આદિથી જે ક્રિયા કરવામાં આવે તે ‘મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિક્રી ક્રિયા.’

૧૦. અવિરતિને કારણે ત્યાગ-પચ્ચખખાણ કયા વગર ચલાવ્યા કરવાથી જે ક્રિયા લાગે, વિના કારણે દોષના લાગી થવાય, સંયમવિઘાતક કર્મના ઉદયથી-પાપવ્યાપારથી નિવૃત્ત ન થતા જે ક્રિયા લાગે તે ‘અપ્રત્યાખ્યાનિક્રી ક્રિયા.’

૧૧ રાગપૂર્વક અશ્વ, સ્ત્રી કે અજીવ પદાર્થોને જોવા તે ‘દ્રષ્ટિક્રી ક્રિયા’

૧૨ રાગપૂર્વક અન્ય વસ્તુનો સ્પર્શ કરવો, સ્ત્રીનો સ્પર્શ કરવો, જાળકના ગાલનો સ્પર્શ કરવો, ઘોડાને પંખાળવો વગેરે ‘સ્પૃષ્ટિક્રી ક્રિયા’

૧૩ જીવ અજીવ પર રાગ-દ્વેષ થાય અથવા અન્યનું ઐશ્વર્ય

તોયં અસૂયા યાય અથના સ્વીકૃત અધિકરણને લઇને ક્રિયા યાય તે 'પ્રાતિત્યક્તી ક્રિયા.'

૧૪ 'મામતોયનિપાતિકી' કિમાના ને અર્થ સમજાવે છે

સર્વ દિગ્માઝેાથી આવનાર જનારને ઉપતાપન થાય તેવી દિશા દાખલા તરીકે બાહેર રસ્તા પર મળમૂત્રાદિ કરવા, જયવા લી તેલના કાચન ઉઘાઠા મૂછી દેવા, તેમજ છવેા પઠે તેથી દોષ લાગે. Pabbho ppaṇṇaṇṇe aḥā ābhāveṣa yaṃ he

૧૫. પાપી પ્રવૃત્તિ માટે અનુભાવના આપવી, રાજાના હુકમથી રાજ્ય છોડાવવા, તજાવો છોડાવવા એ 'નેત્રપ્રિદી-અથવા નિત્યગિરી' ક્રિયા.

૧૬ બીજાને કશવાનું કામ હોય તે હોષ કે અભિમાનથી પિતાને હાથે કરવું નોકરનું કામ કરવા લાગવું એ 'સ્વ હસ્તેષ્ટી ક્રિયા'

૧૭ જીવ અજીવને દુઃખ કરી કાઢે મગાવવું અથવા તીર્થ
કરદેવની આજ્ઞાની વિરુદ્ધ પ્રત્યક્ષ કરવી તે 'આજ્ઞાપનિકી
અથવા આનમનિકી ક્રિયા.'

૧૮. દુવને વિદારણા અમવા અન્યના પાપને જાહેશત આપવી, અન્યની પૂજાને નાશ કરવો તે 'વિદારણિકી ક્રિયા.'

૧૬ ઉપયોગ સહિતપણ તે અનાયોગ સૂચ્યવિત્તે વસ્તુ
દેવી મૂલ્ય, એવા કે સાદુ કાર્યા વગરની જગ્યાએ થતીરને ગણવ
તે 'અનાયોગિકી કિમલ'

૨૦ શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિનો અનાદર કરવો અથવા ધૂત^૯

તાનો આશ્રય લઈ આલોક પરલોક વિરુદ્ધ આચરણ કરવું તે
'અનવકાંક્ષાપ્રત્યયિકી ક્રિયા.'

૨૧. મન-વચન-કાયાના યોગોની સકષાય પ્રવૃત્તિ કરવી-
દ્રોહ, ધર્ષા, અભિમાન, મનોવ્યાપાર, હિંસાપ્રેરક જ્યુઠો વાગ્-
વ્યાપાર, ચાલવું દોડવું તે કાયવ્યાપાર-તેથી થતી ક્રિયા તે
'પ્રાયોગિકી ક્રિયા.'

૨૨. ઇદ્રિયોની પ્રવૃત્તિ એવા જોસપૂર્વક કરે કે જેથી
આઠે કર્મો એક સાથે તીવ્રપણે જાંધાય તે 'સામુદાનિકી ક્રિયા.'

૨૩. માયા અને લોભથી પ્રેરાઈ રાગવચન બોલે, રાગની
વૃદ્ધિ કરે તે 'પ્રેમકી ક્રિયા'

૨૪. ક્રોધ અને માનથી ગર્વવચન બોલી દ્વેષ ઉપજાવે તે
'દ્વેષકી ક્રિયા.'

૨૫. માત્ર કાયાના હલનચલન વગેરે પ્રવૃત્તિથી જે ક્રિયા
લાગે તે 'ઈરિયાપથિકી ક્રિયા.' આ ક્રિયા અપ્રમત્ત સાધુ
તથા કેવળીને પણ લાગે.

આ પ્રમાણે આશ્રવની હકીકતનો ખ્યાલ સ્પષ્ટ કરવા કહ્યું-એ
કર્મને લાવવાના ધોરી માર્ગો છે, મોટાં ગરનાળાં છે અને તે
દ્વારા શુભ તથા અશુભ જાંને પ્રકારનાં કર્મો આવી, તેલ ચોળેલા
શરીર પર જેમ રજ લાગે છે તેમ તે કર્મો આત્મા સાથે
ચોંટી જાય છે. શુભ કર્મો પણ લોગવ્યા વગર ચાલતું નથી.
એના ઉદય-વિપાકને પુણ્ય કહેવામાં આવે છે. એ સોનાની બેડી
જેવાં છે પણ એનું સુવર્ણત્વ વિચારમાં રાખવાનું નથી, એનું
બેડીત્વ-શૃંગલાત્વ લક્ષ્યમાં રાખવા જેવું છે. પચીસે ક્રિયાઓનો

સૂક્ષ્મ નજરે વિચાર કરવામા આવશે તો તે કષ્ટમાં મન-વચન-કાયાના મોઝો અને કષાયો ખૂબ કામ કરતા દેખાશે અને એક રીતે વિચારીએ તો એ નાના ઝરનાળાઓ અને યોગ અને ક્ષાયના મોટા ઝરનાળામા યદ્યપિ સરોવરમા કર્મપ્રવાહની ભરતી કરે છે આ આશ્વોને ખૂબ સમજવાની જરૂર છે એનો બાદ અને અતર બ્યાપાર બરાબર ખ્યાલમાં લીધા બગર આ ભાવના ભાવી શકાય તેમ નથી. આ પ્રાચી આ આશ્વમા રાત્રીમાથો રહે છે અને એની પ્રત્યેક ક્રિયા પ્રાચ. આશ્વ રૂપ થઈ જાય છે તેનાથી કેવી રીતે ચેતનું તે એની ભાવના છે અહીં તો આશ્વ સમજવા પૂરતી હકીકત ઉપાદેશવરૂપે લખી છે એની ભાવના માટે લેખકશ્રી સાથે જાણીએ અને સદૃશ વક્તવ્ય આ પ્રકરણની આખરે કરવા ઇચ્છા રાખી, હવે અધિકાર સાથે પૂર્વ પહોંચીએ આગળ વધીએ.

પ્રકરણ ૭ મું

આશ્રવભાવના

॥ મુજંગપ્રયાતં ॥

ક્લયથા સર્વતો નિર્ઝરૈરાપતદ્વિઃ, પ્રપૂર્યેત સઘઃ યયોભિસ્તટાકઃ ।
તથૈવાશ્રવૈઃ કર્મભિઃ સમ્મૃતોઽહ્ની, ભવેદ્વ્યાકુલશ્ચન્નલઃ પદ્ધિ-
॥ શાર્દૂલવિક્રીડિત ॥ લશ્વ ॥ ક ૧ ॥

યાવત્કિન્ચિદિવાનુભૂય તરસા કર્મેહ નિર્જીર્યેતે,
તાવચ્ચાશ્રવશત્રવોઽનુસમયં સિન્નન્તિ ભૂયોઽપિ તત્ ।
હા કષ્ટં કથમાશ્રવપ્રતિભટાઃ શક્યા નિરોદ્ધું મયા,
સંસારાદતિભીષણાન્મમ હહા મુક્તિઃ કથં ભાવિની ॥ સ્વ ૨ ॥
॥ પ્રહર્ષણી ॥

મિથ્યાત્વાવિરતિકપાયયોગસંજ્ઞા-
શ્વત્વારઃ સુકૃતિભિરાશ્રવાઃ પ્રદિષ્ટાઃ ।
કર્માણિ પ્રતિસમયં સ્ફુટૈરમીભિ-
ર્વદ્ધન્તો ભ્રમવશતો ભ્રમન્તિ જીવાઃ ॥ ગ ૩ ॥
॥ રથોદ્ભૂતા ॥

ઇન્દ્રિયાત્રતકપાયયોગજાઃ પચ્ચ પચ્ચ ચતુરન્વિતાસ્ત્રયઃ ।
પચ્ચવિંશતિરસત્ક્રિયા ઇતિ નેત્રવેદપરિસંખ્યયાપ્યમી ॥ ઘ ૪ ॥
॥ ઇન્દ્રવજ્રા ॥

ઇત્યાશ્રવાણામધિગમ્ય તત્ત્વં નિશ્ચિત્ય સત્ત્વં શ્રુતિસન્નિધાનાત્ ।
એપાં નિરોધે ત્રિગલદ્વિરોધે સર્વાત્મના દ્રાગ્યતિતવ્યમાત્મન્ ॥ ઙ ૫ ॥

* આ શ્લોકના ૨૬૭ શબ્દોની નોટ ગેયા૯૩ પૃષ્ઠી આપેલી છે.

ક ૧ જેવી રીતે બારે વરદથી આવતા નિઝરણાઓ દ્વારા એક સરૌવર પાણીથી ઘુરત કરાઈ જાય છે તેમજ આ પ્રાણી આશ્વોદ્વારા કર્મોથી કરાઈ જાય છે અને પછી તે આકુળ બાકુળ થાય છે, અસ્થિર થાય છે અને મેલવાળો થાય છે

ક ૨ જ્યાં જેમ તેમ ઉત્તાવળ કરાને જરા જરા ઘેડા કરીને સોગવીને અહીં એને છૂટા કરીએ છીએ ત્યાં તો આશ્વરૂપ શત્રુઓ પ્રત્યેક સમયે બીજા કર્મોથી ફરી વાર સિંચીને (મને) જરી મૂકે છે આ તો બારે આપત્તિ યર્ષા । બારે તે આ આશ્વ શત્રુઓનો વિરોધ કેવી રીતે કરવો ? અને આ અસ-
કર સ્વચારમાથી મારો દુટકો-મારો સુખિત કઈ રીતે થવાની ?

ગ ૩. પ્રવર પુણ્યશાળી મહાપુરુષોએ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ નામના ચાત્ર આશ્વો કહ્યા છે, જતાબ્યા છે એ સુપ્રસિદ્ધ આશ્વોદ્વારા દરેક સમયે કર્મોને બાંધીને પ્રાણીઓ બોટા બુઢાવાને વશ યર્ષ (સ્વચારમા) રખે છે

ક ૪ (એ આશ્વો) ઈદ્રિય, અમલ, કષાય અને યોગ માંથી ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રત્યેકની સજ્જા અનુક્રમે પાલ, પાલ, ચાર અને ત્રણ છે અને પચીસ અસતિકયા સાથે મેળવતા એની કુલ સજ્જા બેતાળીશની થાય છે

ક ૫ એ પ્રમાણે આશ્વોનું તત્ત્વ બાળીને અને શાસ્ત્ર-
જ્ઞાત્રથી સત્ત્વનો (યજ્ઞિનો) નિરધાર કરીને હે આત્મનું !
જેમના (આશ્વોના) વિરોધ વચરના નિરોધ માટે સર્વ
પ્રકારનો ઉદ્યમ કરીને જલદી સજ્જત પ્રયાસ કરવો

गेयाष्टक❀

परिहरणीया रे, सुकृतिभिराश्रवा,
हृदि समतामवधाय ।

प्रभवन्त्येते रे, भृशमुच्छृङ्खला,
त्रिभुगुणविभववधाय ॥ परि० ॥ १ ॥

कुगुरुनियुक्ता रे, कुमतिपरिप्लुताः,
शिवपुरपथमपहाय ।

प्रयतन्तेऽमी रे क्रियया दुष्टया,
प्रत्युत शिवविरहाय ॥ परि० ॥ २ ॥

अविरतचित्ता रे, विषयवशीकृता,
विषहन्ते विततानि ।

इहपरलोके रे, कर्मविपाकजा-
न्यविरलदुःखशतानि ॥ परि० ॥ ३ ॥

करिञ्जखमधुपा रे, शलभमृगादयो,
विषयत्रिनोदरसेन ।

हन्त लभन्ते रे, त्रिविधा वेदना,
वत परिणतिविरसेन ॥ परि० ॥ ४ ॥

૧. પોતાનું એક ઇચ્છનાર સમણુ પ્રાણીઓએ કર્મજનનના ટેનુમૂલ આપવેને, દ્વંદ્વમા સમતા ધાસ્તુ કરીને, છોડી દેવા જોઈએ-તેણે દેવા જોઈએ જોને જો મોકળા મૂઠી દીધા હોય તો તે સર્વવ્યાપી સુવરૂપ મહાન્ વૈભવનો સારી રીતે-તદન નાથ કરનાર ધાય છે
- ૨ (મિથ્યાત્વ) કુચુરુઓએ પ્રવતવિદ્યા-યોજેલા પ્રાણીઓ અથવા પોતાની કુમતિથી અભજ ધયેલા પ્રાણીઓ મોક્ષનો સાચો માર્ગ છોડી રૂઢિને અશુદ્ધ ક્રિયામા પ્રવૃત્તિ કરે છે અને ક્ષિણે મોક્ષનો વિરહ વધારનાર બને છે
૩. (અવિરતિ) ત્યાગ તરફ જેનું ચિત્ત લાગેલું નથી તેવા અવિરત પ્રાણીઓ (ઉદ્વિધના) વિષયોને વશ પડીને આ લોકમા અને પરલોકમા કર્મના વિપાકથી ઉત્પન્ન થયેલા મહાન્ સેકડો દુઝો નિરતર સંકળ કરે છે
- ૪ (હંદ્રિય) દાથી, માછલુ, ભમરો, પતંગિયુ અને દરજુ વિગેરે વિષયવિલાસના પ્રેમને લીધે અદાદા । અનેક પ્રકારની વેદનાઓ અદન કરે છે અને જો વિનોદરસ પરિણામે ભારે આહારો થઈ પડે છે

• એનો માત્ર રાગ છે 'ત્રીજી જાવના એળી પરે ભારીએ ૧'—જે રાગમાં જરા લડેલા ફેરવો ૫ મી. 'ત્રીજી જાવના ૩' એમ મોક્ષીએ તો આ અદાનો ગત આવી જશે

उदितकपाया रे, विषयवशीकृता,
 यान्ति महानरकेषु ।
 परिवर्तन्ते रे, नियतमनन्तशो,
 जन्मजरामरणेषु ॥ परि० ॥ ५ ॥

मनसा वाचा रे, वपुषा चञ्चला,
 दुर्जयदुरितभरेण ।
 उपलिप्यन्ते रे, तत आश्रवजये,
 यततां कृतमपरेण ॥ परि० ॥ ६ ॥

शुद्धा योगा रे, यदपि यतात्मनां,
 स्रवन्ते शुभकर्माणि ।
 काञ्चननिगडांस्तान्यपि जानीयात्,
 हतनिर्वृतिशर्माणि ॥ परि० ॥ ७ ॥

मोदस्वैवं रे, साश्रवपाप्मनां,
 रोधे धियमाधाय ।
 शान्तसुधारसपानमनारतं,
 विनय विधाय विधाय ॥ परि० ॥ ८ ॥

૫. (કપાય) જેનામાં કપાયોની જાગૃતિ થઈ જાય છે તેવા પ્રાણીઓ કાઠપણુ વિષયને વશ પડી જમીને મહાનરકમાં જાય છે અને કાઠપણુ જલતના અપવાદ વગર જાન ત જન્મ-જરા-મરણમાં રખડપાટીએ ચડે છે

૬ (યોગ) મનથી, વાણીથી અને શરીરથી અપજ પ્રાણીઓ મહા આકરા પાપના ભારથી ભારે થઈને કર્મરૂપ કાઠવથી ચારે તરફ ખરડાઈ જાય છે તેટલા માટે આશ્વ ઉપર જ્ય મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે ત્યારે કામથી સમુ

૭ સમવાન વિશુદ્ધ આત્માઓના શુદ્ધ યોગો (મન-વચન-કાયા) સારા (શુભ) કર્મોને જવાબે છે-મોઠલી આપે છે તેને પણ સોનાની બેડીઓ બાંધવી એ શુભ કર્મો પણ મોક્ષના મુખનો પ્રતિજ્ઞા કરે છે

૮. હે વિનય! આશ્વરૂપ પાપાત્માનો શોધ કરવામાં બુદ્ધિને શોધીને અને વારંવાર અનેક વખત શાંતબુધારાનું પાન કરી કરીને (એ પ્રકારે) જ્ઞાનદ પામ-લહેર કર.

પ્રારભના પાંચ શ્લોકના કઠણ શબ્દના અર્થ

- ક ૧. સર્વતઃ સર્વ બાબુઓથી, દિશાવિદિશા આદિ. નિર્ઘ્નર નિઝ-
રણા. પર્વતમાંથી વહેતાં પાણી, ધોધો, નીકા વિગેરે સર્વ.
સમ્મૃત ભરાયેલો સધાયેલો. વ્યાકુલ (૧) પીડાથી મુંઝાયેલો
પ્રાણી (૨) પાણીથી સંક્ષુબ્ધ સરોવર. ચચ્ચલ (૧) અસ્થિર
પ્રાણી (૨) સરોવર પક્ષે હાલતુંચાલતું. પંકિલ (૧) કર્મ-
મળથી લેપાયેલો પ્રાણી (૨) કચરા કાદવવાળું સરોવર. આ
ત્રણે શબ્દો શ્લેષ છે. પ્રાણી અને સરોવર બન્નેને લાગુ પડે છે.
- છ ૨. કિચ્ચિદિવ કાંઠ કાઠ જેવું. સહજ. તરસા ઉતાવળથી.
નિર્જીર્યન્તે ભોગવીને દૂર કરાય છે. સમય કાળસૂક્ષ્મ વિભાગ.
નિરોદ્ધું સામા થવાને મુક્તિ છૂટકારો—મોક્ષ. માવિનો થવાની.
- ગ ૩. સુકૃતિ નશીબદાર, પુણ્યશાળી, ભાગ્યવાન. પ્રદિષ્ટાઃ કલ્પા,
ખતાવ્યા. સ્ફુટ પ્રસિદ્ધ. ભ્રમ ભ્રાતિ.
- ઘ ૪. અવ્રત અવિરતિ અસત્ક્રિયા રૂપ ક્રિયા. (ઉપર બુઝો) નેત્ર
આખ. બેની સંખ્યા. વેદ ચાર વેદ. ચારની સંખ્યા. સંખ્યા
બિલટી લેવી. એટલે ૪૨ થશે.
- ઙ ૫. તત્ત્વં પરમાર્થ. સત્ત્વં સામર્થ્ય—શક્તિ. શ્રુતિ શાસ્ત્રાભ્યાસ.
વિગલત્ વિરોધે જે કાર્યમાં વિરોધ resistance ન રહે-
ગમી જાય તે રીતે. સર્વાત્મના સર્વ ઉદ્યમે. સર્વ રીતે.

ગેથાદકની નામ—

- ૧ પરિદરર્શીયા-તથા દેવા મોના દેવ વર્ગના સુદૃષ્ટિ-પ્રીતિદાર પાંત્ર, સમજી મુદ્દા-ખૂબ-સાગી ગીને. ઉચ્છ્રાણ-મેડી વર્ગના, ધાડી દીધેલા, છગા કરેલા વિમુ અર્ધઆપી (જ્ઞાન-દર્શનાદિ) ઘણ-પાઠ-વિનાશ.
૨. મિયુદ્ધા-મોતપલ્લા-પ્રવર્તેલા પગિવ્યુત-ચરણ કરેલા તુદ્યા-દોષવાળી-અશુદ્ધ પ્રસ્યુત-ગ્રિહાલ.
૩. અવિરત-વિગતિ-પચ્ચખાણુ-ત્વાગચા મન વર્ગના પચ્ચખાણુ વર્ગના વિપદાદે-અદે છે, ખમે છે વિતતાનિ-વિસ્તીર્ણ, વિપાદ-પરિપાક પગિયામ પાછી જણ તે. અવિરત-આતંગ વર્ગ, નિરતર કાતાનિ-મેંકડો, અનેક.
૪. કાવ-માહુ Fish. પેદના-દિતીવાનું જડુચ્ચન છે પરિણતિ-વિસ્તેન-એ વિનોદ મનું વિશેષજ છે પરિણામે કારે, આકંગ પડી જાય તેમ.
૫. ઉદિત-જન્યુ માર્મ આપેલ કોષ વિવચ-ઉદિષેના વિવચ Subject matter નિયત-એકમ.
૬. અકાલ-અપગ મુરિતમર-પાખો બોલો. ઉપલિપ્યતે-માર તરફ અગ્ની નામે છે દૃતમપરેણ-બીજી જાનથી મુર્ધ, બીજું કામ રહેવા દે.
૭. યતામર્તા જે પોતાના આત્માને મોટું રહેલ દોષ તેને-સવન પુરુષને પ્રવંત-Percolates પ્રાપ્તે નિગદ-પને આપણી બેળ વિપૃષ્ઠિ મેક્ષ દત્ત-આનું વિશેષ મુખકમાણુ છે.
૮. મોદુદ્ધ-પ્રમોદ ૧૦ આનંદ બોચર મન ૧૨. આદ્યપાપ્મન-આપણા પાપાત્માને આપણે. ધિય-મુદિને વિષાદ વિષાદ-૧૩. દિને-વાગર ૧૪. ગર્ભિ અમાત્મ-આનંદ વર્ગ (નેતર પામના અર્ધમા).

(ક ૧) આશ્રવનું પૂર્વ પરિચયમાં આપણે સ્વરૂપ વિચાર્યું એ કર્મને આવવાની પ્રનાલિકા છે, મોટા નળો છે, વિસ્તીર્ણ ગરનાળાં છે. એક મોટા સરોવરની કલ્પના કરીએ: તાનસા જેવું અથવા બોળતળાવ જેવું સરોવર હોય, એની ચારે બાજુએ પર્વતો હોય, ભારે વરસાદ પડતો હોય અને ઢોળાવ એવી જાતનો હોય કે સર્વ જળ સરોવરમાં આવતું હોય. મારમાર વરસાદ પડતો હોય ત્યારે એ સરોવર થોડા વખતમાં ભરાઈ જાય એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. કોઈવાર છલકાઈ પણ જાય.

એવી જ રીતે આશ્રવો—ઈન્દ્રિય, ક્ષય, અવિરતિ, યોગો અને અસત્ક્રિયાઓને કોઈ જાતના પ્રતિબંધ વગર મોકળાં મૂક્યાં હોય તો તે કર્મોથી પ્રાણીને ભરી દે છે. પ્રત્યેક આશ્રવ એવા ભયંકર છે કે એનું ગરનાળું બિઘાડું મૂક્યું હોય તો ઘડાઘડ પાણીથી ભરગદ્ગદ કરી મૂકે છે. એ ગરનાળાંને બારણું હોય છે અને તે બંધ કરી શકાય છે. તેની હકીકત આગળ આઠમી ભાવનામાં વિચારવાની છે. અત્ર તો એ ગરનાળાંને ખુલ્લાં મૂક્યાં હોય ત્યારે પ્રાણીની કેવી કેવી દશા કરે છે તે પ્રસ્તુત હકીકત છે. એને માટે ત્રણ વિશેષણો લેખકશ્રીએ બતાવ્યાં છે, તે ત્રણે ખૂબ વિચારવા જેવાં છે. એનાથી પ્રાણી વ્યાકુળ, અંગૂળ અને પંકિલ થાય છે. આપણે તે વિચારીએ. એ શબ્દો સ્લેષ (દ્વિઅર્થી) હોઈ સરોવરને પણ લાગુ પડે છે તે ધ્યાનમાં રાખવું.

‘વ્યાકુલ’ કર્મો જ્યારે ખૂબ મોટી સંખ્યામાં આવી પડે છે ત્યારે પ્રાણી અત્યંત વિહ્વળ થઈ જાય છે, એ હાવરો-બાવરો બની જાય છે, કર્મના ભારથી ભારે થાય છે અને

આત્માની પીડાની નજરે અત્યંત વિદ્વજ થાય છે એ એની આકૃષ્ટતા છે સરોવરમાં પાણી ભરાય ત્યારે તે પશુ ખૂબ હાલતુંઆલતું કાઢીકાઢવાળું થઈ જાય છે આમલે પાણી અને સરોવરને વ્યાકૃષ્ટ જનાવે છે

આમલના ભેરથી પાણી 'ચમળ' થાય છે સ્થિત્તાને અભાવ એ ચમળપણું છે અને આમલે એને એક ઠેકાણે સ્થિર રહેવા દેતા નથી અલેખવમાં જમણું કરાવનાર એ કર્મો અસ્થિત્તાને ખાસ પોષે ॥ નવા જળના આમનથી સરોવર કેટલું ચમળ થાય છે તે તે આપણી દૃષ્ટિનો વિષય છે પાણી હાલકાલ થઈ જાય છે

વળી આમલના ભેરથી પાણી 'પટિલ'—મળવાળું થાય છે કર્મ મેલ જ છે એ શુદ્ધ શ્રુતિક આત્માને મેલો જનાવે છે અને એનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બગાડી નાખે છે સરોવરમાં નવું પાણી આવે ત્યારે રંગઠો થાય છે, ધૂળ-માટી સાથે મળેલ પાણી સરોવરને કાઢવકચરાવાળું કરે છે નવું પાણી રમકપાળું જ આવે છે, એ અશાક માસમાં નળના પાણીના ભેનારને સમ જાવડું પડે તેવું નથી

આવી રીતે આમલને મોહના મૂઠ્ઠી રીધા હોય ત્યારે તે આ ચેતનને આરે જાનુએથો ભરી મૂઠ્ઠી એનો મૂળ સ્થિતિમાં મહાવિપર્યાસ કરી મૂકે છે ખ્યાલમાં રાખવું કે કર્મ શુભ કે અશુભ અમે તેવા હોય તો પશુ તે પૌકગણિક છે અને આત્મા અડપી, નિરજન, નિરાકાર એના મૂળ સ્વરૂપે ॥ આમલે આ પ્રકારે ચેતનથી ઉપર અસર કરે છે સાથ કે ખરાબ સર્વ કર્મો ધોગવવા જ પડે છે

(૨.) આપણાં પ્રત્યેક કાર્યમાં કોઈ ને કોઈ અસ-
તિક્કયા લાગે છે. યોગો પ્રવૃત્તિ કર્યા જ કરે છે, કપાય-
નોકપાયની ધમાલ આડ્યા જ કરે છે અને અનેક જાગતમાં
અવિરતિપણું હોય જ છે.

આખા મીચીને ઉઘાડીએ તેમાં અસંખ્ય સમય થાય છે.
પ્રકાશ (Light) એક સેકન્ડમાં ૧૮૦૦૦૦ માઈલ ચાલે છે.
વીજળી એક સેકન્ડમાં ૨૮૨૦૦૦ માઈલ ચાલે છે. પ્રત્યેક પ્રદેશ
પર તે પસાર થઈ જાય છે. એટલે સમય કેટલો નાનો હોઈ
શકે તે આ વિજ્ઞાનના યુગમાં સમજવું મુશ્કેલ નથી એવા
પ્રત્યેક સમયે પ્રાણી જે ક્રિયા કરે છે તે અનુસાર તે શુભ
અથવા અશુભ કર્મ જાય છે.

પ્રાણીનો આખો વખત વિચારીએ તેનું મન વિચાર કર્યા
કરે છે, મુખ ખોલ્યા કરે છે, શરીર કામ કર્યા કરે છે, કપાયો-
મનોવિશારો અંદરથી ઉછળ્યાં જ કરે છે. આવી રીતે એ
અનેક કારણે કર્મોને એકઠાં કર્યાં જ કરે છે અને તેને આત્મા
સાથે જોડ્યા જ કરે છે.

મોટી વિચારવા જેવી વાત છે. અંધકર્તા પોતે જ આ
મુશ્કેલી બતાવે છે. તેઓ કહે છે કે મહામુશીળતે કર્મનાં ફળનો
અનુભવ કરીને શ્રેષ્ઠ કર્મો ખેરવી નાખું છું ત્યાં તો આશ્રવ
શત્રુઓ પ્રત્યેક સમયે આ પ્રાણીને કર્મથી સિંચી દે છે, એને
ભરી મૂકે છે. એક દાખલો લઈએ. કર્મના જોરથી પ્રાણીને
તાવ આવે, એ તાવ ભોગવે અને તેમ કરીને તાવ આવવાનાં
કર્મોને છુટું કરીને (ભોગવીને) દૂર કરે, પણ એ દરમિયાન
તો અસંખ્ય સમયો થઈ જાય અને પ્રત્યેક સમયે શુભાશુભ

કર્મો જધાયા જ કરે. ત્યારે આ તો જરા હજવા થવાનું જની આવે ત્યા તો પાછું જોઈ જીજી જાણું જરનાજી ઉધડી જાય છે તળાવમાં આવક તો જાણુ રહે છે ધણીજરી વખત આવક કરતા આવક વધારે યાય છે આ તો જારે આપત્તિની વાત ધર્મ સારા-ખરાજ કર્મો તો વધ્યા જ કરે છે અને આત્મા જારે મતો જાય છે

જોમા મોટી સુખવણની વાત જો છે કે આ આશ્વો-અરનાજીજોને કેવી રીતે જધ કરવા? જો આશ્વ શત્રુજો સામે કઈ રીતે થવું? અને આ પ્રમાણે જાણે તો સુખિ કેવી રીતે થાય? જોઈ જાણુજોધી ઘટાડો જાણ ધાય અને નવી આવક જાણુ રહે તો તેમજો છૂટકારો જ્યારે થાય? અને આ આવક શી રીતે જાણુ?

જાવી મોટી સુખવણવાળો પ્રશ્ન છે અને જો જોઈ જોઈ જાણુ છે કે જોનો જવાજ આપતા કોઈ પણ સસારી જીવ સુજાઈ જાય તેમ છે જોજીજીરામમાં જીવન જાળનાર, ઉપરજીટીઆ ધર્મજીજીના કરનાર, સસારને વિલાસનું જ્યાન માનનાર, જાપાર અને ધનને જિજીમોને છેડો માનનાર, નાની દુનિયાની પ્રશ્ન સામાં જાયી જનાર, જાણો વખત જોઈજીરામજી સ્થિતિમાં જીવન જાળ નાર, આત્માની સાથે જો-જાર જડી વાત પણ ન કરનાર, જહીરાત્મજાવમા જમણ કરનાર જાપણામાના જણાજીરાને આ પ્રશ્નો ઉત્તર આપવો સુરજેસ છે, મૂજવી નાજો તેવો છે જાણવોના દ્વારો જુજી જુજી જોય તો તો કોઈ રીતે જાણે આવે અને આ કર્મની જડપમાજો જીવને સુખિ મળી રહે તેવું જણાવું નથી. આશ્વો આ પ્રાણીની સાથે જોવી રીતે જાણી જાય છે કે જોનું જાણુ જરામા જ કરે છે

આ ગૂંચવણવાળા પ્રશ્નનો ઉત્તર શક્ય છે. આવતી બે લાવનામાં એનો જવાબ આપશું, પણ આશ્રવનો વિચાર કરતાં તો આ પ્રાણી મુંઝાઈ જાય તેમ છે જ્યારે શુભ અશુભ સર્વ કર્મોનો નાશ થાય ત્યારે મુક્તિ-મોક્ષ થાય, પણ અહીં તો થોડાં દૂર કરીએ તેટલા વખતમાં તો પાછા ભરતાં જઈએ છીએ. ટાંકી ખાલી કરવા માંડી તેની સાથે આવકનો નળ પણ ઉઘાડો હોય ત્યાં પત્તો ક્યાં ખાય ?

વસ્તુસ્વરૂપે આશ્રવોનો વિસ્તારથી વિચાર કરતાં પ્રાણીને મૂંઝવી નાખે એવી સ્થિતિ દેખાય છે. ચેતન! તું આમ ને આમ ક્યાં સુધી ચલાવ્યા કરીશ ? વેપારી નજરે તારે ત્યાં (કર્મની) આવક વધારે છે, નિકાશ ઓછી છે, તો તારી પેઢી કર્મધનમાં તો માલદાર રહેવાની, પણ તું એમાંથી જિએ ક્યારે આવીશ ? તે માટે જૂળ વિચાર.

(ગ ૩.) તું વિચાર કરી જો. મહાપુણ્યશાળી પુરુષોએ કહ્યું છે કે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગો આ ચાર આશ્રવો છે. તેમણે પોતાના સર્વગ્રાહી જ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકીને સમજાવ્યું છે કે એ ચારે મોટા આવકના ચિલાઓ છે, પરદેશી માલ ઉતારવાના મોટા ડક્કાઓ છે, માલ ભરવાનાં મોટાં ગોડા-ઉનો છે, કર્મોને ખેંચી લાવવાનાં મહાન આકર્ષકો છે, નાણા જમે કરવાની મોટી બેંકો છે.

દરેક સમયે એ આશ્રવદ્વારા કર્મો ગાંધતાં પ્રાણીઓ મોટા જ્રમમાં પડીને સંસારમાં રખડ્યા કરે છે. એ વિચિત્ર વિચારણાને વશ થઈ મનને રખડાવ્યા કરે છે, ગમે તેવું બોલે છે, શરીરનો ઉપયોગ કામ કરવામાં કર્યા કરે છે અને તે જ પ્રકારે

મિથ્યાત્વને વશ પડી સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મને ઝોળખતો નથી, ત્યાજ કરતો નથી અને ક્રોધ, માન, માયા, લોભમાં રમ્યા કરે છે

કર્મજનનના આ ચાર હેતુઓ છે એના વિનાયો પડે છે એ અત્રે જરા ધ્યાનમાં લઈ લઈએ.

૫ મિથ્યાત્વ

(૧) અભિગ્રહિક-ખોટી વાતનો દુરાશ્રય

(૨) અનભિગ્રહિક-અસત્યને સત્યની ઠાટિમાં મૂકવું તે (ભ્રમા ધર્મને સરખા ગણવા તે.)

(૩) અભિનિવેશ-સાચા અર્થને ગોપની કુબુદ્ધિતની સ્થાપના.

(૪) સાગ્રમિક-શાસ્ત્ર કે ભયથી બાજુકારને (Exposure) ન પૂછવા શકાશીલ રહેવું

(૫) અણુભોગ-કેહી માણસની પેઠે સાગસારનું અચાત.

૧૨ અવિરતિ

૫ ઈદ્રિયોના વિષયથી પાછા ન હઠવું

૧ મનને જાણે ભાવમાં રખાવવું

૬ છકામ-પૃથ્વ્યાદિ પાંચ તથા ત્રસકામ જીવોને રક્ષણ ન આપવું

૨૫ કથાય

ક્રોધ, માન, માયા, લોભ. તે કપેકના ચાર ચાર લોક છે

પ્રત્યેક જનતાનુજાની યાવજીવ રહે, અમત્યાખ્યાની એક વર્ષ રહે, પ્રત્યાખ્યાની ચાર માસ રહે, સંજ્ઞસન પદર દિવસ રહે-એટલે ૧૬ કથાય.

હાસ્ય-હસવું તે. રતિ-સુખમાં આસક્તિ અરતિ-દુઃખમાં
કંટાળો. શોક-દિલગીરી. ભય-ભીક. દુર્ગંધા-અન્યની બુદ્ધિમાં
સ્ત્રીવેદ-પુરુષવેદ-તપુસકવેદ એ ૯ નોકપાય.

૧૫ યોગ. મન-વચન કાયાના યોગોના બુદ્ધા બુદ્ધા ભેદો.

આ સત્તાવન બંધહેતુઓને લઈને પ્રાણી કર્મબંધ કરે છે
અને સાચા માર્ગની પ્રાપ્તિને અભાવે જન્મમાં પડી જઈ સંસાર-
માં રખડ્યા કરે છે. અનાદિ કાળથી એને રખડવાની ટેવ પડી
ગઈ છે અને હુમેશાં સંસારમાં રખડ્યા કરે છે છતાં થાકતો નથી.

આ સત્તાવન બંધહેતુઓ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે
કર્મબંધન થાય તે વખતે એના પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ
પણ સુકરર થઈ જાય છે. એમાં રસ અને સ્થિતિને અંગે કપાય
અને પ્રકૃતિ તથા પ્રદેશને અંગે યોગો મુખ્ય ભાગ ભજવે છે.

(ચ ૪.) આશ્રવો પૈકી ઇન્દ્રિયો પાંચ છે-સ્પર્શેન્દ્રિય વિગેરે.
અત્રતો પાંચ છે-પ્રાણાતિપાત, મૃપાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન
અને પરિગ્રહ. કપાય ચાર છે-દોષ, માન, માયા, લોભ.
યોગ ત્રણ છે-મન, વચન, કાયા અને ક્રિયાઓ પચીશ છે,
એનું વર્ણન ઉપર સંક્ષેપથી થઈ ગયું છે.

એટલે આશ્રવના ૪૨ ભેદ થયા.

નેત્ર એ બે (૨) અને વેદ એટલે ચાર (૪)ની સંખ્યા.
સંજ્ઞાથી સંખ્યા ગતાવવી હોય ત્યારે બિલટો ક્રમ લેવો એટલે
નેત્ર વેદ એમ સૂચવ્યું હોય ત્યારે બે અને ચાર એમ નહિ,
પણ ચાર અને બે એટલે ૪૨ બેંતાળીશ ભેદ આશ્રવના થયા.

બંધહેતુઓ અને આશ્રવો એક રીતે એક જ છે. બંધ-

હેતુને લઈને પ્રાણી કર્મો બાધે છે અને આશ્રવો કર્મ આવવાના માર્ગો છે; છતાં બધાં હેતુઓનો સંબંધ કર્મબંધ સાથે છે અને આશ્રવો ઝરનાળા છે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. જન્મે તરવો જુદા છે, પણ પરિણામે હેતુ એ જ માર્ગ થઈ જાય છે બધા વખતે એની કાવચ તરીકે જણના યાચ છે અને આશ્રવ વખતે એની માર્ગમાં-ઝરનાળામાં-પ્રનાલિકામાં જણના યાચ છે હૃદય-લેહ ન્યાયેક્ષિત છે, પણ બ્યવહાર રીતે તેનું પરિણામ આત્માને ભારે કરવામાં આવે છે એ ધ્યાનમાં રાખવું.

(૫.) આ આશ્રવોનું વર્તવ બરાબર સમજીને એનો ભાવ દુઃખમાં ઉતારવો. એને બરાબર ઓળખવા એ હેતુ-ત્યાગ કરવા યોગ્યની કક્ષામાં આવે છે અને તેટલા માટે તેને ખૂબ સમજવા જેવા છે એને સમજીને ગભરાઈ જવા જેવું નથી એના ઉપર વિજય મેળવવાનું સામર્થ્ય ચેતનમાં છે તે જ્ઞાનીનાં પાંચા સેવીને સમજી લેવું મનમાં નિશ્ચય કરવો કે એના ઉપર વિજય મેળવવાની શક્તિ તારામાં છે.

આવી રીતે આશ્રવ વર્તવને સમજીને સર્વ પ્રકારે એનો નિરોધ કરવાને પૂરતા ભેદથી પ્રયાસ કરવો, તારામાં તો અનંત શક્તિ છે એ આશ્રવોને જગાડનાર તું છે, પણ તેને કાબી રેવાનો શક્તિ પણ તારામાં જ છે, માટે જરા પણ વિરોધની ગૂંચવણ રાખ્યા વગર એના પર વિજય મેળવવા માટે પ્રયત્ન કર. અનંત શક્તિનો ધણી તું એની પાછળ પડીશ અને તેનો નિરોધ કરવાનો સાચો રસ્તો તને જાણી આવશે તો તું રસ્તે આવી જઈશ. અને ઉપર, તને મોક્ષ કેમ મળે ? એવો પ્રશ્ન થયો હતો તેનો જવાબ પણ મળી જશે.

માટે ઊઠ, જાગૃત થા અને તારું ભવિષ્ય સુધાર. એ સુધારવું તારા હાથમાં છે અને તારામાં એ મોટા આકરા દુશ્મનોને છૂતવા જેટલું અપરંપાર ગળ છે તૈયાર થઈ જા. ખૂણ વિચાર, સમજ અને અત્યારની તકનો સારો ઉપયોગ કર. અત્યારે પ્રાપ્તકર્તવ્ય આશ્રવોને ઓળખવાનું છે તે તું ગરાળર વિચાર. કોઈ પણ શત્રુ પર વિજય મેળવવાની ચાવી એ છે કે એને સર્વાંગ ઓળખવા જોઈએ એના ભેદ, ઉપભેદ, એના સહાયકો અને એનું ગળ ગરાળર સમજાય ત્યારે એની સામે થવાનું ગળ પ્રાપ્ત કરવાની સંકલ્પના કરી શકાય. આપણે તેને કાંઈક ઓળખ્યા. હવે એનો વધારે પરિચય કરીએ.

ગેયાટ્ટક:—

પરિચય:—

૧. જે પ્રાણી સમજી હોય, દીર્ઘ વિચારવાન હોય, દક્ષ હોય, કુશળ હોય તેણે આશ્રવોને તજવા જોઈએ. સાત તત્ત્વોમાં કેટલાંક રોચ (જાણવા લાયક) છે, કેટલાંક હેચ (તજવા યોગ્ય) છે અને કેટલાંક ઉપાદેય (ગ્રહણ કરવા યોગ્ય) છે. પ્રથમ કક્ષામાં છવ અને અછવ આવે છે, હેચકક્ષામાં આશ્રવ અને બાંધ તત્ત્વો આવે છે, ઉપાદેયમાં સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ આવે છે. આપણે જેનો હાલ વિચાર કરીએ છીએ તે હેચ છે. એ પ્રાણીને હેરાન હેરાન કરી એને ભારે બનાવે છે, માટે એને તજવાની જરૂર છે. સારા (શુભ કર્મના) આશ્રવો પણ તજવા યોગ્ય છે તે આગળ બતાવવામાં આવશે.

તેને તજવાનું કામ મનમાં સમજા ધારણ કરીને કરવાનું છે.

ખાલી 'તમે, તમે' એમ જુઓ પાડવાથી કાંઈ વળે તેમ નથી. મનની સ્થિતિસ્થાપકતા ગળી, એનો જરાજર અધ્યાસ કરી એને ઓગળવા થટે મન અધિર હોય તો એ કાંઈ સરખો વિચાર કરતું નથી અને ઠરઠરાયલી સ્થિતિમાં કરેલા વિચારો ટકતા નથી, માટે સર્વ સ્થિતિઓમાં મનને સ્થિર રાખવું, એની ચાલ જતા દૂર કરી અને એને એકાગ્ર કરવું એનો મુખ્ય ઉપાય મૈત્રી આદિ ભાવના છે તે જાણે અને તે વિચારવામાં આવશે.

એ એનો ત્યાગ-પરિહાર કરવામાં ન આવે, એ એને શ્રેષ્ઠતામાં ન આવે તો એ તારા પીનાના અપાર ગુણવૈભવનો નાશ કરનાર થાય છે આત્મામાં જ્ઞાન-દર્શનનો નષ્ટ કરી સર્વ-આપી શક્તિ છે એ સર્વ ત્રેષ વસ્તુભાવો અને અવસ્થાઓને ભાળી-દેખી શકે છે અને જે એનો સર્વઆપી શુભ છે તે એનો પ્રાપ્તિ વૈભવ છે અમૂલ્ય અને અપરિમિત છે અને એ એનો પ્રાપ્તિ જાણે છે, એની સ્વમાલેહીની મિલકત છે.

આવા અમૂલ્ય વૈભવનો આશ્રય નાશ કરે છે આશ્રયોથી પ્રાપ્તિ કર્મથી ખરડાઈ જાય છે, એટલે એનામાં જે જનત જ્ઞાનની શક્તિ છે તેના ઉપર આવરણ આવી જાય છે આશ્રવોને જે મોહના મૂઝા દોષ, એના પરનો અકુચ છોડી દીધો હોય, તો એ મોટા જાનનાનો નાશ કરે છે, એને વેદ્ય નાખે છે પ્રાપ્તિને દીન, અજ્ઞ અવાક અને મૂઢ જનાવી દે છે, માટે આશ્રવોને તણ દેવા થટે. એ આશ્રવો જલોગનાએ કેવા છે તે જરા એણે સર્પએ વિગળથી વિભાગવાર તુ તેને તપાસે.

૭ પ્રથમ મિથ્યાત્વનો વાન વિચારીએ. પ્રાપ્તિને પ્રાપ્તિ માર્ગ મળવો મુશ્કેલ છે ઘણાંજણ તો અનાદિ વામનાથી

સંસારના રંગરાગમાં મોહી જાય છે. એવા પ્રાણીઓમાં વિચાર નથી, શ્રદ્ધા નથી, વિવેક નથી. એ અનભિચરિક છે. વળી કેટલાકને સાચો ઉપદેશ ન મળે તેથી અથવા અશ્રદ્ધાથી જેમને ખોટો માર્ગ મળે છે તેઓ અભિચરિક છે. પ્રથમમાં વિચાર નથી, બીજામાં શુદ્ધ શ્રદ્ધા નથી. કેઈક વળી સાચું સમજે છતાં અભિનિવેશ કરી પોતાની માન્યતામાં ચુસ્ત રહે છે અને કસોટીમાંથી પસાર થવા સાફ ના પાડે છે.

શુદ્ધ દેવને ઓળખવા અને એને ઓળખાવે એવા મુશુરોના યોગ મેળવવો એવા ગુરુ સાચો ધર્મ બતાવે ત્યારે જ આ અજ્ઞાનદશા— મિથ્યાત્વ દૂર થાય છે. ત્યાં સુધી પ્રાણીઓ કુશુરના ઉપદેશથી અથવા પોતાની બુદ્ધિશક્તિ ઉપર ખોટો આધાર રાખી, આખી દુનિયાના ડહાપણના દાવા નીચે મોક્ષનો માર્ગ છોડી, પોતાના આત્માને કર્મભારથી ભારે કરનારી મિથ્યાક્રિયામાં પડી જાય છે અને ઊલટા આત્મકલ્યાણને દૂર કરે છે. ઘણા તો સાચું સમજતા જ નથી અને જ્યાં ત્યાં માથાં માર્યા કરે છે. ઘણા એ તરફ ખેદરકાર રહે છે અને ઘણા પોતાની રસવૃત્તિમાં એટલા આસક્ત બની જાય છે કે એને ‘ ધર્મ ’ હુંગમ લાગે છે. કેટલાક તો સામાનિક ક્રિયામાં નિમગ્ન થઈ ભારે થાય છે અને કેટલાક હિંસામાં ધર્મ માની નિર્થક ક્રિયા કરે છે.

જ્યાં સુધી વસ્તુસ્વરૂપનો યથાસ્થિત બોધ ન થાય ત્યાં સુધી મોક્ષનો રસ્તો છોડીને પ્રાણી સંસારને માર્ગે આગળ વધે છે. યોગ્ય ક્રિયા ન કરનાર પણ સાધ્યને રસ્તેથી પાછો પડે છે અને અયોગ્ય ક્રિયા કરનાર પણ એ માર્ગેથી દૂર લાગે છે. આ સ્થિતિમાં વસ્તુધર્મનું અજ્ઞાન રહે છે અને એવાં

મલિન કર્મો દુષ્પણે જાણાય છે કે જોનો વિચાર કરતાં પણ ત્રાસ થાય. કર્મસંબંધ જ્ઞાન-મિથ્યાત્વ દશામા સર્વથો વધારે થાય છે. કર્મજન્યતા હેતુર્મા 'મિથ્યાત્વ' ને તેટલા જ માટે અધસ્થાન આપવામા આવ્યું છે. મિથ્યાત્વ કા તો બુદ્ધિને ચાલવા જા હેતું નથી અથવા તેનો વિપર્યાય કરી નાખે છે. જ્યાં પડજા જ સિદ્ધતા થઈ જાય ત્યાં પછી સાચું દર્શન જ ન થાય અને મોક્ષ યોગ્ય સાચા વર્તનને ત્યાં સ્થાન જ રહેતું નથી. કર્મજન્યતા આ મહાન હેતુ મિથ્યાત્વ જોના સર્વ પ્રકારો ખાત્ર સમજવા યોગ્ય છે.

ક્રિયામા જ્ઞાન હોય છે ત્યારે તો તદ્દન નકામી અને પાછા પાડનારી ક્રિયાઓ થાય છે. જોવી ક્રિયાઓને વિપ્રક્રિયા અને ગરલક્રિયા કહે છે. વિષ દુસ્ત માટે છે, મરલ મીઠું મેર છે. જો ઉપશાત કુચુકે ખોટે રસ્તે ચડાવી કે તો પણ દુષ્ટ ક્રિયા થાય છે. જ્યારે નિષ્કામ વૃત્તિએ આત્મ ભાવથી આત્મ સાક્ષાત્કાર કરવા સારું પ્રેમભાવપૂર્વક 'અમૃતક્રિયા' કરવામા આવે ત્યારે જ આશ્વેષો આવતા અટકે છે. મયજામુ કરી સામ્રાજ્યને સામે વાત કરે છે ત્યારે પણ જોને પૂજામા મયેલો જ્ઞાનક સિદ્ધશાય છે. જોવી જ્ઞાનરભાવની ક્રિયા કરવા તરફ આદર રાખવો યોગ્ય છે. અર્ધી તો જ્ઞાન-મિથ્યાત્વયોગે કુમનિની પ્રેરણાથી મમે તેવી ક્રિયા કરવાથી શિવપુરનો રસ્તો હોડી હોડી રમ્તે જવાય છે અને મરનાળા સિવાઈ રહે છે તેટલી વાત પર જ્ઞાન જોચી ભાવના રચુ કરી છે.

૩ સમજણ-જ્ઞાનનું કાળ ત્યાગ છે માણસનું ફળ વિર્હી. અને તે ત્યાગ પણ નિઃશયપૂર્વકનો હોવો જોઈએ. હરેલ

નિર્ણયનો ગમે તે ભોગે નિર્વાહ કરવો એ ત્યાગ છે. એનાથી ઊલટી દશા એ અવિરતિ. ત્યાગનો અભાવ. જ્યારે આ પ્રાણી પોતાની જાતને મોકળી મૂકી દે છે ત્યારપછી એને કોઈ જાતનો વિવેક રહેતો નથી. ગમે ત્યારે ગમે તે ખાવું, ગમે તે પીવું, ગમે ત્યાં રખડવું, ગમે તેવું જોલવું અને અવ્યવસ્થિત ચર્ચા કરવી એ સાધ્ય વગરનું જીવન છે એવા જીવનને જેમ પવન લાગે તેમ તે દોરવાય છે.

વિષયને વશ પડેલો આ પ્રાણી દેવા આજ્ઞા કરે છે તેનાં ગ્રિત્રો ઘણાં અપાર્થ ગયાં. વાત એ છે કે એ જ્યારે એ માર્ગે એક વાર ચાલવા માંડે છે ત્યારપછી એને કાંઈ અંકુશ રહેતો નથી એ સર્વનાં પરિણામો અંતે ભોગવવાં પડશે એ પણ એ ભૂલી જાય છે. એ તો ગાંડા હાથીની પેઠે મૂઠ્યા જ કરે છે અને ભૂખ્યા જનાવરની પેઠે જ્યાં ત્યાં ત્રાપ મારે છે. આવા પ્રાણીને કર્મજાલ પાર વગરનો થાય છે અને પછી એ કર્મો જ્યારે પરિપાક દશાને પામે છે ત્યારે એણે સેંકડો દુઃખો ખમવા તૈયાર રહેવું પડે છે.

આ ભવમાં જીવેને દુઃખો કેટલાં પ્રાપ્ત થાય છે તે આપણે જોઈએ છીએ. જીવાનીના અત્યાચારો ઘડપણને કેટલું વિરસ જનાવી દે છે અને દુરાચારીઓ જેનાં નામો પણ આ પુસ્તકમાં લખવાં ન ઘટે તેવા ભયંકર વ્યાધિઓ ખમે છે તે પર ઉદ્ભેજની જરૂર ન હોય અને પરભવમાં આવા પ્રાણીઓ ક્યાંનાં ક્યાં તણાઈ જાય છે અને ત્યાં જે અપરંપાર દુઃખો પામે છે તે કલ્પનાતીત છે.

અહીં પ્રસંગોપાત પરચખ્યાણની-ત્યાગની એક વાતની જરૂર મૂચવવા યોગ્ય છે. સાચા ઉપદેશની અસર તળે અથવા શાંત

લોકાવતામા સાથ નિશ્ચયો થાય તે વખતે સુદર જીવન
ધારણ સુદર કરી નાખવું અને તેને ગમે તેટલી અગવડે કે
લોગે વળગી રહેવું એનું નામ ' પશ્ચાન્નાયુ ' કહેવાય છે

સુદર સ્વેદ જીવનમા બહુ વાર સાંપડવી નથી. જૂન વિચાર
કરી એવા પ્રસંગે જે પોરણ નિર્ણિત થાય તેને વળગી રહેવાથી
જીવન એકધારું અને લાભપ્રદ થાય છે

ત્યાગ ન કરવાને કારણે આ જીવ નકામો પાપસવ્ય પણ
બહુ કરે છે એને એસ્ટ્રોલોગનાં કળ કે અમેરિકાના શિક્ષકો
અહીં મળવાના નથી, પણ સમજણપૂર્વક એનો ત્યાગ ન કરે
ત્યા સુધી એ દાર તો ખુશ રહે છે, વિના કારણે અપ્રાપ્તનો
ત્યાગ કરતો નથી અને તેના પુણ્યથી વચિત રહે છે એ ઉપશ્વત
કેટલાક ત્યાગે તો એને ઐદિક લાભ કરનાર પણ હોય છે એ
પરવશપણે માઠો થાય ત્યારે થઈ જાય છે, પણ એવા જ
ત્યાગ એ સમજણપૂર્વક સ્વેચ્છાથી થાય તો એથી એને
ખૂબ લાભ મળે. સમજણનો ઉપયોગ ત્યાગમા પરિપૂર્ણપણે થાય
તો જ્ઞાન થાય છે, નહિ તો એનો કાંઈ લાભ મળતો નથી

માટે સમજણ પ્રાપ્તિએ અવિગતિ-અત્યાગકથામા ન રહેતા
જેમ અને તેમ ત્યાગ કરવા નિશ્ચય કરવો ઘટે-પણ એ પાપ
કર્મના ગરનાગા ખુશ્માં મૂક્યાં હોય તો નિષાકદયા પ્રાપ્ત
થાય ત્યારપછી હાયવોય કરવો ન ઘટે. પસંદગી કરવાનો
અત્ર અવકાશ છે સાચે એ પણ ધ્યાનમાં રહે કે ત્યાગમા ઘસારો
કરી પડવાનો નથી. આ શરીરને તો એકજી મૂકવામા આવે
તો એ અનેક ઘસારાને તાગે થાય છે ત્યાગની મધ્ય શી છે
એનો ખ્યાલ જેજીવનમાં કાર્યક થાય છે સ્વપચ હોય ત્યારે

આવી જ રીતે રહેવાતું હોય તો આ ચેતનની ક્રેટલી પ્રગતિ થાય તે અન્ય પ્રસંગે વિચારવાની તક લેવાશે. વાત એ છે કે પરવશતાથી ત્યાગ થાય તે વિરતિની કક્ષામાં ન આવે આપણે તો સમજણપૂર્વક ઘસારો ખાઈ ત્યાગની ખાતર ત્યાગ કરવો ઘટે અને પ્રાણાંત કષ્ટે એ નિયમ-નિશ્ચયથી પાછા ફરવું ન ઘટે.

અવિરતિનું દ્વાર ખુલ્લું મૂક્યું હોય તો પારવગરની આપત્તિ કરાવે તેવાં કર્મો આ પ્રાણી એકઠાં કરે છે અને તેમાં વધારો કરતો જાય છે.

૪. આશ્રવો-કર્મચક્રણના માર્ગોનો એક મોટો વિભાગ ઇન્દ્રિયોદ્ધારા પ્રાપ્ત થાય છે. એ પણ ભારે વિષમ છે. આપણે ઇન્દ્રિયોને તો એટલી મોકળી મૂકી દઈએ છીએ કે ‘એશઆરામ’ એ જ આ યુગનું સાધ્ય યનતું જોવામાં આવે છે. આપણું ફરનિયર પણ એવું જ થતું જાય છે. આપણા ખાવાના કોડ એવા જ, આપણી આંખોનો ઉપયોગ કટાક્ષ કરવામાં, રૂપ જોવામાં, નાટક સિનેમા જોવામાં, આપણા જ્ઞાન જ્ઞાન સાંભળવામાં અને સ્પર્શની તો વાત જ શી કરવી ?

અનંત જ્ઞાનનો ઘણી ક્યાં રમી રહ્યો છે ! કેવા કીચડમાં એ ભરાઈ બેઠો છે ! એને શેમાંથી માની લીધેલું સુખ મળે છે !

હાથીને કેવી રીતે પકડે છે ? એક મોટો ખાડો ખનાવવામાં આવે છે, તેને ઘાસવડે ઢાંકવામાં આવે છે અને ઢાંકણ ઉપર હાથીને લોભાવવા માટે કાગળની હાથણી મૂકવામાં આવે છે. મસ્ત હાથી ગાંડો થઈ હાથણીનો સ્પર્શ કરવા જતાં ખાડામાં પડે છે. સ્પર્શસુખની લાલસામા એને ભાન રહેતું નથી; તેથી ખાડીની આખી જિંદગી પરાધીનતા વેઠે છે. સ્પર્શેન્દ્રિયને વશ પડવાનું આ પરિણામ !

લોહાના વાહા કાટાને છેડે મીડી બોળી બાંધી પાણીમા નાખે ॥ માછલુ જોને ખાવાને લોલે લોડી આવે છે ખાવાનું મળે છે પણ ટૂંક ગળામા પરોવાઈ જાય છે તેથી મરણ પામે છે એક ઝેન્દ્રિયને વશ પડવાનું આ પરિણામ !

કમળની ગંધથી આકર્ષાઈ બ્રમર તેના પર બેસે છે સાજ થાય ત્યાં કમળ બંધ થઈ જાય છે અહર રહેલો બ્રમર જૂનગાઈ મરે છે નાસિકા-પ્રાણને વશ પડી એ પ્રાણ બાપે છે !

દીવાની જ્યોતથી આકર્ષાઈ પતંગિયુ દીવામા પડે છે દીવાની શત્રુમા બગી મરે છે અથવા તેણમા ફૂલી મરે છે અને પ્રાણ બેાવે છે અહુને વશ પડી પ્રાણની આકૃતિ બાપે છે

સુદર અવાજ સાંભળવા લલચાઈ આવેલુ હરણુ પારખીની જાળમા ફસાઈ, પકડાઈ જાય છે અને હર્ષેન્દ્રિયને વશ પડી પ્રાણ ગુમાવે છે

આવી રીતે એક એક ઇન્દ્રિયને વશ પડીને જનાવરો તેમજ જીવલો પ્રાણુ બાપે છે વિષય-વિનોદનો રસ પરિણામે કેવો આકરો પડી જાય છે તેના આ જ્વલત ઢાળણાઓ છે જોની વેદનાઓનો આશ તો આખી જિંદગી કેદમાં રહેણુ પડે (દામી પેંઠે) કે ગળામા ટૂંક લિંકામ (માછલા પેંઠે) અમર હરણુની જેમ ત્રિરાઈ જવાજ ત્યારે આવે, પણ મનુષ્યોનો ઈદ્રિય પરનો રાજ અને જોની તૃપ્તિના તુચ્છ સાધનોનો વિચાર કરીએ તો કપ થઈ જાય તેમ છે આ ઈદ્રિયોદ્ધારા જોટલાં જથ્થા કર્મો જથ્થામ છે કે જોનો સરવાળો બારે મોટો થઈ જાય છે આ મોટુ ગરનાળુ છે અને જોને જોના સાહા સ્વરૂપમાં, સામા આકારમા સમજવાની ણૂજ જરૂર છે આપણને સંગવડ ન પડે

ત્યારે આંખ આડા કાન કરી નાખીએ છીએ એ વાત આ વિશુદ્ધ વિચારણામાં ન થઈ અહીં તો ચોખ્ખો દિસાળ છે. જોડોએ તો ગરનાળાં ખુણાં મૂકે અને હાથી વગેરેની પેઠે પરવશતા કે મરણ જેવાં દુઃખો સહન કરવા તૈયાર થાઓ અથવા એના પર નિયંત્રણ મૂકે. જાનને વાત એક સાથે અશક્ય છે.

આ નોટ અહીં પૂરી કરી નવા શ્લોક પર લખવા જતો હતો ત્યાં ચિદાનંદજીનું '૪૧ સુ' પદ વાંચ્યું. ખૂબ રસથી એને મારી કોટડીમાં બેઠા બેઠા ગાયું. બહુ આનંદ થયો. પદ સુપ્રસિદ્ધ છે.

વિષયવાસના ત્યાગો ચેતન, સાચે મારગ લાગો રે. એ દેહ, તપ જપ સંજમ દાનાદિક સહુ, ગિણતી એક ન આવે રે; ઇન્દ્રિયસુખમે^૧ જ્યૌલૌ એ મન, વકરે તુરંગ જિમ ધાવે રે. વિ૦૧ એક એકે કારણ ચેતન, બહુત બહુત દુઃખ પાવે રે; દેખો પ્રકટપણે જગદીશ્વર, ઇલિવિધ ભાવ લખાવે રે. વિ૦૨ ધમન્મથ વશ^૨ માતંગ જગનમે, પરવશતા દુઃખ પાવે રે; રસના વશ હોય^૩ જામ મૂરખ, જાળ પડ્યો પિછતાવે રે. વિ૦૩ ઉધાણ સુવાસ કાજ મુન ભમરા, સંપુટમાંહે બંધાવે રે; તે સરોજસંપુટ સંયુત દુન, કંકરીકે મુખ જાવે રે. વિ૦૪ રૂપ મનોહર દેખ પતંગા, પડતા દીપમાં જાઈ રે; દેખો યાદુ^૪ દુઃખકારનમે, નયન ભયે હૈ સહાઈ^૫ રે. વિ૦૫ શ્રોત્રેન્દ્રિય આસક્ત^૬ મિરગલાં, રૂઝિતમે શીશ કરાવે રે; એક એક^૭ આસક્ત જીવ એમ, નાનાવિધ દુઃખ પાવે રે. વિ૦૬

૧ જ્યૌલૌ. ૨ અવળી ચાલતો થોડો. ૩ સમજાવે. ૪ રૂપશેન્દ્રિય. ૫ હાથી. ૬ માછલું. ૭ નાક. ૮ બીડાપણું કમળ ૯ હાથીના ૧૦ એને. ૧૧ મદદગાર. ૧૨ હરણ. ૧૩ કાણમાં. ૧૪ ઇન્દ્રિય-અધ્યાહાર.

પણ પ્રબળ વર્તે નિત્ય જાગુ, તાક કહા જ્યુ કહીએ મે,
ચિજાનક એ વચન મુછીને, નિજ સ્વભાવમે રહીએ મે વિગ

લગભગ એ પદનો ભાવ ઉપર આવી ગયો છે, પણ પદ
ઘણું માર્મિક હોવાથી જાણ ઉતારી લેવું થોડા માર્ગ છે
એ ઇરિયોને સાચા આકાશમાં ફેળાઈ છે

૫. અટલેથી આશવો પૂરા થતા નથી. હજુ પણ બળ
વાન આશવોનો વિચાર કરવાનું બાકી છે કપાયો તો કર્મની
ઉપર ભાત પાડે છે ક્રોધના આવેશમાં, માનના બદલાય પર,
માયાની ગદી વૃત્તિમાં, લોભના તાજામાં આ પ્રાણી બારે કર્મો
બાધે છે અને તેના ઉપર વજલેષ કરે છે કથાવના ઉદયથી
ફુનિયા પર મોટા સહાર થયા છે, લોહીની નદીઓ ચાલી છે,
માયાને અંજે અનેક પ્રાણો છુપી રીતે કરે છે અને લોભથી
રાત્રિવિષ દેશ-પરદેશ રખડે છે તે પ્રત્યેકના લક્ષણો વિચારીએ.

ક્રોધ આત્મજ્ઞાનને અટકાવે છે, સ્વભવનો ભાત કરનાર છે,
નરકનું દ્વાર છે, પાપનો પક્ષપાત કરનાર છે, ઉપશમનો વૈરી
છે અહીં અકોશીજ્ઞા સર્જનું દેશવ વિચારવું

માનને પર્વત સાથે સરખાવવા થોડા છે એ નિર્મળ જ્ઞાનને
રોકે છે વિનય, શુદ્ધ, તપ, શીલ અને ત્રિવર્ગને હણનાર છે,
વિવેકનો નાશ કરનાર છે અહીં સ્પૃહાજનું દેશવ વિચારવું

માયા અતિ નીચ છે ખોટો દેખાવ કરવાની વૃત્તિ દ્વર
કરવી વધારે મુશ્કેલ છે નિષ્કપટી થવાનો ઉપદેશ બેકાંતે ભગ
વતે કહ્યો છે અહીં કુમુદપુરે રહેલા બે સાધુનું દેશવ વિચારવું

લોલ ભયંકર દોષ છે, સર્વ શુભનો નાશ કરનાર છે, વૃદ્ધિ પામતો ભયંકર દુર્ગુણ છે, છેડા ન આવે તેવો પાતકી દોષ છે. અહીં પ્રમદત્ત, મુબૂમ ચક્રવર્તી આદિ પારવગરનાં દાખલા છે.

કપાયનો ઉદય થાય છે ત્યારે કોઈપણ હેતુ મનમાં રાખીને પ્રાણી ખૂબ ખરડાય છે અને પછી નારકીમાં જઈ પડે છે અને જન્મ-મરણના એવા મોટા ચક્રમાં પડી જાય છે કે એ જલદી ઊંચે આવી શકતો નથી. આવો પ્રાણી જરૂર અનંત ભવપરિપાટીમાં પડી જઈ ત્રાસ પામે છે, હેરાન થાય છે અને પોતાની પ્રગતિ શુભાવી એસે છે.

એવી જ રીતે હાસ્યાદિ નોકપાયો પણ સંસારમાં પ્રાણીને ખૂબ રખડાવે છે. કર્મજાંઘન વળતે જે રસ પડે છે તેમાં મુખ્ય ભાગ કપાયો ભજવે છે. સમાન ક્રિયા કરનારની કર્મસંપત્તિમાં જે મોટો ભેદ પડે છે તેની ગાઢતા કપાયો પર આધાર રાખે છે. જેમ કપાયોનું જેર વધારે તેમ કર્મો વધારે ચીકણાં બંધાય છે. આ કપાયો આંતરરાજ્યમાં પ્રવર્તે છે અને એ પ્રત્યેક ખૂબ સમજવા જેવા છે. કપાય ઉપર સંસારનો એટલો બધો આધાર છે કે એનો અર્થ કયો એટલે સંસારનો આય એટલે લાલ એમ કરવામાં આવે છે. એ જેટલા વધારે તેટલો સંસાર લાંબો થાય છે. એને સમજવા માટે આંતરમુદ્રિમાં ઊતરવું પડે તેમ છે એ ધ્યાનમાં રહે.

૬. મન-વચન-કાયાના યોગો પણ આશ્રવો છે. મનના વ્યાપારથી, વાણીના પ્રયોગથી અને કાયાની પ્રવૃત્તિથી પ્રાણી કર્મો જાંઘે છે અને તેથી તેઓ પણ ગરનાળાં છે. મન-વચન-કાયા જો ચંચળ હોય તો ભયંકર પાપના ભારથી ચેતન ખરડાઈ જાય છે. શરીરની પ્રવૃત્તિ કેવી કેવી ક્રિયાઓ કરાવે

છે તેનું વર્ણન આગળ મધ્ય ગ્રંથ છે વિચાર વગર, કારણ વગર બોલવાનું કામ કરનાર મહા ઉપાધિઓ વડોરી છે અને મન તો ખરેખર મર્ફટ જ છે એ તો જ્ઞા ત્યાં કોણ જ કરે છે સામા-
વિક્રમોક્ષ દોષએ ત્યાં એ અમેરિકા દોષી જાય છે અને જેલમાં દોષએ ત્યાં વિનાશકરણ હાઈકોર્ટમાં આટા મારે છે એને ઠેકાણે
હમ આવવું વધારે મુશ્કેલ છે જ્ઞાનદયનજી જેવા યોગીઓ પણ
ફરિયાદ કરે છે કે 'મનહુ કિમહી ન યાએ હો કુધુગિન !'
અને પછી કહે છે કે 'જેમ જેમ જાતન કરીને રાખુ,
તેમ તેમ અજાણુ બાજે' આવું મન છે અને એની સાથે-
એની મારફત આપણે કામ લેવાનું છે

આ પ્રમાણે હીકૃત દોષથી આશ્વેા પર વિજય મેળવવા
પ્રયત્ન કરે કોઈ પણ પ્રકારે મિથ્યાત્વ દોષ તો દૂર થાય તેમ કર,
વિરતિ ભાવ આદર, ઉદ્વિયોનો સચમ કર, કપાયો પર વિજય મેળવ,
યોગે ને કમજામાં લાવ, ગરનાળા લખ કર, નહિ તો વાત મારી
જશે અને તું ખરેખર રખડી પહોંચ નહામી આગપપાળ
છોડી દે અને અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર, એનો લાભ લે અને
આશ્વેાને જરાજર જોગળી લે.

૭ એક જાગત ગેરસમજીવી થાય તેવી છે તે પણ કહી
દેવાની જરૂર છે યોગેનો શુદ્ધ ઉપયોગ થાય તો તેથી શુભ
કર્મોનો જન્મ થાય છે સારી ક્રિયા કરવાથી શુભ કર્મજન્મ
થાય છે અને તેથી સાત્તાવેદનીય, દેવગતિ, રીર્ષ આયુષ્ય, બુદ્ધર
શરીરાદિ મળે છે, પણ વિશેષ બીડી નજરે એતાં એ પણ જાણન
છે એનાની બેડી પણ આખરે બેડી છે અને મોટા મહેલમાં કેદ
રાખે તો પણ તે આખરે જેલ જ છે એમાં કાંઈ શંકવા જેવું નથી.

વ્યવહાર નજરે પુણ્ય હીક છે પણ તે માત્ર પાપની અપેક્ષાએ જ તેમ ગણી શકાય. વસ્તુતઃ શુભ કર્મો પણ ભોગવ્યા વગર ફટકારે થતો નથી અને ફેટલીક વાર તેની ખાતર સંસારમાં અટકવું પડે છે. મોક્ષના અવ્યાખાધ યુગની નજરે એ પણ બાંધન જ છે અને સમજીએ તો તેને પણ એ જ નજરે લુચ્છે છે. એ નિવૃત્તિ (મોક્ષ) ના યુગની આડે આવનાર છે અને ઉચ્ચ ભૂમિ-દાએથી જોતા એવા યુગો પણ સત્ત્વ વગરનાં છે.

વાત એક જ છે કે ગમે તેમ કરીને અત્ર વર્ણવ્યા છે તે સર્વ ગરનાળાં બાંધ કરવાની જરૂર છે અને તેમાં વગરસંકેતો આગળ વધવાની આવશ્યકતા છે. આશ્રવો સારાં અને ખરાબ બંને પ્રકારનાં કર્મો લઈ આવે છે. આત્મપ્રગતિ ઇચ્છનારે કોઈ પણ પ્રકારનાં કર્મોની ઇચ્છા કરવા જેવું નથી.

૮. એટલા માટે આશ્રવરૂપ પાપોનો રોધ કરવા નિશ્ચય કર અને શાંતસુધારમનું વારંવાર પાન કરીને પ્રમોદ પામ, મન ભાણુ. આશ્રવો તારે ન જોઈએ અને એ સર્વ ગરનાળાં પ્રયત્ન-વડે બાંધ કરવા જ જોઈએ અને તેમ કરીને વધારે થતો ભાર અટકાવવો જોઈએ. જો ગરનાળાં બાંધ થશે તો આવક અટકી જશે. પછી તળાવમાં જેટલો કચરો છે તેટલાનો જ સવાલ રહેશે. તેના માર્ગો છે તે તું અન્યત્ર તુરતમાં જ જોઈશ. અત્યારે તો તું આશ્રવોને ઓળખી લે અને ઓળખીને એની આત્મા ઉપર જે ભયંકર અસર થાય છે તેને તું સમજી લે. જને તેટલો વખત એ આશ્રવોને સમજવામાં ઠાઠ અને એને ખરાબર ઓળખી લે શ્રી વિનયવિજય ઉપાધ્યાય પોતાના આત્માને વારંવાર સુધાપાન કરવા અને તેમાં આનંદ માનવા કહે છે તેવું જ તું

તારા ચેતનને સમજાવી સમજાવીને કહે અને વારવાર કહ્યા કરીશ
તો એ ચેતનજી સમજતા થઈ જશે. ઉપર ઉપરની ભાવના ભાવ
વામાં કંઈ જળશે નહિ સેથીએ સેથીએ તેજ માટે તેમ એને
વારવાર કહ્યા કરશે અને એમાં ખરો રસ લેશે, જીવનનો
હૃદયો માણશે અને અવિધ્યના ઉત્કર્ષના પાયા શાપી દેશે

કેવી રીતે આશ્રય ભાવના ભાવવી? ચેતનજીની સાથે
નીચેની મતલબની વાતો કરવાથી એ ભાવના ભાવી શકાશે.

હે ચેતન ! તારે ખોટા અભિનિવેશ ક્યા મુખી કરવા છે ?
તું સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મને જરાજર જોગખ તારે કોઈ જાતની
શકાઓ હોય તો વગરસકોયે સજીવને પૂછ સશય અહાવી
લખંશ નહિ અને સશયમાં ઘસડાઈ જર્મશ નહિ સોનાની
પરીક્ષા કરશે, પણ પરીક્ષા કરીને સાચાને આહરશે પરીક્ષામાંથી
પાર ન જિતરે તેણે સોનું તારે કામનું નથી તાપથી, કપથી,
છેદથી તું તપાસી જો અને પછી આહર. તું જરા વિચાર કર
તને અત્યારે શ્રમજીવાની શક્તિ મળી છે, આરા ક્ષેત્રમાં તારો
જન્મ થયો છે, તને શરીરની શ્રમવદ મળી છે, પૃથક્કરણશક્તિ,
અદ્વયશક્તિ, અમરણશક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે તેનો તું ઉપયોગ કર
સત્યને શોધ અને શોધીને વગરસકોયે તેમાં તન્મય થઈ જા
હામાઠાગપણમાં તે જડુ ખોસુ છે તું જાણ કરીને વિચાર
તને આ સંસારમાં કેણુ રખાવે છે ? તારી જેવો મહા-
બળવાન આત્મ આવી રીતે દગધકા વગર રખડે અને પવન
વાય તેમ ઘસડાઈ જાય અથવા ટેનિસના બોલની જેમ સામસામી
બાબુએ ધકેલાય એ સ્થિતિ તને મમે છે ? એ સ્થિતિ કરનાર
કેણુ ? તને બારે કરનાર આશયો છે તેને તું જરાજર જોગખી

લે. કર્મોને બહુ ધરીને એ તારામાં નકામો ક્યારે વધારે છે અને તને જ્યાં ત્યાં તરફડાવે છે. એને ગરાગર જોગખી લે

એક મિનિટમાં કરેલાં વર્તનો જે કર્મકૃણ લઈ આવે છે તે વરસો યુધ્ધી ભોગવવા પડે છે. પાંચ મિનિટ અત્યાચાર (Rape) કરનારને પાંચ વર્ષની સખ્ત મજુરી સાથે જેલ-યાત્રા થાય છે. દશ આનાની ચોરી કરનારને ત્રણ વર્ષની જેલ મળે છે. ગરનાળાં ઉઘાડાં મૂકવાનું આવું પરિણામ આવે છે. મન-વચન-કાયાના થોગો અને કપાયોની જેવી તરતમના હોય છે તેવી રસાળતા કર્મની થાય છે. સારાં અને ખરાબ કર્મો દેટલીક વાર હજારોગણો, લાખોગણો ફલાસ્વાદ આપે છે.

આ રીતે વિચાર કરતાં હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિ-બ્રહ્મ જૂગ કર્મોને લઈ આવે છે અને ચેતનને ભારે કદે છે. પ્રાણી હાલતાંચાલતાં જૂઠું ખાંચે છે કે મૈથુનની ઇચ્છા કરે છે અને પરિબ્રહ્મ એકઠો કરવામાં તો તેને કદી સંતોષ થતો જ નથી. કપાયો, થોગો, અવિરતિભાવ અને ઇદ્રિયોના વિપયોથી આ પ્રાણી ખળ રળડે છે. એને મનોાવકારોમાં જૂગ મળ આવે છે. એ કપાયાધીન થાય છે ત્યારે એને કોઈ જાતનો અંકુશ રહી શકતો નથી. એ હાસ્યાદિમાં પડી જાય છે ત્યારે પણ એ પોતાનું મહાન સ્થાન વિસરી જાય છે.

વસ્તુતઃ સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી થવાની તાકાત ધરાવનાર આ ચેતન કેવી જાણતોમાં રસ લે છે તે તો વિચારો. એના જેવા વિપયોમાં મગ્ન લે એ તો શોભતી વાત પણ ન ગણાય. એ રીતે તો એના સર્વ આદર્શો ખલાસ થઈ જાય. એ કપાયમાં પડી જાય છે ત્યારે કેવો લાગે છે? એ તો તપાસો.

એ ક્રોધમાં આવી જાય કે અભિમાનમાં આવી જાય કે શોક કે ભયમાં પડી જાય ત્યારે એનો ફેટોઆફ પાડ્યો હોય તો કેવો લાગે ? આ દશા પ્રગતિ ઇચ્છકની ઠી ન હોય. સર્વ ભાવના અને આદર્શોને જાણુએ મૂકનાર આ આશ્વેને બરાબર સમજવા જેવા છે, પરંતુ સમજીને અટકવાનું નથી, સમજીને શું કરવાનું છે ? તે આવડી ભાવનામાં વિચારશું, પણ તે વિચારતાં પહેલાં આપણે કેવા વિચારો સાથે કામ લેવાનું છે તેનો બરાબર ખ્યાલ કરી લેવે.

પ્રત્યેક આશ્વ મહાભયકર છે એને અવકાશ આપતા એ સૂચવરને ભરી નાખે છે પચીસ ફિયાળો પણ એટલી જ આકરી છે એને એના ખરા આકાશમાં જરાબર જોળખવાની ખાસ જરૂર છે, જેથી જેની સાથે થવાનું હોય તેને ચોખ્ખું વૈચારી કરી શકાય. દુઃખ અને દુર્જિતિ આપનાર, સસારમાં રખ-હાવનાર, સમતા અને શાંતિનો નાશ કરનાર, મહાસુત્તવવત ચૈત્ર નને લગ્નભગ્ન નિર્વોધ કરનાર આ આશ્વો છે અને એને વશ પકનાર જ્ઞાની હોય તો જ્ઞાન ભૂલી જાય છે અને અજ્ઞાની હોય તો તદ્દન છેડે પગડે બેસી જાય છે સમજી હોય તો ગંઢો ધર્મ જાય જ અને હલકો હોય તો ભારે ધર્મ જાય છે ચેતનશીને ચેતવણી આપો કે આ આશ્વોને જોળખો અને વિગતવાર સમજો એના અગ, પ્રત્યગ, વિભાગ, પેટાવિભાગ હરેકને વિચારો, એને બરાબર જોળખશો એટલે રસ્તો સૂઝશે.

ઇતિ આશ્વ ભાવના ૭

શ્રી સકળચંદ્ર ઉપાધ્યાયવિરચિત

સાતમી આશ્રવ ભાવના

(રાગ-મધુમાદ)

જગ શુભાશુભ જોણે કર્મતતિ મેળીએ,
શુભ અશુભાશ્રવ તે વખાણો;
જળધરો જેમ નદીવર સરોવર ભરે,
તિમ ભરે જીવ બહુ કર્મ જાણો. જગ ૧
મમ કર જીવ તું અશુભ કર્મશ્રવા,
વાસવા પણ સકર્મા ન છૂટે;
જોણે જગ દાનવર પુન્ય નવિ આદર્યા,
તે કૃપણ નિર્ધના પેટ ફૂટે. જગ ૨
મન વચન કાયા વિપયા કપાયા તથા,
અવિરતિ અશુભ ધ્યાન પ્રમાદો;
મૂઝી મિથ્યામતિ વર ઉપાસક યતિ,
જગ શુભાશ્રવથકી તો વિપાદો. જગ ૩
રાચ મ જીવ તું કુકુળ આડંબરે,
જળ વિના મેઘ જિમ શ્રેષ્ઠ ગાળે;
ધર્મના કાજ વિણ મ કર આરંભ તું,
તેણે તુઝ કર્મની ભીડ ભાળે. જગ ૪
તે અશુભ આશ્રવા રૂઢતાં જીવને,
સંવરો સંવરે કર્મજાલં;
નાવનાં છિદ્ર રૂઢ્યા યથા નીરને,
તેણે કરી જીત સંવર વિશાલં. જગ ૫

મકરાણુ આઠમું

પૂર્વ પરિચય

સવર ભાવના

આશ્રવ ભાવનામાં કર્મને આવવાના માર્ગે આપણે વિચાર્યા કુદરતી રીતે આપણે ચારે તરફના ગરનાળા ભેધ ગભરાઈ જઈએ એમ લાગ્યું હવે ગરનાળાના દારો જામ કેમ કરી શકાય તેને માટે 'સવર' ભાવના કહે છે આશ્રવો જે બારણા ઉઘાડાં મૂકે છે તેને જામ કરવા તે 'સવર' કહેવાય છે સામ્યચિંતોષા સ્વરૂપ (તત્ત્વાર્થ) આશ્રવનો વિચાર કરતાં એને હેય-તજવા યોગ્ય વસ્તુ ગણ્યું હતું સવરો સર્વ ઉપાદેય વિભાગમાં આવે છે એ પ્રત્યેકનો વિચાર કરતાં મનમાં શાંતિ થતી જશે. જાણે આપણે મહાન સાધ્ય સાધવાના સાચા ખ્યાલમાં આપણી જવાબદારી સમજીને સ્વોત્કર્ષ સાધવા ત્યાગ કરી રહ્યા છીએ, અને જાણીએ તો જરૂર જિતરી ગયા છીએ એવો ખ્યાલ આ આખી ભાવનામાં જરૂર આવશે. એમાં કોઈ સ્થાનકે ઘસારો જાણ નજરે લાગશે તો તેમાં પણ દિબ્બતા, ભબ્બતા, સાધનસાપેક્ષતા જણાશે. એની વિચારણા કરતાં જાણે આપણે કોઈ ખરા મહાન કાર્ય સાધવા માટે અવરનાદથી લાગી ગયા છીએ એવો ભાવ ખ્યાલ થશે. આ આખી ભાવના જહુ સુદર હૃદયીકૃત પૂરી પાડે તેવી છે તે આપણે જોશું અહીં પૂર્વ પરિચયમાં સવરને જોળખી લઈએ. પછી એક ચિત્રપટ રજૂ કરી પ્રત્યેક આશ્રવનું દ્વાર કયા સવરથી બંધ થઈ શકે તેમ છે તેનો સમુચ્ચય ખ્યાલ કરશું.

આ સમિતિ-શુભિ સર્વદા પાળવી જ લેઈએ. એનો ઉપયોગ કરે છે ત્યારે આશ્રવના દરવાજા બંધ કરે છે.

દશ ધર્મો. યતિના-સાધુના દશ ધર્મો છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.:-

- (૧) 'ક્ષમા' ક્રોધ પર વિજય. ક્રોધનું કારણ મળે તો પણ શાંતિ ગળવી.
- (૨) 'માર્દવ' માનનો ત્યાગ. આઠ પ્રકારના મદ ન કરવા. જાતિ, કુળ, રૂપ, અંશ્વર્ય, તપ, જ્ઞાન, લાભ અને ગળ-એ આઠ પ્રકારના મદ છે. મિથ્યાભિમાનના ત્યાગનો સમાવેશ આમાં તથા આર્દવ એ બન્નેમાં થાય છે.
- (૩) 'આર્દવ' નિષ્કપટ વર્તન દંભી દેખાવનો અભાવ. હુઆર્થ, કાવાદાવા, મુત્સદ્દોગીરી, ખોટા બચાવ એ સર્વનો અભાવ. માયાનો ત્યાગ.
- (૪) 'મુક્તિ' લોભ પર વિજય એમાં પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ પર થતી આસક્તિ પર વિજય મેળવવાનો છે
- (૫) 'તપ' વૃત્તિઓને કેળવવા માટે ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો તે.
- (૬) 'સંયમ' પોતાના વિચાર, ઉચ્ચાર અને વર્તન પર અંકુશ. ત્રણની એકતા. ૫ ઇન્દ્રિયદમન, ૪ કપાયવિજય, ૩ યોગરૂઢન અને ૫ પ્રાણાતિપાતાદિથી વિરતિ. એ રીતે એના સત્તર પ્રકાર છે.
- (૭) 'સત્ય' સત્ય વચન બોલવું. બોલવાના નિયમોનું પાલન કરવું.
- (૮) 'શૌચ' દોષ રહિત આહાર લેવો તે દ્રવ્યશૌચ અને

શુદ્ધ અશ્વત્થામની અભિવૃદ્ધિ તે જાવશાય. એમા
અદત્તભાગભાવ છે

(૬) 'અર્દિચનત્વ' કામ વસ્તુ પર મૂર્ચ્છા કરી તેને પોતાની
કળી, પરિશદ્ધ વધારવો, સુધારવો, રક્ષવો, એનો ભાગ.

(૧૦) 'અશ્વત્થ' ઓ-પુરુષ સજધનો ભાગ. નવ વાદ-
સમુક્ત અશ્વત્થનું પાલન. એ હશે ધર્મો સર્વેએ
પાળવાના છે, સાધુએ વિશેષે પાળવાના છે

૪ અનુમેક્ષા-જાવના. (ચિંતવન)

જાવના બાર છે આ મધનો વિવચ પશુ તે જ છે
ઉપોદ્ધાતમા તે સમષ્ટી વિસ્તારથી સખાઈ ગયેલ છે, તેથી
અહીં નામ માત્ર લખી આગળ વધીએ.

(૧) અનિત્ય. (૨) અશરણ. (૩) અસાર. (૪)
એકત્વ. (૫) અન્યત્વ. (૬) અશુચિ. (૭) આશ્રય. (૮)
અવર. (૯) નિર્ભંગ. (૧૦) ધર્મ. (૧૧) લોકસ્વભાવ.
(૧૨) લોચિદુર્જનતા.

૫ પરીપદ્ધ સહન કરવાના પ્રક્રિયા અનેક છે એના
મુખ્ય લોક ૨૦ છે તે ખૂબ સમજવા યોગ્ય છે

(૧) 'શુદ્ધા' બૂળ શાસ્ત્રમા પિઠવિશુદ્ધિ જણાવી છે તેને
ધ્યાનમા ગ્રાળી વિશુદ્ધ આહાર મળે, ૪૨ દોષ રહિત
મળે તો જ લે, નહિ તો બૂળ સહન કરે.

(૨) 'પિપાસા' તૃષ્ણા સાધુપુરુષ જીવરહિત-પ્રામુક અને
એવર્ણીય જળ મળે તો જ લે. એના અભાવે ગમે તેટલી
તૃષ્ણા લાગી દોષ તે સહન કરે

- (૧૦) 'નૈવેધિકી' (નિષદા) સ્મિર આસન કરી ધ્યાન હામેત્સર્ગાદિ કરવા હોય ત્યારે જમે તેવા ઉપદ્રવ થાય તો પણ આસનનો ત્યાગ ન કરે, જમથી કરે નહિ, મનશાંતિ જાય નહિ અને અઠાણપણું તમે નહિ.
- (૧૧) 'શર્યા' સૂવાની જમ્યા ઢાંચી-નીચી હોય, હવા વમરની હોય, મુકોમળ ન હોય તો તેથી ઉદ્દેગ ન પામે. સૂવાની સર્વ અજવઠો ખમે.
- (૧૨) 'આક્રોશ' ક્રોધ અપમાન કરે, ઉરકેરે, હઠવા વચન હઠે એ સર્વ પ્રસંગે મનમા ક્રોધ આવે નહિ શાંતિ ધારણ કરે.
- (૧૩) 'વધ' ક્રોધ હાકલી વગેરે માટે, જાજળા માટે અને ચાવત વધ કરવા મુખી જાય પણ જોના પેટમાંથી પાણી હસે નહિ. યશોરતા દુ જને એ મળે નહિ.
- (૧૪) 'યાચના' (ભિક્ષા) સમમનિર્વાહ માટે વસ્ત્ર કે વસતિ માગતાં મનમા જેઠ પામે નહિ, પોતે કંમ ભિષ્મ માગે જોવો જરાહ પણ ન કરે. જોનામા દીનતા કે અભિમાન જન્મે ન હોય.
- (૧૫) 'અસાધ' જરૂરી વસ્તુ ન મળે, હોય છતાં આપે નહિ તો તેથી મૂઝાંચ નહિ. ઉદ્દેગ કે વિવાહ ન કરે. અસાધને એ શાંતિ તપ ગણે.
- (૧૬) 'રોગ' બ્યાધિ થઈ આવે તો જરા પણ બ્યાધુગ ન ધાય, કર્મનો દોષ વિચારી તેનો પીડા શાંતિથી ખમે, દાવવોય હદી કરે નહિ.

- (૧૭) 'તૃણરૂપર્ણ' શય્યા પર તરખલાં-તરણાં હોય કે તૃણ પર શય્યા કરી હોય તો તરણાંની અણીઓ વાગે તે સહે મનમાં પણ કલેશ ન કરે.
- (૧૮) 'મળ' શરીર પર મેલ થાય તો પણ સ્નાન સંસ્કાર ઇચ્છે નહિ, કરે નહિ, મેલને સહન કરે.
- (૧૯) 'સત્કાર' કોઈ મોટા સામેયા કરે કે પ્રધાન પુરુષો પાસે આવે તેથી કુલાય નહિ, સત્કાર ન થાય તો તેથી વિપાદ પામે નહિ.
- (૨૦) 'પ્રજ્ઞા' અસાધારણ બુદ્ધિબળ હોય તો તેનો મદ ન કરે. મૂર્ખ, અદ્યપન્ન હોય તો તેનો ખેદ ન કરે. જ્ઞાનને પચાવે, અજ્ઞાનને સહે. આવડતનો ઉદ્દેશ ન કરે, ન-આવડતનો ખેદ ન ધરે.
- (૨૧) 'અજ્ઞાન' જ્ઞાનના અભાવે આત્માવમાન ન કરે પ્રજ્ઞા-પરીપક્વ અન્ય પ્રશ્ન કરે ત્યારે થાય છે. અજ્ઞાન પરીપક્વ પોતાના અદ્યપજ્ઞાનથી ધાય છે.
- (૨૨) 'સમ્યક્ત્વ' સૂક્ષ્મ વિચાર વાંગી-જાણી તેની અસદ-કણા ન કરે, અન્ય ધર્મની પ્રસિદ્ધિ જોઈ મૂઠહૃદિ ન ધાય અને વિશિષ્ટ કર્મોને નજરે જોતાં જ્ઞાનને અભાવે ત્યાગને નિર્વર્થક ન ગણે.

દર્શનમોહનીયતા ઉદયથી ૨૨ મો સમ્યક્ત્વ પરીપક્વ થાય છે.

જ્ઞાનાવરણીયથી ૨૦ મો પ્રજ્ઞા અને ૨૧ મો અજ્ઞાન પરીપક્વ થાય છે. અંતરાય કર્મના ઉદયથી ૧૫ મો અભાસ પરીપક્વ થાય છે.

આરિત્રમોહનીય પૈંડી ક્રોધમોહનીયથી ૧૨ મો આક્રોશ, અગ્નિ મોહનીયથી ૭ મો અરતિ, પુરુષવેદના ઉદયથી ૮ મો સ્ત્રી,

ભયમોહનીયના ઉદયથી ૧૦ મો નૈવેદિકી, બુદ્ધિઆમોહનીયના ઉદયથી ૬ દ્વો અયોલક, માનમોહનીયના ઉદયથી ૧૪ મો યાચના, લોભમોહનીયના ઉદયથી ૧૬ મો સત્કાર-કુલ સાત

વેદનીય કર્મના ઉદયથી બાદીના ૧૧ પરીપદ યાચ છે ક્રુધા (૧), પિપાસા (૨), શીત (૩), ઉષ્ણ (૪), દશ (૫), ચર્ચા (૬), શમ્ભા (૧૧), વધ (૧૩), રોગ (૧૬), વૃણુપર્ય (૧૭) અને મગ (૧૮).

એ સિવાયના બાદીના કર્મો સાથે પરીપદનો સબધ નથી.

નવ શુદ્ધિધાનક મુધી ૨૨ પરીપદો સબધે છે. દશમે શુદ્ધિ સ્થાનકે દશ નમોહનીય અને ચાત્રિમોહનીયના મળીને આઠ પાનિ-પદો બધ, બાદીના ૧૪ પદે. બાદમા શુદ્ધિધાનને અતે પ્રના, અજાન, અભાન એ ત્રણ બધ. અને તેરમા ચોદમા શુદ્ધિધાનકે ક્રુધા, પિપાસા, શીત, ઉષ્ણ, દશ, ચર્ચા, વધ, મલ, શમ્ભા, રોગ અને વૃણુપર્ય એ ૧૧ પદે. એ બાવીશ પૈવી શીત અને ઉષ્ણ સાથે સબધે નદિ, ચર્ચા અને નિપિયા સાથે સબધે નદિ ઉદ્ધ ૨૦ નો ઉદય સમકાળે સબધે.

એમા સ્ત્રી, પ્રના અને સત્કાર અનુકૂળ પરીપદો છે, બાદીના ૧૬ પાનિદો પ્રનિકૂળ છે.

૬ ચાત્રિ આત્મદશામા ગિયર પદેવાનો પ્રયત્ન એના પાચ વિભાગ પાનિયામની વિશુદ્ધિની વિશેષતા-અકાળા જનાવે છે.

(૧) ‘આમાયિક ચાત્રિ’ સમપણાનો લાભ, આત્મ પોતનો ત્યાગ, નિઃસ્વય મોગનુ આમિતન. અમુક સમય મા’ (૧ તરિક) અને દુનનપર્ય ત (અવચ્છેદ) એ એ અને દેશનિરનિ-સર્વવિનિરૂપ પગુ લે વિભાગો છે.

- (૨) અમુક શ્રુતનો અભ્યાસ કર્યા પછી મુનિને પાકી (વડી) દીક્ષા આપવામાં આવે તે 'છેદોપસ્થાપન' ચારિત્ર. તેના પશુ બે પ્રકાર છે. (સાતિચાર ને નિરતિચાર)
- (૩) 'પરિહારવિશુદ્ધિ' નવ સાધુ ગચ્છમાંથી બહાર નીકળી આકરો તપ યથાવિધિ કરે તે છઠ્ઠે સાતમે ગુણુઠાણે હોય.
- (૪) 'સૂક્ષ્મસંપરાય' ક્રોધ, માન, માયા સર્વથા જાય, લોભનો અદ્ય અંશ રહે તે ચારિત્ર દશમે ગુણુઠાણે હોય.
- (૫) 'યથાખ્યાત' કષાયો સર્વથા નાશ પામે ત્યારે એ વીતરાગ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. એ અગ્યારમે-બારમે-તેરમે અને ચૌદમે ગુણુસ્થાનકે હોય. (અગ્યારમે ઉપશમભાવનું હોય છે.)

આ રીતે સમિતિના ૫, ગુપ્તિના ૩, યતિધર્મોના ૧૦, ભાવનાના ૧૨, પરીષદોના ૨૨ અને ચારિત્રના ૫ મળીને સંવરના ૫૭ પ્રકાર છે.

આ પ્રત્યેક પ્રકાર પર ખૂબ વિવેચન કરી શકાય તેમ છે. એનું વિસ્પષ્ટ વિવેચન શ્રી સિદ્ધર્ષિ ગણિએ કર્યું છે ત્યાં વિવેક પર્વત ઉપર ચારિત્રરાજનો જે આખો પરિવાર વર્ણવી બતાવ્યો છે તે સંવર છે.

એની સમિતિ ગુપ્તિ કેવો સુંદર છે? એને પ્રવચનમાતા કહેવામાં આવે છે. એની ભાવના પૈકી પ્રત્યેક શાંતિનું વાતાવરણ ફેલાવે છે. એના યતિધર્મો અદ્ભુત છે, એના પરિષદો દુર્ગમ છે અને સર્વના શિખર ઉપર ચારિત્રરાજ બિરાજે છે. એક વખત બે ઘડીનું સામાયિક કરતા આનંદ થઈ જાય છે અને આખો દિવસ એની લહેજત મનમાંથી જતી નથી, તો પછી

આખી જિંદગીના ચારિત્રનું શું કહેવું ? એ પ્રત્યેક સુવરમાં ખૂબી છે કે જે આશવના ઝરનાળા બધા કહે છે પરિણામે સુરોવરમાં નવું પાણી આવતું જાય છે એ આપણે સ્થિર માનસે સામાયિકમાં બેઠા દોષજી અથવા એકાદ ભાવનામાં ચિત્તને પરોવ્યું હોય કે આવી પડના પરીપટો સામે વિજય મેળવવા અનરવીર્ય સ્ફુરવાના દોષજી ત્યારે નવા કર્મો કરી માથે આવે ?

આ આજો ઉપારેવ વિભાગ પૂત્ર મનન કરવા યોગ્ય છે જેટલો વખત જેની વિચારણા ચાલશે તેટલો વખત મનમાં આશુર શાંતિનો સાક્ષાત્કાર થશે અને અપૂર્વ અનુભવ જાગશે. આજો વખત ન જાને તો જમારે જાને ત્યારે અથવા દોષ વાર પણ આ ક્ષેત્રનજીએ ધ્યાવવા જેવો છે જે વખતે જ નિઃવધિ જ્ઞાનદ થશે તેનો મદિમાં વર્ણવી શકાય તમ નથી. પ્રત્યેક આશ્રય સામે કયા સુવરને મૂકી તેનું દાર જાણ કરી શકાય તેમ છે તે આપણે ભાવનાને ખતે વિચાર્યું આશવોધી ગમરાવું નહિ, પણ તેને જોગખીને શું કરવું ? તેનો જવાબ આ ભાવનામાં મળશે જેને ચોપા.

संवर भावना

स्वागता

येन येन य इहाश्रवरोधः

सम्भवेन्नियतमौपयिकेन ।

आद्रियस्व विनयोद्यतचेता-

स्तत्तदान्तरदृशा परिभाव्य ॥ क १ ॥

स्वागता

संयमेन विषयाविरतत्वे

दर्शनेन वितथाभिनिवेशम् ।

ध्यानमार्तमथ रौद्रमजस्रं

चेतसः स्थिरतया च निरुन्ध्याः ॥ ख २ ॥

शालिनी

क्रोधः क्षान्त्या मार्दवेनाभिमानं

हन्या मायामार्जवेनोज्ज्वलेन ।

लोभं चारांराशिरौद्रं निरुन्ध्याः

सन्तोषेण प्रांशुना सेतुनेव ॥ ग ३ ॥

क. १ आतो अर्थ इरवाभां त्वं अध्याहार क्षेपु पडे तेम छे. रोध. अट्टायत. अलाव. नियतं ७३२. औपयिक उपायभूत. उपायपशुने प्राप्त. विनय निवृत्ति. मोक्ष अथवा छे विनय-विनेय-शिष्य. परिभाव्य शोधीने, सभाक्षोयना इरीने.

ख. २ विषय छद्रिय विषयो. अविरतत्व अविरतिपशुं. पश्यन्प्राप्तु

ક ૧. નિવૃત્તિ મેળવવાને જેના મનમાં ઉદય જાગ્યો હોય અથવા જેની ચેતના તત્પર થઈ હોય તેવો પ્રાણી જે જે ઉપાયોનો ઉપયોગ કરીને અર્દી આશ્વેનો અટકાવ કરી શકે તેવું શોધીને દોય તે સર્વની આત્મરક્ષિએ બરાબર સમારોધના કરીને (તે તે ઉપાયોનો બરાબર પ્રયોગ કરે તે વાસ્તવિક છે) તુ (તેવા ઉપાયોને) આદર, તેનો પ્રયોગ કર.

અથવા છે વિનય ! જે જે ઉપાયોપદે આ સમાન આશ્વનો જરૂર પાડ કરી શકાય અથવા તેવું સંભવતું હોય તેનો આત્મરક્ષિથી વિચાર કરીને, ઉદયથી ચિત્તવાળો થઈને તે ઉપાયોને તુ આદર

ગ ૨. દિવિયા વિષયોને અને અવિ નિપજા (ન્યાયભાવ શુદ્ધિનિપજા) ને ' સચમ ' ગ્રી દબાવી દે, જોના આશ્વ- (મિથ્યા અભિનિવેશ) ને સચક્ષે કરીને કાપી દે, અને આત્મ અને ગૌરવ ધ્યાનોને વારંવાર ચિત્તની ગિરનારી મેળી દે-દાળી દે.

ગ ૩. કોમને હામા-શનિથી કાપી દેવો; અભિમાનને નસના-મૂડનાથી કાપી દેવો; માયાને અનિ નિર્મળ સુખ જાગર (આર્જવ) પદે કાપી દેવી અને પાણીના બહાર-સાગર જેવા અવકાશ દોહને ધણી જાણી પાનવાળો બને; બધે જ ન દોય તેવા સતોષપદે દાગી દેવો.

स्वागता—

गुप्तिभिस्तिसृभिरेवमजय्यान्
 त्रीन् विजित्य तरसाधमयोगान् ।
 साधुसंवरपथे प्रयतेथा
 लप्स्यसे हितमनाहतमिदम् ॥ घ ४ ॥

मंदाक्रांता—

एवं रुद्धेष्मलहृदयैराश्रवेष्वाप्तवाक्य
 श्रद्धाचञ्चलितपटपटुः सुप्रतिष्ठानशाली ।
 शुद्धेयोंगैर्जवनपवनैः प्रेरितो जीवपोतः
 स्रोतस्तीर्त्वा भवजलनिधेर्याति निर्वाणपुर्याम् ॥ ङ ५ ॥

रुद्धितपटु. चित्तथ अमत्य. अजस्रं मनत. निरुध्याः शङ्क. रुद्धी हे.
 सर्वत्र योगवानुं छे.

ग. ३ मार्दव नम्रता. आर्जव सरणता, उज्ज्वल निर्भण, निर्दोष
 चारांराशि दृश्यो. प्रांशुना वृणी विंशी. समुन्नत. सेतु अंध.

घ. ४ गुप्ति मनोगुप्ति, वचनगुप्ति, शयगुप्ति. अजय्य अहु मुश्के-
 क्षीयी छती शङ्काय तेवा. तरसा शीघ्र. अधम अप्रशस्त. साधु सारा,
 सुंदर. हितं मोक्षमुभ. अनाहत मनातन इन्द्र स्वाभाविक.

ङ ५ अमल निर्भण आप्त सर्वज्ञ. चञ्चत् शुद्ध प्रकाश, सुंदर,
 यण्डतो. सितपट सदैव वस्त्र, सट (वहायुनो) सुप्रतिष्ठानशाली
 वहायुनो अधो भाग सारी रीते गोडवाध गयेक्षो. मुण्यवस्थित. जवन
 वेगवान. जीवपोतः प्राणीश्च वहायु. निर्वाणपुरी मोक्षनगरी.

ક ૪ જોવી જ રીતે ફોજે કરીને ગુરૂકીથી છૂટી યાત્રા
તેવા તારા મન-વચન-કાયાના અશુભ યોગોને તણ
ગુણિઓવડે જલથી છૂટી લઈને તું સુદર સખરના
માર્ગમાં પ્રવૃત્ત થઈ જા, જોવી કરીને તને અત્યંત શુદ્ધ
સનાતન સ્વાભાવિક મોક્ષમુખ પ્રાપ્ત થઈ જાય.

ક ૫ જાવી રીતે તદ્દન નિર્મળ હૃદયવડે આશવોના દ્વારે
રોહી થઈને પછી સારી રીતે સુદર સ્થાન પામેલ જા
છવનરૂપ વહાણ આપ પુરોના વાહ્યોમાં મદાક્રપ
ક્ષતિ ઘળકાટ મારતા સફેદ સદૃશી સમદ્રજલ થઈને
શુદ્ધ યોગોરૂપી વેગવર્ધક પવનથી પ્રેરણા પામે છે અને
જા સસારસમુદ્રના પાણીને તરી જઈને નિર્વાણપુરોએ
પહોંચી જાય છે.

गेयपद्याष्टक

शृणु शिवसुखसाधनसदुपायम् ,

शृणु शिवसुखसाधनसदुपायम् ।

ज्ञानादिकपावनरत्नत्रय-

परमाराधनमनपायम् ॥ शृणु० ॥ १ ॥

विषयविपाकमपाकुरु दूरं,

क्रोधं मानं महमायम् ।

लोभं रिपुं च विजित्य सहेलं,

भज संयमगुणमकपायम् ॥ शृणु० ॥ २ ॥

उपशमरसमनुशीलय मनसा,

रोषदहनजलदप्रायम् ।

कलय विरागं धृतपरभागं,

हृदि विनयं नायं नायम् ॥ शृणु० ॥ ३ ॥

आर्त्तं राद्रे द्यानां मार्जय,

दह विकल्परचनानायम् ।

वदियमरुद्धा मानसवीथी,

तत्त्वविदः पन्था नायम् ॥ शृणु० ॥ ४ ॥

૧. શિવમુખ પ્રાપ્ત કરવાના સાધનનો મુદ્દર ઉપાય છે તેને તું સાબળ ચેતન ! મોક્ષમુખ પ્રાપ્ત કરવાના સાધનનો સફળ ઉપાય છે તેને તું જગજગત અવલુ કર જો જ્ઞાન વજેરે ત્રણ રત્નો (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર) ની ઉત્કૃષ્ટ આરાધનારૂપ છે અને જરા પણ ચકા વગર ચોક્કસ કૃપા આપનાર છે, માટે જો સદુપાયને સાબળ, સાબળ.
૨. વિષયોના વિકારોને દૂર કર, ક્રોધને દૂર કર, માનને મૂકી દે, માયાને છોડી દે અને લોભરૂપ શત્રુ ઉપર શમત માત્રમા વિજય મેળવીને, કથાય સ્થિત મર્મને સત્ત્વ સધમશુભને સેવ અને શિવમુખના સાધનને જરાજગત અવલુજોત્વર કર.
- ૩ તારા મનથી ઉપશમ રસનું અનુશીલન કર જોને જમાવ જો ક્રોધરૂપ અગ્નિને બુઝાવવા માટે લગભગ મેઘાડજર જેવો છે અને તારા મનમા વિનય (મોક્ષ નયનભાવ) આણી આણીને પરમ ઉત્કર્ષ દશાને પારલુ કરનાર વિરાગ-વૈરાગ્યને જરાજગત જોળખી લે અને હે ચેતન ! આ શિવ મુખના સાધન સાચા ઉપાયને જરાજગત સમજીને સાબળી લે.
- ૪ આર્ત અને શૈદ્ધધ્યાનને વાળી-ઝુકીને સાફ કર કરપનાળી રચનાનું મીઠું ભાજી છે તેને ભાળી નાખ, કાણુ છે માનસિક દારો ખુશ્તી રાખવાનો માર્ગ તત્ત્વવેદાઓનો ન હોય. આ શિવમુખના સાચા ઉપાયને તું જરાજગત સમજી સાબળી લે.

संयमयोगैरवहितमानस—

शुद्ध्या चरितार्थय कायम् ।

नानामतरुचिगहने भुवने,

निश्चिनु शुद्धपथं नायम् ॥ शृणु० ॥ ५ ॥

ब्रह्मव्रतमङ्गीकुरु विमलं,

विभ्राणं गुणसमवायम् ।

उदितं गुरुवदनादुपदेशं,

संगृहाण शुचिमिव रायम् ॥ शृणु० ॥ ६ ॥

संयमवाङ्मयकुसुमरसैरति—

सुरभय निजमध्यव्रमायम् ।

चेतनमुपलक्षय कृतलक्षण—

ज्ञानचरणगुणपर्यायम् ॥ शृणु० ॥ ७ ॥

वदनमलंकुरु पावनरसनं,

जिनचरितं गायं गायम् ।

सविनय शान्तसुधारसमेनं,

चिरं नन्द पायं पायम् ॥ शृणु० ॥ ८ ॥

૫. સત્વધાન માનાસિક શુદ્ધિપૂર્વક સમયયોગોવડે તારી કામા-
(શરીર)ને સફળ કરે આ જગત અનેક પ્રકારના મત
મત્તાતરોની ઘડા કૃત્રિમી ગીચ ભરેલું છે તેમા તું નીતિયુક્ત
શુદ્ધ માર્ગ હોય તેનો (તપાસ કરીને) નિર્ણય કર.
- ૬ અનેક શુભોના સ્થાનરૂપ પવિત્ર નિર્મળ પ્રદાત્મ્યને તું
ધારણ કર અને અત્મત પવિત્ર રત્નના નિધાનરૂપ શુભ
મહારાજના શ્રીમુખેથી જહાર પડેલ—નીકળેલ મુદર ઉપ
દેશને તું પ્રદણ કર અને આ શિવમુખ પ્રાપ્ત કરવાના
સાચા ઉપાયને જરાબર સાંભળ.
- ૭ (સ્તવ પ્રકારના) સમય અને વાક્યમય (સાત્રો)રૂપ
કૃત્રિમી વાશ પોતાના અધ્યવસાયોને (આતરપરિણતિને)
જન મુત્તિવિત કર મુત્તિવિત લક્ષણવાળા જ્ઞાન-ચાત્રિરૂપ
શુભો અને પયયોવાળા ચેતના (હૃદયરૂપ)ને જરા-
બર જોળખી લે અને આ મોક્ષમુખપ્રાપ્તિના સદુપાયને
જરાજર સાંભળ.
- ૮ વીર્ય કર મહારાજના ચરિત્રનું વાગવાર ગાન કરી કરીને
તારી હૃદયનો રસ લે અને મુખને પવિત્ર કરે અને હે
ભાઈ ! વિનયપૂર્વક તું આ ચાંતમમૃતરસનું વારવાર
પાન કરી કરીને વીર્યકાળ જ્ઞાનક કર-લહેર કરે આ
પ્રમાણે શિવમુખ પ્રાપ્ત કરવાના સાધનોનો મુદર ઉપાય
છે તેને તું સાંભળ.

નોટ:—

- રાગ—આ શાંત સુધારસની પાંચમી અન્યત્ર આવનાતા અષ્ટકો ને લય છે તે જ લયમાં આ અષ્ટક પણ ગાઈ શકાશે. ‘ ભક્તો મોગીઆ ’ ને લગતો મારવાડપ્રસિદ્ધ રાગ છે.
- ૧ સદુપાયં મુંદર ઉપાય, અસરકારક ઉપાય. પાવન પવિત્ર. રત્નત્રય જ્ઞાન-દર્શન-આરિત્ર. અનપાયમ્ અગવડ વગરનું, અપાય રહિત.
 - ૨ અકપાય કપાય રહિત થઈને. અપાકુરુ દર દર ભજ સેવ. સહેલું રમત માનમાં
 - ૩ ઉપશમ શાંતિ, ક્ષમા. અનુકૂળિય પાળ, અંગીકાર કર. જલદ વરસાદ. કલય સમજ. વિરાગ વૈરાગ્ય, રાગરહિતપણુ ઘૂત ધારણુ ક્યું છે. પરમાગ પરમ ઉત્કર્ષ. વિનયં નિવૃત્તિનયન. નાયં નાયં લાવી લાવીને.
 - ૪ માર્જય સાફ કર (કચરા પેડે). અથવા (મા અર્જય) મેળવ નહિ. ઉપાર્જન કર નહિ. નાયમ્ જળ અરુદ્ધા બંધ ક્યું વગરની, ઉધાડી. (પોળના દરવાજા ઉધાડા) તત્ત્વચિદ્ તત્ત્વજ્ઞ.
 - ૫ સંયમયોગ ચરણકરણમાં પ્રવૃત્તિ. (નોટ લુઓ.) અવહિત માવધાન Concentrated. ચરિનાર્થય ચરિનાર્થ કર. સફળ કર. નાના ભુદા જુદા. ગહન ગીચોગીચ. ભવને દુનિયામાં નિશ્ચિનું તું નિશ્ચય કર, નાયમ્ નીતિયુક્ત, લાભકારક.
 - ૬ વ્રહ્મવ્રત બ્રહ્મચર્ય. સ્ત્રી-પુરુષ-સંયોગત્યાગ. (માનસિકાદિ સર્વ) સમવાય સમૂહ. ઉદિત કથિત, વિનિર્ગત. રાયમ્ રત્નનિધાન, ભંડાર.
 - ૭ સંયમ ૧૭ પ્રકારે (નોટ લુઓ). વાદ્યમય શાસ્ત્રગ્રંથ. અધ્યવસાય આત્મપરિણતિ. ઉપલક્ષ્ય ઓળખ. કૃત પ્રસિદ્ધ. ગુણ સહભાવી ધર્મો. પર્યાય ક્રમભાવી ધર્મો.
 - ૮ અલંકુરુ શોભાવ. પાવનરસનં જે કાર્યમાં રસના પાવન યાય છે તે. સવિનય વિનયયુક્ત (એવો તું) પાયં પાયં પી પીને.

ક ૧ આમવેળી હકીકતથી ગભરાઈ જવાય તેવું છે એ સર્વ દરવાજા ખુલ્લા રહે તો આ છવનો આરો ક્યારે આવે તે વાત કાંઈ બંધબેસતી નથી. ત્યારે હવે કરવું શું ? આમવેળું કોત્ર એટલું વિશાળ છે કે જોનો કાંઈ પાર દેખાતો નથી અને આ તો મૂંઝવી મારે એવી વાત છે એટલે હવે રસ્તો કેવી રીતે કાઢવો ?

તેથી અધક્તાં કહે છે કે જે જે રસ્તે જો આમવેળો અટકાવ થાય તે તે ઉપાયોને શોધી કાઢીને તેને અમલમાં મૂકી દેવા એમજો. આપણે જરા માઠા પડ્યા હોઈએ તો ઠાકટરો કહે તેવા પ્રયોજો કરીએ છીએ, ઠાકટર કહે કે શસ્ત્રપ્રયોગ (ઓપરેશન) કરાવવા મુજબ કે ત્રીસજી જાઓ તો ત્યાં જઈએ છીએ અને એવો શારીરિક કે બીજો કોઈ પણ અગવડ હોય તો તેને દૂર કરવાનો ઉપાય આપણે શોધીએ છીએ.

આપણે અગવડ દૂર કરવાના ઉપાયો શોધીએ છીએ એટલું જ નહિ પણ જોને અંજો અતરમા ખૂબ વિચાર કરીએ છીએ એ ઉપાયોને અજમાવવા ઉપાય ફરીએ છીએ અને છેવટે કાંઈ નહિ તો અગવડ મટવાની માત્ર સુભાવના જ હોય તો પણ તે અજમાવવાનું ચૂકના નથી. આપણે શરીર કે ખનને અંજો છેવટ તક (લાન્સ) પણ લઈએ છીએ. જો જ મિથાસે આ આત્મ તત્ત્વને ચારે બાજુએ ઘેરી બેઠેલા અને જોનામાં વધારો કરનારા, જોને ચારે કરનારા, જોને રખડાવનારા આમવેળો આપણે જો જરાગર જોગપ્યા હોય અને જો આત્માને દેગન કરતાગ છે એની આપણને ખરેખર ખાતરી થઈ ગઈ હોય તો આપણે જોના મુજબમા નિર્મિત રહી ન જ ચડીએ.

એ આશ્રવોને અટકાવવાના જે જે માર્ગો હોય તેને આપણે શોધીએ, ત્યાં એને રંધવાનો સંભવ હોય તેવા ઉપાયોને પણ શોધીએ, એ શોધનના કાર્યમાં ખૂબ આંતરદૃષ્ટિએ વિચારણા કરીએ અને એ ઉપાયોનો ઉપયોગ કરવામાં અંતરંગ ભુરસાથી ઉદ્ધોગ આદરી દઈએ. ચેતનજીને એ ઉપાયોનો આદર કરવાનો અત્ર આગ્રહપૂર્વક ઉપદેશ છે. ‘ આશ્રવનો નિરોધ ’ એ જ સંવર છે, જે ગરનાળાં ઉઘાડાં પડ્યાં છે તેની સામે બારણાં બંધ કરે તે ‘ સંવર. ’ જે રસ્તે દર્મોનો પ્રવાહ ધોધ-બંધ થાડ્યો આવે છે તેની સામે બારણાં બંધ કરી દે તેવા માર્ગો તે ‘ સંવર. ’ પાણીનાં ગરનાળાં બંધ કરવા માટે જે બારણાં હોય છે તે લોઢાનાં અથવા મજબૂત લાકડાનાં હોય છે. કયા પ્રાણીને કયા માર્ગોથી એ દાર પ્રાપ્ત થશે તે ચોક્કસ કહી શકાય નહિ, તેથી અનેક જાતિનાં દારો આ પ્રકરણમાં જતાવશે, તેમાંથી જે અને જેટલાં દારોનો-અનુકૂળ જણાય તે સર્વનો ઉપયોગ કરવો. એકાદ દારથી સંતોષાઈ જવાનું કારણ નથી. આકરા કેસમાં આપણે ઓઢ્ઢીજનનાં સ્ત્રીલિંગો લઈ આવીએ, ઇન્દ્રેશનો મૂકીએ, માથે જરફ મૂકીએ, છાતી પર પોટીએ મૂકીએ અને બીજા અનેક પ્રયોગો એક સાથે કરીએ, તેમ જેટલાં જને તેટલા સંવરનાં દારો સમજી, તેની ઉપયુક્તતા સમજી તેને આદરી લેવાની અને તેનો ઉતાવળે અમલ કરવાની જરૂર છે. આશ્રવો આકરા છે, તેથી પ્રયોગ પણ આકરા કરવા પડશે, પણ રીતસર કામ લેવાશે તો કૃષ્ણાધ્ય કેસ હશે તો અંતે યશ મળશે. આ દારો આપણે તપાસીએ.

સ્વ ૨. હવે સંવરને કઈ કઈ બાબતમાં લાગુ પાડવા તેના થોડા દાખલાઓ આપે છે.

આશ્રય ભાવનાનો વિચાર કરતાં આપણે અવિરતિ-ત્યાગ-ભાવના અભાવથી મતા આશ્રયો જોયા હતા. પ્રત્યાખ્યાન-પચ્ચાષ્ઠમાયુની આવશ્યકતા કેટલી છે તે પર અગાઉ વિવેચન થઈ ગયું છે અવિરતિનો ઉપાય સઘન છે. ઘસારા વગર ઘણકાટ ફરી આવતો નથી અને સઘન કર્યા વગર અવિરતિભાવનો ત્યાગ થતો નથી. સમજણપૂર્વક ત્યાગ કરવામા આવે અને જો ત્યાગને ગમે તેટલી અજવટે પણ વળગી રહેવામા આવે ત્યારે અવિરતિનું દ્વાર બંધ થાય છે આ સઘનને આપણે જોગબીજો

સઘન એટલે નિયમન-અક્રુશ એના ૧૭ પ્રકાર છે

૫. સ્પર્શ, રસ, પ્રાણ, અહુ, માત્ર-જે પાંચ ઈન્દ્રિયોનો નિયંત્રક.

૫. પ્રાણાતિપાત, મુષાવાહ, અહતાદાન, મૈથુન, પરિબદ્ધ-જે પાંચ અમતનો ત્યાગ.

૪. ક્રોધ, માન, માધા લોભ-જે ચાર ક્ષયોનો વિજય.

૭. મન, વચન, કાયાના યોગોનું નિયમન જે સુતર પ્રકાર.

અથવા—

પૃથ્વી, અપ્, તેજસૂ, વાયુ, વનસ્પતિ-જે પાંચ કાચ સ્થાવર અને જી, ત્રણ, ચાર, પાંચ ઈન્દ્રિયોવાળા જીવના સજન્યમાં સઘન જો મગીને નવ પ્રકાર અને પ્રેક્ષ્યસઘન (કરક પદાર્થો વિષે સઘન), ઉપેક્ષ્યસઘન (ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય જાનતોમાં સઘન), અપદ્ધત્યસઘન (લેવા-મૂકવામાં સઘન), પ્રમુલ્યસઘન (વસ્તુને પ્રમાણવાની જાગૃત્તા સઘન), કાચસઘન, વાક્સઘન, મન-સઘન અને ઉપકરણસઘન (વસ્તુ પરિબદ્ધના સજન્યમાં નિયમન)-જે આઠ મગીને સુતર પ્રકાર. સઘનમાં વિચાર, વાણી અને ક્રિયામાં ;

નિયમન-અંકુશની જાળત મુખ્ય હોય છે. અવિરતિમાં જે દરવાજા ખુલ્લા હોય છે તે સંયમમાં જાંઘ થાય છે. વિપર્યોને અંગે અવિરતિભાવ હોય છે ત્યારે એના આભલાપોને અંગે રાગ દ્રેષ એટલા થાય છે કે એ અનેક કર્મોને લઈ આવે છે.

આ ‘સંયમ’ થી ઇન્દ્રિયના આશ્રવો પર સંવર થાય છે અને અવિરતિભાવ ઉપર પણ સંવર થાય છે. આ એક વાત થઈ.

ખોટા અભિનિવેશ. જ્યાં દેવત્વ ન હોય ત્યાં દેવત્વ માનવું, ગુરુત્વ ન હોય ત્યાં ગુરુત્વ અને ધર્મત્વ ન હોય ત્યાં ધર્મારોપ એ આભાનવેશ છે. એનો વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાન-સમ્યક્ત્વથી સંવર કરવો. શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મની પરીક્ષા કરી-ઓળખી તેને આદરવા તે સમ્યક્ત્વ. એ મિથ્યાત્વભાવથી થતી મહા આકરી કર્મજાંઘની સ્થિતિ સામે સંવર મૂકે છે. કર્મોની સ્થિતિ કેટલી મોટી હોય છે અને મિથ્યાત્વનો નાશ થતાં તે કેટલી ટૂંકી થઈ જાય છે અને તેના અપૂર્વકરણાદિ થાય ત્યારે કેવી અદ્ભુત સ્થિતિ થાય છે તે જૂળ વિસ્તારથી સમજવા જેવું છે અહીં પ્રસ્તુત વાત એ છે કે કર્મનો મોટો પ્રવાહ સમ્યક્ત્વ અટકાવે છે, તેથી એ સંવરને આદર આ જીજ્ઞ વાત થઈ.

આર્ત અને રૌદ્રધ્યાનની હકીકત આ ગ્રંથના ઉપોદ્ઘાતમાં ગ્રંથકર્તાએ પાઞ્ચમી ગાથામાં આપી છે

આ આર્ત અને રૌદ્રધ્યાનો મનોયોગના દુરુપયોગથી થાય છે. મનરૂપ ઘોડા પર અંકુશ ન હોય ત્યારે મન જ્યાં ત્યાં રણડે છે, ખટખટ કરે છે, દોડાદોડ કરે છે અને આગળ-પાછળની, વ્યાધિ વિગેરેની ચિંતાનાં જાળાં ઊભાં કરે છે.

મનની સ્થિરતાથી એ આર્ત-રૌદ્ર ધ્યાનો પર વિજય મેળ-

વેળા અસ્થિરતા જોટલે શું ? મનને નિશ્ચળ રાખવું—એકાગ્ર રાખવું એ વાત ઘણી મુશ્કેલ છે, એ વિષય રાજયોગનો છે. ઘર બગી જતું હોય તો તે ઘરની સામે જિલો જિલો બગી ન જાય, એકનો એક છોકરો ચાલ્યો જતો હોય તો તે રકવા કૂટવા મઢી ન જાય, પૈસા ગયા હોય તો દીન ન થઈ જાય, માંદો પડ્યો હોય તો એ હાથવોધ ન કરે—સર્વ સયોબોમા મનને નિશ્ચળ રાખે, મનની ઢોડાઢોડી અટકાવી કે. ધ્યાનનાં ખુસ્તકોમા એના ઉપાયો બનાવ્યા છે તેવા પ્રયોગો કરવા. જે રસ્તે જને તે માર્ગે મનની સ્થિરતા રાખવી એ મહાન કાર્ય છે, મુશ્કેલ છે, પણ બહુ જરૂરી છે અને અતે આપણી કરેલી ચિંતા શા કામની છે ? આપણે ચિંતા કરીએ કે ન કરીએ, પણ જે નિર્માણ હોય તે જરૂર યાય છે અથવા થઈ જાય હોય છે, પરંતુ એવો તાત્વિક ભાવ ગમવો અને મનને સ્થિર રાખવું એ ખરેખરો સવર ઉપાય છે, સિદ્ધ માર્ગ છે અને જરૂર આકરણીય છે આ રીતે આર્ત—રોડ ધ્યાનદ્વારા જે મહાન કર્મભાર વધતો જાય છે તે અટકાવવાના ઉપાયનો પ્રયોગ આત્મગદશાથી વિચારીને આકરવો.

ઠ ‘ક્રોધ’ નામનો આશય આપણે જાણ્યો છે ક્રોધ કરવાનો. પ્રસન્ન આવે ત્યારે ‘ક્ષમા’ રાખવી. નોકર—ચાકર ઉપર કહી ખુસ્મો ધવુ નહિ, અન્યાય કરનાર ઉપર ખુસ્મો કરવો નહિ, સહનશીલતાને કેળવવી અને સર્વ વાત ગળી જતા શીખવું. ક્રોધ એ ભુજંગ (સર્પ) છે, એને ઉતારનાર જાગૃતી મત્ર ખંતિ ક્ષમા છે, એમ શ્રીમદ્ગોવિંદ્યજી ક્રોધના મ્વાધ્યાયમાં કહે છે.

‘અભિમાન’ નામનો બીજો કષાય આશય છે આપણે તેને ઓળખ્યો છે તેને માર્દવ—નમ્ર સ્વભાવે છતવો. આપણે ગમે

તેવા હોઈએ તો પણ આખરે આપણે કોણ ? આપણું સ્થાન શું ? ‘વીરા મારા ગજથકી ઊતરો’ એમ સુપ્રસિદ્ધ કથનનું રહસ્ય ખાસ ધ્યાનમાં લેવા લાયક છે. નમ્રતા તો મહાન સફળ છે અને વિચારશીલને સહજ સુગ્રાહ્ય છે.

‘માયા’ નામનો આશ્રવ આપણે જોઈ ગયા છીએ. કપટ, દંભ, ગોટાળા એ આપણને ન શોભે. મનમાં કાંઈ હોય અને ઉપરથી કાંઈ બોલવું એ કેટલા લવ માટે ! સરળતાથી એના પર વિજય મેળવવો. મન-વચન-કાયાની એકતા વગર ઘણી સત્ક્રિયા નિર્રર્થક થાય છે. અહીં ઘણું ખેત્રી રહેવાનું નથી એટલું સ્પષ્ટ જણાય તો સરળતા આવી શકે તેમ છે.

‘લોભ’ આશ્રવ વધારે આકરો છે. એ ઘણા આકારમાં વ્યક્ત થાય છે અને સર્વ ગુણોનો નાશ કરે છે. સંતોષથી એના પર વિજય મળે છે, નહિતર તો આખી દુનિયાનું રાજ્ય મળે તો પણ ઓછું પડે છે. એ લયંકર દુર્ગુણ અતિ મીઠો હોઈ પ્રાણીને ખૂબ કર્મોથી લારે જનાવે છે. ધન કમાવા જોડે ત્યારે એને હેતુ કે સાધ્યનું લાભ રહેતું નથી અને આજનું સાધ્ય તે કાલનું શરૂ કરવાનું સ્થાન જાને છે. સંતોષ થઈ જાય તો ણધી તરખડ મટી જાય છે.

આવી રીતે ચારે કષાયો જેઓ મહાલયંકર છે અને જે પ્રાણી તરફ અનેક કર્મો આણી એને લારે જનાવી મૂકે છે તેના પર વિજય મેળવવાની બહુ જરૂર છે. એના ચારે ઉપાયો તે ચાર ચતિધર્મમાં ઉપર આવી ગયા છે. કર્મોના ણંધ વખતે એ કષાય સ્થિતિણંધ અને રસણંધમાં ખાસ કાર્ય ભજવે છે, તેથી એનાથી વધારે ચેતવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. એના સંવર

ધર્મો ખરા ઉપાયભૂત છે, અમલમાં મૂકવા યોગ્ય છે અને આત્મવિકાસમાં બહુ મુંઝવે કાર્ય કરનાર છે

ચ. ૪ મન-વચન-કાયાના યોગો આપણી પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય ભાગ બનવે છે મનથી વિચારીને, વાણીથી અથવા શરીરથી અથવા બંનેથી સર્વ પ્રવૃત્તિ થાય છે આ યોગો પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત બે પ્રકારના છે સવરમા મનોશુભિ, વચોશુભિ, કાયશુભિ બતાવી છે એનો અર્થ અપ્રશસ્ત યોગપ્રવૃત્તિ પર અક્રુશ થાય છે શુભ યોગોમાં અક્રુશ હક મુખી પ્રવૃત્તિ કરવાની આવશ્યકતા છે શુભિ એટલે મનાદિને ઠાળી દેવાના નથી પણ એની અશુભ પ્રવૃત્તિઓ પર અક્રુશ લાવવાનો છે એ અપ્રશસ્ત મન-વચન-કાયાના યોગોને સદરકુ ત્રણ શુભિઓથી છૂટવા એ સવર છે

મન-વચન-કાયાના અપ્રશસ્ત યોગોને ‘અવ્યય’ કહ્યા છે એના પર વિજય મેળવવો મલ્લો મુશ્કેલ છે, પણ વિજય મેળવ્યા વગરના આશ્રવના મોટા ગરનાળા બંધ થાય તેમ નથી મન જ્યાં ત્યાં ફોડ્યા કરે તો તો પછી પાર કેમ આવે ? અને એવી જ રીતે વાણી પર સંયમ ન હોય તો આ પ્રાણી તો ત્રમે તેવું બોલ્યા જ કરે. એને પોતાની વિદ્વત્તા બતાવવાની, કહા મશ્કરી કરવાની, અસત્ય-અસંખ્ય બોલવાની અને પ્રજુમના ગાનો ગાવાની એટલી ટેવો હોય છે કે એના પર અક્રુશ ન હોય તો પોતાનું ભાષણ વલ્લાબ્યા જ કરે. અને શરીરની વાત શી કરવી ? પચીશે અસત્ક્રિયામાં એનો ભાગ મોટો છે કર્મોનો મોટો જથ્થો એ એથી લાવે છે ખાસ કરીને મનોશુભિ સર્વથી વધારે આકરી છે, પણ તેટલી જ તે જરૂરી છે આવી રીતે યોગો પર વિજય મેળવવો આ મહાન યોગ છે એનાં પ્રસંગો, સાધનો

અને રસ્તાઓ શોધવાં. યોગગ્રંથોમાં યમ, નિયમ, આસનાદિ માર્ગો બતાવ્યા છે તે ખૂબ સમજવા યોગ્ય છે. ‘મન સાધ્યું તેણે સધણું સાધ્યું’ એ સાચી અને ખાસ જરૂરી વાત છે અને તેથી જ યોગોને અજ્યય કહ્યા છે, એટલે કે એના પર જય મેળવવો મુશ્કેલ છે પણ સાથે જ ધ્યાનમાં રાખવું કે એ જય અશક્ય નથી.

આ સંવર માર્ગે પ્રવર્તન કરવાથી ઇષ્ટ મોક્ષસુખ જરૂર મળે તેમ છે, માટે યોગો પર વિજય મેળવવો આ સંવર માર્ગ મહા રાજયોગ હોઈ ખૂબ વિચારવા જેવો અને લાવવા જેવો છે, ખરેખર જીવવા જેવો છે. એના વિકાસમાં જીવનયાત્રાની સફળતા સમાયેલી છે અને આશ્રવો સામે દ્વારો બંધ કરવાનું એ પ્રબળ સાધન છે, માટે એમાં પ્રયત્ન જરૂર કરવો.

હ ૫. ટૂંકામા વાત કરતાં ઉપર જણાવેલી રીત પ્રમાણે જ્યારે તદ્દન નિર્મળ હૃદયપૂર્વક આશ્રવોને રોકવામાં આવે ત્યારે એક ઘણું સુંદર અતિ વિશિષ્ટ પરિણામ નીપજવી શકાય છે અને તે ઇષ્ટ તથા પ્રાપ્તવ્ય છે અહીં આ જીવને-આત્માને વહાણનું રૂપક આપી વાત ચલાવે છે.

પ્રથમ તો આશ્રવોના રોધનો અમલ હૃદયથી કરવાનો છે. એથી કર્મોના બંધ અને મળની ઉત્પત્તિ અટકી જાય છે. મળનો વધારો ન થાય એ જ કાર્ય સંવરનું છે અને તે આશ્રવોના રોધ થયે પ્રાપ્તવ્ય છે.

વહાણને ઇષ્ટ સ્થાને પહોંચવા માટે ત્રણ વસ્તુની જરૂર છે. વહાણ પોતે દરિયાને યોગ્ય હોવું જોઈએ, એના સઢ બરાબર હોવા જોઈએ અને એને પવન બરાબર લાગવો જોઈએ એમ થાય તો એ દરિયાના લયોને ઓળંગી ધારેલ બંદરે પહોંચે છે.

આ આત્મનૌકાને નિર્વાણપુરીએ-મોક્ષનગરીએ પહોચાડવી છે એને ઉપરની ત્રણે જાળતો જરાજર લાગુ પડે છે

પ્રથમ તો એ સુપ્રતિષ્ઠાનશાળી હોવો જોઈએ. વહાણનો મધ્ય ભાગ જરાજર દરિયાને લાલક હોવો ધટે. એ પ્રમાણે એણે મુંદર મત ધૈર્યાદિસુષુ કેળવી પોતાના વહાણને દરિયાની-સમ્યક્ સમુદ્રની મુસાફરીને યોગ્ય બનાવવું જોઈએ. આ પ્રથમ શસ્ત્ર ધર્મ

બીજી વાત એ કે આત્મ પુરુષોના વાક્ય પર મહા રાખવી જોઈએ. દરેક જાળતમા કાર્મ પોતે પ્રયોગ કે ચર્ચા કરી શકતો નથી. આત્મની આસવા કસોટીથી કરી તેના વાક્યમા મહા રાખવી એ જ એને માટે માર્ગ છે જેમનામા રાગ-દેવ ન હોય તે આત્મ તેમના વચનો શોધી તેમા મહા રાખવી. આ ખરેખરે સદ છે આસવાકષાતર્જત અનેક જાળતો અત્ર પ્રસ્તુત યાવ ત વિચારી લેવી. અત્ર તે જાળવા માડીએ તો લગ્ન વધારો ધર્મ લાય આવા સદનો આશ્રય કર્યા વગર કરી બવસમુદ્રનો પાર પમાવ તેમ નથી. એ આશા બ્યર્થ છે

અને ત્રીજી વાત તે અનુકૂળ પવન છે શુદ્ધ યોગે એ પવન છે એમાથી ન્યાયે આ જીવને પોતાને પ્રેરણા મળે, એના મન-વચન-કાયાના યોગેમા એકતા આવી બાધ, એની અશુભ યોગ-પ્રવૃત્તિ અટકી બાધ જોડલે એનું વહાણ સડસડાટ આગળ વધવા લાગે છે

આવી રીતે જીવવહાણ-આત્મજહાજ મજબૂત હોય, સદ મુંદર દદ હોય અને પવન અનુકૂળ વાય તો એ સપાટાજાહ બવસમુદ્રના જળને તરી જઈને નિર્વાણપુરીએ પહોચી બાવ છે એ તારે બવસમુદ્રનો પાર પામવો હોય તો આધવને

૨. પાંચે ઈન્દ્રિયના વિષયોને તું દૂર કર. તને અનેક વખત જણાવ્યું છે કે વિષયો બહુ આકરા છે અને મોહરાજના મોટા પુત્ર રાગકેશરીના મંત્રી વિષયાભિલાષના એ પાંચ પુત્રો છે. એ બધાં સુધી હોય છે ત્યાંસુધી એક પણ વાતની એકાગ્રતા તારામાં થવા દેશે નહિ. એ તો જેમ બને તેમ જલદીથી તદ્દન દૂર કરવા યોગ્ય છે. એ વિભાવદશા છે, તારા પોતાના સ્વભાવથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે અને તને સંસારમાં રખડાવનાર છે. એને તજવા માટે તૈયાર થઈ જા.

પછી ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપ ચાર તારા મોટા દુશ્મનો છે, તેના પર વિજય મેળવ. તારે જો સંયમ રાખતા શીખવું હોય તો આ કપાયો પર વિજય મેળવવાની પ્રથમ જરૂર છે. વાત-વાતમાં તું લાલપીળો થઈ જા તારી નાની વાતોને મોટાં રૂપકો આપી દે કે માયાકપટ કર કે દ્રવ્યપર મૂર્છા કર એમાં તને તારી જાત પર જરા પણ સંયમ લાગે છે ? તારા અંતરંગના એ આકરા દુશ્મનો છે, રાગ દ્રેપના મૂળ છે અને તને સંસારમાં રખડાવનાર છે.

એ કપાયો બહુ ગુપ્તપણે કામ કરે છે. ઘણીવાર સૂક્ષ્મ રૂપમાં હોય છે ત્યારે શોધ્યા પણ જડતા નથી અને તેના સંબંધમાં ઘણીવાર આપણે આપણી જાતને છેતરીએ છીએ. એ કપાયો પર વિજય મેળવવાની મુશ્કેલી તો છે, પણ મુશ્કેલી વગર શાશ્વત મુખ કાંઈ બજારમાં પડ્યું નથી. સંભાળી-સંભાળીને એ શત્રુઓને શોધવા પડશે અને વીણી-વીણીને તે પર વિજય મેળવવો પડશે. અકપાયી થઈ સંયમગુણને બરાબર કેળવ, સેવ અને પછી મજા જોજો. ખૂબ હલકો-હળવો થઈ જઈશ એટલે મજા આવશે.

અહીં 'રમત માત્રમા' (સહેલાઈથી) વિજય મેળવવાની વાત કરી છે તે કાંઈ તમારી નજર ચુકાવવા નથી કરી. બ્યારે આ ચેતન જોના ખરા સ્વરૂપે છીડી જોર કરે છે ત્યારે જોને કપાયો પર વિજય કરવો જો રમત માત્ર છે જો તો બ્યાંસુધી જાટકી જોઠા છે ત્યાંસુધી જ બાપઠો-બીબારો-પરવશ લાગે છે, બાકી જોના જનત વીર્ષ પાસે કપાયો કાંઈ ગણુતરીમાં નથી.

ચેતન ! આ સર્વ સાચા કપાયોને સાલજી અને અકાયાથી થઈ તારા સયમજીવને કેળવ. જો છૂટો સયમ નામનો પતિધર્મ છે, બીજી રીતે જો આખા સવરના ક્ષેત્રને શાંતી શકે છે અને ચેતનનો વિકાસ જૂળ કરી શકે છે આ શિવસાધન સાલજી-સમજ

૩ જો કપાયો પૈદી જોઈની વાત તને કરીજો અને તેના ઉપાધને બતાવીજો બીજાજોનું સ્વરૂપ તું પછી વિચારી લેજો

કોધરૂપ અગ્નિને જુઝાવવા માટે વરસાદ લાવવો પડે તેમ છે વનમા મોટો ઢાક લાગ્યો હોય તો તે વરસાદથી જ અટકે, તેથી કોધરૂપ અગ્નિને જુઝાવવા માટે તું ઉપશમ રસનો વરસાદ વરસાવ. આખા શાસનો સાર આ જોઈ શબ્દમા આવી આવ છે ઉપાધ્યાયજી કોધના સ્વાધ્યાયમા કહે છે કે ' ઉપશમ સાર છે પ્રવચને, મુજસ વચન જો પ્રમાણે રે. ' ઉપશમ જોટલે શાંતિ-શમા. જો વીરનું જીવજી છે મનમાથી કોધ દૂર કરવો અને ઝમે તેવા આકાશ પ્રસન્નમાં પણ સ્થિરતા રાખવી જો તો બારે વાત છે અમતા વગરની ક્રિયા સર્વ નિરર્થક છે જો વાત જોનેક વાર આપજો જોઈ છે

આ ઉપશમ લાગ લાવવાનો છે તે દેખાવ માત્ર નહિ પણ ' મનસા ' હૃદયપૂર્વક લાવવાનો છે આ આંતરરાજ્યની

સૃષ્ટિમાં ઉપર ઉપરના દેખાવને સ્થાન જ નથી એ ધ્યાનમાં રાખજો. અંતઃકરણપૂર્વક ઉપશમભાવને ધારણ કર. ઉપશમમાં ક્રોધની ખાસ અને એકંદરે સર્વ કષાયોની શાંતિ થાય છે

વળી હૃદયમાં વિનય લાવી લાવીને વિરાગને ધારણ કર. સાંસારિક સંબંધ પરથી રાગ જાય એટલે ઘણી ગૂંચવણનો અંત આવી જાય છે. એ વિરાગને પરિણામે વિષયોમાંથી આસક્તિ ઓછી થઈ જાય છે અને છેવટે તદ્દન જાય છે. વિરાગ એટલે વૈરાગ્ય છે. એ થતાં સંસારમાં જેથી રાખનાર મહા આકર્ષક વિભાવનું જોર નષ્ટપ્રાય થઈ જાય છે

આ ગાથામાં જે ઉપશમ અને વિરાગ ગતાવ્યા છે તે સમ્યક્ત્વનાં લિંગો પૈકી બે છે (શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્તિક્ય અને અનુકંપા એ પાંચ લિંગ છે) અને સમ્યગ્દર્શનની ચિંતા કરાવનાર છે. વિરાગને માટે ‘નિર્વેદ’ શબ્દ એ સમ્યક્ત્વનાં લિંગનાં નામોમાં યોજવામાં આવ્યો છે. આ વિરાગ અથવા નિર્વેદ ખરેખર પરમ ઉત્કર્ષ ભાવને ધારણ કરનાર છે, કારણ કે એ આત્મવિકાસને સારી રીતે વધારી દે છે. કર્મોને આવવાનાં દ્વારો એ જાનને સારી રીતે બંધ કરી દે છે.

૪. તું આખો વખત કેટલી કદખનાઓ કર્યા કરે છે. તારે ખાવાની ચિંતા, પહેરવાની ચિંતા, ભરણપોષણની ચિંતા, નોકરીની ચિંતા, પૈસા થઈ ગયા હોય તો જાળવવાની ચિંતા, ન મળ્યા હોય તો ગરીબ રહી ગયાની ચિંતા, રોગોની ચિંતા—એમ અનેક ચિંતાઓ—કદખનાજાં તારે માટે ઊભાં છે. તારી જાતને તપાસી જા. તને એક સ્થાનકે નિરાંતે ખેસવાનું મળશે નહિ. ચારે તરફ ધમાલ, તોફાન, ગડગડ અને ગૂંચવણ જણાશે.

એક ચિંતા પૂરી થશે ત્યાં અનેક નવી ઊભી થશે. તેમ જ દિસા, જનતલ, ચોરી, પરચી અને ધનસરક્ષણ નિમિત્તે દુષ્કર્મો તને થયા જ કરે છે આ ધ્યાનોને તું ન કર. એને અટકાવવાનો ઉપાય ઉપર પરિચય આપા સ્ત્રીમાં જતાઓ છે.

તારી માનસિક રોગી છે, પોળ છે, તેના હરવાળા ઉઘાડા પડ્યા છે, તેનો તું ખસાવ કર. સમજી તત્ત્વજ્ઞાની પોતાની માનસ પોળ ઉઘાડી મૂકે નહિ, જો તો એના હરવાળા બંધ કરે અને પાછો તપાસી પણ આવે કે હરવાળા બરાબર બંધ થયા છે કે નહિ. ઉઘાડા હરવાળામાં તો ચોર તરત પેસી જાય, માટે સમજીનું કામ એ જ છે કે એણે માનસ-વીંધીના હરવાળા બંધ કરવા આશ્રયે ચોર છે, ઉઘાડા હરવાળા એઈ જરૂર અંદર ઘૂસી જાય તેવા છે અને તને કારે બનાવે તેવા છે, માટે આ હરવાળાઓ બંધ કરી તારા અંદરના ચરણાર અને વેળવને બરાબર જાળવી રાખ. તું સમજી દોષદંત તો આશ્રવના માર્ગો જરૂર બંધ કરીશ.

આ આજો મનોબુદ્ધિનો વિષય છે એમાં નકામા સંકલ્પોનો ત્યાગ ખાસ સૂચવ્યો છે, તે બહુ જ વિચારવા યોગ્ય છે.

૫ હવે તારી કાવાનો અત્યારે તું મું ઉપયોગ કરે છે તે વિચાર. આ શરીર મજબૂતી કરવા કે નામા લખવા કે વેપાર-નેહરી કરવા માટે જ ન હોય જો તો સમજી શકાય તેવી વાત છે સમજેલી વાતનો તું જમલ કરતો હો કે ન હો તે વાત બાબુ પર રાખ, પણ તારે જો જો શરીરને સફળ કરવું હોય તો એને છૂટ્ટ મૂકવાની વાત છોડી દે. જો શરીર કેવું છે તે તો તે અનિત્ય ભાવનામાં જોડું છે અને એના સ્વ

રૂપનો ખ્યાલ અશુભિ લાવનામાં તને આવ્યો છે, પણ હવે એનો ધરાળર લાભ લે.

તાગ મનને ધરાળર એકાગ્ર કરી એની અત્યંત શુદ્ધિ-પૂર્વક તું સંયમયોગમાં પ્રવૃત્તિ કર. એક સ્થળે કહ્યું છે કે સંયમયોગેરાત્મા નિરંતરં વ્યાપ્તઃકાર્યઃ । આત્માને સંયમયોગોમાં આખો વખત ઉઘમી રાખવો. વૈરાગ્યની વાતો કરે છે તે આળસુતા મનોરથો નથી કે વૈરાગ પામી ઝેમી રહેવાનું નથી. આખો વખત આંતરા વગર સંયમયોગમાં આત્માને પડેવાયલો રાખવાનો છે અને તેને માટે શરીરને ખૂબ ઉઘમી રાખવું પડે તેમ છે.

અહીં પ્રસંગોપાત એક વાત કરવા જેવી છે. સાધુધર્મમાં આખો વખત એટલી ક્રિયા કરવાની હોય છે કે સવારના ચાર વાગેથી શરૂ કરીને એને આવશ્યક, પડિલેકુલુ, ચૈત્યવંદન, દેવવંદનાદિ કરવાનાં હોય છે. એ ઉપરાંત ગોચરી વગેરેમાં ખૂબ ઉપયોગ રાખવો પડે છે. એ સર્વમાં સાધ્ય સંયમનું છે, પણ એને જરા પણ આળસમાં પડવા દેવાની વાત નથી. આ પ્રાણીને મોટો સવાલ જ સવારની સાંજ પડવા દેવાનો છે. એ નવરો પડે તો અનેક તોફાનો કરે. કલેશો પણ નવરા માણસો જ કરે છે. ઉદ્યોગી શહેરમાં કુકુંળ-કલહ આ જ કારણે ઝાઝા દેખાય છે. મતલબ એ છે કે આ શરીરનો જો ખરો લાભ લેવો હોય તો તેની દ્વારા સંયમયોગની સિદ્ધિ કરવાની જરૂર છે. આવી રીતે શરીરનો જો ખરેખરો લાભ લેવાય તો આવતાં અનેક કર્મો અટકી જાય છે. આ સંવરને કાયશુભિ કહેવામાં આવે છે. યાદ રાખવાનું છે કે એમાં સંયમયોગની પ્રવૃત્તિનો નિષેધ નથી, પણ સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓ-સંસાર વધારનારી પ્રવૃત્તિઓ ઉપર જ અંકુશ મૂકવાનો છે.

અહીં જે ' અયમયોગ ' ની વાત કહી છે તેમા ચરણસિત્તરી અને કરણસિત્તરીના સ્ત્રીત્વે સ્ત્રીત્વે લેકનો સમાવેશ થાય છે તેના વિવેચન માટે જુઓ અધ્યાત્મકદ્વયમ પૃષ્ઠ ૪૬૬ થી પૃષ્ઠ ૪૬૬ મુખી. જો સર્વ લેકો વિચારતાં આજો વખત શરીરને ઉપયોગમા લેવાની અને ઉલ્લભી રાખવાની વાત આવી જશે અને જો જ શરીરની અસ્તિત્વતા છે જોમ સમજવાની જરૂર છે

જોક બીજી બધી ઉપયોગી વાત તારે જરૂર નહીં કરવાની છે આ દુનિયામા પાશ્વગરના મતમતાવરે ॥ તારે અમુક જ મત આદરવો જોમ કોઈ કહે તો તારે માની લેવાનું નથી, પણ જો સર્વમા જે શુદ્ધ માર્ગ હોય, જેમાં આત્મવિકાસનું તત્ત્વ જરાજર બતાવ્યું હોય, જેમાં પરસ્પર વિરોધ ન હોય અને જેથી તારે આત્મસ્વભાવ જરાજર પ્રકટ થાય તેમ હોય જોયો વિશુદ્ધ માર્ગ તું શોધી લે. પરીક્ષા કરવામા તું જરા પણ નરમ પડીશ નહિ. અનેક રીતે જોને ચાલસજો અને પછી સત્યનો સ્વીકાર કરજો અનેક મત અને માર્ગોની જૂલજૂલામણીમા ભૂલો પડી ન જતો સાચો ન્યાયમાર્ગ તને વિચારવાથી મળી શકે તેમ છે, પરીક્ષા કરવાથી પ્રાપ્ય ॥ અને તેમ કરવાની જરૂર જોટલા માટે છે કે જોક વખત સાચો માર્ગ તને મળી જશે તો પછી તારે સાધ્યને માર્ગે પ્રવાસ જરાજર મશે. બધા ધર્મો સારા છે જોમ કહેવું જો પરીક્ષકોને બટમાન નથી અને પરીક્ષા કરવામા જરા પણ વાધો નથી. તું વપાસ કરી ન્યાયમાર્ગે જરૂર કર. તારી પરીક્ષા ઉપર તારી પ્રગતિનો આધાર છે, તેથી જો તારે આશ્વેનો જરાજર જટકાવવા હોય તો તારે શુદ્ધ પથ શોધવો જ પડશે.

૬. અનેક શુભોનો જ્યાં સમન્વય થાય છે તેવા પ્રદ્વચર્ય વ્રતને તું ધારણ કર. શુભો અનેક છે, વ્રત-નિયમો અનેક છે. તેમાંથી આ પ્રદ્વચર્યને ખાસ તારવી તે પર વિવેચન કરવાનું ખાસ કારણ છે તે પણ અહીં આ વિચારવું ઘટે.

પ્રદ્વચર્ય-શ્રીસંસર્ગનો ત્યાગ. એનો મહિમા અદ્ભુત છે. શરીરના આરોગ્ય માટે એની જરૂર છે. આત્મવિકાસમાં યોગ પર અંકુશની જરૂર છે. પ્રદ્વચર્ય વગર યોગ પર અંકુશ લગલગ અશક્ય છે. આત્મસાધક માટે બદ્ધકરંઠ હોવાની પરમ આવશ્યકતા છે. એનાથી શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. જ્ઞાનથી વિવેક પ્રાપ્ય છે અને વિવેકથી સદસત્ની વિવેચના થઈ શકે છે. બહુ સંભાળ રાખીને પ્રદ્વચર્યને સમજવાની-આદરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. એના વગર યોગમાં કે આત્મપ્રગતિમાં વધારો થવાની આશા નિર્ચયક છે. એનો ખ્યાલ, શ્રીસંભોગ અથવા તેની અભિલાષા મનને કેટલું બધું લુપ્થ-અસ્થિર બનાવી મૂકે છે તેના અનુભવ ઉપરથી આવે તેમ છે. મોટા મોટા ઋષિ-મુનિઓ પણ એ સંબંધમાં બેદરકાર થઈ જાય તો મહાપાત પામે છે. એ પ્રદ્વચર્યની નવે વાડો પણ ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. એ શિયળક્ષેત્રની રક્ષા કરનાર છે. સંસારમાં રળડવાનું પ્રબળ સાધન એના સંબંધમાં નિરપેક્ષ રહેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. આત્મપ્રગતિ ઈચ્છનાર માટે પ્રદ્વચર્ય અનિવાર્ય છે.

જો અનેક કર્મોને આવવાનો માર્ગ બંધ કરવો હોય તો પ્રદ્વચર્ય આત્મવિકાસની ગારાક્ષરી છે એમ સમજવું. ઘર એ ઘર નથી, સ્ત્રી એ ઘર છે. પુરુષની દૃષ્ટિએ સ્ત્રી એ સંસાર છે. સ્ત્રીની દૃષ્ટિએ પુરુષ એ સંસાર છે. સર્વથા સંયમ ગ્રહણ

કરવો તે અત્યુત્તમ વાત છે, પરંતુ તે ન બને તો સસારમા રહીને પણ બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી બચ્ચો સવર થઈ શકે છે.

બ્રહ્મચર્યમાં કામ-ઈચ્છા, કામ-કરપના, કામવિષયક મનો-રથો, હસ્તક્રિયા, સંલિપિરુદ્ધ કૃત્યાદિ સર્વનો સમાવેશ થઈ જાય છે તે ધ્યાનમા રાખવું માનસિક સ્થાન પણ બ્રહ્મચારીને ન થઈ. મનદ્વારા આ બાબતને બંધે બહુ કર્મ બધાય છે, તેથી ખાસ ધ્યાન જે સવાની જરૂરીઆત ધારવામા આવી છે.

આ સવરના વિષયમાં શુરુમહારાજ જે ઉપદેશ આપે તે પવિત્ર નિધાનની જેમ સંધરી લે. સવરના બંનેક વિકાસોમાં વારી પોતાની બુદ્ધિ કામ કરી ન શકે શુરુમહારાજ પાસે સમજાવ જ્ઞાનનો અને અનુભવનો જાહેર હોય છે તેઓ તને મુદર રસ્તાઓ જતાવશે અને તે દ્વારા તારા બંનેક આધ્યવદારો બધ થઈ જશે. સવરને બંધે આ અતિ મહત્વની બાબતમા ધ્યાન જે ચીને ક્રીવિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે બહુ જરૂરી સૂચના કરી છે.

૭ અતે સર્વ વાતનો આધાર તારી પરિણતિ ઉપર છે જે પરિણતિ જોટલી નિર્મળ થશે તેટલો આત્મવિકાસ થશે. જોને ખૂબ મુદર કરવા માટે તારે સંયમયોગોમા ચલન કરવાનો છે અને આગમ-શાસ્ત્રશ્રેયોનો વારવાર અભ્યાસ કરવાનો. સંયમના સ્વતંત્ર પ્રકાર આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ. ચરણ સિત્તરી તેમ જ હરણસિત્તરીના પ્રકારો પણ જોટલા જ ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે જોમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી અધ્યવસાય ખૂબ નિર્મળ થશે. જોને જોળખાવનાર શાસ્ત્રશ્રેયો છે સંયમનું ઉત્પાદન, વર્ધન, પાલન અને કૃત્રિમાપણુ જો સર્વ તકિવયક શ્રેયોમા છે જ્ઞાન વગર સંયમને જોળખવો મુશ્કેલ છે અને માત્ર જ્ઞાનથી કાંઈ વિકાસ

ગ્રંથ નથી. જ્ઞાન-ક્રિયા બંનેની એક સાથે આવશ્યકતા છે. પરિણતિની નિર્મળતા ઉપર આશ્રવના નિરોધનો ખાસ આધાર છે અને એ જ સંવર છે. અધ્યવસાયોને જેમ બને તેમ નિર્મળ કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા એટલા માટે છે કે છેવટે કર્મબંધનો કુલ આધાર અધ્યવસાય ઉપર નિર્ભર રહે છે.

હવે છેવટે તારા પોતાના સ્વરૂપને ઓળખ તારા જે સહુલાવી ધર્મો છે તે ‘ગુણ’ કહેવાય છે. તારામાં અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-ઉપયોગ અને વીર્ય આદિ અનેક ગુણો છે. એ નિરંતર સાથે રહેનાર છે અને વારંવાર ફરનારા રૂપો તે પર્યાયો છે. છવ પચેંદ્રિય થાય, મનુષ્ય થાય, આદારિક કે વૈક્રિય શરીરવાળો થાય, સુસ્વર શુક્ત થાય, સારા રૂપવાળો-દેખાવડો થાય એ વગેરે પરિવર્તન પામનારા ધર્મો ‘પર્યાયો’ કહેવાય છે. ગુણ નિરંતર સાથે રહે છે, પર્યાયો ફરતા જાય છે. બોધસ્વભાવ જ્ઞાન છે. પરભાવ-નિવૃત્તિસ્વભાવ એ ચારિત્ર છે. આત્માને-ચેતનને બરાબર ઓળખવો, એના મૂળ ગુણો સમજવા, એના વિભાવો અને પર્યાયોને પારખી લેવા, એના ઉપયોગલક્ષણને સમજવું અને એની કર્મ પર સામ્રાજ્ય મેળવવાની સત્તાગત શક્તિને સમજવી એ છવનની ધન્ય ભાવના છે, પરમ કર્તવ્ય છે, ઇષ્ટ કૃણ આપનાર સિદ્ધયોગ છે. આ ચેતનને તું બરાબર ઓળખ.

ચેતનને તું ઓળખીશ એટલે તારી જાતને તું ઓળખીશ. તું કોણ છે અને ક્યાં આવી ભરાણો છે તે બરાબર સમજ. તારે આશ્રવદ્વારો બંધ કરી સંવર કરવો હોય તો તારી જાતને ઓળખ અને એના ખરા સ્વરૂપમાં એને બહાર લાવ.

૮. તીર્થંકર મહારાજે તારે માટે સદુપદેશને ભરીભરીને

જાનેક મેયો, શિષ્ય, પ્રશિષ્યદ્વારા પ્રકટ કરીને મહાન ઉપકાર કર્યો છે તેનાથી તું તારી જાતને જાળવતો મેયો છે તારો ઉદ્ધાર તારા હાથમાં છે જો તને સમજાયું ॥ અને આ સર્વ દુઃખામણી ત્યજવા ચોખ્ખા છે જો વાત તેમણે તારે બળે કિતારી છે જોમના જગ્યા આદર્શવર્ણિતોનું તું વારંવાર ગાન કર. જોનાવડે તારી જીભનો લહાવો લે.

આ શાસ્ત્રસને વારંવાર પી-પીને ખૂબ મધ્ય માણુ. અત્યારે તને ખરો જીવસર મળ્યો છે તેનો સારી રીતે લાભ લે અને મહાન જીવ્યતર વાજ્યમાં પ્રવેશ કર. શિવમુખસાધનના આ પશ્ય ઉપાયોને તું વારંવાર સાક્ષજ અને તેનો સદુપયોગ પ્રેમથી, દૃઢયથી, જ્ઞાનદયી કર.

* * *

સવર જાવના જાવતા ખૂબ લહેર ધાવ તેમ છે ચયકર્તાએ સવરને જાએ નીચેના વિષયો પર જ્ઞાન જેણુ છે —

અમતપણા પર જમ કરવો—સમમવડે.

મિથ્યા આભનિવેશ પર જમ કરવો—અભ્યગૃહસ્થાનવડે.

આર્તશૈલ જ્ઞાન પર જમ કરવો—ચિત્તની સ્થિતતાવડે.

ક્રોધ પર વિજય મેળવવો—શમા-શાંતિવડે.

અભિમાન પર વિજય મેળવવો—આર્દ્રવ-નમ્રતાવડે.

માયા પર વિજય મેળવવો—આર્દ્રવ-સજ્જતાવડે.

લોભ પર વિજય મેળવવો—સતોષવડે.

મન-વચન-કાયાના અશુભ યોગ પર વિજય મેળવવો—ત્રણ રૂસિવડે.

સંવરનો પંથ મોક્ષપ્રાપ્તિનો સદુપાય છે. ઉપાયો નીચે પ્રમાણે છે:—

જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ રત્નત્રયની પરમ આરાધના કરવી.

વિષયના વિકારોને દૂર કરવા.

અક્રધાથી ભાવ ધારણ કરવો.

ઉપશમ રસનું અનુશીલન કરવું

સંસાર પર વિરાગ-વૈરાગ્ય ધારણ કરવો.

કોઈ પણ પ્રકારના સંકટ-વિકટપો ન કરવા.

માનસિક ભ્રમણાનો વિરોધ કરવો.

સંયમયોગોનાં નિરંતર પ્રવૃત્તિ કરવી.

કાયાનો-શરીરનો જને તેટલો સારાં કાર્યમાં લાભ લેવો.

વિવિધ પંથોમાંથી સત્ય માર્ગ શોધીને સ્વીકારવો.

બ્રહ્મચર્ય વ્રતને સર્વાંશે આદરવું.

શુક્રમહારાજ પાસેથી સદુપદેશ અકુણ કરવો.

અધ્યવસાયની નિર્મળતા સંયમથી અને આગમના જ્ઞાનથી કરવી.

ચેતનના શુણ તથા પર્યાયને જરાજર ઓળખવા.

તીર્થંકર મહારાજના ચરિત્રનાં ગાન ગાવાં.

આ મુખ્ય મુદ્દાઓ તરફ લેખકશ્રીએ ધ્યાન ખેંચ્યું છે અને લાવનાનો રસ જમાવ્યો છે. આપણે તેનો સમુચ્ચયે ખ્યાલ કરી જઈએ.

આશ્વેના ઝરનાળા ઇદ્રિય, કપાલ, અમન, યોગે અને
પચીસ ક્રિયાઓરૂપ છે

તેને અટકાવવાના ઢાંચે અગ્નિ, શુભિ, યતિધર્મી, બાળના,
આશિત્ર અને પરીપક્ષો છે

ઇદ્રિયો પર વિજય મેળવવા માટે યતિધર્મ પૈકી સગમનો
ખાસ ઉપયોગ છે અને શુભિનો તથા પરીપક્ષનો પણ ઉપયોગ
કરી શકાય છે

કપાલ પર વિજય મેળવવા માટે મનોશુભિનો ઉપયોગ અને
આવનાઓનો ઉપયોગ છે તથા યતિધર્મીના પણ અર્માં નવસા ન
ઉપયોગી બામ છે

અવિરતિના વિજય માટે યતિધર્મી અને આશિત્ર આગમન
છે તેના પેટામાં બાવીસ પરીપક્ષોને ખાસ ધ્યાન છે

યોગે પર વિજય મેળવવા માટે અગ્નિ-શુભિન મુખ્ય
ધ્યાન છે અને યતિધર્મી તથા આશિત્રને આનુષંગિક તરીકે અનુ
જ ઉપયોગી ધ્યાન છે

મિશ્રાન્ય દર્શનધર્મો ના બાળ બજવ છે નવું વિશાળ
આશિત્ર, યતિધર્મી અને અનન્ય પરીપક્ષો મુદ્દા છે

આ આખા વિશાળ ક્ષેત્રમાં ક્રમમાં માટે નવું અનન્ય
મુખ્ય ધ્યાન એવી નોન પ્રાપ્ત થાય છે કે જેના પ્રદેશો અનુ
પ્રેક્ષા વગર ખરી અનુભવિની દરી પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં

આટલી સંકટરૂપે સ્પર્ધાએ નેક અનન્ય નવું અનન્ય
અનન્ય દી સ્પર્ધાએ
છે એ વગર નવું

એક જાલુએ કર્મની આવક લેઈને ગભરાઈ જવાય તેવું છે, પણ ગીછ જાલુએ એની સામે લશ્કર પણ એવું જ જળરૂં તૈયાર કરી શકાય તેમ છે. આશ્રવના ૪૨ ભેદ છે તે સંવરના પાઠ છે. સાંસારિક જીવંતને જેમ પૈસા, સ્ત્રી, પુત્ર અને વ્યાપારની લાલસા લાગે છે તેવી જ તીવ્રતાથી જો એને યતિધર્મો કે ચારિત્ર વગેરે સંવરો તરફ લગની લાગે તો મોહરાગતનું જોર તૂટી જાય તેમ છે અને પ્રાણી કર્મોના આવતા પ્રવાહ સામે પાળ બાંધી શકે છે. સાંસારિક કાર્યોમાં જે ઉદ્દેગ, મૂંઝવણ અને આંતરવિકાર છે તેનું અસ્તિત્વ સંવરના એક પણ વિભાગમાં દેખાશે નહિ. સામાયિક લઈને બેઠા હોઈએ ત્યારે જે શાંતિનો અનુભવ થાય છે, ચારિત્ર પાળનારને જે આંતર-રાત્ય મળે છે અથવા લાવના ભાવતી વખતે મન જે આધિદૈવિક મુખ અનુભવે છે તે સંસારમાં મળવું અશક્ય છે. એ આખી દશા જ અનોખી છે, એની ભવ્ય કટપના પણ વચ્ચનાતીત છે.

સદ્ભાવનાશાળી શ્રાવક વિચાર કરે કે ‘મારો ક્યારે ઉદય થશે અને હું આ સંસારની સર્વ ઉપાધિ છોડી સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી આત્મારામમાં ક્યારે રમણ કરીશ ?’ આવી લાવના ભાવે, અંતરથી એના પર ગ્રેમ રાખે અને એ આદર્શ પહોંચવા અંતરથી ઈચ્છા રાખે, એને નિર્જન સ્થાનમાં ધ્યાન કરવાના કોડ થાય, એ અત્માના અમરત્વને ચિંતવે, એ ચારિત્રની આરાધ્યતા વિચારે અને એની તીવ્ર લાવના કર્મનો છેદ કરી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની હોય. એને સંસારના રંગડા-ઝગડામાં કદી આનંદ આવે જ નહિ એનામાં અપૂર્વ શાંતિ હોય અને આવેશને પ્રસંગે એના પેટમાંથી પાણી પણ હાલે નહિ.

મતિધર્મની વાત તો શી કરવી ? જોના નામથી પણ જ્ઞાનદયાય તેમ છે માત્ર દામા, માર્કવ, માર્જવ અને સતોપ જોનામોમા જ જોવો અમલકાર છે કે જોનામા અખલ શાંતિ હોય જો પ્રત્યક્ષ દેખાય તેવી વાત છે જોની અતર્મત જે અગ્નિ છે તે પરમ જ્ઞાનદનુ સ્થાન છે અને સમિતિ શુભિની વાત તો આત્માને શાંત કરી દે તેવી છે જોકે જોકે સવરની જાવના કરતા મનમા જે અનિર્વાચ્ય જ્ઞાનદયાય છે તે ખરેખર અનુભવવા યોગ્ય છે

પરીષદોત્તી વાત જાણ સમજવા જેવી છે જોમા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ પરીષદો જ્યારે સ્વચ્છપણે જ્ઞાનદયા અનુભવીએ છીએ ત્યારે કેવો જ્ઞાનદયાય છે ? કહ્યોને ભૂખ લાગી હોય, છતાં નિસ્વપ્ન આહાર પ્રેમપૂર્વક મળે તો જ લેવાય અને નહિ તો અહરની શાંતિથી અસાધી લેવાય જોવો ત્યાગભાવ આવે ત્યારે શી મણા રહે ? શ્રી વીરપરમાત્માને પાર વગરના ઉપસર્ગો થયા, જોની વિમલ વાચતાં પણ રોમાજ ખડા ધાય છે શૂળપાણિ અને સુગમદેવે ઉપસર્ગો કર્યા અને પ્રભુના હાનમાં ખોલા ઠોકાણા, પણ જોની શાંતિ તો જુઓ ! છ માસ ઉપસર્ગો કરી સુગમ દેવતા ગયો ત્યારે પ્રભુની આજમા પાણી આવી ગયા, પણ તે ઉપસર્ગના દુ ખથી નહિ, કિન્તુ જો સુગમ પોતાના આત્મા નુ કેટલું અહિંત કરી ગયો જો જાતની ઉત્તમ દેખ્યા બુદ્ધિથી !

આ તો ભૂતદયાનુ અપ્રતિમ દેશવ છે અઠકોશિયાને ઉપદ્રવ પણ જોવો જ બચકર દનો ગમે તેવા ઉપસર્ગ ધાય, લાલચો ધાય કે પ્રાણાત કદ આવે, પણ લીધેલ નિયમથી અહિંત ન જ થવાય જોવી દેવતા પ્રાપ્ત ધાય તો મોક્ષ દાયમાં જ છે

સવરની આખી જાવનામાં ત્યાગભાવને મુખ્ય સ્થાન છે જોમા જે વસ્તુ કે સંબંધને જોટી માન્યતાથી પોતાના માન્યા

છે તેનો ત્યાગ કરવાના બુદ્ધા બુદ્ધા રસ્તા ગતાવ્યા છે. મનનો આગો ઝોક દેશવે પડે તેમ છે, પણ વિચારણાને પરિણામે એને દેશવ્યા પછી ખૂણ આનંદ આવે તેમ છે. એ આનંદનો સાચો ખ્યાલ સાંસારિક પ્રાણીને આવવો મુશ્કેલ છે. લાભ-અલાભમાં મનને એક સરખું રાખવું, શત્રુ-મિત્રને એક કક્ષામાં મૂકવા, નિંદા-સ્તુતિ કરનાર ઉપર જરા પણ દોષ કે તોપનો અંશ અંદરથી પણ થવા દેવો નહિ-એ સર્વ સામાન્ય જનપ્રવાહથી એટલી ઉચ્ચ ભૂમિકા છે કે કદાચ થોડો વળત એ ભૂમિકાએ પહોંચવામાં મુશ્કેલી જણાશે; પણ વધારે વિચાર-ણાએ એ ખાસ પ્રાપ્ય લાગશે. પ્રયત્ને એ સાધ્ય છે-શક્ય છે. ત્યાં પહોંચનાર આપણા જેવા જ આત્માઓ હતા એ વાત ખાસ લક્ષમાં રહેવી જોઈએ.

વિશેષ વિચારણા માટે સંવરના બે વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે: ‘ દ્રવ્યસંવર ’ અને ‘ ભાવસંવર. ’ કર્મચક્રણ કરવાનો જેથી વિરોધ થાય તેને દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવે છે. સંસાર-નિમિત્ત ક્રિયાથી વિરતિ-અભાવ થાય તેને ભાવસંવર કહેવામાં આવે છે. ખૂણ વિચારવા જેવું છે. કર્મને આવતાં અટકાવવા માટે આપણે આટલો ગધો વિચાર કર્યો તે સર્વ દ્રવ્ય-સંવર છે. મતલબ સમિતિ, શુભિ, પરીપહો કે ચતિધર્મો-એ સર્વ દ્રવ્યસંવર છે. એથી કર્મ આવતાં અટકે છે. ભાવસંવર તો સંસાર વધારનાર ક્રિયાથી જ ધરાણર અટકી જવાય તે છે. મતલબ ભાવસંવર કરનાર તો સંસાર સંબંધી ક્રિયાનો જ ત્યાગ કરી દે છે. જો ખરેખર પ્રસાદ પ્રાપ્ત કરવો હોય અને સાધ્યે પહોંચવું હોય તો આ સંસારનિમિત્ત ક્રિયાઓથી વિરતિલાવ પ્રાપ્ત કર્યા વગર છૂટકો જ નથી.

પ્રાણીના-ચેતનના વિકાસમા સવરને અતિમહત્વનું સ્થાન છે એમા માનસિક ધણી દ્વારા જ થઈ શકે તેમ જ વાસ્તવા આપતા કર્મોને અટકાવવા એ પ્રિદ્ધ ઉપાયો છે. પોતાને કઈ જાતના કર્મો સાથે વધારે સંબંધ છે અને કયા ઉપાયો વધારે ઉપયોગી નીવડી શકશે એ પ્રત્યેક વ્યક્તિએ શોધી લેવાનું છે, પણ એ સર્વમા ત્યાગભાવ, સંસાર પર વિરાગ, ઉપશમભાવનો આદર, અક્યાધી વૃત્તિ, આશ્રવના માર્ગો પર વિજય અને શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મનું મદદાન અથવા સમ્બંધાવ એ તો સાર્વત્રિક હોવા ઘટે. સર્ચા નાની નાની વિગતોમા શક્ય છે, પણ મૂળ મુદ્દાઓ તો સર્વને જરાજર હાથ પડે તેમ છે. સંસાર પર સાચા હૃદયનો નિર્વેદ આવે અને હૃદયપૂર્વક ત્યાગભાવ પર પ્રીતિ થાય તો આશ્વો જમે તેવા જળરા હોય અને મોહરાજા જમે તેવો બળવાન હોય તો પણ આખરે એને બાધી શકાય તેમ છે. સવરના પ્રત્યેક માર્ગ પર અનુપ્રેક્ષા કરવાથી આવતા કર્મોને તો અટકાવી શકાય છે. હવે પ્રથમના લાગેલા કર્મોના બાર પણ આકરો તો છે તેનો રસ્તો શો કરવો તે પણ તુરંતમા વિચારવામા આવશે. હાલ તો વારંવાર વિચાર કરીને ઉમ્મડા કરવાજાઓને જ થઈ શકે ચેતનજીને બારે ઘંટો અટકાવ અને અત્ર વર્ણવેલા આદર્શ ઉપાયોને ખૂબ ભાવી ભાવીને-વિચારી વિચારીને અજમાવ. વ્યવહારની ઉદ્ધિ છે કે 'પર્યા પાપ ન કીજીએ, તો પુણ્ય કીધુ એ વાર' બીજી મંત્ર ન જને તો પણ નવા કર્મ વધારીએ નહિ તો પણ રસ્તો સરળ થાય તેમ છે, બાર જોડો થાય તેમ છે અને સાધ્યનું સામીપ્ય થાય તેમ છે.

શ્રી જ્યોત્સોમમુનિવિરચિત સંવરભાવના

[ઉ૦ સકળચંદ્ર મહારાજે સંવરભાવનાનો સાતમી ભાવનાને છેડે એક ગાથામાં જ સમાવેશ કરી દીધેલો હોવાથી રચાનશૂન્ય ન રહેવા માટે શ્રી જ્યોત્સોમમુનિની કરેલી સંવર ભાવના મૂકી છે.]

કુહા

ગુહા માનસ માનસ કરી, ધ્યાન અમૃત રસ રેલી;
નવદસ શ્રી નવકાર પદ, કરી કમલાસન કેલી. ૧

પાનક પંક પખાળીને, કરી સંવરની પાળ;
પરમહંસ પદવી ભજે, છાડી સકળ જંજળ. ૨

(ઉચ્ચની દેશી)

આઠમી સંવર ભાવના છ, ધરી ચિત્તશુ એક તાર;
સમિતિ ગુપ્તિ મુધી ધરે છ, આપોઆપ વિચાર.

સલૂણા ! શાંતિ મુદ્રારસ ગ્રાખ.—એ આંકણી
વિરસ વિષય કૃપા ફૂલડે છ, અટોતો મન અલિ રાખ. સં ૧

લાલ અલાલે મુખ દુઃખે છ, છવિત મરણ સમાન;
શત્રુ મિત્ર સમ ભાવતો છ, માન અતે અપમાન. સં ૨

કદી એ પરિચર છાંડશું છ, લેશું સંયમ સાર;
આવક ચિતે હું કદા છ, કરીશ સંધારો સાર. સં ૩

સાધુ આશંસા હમ કરે છ, સૂત્ર ભણીશ ગુરુ પાસ;
એકલમક્ષ પ્રતિમા રહી છ, કરીશ સંલેખણ ખાસ. સં ૪

મર્વ છવ દિત ચિંતવો છ, વયર મમ કર મિત્ત;
સત્ય વચન મુખ ભાષીએ છ, પરિહર પરનું ચિત્ત. સં ૫

કામકટક ભેદણ ભણી છ, ધર તું શીલ સનાહ;
નવવિધ પરિચર મૂકતાં છ, લાહીએ મુખ અથાહ. સં ૬

દેવ મહુચ્ચ ઉપસર્ગશું છ, નિર્ધન હોય સધીર;
બાવીશ પરીસહ છતીએ છ, જિમ છત્યા શ્રીવીર. સં ૭

પ્રકરણ નવમું

નિર્જરા ભાવના:— : : પૂર્વ પરિચય:—

આત્માની સાથે જે કર્મોના ઘર લાગેલા હોય તેનું શું કરવું ? કર્મોના ત્રણ પ્રકાર વેદ્યતર્કમાં જતાં છે ક્રિયમાણ, સંચિત અને પ્રાણ્ધ. કર્મોનો બંધ-બંધાવા કર્મો તે ક્રિયમાણ. જોના માર્ગો આપણે આશ્રય ભાવનામાં જોઈ જયા અને જોની સામેના અટકાવ આપણે આઠમી સુવર ભાવનામાં જોઈ જયા. જે કર્મો ઉદયમાં આવે—જેટલે જે પરિણામ દશાને પામી તે પ્રાણ્ધ. ઉદયમાં આવે તેને જોગવી લેવા, પણ જેમ જમીનમાં બી વાંચુ હોય તેને ઉગતા વખત લાગે જોવી રીતે ફેટલાજે કર્મો જરૂર પડ્યા રહે તેને સંચિત કર્મ કહેવામાં આવે છે જોન પરિભ્રમણમાં જોને ‘સુતાગત’ કર્મો કહે છે જોનો સમય ન આવે ત્યાંસુધી જો જરૂર પડ્યાં રહે છે આ કર્મોનો નાશ નિર્જરાદ્વારા થાય છે

નિર્જરા જોટલે કર્મોનું સાડવું (ખર્ચેરવું) જેમ વસ્ત્રને ખર્ચેરવાથી તેમાં સ્કેલ પાળી તેમ જ કચરો ખરી પડે છે, તેમ સત્તામાં પડેલા કર્મોને ઉદીરણાદ્વારા જેવી લાવી, તેને નિરસ જનાવી રૂર કરવા જોનું નામ નિર્જરા કહેવાય છે જોમા આત્મા સાથે લાગેલા કર્મોનું સાટન થાય છે નિર્જરાદ્વારા જો તદ્દન પાવળા પડી જઈ થીકાય શુભાવી આત્માપરથી ખરી પડે છે

નિર્જરા જે પ્રકારની છે ‘અકામા’ અને ‘સકામા’

ધૃષ્ટાશક્તિના ઉપયોગથી ધરાદાપૂર્વક કર્મનો જેથી ક્ષય થાય તેને સકામ અથવા સકામ નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. આગળ જે તપના ભેદો કહેવામાં આવશે તેથી જે કર્મો ખરી પડે તે સકામની કક્ષામાં આવે છે. આપણે ધરાદાપૂર્વક ત્યાગ કરીએ, સમજીને વસ્તુનો લાભ સુલભ હોય, છતાં મન-વચન-કાયાના યોગ પર અંકુશ રાખીએ, તેથી સકામ નિર્જરા થાય છે. દરરોજ નિયમ ધારીએ અથવા ત્યાગબુદ્ધિએ જ્ઞાનજ્ઞાનની વસ્તુ તથા વસ્ત્રાદિનો ત્યાગ કરીએ ત્યારે સકામ નિર્જરા થાય છે. એથી ઊલટું સમજ્યા વગર-ધૃષ્ટા વગર સહન કરીએ ત્યારે અકામનિર્જરા થાય છે. થોડાને ખાવાનું ન મળે કે વનસ્પતિનું છેદન-ભેદન થાય ત્યારે તે જીવાત્માઓ કાંઈ ત્યાગવૃત્તિએ મન પર અંકુશ રાખતા નથી કે ભૂખ-તરસની પીડા કે છેદન-ભેદનનો ત્રાસ જાણીગૂંજીને સહન કરતા નથી. તેમને જે કર્મક્ષય થાય તે અકામનિર્જરા કહેવાય છે.

અહીં જે ‘કામ’ શબ્દ છે તે ક્રિયા પાછળ રહેલા આશય-પરત્વે છે, સમજપૂર્વકના અર્થમાં એ શબ્દ વપરાયો છે એ ધ્યાનમાં રાખવું આપણી પાસે વસ્તુનો સફલાવ હોય, છતાં તે વસ્તુને ત્યાગલાવે છોડવાની અહીં વાત છે. કોઈ કોઈ કાર્ય કૃષ્ણની અપેક્ષાએ કરવું કે નિર્મમત્વ લાવે કરવું એની તેમાં વાત નથી, પણ કામ શબ્દથી ક્રિયા કઈ રીતે થઈ છે ? સમજ-પૂર્વક થઈ છે કે માત્ર સહજે થઈ ગઈ છે એ હકીકત પર ધ્યાન આપવાનું છે. આ કારણે સકામનિર્જરા પ્રયત્નજન્ય છે, અકામનિર્જરા તો માત્ર આગંતુક હોઈ સહેજે યત્ન આવે છે. સમ્યગ્જ્ઞાન સહિત વિવેકપૂર્વક કરેલ ક્રિયાને ઉચ્ચ સ્થાન પ્રાપ્ત્ય હોય જ એ વાત અત્ર સમજવાની છે.

નિર્જરા અનેક કારણોથી થાય છે સવરના પ્રત્યેક માર્ગમાં પણ તે જ કારણોનો સમાવેશ હોય છે, પણ ત્યારે તપના પ્રકારો વિચારવામાં આવશે ત્યારે જણાશે કે જે સવરોનો તપમાં સમાવેશ થઈ જાય છે કર્મ અટકાવનાર તરીકે તે સવરોનું પાછળ વિવેચન કર્યું તે જ સવરોનો સચિત્ત કર્મો દ્વારા કસ્વામાં ઉપયોગ થાય છે અને ત્યારે તેનો બાહ્ય-અભ્યંતર તપમાં સમાવેશ થાય છે અને તે અપેક્ષાથી તે નિર્જરામાં સમાઈ જાય છે આ વાત તપના પ્રકારમાં ખૂબ વિચાર કરતાં જણાઈ આવશે નિર્જરા તપથી સિદ્ધ થાય છે જૈનશાસ્ત્રમાં અદ્વિત્ય, સુવચ્ચ અને તપનો મહિમા સર્વોત્કૃષ્ટ બતાવ્યો છે ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંજળ છે અને તે અદ્વિત્ય, સુવચ્ચ અને તપની ત્રિયુતીરૂપ છે આ વાત આપણે હમણા જ જોઈ નિર્જરા કરનાર તપને આપણે વિચારીએ.

તપના બે મુખ્ય વિભાગો છે બાહ્ય અને અભ્યંતર. બાહ્ય તપ બાહ્ય પદાર્થોની અપેક્ષા રાખે છે માનસિક તપને અભ્યંતર તપ કહેવામાં આવે છે બાહ્ય તપ અભ્યંતર તપને ખૂબ અવકાશ અને પોષણ આપે છે; તેથી તેનું મહત્ત્વ તો છે જ, પણ અભ્યંતર તપની વિશિષ્ટતા સ્પષ્ટ છે જે તપના હોદ્દા વિચારતા અને તેનું સૂક્ષ્મ નજરે પૂર્યક્ષેપ કરતાં એમાં સુર્વ ધર્મિક નિષ્ક્રિયોના સારી રીતે સંપૂર્ણ પ્રસાર થતો દેખાઈ આવશે.

પ્રથમ આપણે બાહ્ય તપોનો વિચાર કરીએ. એના છ વિભાગ છે તે નીચે પ્રમાણે —

૧ અનશન—અશન એટલે ખાવું તે. અનશન એટલે ન ખાવું તે અત્યુક્ત વખત માટે ખાવાનો ત્યાગ તે ‘હત્વર’

અને મરણું મુધી ન ખાવું તે ‘યાવત્કથિક.’ યાવત્કથિકમાં નિહારિમ વિભાગમાં દ્રવા-હરવાનો પ્રતિબંધ નથી. અનિહારિ-મમાં ત્યાં અનશન કર્યું હોય ત્યાં જ રહેવાનું થાય છે.

૨ ઊણોદરિકા—હુધાના પ્રમાણ કરતાં ઓછો આહાર કરવો. આમાં અનશનની ન્યૂનતા થાય છે. આમાં ઉપકરણની ન્યૂનતાનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

૩ વૃત્તિસંક્ષેપ—વૃત્તિ ઓટલે આહારવિકા. એને અગે દ્રવ્યથી, શ્વેત્રથી, અને કાળથી, ભાવથી મર્યાદા કરવી. નિયમ ને અભિગ્રહોનો આમાં સમાવેશ થાય છે

૪ રસત્યાગ—હૃદય, દહીં, ઘી, ગોળ, તેલ ને મીઠાઈ વગેરે પૌષ્ટિક વસ્તુનો અંશથી કે સર્વથી ત્યાગ કરવો તે વિગતત્યાગ. આયંગિલાદિ તપનો અહીં સમાવેશ થાય છે

૫ કાયકલેશ—આસન કરીને, સ્થિર રહીને, ઠંડીમાં કે તાપમાં બેસીને શરીરને કષ્ટ આપવું, કસવું, કાયોત્સર્ગ કરવો તે.

૬ સંલીનતા—અગોપાંગને સંવરવાં, એકાંત સ્થાનમાં બેસવું. તે આર પ્રકારે થાય છે. ઈન્દ્રિયસંલીનતા, કપાયસંલીનતા, યોગસંલીનતા, વિવિક્તચર્યાસંલીનતા (એકાંત વસતિમાં રહેવું તે)

બાહ્ય તપને લોકો જાણી શકે છે. એ બાહ્ય શરીરને તપાવે છે તેથી બાહ્ય તપ કહેવાય છે. હવે આપણે અભ્યંતર તપ વિચારીએ તેના છ પ્રકાર છે:—

૧ પ્રાયશ્ચિત્ત—પોતે જે વ્રત-પર્યખખાણ લીધું હોય તેમાં સ્ખલના થઈ જાય ત્યારે તે તે અપરાધની શુદ્ધિ કરવી—ગુરુ પાસે આલોચના કરવી તે. એના દશ પ્રકાર છે:—

- (ક) કૌલ અપરાધનુ ગુરુ સમક્ષ કથન તે 'આલોચન'
- (ખ) દોષ પલ્લુ દોષ વિષે મિથ્યાકૃત દેવો તે 'પ્રતિક્રમણ'
- (ગ) આલોચન અને પ્રતિક્રમણ બન્ને કરવા તે 'મિશ્ર.'
- (ઘ) અશુદ્ધ અભિપ્રાયોનો ત્યાગ કરવો તે 'વિવેક.'
- (ઙ) શરીર અને વચનના આપારો તથા દેવો તે 'કર્યોત્સર્ગ.'
- (ચ) દોષ દામવાધી પ્રાધર્મિક નિમિત્તે નીવી, ઉપવાસ આદિ કરવા તે 'તપ.'
- (છ) દોષ પ્રભાવે દીક્ષાપર્વાય ઘટાડે અને આકરો વપ કરવો પડે તે 'છેદ.'
- (જ) ભયકર પાપ યમુ હોય તો કરી દીક્ષા લેવી પડે તે 'મૂળ.'
- (ઝ) જીવવાનાદિ ઘર્ષ બાદ તો વપ કરીને ફરી દીક્ષા લેવી પડે તે 'અનવશ્યાય' (આ ઉપાધ્યાયને જ હોય)
- (ઞ) દોષ મહાપાપ ઘર્ષ બાદ તો આચાર્યને ગાર વર્ષ જુદા રહી શાસનની પ્રભાવના કરી ફરી દીક્ષા લેવી પડે તે 'પ્રાર્થિયત'

૨ વિનય—ગુણવતની ભક્તિ કરવી તે ગુણની રૂઢિએ બેના સાત વિભાગ થાય છે એમાં અશાતના દ્વર કરવાની બાજત પણ સાથે જ આવે છે

- (ક) 'જ્ઞાન' જ્ઞાનના સાદૃશ્ય તેમ જ જ્ઞાની પુરુષોના સ્વભાવમાં ભક્તિ, બદુભાવ, ભાવના, જદ્દજુ અને અવ્યાસ.
- (ખ) 'દર્શન' ગુરુપા અને અનાયાતના અધિક ગુણોની સેવા ભક્તિ કરવી, સન્માન આપવું, આમન આપવું, પ્રજ્ઞામ કરવા આ સર્વ ગુરુપામાં આવે છે અને અનાયાતનામ વડીલ આદિનું બદુભાવ કરવું અને તેમના વાસ્તવિક ગુણો વર્ણવીને એમની કીર્તિ વધારવી તે આવે છે

- (ગ) 'ચારિત્ર' સામાયિકાદિ ચારિત્ર સમજવું, એનો પ્રયોગ કરવો, એને આદરવું.
- (ઘ-૬-ચ) 'ત્રણ યોગ' મન-વચન-કાયાના યોગને આચાર્યાદિ વડીલની લક્ષિતરૂપ શુભ પ્રવૃત્તિમાં જોડવા.
- (છ) 'લોકોપચાર' ગુરુ આદિ શ્રેષ્ઠની પાસે વસવું, આરાધ્યની ઇચ્છાએ પ્રવર્તવું, ઉપકારનો પ્રત્યુપકાર કરવો, ગ્લાનની સેવા કરવી, અવસરોચિત કાર્ય કરવું, સફળુણીને યોગ્ય માન આપવું.

૩ વૈયાવચ્ચ—જરૂરી સાધનો પૂરાં પાડી ગુરુ વગેરેની શુદ્ધપા કરવી તે. વિનય માનસિક છે, વૈયાવચ્ચ શારીરિક છે. (૧) આચાર્ય (૨) ઉપાધ્યાય (૩) તપસ્વી (૪) ગ્લાન-રોગી (૫) શૈક્ષ-તાલ્ય દીક્ષા લીધેલ (૬) સાધર્મી-સમાનધર્મી-સમાન કુળવાળા (૭) સમાન ગુણવાળા (૮) સમાન સંઘ સમુદાયવાળા (૯) સાધુ (૧૦) સમનોત્ત-જ્ઞાનાદિ ગુણે સમાન. એ દશની વૈયાવચ્ચ કરવી.

૪ સ્વાધ્યાય—અભ્યાસ. એના પાંચ પ્રકાર છે.

- (ક) 'વાચના' લણવું કે લણાવવું. મૂળ અને અર્થ.
- (ખ) 'પૃચ્છના' સમજવા માટે, સ્પષ્ટ કરવા માટે, શંકા સમાધાન માટે પૂછવું તે.
- (ગ) 'પરાવર્તના' શીખેલ મૂળ કે અર્થનું શુદ્ધિપૂર્વક પુનરાવર્તન કરવું તે.
- (ઘ) 'અનુપ્રેક્ષા' મૂળ કે અર્થની વારંવાર વિચારણા કરવી તે.
- (ઙ) 'ધર્મકથા' અભ્યાસ કરેલી જાળત અન્યને સમજાવવી તે.

૫ ધ્યાન—આ સમજવા માટે ચાર પ્રકારનાં ધ્યાન સમજવા

તેમજ પ્રથમના જે દુષ્કાર છે, તેનીનાં જ સહધ્યાન છે એકા-
મતાથી એક વિષયમા મનને સ્થાપન કરવું તે ધ્યાન કહેવાય છે

(૬) આર્તધ્યાન—જે દુઃખ (આર્ત)માંથી ઉદ્ધારણે છે એના
આર પેટાવિભાગો છે દુઃખ ધવાના એ ચારે કારણો છે—

(૧) અનિષ્ટસંયોગ—ન ગમે તેવા સંબંધો કે તેથી
વસ્તુઓનો સંબંધ થાય ત્યારે પીડા થવી અને
તે ક્યારે અથ તે માટે ચિંતા કરવી.

(૨) ઇષ્ટવિયોગ—વફાથી ઓ, પ્રેમાળ પુત્ર આદિનો
વિયોગ તે વખતે મનો શોક, ગ્તાનિ, આક્રંદ વગેરે.

(૩) રોગચિંતા—વ્યાધિ થાય ત્યારે તેની ચિંતા. વ્યાધિ
ફર કરવામા પૂરતું ધ્યાન આપવું અને હાથવેળ
કરવી એમા મનનો વ્યથાનો પણ સમાવેશ છે

(૪) નિદાન—અવિધ્યાના કાર્યક્રમો, ગેહલક્ષ્યો, ધર્માધર્મો
કરવી તે

(ખ) શૈલધ્યાન—આ ધ્યાન દેવથી જન્મે છે એમા શૈલ
ચિત્ત થાય છે તેના પ્રકાર ચાર છે —

(૧) હિંમ્નાનુભવી—શુભોના વધ-અધનની વિચારણા.

(૨) અનૃતાનુભવી—અમૃત્ય વધન. છતાં તેને નિમા
વવા માટે ગોઠાવ્યા કરવા.

(૩) સૌર્યાનુભવી—અન્યત્ર દ્રવ્ય, તેની ચીજો પડાવી
સેવાનો ઇચ્છા.

(૪) અવક્ષાણાનુભવી—વસ્તુને અગવો રાખવી, બાંધી
કરવી વગેરે.

(ગ) ધર્મધ્યાન—તેના ચાર પ્રકાર છે —

- (૧) આજ્ઞાવિચય-તીર્થ'કરની આજ્ઞા શોધવી; તેને સ્વીકારવી અને તેને માટે ખૂબ ચિંતવન કરવું તે.
- (૨) અપાયવિચય—આશ્રવોને દુઃખરૂપ જાણી તેનો વિચાર કરવો અને તેમાંથી છૂટવાના રસ્તા શોધવા.
- (૩) વિપાકવિચય—કર્મો કેવાં કેવાં ફળ આપે છે તેની વિચારણા અને મુખ-દુઃખ વચ્ચે સમાન ભાવ. કર્મની વિચારણા ને પરિણામ.
- (૪) સંસ્થાનવિચય-લોકસ્વરૂપની વિચારણા.

(ઘ) શુદ્ધદ્ધ્યાન—એના ચાર પ્રકાર છે:—

- (૧) પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચાર—આમાં દરેક પદાર્થનું પૃથક્ત્વ (Analysis) કરે, વિતર્ક એટલે શ્રુતજ્ઞાન એ દ્રવ્યગુણપર્યાયને વિચારે, ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવતાને વિચારે અને એ રીતે દ્રવ્યથી પર્યાયાદિ પર જાય આ ભેદ જ્ઞાન છે
- (૨) એકત્વવિતર્કનિર્વિચાર—આ અભેદપ્રધાન ધ્યાન છે. આ ધ્યાનમાં મન-વચન-કાયા પૈકીના એક જ યોગનું અવલંબન હોય છે.
- (૩) સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિપાતી—અહીં સૂક્ષ્મ શરીર-યોગનો આશ્રય હોય છે. અહીં શ્વાસોશ્વાસની સૂક્ષ્મક્રિયા જ રહે છે.
- (૪) વ્યુચ્છિન્નક્રિયાઅપ્રતિપાતિ—શ્વાસોશ્વાસ પણ અટકી જાય અને તુરત મોક્ષ થાય તે.

છેલ્લા બે પ્રકાર કેવળીને જ હોય છે. આમાં પ્રથમના

જે-આર્ત અને શૈલ ત્યાગ્ય છે તે ધ્યાનમાં રાખવું ધર્મ તથા શુકલની ભાવના નિર્ન્યાસ કરે છે તે અત્ર વક્તવ્ય છે

૬ ઉત્સર્ગ—કાઉત્સર્ગ, ઉત્સર્ગ એટલે ત્યાગ. બાહ્ય અને અભ્યંતર સર્વ વસ્તુઓનો ત્યાગ. બાહ્યમાં ગણનો ત્યાગ, શરીરનો ત્યાગ, ઉપધિત્યાગ અને અશુદ્ધ જ્ઞાનપાણીનો ત્યાગ તથા અભ્યંતરમાં કષાય, મિથ્યાત્વ, સંસારનો ત્યાગ.

આ રીતે છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ છે

આ બાહ્ય અભ્યંતર તપથી આત્મ સાથે લાગેલા કર્મો દૂર થઈ જાય છે સામાન્ય રીતે તપમાં માત્ર ઉપવાસ, આશ-નિષ્ઠાદિને સમજવામાં આવે છે, જેનો મહિમા પણ પછો મોગે છે, પણ તો શબ્દ થવા વિશાળ અર્થમાં વપરાયેલ છે, જે વ ત ખૂબ સમજવા યોગ્ય છે. જો અભ્યંતર તપને પૃથક્કરણ કરીને વિસ્તારથી સમજવામાં આવે તો તેમાં સવરના લગભગ સર્વ પ્રકારોનો સમાવેશ થાય છે ત્યાગની શરૂઆત અને તેનું પર્વવત્તાન તપમાં જ આવે છે અને દશવૈકલિક સૂત્રની પ્રથમ ગાથામાં 'વમ્મોમગલમુક્ષિર્ઠ' એટલે કે ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મગન કર્યું છે તેની સાથે જ ધર્મના ત્રણ પ્રકાર બતાવ્યા છે અહિંસા, સ્વચ્છ અને તપ. આ મુદ્દા પર વિવેચન આગળ કરવાનું રાખી અત્ર તેા એક જ વાત કરવાની છે કે તપ જો આત્મધર્મ છે, આત્મના વિકાસ માટે અતિ ઉપયોગી તત્ત્વ છે અને જેનો વિચારણામાં બાહ્ય અને અભ્યંતર બન્ને પ્રકારને ખૂબ ધ્યાનમાં રાખવાના છે તેમાં પણ બાહ્ય કરતા અભ્યંતર તપનો જરૂર વિશેષ છે, છતાં બાહ્ય તપો અભ્યંતર માટે પ્રજાળ નિમિત્ત કારણો છે. આટલો પરિચય નિર્દેશનો કરી આપણે ભાવનામાં પ્રવેશ કરીએ ખૂબ જ્ઞાનદયો આ ભાવના આત્મવિકાસ માટે ભાવવા યોગ્ય છે

પ્રકરણ ૯ મું

નિર્જરા ભાવના

ઇન્દ્રવજ્રા

ચત્તિર્જરા દ્વાદશઘા નિરુક્તા, તદ્ દ્વાદગાનાં તપસાં વિમેદાત્ ।
 હેતુપ્રમેદાદિહ કાર્યમેદઃ, સ્વાતન્ત્ર્યતસ્ત્વેકવિધૈવ સા સ્યાત્ ॥ક

અનુષ્ટુપ્

કાઘોપલાદિરૂપાણાં, નિદાનાનાં વિમેદતઃ ।

વહ્નિર્યથૈકરૂપોઽપિ, પૃથગ્રૂપો વિવક્ષ્યતે ॥ સ્વ ૨ ॥

નિર્જરાપિ દ્વાદશઘા, તપોમેદૈસ્તથોદિતા ।

કર્મનિર્જરણાત્મા તુ, સૈકરૂપૈવ વસ્તુતઃ ॥ ગ ૩ ॥

ઉપેન્દ્રવજ્રા

નિકાચિતાનામપિ કર્મણાં યદ્, ગરીયસાં ભૂધરદુર્ઘરાણામ્ ।

વિમેદને વજ્રમિવાતિતીવ્રં, નમોઽસ્તુ તસ્મૈ તપસેઽદ્રુતાય ॥ઘ ૪॥

ક ૧ નિરુક્તા ક્ષી યનાથી. દ્વાદશ આર. (પૂર્વ પરિચય બુઝો)

હેતુ કારણ. કારણત્વ વિશેષ. પ્રમેદ પૃથક્ હોવાને કારણે.

કાર્યમેદ ભિન્નતા. સ્વાતંત્ર્યતઃ પોતે, જાતે, વિશેષ રહિતપણે.

સ્વ ૨ ઉપલ પથ્થર. ચક્રમક. એને કોઠા સાથે લસવાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય

છે. નિદ્રાન ઉત્પાદક કારણ. વિવક્ષ્યતે વર્ણવવામાં આવે છે.

ગ ૩ ઉદિતા કહેવામાં આવી છે નિર્જરણ દેશથી કર્મનું ક્ષપણ.

આત્મા ૩૫ વસ્તુતઃ વસ્તુસ્વરૂપે, પરમાર્થ દૃષ્ટિએ.

ઘ ૪ નિકાચિત ગાઢ, આક્રાં, ચીકણાં, ચીક્રપણે વળગી રહેલા.

ગરીયસાં બહુ મોટા, મોટા શિખરવાળા. ઉચા. ભૂધર પર્વત.

દુર્ઘર વિષ્ટ Irresistible વિમેદન (૧) ચૂરે કરવે

(પર્વતપક્ષે). (૨) કાપી નાખવું, ખેરવી નાખવું. (કર્મપક્ષે).

ક ૧ નિર્જરાને બાર પ્રકારની કહેવામા આવી છે તે બાર પ્રકારના તપના શેરોને લખે છે કાળુમા વિશિષ્ટતા દોષથી અદ્વી સિત્તરા દેખાવ છે, પણ સ્વતંત્ર નજરે જોઈએ (કારણોની અપેક્ષા ધ્યાનમા લીધા સિવાય) તો તે નિર્જરા એક જ પ્રકારની છે

ક ૨ જેવી રીતે અગ્નિ એક જ પ્રકારનો છે, છતાં તેને ઉત્પન્ન કરનાર લાકડા, ચક્રમક (પથ્થર) વગેરેનો જુદો જુદો પ્રકાર દોષને કારણે, તે (અગ્નિ)નો જુદા જુદા પ્રકારે વિવક્ષા (વિવેચન) કરવામા આવે છે,

ક ૩ તેવી જ રીતે તપના બાર પ્રકાર દોષથી નિર્જરાને પણ બાર પ્રકારની કહેવામા આવી છે, બાકી કર્મનો અશયો નાશ કરવાની દૃષ્ટિથી તેને જોઈએ તો વસ્તુ સ્વરૂપે ત માત્ર એક જ પ્રકારની છે

ક ૪ બારે મોટા ઉત્તુગ શિખરવાગ્ય વિષ્ટ પર્વતોને તોડવાને જેમ ઈંદુનુ વજ્ર અતિ તીવ્રપણે કામ આપે છે તેમ અત્યંત ઘીકણા (નીકાચિત) કર્યેને કાપી નાખવાને માટે જે તપ અતિ તીવ્ર બારીકાણે કામ આપે છે તે અકબૂત તપશુભને નમસ્કાર દો!

उपजाति

किमुच्यते सत्तपसः प्रभावः, कठोरकर्माजितकिल्बिषोऽपि ।
 दृढप्रहारीव निहत्य पापं, यतोऽपवर्गं लभतेऽचिरेण ॥ छ ५ ॥
 यथा सुवर्णस्य शुचिस्वरूपं, दीप्तः कृशानुः प्रकटीकरोति ।
 तथात्मनः कर्मरजो निहत्य, ज्योतिस्तपस्तद्विशदीकरोति ॥ च ६ ॥

स्रग्धरा

बाह्येनाभ्यन्तरेण प्रथितबहुभिदा जीयते येन गद्गु-
 श्रेणी बाह्यान्तरङ्गा भरतनृपतिवद्भावलब्धदृढिम्ना ।
 यस्मात्प्रादुर्भवेयुः प्रकटितविभवा लब्धयः सिद्ध्यश्च,
 वन्दे स्वर्गापवर्गार्पणपटुसततं तत्तपो विश्ववन्द्यम् ॥ छ ७ ॥

छ ५ किमुच्यते शुं डोऽपु ? सत्तप समीचीन तप, सम्यक् तप.
 प्रभाव भदिमा, सामर्थ्य, भदिमा. कठोर भदानीय, अति-
 लयंङ्. किल्बिष पाप दृढप्रहारी नाम छे. दृढीकृत भाटे
 नाट शुओ. अचिरेण थोडा वषतमा अपवर्ग अप-नष्ट रागादि
 वर्ग. मोक्ष.

च ६ शुचि पवित्र, भूणभूत, जनवान्. दीप्तः सणगावेक्षो, प्रदृष्टावेक्षो.
 कृशानु अग्नि निहत्य इर डरीने. नाश डरीने. विशदः शुद्ध.
 छ ७ प्रथित अतोवेक्षा, प्राप्त यता. बहुभिदा जेना अनेक भेद छे.
 बाह्य अदारना दुश्मनो, वैरीओ. अन्तरंगा अंदरना शत्रुओ.
 राग-दोषादि, दृढिम्ना दृढता. अर्पण प्रापण. पटु सामर्थ्ययुक्त.

૪ ૫ સમીચીન તપના પ્રભાવ(માહાત્મ્ય)ની તે વાત શી કરવી ? દૃઢપ્રહારીની પેઠે કોઈ પ્રાણીએ અત્યંત બલકર-મહાપાપી કાચો કરીને અત્યંત પાપ એકઠું કર્યું હોય તેવો છવ પણુ એ પાપનો નાશ કરીને ઘોઠા વખતમાં મોક્ષને પામે છે

૪ ૬. જેવી રીતે પ્રકટાવેલો અગ્નિ યોનાતુ નિર્ભળ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે, તેવી રીતે 'તપ' આત્માની કર્મરૂપી રજ(કચરા)ને દૂર કરાને તેના (આત્માના) શુદ્ધ સ્વરૂપ(ચૈતન્ય)ને દીપ્તિવત્ત બનાવે છે

૪ ૭ જે તપના બાહ્ય અને આશ્વતર અનેક પ્રકારો બતાવવામાં આવ્યા છે, જે તપ બાહ્ય અને અતરંગ યતુઓનો એણીઓને બરત ચક્રવર્તીનો પેઠે ભાવના પૂર્વક પ્રાપ્ત કરેલી દૃઢતાથી છૂટી લે છે અને જેનાથી હોઠો જોઈ શકે તેવા વૈભવો, લગ્નિધઓ અને સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તેવો સ્વર્ગ અને મોક્ષને અપાવવાને-મેળવી આપવાને સમર્થ 'તપ' આખી દુનિયાને પૂલ્ય છે હું તેને વદન કરું છું

ગેયાષ્ટક

(ધ્રુવપદં)

વિભાવય વિનય ! તપોમહિમાનં ।

બ્રહ્મભવસશ્વિતદુષ્કૃતમમુના,
લભતે લઘુ લવિમાનમ્ ।

વિભાવય વિનય ! તપોમહિમાનં ॥ ૧ ॥

યાતિ ઘનાપિ ઘનાઘનપટલી,
સ્વરપવનેન વિરામમ્ ।

ભજતિ તથા તપસા દુરિતાલી,
શ્વળભદ્ધુરપરિણામમ્ ॥ વિ૦ ॥ ૨ ॥

વાઙ્મિતમાકર્ષતિ દૂરાદપિ,
રિપુમપિ વ્રજતિ વ્રયસ્યમ્ ।

તપ દ્વદમાશ્રય નિર્મલભાવા-
દાગમપરમરહસ્યમ્ ॥ વિ૦ ॥ ૩ ॥

અનશનમૂનોદરતાં,
વૃત્તિહ્રાસં રસપરિહારમ્ ।

ભજ સાંલીન્યં કાયક્લેશં,
તપ ઇતિ વાહ્યમુદારમ્ ॥ વિ૦ ॥ ૪ ॥

રાગ પાંચમી અન્યત્ર લાવનાના ગેય અષ્ટકનો જે લય છે તેમાં
૪ આ અષ્ટક પશુ ગાઇ શકાય છે. મસ્ત રાગ છે અને ઠેકા સાથે
ગાવા યોગ્ય છે.

૧. હે વિનય ! તું તપના મહિમાને સારી રીતે જાણ
જેનાથી (તપથી) અનેક જાણેલા એકકુ કરેલું પાપ
એકદમ અત્યંત જોડાઈ યઈ જાય છે અને અદ્વિત્યજ્ઞાને
ધાસ્ય કરે છે (અદ્વિત્યજ્ઞાનમાં યોગવવા યોગ્ય યઈ જાય છે)
૨. આકાશ મેઘાદંતર ગમે તેટલો નિબિડ દેખાતો હોય તે પણ
જેમ આકાશ એકદમ પવનથી વીંધરાઈ જઈ નાશ પામી
જાય છે તેવી રીતે પાપોની મેઘી હોય તે પણ તપસ્થા-
વદે તદન વિનાશની સ્થિતિએ પહોંચી જાય છે
૩. તપ ઠોણ વસ્તુ દ્વર હોય તો ત્યાંથી પણ તેને ખેંચીને
નબળા હાવે છે, તપ દુરમનને પણ મિત્ર બનાવે છે, તપ
જેન મુત-સિદ્ધાન્તના પરમ સદૃશ્ય-આરૂપ છે એ તપને
નિર્મળ ભાવથી આચર-સ્વીકાર અને એ રીતે હે વિનય !
તપના મહિમાને જાણ.
- ૪ (૧) અનશન, (૨) ક્ષિપ્રોદરિકા, (૩) વૃત્તિસંજ્ઞેષ,
(૪) રસભાગ, (૫) પ્રલીનતા અને (૬) કાચકલેષ-
એ વિશાળ ભાષ્યરૂપો છે

प्रायश्चित्तं त्रैयावृत्त्यं,
 स्वाध्यायं विनयं च ।
 कायेत्सर्गं शुभध्यानं,
 आभ्यन्तरमिदमं च ॥ वि० ॥ ५ ॥

शमयति तापं गमयति पापं,
 रमयति मानसहंसम् ।
 हरति विमोहं दूरारोहं,
 तप इति विगताशंकम् ॥ वि० ॥ ६ ॥

संयमकमलाकार्मणमुज्ज्वल—
 शिवसुखसत्प्रेमकारम् ।
 चिन्तितचिन्तामणिमाराधय,
 तप इह चारंवारम् ॥ वि० ॥ ७ ॥

कर्मगदौपधमिदमिदमस्य च,
 जिनपतिमतमनुपानम् ।
 विनय ! समाचर सौख्यनिधानं,
 शान्तसुधारसपानम् ॥ वि० ॥ ८ ॥

૫ (૧) પ્રાવચ્છિત્ત, (૨) વૈવાલચ, (૩) સ્વાધ્યાય, (૪) વિનય, (૫) કાયોત્સર્ગ અને (૬) શુભ ધ્યાન-આ અવ્યતર તપ છે

૬. કેઇ પણ પ્રકારના ફળની ઇચ્છા વગર કરેલું તપ હોય તો તે તપને શમાવે છે, પાપનો વિનાશ કરે છે, મન કસને કીધ કરાવે છે અને દુષ્ટે કરીને છુટી સકાય તેવા આકાશ મોકને પણ કરી લે છે કે વિનય । તપના મહિમાને આરી રીતે જાણ.

૭ તપ સયમ-લક્ષ્મીનું સાચુ વર્ણીકરણ છે, નિર્મળ મોક્ષ-મુખનો દોલ છે, ઇચ્છિત પૂરનાર જિવામહિરત્ન છે જે તપને વારવાર આરાધ-એનું આરી રીતે આચરણ કર

૮ જે તપ કર્મોદ્ધૃત આધિજ્ઞોનું ઔપધ છે અને જિનપતિનો મત જે ઔપધને લગતું અનુયાન છે કે વિનય । સર્વ મુખોના અલરૂપ આ શાંતિમુધારસનુ પાન હું કર.

નોંદ:—

૧. વિભાવય સારી રીતે ભાવ, વિચાર-પથમાં આણુ. દુષ્કૃત પાપનો ભાર. લઘુ જલદી, એકદમ. લઘિમાનં અલ્પભાવ, અસત્વ.

૨. ઘના નિષિડ, આકરી. ઘનાઘન વાદળ. પટલી મંડળી. સ્વર કર્કશ, આકર્ષે. પરિણામ સ્વભાવ.

૩. વાઙ્મિત ધટ, ધમ્મિત. વ્રજતિ પ્રાપ્ત કરે છે. નિર્મલ મેલ વગરના આશાપાસ વગરના. આગમ જિન પ્રવચન

૪. કુનેદરતાં બિનઉદરતા: ઉદર એટલે પેટ, બિન-ઓછું, બિણું સાંલીન્યં સંવરણ. ઉદાર વિશ્રાળ, સુપ્રસિદ્ધ.

૫. આ પ્રત્યેક શબ્દનો અર્થ અને તે પર વિવેચન પૂર્વ પરિચયમાં થઈ ગયું છે તે જુઓ.

૬. રમયતિ ઠડો પાડી દે છે. રમાવે છે. રમયતિ નાશ કરે છે રમયતિ કીડા કરાવે છે. માનસદ્વંસમ્ મનરૂપ હંસને. દુરારોહ જેના ઉપર વિજય મેળવવો મુશ્કેલ પડે તેવો insurmountable આશંસા ધમ્મ, ક્ષણાશંસા.

૭. સંયમ ધમ્મિય-મનનો રોષ. કમલા લક્ષ્મી કાર્મેણ કામણ, વશીકરણ. સત્યંકાર વેપાર કરતી વખત-સોદો કરતાં હાથો ફેંકવો-કોણ આપવો તે.

૮. ગદ્ વ્યાધિ, રોગ. અનુપાન ઓસડની સાથે આરોગ્યવર્ધક વસ્તુ મેળવવી તે. સમાચર આચર.

ક ૧ આશ્રવ અને સવર વત્તનો જો બરાબર ખ્યાલ આવ્યો હોય તો નિર્જરા વત્તમા બહુ વિવેચનની જરૂર નહિ રહે. એનો મુખ્ય આશય પૂર્વપરિચયમા જણાવી દીધો છે. આદમાની સાથે હાજેલા કર્મોને દૂર કરવામા મહા આકર્ષ પ્રયાસ કરવો પડે તેમ છે. નવા આપતાં કર્મોને અટકાવવા જેમ અતિ ઉત્થોગી બાબત છે તેટલી જ મહત્વની બાબત અગ્રાઉના કર્મોને બચાવવા તેને હજવી છે અને જો કર્મોના રાશિ પશ્ચિમ સાધારણ રીતે બહુ મોટો હોય છે. દરેક સમયે સાત કર્મ બધામ છે અને ઉદયમા આઠ કર્મ હોય છે, પરંતુ ઉદય કરતાં બધ વધારે થતો હોવાથી જમી પાસુ થઈ મોટુ થાય છે તેનો જો બરાબર રસ્તો ન થાય તો ક્યાર જોઈએ કેમ થાય ? આ સુચવણવાળા સવાલનો નિકાલ હવે ભચાર કરીને લાવવાનો છે અને તેની યોગ્ય વિચારણા જો આ નવમી ભાવના છે કર્મનો બધ આત્મા સાથે થાય છે તે વખતે તેની સ્થિતિ પશ્ચિમ મુકરર થાય છે જો સ્થિતિ જોટલે ઉદયકાળ કર્મવિપાક-ફળ ઉદયમા ક્યારે આવશે તેનો નિર્ણય સ્થિતિ બધ કરે છે જો સમય પ્રાપ્ત થવા પહેલાં કર્મ પડ્યું રહે, કાંઈ પશ્ચિમ ન આવે તે વચગાળેના સમયને ‘અભાધાકાળ’ કહેવામા આવે છે.

આવી રીતે અનેક કર્મો આદમાને લાગી રહેલા હોય છે જોને ઉદયકાળ પહેલાં ઉદીરણ કરીને જોથી લાવો, ઉદય સ-મુખ

કરી પ્રદેશ ઉદયવટે એને ખેરવી નાખવા એ નિર્જરા કહેવાય છે. કર્મને નિર્જરવા એટલે એની શક્તિ મંદ પાડી દેવી અથવા એને ખેરવી નાખવા. એને 'પરિશ્રાવન' પણ કહેવામાં આવે છે. નિર્જરા એ પ્રકારનું કાર્ય કરે છે. એ કર્મની સ્થિતિ એાછી કરે છે અને કર્મનો રસ મંદ કરી નાખે છે, મડા આકર્ષક કર્મ હોય એને નિર્જરા તદ્દન નિર્માસ્ય જેવા કરી નાખે છે. આ રીતે સ્થિતિબદ્ધ અને રસબદ્ધ ઉપર નિર્જરાની મોટી અમર છે.

કેટલાંક કર્મોને વિપાકમાં લોગવ્યા સિવાય પ્રદેશોદયથી ખેરવી નાખે છે. આ રીતે આત્માને હુણવો કરવાનું કાર્ય નિર્જરા કરે છે. સચિત કર્મોના ક્ષયને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે અને સર્વ કર્મોના સર્વથા નાશ થાય તેને મોક્ષ-અપવર્ગ કહેવામાં આવે છે.

આ નિર્જરા તપથી થાય છે. ઘસારા વગર ચળકાટ થતો નથી અને મોક્ષ મેળવવું એ જાળકનો ખેડ નથી ત્યાગ વગર, સંયમ વગર, ઇન્દ્રિયદમન વગર, નિઃસ્પૃહ વૃત્તિ વગર, નિરાકાંક્ષા વગર, સન્મુખભાવ વગર આત્મા અનાદિ કાળના પરિચયો છોડી દે એ આશા વ્યર્થ છે. એને સંસાર સ્વભાવ ધમ્મ ગયો છે; ચિર પરિચયથી વિભાવ એ સ્વભાવ ધમ્મ ગયો છે. એમાંથી છૂટવા માટે દેહ ઉપર અસાધારણ અંકુશ અને મન ઉપર સંયમ અનિવાર્ય છે.

જાણ્ય અને અભ્યંતર તપની ગોઠવણ એવી સુઘટ્ટ રીતે કરવામાં આવી છે કે એમાં દેહ, વાણી અને મન એ ત્રણે યોગ પર અસાધારણ કાળૂ આવી જાય તપ એટલો વિશાળ શબ્દ છે કે એમા સંવરના સર્વપ્રકારો આવી જાય છે અને તે ઉપરાંત દેહ, વાણી અને મન પર સંયમ કરવાના અનેક વિધાનોનો પણ

એમાં પ્રમાણે થાય છે આ નિર્જીવને બાર પ્રકારની ઠહેવામાં આવી છે તે વપના બાર સેદને સમજીને છે છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર તપ મળીને બાર પ્રકાર થાય છે, જેનું વિવેચન પૂર્વપરિચયમાં થઈ ગયું છે આ જે પ્રકારે પાડવામાં આવ્યા છે તે કાપ્પુને સમજીને છે કાંઈ પ્રાણીને અનશનથી લાભ થાય તો તેની નિર્જીવ અનશન દ્વારા થઈ ઠહેવાય એમાં સકામ અને અકામ બંનેનો સમાવેશ થાય છે બાહ્ય વપના એ બંનેને અવકાશ છે અભ્યંતર તપથી તો સકામ નિર્જીવનો જ સમાવેશ છે

વસ્તુતઃ જોઈએ તો નિર્જીવ એક જ પ્રકારની છે, દેશથી કર્મનો ક્ષય તે નિર્જીવ ઠહેવાય છે હેતુસેદથી એના બાર સેદ થાય છે નિર્જીવને કયા દિશિનિન્દ્રીયો જોવામાં આવે છે તે ઉપર આધાર રહે છે

સ્વ ૨ જેવી રીતે અગ્નિ તો એક જ છે પણ તેને પ્રમટાવનાર વસ્તુના સેદથી અગ્નિના સેદ પાડવામાં આવે છે, જેમકે લાકડાથી અગ્નિ ઉત્પન્ન કર્યો હોય તો તેને આપણે લાકડાગ્નિ કહીએ, ચક્ર મકના પથ્થરને લોહ ત્રાષે વચ્ચી અગ્નિ પાડ્યો હોય તો તેને આપણે પાથરુઅગ્નિ અથવા ઉપશાગ્નિ કહીએ, તેવી જ રીતે ઘાસને સગત્રાન્શ્લે દોષ તો તેને તુણાગ્નિ કહીએ, છાણા સગત્રાન્શ્લે દોષ તો તેને બોમયઅગ્નિ કહીએ, કાલસાનો અગ્નિ, એસનો અગ્નિ વગેરે અનેક અનેક નામો આપીએ, પણ એ પ્રત્યેક અગ્નિનો સ્વભાવ તો ચરમ કરનાનો, બાળવાનો, પ્રકાશ કરવાનો છે તે જ રહેવાનો છે નિહાન કારણ-ઉત્પાદન કારણના સેદને સમજીને આપણે અગ્નિના જુદા જુદા નામો આપીએ છીએ

ગ ૩ તેવી રીતે વપના જુદા જુદા પ્રકારે દોવાથી નિર્જીવના

બાર પ્રકાર કેહેવામા આવ્યા છે. જેટલા તપના ભેદ તેટલા નિર્જરાના ભેદ ગણ્યા છે. વસ્તુતઃ માત્ર કર્મનું પરિશાટન એટલે દેશથી કર્મના ક્ષયની નજરે લેઈએ તો નિર્જરાનો એક જ પ્રકાર છે.

આ કારણમાં કાર્યનો આરોપ કરીને પાડેલ ભેદ છે; વસ્તુતઃ પરિણામ એક જ છે.

ચ. ૪. આ પ્રાણી જ્યારે કર્મ બાંધવા માંડે છે ત્યારે તે એમ સમજે છે કે એને કદી મરવું નથી કે એ કદી વૃદ્ધ થનાર નથી અને બાંધેલાં કર્મ લોગવવા પડવાનાં નથી. એના ધંધાના ગોટાળા જોયા હોય તો એના મનડાનાં આમલાં એનો પાર પમાશે નહિ. એને સ્ત્રી સંબંધી ઝગડામાં જોયો હોય તો ખટપટ અને કાવાદાવામા એટલો ઊતરી જશે કે એ ખૂન કરવા સુધી ઊતરી જતો માલૂમ પડશે. રાજદારી ખટપટો તો મનને એટલી હદ સુધી ઉતારી નાખે છે કે રાતદિવસ એની ઊંઘ પણ ઊડી જાય છે, કર્મબાંધમાં અંતરંગ સ્થિતિ ઉપર ઘણો આધાર છે મનમા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરે જેટલે અંશે વર્તતા હોય છે તેટલે અંશે તેની ગાઢતા વધતી જાય છે. એટલી જ અસર હાસ્ય, રીત, અરતિ, શોક, લય અને દુઃખ છા કરે છે અને વેદોદય તો કેવું કાર્ય કરે છે તે જોવા માટે કોઈ પણ ઇનિહાસ કે નવલકથા ણસ છે. જર, જમીન અને જોરુને લઈને અનેક ઝગડા થાય છે તે તો જાણીતી વાત છે, પણ અત્ર પ્રસ્તુત વાત એ છે કે એ પ્રસંગે મોહનીયકર્મના કોઈ પણ પ્રકારની-કપાય, નોકપાય કે વેદની જેટલી તીવ્રતા હોય છે તેના પ્રમાણમાં કર્મબાંધ થાય છે.

જેટલીક વાર પ્રાણી એવાં આકરાં વેર બાંધે છે કે એનો

કેટલા ય કાળ સુધી નિહાલ જ ન આવે. જોને બાપે માર્યાના વેર-ઝેર હૃદયમાં છે મરતા સુધી પણ જો વેર શમતા નથી. પ્રાણી જોમા વધારે ને વધારે મલિનતા વધારતો જ જાય છે અને તેવા નુશ્ચ મનોવિકારમાં કોઈ વાર માનની કષ્ટપનાથી, કોઈ વાર પોતાનો જાનિના અભિમાનથી, કોઈ વાર દેશકાળને નામે, કોઈ વાર પોતાના સ્વમાનને નામે જો જૂરે છે, ઝગડે છે અને માર મારે છે કે ખાસ છે, પણ જો આખો વખત જોનું મન એટલું સકલિત રહે છે કે જોને બીજું કામ સૂઝતું નથી આ સકલિત વૃત્તિથી જો કર્મો બધાય છે તે ‘નિકાચિત’ કર્મ હોવાય છે તીવ્ર કષાધને વશ થઈને બાપેલા કર્મોને આ પ્રકારમાં મૂકવામાં આવે છે આકરા કોષ, માન, માયા, ક્ષોભ વગેરે મનમાં વર્તતા કોષ ત્યારે આવા નિકાચિત કર્મો બધાય છે

જાણી વખત પ્રાણી કર્મ બાપે છે ત્યારે જોવો આકરા બધ કરે છે કે દીરની દોરીની ગાઠ ઉપર તેણનું ટીપુ મૂકીએ તો પછી તે ગાઠ કોઈ રીતે ન છૂટે જોવી તેની મિતિ કરી મૂકે છે આવા નિકાચિત કર્મો જ્યારે વિપાક ઉદયમાં આવે છે ત્યારે જો દુઝાનુભવ થાય છે તે અકચ છે યશોરમાં જાણિ, ધનનો નાશ, ગરીબાર્થના સુકટો, નજીકના ગ્રીયુત્તરિ સબંધીજોના મરણ કે વિયોગ, ધરમાં સર્વત્ર અસુનોય, કીર્તિને બહારે અપમાન વગેરે અનેક ઉપાધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે અને જીવન ચાત, આનંદી, સ્થિર હોવાને બહારે બોલારૂપ, ત્રાસરૂપ, ખેડમય ધર્મ જાય છે દીરની ગાઠ ઝટવી જ મુશ્કેલ છે, પણ તે ઉપર તેણનું ટીપુ મૂક્યું એટલે તો છૂટવાનો સવાલ જ રહેનો નથી. નિકાચિત કર્મોની ગાઠ જોવી દોષ છે

એવા પ્રકારનાં નિકાચિત કર્મોનો ત્યાગે વિપાકોદય થાય ત્યારે મહા ત્રાસ થાય છે. તેવાં કર્મો-જેને મોટાં શિખરવાળાં પર્વત સાથે સરખાવી શકાય તેને કાપી નાખવાનો-હૂર કરવાનો માર્ગ એક જ છે. જેમ પર્વતને ઇંદ્રનું વજ્ર કાપી નાખે છે એવી પુરાણોમાં વાત છે તેની સાથે આ સરખાવવા યોગ્ય છે. અન્ય શાસ્ત્રમાં વાત એમ છે કે પર્વતોને અસલ પાંખો હતી, તંધી તેઓ ઊડી શકતા હતા અને મનુષ્ય, પશુ, પક્ષીને ખૂબ ત્રાસ થતો હતો. તેની ઇંદ્ર પાસે દ્રુપિદાદ ગર્ભ. એણે વજ્ર મૂક્યું. વજ્ર એક હાથ લાંબું હોય છે, પણ તેની શક્તિ ઘણી જળરી હોય છે. એણે પર્વતોની પાંખો કાપી નાખી. મોટા દુર્ધર પર્વતો જેનાં શિખરો ગગનચુંબી હોય છે તેની પાંખોને આવું નાનકડું વજ્ર કાપી નાખે એ જેવી આશ્ચર્યની વાત છે તેવી જ નવાઇની વાત તપની છે. એ આટલો નાનો હોવા છતાં મહા તીવ્ર વિપાક આપનાર નિકાચિત કર્મોને કાપી નાખે છે. સાધારણ રીતે કર્મમાં ઉપક્રમ, ઉપશમન, ઉદ્વર્તન, અપવર્તન, સંક્રમણ થાય છે. એ ઘણો અગત્યનો વિષય છે, પણ બહુ વિશાળ છે. કર્મપચડી વગેરે અંથોથી તે જાણી લેવો. એ નિકાચિત કર્મો તો ઉપક્રમ વિગેરે માટે પણ અયોગ્ય હોય છે અને તીવ્ર વિપાક આપવાને તૈયાર હોય છે.

એવાં કર્મોને કાપી નાખવા માટે વજ્ર જેવું કાર્ય કરનાર તપ-શુણને નમસ્કાર થાઓ તપના લેદોને ખૂબ વિચારીએ, એના ગૌરવનો સાક્ષાત્કાર કરીએ, એના ધ્યાન, વૈયાવર્ય વગેરે લેદોનો અનુભવ કરીએ, એમાં રહેલ સેવાભાવ, આકાંક્ષારહિતત્વ અને આત્મવિકાસને જીવનમાં પ્રગટાવીએ ત્યારે તેની અદ્ભુતતા જાણે અને જાણે એટલે મન એને નમે. જો આત્મવિકાસના ડંકા જોરથી વગાડવા હોય તો આ અદ્ભુત તપને નમો નમો એટલે શું

એ જણાવવાની જાગ્યે જ જરૂર હોય. નમીને માત્ર મમો તપસે
કે જો મમો તપસે એવો ઉત્તર છે જાપ કરવાથી ખરો
આત્મવિકાસ થઈ જાય એવી જામણામાં પડવાનું નથી. ઠઠા
વગાડવા એટલે તરૂંપ જીવન કરી રેવું. એ તપને નમસ્કાર.

કુપ તપનો મહિમા વર્ણવી શકાય તેમ નથી તેને માટે
જેટલું વર્ણન કરીએ તેટલું જોણું છે. અતિ ભયંકર કર્મો
કરીને પાપ એકઠું કર્યું હોય તેને પણ એ તપ દૂર કરીને
મોક્ષ અપાવે છે. મતલબ દેશથી કર્મક્ષય (નિર્જન) થતા
આખરે એ તપ સર્વ કર્મક્ષય કરી મોક્ષ આપે છે.

જાગૃત્ય, સ્તીરૂત્ય, ઝૌરૂત્ય અને વ્રતી (મુનિ) દત્તા-
એ ચાર મહારૂત્યા કહેવાય છે. એમાંની એક પણ દત્તા
પ્રાણીને જરૂર નરકે લઈ જવા યોગ્ય કર્મો એકઠા કરી આપે છે.
આવી દત્તા કરવી વખતે કેટલા કિલ્લ પરિણામ મનના થતા
કશે તે કમવુ સુરહેલ નથી. નાનું જાગૃત, સ્તી કે ગાય
(જનાવર સર્વ) અને અશસ્ત્રધારી મુનિ જન્માવના સાધન
વગરના હોય છે. આરે શલ્યખર જન્માવની શક્તિ ધરાવનાર
પણ હોતા નથી. એમનો ધાન કરવો એ તીવ્ર દુઃખ અધ્યવસાય
વગર બને નહિ. એ પ્રમુજે સ્થિતિ અને રસનો આકરો
કર્મજન જરૂર ધાય છે.

તપ એ એક જ વસ્તુ છે કે જે એવી રીતે જાણેલ ભયંકર
વિપાક આપનાર કર્મોને દૂર કરે છે. એવા ભયંકર કાર્યોનું
પ્રાયશ્ચિત્ત તપ કરી આપે છે અને તે માટે તે અસાધારણ
કામ કરે છે. આયજિલ્લ ઉપવાસાદિ જાણ તપો અને ધ્યાન
પ્રાયશ્ચિત્તાદિ અભ્યસર તપો એવા કર્મોને કાપી શકે છે.

‘ દૃઢપ્રહારી ’ મહાભયંકર ઘાત કરનાર હતો. એના નામ પ્રમાણે એ કારમો ઘા કરનાર હતો. એણે ઉક્ત ચારે પ્રકારની હત્યાઓ કરી હતી, પણ પછી એને શ્રા વીરપરમાત્માનો યોગ થઈ ગયો, એને બોધ થયો અને ઉપદેશની અસર ભરાભર લાગી. જે નગરમાં એણે હિંસાઓ કરી ત્રાસ વર્તાવ્યો હતો તેને દરવાજે જ ઊસા રહીને એણે ધ્યાન આદર્યું, કાઉન્સિલ કરી આત્મારામને જગાડ્યો, ખાવા-પીવાનો ત્યાગ કર્યો. નગરના લોકો તો વૈરથી ઉશ્કેરાયલા હતા. તેઓ એના પૂર્વના દુરાચારો ભૂલ્યા નહોતા. કેટલાક એને ન સહન થાય તેવા વચનના પ્રહારો કરવા લાગ્યા કેટલાક એને લાકડીથી, હાથથી, પથ્થરથી મારવા લાગી ગયા; પણ એનું ચિત્ત હચમચ નહિ. છ માસ સુધી એણે સર્વ ઉપદ્રવો, વચનો અને માર સહન કર્યાં. એણે એ જ સ્થાને રહી સર્વ પાપોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું, આત્મારામને જગાડ્યો અને ડોઝના ઉપર સંકલ્પથી પણ દ્રેષ કે ડોષ ન કર્યો. અતે ચૈતનરામને ધ્યાવતાં કર્મોને બાળી નાખી એ જ સ્થાનકે એણે દૈવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. આ નિર્જરા કહેવાય આ તપનો પ્રભાવ છે. એમાં બાહ્ય અને અસ્વચ્છ તપનો સુંદર સહયોગ છે તે લક્ષમાં રાખવું.

સચ્ચક્રપ્રકારે તપ કરવામાં આવે, ક્રોધરૂપ અદૃષ્ટ વગર તપ કરવામાં આવે, ક્રોધ જાતના આશીર્વાદ વગર તપ કરવામાં આવે ત્યારે અતિ નીચ આચરણોને લીધે એકઠાં કરેલ કર્મોનો ખણુ આવી રીતે પ્રથમ અદૃષ્ટાવ થાય છે અને તેના ઉપર દૃઢતા રાખી ચીવટથી વળગી રહેવામાં આવે તો અતે તે સર્વ કર્મોનો આત્યંતિક અભાવ પ્રાપ્ત કરી અપવર્ગ-મોક્ષ અપાવી શકે છે. યાદ રાખવાનું છે કે દૃઢપ્રહારીનું તપ માત્ર છ માસનું હતું.

એટલા ઘોઠા વળતમા પણ તપ આવુ કાર્ય કરે છે, તેથી અગ્નિ
સેવુ-ઘોઠા વળતમા એ કર્મોના નાશ કરી અપવર્ગ અપાવે
છે એમ વાત કરી છે

જ ૬ એ કેવી રીતે થાય ? એવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક છે સેવુ
ખાણુમાથી નીકળે ત્યારે તદ્દન માટી જેવુ હોય છે એના
ઉપર અનેક ભવનો કચરો વળી ઝચેલો હોય છે, પણ તને
ભટ્ટીમા અગ્નિ ચેતાવી તેમા મૂકવામા આવે ત્યારે તેનો સ્વર્ગ
કચરો બળી જાય છે અને સેવુ સો ટચનું થઈ જઠાર પડે છે

તપ અગ્નિ જેવો છે આત્માને ગમે તેટલા કર્મો લાગેલા હોય,
પણ એ તેના પર તપનો પ્રયોગ કરવામા આવે તો એ કર્મભજને
દૂર કરવાની ક્રિયા કરે છે અને આત્માની જ્યોતિ પ્રકટાવે છે

કર્મનું સ્વરૂપ આપણે જો સુમલ્યા હોઈએ તો આ ક્રિયા
કેમ થતી હશે એનો ખ્યાલ આવવો મુશ્કેલ નથી. જ્યારે પ્રાણી
તપ કરે, જ્યારે જોના મન, વચન, કાયાના યોગે. અકુશમા
આવી જાય અથવા આવતા જાય, જ્યારે એ વિનય વૈદ્યાવસ્થામા
હસ્તના ખ્યાલથી સેવાભાવે જોડાઈ જાય, જ્યારે એ ધ્યાન
ધારાએ મટી જાય, જ્યારે એ કર્મોત્તરજમા સ્થિર થઈ જાય.
ત્યારે કર્મોને ચોથી બાળી મૂકતો જાય અને એના ઉપર
જે મળ લાગેલો હોય તે ખીંચે ખીંચે જોડાઈ થતો જાય
અગ્નિ-સુવર્ણનો સંયોગ જરાબર વિચારવામા આવશે તો તપ
અને ચેતનનો કર્મભજને અંગે સળધ અને પ્રક્રિયા જરાબર
ખ્યાલમા આવી જશે.

છ ૭ તપને અંગે ભાવ-શુદ્ધ માનસિક પરિણામને જૂબ

અગત્યનું સ્થાન છે. તપને સાગમાં સારા આકારમાં આવવાનું કારણ ભાવ-આંતર પરિણામ ઉપર રહે છે. અને ભાવની સાથે દૃઢતાને ગાદુ ગાદ સંબંધ છે. જળ ભૂખ લાગી હોય, ઉપવાસ કર્યો હોય, સામે જાવાની વસ્તુઓ પડી હોય તે વખતે દૃઢતા રાખવી એ મુશ્કેલ છે. એથી પણ વધારે મુશ્કેલી ધ્યાન કે દાદિ-દસગમાં ઉપસર્ગાદિ પ્રસંગે સ્થિરતા રાખવામાં છે. એવે પ્રસંગે અંતરથી દૃઢતા રહે ત્યારે ખરો તપ થાય છે અને એ તપ અત્ર કહેવામાં આવનાર પરિણામ નીપજતવી શકે છે.

ભરત ચક્રવર્તી જેવા છ જાંડના સ્વામી ! એણે રાજ્યપ્રાપ્તિ માટે અનેક સત્તાઓ કર્યા, છ જાંડ તાણે કર્યા, પણ તે પુત્ર કપલદેવના હતા, એને કદી પણ છ જાંડના રાજ્ય સાથે તાદાત્મ્યભાવ થયેલો જ નહિ. એનું આખું જીવન સાક્ષીભાવનું અનુપમ દૃષ્ટાન્ત પૂરું પાડે છે ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું તેની વધામણી અને પિતાને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિની વધામણી ગત્તે સમાચાર સાથે આવ્યા ત્યારે એણે પિતા પાસે જવાનો વિચાર કર્યો. એ નિર્ણય જે મહાનુભાવ કરે તે સાક્ષીભાવ સમજી શકે આપણને પાંચ પચીસ રૂપિયાની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો ધર્મને વિસરી જઈએ છીએ. આ વિશિષ્ટતા જે વ્યક્તિમાં હતી તે છ જાંડ સાધ્યા પછી એક વખત આરિસાલુવનમાં બેઠા હતા. ત્યાં આંગળીમાંથી એક વીંટી નીકળી ગઈ આંગળી અડવી લાગી. આટલા નાના જનાવથી એ ધ્યાનધારાએ ચલ્યા અને ધ્યાન એ કેવું કાર્ય કરે છે તેનો દાખલો પૂરો પાડ્યો. પાંચમી અન્યત્ર ભાવના ભાવતાં ગૃહસ્થ-પણામાં એણે તીવ્ર નિકાચિત કર્યોને કાપી નાખ્યાં અને આરિસાલુવનમાં જ કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ભાવનાનું આ અનુપમ દૃષ્ટાન્ત છે, ભાવ-આંતર માનસિક પરિણામ-કર્મ હદ સુધી વિકાસ

વધારે છે તેનું જો આદર્શ ચિત્ર છે, ધ્યાનવધાનિનો મહિમા બતાવનાર જો અતિ વિશિષ્ટ દાખલો છે

તપના પ્રભાવથી અનેક લુપ્તિ તથા સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે આ બંને અર્થિત્વ શક્તિઓ છે તેમાં નાના મોટા યવાની, અદ્વય યવાની વગેરે અનેક પ્રકારની શક્તિઓને 'લુપ્તિ' કહેવામાં આવે છે શાગ ને ઉપદ્રવનો વિનાશ વગેરે કરનાર 'સિદ્ધિઓ' કહેવાય છે સામાન્ય જ્ઞાનથી જોનો પુણ્યો ન થાય. તપના અર્થિત્વ પ્રભાવથી અદ્વય અનેક શક્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે, આત્મામાં અનંત શક્તિઓ છે આત્મિક શક્તિનો વિકાસ અનેક રીતે જોઈ કે કદાચ શકાય છે આ શક્તિ પ્રકટ કરનાર તપ છે

(લુપ્તિ સિદ્ધિનો ઉપયોગ યોગી કે તપસ્વી અસાધારણ કારણ વગર કરે નહિ. જોનો ઉપયોગ 'પ્રમાદશબ્દ' છે અને યોગદષ્ટિએ 'પ્રમાદો હિ શુભઃ' એટલે તેટલા પૂરતું યોગની નજરે મરણ-પાત છે આપણો અજ્ઞાનનો વિષય અત્યંત અપ્રસૂત છે અહીં વાત જો છે કે અર્થિત્વ આત્મશક્તિઓ તરફથી પ્રાપ્ત થાય છે)

તપનો અર્થ પ્રભાવ તો કેવળ તપસ્વી મુનિની જાણીતી જવાનું થાય ત્યારે તેના વાતાવરણમાં જે શાંતિ જોવામાં આવે ત્યાં થાય તેમ છે સમ્યક્ તપ કરનાર પોતે તો પવિત્ર, શાંત તથા દાત હોય, પણ જોનું વાતાવરણ પણ અદ્વય શાંતિમય હોય છે

આવે જાણ અને અજ્ઞાન તપ જો જાણનાપૂર્વક હૃદયથી આદરવામાં આવે તો તે જાણ અને અજ્ઞાન તપ શરૂ થઈ વિષય

મેળવે છે. જાણ શત્રુ તો દુનિયાદારીના હોય છે અને તે પર વિજય મેળવવો તે તો સામાન્ય વાત છે, પણ અંદરના શત્રુ મોહરાજના લશ્કરીઓ છે તેના પર વિજય મળે તો ભારે વાત થાય. તપ એ સર્વ કરે છે. લબ્ધિસિદ્ધિ પણ પ્રાપ્ત કરી આપે છે અને સ્વર્ગ કે મોક્ષ પણ અપાવે છે. આવો તપ ખરેખર વિશ્વવંધ છે

ધર્મની શરૂઆત દાનધર્મથી થાય છે અને સર્વત્યાગમાં તે પર્યવસાન પામે છે. સર્વત્યાગમાં છેવટે એને શરીર ઉપર પણ મમત્વ રહેતો નથી અને આગળ દાખલા કહેવામાં આવશે એવી નિઃસ્પૃહ વૃત્તિ એ જમાવે છે. આવા વિશ્વવંધ તપને નમસ્કાર કરું છું.

નિર્જરા ભાવના:— :: ગેયાષ્ટક પરિચય

૧. વિનય ! તારે જો સાધ્યે પહોંચવાની ચોક્કસ મરણ હોય તો તું તપના મહિમાનું ખૂબ ચિન્તન કર. તપનો મહિમા તારે શા માટે ગાવો તેનાં કારણો આ અષ્ટકમાં અનેક ગતાવ્યાં છે તે વિચારવા પહેલાં તને એક વાત કહેવાની છે તે પુનરાવર્તનને લોગે કરી વાર કહેવાની જરૂર છે. તપમા આપણે જે ઉપવાસ, અનશન, વૃત્તિસંશ્લેષ કરીએ છીએ એની કારણરૂપે જરૂર આવશ્યકતા છે, પણ જ્યાં જ્યાં તપની વિશિષ્ટતા ગતાવી હોય ત્યાં ત્યાં અભ્યંતર તપને પ્રાધાન્ય આપવું અને ઉક્ત જાણ તપોને નિમિત્ત કારણ તરીકે સાથે રાખવા. શ્રીમદ્ગોવિનય ઉપાધ્યાય જ્ઞાનસાર-તપાષ્ટક (૩૧મા) માં કહે છે કે-જ્ઞાનમેવ વ્રુવાઃ પ્રાહુઃ, કર્મણાં તપનાત્તપઃ । તદાભ્યન્તરમેવેષ્ટં, વાહ્યં તદુપવૃંહકમ્ ॥

તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કર્મને બાળનાર હોવાથી જ્ઞાનને જ તપ કહે છે અને તે અભ્યતર તપ છે જાણ તપ તેને વધારનાર છે આ વાત જૂન સમજવા જેવી છે અભ્યતર તપ જ્ઞાનમય છે અને એની મુખ્યતા સદૈવ આત્મચક્ષુ સન્મુખ રાખવાની છે વસ્તુતઃ ઉપાધ્યાયશ્રી કહેવાનો આશય એ જ છે કે જ્ઞાન એ જ તપ છે જાણ તપ અભ્યતર તપને જરૂર પોષણ આપે છે, પણ જ્ઞાનાત્મક તપની વિશિષ્ટતા છે તત્ત્વજ્ઞાનોના અભ્યાસ કરવો, એની ચર્ચા કરવી, એનું પુનરાવર્તન કરવું, સદૈવશ્રિ-વેદશ્રુતિને જૂન ખીલવવી, સમજણપૂર્વક વહીવેવાનો વિનય કરવો, વૃદ્ધ, બ્લેન્ડ, તપશ્વી, દીન, દુઃખીની સેવા કરવી, સદૈવજ્ઞાન કરવું એ સર્વ અભ્યતર તપ છે અભ્યતર તપના જે પ્રકારે પૂર્વ પરિચયમા જતાવ્યા છે તેમા જૂન વધારે શક્ય છે મતલબ વિવેકપૂર્વક આ અભ્યતર તપને ખીલવ્યો હોય અને તેને જ્ઞાન સાથે જોડી દીધો હોય તો તે કર્મનિર્જ્ઞાનું કામ કરે છે આ દૃષ્ટિકોણથી જાણ તપની કિંમત જરા પણ ઘટાડવાની નથી, પણ અભ્યતર તપને અને ખાત્ર કરીને જ્ઞાનને એવું યોગ્ય જ્ઞાન આપવાની અગત્ય સમજવાની છે તપનો મહિમા ભાવીને, તેને મુદાસર સમજીને તે આદરવાના કારણે હવે વિચારીએ.

પ્રથમ કારણ એ છે કે અનેક કાવોમા એકઠા કરેલા અનિષ્ટ કર્મોના સમૂહને એ મોર્ખા પાઠી કે જે અથવા હજાર કરી કે છે મહાઆરબ મહાપગ્નિક વગેરેથી અથવા મોઢ નીચ કર્મના ભેરથી, કષાયોની પરિણતિથી આ પ્રાણીએ અનેક દુષ્ટતા-પાપો એકઠા કરેલાં હોય છે અને એનો સરવાળો મ્હાલ ઘણો મોટો હોય છે એ કર્મોને એ નિઃસત્ત્વ કરી નાખે

છે અને એ લાલ કાંઈ જેવો તેવો નથી. આ દેશથી થતી કર્મની પરિણામના તપનો મહાન્ લાલ છે.

તપથી કર્મો અદ્ય થઈ જાય છે, એની ચીકાશ ઊડી જાય છે અને એ તદ્દન પાતળાં પડી જાય છે એટલે કે એ તદ્દન રસકસ વગરનાં થઈ જાય છે એ પ્રથમ મુદ્દો છે. એનો એક દાખલો લઈએ. આપણી પાસે એક આંકણી (રુડર) પડેલ છે. એના પર કાળો રંગ છે. આપણે તે રંગને દૂર કરવો છે. તેના ઉપર કાગળ ઘસીએ તો કદાચ તેનો રંગ તદ્દન ન જાય તો પણ એછો થતાં થતાં નહિવત્ થઈ જાય. એવી કર્મની સ્થિતિ તપ કરી મૂકે છે. એ ખરી ન પડે તો પડું પડું થઈ જાય અને એની અંદર જે તીવ્ર રસઘટ્ટતા હોય છે તે અતિ અદ્ય થઈ જાય છે.

૨. હવે ખીલુ વાત તપનો મહિમા ભાવવાને અગે કહે છે આકાશમાં સખત વાદળાં ચઢી આવ્યાં છે, આકાશ ચારે તરફ એકરસ થઈ ગયું છે, વાદળાંથી લચક થઈ ગયું છે અને જલણે વરસાદથી પૃથ્વીને જળમય કરી દેશે એવો દેખાવ થઈ ગયો હોય છે ત્યાં જળર પવનનો સપાટો આવે છે અને તેના જોરથી વાદળાં વીખરાઈ જાય છે અને વરસાદ આવતો અટકી જાય છે. ‘ ખર ’ પવન એટલે ખૂબ ગતિમાન પવન સમજવો. સુરીઆ (પશ્ચિમ ઉત્તરના) પવનથી વરસાદ આવે છે અને ખર અથવા ભૂખર પવનથી વાદળાં વિખેરાઈ જાય છે, એવી લોકમાન્યતા છે. ચોમાસામાં આ દેખાવ અનેક વાર અનુભવાય છે. એવી જ રીતે પાપની શ્રેણી આત્મા સાથે લાગેલી હોય અને દિવ્યકાળની રાહ જોઈ જોડી હોય તેની સામે જો તપ આવે તો તે વાદળની સામે પવન જેવું કામ કરે છે તેમ આખી

ફરિત-પાપની ક્ષેત્રીને ક્ષણભર કરી નાખે છે ક્ષણભર
માય છે જોડેલે વિનશનથીલ બને છે પરિણામે એ તરન
ખલાસ યદ્ય જાય છે તપ એ યથાવિધિ કરવામા આવ્યો
હોય, જોડેલે કે સફાઈપૂર્વક સમજીને, અતરના કાવચી, પૂર્ણ
વીર્યોદ્ધાસપૂર્વક તપની આચરણા કરવામા આવી હોય તો એ
કર્મને ક્ષણભર બનાવી દે છે અનેક કર્મને એ વિપાક ઉદયમાં
લાવ્યા વગર પ્રદેશોદયથી જ બારેબાર ખલાસ કરી દે છે તપનો
આ બીજો મોટો લાભ સમજવો. કર્મને નિર્માસ્ય કરે એ પ્રથમ
લાભ અને કર્મને ક્ષણભર કરી નાખે તે બીજો લાભ આ
બંને મોટા લાભો આદિમક દૃષ્ટિએ બરાબર ચિન્તવવા યોગ્ય છે

૬. તપના બીજા પણ અનેક લાભો છે જે મનોવાહિત
ફર હોય તેને તે જોયીને નહીં લાવે છે આ હૃદયીકતનો
બ્યવહારુ અર્થ જોવો પણ યાદ કે જે વસ્તુ-ધન, સ્ત્રી-પુત્ર-
પ્રતિષ્ઠા આદિ ઇદ હોય તેને તપ ફરથી નહીં લાવે છે અને
તે વાત શક્ય જણાય છે, પણ તેવા આસારિક ઉપયોગ માટે
તપનો ઉપયોગ અધટિત છે એ તો જે કદી ન થવું જોઈએ
તે યજ્ઞની વાત યદ્ય, ત્યાજને જદલે સસાર તરફ ઘસડાવાનો
એ માર્ગ છે આપણે જે મહાન્ ત્યાગની ભાવના કરીએ
છીએ તેમા આવા બ્યવહારુ ઇદ ફળની વિચારણાને અવકાશ
નથી. એ તો આપત્તિમાં આવી પડેલ તેના નિવારણ માટે અક્રમ
કરે છે એવું સામગ્રીએ છીએ તેના જેવી વાત યદ્ય એ
વાતની સાથે નિર્જરાને માર્ગે ચઢનારને લેવાડેવા ન હોય તેવા
પરિણામની શક્યતા સજાંખી જિહ્વાપોહને અત્ર સ્થાન નથી એવા
અજ્ઞાન તપ-સાંસારિક ફળાપેક્ષા કરેલા તપને નિર્જરા લાભ
નાને અંગે જાણ કરી આપણે વિશુદ્ધ વિચારણાને અંગે જોઈએ

તો સ્વર્ગ, મોક્ષ આદિ વાંછિત ફળને તપ નશ્વક જેવી લાવે છે એ વાત કરવાની છે. નિરાશીભાવે તપ કરનાર કાંઈ માગતો નથી, પણ આત્મસાધક કર્મવિદારણ એની નશ્વક આકર્ષાઈને આવે છે એમ અત્ર કહેવાનો આશય છે. તપની કાર્યશક્તિ દર્શાવનાર આ ત્રીબુજ કારણ છે.

તપના આગંતુક લાભ તરીકે શત્રુ હોય તે પણ મિત્ર બની જાય છે અડકોશિક જેવા લયંકર સર્પ પણ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીને વશ થઈ ગયો એ એનું જ્વલંત દૃષ્ટાન્ત છે. માર-માર કરતો દુશ્મન ઉઘાડી તરવારે સામેથી ધસી આવતો હોય તે ખરા તપસ્વી પાસે તરવાર જમીન પર મૂકી એના પગમાં પડી પગ ચાંપવા બેસી જાય છે. તપનો પ્રભાવ એવો છે કે એની સામે શત્રુતા કદી ટકી શકતી નથી, નભી શકતી નથી, રહી શકતી નથી અને અંતે હારવાઈ શકતી નથી પાતજલ યોગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે-તત્ર સ્વલુ અહિંસાપ્રતિષ્ઠાયાં તત્સંનિષ્ઠૌ વૈરત્યાગઃ એટલે એક પ્રાણીમાં અહિંસા બરાબર સિદ્ધ થઈ ગઈ હોય-જામી ગઈ હોય તો તેની આબુળાબુમાં જાતવૈરનો પણ ત્યાગ થઈ જાય છે, એવા અહિંસક મહાપુરુષોને તો કોઈ વૈરી હોતું નથી, પણ કોઈ પ્રાણી એની ઉચ્ચતા સહન કરી વૈર ધારણ કરતો હોય તે પણ એની નશ્વક આવે ત્યારે પોતાનું વૈર ભૂલી જાય છે અને જે મારવા આવ્યા હોય તે પ્રાર્થના કરવા બેસી જાય છે. આ તપનો વિશિષ્ટ મહિમા છે. પ્રાણીઓ પરસ્પરના જાતિવૈર પણ તેની પાસે તણ દે છે.

આવાં ચાર કારણોને લઈને તપનો આશ્રય કર. તપના હવ્વુ ખીજા અનેક લાભો આગળ જણાવવાના છે તે વિચારી

એવા પ્રકારના તપનો તુ આશય કર જોટલે તપને તુ કર
જે તપ આગમનુ પરમ રહસ્ય છે વીર્ય કર મહારાજે પોતે
જાતે જોતો ઉપયોગ કરી પોતાના દ્વંદ્વવથી બતાવી આપ્યું
છે કે તપ જે શાસ્ત્રનુ રહસ્ય ॥ અર્ધિસા, સધમ અને તપ
જે ત્રણ ધર્મનો સાર છે, ઉત્કૃષ્ટ મળજ છે અને પ્રાપ્તિને
મોક્ષે પહોંચાડનાર છે શ્રી વીરચરમારમાજે જાણ અને અભ્ય
તર તપને જુગ અપનાવ્યા છે અને ત્યાગધર્મની શરૂઆત
તપથી થાય છે જે પોતાના અસ્તિત્વથી સ્પષ્ટ કર્યું છે

આગમ શ્રદ્ધાના રહસ્યમૂલ આ તપને નિર્ભય બાવથી
કરવાનો છે જોટલે કે જોને કરવામા કોઈ જાતની ઇચ્છા-આશા
રાખવાની નથી આ અવમા ધન, સ્ત્રી, પુત્ર કે દીર્ઘિની પ્રાપ્તિ કે
પરલોકમા દેવ, દેવેદ, અકલ્પ્યો કે અન્ય પદ-પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી
તપ કર્યો હોય તો તે નિર્ભય બાવનો તપ કહેવાતો નથી.

તપના લાભો હજુ વધારે ગણાવવામા આવશે હરમ્યાન
તપના ભેદો રજૂ કરી તેનુ પ્રતિપાદન કરવાની આ તક અય
કર્તા હાથ ધરે છે

૪ તપના મુખ્ય બે ભેદ જાણ અને અભ્યતર જાણ
તપને જાણ જોટલા માટે કહેવામા આવે છે કે જે આપણો
અસુધી ભોમ શકાય છે જોના છ પ્રકાર પૂર્વપરિચયમા બતાવ્યા
છે તેનુ સંક્ષેપ સ્વરૂપ નીચે બતાવ્યું છે

(૧) અનશન—જોમા અશન, પાન, ખાલીમ, સ્વાલીમ લોખનનો
ત્યાગ જોમા જોક ઉપવાસથી માડીને છ માસ મુખીના
ઉપવાસનો મુખાવેશ થાય છે

- (૨) ઊનોદર-ગત્રીશ કોળીઆ પૂરા ભરેલાને પેટ ભરીને ખાવાનું ગણવામાં આવે છે. કોળીઓ એટલે કુકડીનાં ઈંડાં પ્રમાણ આહાર. એકથી એકત્રીશ કવળ આહાર કરવો એ ઊનોદરતા (સ્ત્રીને ૨૮ કવળનો આહાર ગણાય છે.)
- (૩) વૃત્તિહાસ-વૃત્તિ એટલે આદ્યવિકા-લોગોપલોગની વસ્તુનો સશ્લેષ-ઓછી કરવી-ઘટાડવી તે.
- (૪) રસપરિહાર-વિગયનો ત્યાગ. એકથી માંડીને છએ વિગયનો ત્યાગ કરવો તે.
- (૫) સંલીનતા-શરીરના અંગોને કારણ વગર હલાવવાં નહિ. તેનું સંવરણ કરવું તે.
- (૬) કાયકલેશ-વાળનો લોચ આસનાદિનો યોગ. શરીરચૈર્ય. આ સર્વ બાહ્ય તપ કહેવાય છે. એ પૈકી ' ઉદાર ' બાહ્ય તપ હોય એટલે જેમાં કોઈ જાતની આશંસા ન હોય તે સમ્યક્તપ કહેવાય છે.

૫. અભ્યંતર તપ છ પ્રકારનાં છે. પ્રાયશ્ચિત્ત, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, વિનય, કાયોત્સર્ગ, શુભ ધ્યાન. આ છતું વિસ્તારથી વર્ણન પ્રત્યેકના ભેદોપભેદ સાથે પૂર્વવિવેચનમાં થઈ ગયું છે. આ અભ્યંતર તપ જ્ઞાનમય હોય છે. એને વધારનાર બાહ્ય તપ છે. કર્મની નિર્જરા કરવામાં અભ્યંતર તપને પ્રધાન સ્થાન છે. આ તપ કરતાં એને કંટાળો આવતો નથી, એનાં શરીરને અગવડ પડશે કે પડી છે એમ લાગતું જ નથી, એ સેવાધર્મ સદ્જ્ઞાનપૂર્વકનો હોઈ એથી કદી એને તોષ થતો નથી, એની વધારે સેવા કરવાની અને કષ્ટ સહન કરવાની ભાવના વૃદ્ધિ પામતી જ રહે છે. એને ઉપેયની મધુરતા છે

જેટલે ઉદાયો કરીને જે ચીજ એને પ્રાપ્ત કરવી છે, તેમા એનો અતરનો રસ છે શ્રીમદ્ગોવિન્ધવલ્લ કહે છે કે દિનપ્રતિ દિન એના આનંદમા વૃદ્ધિ જ થયા કરે છે અને એ ખૂબ હૃદયમા હોય છે વીર્યોદ્ધાસ વધતો જાય, કર્મ ક્ષય પામતા જાય અને આત્મવિકાસ થતો જાય એ જ્ઞાનની બલિહારી છે, એવાભાવની પરિત્રીમા છે અને ત્યાજનો નિર્ભર આનંદ છે

૬ કોઈ પણ પ્રકારની આઠક્ષા, અપેક્ષા કે કળની કૃત્તિ વગર કરેલ તપ ઉપર ગજાવેલા ચાર લાસો ઉપરાંત નીચેના વિશેષ લાસો કરે છે — એ પ્રાણીના તાપને શમાવી દે છે આપણો સંસારનો ઉઠ્ઠાટ એવો હોય તો એ પ્રાણીને ઊભાજ રાખે છે એની તરમી જેટલી તીવ્ર હોય છે કે જેમ વીજળીતો પ્રવાહ (સ્વિચ) બંધ કર્યા પછી પણ કેટલોયે વખત પગો ચાલ્યા કરે છે, જેમ મનની વટી ચાલ્યા કરે છે એને અનુભવે-ધ્યાન આપે તો જ આ તાપને પ્રાણી ઓળખી શકે આવા તાપને તપ શમાવી દે છે જહીં ધ્યાનમા રાખવાની વાત જો છે કે તપસ્વી તે જ કહેવાય કે જેનો તપ શમતો હોય. તપ સાથે ક્રોધને વશ પડી જવા હોય તે તપસ્વી ન કહેવાય તપનું જલજ્વલ ક્રોધ છે તપનો એને જશ પણ ખરો લાભ થયો નથી જેમ સમજવાનું છે તપનું મુખ્ય ફળ શાંતિનું સામાન્ય છે અને બાહ્ય તપથી શરીર પર અને અભ્યંતર તપથી શરીર, વાચા અને મન પર જેટલો સવન આવી જવો જોઈએ કે એની પાસે ઉઠ્ઠાટ, ઉસ્કેરણી, નીજાય, કંઠવાય, તુચ્છ લાપાપયોગ કે માનસિક તુચ્છ વિચારણા સહિત જ નહિ. જ્ઞાની તપસ્વીની આ મહાન્ સામાન્ય લક્ષ્મી છે તપનો આ મહિમા ખૂબ વિચારવા-ધ્યાવવા-ભાવવા યોગ્ય છે ગજમુદ્રમાળને તેના સસરા સોમિલે માયા ઉપર ખેરના અગારાની બાંકો કરી

ત્યારે ઉકળી જવાનો-તાપ કરવાનો પ્રસંગ હતો, છતાં ત્યાં શમનું રાજ્ય હતું અને શાંતિની ફેરો ઊડતી હતી. એનું ચિત્ત જરા ઊંચું-નીચું પણ ન થયું. જ્ઞાની તપસ્વીની એ દશા હોય.

તપ પાપનો નાશ કરે છે, અગાઉ જે પાપો ખાંધેલાં હોય તેનો વિનાશ કરે છે. આનો અર્થ નિર્જરા એમ જ સમજવાનો છે. આ પણ તપનો લાભ છે.

વળી માનસ-હંસને શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ ક્રમજનનમાં રમાડે છે, કીડા કરાવે છે. મન જ્યાં ત્યાં રળડતું હોય છે એ પ્રાણીનો દરદોજનો અનુભવ છે. તપસ્વીની જરૂરીઆતો એટલી મર્યાદિત થઈ જાય છે કે એનું મન અસ્તવ્યસ્તપણે ન રળડતાં આત્મસ્વરૂપમાં લીન થઈ જાય છે. આ શુદ્ધ ધ્યાનની લાવના છે. હૃદ્યાનનાં કારણ તપ કરનારને માટે દૂર થઈ જાય છે અથવા અદૃષ્ટ થઈ જાય છે એનું મન આત્મારામમાં રમણ કરે છે. એની લાવના-વિચારણામાં એજસૂ દેખાય છે અને એને આત્મભાન વધારે વધારે થતું જાય છે. ત્યાગમૂર્તિમાં આત્મ-રમણતા હોય એ સહજ ણાળત છે. માનસરોવરના હસો ઉકરડામાં કદી ચારો ચરતા નથી એ ધ્યાનમાં રાખવું. એના મનની ઉદાત્તતા જ એટલી લબ્ધ હોય છે કે એનાં રમણ જ જુદાં-અનોખાં હોય સામાન્ય રીતે મોહરાગ દુર્ધર્ષ છે. એના પર વિજય મેળવવો વધારે આકરો છે. આવા આકરા મોહ ઉપર તપ સામ્રાજ્ય મેળવે છે. મહા આકરા મોહનીય કર્મને એ દૂર ફેંકી દે છે. સર્વ કર્મમાં સાર્વભૌમ સ્થાન ભોગવનાર મોહનીય કર્મને છૂતવાનો સ્પષ્ટ માર્ગ તપ છે. જ્યાં દેહ અને મન પર કાળૂ આવતો ગયો ત્યાં મોહરાય ટકી શકતો નથી. આ તપનો મહાન લાભ છે.

અહીં તપના બીજા ચાર વધારે લાભો મળતાં જાય છે. તપને રમણે છે, પાપનો વિનાશ કરે છે, મનને આત્મારામમાં રમણ કરાવે છે અને મોક્ષરાશ્નને જાણી મૂકે છે. આ ચારે લાભો મેળવવાની શરત એ છે કે તપ કરતી વખતે કોઈ પણ પ્રકારની અભિલાષા ન હોવી જોઈએ, શબ્દ, સ્પર્શ, પુત્ર, સતતિ, કીર્તિ, ધન આદિ કશું જીવવા પરજીવના લાભ મેળવવા માટે તપ કર્યો હોય તો તે આ કાર્તિમાં આવતો નથી એવન. આવા તપના મહિમાને જાણ.

૭. તપનો મહિમા જાણ—જોની જાણવાને સ્પષ્ટ કરવા માટે પ્રજા જાણતો અલ્પકારિક જાણમાં કહે છે જૂન વિચારવા જેવી એ જાણતો છે જોનો જરાજર જ્યાં જાય કરે.

‘તપ સુખમ લક્ષ્મીનુ વશીકરણુ.’ ઉદ્વિય અને મન પર કાનૂ આવે તેને સુખમ કહેવાય છે એ સાચી લક્ષ્મી છે એ લેના વશમાં હોય તેને ત્યાં માંત્રલિંગમાળા વિસ્તરે છે કોઈ સ્ત્રી વશ મતી ન હોય તો તેને વશ કરવાના ઉપાયને વશીકરણુ કહે છે પૂર્વ કાળમાં સ્ત્રીને વશ કરવા દોરા ધાગા કરવામાં આવતા, માદગ્રીઆ મત્રાવતા, લીંગુના પ્રયોગ થતા—જે વગેરે સર્વ વશી કરણુ કહેવાય સુખમલક્ષ્મીને વશ કરવા તપ વશીકરણુ મત્રનું કામ કરે છે મતલબ તપથી સચો સુખમ સિદ્ધ થાય છે.

‘તપ ઉત્તમજન મોક્ષનુ જાનુ છે’ જ્યારે કોઈ સોદો કરવો હોય ત્યારે તે પાકો કરવા નાની રકમ આપવાની હોય છે તેને સત્યકાર (જાનું) કહેવામાં આવે છે મોક્ષીને જોડાનું માપ આપી જાર, આઈ જાના જાનાના આપવામાં આવે છે અથવા સ્થાવર મિલકત ખરીદવાનો સોદો કરતી વખત ખરીદનાર સોદાની રકમનો

દશમે ભાગ લગભગ Earnest money-ગાના તરીકે આપે છે તે સોદો પૂરો કરવાની તેની વૃત્તિ જતાવે છે. મોક્ષનો સોદો કરવાનો હાથો ઠોકનાર આ તપ છે. થયેલા સોદાનો નિર્વાહ કરવાની તેમાં શક્યતા પ્રાપ્ત થાય છે. અને આ તો મોક્ષમુખના સોદા છે એ ધ્યાનમાં રહે. ‘તપ દૃષ્ટિત પૂરનાર ચિંતામણિ રત્ન છે.’ ચિંતામણિ રત્ન ચિંતવેલ-મરેછેલ વસ્તુને પૂરી પાડે છે. એ દેવાધિષ્ઠિત હોય છે. લગ્નિ-સિદ્ધિ તો એને સાધારણ વાત છે, પણ અનેક મુદ્દનો યોગ અને પરમ ધ્યેયનો યોગ મેળવી આપનાર એ ચિંતામણિ રત્ન છે

આવા તપની વારંવાર આરાધના કર. આરાધના એટલે પાલના. પાલના એટલે ક્રિયામાણુ અવસ્થામાં પ્રાકૃત્ય મતલબ તપ કર. જાહ્યાભ્યતર તપ કર. તેનો આશ્રય સ્વીકાર અને તેમાં પરમ કર્તવ્યતા વ્યવહારરૂપે સ્વીકાર.

૮. કર્મરૂપ વ્યાધિનું ઔપધ તપ છે. વ્યાધિ દૂર કરવા જેમ ઔપધ લેવામાં આવે છે તેમ કર્મરૂપ વ્યાધિને ઉપાય તપ છે. તપથી વ્યાધિનો નાશ થાય છે, એની અસર નરમ પડે છે અને એનાથી શરીરને નિરોગીપણું પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મવ્યાધિનું ઔપધ તપ છે. ઔપધ કઈ ચીજ સાથે લેવું તેને ‘અનુપાન’ કહેવામાં આવે છે. અહીં જે અનુપાન જતાવવામાં આવ્યું છે તે મહોપકારી જિનપતિને સંમત છે અને તે અનુપાન પણ તપ જ છે. વ્યાધિનું ઔપધ પણ તપ અને અનુપાન પણ તપ. તપના પ્રકાર અનેક હોવાથી અનેક અનુપાન તરીકે સ્વીકારી લેવા. દાખલા તરીકે ઔપધમાં અંતરંગ (અભ્યંતર) તપમાંથી ધ્યાન કે કાયોત્સર્ગ લીધો હોય તો અનુપાન તરીકે ઉપવાસાદિ જાહ્ય તપને લેવો.

આ હકીકતની વિશિષ્ટ મહત્તા જતાવવા માટે કહે છે કે જો તપને જાણે જે અનુપાન છે તે જિનપતિને સમત છે મનુષ્યને પરમાત્મા ધવાનો માર્ગ જતાવનાર અને તે માર્ગ પોતે સ્વીકારનાર શ્રી જિનપતિ જેવી મહાન્ વિભૂતિ જે ઘોરરાજ હોય સાર્વત્રિક પૂજ્ય છે તેના આધારથી અને તેમની સમતિથી જે હકીકત આવે તે સર્વમાન્ય અને, તેથી તપની પુષ્ટિમાં આ મહાન્ આધાર જતાવ્યો છે

સર્વ સુખના ભંડાર તુલ્ય શાત્રુધારસનું પાન કર. હે વિનય! શાત્રુધારસનું પાન કરવા દ્વારા સુખની મોટી તિજોરી તને મળે છે આ તપને તું આકર તપનો આવો મહિમા તું ભાવ, વારવાર ભાવ, નિરતર ભાવ, ભાવવાનો આશુ જળ્યાસુ કં અને બાહ્ય-તપનું નિમિત્ત લઇને અભ્યંતર તપમા નિમગ્ન થઈ જા

x

x

x

નિર્જરા ભાવનાના દ્વાન્ટોનો પાર નથી સર્વથી મહા આકર્ષક દ્વાન્ટ શ્રી વીરપદ્મમાત્મનું છે તેઓથીનું આત્મ સાધન અને મનોબળ તથા ઉપસર્ગ સહન કંવાની શક્તિ વિચારતા અમાપ ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેનો નથી. સાડાબાર વર્ષમા પ્રમાદકાળ નામનો (અહોરાત્ર જેટલો) બાકી આજો વખત અપ્રમત અવસ્થામા ગયો. જેનો આત્મા સકલ ભવતો હોય તેને જલેલ કર્મો પણ અતે શુ કરી શકે?

ગજશુક્રમાળને માથા પર તેનો ત્રણેય સોમીલ ખેરના અજારા ભરે ત્યારે તેનું જોઈ ‘રુપાડુ’ પણ ફરકે નહિ અને જીનન ધ્યાનધારથી ખસે નહિ કે સત્ત્વ પર ક્રોધ આવે નહિ, જો નિર્જરાનો અણુવ દાખલો પૂરો પાડે છે અનેક કર્મોનો ભરો આવા ખીર-બીર પુરુષો જ કરી શકે

મેતાર્ય મુનિ સોનીને ત્યાં વહોરવા જાય છે. તેના સોનાના જવ કોંચપક્ષી ચરી જાય છે. મુનિ જાણે, પણ ખોલે નહિ. પક્ષીને બચાવવા મહાઆકરી પીડા ખમે છે. લીટી વાધર તેના માથે વીંટાળવામાં આવી અને મુનિને તડકામાં ઊભા રાખવામાં આવ્યા. વાધર મુકાતાં મુનિની નસો તૂટવા લાગી, પણ મુનિ ચળ્યા નહિ. કર્મોનો એકસાથે ચૂરો કરી અંતકૃતકેવળી થઇ અનરામર રથાને પહોંચ્યા.

ખંધક મુનિની ચામડી ઉતારવાનો રાજા હુકમ કરે છે ત્યારે એને પોતાની પીડાનો વિચાર આવતો નથી, પણ ચામડી ઉતારનારને અગવડ ન પડે તેમ ઊભા રહેવા સલાહ કરે છે. શમ-શાંતિની આ પરાકાષ્ટા કહેવાય ! અને આવા ધીરોદાત્ત મહાન્ વીરો કર્મોને તડતડ કાપી નાખે એમાં નવાઈ નથી.

ધન્ના જેવો મોટો મુખી શેઠીઓ અને શાહિભદ્ર જેવા મુખી વૈભવાગિરિ પર જઈને તપેલી શિલા પર અનશન કરે અને ધ્યાનની ધારાએ ચઢે ત્યારે ગમે તેવાં કર્મો હોય તો પણ તે શરમાઈને નાસી જાય એમાં આશ્ચર્ય શું ? એ વાત આ ભાવનાને મજબૂત કરે છે. આવાં તો અનેક દૃષ્ટાંત છે, એને વિચારતાં રસ્તો સૂઝી જાય તેમ છે.

પરવશપણે આ પ્રાણી ભૂખ, તરસ, વિયોગ સહન કરે છે, અપમાનો ખમે છે, નોકરી કરે છે, હુકમો ઉઠાવે છે, ઉલ્લગરા કરે છે, ટાઢ તડકા ખમે છે, હજારો માર્ગલની મુસાફરીઓ કરે છે અને અનેક પ્રકારની યાતનાઓ ખમે છે; પણ એમાં આશય ઐહિક-દુન્યવી અને સાધ્ય સંસારવૃદ્ધિનું હોઇ એનું કાંઈ વળતું નથી, એટલે કે એની આત્મપ્રગતિ

જરા પણ થતી નથી દુનિયાદારીનો સફળ લાભ મળે તેની કાંઈ
અણતરી નથી, કાણકે કે એ અજ્ઞ કાળનો છે

આ બાળી નિર્જ્ઞા જાવનામા કર્મને બરાબર ઓળખ-
વાના છે એની ચીકાસ અને એની ફળાવાસિનો સમય થાય
ત્યારે થતી એની પરાધીન દશા વિચારવામાં આવે તો કાંઈ
રીતે એનો નિકાલ લાવવાનું મન જરૂર થાય તેમ છે પણ
જરા પ્રાણીઓ ત્યાં તેમ ચલાવ્યા કરે છે અને કર્મો ઉદયમા
આવે ત્યારે મૂઝાય છે, રડવા બેસે છે અથવા દુર્ધ્યાન કરે છે,
પણ જોમ કરવાથી કાંઈ કર્મ જોછા થતા નથી, જિલ્લા એ
રીતે તો કર્મ વધે છે સમતાથી કર્મ યોગવાય નહિ તો સર
થાળે કાર વધતો જ જાય છે, કેમકે નવા વધારે બધાય છે
ત્યારે એમા સરવાળે રણવાનું કાંઈ રહેતું નથી

એકકરે વિચાર કરતા 'ત્યાગ' વચર બીજો માર્ગ રહેતો
નથી, સૂઝે તેમ નથી અને તે સિવાય પત્તો ખાય તેમ નથી

ત્યાગની શરૂઆત 'દાન' કર્મથી થાય છે ત્યાગ અને
દાન પર્યાયવાળી શબ્દો છે સાંસારિક પ્રાણીએ ત્યાગ ફેળવવા
માટે દાનથી શરૂઆત કરવી એ રીતે એને ધનસંપત્તિ
પર વિરાગ થાય અને પછી વિશતિલાભ આકરે સર્વત્યાગ
જને તો જરૂર કરે, ન જને તો તેની જાવના રાખે અને ફર
મ્યાન ઉત્તમ વ્યવહાર, સત્ય પાલન, અણુક્રમેનું ધન નહિ
લેવાનો નિશ્ચય, ઉદાર આચર્ય, નિર્દોષ વૃત્તિ, અજ્ઞતા, યાત્રિ,
નમ્રતા, ક્ષમા, ધીરજ, ક્ષમા, ઓદાર્ય, કામવાસના ઉપર
સંયમ, સ્વદારાસ તેમ, બ્યાપારમાં પ્રામાણિકતા, માનત્યાગ, ધન-
સંચયની મર્યાદા, નિર્ધારિત ક્ષયાઓનો ત્યાગ, સમજાવની જાવના,

બ્રહ્મચર્ય, સત્ય વચન આદિ સદાચારોની સેવના કરે, શુભ ઉપર રાગ ધરે, શુભીને પૂજે, માનનો કદી આશ્રય ન કરે, ઠંઠા-મશ્કરીનો ત્યાગ કરે, અભય, અદ્વેષ અને અખેદને કેળવે તેમજ શુભનો દેખાવ ન કરતાં શુભી ધવાની તીવ્ર ઇચ્છા રાખે અને તે માટે જનતો અમલ કરે. આવી રીતે રહેતે ચઢી ગયા પછી તપના અનેક પ્રકારો તે વિચારે. તપ કરવામાં એ શરીરને હાનિ ન ધારે તપ એ ધર્મનો પાયો છે એમ સમજે. એને માટે એ દરરોજ નિયમ ધારે, વૃત્તિનો સંશ્લેષ કરે, જમવા બેસે તો અનેકમાંથી થોડી વસ્તુઓ જ લે અને અલક્ષ્ય કે અતંતકાયને અઠે પણ નહિ. એ પેટ ભરીને ખાય નહિ, ઇરાદાપૂર્વક ઊભો રહે. રસનો ત્યાગ કરે, શરીર-નિર્વાહ માટે જ ખાય, ખાવા માટે જીવે નહિ, જીવવા માટે જરૂર હોય તેટલું - શરીર ધારણ કરવા પૂરતું અન્ન ગ્રહણ કરે અને શરીરની નકામી આળપ-પાળ ન કરે. એને નાટક ચેટક ગમે નહિ, એ પાપોપદેશ આપે નહિ, ગર્વપાંસર્વપાં મારે નહિ અને જાને તેટલાં જાણ તપ કરે. એને એકાસણાં ઉપવાસાદિ કરતાં આનંદ આવે. એને જાવાનું ઉપાધિરૂપ લાગે.

આ રીતે શરીરને કેળવવાની સાથે મનમા એને જ્ઞાન પર અગાધ રુચિ હોય. એ ક્ષયોપશમ પ્રમાણે જાણે, વસ્તુના હાર્દમાં ઊતરે, વૈયાવચ્ચ કે વિનયમાં તત્પર રહે, સેવાભાવે માંદાની ભાવ-જત કરે, વૃદ્ધની સેવા કરે, ધયેલ પાપની આલોચના કરે અને જેટલો સમય મળે તેમાં સ્વાધ્યાય કરે. જાકીના વખતમાં સદ્ધ્યાનની ભાવના કરે, કાર્યોત્સર્ગ કરે. આ રીતે મન-વચન-કાયાના યોગો ઉપર અંકુશ મેળવે અને આત્મપ્રગતિ કરતો એ આગળ વધે જાય. એમાં એને કોઈ વખત કર્મના ઉદયથી અશાંતા થાય તો એ મૂંઝાય નહિ, એ પરીષદમાં, રાજ

રહે, પ્રતિકૂળ પરીવર્તો જમે અને અનુકૂળ પરીવર્તોમા સુપડાય નહિ. એને સમિતિ શુભિમા રસ પડે અને ભાવનાઓ નિરતર આવ્યા કરે, ચેતનશામને અજવાળે અને મતિધર્મેની સતત ઉપાસનામા ઉલ્લસ રહે એની સમતા જોઇને એની પાસેથી ખસવું ન જમે અને જો કોઇને પોતાના કે પારકા ગણે નહિ.

ઉપાધ્યાયશ્રીએ જોકે વાત કહી છે તે નરમ પડવા માટે નથી, પણ લાક્ષણિક પદ્ધતિએ ધ્યાન એવવા કહી છે તેઓમી કહે છે કે તદ્દેષ દિ સપાઃ કાર્યે, કુર્ણામિ યથા મો મયેષ્ । યેન યોગા ન હીયન્તે, હીયન્તે નેન્દ્રિયાણિ ચ ॥ એટલે તે જ તપ કરવો કે જેમાં કુર્ણાન ન થાય, એઓ નરમ ન પડે અને ઉદ્ધિયો ક્ષય ન પામે. આ સૂચના જ્ઞાનીને લક્ષ્ય રાખવા માટે કરી છે આટલી વાત ધ્યાનમા રાખી અભ્યતર તપ તરફ ધ્યાન સવિશેષ રાખવું અને તેના કારણ (ઉપજીવક-વધારનાર) તરફ જાણ તપનો આકર કરી કર્મેનો નાશ કરવા કહ નિર્મલ્ય કરવો. એના પરિણામે મગજમાળા વિસ્તરે છે જેમા ચિત્ત મર્મસતિ । એવા તપ કરનારને દેવો પણ નમે છે, તપ કરનારા દેવોને નમાવવા તપ ન કરે, પણ તપનું એ ગ્રહજ પરિણામ છે આદમાને ઉચ્ચત્તવળ કરનાર, તાપને ક્રર કરનાર, પાપને શમાવનાર આ ભાવનાને ખૂબ આવવી અને ભાવીને તેનો અમલ કરવો.

ઇતિ નવમી નિર્ગુણ ભાવના

ઉ. સકળાયદળની કરેલી નિર્જરાની સજ્જાય અપૂર્ણ જણાવાથી
શ્રી જયસોમ મુનિની કરેલી સજ્જાય આપી છે.

નવમી નિર્જરા ભાવનાની સજ્જાય

હાલ

દહપ્રકારી દહ ધ્યાન ધરી, ગુણનિધિ ગજમુકુમાળ;
મેતારજ મદનબ્રમો, મુકોશલ મુકુમાળ. ૧

ધમ અનેક મુનિવર તર્યા, ઉપશમ સંવર ભાવ;
કરિન કર્મ સર્વિ નિર્જર્યાં, તેણે નિર્જર પ્રસ્તાવ

હાળ નવમી.

(રાગ ગોડી-મન ભમરા રે-એ દેશી)

નવમી નિર્જર ભાવના, ચિત્ત ચેતો રે,
આદરે વ્રત પચ્ચખખાણુ, ચતુર ચિત્ત ચેતો રે;
પાપ આલોચો શુરુકને, ચિં ધરિયે વિનય મુગ્ધણુ. ચં ૧
વૈયાવચ્ચ બહુવિધ કરો, ચિં દુર્ગળ યાળ ગિલાન; ચં
આચારજ વાચકતણો, ચિં શિષ્ય સાધર્મિક જાણુ. ચં ૨
તપસી કુલ ગણુ સધનો, ચિં યિવિર પ્રવર્તક વૃદ્ધ; ચં
ચૈત્ય બહિત બહુ નિર્જરા, ચિં દશમે અંગ પ્રસિદ્ધ. ચં ૩
ઉલ્લસ દંડ આવશ્યક કરો, ચિં મુંદર કરી સજ્જાય; ચં
પોસહ સામાયિક કરો, ચિં નિત્ય પ્રત્યે નિયમ નભાય. ચં ૪
કર્મસદન કનકાવળી, ચિં સિદ્ધનિકોડિત દોય; ચં
શ્રી ગુણરણુ સંવતસરુ, ચિં સાધુ પડિમ દશદોય. ચં ૫
શ્રુત આરાધન સાચવો, ચિં યોગ વહન ઉપધાન; ચં
શુકલ ધ્યાન મુદ્ધું ધરો, ચિં શ્રી આંખિલ વર્દમાન. ચં ૬
ચૈત સહસ્ર અણુગારમાં, ચિં ધન ધનો અણુગાર; ચં
સ્વયંમુખ વીર પ્રશંસીઓ, ચિં ખંધક મેલકુમાર. ચં ૭

શ્રી ભાવનગર લેન ધર્મ પ્રસારક સભામાં પાતાની ઉપાવેલી
અને બીજી સંસ્થાઓ વિશેની ઉપાવેલી અનેક બુકો
મળે છે તેમાંથી ઉચ્ચ પદ્ધતિના પ્રથમ સભાથી

જાહેર ખખર

શ્રી સિદ્ધર્થિંગલિવિરચિતા

શ્રી ઉપમતિભવપ્રપંચા કથા

ભાષાતર

આ કથા અંગે છે એની એકમા મૂળીએ તેવો ફેલ કથ
કેન સાધિત્વામાં નથી એમાં કથાનુયોગની સાથે એવી અસર
કારક ભાષામાં ઉપદેશ સમાવ્યો છે કે તેનું વર્ણન કરવા પાર
આવે તેમ નથી. એ આખા કથનું ભાષાતર બાર્ડ મોલીચ દ
ગિ-ધન્વાલ મોલીચિટ્ટે ધારી સરલ ગુજરાતી ભાષામાં કરેલું છે
આખો કથ સમાવે ત્રણ વિભાગમાં ઉપાવ્યો છે તેની બે ત્રણ
આવૃત્તિઓ થઈ છે ફરેલ બુકમાં સાતમે ઉપસત આઠ પેજ
કેમી પૃષ્ઠો છે કુલ પૃષ્ઠ ૨૧૦૦ ઉપગ્રા છે ત્રણ ભાગની કિંમત
નીચે પ્રમાણે રાખી છે

વિભાગ પહેલો	પ્રસ્તાવ ૧-૨-૩	કિ રૂ. ૩-૦-૦
વિભાગ બીજો	પ્રસ્તાવ ૪-૫	કિ. રૂ. ૩-૦-૦
વિભાગ ત્રીજો	પ્રસ્તાવ ૬-૭-૮	કિ રૂ. ૩-૮-૦

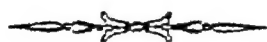
ત્રણે ભાગ ભેગા મંગાવનાર પામેથી રૂ. ૮-૦-૦ પોસ્ટલ
રોક ઉપીઆ ઉપગ્રા માવ તેમ છે તેથી ફરેલ પાર્સલથી મંગાવવા
પોચ છે બહુ મુદર પાકી જ પાવેલ છે

આગ્રાઈ શ્રી મુનિમુંદરમુરિવિરચિત

શ્રી અધ્યાત્મકૃદપદ્મ ભાષાંતર

આ ભાષાંતર પણ ભાઈ મોતીચંદ ગિરધરલાલે કરેલું છે. તેની ત્રણ આવૃત્તિઓ થઈ છે. તેની અંદર જુદા જુદા ૧૬ અધિકાર છે. અધ્યાત્મ પ્રાપ્તિ તેમજ વર્ણન માટે અપૂર્વ ગ્રંથ છે. વાંચતાં અવશ્ય વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરે એવો છે ભાષાંતર ઘણું મુંદર ને સરલ કરવામાં આવ્યું છે. વાંચતાં રસ ઉપજે તેમ છે. કિંમત: રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટેજ આઠ આના.

વાંચો વિચારો ને ખાત્રી કરો.

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયકૃત

અધ્યાત્મસાર ભાષાંતર

આ ગ્રંથ ઉપર પંચાસજી શ્રી ગંભીરવિજયજીએ ઘણી સરલ ટીકા રચી છે. આ ગ્રંથનું ટીકા સાથે ભાષાંતર કરાવીને શ્રેઠ નરોત્તમદાસ ભાણુજીની અર્થિક સહાયથી આ સભાએ છપાવીને બહાર પાડેલ છે.

અધ્યાત્મરસિક બંધુઓને ખાસ વાંચવા લાયક છે.

કિંમત રૂ. ૨-૦-૦ પોસ્ટેજ સાત આના.

ખાસ વાંચો ને લાલ લ્યો.

ઉત્તમ વાંચન વાંચવા મુશ્કેલતા માટે જ આવી ખુકો ઉપયોગી છે.

હળિદાગસર્વમ્મ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યવિરચિત શ્રી ત્રિપદિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર ભાષાતર

આ કથાનુયોગમા પ્રથમ પદ ધરાવનાર અપૂર્વ યથના કથ પર્વ (વિભાગ) છે તેમાં ૨૪ તીર્થ કર, ૧૨ ચક્રવર્તી, ૬ વાસુદેવ, ૬ બળદેવ ને ૬ પ્રતિવાસુદેવ મળી કુલ ૬૭ મહાપુરુષોના ચરિત્રો સમાવેલા છે પ્રાચીનિક બીજા અનેક ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્રો છે એ મૂળ અથ ૩૫૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ છે તે મૂળ પદ સભ્યએ છપાવેલ તે અત્યારે અલભ્ય છે તેનું ભાષાતર નીચે પ્રમાણેના પાંચ વિભાગમા છપાવેલ છે

- ૧ વિભાગ ૧ શ્લો-પર્વ પહેલુ, બીજુ-શ્રી કપલદેવ ને ભરત ચક્રવર્તીનું તથા અજિતનાથ ને સગરચક્રીનું ચરિત્ર. ક્રિ. રૂ. ૩-૪-૦
 - ૨ વિભાગ ૨ શ્લો-પર્વ ૩-૪-૫-૬-શ્રીસહવનાચરુચી મુનિમુવત સ્વામી મુખીના ૧૮ તીર્થ કરોના, ત્રીજીથી આઠમા મુખીના છ ચક્રવર્તીના ને પહેલાથી સાતમા મુખીના સાત સાત વાસુદેવ, બળદેવ ને પ્રતિવાસુદેવના-કુલ ૪૫ મહાપુરુષોના ચરિત્રોનો સંગ્રહ. ક્રિ. રૂ. ૩-૪-૦
 - ૩ વિભાગ ૩ શ્લો. પર્વ સાતમું, નીન શમાયલુ. આઠમા વાસુદેવ, બળદેવ ને પ્રતિવાસુદેવ ઉપરાંત ૨૧ મા શ્રી નમિતાચરુનું ને નવમા કથમા બકી હરિપેલું ને જયનું ચરિત્ર. ક્રિ. રૂ. ૧-૮-૦
 - ૪ વિભાગ ૪ શ્લો. પર્વ ૮-૯ ૨૨ મા ને ૨૭ મા તીર્થ કર, ૧૧ મા ને ૧૨ મા ચક્રવર્તી ને નવમા વાસુદેવાદિ ત્રિપુત્રીના મળી સાત મહાપુરુષોના ચરિત્રો. ક્રિ. રૂ. ૩-૦-૦
 - ૫ વિભાગ ૫ શ્લો. પર્વ ૧૦ મું શ્રી મહાવીરસ્વામી ચરિત્ર. આમા પ્રસંગોપાત અનેક ઉત્તમ પુરુષોના ચરિત્રો છે. ક્રિ. રૂ. ૨-૮-૦
- પાંચે વિભાગ સાથે લેનારના કુલ રૂ. ૧૩૫ ને જલ્દે રૂ. ૧૧૫ લેવામા આવશે. રૂઢે સ્ટેશનવાળાએ પારસલથી જ મગાવવું

શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિવિરચિત

શ્રી ઉપદેશપ્રાસાદ ભાષાંતર.

આ ગ્રંથમાં સ્થંભ ૨૪ છે. દરેક સ્થંભમાં વ્યાખ્યાન ૧૫-૧૫ છે. એકંદર વર્ષના દિવસ પ્રમાણ ૩૬૦ વ્યાખ્યાનો છે. દરેક વ્યાખ્યાનમાં એકેક કથા છે. જ્ઞાનપંચમીથી માંડીને દરેક પર્વોની કથાઓના વ્યાખ્યાનો છે. આ ગ્રંથનું ભાષાંતર અમે પાંચ ભાગમાં છપાવેલું છે. પહેલા ભાગમાં ૪ અને પછીના ચારે ભાગમાં પાંચ પાંચ સ્થંભો મળી ૨૪ સ્થંભો છે. તેમાંનો ત્રીજો ભાગ (સ્થંભ ૧૦ થી ૧૪ નો હાલ, મળતો નથી પરંતુ દરેક વ્યાખ્યાન જુદા જુદા હોવાથી સંબંધ તૂટે તેમ નથી. ચાર વિભાગોની કિંમત રૂ. ૨૦-૨-૨૦-૨૦ મળી કુલ રૂ. ૮૦ થાય છે. તેના ચારે ભાગ સાથે લેનાર પાસેથી રૂ. ૮ લેવાય છે.

એ છોકો પણ રેલ્લે મારફત જ મંગાવવા લાયક છે. આ પણ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. આવો ૩૬૦ વ્યાખ્યાનવાળો અને અનેક બાળતો ઉપર કથાવાળો બીજો કોઈ પણ ગ્રંથ લભ્ય નથી. કથારસિકે જરૂર વાંચવા લાયક છે.

શ્રી વર્ધમાન દેશના

માગધી. સંસ્કૃત છાયા સાથે. ભાગ ૧-૨ કિંમત રૂ. ૩) ને રૂ. ૨)

શ્રી શ્રીચંદ્રકેવળી ચરિત્ર

શ્રી સિદ્ધર્ષિકૃત આ પદ્યબંધ ચરિત્ર ખાસ વાંચવા લાયક છે. ત્રણ હજાર શ્લોકપ્રમાણ છતાં કિંમત માત્ર રૂ. ૧) રાખેલ છે.

શ્રી જ્ઞાતધર્મકથા, અંતગડદશાંગ ને અનુત્તરોવવાઈ સૂત્ર, નિરયાવળી સૂત્ર (પાંચ ઉપાંગ) અને હાલમાં છપાયેલ સમવાયાંચ સૂત્ર મૂળ ને મૂળ તથા ટીકાના અર્થ સહિત અમે છપાવેલ છે. તે મંગાવીને તેનો લાલ લેશો પ્રતાકારે સુંદર ટાઇપથી છપાવેલા છે.

